

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»**

ВІТЧИЗНЯНА НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

**Матеріали XXXVIII Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції**

14 грудня 2017 року

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

Матеріали
XXXVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
**«ВІТЧИЗНЯНА НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»**
14 грудня 2017 року

Збірник наукових праць

Переяслав-Хмельницький – 2017

УДК 001(477)«19/20»
ББК 72(4Укр)63
В 54

Матеріали XXXVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук.
праць. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 38. – 538 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Коцур В.П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Базалук О.О. – доктор філософських наук, професор

Доброскок І.І. – доктор педагогічних наук, професор

Воловик Л.М. – кандидат географічних наук, доцент

Євтушенко Н.М. – кандидат економічних наук, доцент

Руденко О.В. – кандидат психологічних наук, доцент

Скляренко О.Б. – кандидат філологічних наук, доцент

Солопко І.О. – кандидат фізико-математичних наук, доцент

Кикоть С.М. – кандидат історичних наук (відповідальний секретар)

Збірник матеріалів конференції вміщує результати наукових досліджень наукових співробітників, викладачів вищих навчальних закладів, докторантів, аспірантів, студентів з актуальних проблем гуманітарних, природничих і технічних наук.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, достовірність фактів і посилань несуть автори публікацій.

©Автори статей

©Рада молодих учених університету

©ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Оксана Головенко
(Хорол)

ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТІ ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ – УМОВА УСПІШНОГО СПІВІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ

У статті розглянуто проблеми доцільності використання екологічно чистих продуктів харчування та проблеми переходу до альтернативного землеробства і шляхи їх подолання.

Ключові слова: екологічно чиста продукція, органічне виробництво, альтернативне землеробство, збалансований розвиток.

The article considers the problems of expediency of using ecologically clean food products and the problems of transition to alternative agriculture and ways of their overcoming.

Keywords: ecologically pure products, organic production, alternative agriculture, balanced development.

Щоразу відвідуючи магазин з наміром придбати продукти харчування чи часто виникає у нас думка, що «власне і купити нічого»? Причому, чим більший магазин, тим сильніше посилюється це внутрішнє переконання. При елементарному вивченні етикетки продукту стає очевидно, що його їсти мінімум не бажано, адже складники тільки імітують той звичний смак – самі харчові добавки («ешки», або Е), смакові замінники, ідентичні натуральним, барвники, підсилювачі смаку тощо. Тоді ми зопалу поспішаємо на найближчий базарчик, де у бабусі ну точно вже справжнє! Однак, і там нас зупиняє думка: а як воно все-таки вирощувалось, чим поливалось, що додавалось, і, якщо це молоко, м'ясо чи яйця, то чим годували цих тварин, і чи було дотримано санітарно-гігієнічних норм?

Завдяки старанно проплаченій виробниками хімічних препаратів рекламі і всупереч здоровому глузду та життєвому досвіду наших предків-землеробів робота на присадибній ділянці в ім'я високого врожаю перетворилася для багатьох господарів на запеклу сутичку із доквіллям. Хоча мало би бути злиттям людини й природи.

«Скажи мені, що ти їси, і я скажу хто ти» – говорить китайська мудрість. На тлі цієї аксіоми суперечки з приводу, доцільності використання гербіцидів, пестицидів, фунгіцидів, інсектицидів та інших «цидів» для підвищення врожайності і боротьби зі шкідниками звучать абсурдно, оскільки продукти, вирощені з застосуванням хімічних препаратів, накопичують залишки хімічних сполук, які потрапляють на наш стіл у вигляді таких на перший погляд потрібних і корисних овочів і фруктів. Парадокс у тому, що снідати хімічними добривами усуміш із протруйниками проти колорадського жука чи гусені навряд чи хтось наважиться, а ось поласувати картопляним пюре із бульб, які після хімічної атаки відмовився їсти навіть жук, – будь ласка!

В основу органічного землеробства закладено гармонію – тобто правильну взаємодію і корисне співіснування ґрунтів, рослин, тварин і людини.

Щоб людина змінила своє ставлення до методів господарювання, необхідно передусім усвідомити, що не природу пристосовують під себе, а шукають своє місце у природі.

Органічні продукти харчування – біологічно повноцінна їжа. Одна із основних заporук здоров'я – раціональне харчування – передбачає, відповідність хімічного складу поживних речовин фізіологічним потребам організму. Щоденно людина повинна споживати та засвоювати білки, жири, вуглеводи та близько 70 інших поживних речовин, які не синтезуються в організмі, а отримуються лише з їжею. Органічні продукти харчування у процесі вирощування та переробки зберігають свій природний склад, наповнюючи організм людини необхідною енергією на цілий день, не містять штучних барвників та штучних

ароматизаторів. За стандартами органічного виробництва виготовляти соки із концентратів забороняється.

Органічні фрукти й овочі ростуть повільніше й містять менше води, що сприяє природному насиченому смаку, який можна відчутися.

В одному з кожних чотирьох продуктів харчування, які ми купуємо, містяться залишки пестицидів. 150 із широко застосовуваних пестицидів можуть спричинити рак, а деякі пестициди зовсім не виводяться з організму.

Застосування різноманітних хімічно-синтетичних засобів не є безпечним, адже призводить до їх залишків у кінцевому продукті. Саме тому в органічних господарствах використання таких засобів заборонене.

З кожним роком наука росте і розвивається, але вчені ще дуже далекі від справжнього розуміння того, як працюють гени живих істот. Ефекти зміни структури генів невідомі й досі не перевірені. Ніхто не знає, якими будуть довгострокові наслідки споживання генетично модифікованих продуктів харчування для здоров'я.

Виробництво органічної продукції раз на рік чи частіше підлягає обов'язковому контролю та перевірці. Цей контроль здійснюється незалежними від виробника чи переробника акредитованими сертифікаційними органами. Процес виробництва органічної продукції детальні досліджується та аналізується.

Органічне виробництво виключає використання стимуляторів росту. В основу методів розведення худоби та птиці покладено принцип природного повільного розвитку, вільного випасу та вигулу. Така тварина здатна краще протистояти хворобі. Якщо ж тварина все-таки захворіла, то, в першу чергу, призначають та використовують для лікування натуральні засоби та природні методи.

Одним із головних аргументів для впровадження органічного землеробства є його позитивний вплив на навколишнє середовище і природу. Органічне сільське господарство дбайливо використовує природні ресурси, не забруднюючи навколишнє середовище.

Парникові викиди вуглекислого газу у розрахунку на гектар в органічному сільському господарстві нижчі, ніж у традиційних господарствах, оскільки згідно стандартів вирощування органічної продукції повністю заборонене використання добрив на основі мінерального азоту та синтетичних хімічних пестицидів, які виробляються з високим рівнем споживання енергії.

Споживання органічних продуктів харчування – це не модна тенденція, це турбота про наше здоров'я, а головне – добробут наших дітей. Адже здоров'я не можна купити, однак його можна зберегти!

Органічне виробництво – це такий метод ведення господарювання, при якому захист рослин здійснюється переважно препаратами органічного походження, а для живлення землі і рослин використовують органічні добрива. При цьому забороняється використання як ядохімікатів, так і мінеральних добрив синтетичного походження для боротьби з шкідниками і хворобами.

Прихильники альтернативного землеробства визнають, що традиційне землеробство характеризується більш високими показниками, але, по-перше, вони досягаються зниженням родючості ґрунту і забрудненням навколишнього середовища залишками добрив та пестицидів, і, по-друге, в традиційному землеробстві, на їх думку, не надається достатнього значення такому важливому показнику, як біологічна якість продукції.

У США, наприклад, за цим методом працює понад 30 тис. фермерських господарств, у Франції близько 5 тисяч, Нідерландах та Австрії від 500 до 1500. Створена міжнародна федерація руху за органічне землеробство, в яку входять представники 50 країн.

Альтернативне землеробство має свої системи або концепції та зосереджене на досягнення наступних цілей:

- виробляти продукти харчування високої якості, в достатній кількості, справедливо розподіляти їх;

- керувати природними ресурсами так, щоб мінімізувати шкідливу дію на зовнішнє середовище;
- зберігати плодючість ґрунту в довгостроковій перспективі;
- забезпечити генетично багатство видів флори і фауни;
- створити умови з врахуванням природної поведінки і потреб тварин;
- забезпечити найбільшу рециркуляцію харчових речовин;
- розвивати позитивне співвідношення між сільським господарством, людством та біосферою в цілому;
- приносити стабільний дохід виробникам.

Органічне господарювання потрібно сприймати швидше як шлях розвитку, ніж як готовий і сформований метод. Ця форма введення господарства постійно потребує нових якісних і кількісних змін – по мірі появи нових знань в сфері екології, біології, агрономії та техніки, крокуючи за розвитком суспільної свідомості і бережливого ставлення до природи.

Знаючи це, люди задумуються а для чого органічне виробництво потрібно, які в нього є переваги та недоліки. Сільське господарство стає все більш інтенсивним і спеціалізованим. Закупка засобів виробництва і кормів різко підвищується, в той час як потрібність в робочій силі зменшилась. Сучасне сільське господарство стало виробляти більше продукції по більш низькій ціні, однак це призвело до ряду негативних наслідків:

- високий рівень використання енергії і не відновлювання ресурсів;
- забруднення повітря і води синтетичними добривами та ядохімікатами;
- ерозія ґрунтів та зменшення культурного ландшафту;
- підвищені вимоги до тваринного виробництва;
- зменшення кількості фермерів і діючих господарств;
- небезпека знаходження слідів залишків використаних агрохімікатів в продуктах харчування.

До недоліків альтернативного землеробства можна віднести його підвищену залежність від природних факторів, нижчий рівень урожайності та вищу трудоемкість і вартість продукції. Однією з найскладніших задач, з якою стикається органічне виробництво – це збут органічної продукції. Але з часом ці недоліки будуть зведені до мінімуму і популярність цього типу землеробства у населення зростатиме.

Та щоб перейти до органічного агровиробництва його потрібно якнайкраще планувати. Планування має охоплювати як рослинну так і тваринну сферу та глибоко вивчити потенціал господарства, який маємо. Це потребує природних, економічних, технічних і людських ресурсів. Найважливішою умовою успішного переходу – є високий рівень мотивації людей, які займаються веденням господарства.

Основою практичної діяльності органічного господарства є добре організована агрономія і пізнання біології і екології. Ґрунт, який придатний для обробки являється складною екосистемою. В органічному агровиробництві важливо спеціально приділяти увагу діяльності організмів, які живуть в ґрунті. Ідею органічного виробництва широко розвивають різні федерації в світі. Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), яка навіть затвердила принципи органічного сільського господарства: принцип здоров'я, екології, справедливості та принцип піклування.

Основна мета діяльності: всебічна пропаганда цінностей та світогляду, притаманних прибічникам світового органічного руху, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва з одночасним розвитком сучасних світових та вітчизняних, безпечних для природи та людини технологій, сприяння розвитку органічного руху в Україні.

Федерацією органічного руху України видаються з 2006 року – щомісний інформаційний вісник, з 2009 року – повнокольоровий журнал «ORGANIC UA», книги, брошури, довідники.

Федерація органічного руху України об'єднує господарства, наукові та учбові заклади, переробні підприємства, громадські установи, фізичних осіб та інші організації для подальшого розвитку органічного сектора нашої держави.

Отже, перехід до виробництва чистої екологічної продукції – глобальні і довгострокові цілі. Ресурси, які використовуються при виробництві продуктів харчування, повинні циркулювати в рамках найбільш цілісних циклів. Свідоме й бережливе ставлення до природи дасть і майбутнім поколінням можливість харчуватися екологічно чистою продукцією та налагодити баланс людини і біосфери.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Тибурський Ю. та ін. Екологічне сільське господарство: кроки назустріч. Крок перший: екологічне землеробство: Посібник / За ред. В. Підлісник. – К.: Вид-во Національного аграрного університету, 2006. – С.80.
2. Дудар О.Т. Розвиток органічного агровиробництва в Україні // Економіка АПК. – 2012. – №3 – С.121-126.
3. Органік в Україні / Федерація органічного руху України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua>

УДК 616.092–053.2:616.2

Людмила Демченко
(Суми)

РОЛЬ ПЕРЕКИСНОГО ОКИСЛЕННЯ ЛІПІДІВ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАХВОРЮВАННЯМИ ДИХАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Патогенез захворювань дихальної системи, окрім мікробно-запального фактору, полягає в активації перекисного окислення ліпідів. Вивчення цього впливу на патогенез дозволить оптимізувати реабілітацію дітей, що мають захворювання дихальної системи.

Ключові слова: патогенез, перекисне окислення ліпідів, захворювання дихальних шляхів.

The pathogenesis of diseases of the respiratory system besides microbial-inflammatory factor involved activation of lipid peroxidation. Study of influence activation of lipid peroxidation on the pathogenesis will optimize rehabilitation of children suffering from diseases of the respiratory system.

Key words: pathogenesis, respiratory system, lipid peroxidation.

Захворювання дихальної системи в Україні належать до соціально значущих, тому що економічний збиток від них щорічно становить понад 400 млн гривень [2].

Романцов М. Г. із співавторами зазначав, що в дитячому віці серед захворювань дихальних шляхів абсолютно переважає гостра інфекційна патологія (більше 90% всіх хвороб дихальної системи). Максимальна захворюваність на ГРЗ відмічається у віці від 6 місяців до 6 років і становить в середньому від 4 до 6 захворювань в рік. За даними різних авторів, часто хворіють діти складають від 14 до 80% дитячого населення [5].

Науковці Нідерландського факультету оториноларингології (А. W. Hoes, А. G. M. Schilder, М. M. Rovers , 2011) зазначають, що ця частка дітей становить 20 % від усіх випадків, але такі дані мінливі, тому що більшість батьків не звертається за медичною допомогою фахівця при повторному випадку інфекції [6].

Останнім часом досить велика увага приділяється патологічним механізмам в організмі зазначених дітей. Інтенсивно проводяться дослідження з вивчення взаємозв'язку імунної системи і обміну речовин, мікроелементів тощо. Не винятком є розгляд процесів окислення ліпідів під час хвороби, особливо запального процесу.

До теперішнього часу встановлено, що велика кількість біохімічних реакцій в організмі протікає за участю вільних радикалів, що володіють виключно високою хімічною активністю [3] Класичним прикладом вільнорадикальних процесів в організмі є перекисне окислення ліпідів (ПОЛ), що протікає переважно в біологічних мембранах До ініціюючих факторів ПОЛ можуть відноситися різні активні форми кисню (АФК) (супероксиданіон радикал O_2^- ,

гідроперекисний радикал HO_2 , гідроксильний радикал OH , синглетний кисень $^1\text{O}_2$ і перекис водню H_2O_2), при цьому шляхи утворення активованого кисню в живих системах описані в літературі досить змістовно [1,7]

Утворені в процесі розвитку ПОЛ ненасичені альдегіди і малоновий альдегід є мутагенами і мають виражену цитотоксичність пригнічують активність гліколізу і окисного фосфорилування, інгібують синтез білка і нуклеїнових кислот, окислюють білкові SH-групи, інгібують різні цитозольні і мембранозв'язані ферменти. Інтермедіатами ПОЛ – гідроксильний і алкоксильний радикали індують фрагментацію або поперечні з'єднання білкових молекул. Окислення ліпідних молекул під дією АФК призводить до незворотної зміни або пошкодження мембранних структур, порушення їх проникності для іонів [4] Накопичення ліпофусцину в тканинах виявлено при розвитку ряду патологічних станів організму і, ймовірно, є одним з характерних проявів порушення регуляції процесів ПОЛ.

На думку деяких авторів в формуванні і прогресуванні патологічного процесу при бронхолегеневої патології важлива роль належить не тільки ліпопротеїдів, а й надмірної кількості різних сполук перехідних, накопичених в результаті активації процесу перекисного окислення ліпідів (ПОЛ) (Ахметвалєєва Ю. Н., 2007). У здорових осіб окислювально відновлювальні процеси є важливою частиною будь-якої ланки метаболізму і необхідні як для поповнення енергетичних потреб, так і для доставки та утилізації кисню в тканинах. ПОЛ впливає на проникність мембран для іонів, змінює активність ряду мембранозв'язаних ферментів, завдяки процесам ПОЛ ліпідний склад клітинних мембран постійно оновлюється (Булгаков В. Г. та співавт., 1988; Дріневський В. П., 1991; Дебейки М. та співавт., 1998).

При ряді патологічних станів процеси ПОЛ активуються, що веде до порушення структури мембран, ліпідного обміну, до токсичної дії на клітини і тканини різних органів (Пікуза О. І. та співавт., 2007; Ісікова Х. В. та співавт., 2008.).

Відомо, що інфекційні захворювання органів дихання супроводжуються накопиченням в крові продуктів ПОЛ, що сприяє розвитку дисліпідемії, збільшення числа пошкоджених клітин інтими судин, підвищенню агрегації тромбоцитів, погіршують реологію крові (Овсієнко О. А., 2008. Пікуза О. І. та співавт., 2008). Отримані відомості про одночасному зниженні показників цинку в сироватці і генерації активних форм кисню нейтрофільними гранулоцитами у дітей з рецидивующою бронхітом, використані для оцінки ступеня метаболічних порушень в організмі дитини і контролю проведімого лікування (Самороднова О.А., 2004). При цьому активність процесів ПОЛ збільшується і в тканинах легень, що виявляється при аналізі газоподібних продуктів в конденсаті повітря (Henry R. L., 2002). Підвищений їх зміст встановлено методом газової хроматографії і описано у хворих з рецидивуючим бронхітом і пневмонією (Allegra L., 1997). Поруч авторів відзначена роль активації перекисного окислення ліпідів в порушенні бар'єрної функції стінки бронхів через пошкодження основного ферменту мікросомального окислення – цитохрому P-450 (Конторшикова К. М., 200; Зенков М. К. та співавт., 2001). Літературні дані свідчать про зв'язок ПОЛ з накопиченням ХС в клітинах крові і судинної стінки через порушення структури ЛПНП і ЛПВП. Це в свою чергу може привести до нестабільності механізму взаємодії з клітинною поверхнею і, як наслідок, до посилення здатності ЛПНП транспортувати холестерин в клітинні мембрани і пригнічення холестеринацепторної функції ЛПВП, що, в кінцевому рахунку, призводить до акумуляції холестерину в клітинах крові і ендотелію судин (Варварина Р. Н. та співавт., 1996; Бабаченко І. В. та співавт., 2006; Болотова Н. В. та співавт., 2006).

Можливо цитотоксичність продуктів ПОЛ пов'язана і з накопиченням перекисів ліпідів в ліпопротеїдах високої щільності. Поряд з гідроперекисів при ПОЛ утворюється цілий ряд інших з'єднань: спирти, кетони, альдегіди і диальдегіди, епоксиди та ін. (Горбань Г. Є. і співавт., 1999).

Утворення і накопичення цих сполук в біологічних мембранах в основному і сприяють значній зміні і навіть порушенню функції останніх. При цьому через високу біологічну активність, найбільш важливе значення мають альдегіди і диальдегіди.

Таким чином, вищенаведені дані свідчать про високу значимість ліпідного обміну і ПОЛ не лише в каскаді патогенетичних механізмів формування бронхо-легеневого процесу. Ліпопероксида є необхідними проміжними продуктами при біосинтезі простагландинів і прогестерону, беруть участь в гідроксилюванні стерольних ядер холестерину, здатні активувати гуанілатциклазу. В організмі ліпопероксида можуть грати не тільки руйнівну роль, а й регуляторну.

У зв'язку з тяжкістю клінічного перебігу, частотою ускладнень і можливої хронізації запального процесу виникає необхідність в більш глибокому вивченні і постійному удосконаленні методів, що дозволяють судити об'єктивність запального процесу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев К. Б. Кислородные радикалы в биологических процессах / К. Б. Афанасьев // Хим.-фарм. журнал. – 1985. – №1. – С. 11-23.
2. Крамарев С. О. Оцінка ефективності рекомбінантного інтерферону альфа для профілактики та лікування гострих респіраторних вірусних інфекцій у дітей / О. С. Крамарев, В. В. Євтушенко // Здоров'я України. – 2014. – № 18. – С. 49-50.
3. Нонхибел Д. Радикалы / Д. Нонхибел, Дж. Теддер, Дж. Уолтон. – М., 1982. – 274 с.
4. Мид Дж. Свободные радикалы в биологии / Дж. Мид. – М., 1979. – Т. 1. – С. 68-87.
5. Романцов М. Г. Часто болеющие дети: современная фармакотерапия. Пособие для врачей / Ф. И. Ершов. – М.: Изд-во «ГЭОТАР-Медиа», 2006. – С. 191.
6. Schilder A. G. M. Effectiveness of adenoidectomy in children with recurrent upper respiratory tract infections / A. G. M. Schilder. – Open randomised controlled trial Department of Otorhinolaryngology, University Medical Centre Utrecht, Wilhelmina Children's Hospital. – 2011. – 13 p.
7. Gutteridge J.M.C. Biochem / J. M. C. Gutteridge, P. G. Winyard, D. R. Blake et al. – 1985. – P. 517-523.

УДК 159.9:61

Володимир Романюк
(Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ БІОТИПІВ ЛЮДИНИ ЗА ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ПРОБАМИ НА ВЕЛОЕРГОМЕТРІ ТА ПОКАЗНИКАМИ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ

За результатами теоретичних і практичних досліджень розроблений психофізіологічний метод діагностики біотипів за функціональними пробами на велоергометрі та показниками артеріального тиску (модель фізіологічного стресу), що сприятиме збереженню фізичного і психічного здоров'я, а також профілактиці відповідних розладів психіки і поведінки людини.

Ключові слова: біотипи, функціональні проби, велоергометр, артеріальний тиск, фізіологічний стрес, здоров'я, людина.

The results of theoretical and practical investigations helped to develop a psychophysiological method of biotypes' diagnostics based on the functional tests on the veloergometer and indicators of the arterial tension (the model of physiological stress), which will contribute to the preservation of physical and mental health as well as the preventive treatment of corresponding mental and behavioral disorders of a human being.

Key words: biotypes, functional tests, veloergometer, arterial tension, physiological stress, health, human being.

Постановка проблеми. Здоров'я людини як єдина біо-психо-соціальна система знаходиться у центрі уваги фахівців біології, медицини, психології та вимагає відповідних міждисциплінарних досліджень. Окрім того, здоров'я як морфо-функціональний феномен тісно пов'язане з реактивністю організму – властивістю певним чином реагувати на зміну умов природного і соціального середовища існування. Щодо людини виділяють наступні форми реактивності: біологічна або видова реактивність; групова або конституційна реактивність; індивідуальна реактивність (фізіологічна реактивність, патологічна реактивність); специфічна реактивність; неспецифічна реактивність. У більшості неспецифічна реактивність організму реалізується через стрес як загальний адаптаційний синдром.

При цьому окремої уваги заслуговують психофізіологічні складові неспецифічної реактивності, а також функціональні резерви організму людини при різних формах діяльності, у т.ч. в умовах фізіологічного і психологічного стресу. У зв'язку з цим основною **метою** даного дослідження була розробка і впровадження функціонального (психофізіологічного) методу діагностики біотипів людини.

Результати теоретичних і практичних досліджень. Біоти́пи людини – один з різновидів функціональної (психофізіологічної) типології, що базується на особливостях реагування симпато-адреналової системи (САС) на впливи природного і соціального середовища існування та виявляється у певних особливостях психіки і поведінки у нормі і патології. Виділяють три типи біотипів людини: 1) А-тип (адреналовий – адреналіновий тип); 2) НА-тип (норадреналовий – норадреналіновий тип); 3) А+НА-тип (змішаний – проміжний тип) [4]. У цілому симпато-адреналова система (САС) є складовою автономної (вегетативної) нервової системи людини та умовно поділяється на три відділи – центральний, периферичний і мозковий шар наднирників (синтезує катехоламіни – гормони адреналін і норадреналін) [1, 5]. Окрім того, симпато-адреналова система (САС) вагомо задіяна у реалізації механізмів фізіологічного і психологічного стресу.

Визначають біоти́пи людини за допомогою спеціального методу адренограм, що розробив Віталій Васильєв (1985 р.) [2, 3]. Суть методу полягає у визначенні за допомогою функціональних проб співвідношення гормону адреналіну (А) та гормону норадреналіну (НА) у різний час доби в організмі людини. Дане співвідношення гормонів має свою клінічну інтерпретацію, графічне зображення та норми для людей різного віку і статі у стані спокою та під впливом різних стресових навантажень (фізіологічних і психологічних стресчиників).

За допомогою методу адренограм було встановлено, що представники біотипу А характеризуються підвищеною тривожністю, загостреним почуттям відповідальності, серйозним відношенням до справи тощо [4]. Як правило, люди з біотипом А не вміють відпочивати, оскільки їх постійно турбують сумніви і незадоволеність. При цьому надлишкові та неадекватні нервові навантаження часто сприяють різним серцево-судинним захворюванням.

Представники біотипу НА характеризуються підвищеною внутрішньою напруженістю; це, в основному, замкнуті та небагатослівні, дуже серйозні, потайні та владні люди [4]. Переваги людей з біотипом НА – цілеспрямованість, здатність досягати високих результатів у своїй діяльності, вдало долати труднощі і перешкоди. Якщо ж досягнення честолюбних планів переходить у самоціль, тоді у разі невдачі представники біотипу НА можуть надмірно фіксуватися на своїх неприємних переживаннях. Пригнічені емоції та підозрілість часто приводять їх до нервових зривів та серцево-судинних захворювань.

Представники біотипу А+НА (змішаного – проміжного типу) характеризуються підвищеною емоційністю та постійним коливанням настрою [4]. Люди з біотипом А+НА дуже артистичні, прагнуть бути на виду, привертати до себе увагу тощо. Окрім того, їм властиве багата уява, тонкість почуттів, здатність до співпереживання. Від неприємності представники біотипу А+НА нерідко втікають у хворобу.

Найбільш яскраво біотипічні особливості поведінки людей проявляються у різних екстремальних ситуаціях. Окрім того, міждисциплінарні дослідження показали, що біотиби людини різняться між собою також за клінічними, біохімічними, імунологічним та іншими показниками.

У цілому метод адренограм Віталія Васильєва вимагає відносно складних лабораторних та інструментальних досліджень, а також їх відповідного фінансування, що обмежує застосування методу в умовах клініки та науково-дослідній роботі під час навчального процесу тощо.

У зв'язку з цим була поставлено задача розробити ефективний метод діагностики біотипів людини у поєднанні функціональної проби на велоергометрі (модель фізіологічного стресу) з визначенням показників діяльності серцево-судинної системи – артеріального тиску (сistolічного і діастолічного) як пластичних констант гомеостазу.

Поставлена задача вирішується тим, що показники діяльності серцево-судинної системи (сistolічний і діастолічний артеріальний тиск) до фізичного навантаження (у стані фізіологічного спокою) та після фізичного навантаження (фізіологічного стресу) на велоергометрі опосередковано пов'язані з різними функціональними системами, у т.ч. симпато-адреналовою системою (САС) та, відповідно, синтезом гормонів адреналіну і норадреналіну. Відомо, що у людини адреналін призводить до зростання тільки систолічного артеріального тиску, а норадреналін – до підвищення, насамперед, діастолічного артеріального тиску, а також систолічного артеріального тиску. Таким чином: 1) зростання, насамперед, систолічного артеріального тиску (у межах 10 одиниць та більше) після фізичного навантаження (фізіологічного стресу) буде характеризувати біотип А (адреналіновий тип); 2) зростання, насамперед, діастолічного артеріального тиску (у межах 10 одиниць та більше) після фізичного навантаження (фізіологічного стресу) буде характеризувати біотип НА (норадреналіновий тип); 3) одночасне зростання систолічного і діастолічного артеріального тиску (у межах 10 одиниць та більше) після фізичного навантаження (фізіологічного стресу) буде характеризувати біотип А+НА (адреналіново-норадреналіновий тип – проміжний тип).

У зв'язку з цим, за відповідними показниками систолічного та діастолічного артеріального тиску на моделі фізіологічного стресу (функціональні проби на велоергометрі) встановлена наступна функціональна оцінка біотипів людини (таблиця 1).

Таблиця 1

Функціональна оцінка біотипів людини за показниками систолічного та діастолічного артеріального тиску на моделі фізіологічного стресу (функціональні проби на велоергометрі), Романюк В.Л., 2017

Біотиби людини	Сistolічний артеріальний тиск	Діастолічний артеріальний тиск	Клініко-фізіологічна характеристика
Біотип А	підвищений	у межах норми	адреналіновий тип
Біотип НА	у межах норми	підвищений	норадреналіновий тип
Біотип А+НА	підвищений	підвищений	адреналіново-норадреналіновий тип

Експериментальні дослідження на велоергометрі з визначенням показників систолічного і діастолічного артеріального тиску за допомогою різних типів тонометрів проведені в умовах лабораторії психофізіології та клінічної психології психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету із залученням студентів різних курсів денної та заочної форми навчання з дотриманням етичних норм та на добровільних засадах.

У цілому міждисциплінарні функціональні дослідження біотипів людини сприятимуть збереженню їх фізичного, психічного і соціального здоров'я, а також профілактиці

відповідних розладів психіки і поведінки, у т.ч. афективних, психогенних (невротичних) і психосоматичних розладів.

Висновки. 1. Біоти́пи людини тісно пов'язані із неспецифічною реактивністю організму людини, у т.ч. із стресом як загальним адаптаційним синдромом. 2. Діагностика біотипів людини певним чином характеризує функціональні резерви організму людини при різних формах діяльності, у т.ч. в умовах фізіологічного і психологічного стресу. 3. Метод діагностики біотипів людини за функціональними пробами на велоергометрі та показниками діяльності серцево-судинної системи може застосовуватися у клінічній нейрофізіології, психофізіології, клінічній психології.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Авакян О.М. Симпато-адреналовая система. Методы исследования высвобождения, рецепции и захвата катехоламинов. – Л.: Наука, 1977. – 184 с., ил. – (Методы физиологических исследований).
2. Васильев В.Н., Чугунов В.С. Симпатико-адреналовая активность при различных функциональных состояниях человека. – М.: Медицина, 1985. – 272 с., ил.
3. Васильев В.Н. Здоровье и стресс. – М.: Знание, 1991. – 160 с., ил.
4. Психология. Словарь / Под общей ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – С. 41-42.
5. Чугунов В.С., Васильев В.Н. Неврозы, неврозоподобные состояния и симпатико-адреналовая система. – М.: Медицина, 1984. – 192 с., ил.

ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ

Світлана Антонюк
(Брацлав)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У даній статті розповідається про досвід використання сучасних методик викладання на заняттях з географії.

Ключові слова: *проблемне навчання, інтерактивні технології, квест.*

Ми живемо в період реформ. А будь – яка реформа вимагає змін, мобілізації сил, інтелекту, досвіду. Створюються нові концепції освіти, Відбувається перебудова освіти, створюються нові стандарти, змінюються і ускладнюються соціально-професійні функції вчителя. Сучасна школа вимагає учителя з високою майстерністю, здатністю творчо підходити до організації навчального процесу, здійснювати перехід від школи пам'яті до школи мислення і діяльності.

Нова освітня стратегія педагогічної діяльності – спрямування навчально-виховного процесу на формування духовного світу особистості, утвердження загально людських цінностей, розкриття потенційних можливостей та здібностей студентів, а саме: уміння працювати з інформацією, здатність аналізувати і синтезувати її, критичність мислення, ефективно і самостійно здобувати знання, критично ставитись до обставин, порівнювати альтернативні точки зору, здатність переробляти інформацію, узагальнювати її, відбирати найголовніше, робити висновки; уміння спілкуватись, висувати нові ідеї, приймати зважені рішення та відповідати за наслідки власних дій.

Досвід засвідчує, що хоча урок і залишається основною формою організації навчання географії, проте він набуває в сучасних умовах нового змісту й провести його набагато складніше. Студент отримує величезний потік інформації поза коледжем, поза уроком, і викладач у деякій мірі перестає бути для студента першоджерелом отримання знань, він дедалі більше перетворюється на старшого радника, консультанта, який заохочує та залучає сів студентів до навчальної діяльності, сприяє розвитку особистісних характеристик студента – повноцінного учасника навчального процесу.

Існує багато технологій викладання . Кожен викладач , спробувавши багато з них, обирає ті, які йому вдаються найкраще. Я для себе обрала такі: проблемне навчання, інтерактивні технології та квест. Коротко зупинюся на кожній.

Вважаю за необхідне максимально пов'язувати навчання із життям. На заняттях, створюючи проблемну ситуацію чи задаючи проблемне запитання, намагаюся сформулювати їх так, щоб вони відповідали деяким вимогам. По-перше, проблемна ситуація не повинна бути занадто важкою. На початковому етапі студент має використати набуті знання, свій життєвий досвід, щоб, так би мовити . «втягнутись в процес». По-друге, вона повинна бути цікавою, щоб спонукати студента до дії та позитивних емоцій. По-третє, вона повинна бути актуальною. Студент повинен бути впевнений , що вирішення цієї проблеми, чи відповідь на проблемне запитання можна буде використати в життєвих ситуаціях. І по-четверте, проблемна ситуація повинна мати певний ступінь складності. Для того, щоб її вирішити, треба отримати нові знання, навички, вміння.

При вивченні теми «Світове господарство» ми знайомимося з принципами розміщення виробництва. Після цього я пропоную студентам таке завдання. Вони отримують назву підприємства, наприклад «Завод автопокришок». Необхідно таке підприємство побудувати там, де воно буде працювати найефективніше. При цьому треба врахувати такі фактори: сировина, споживач, трудові ресурси, кваліфіковані кадри, наукову базу, конкурентів і таке інше. По суті , студенти складають свій перший бізнес – план. Це розвиває логічне, раціональне мислення, вчить співставляти факти, удосконалює уміння працювати з

економічними картами і т.д. При цьому студенти можуть проявити творчість і креативне мислення. Вони можуть назвати своє підприємство, спробувати провести переговори з конкурентами чи партнерами, об'єднатися з іншими «бізнесменами». Варіантів безліч, і інколи вони досить несподівані. Завдання можна виконувати як індивідуально, так і в групах.

Інтерактивне навчання – це діалогове навчання, яке заперечує домінування як одного виступаючого, так і однієї думки над іншою.

Інтерактивне навчання має на меті:

- створення умов для залучення всіх слухачів до процесу пізнання;
- надання можливості кожному слухачеві розуміти і рефлексувати з приводу того, що він знає і думає;
- вироблення життєвих цінностей;
- створення атмосфери співпраці, взаємодії;
- розвиток комунікативних якостей і здібностей;
- створення комфортних умов навчання, які б викликали у кожного слухача відчуття своєї успішності, інтелектуальної спроможності, захищеності, неповторності, значущості.

«Круглий стіл» – метод проведення заняття із слухачами які, як правило, мають досвід роботи, практичний діяльності з питання, що обговорюється. На «круглому столі» слухачі можуть і повинні спробувати обґрунтовано поставити питання по темі обговорення, серйозно аргументувати підходи до їхнього вирішення, а також повідомити про вдалий і невдалий досвід. «Круглий стіл» – це свого роду нарада по обміну досвідом і обговоренню практичного досвіду, досягнень і помилок. В такий спосіб слухачі освоюють зміст теми, її ключові проблеми.

Для круглого столу можна запропонувати такі запитання.

1. Чи доцільно у вашому населеному пункті будувати нафтопереробний завод?
2. Де в Україні можна ефективно використовувати альтернативні види енергії?
3. За рахунок яких товарів і послуг можна збільшити експорт України в країни Західної Європи?

Однією з таких методик, яка вчить знаходити необхідну інформацію, піддавати її аналізу, систематизувати та вирішувати поставлені задачі є квест.

Квест дозволяє розвивати активне пізнання на уроках, сприяє розвитку мислення, допомагає долати проблеми та труднощі, а саме: вирішити, розплутати, придумати, уміти застосовувати свої знання на практиці у нестандартних ситуаціях, тобто актуалізувати знання, вчить мислити логічно, розвиває інтерактивні здібності.

Як ігровий компонент, такий вид роботи має певні переваги.

- залучає до активної пізнавальної діяльності кожного учасника окремо і всіх разом, тим самим оптимізуючи певний етап навчально-виховного процесу;
- реалізує навчання через самостійну діяльність студента, що має характер особливого виду практики, у процесі якої засвоюється значно більше інформації;
- забезпечує вільну діяльність, що дає можливість вибору, самовираження і саморозвитку для її учасників;
- приводить до певного результату, чим стимулює студента до досягнення мети (перемоги) та до усвідомлення шляху досягнення бажаного;
- урівнює команди або окремих учасників на початку (немає поганих і гарних, а є тільки гравці); результат залежить від самого гравця, рівня його підготовленості, здібностей, витримки, умінь і характеру;
- забезпечує трансформацію безособного процесу навчання у дії особистісного значення;
- забезпечує змагання – невід'ємну частину гри – привабливу для дітей; адже задоволення, одержане від гри, створює комфортний стан і підсилює бажання вивчати предмет.

На заняттях доцільно проводити міні-квест, не виходячи з класної кімнати. Коли ми вивчаємо той чи інший регіон в курсі «Економічна та соціальна географія», характеристики країн можна вивчити в такій формі.

Щоб упізнати країну, тобі треба вирішити кілька завдань.

Завдання 1. Розглянь предмети (у конверті або мішечку знаходяться гайка, батарейка, металева заготовка). Це продукція галузей спеціалізації країни. Назви їх.

(Відповідь: машинобудування, електроенергетика, металургія.)

Завдання 2. Щоб взнати галузі спеціалізації АПК країни, треба відгадати загадки. Спробуй.

1. На Сонце схоже, сонце люблю, за ним повертаю голову свою.

2. Восени лягло, взимку спало, навесні зійшло, а влітку вусатим стало.

3. Білий як сніг, в пошані у всіх, до рота попав, там і пропав.

(Відповідь. Галузі рослинництва: вирощування соняшника, зерна, цукрового буряка.)

4. Бочка стогне біля тину, завалилась на бочок.

5. Чотири ходулі, щоб чобітки топтати, чотири цвіркуни, щоб чобітки нам дати.

6. Летіла пава, на каміння впала, камінці розбила, мертвих розбудила, мертві встали – в дудочки заграли.

(Галузі тваринництва: вирощування свиней, ВРХ та птахівництва).

Завдання 3. Приблизне розташування загадкової країни підкаже клімат. А він такий. М'яка зима. Середня температура січня – 10-12 градусів Цельсія. Влітку – + 20-22°C. Кількість опадів – 600-700 мм.

(Відповідь : клімат помірно-континентальний).

Завдання 4. Подивись на склади: МО., ПО., РУ.. Це початкові склади назв країн – сусідів. Якщо ти їх відгадаєш, назвати країну, яку ти шукаєш, буде легко.

(Відповідь: Молдова, Польща, Румунія)

Завдання 5 . Ти вже здогадався, що це за країна? Тоді спробуй на швидкість скласти її назву.

(В конверті – назва країни з окремих літер – А, К, Р, Н, У, Ї, Н, А, – Україна)

Зазвичай цей квест я провожу як змагання між рядами аудиторії. Завдання переходять з останньої парти до першої. Який ряд швидше виконав – той виграв. Можна також проводити конкурс між групами, бригадами тощо.

Таким чином, особливості сучасного навчання – це не формувати, а розвивати особистість у процесі свідомої мотивованої, індивідуальної діяльності, зробити навчання невимушеним і побудувати його так, щоб студент сам захотів отримати знання – це і є головним завданням, яке я ставлю, упроваджуючи сучасні технології в навчанні географії.

Майбутнє відкрите для тих, хто критично пропускає через себе інформацію, аналізує її та відбудовує свої власні реальності

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева В.М. Урок географії в сучасних технологіях / В.М. Андреева, О.Є. Шматько. – Харків: Основа, 2006. – 176 с.

2. Герасим'юк Т.О. Особливості засвоєння методів та технологій на уроках географії / Т.О. Герасим'юк // Географія. – 2009. – № 22. – С. 16-18.

3. Економічна і соціальна географія світу. Атлас для 10-11 класів. – К.: ЗАТ Інститут передових технологій, 2004. – 48 с.

4. Економічна і соціальна географія світу: Підруч. для 10 кл. загально освіт. навч. закл. / Б.П. Яценко, В.М. Юрківський, О.О. Любіцева та інші; За ред. Б.П. Яценка. – К.: Форум, 2004. – 351с.

5. Костенко Л.В. Економічна і соціальна географія України. – Харків: Ранок, 2005. – 230 с.

6. Корнєєв В.П. Технології в навчанні географії – Харків: Вид. група „Основа”, 2004. – 112 с.
7. Крушніцький М. Ефективність методів навчання географії // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – №4. – С.38-40.
8. Топузов О.М., Тименко Л.В. Економічна і соціальна географія світу: Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закладів. – К.: Зодіак-ЕКО, 2005. – 208 с.
9. Кугуєнко Н.Ф. Активні та інтерактивні методи навчання як фактор забезпечення педагогіки успіху / Н.Ф. Кугуєнко // Джерело пед. майстерності. – 2008. – № 2. – С. 32-37.

*Ольга Кашуба
(Графське)*

УЧБОВА ПРАКТИКА ТА ПРАКТИЧНІ РОБОТИ З ГЕОДЕЗІЇ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ СТУДЕНТІВ

У пропонованій статті іде мова про цілеспрямоване використання методів і засобів активізації навчально-пізнавальних інтересів студентів. Пізнавальний інтерес при виконанні практичних робіт з геодезії, а також при проходженні навчальної практики.

Ключові слова: *пізнавальний інтерес, геодезія, учбова практика, практичні роботи, Великоанадольський ліс.*

Великоанадольський ліс розташований у Волноваському районі Донецької області, на підвищеному плато висотою 213-276м. Над рівнем Азовського моря.

Організатором і безпосереднім виконавцем перших робіт зі створення лісу на вибраній для «зразкового лісорозведення» ділянці посушливого і віками безлісного степу був завідувач «Великоанадольською зразковою плантацією», випускник Санкт Петербурзького Лісового і Межового інституту В.Є.Граф.

В умовах неймовірних труднощів він заклад на великих площах лісові розсадники і створив на протязі 1843-1866рр. 156га небаченого лісу на землях тодішнього Олександрівського повіту Катеринославській губернії. З часом переважна частини створених лісонасаджень загинула з причин невдалого породного складу, однак було розроблено і випробувано технологічні прийоми лісовирощування і доведено, що ліс в степу вирощувати можливо.

Справу В.Є.Графа продовжили Л.Г.Барк та Х.С.Полянський. У наш час штучні лісові насадження степового Великоанадольського лісництва і суміжної Маріупольської дослідної станції, створені під керівництвом видатних лісівників Г.М.Висоцького, М.Я. Дахнова, Д.В. Померанського, М.П.Корбанова, Д.К. Крайнева та їх наслідників служать переконливим прикладом самовідданої праці на благо степового лісорозведення, доказом істинності слів: «Ліс – це культура поколінь»

В 2018 році виконується 175-річний ювілей створення Великоанадольського степового лісництва.

«Треба бути на місці, треба бачити своїми очима Великоанадольський ліс, щоб зрозуміти велич степового лісорозведення, що є нашою гордістю . Ніякими словами неможна описати того захоплюючого почуття, що викликає цей лісовий оазис серед неосяжного степу». М.К.Турський, 1884 рік.

На території Великоанадольського лісництва знаходиться Великоанадольський лісовий коледж . Студенти і викладачі пишаються своїм коледжем.

На заняттях викладачі прививають любов до вибраної професії, вносять великий вклад в підготовку кадрів для лісового господарства.

Однією з дисциплін, яку вивчають студенти другого курсу спеціальності 205 «Лісове

господарство» є «Геодезія». Ця наука вивчає форму та розміри земної кулі, або окремих ділянок її поверхні, шляхом вимірювань, математичної обробки, технологію складання планово-картографічних матеріалів та методів використання результатів вимірювань і побудов для вирішення інженерних задач.

Основним завданням геодезії можна вважати вивчення методів вимірювання ліній та кутів на поверхні Землі, над або під нею, за допомогою спеціальних геодезичних приладів, обчислювальної обробки результатів цих вимірювань, побудови карт, планів, профілів місцевості та практичного використання результатів геодезичних робіт.

Головне завдання перебудови вищої школи – підвищення ефективності навчально-виховного процесу з метою сприяння всебічному і гармонічному розвитку людини.

Ключовою проблемою у вирішенні задачі підвищення ефективності і якості навчально-виховного процесу є активізація навчання студентів. Її особлива значущість полягає в тому що навчання спрямоване не тільки на сприйняття навчального матеріалу, але й на формування позитивного ставлення студентів до самої пізнавальної діяльності.

Інтерес до навчання, ініціативність у навчальній роботі, пізнавальна самостійність, напруження розумових але при розв'язанні поставленої пізнавальної задачі позитивно впливають на активність студентів у навчанні, створюючи сприятливі умови для розвитку їх навчально-пізнавальної діяльності. Тому особливо актуального значення набуває проблеми врахування здібностей та інтересів студентів у процесі пізнання.

Пізнавальний інтерес – це усвідомлена, вибіркова спрямованість особистості, яка звернена до предмета й діяльності, пов'язаної з тим, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності.

Пізнавальний інтерес студентів у навчанні багатоаспектний і виявляється: як ефект впливу інтересу на особистість (позитивне ставлення до навчального процесу) і як особисте вираження у мотиваційній сфері (потяг до знань) і як якість діяльності студента (ставлення до змісту і процесу роботи); як формування особистості студента. Тому інтерес є передумовою навчання і його результатом, він може виступати і як засіб навчання.

Ми виділяємо такі види прояву інтересу студентів у навчальній діяльності: споглядальний, споглядально-дійовий, пізнавальний, пізнавально-творчий, теоретичний та теоретично-конструктивний. Тому інтерес є складною динамічною системою кількісних і якісних змін у діяльності студента.

Виявлення характеру прояву пізнавальних інтересів студентів дозволило встановити наявність трьох груп із високим рівнем пізнавальних інтересів – 11%, із середнім – 28%, та низьким рівнем – 61%. Дослідженням доведено, що рівні розвитку інтересів відповідають рівням навчальних досягнень студентів, можливостям їх творчого потенціалу.

Методика ефективного формування пізнавальних інтересів має ряд етапів:

- 1) підготовка студентів, яка забезпечує певний запас знань і вмінь;
- 2) створення позитивного емоційного ставлення до предмета і до діяльності;
- 3) організація творчої діяльності, яка пробуджує пізнавальні запити та й активізації у процесі самостійної роботи з метою подальшого розвитку пізнавальних інтересів.

Розвиток пізнавальних інтересів здійснюється методом проблемного викладання, частково-пошуковим і дослідницьким методами, а також використанням елементів колективної праці.

Практичні роботи викликають активне мислення, вимагають застосування знань, цілеспрямованого подолання утруднень. За ступенем пізнавальної діяльності студентів практичні роботи можна поділити на чотири групи: 1) Роботи за зразком, де самостійність студентів проявляється у відтворювальній діяльності, але тут проявляється лише епізодичний інтерес, який швидко згасає.

2) реконструктивні роботи, коли студенти перебудовують завдання – тут є вже елементи творчості, з'являється прагнення до знань на рівні споглядально-дійового інтересу;

3) варіативні роботи вимагають аналізу проблемної ситуації – тут студенти поглиблюють знання, одержуючи нову інформацію, тому формується пізнавально-творчий інтерес;

4) творчі роботи залучають студентів до активної наукової діяльності, яка приводить до створення конструктивно творчих інтересів.

Аналіз практичних робіт з Геодезії для студентів 2 курсу спеціальності 205. «Лісове господарство» показав що з 21 обов'язкових робіт до першої групи можна віднести 16, до другої – 4, одну до третьої і взагалі відсутні роботи четвертої групи.

Карта використовує складну штучну мову для опису навколишнього світу. Тому зіткнення студента з новим завданням перетворення символів карти у відчутні образи примушує його подолати розрив між рівнем наявних знань та вимогами завдання, що сприяє появі пізнавального інтересу. При роботі з картами у студентів виявляється своєрідна ієрархія мислення. Спочатку це просте сприйняття символів, потім адекватне сприйняття її змісту і виявлення особливостей місцевості.

Оцінка або порівняння кількісних даних їхня словесна інтерпретація, пошук прихованої інформації сприяють розумінню реальної дійсності. Таким чином, зміст дій студента співпадає з проявами інтересу від елементарного споглядального до інтересу теоретично-конструктивного. Тому робота з картами різного змісту сприяє розвитку пізнавального інтересу і стимулює просторове мислення людини.

Навчальна практика з геодезії є органічною частиною навчального процесу. Вона сприяє формуванню у студентів основних професійних вмінь і навичок, поглиблює і систематизує отриманні знання, розвиває індивідуальні здібності студентів, виховує в них свідому трудову дисципліну, індивідуальну і колективну відповідальність за доручену справу. Практика у навчанні – це елемент пізнавальної діяльності, в якій імітується ситуація використання результатів пізнане в житті. Геодезична практика дозволяє в природних умовах використовувати результати пізнавальної діяльності та навчити студентів реально застосовувати одержані знання й уміння, які стають справжнім досягненням творчої особистості. Ми прогнозуємо використовувати поняття «навчальне середовище» – особливої конкретики простір Землі, який визначається певними пізнавальними можливостями. Під час виконання геодезичних робіт в польових умовах ландшафт стає додатковим компонентом навчання.

Робота с приладами перетворюється на навчально-тренувальний полігон, що активно й постійно впливає на інтелектуальний, фізичний, емоційно-психологічний розвиток студентів.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що пізнавальний інтерес впливає на духовну і розумову сферу студента, його інтелектуальні якості, тому він сприяє творчій самореалізації людини і підвищує ефективність навчального процесу.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що успіх навчання в решті решт визначається ставленням студентів до навчання, їх прагнення до пізнання, усвідомленням і самостійним оволодінням знаннями, уміннями та навичками, їх пізнавальною активністю.

В умовах гуманізації освіти існуюча теорія та технологія масового навчання мають бути спрямовані на формування сильної особистості, здатної жити і працювати у складних умовах нашого сьогодення, сміливо визначати власну стратегію поведінки, здійснювати етичний вибір, бути відповідальним за нього, бути спроможною до навчання упродовж усього життя, до саморозвитку та самореалізації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. – М.: Высшая школа, 1991.
2. Дубов С.Д. Поляков А.Н. Геодезия. – М.: Агропромиздат, 1988.
3. Щукіна Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М.: Просвещение, 1979.
4. Условные знаки для топографических планов. – М.: Недра, 1973.
5. Редько Г.И. Полковник корпуса лісничих. – К., 1994. – 504 с.

УДК 551.4:551.584(477.53)

Ольга Мащенко, Леонід Булава
(Полтава)

РОЛЬ ГЕОМОРФОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА У ФОРМУВАННІ МІКРОКЛІМАТУ НА ПОЛТАВЩИНІ

З'ясовано регіональні особливості геоморфологічного чинника формування мікроклімату на території Полтавської області. Виділено найбільш значущі параметри рельєфу в контексті регіональних мікрокліматичних показників радіаційно-термічного характеру та динаміки снігового покриву

Ключові слова: геоморфологічний чинник формування мікроклімату, стрімкість та експозиція схилів, сонячна радіація, температура повітря, заморозки, сніговий покрив.

The regional features of the geomorphological factor of microclimate formation on the territory of Poltava region are determined. The most significant parameters of the relief in the context of regional microclimatic indices of radiation-thermal nature and dynamics of snow cover are identified.

Keywords: hemorphological factor of formation of microclimate, speed and exposure of slopes, solar radiation, temperature of air, freezing, snow cover.

Біологічне існування людини та реалізація її господарської діяльності та побуту відбувається не в узагальнених умовах макроклімату, а в конкретному різноманітті мікрокліматичних умов. У теоретичному плані з'ясовані закономірності формування мікроклімату під впливом комплексу природних та антропогенних чинників. Теоретико-методологічні засади мікрокліматичних досліджень відображені в працях кліматологів Щербаня М.І. [1], Міщенко З.А., Ляшенко Г.В. [2] та інших дослідників. Мікрокліматичні умови мають значну варіативність та індивідуальність на топологічному рівні, що призводить до перманентної регіональної актуальності таких досліджень. Усе зазначене зумовило вибір проблеми нашого дослідження та дозволило сформулювати **мету статті** – з'ясувати регіональні особливості геоморфологічного чинника формування мікроклімату на території Полтавщини.

На макрокліматичні умови та мікрокліматичні особливості загалом впливає абсолютна висота місцевості та перепад висот для окремих форм рельєфу. Зокрема, мається на увазі зниження температури повітря з висотою при прямій термічній стратифікації та сухо- і вологоадіабатичних процесах. Показники абсолютних висот на Полтавщині знаходяться на гіпсометричному рівні низовинної морфоструктури, що фактично нівелює їхній вплив на мікроклімат розглядуваної території. Знаходження окремих форм на гіпсометричному рівні височин, наприклад, Деївська гора (204 м), указанного стану речей не змінюють навіть у локальних масштабах.

Відносні висоти навіть найвищих форм рельєфу чи ділянок з найбільшою глибиною розчленування (придолинні форми) на Полтавщині сягають лише кількох десятків метрів. Відповідно, вплив перепаду висот на термічний режим також майже не виражений. Виняток становить феномен заморозків, що буде розглянуто нижче.

Абсолютна висота при перепадах висот від 100 до 200 з лишнім метрів на Полтавщині значно менше впливає на температури, ніж експозиція схилів. Тому виникає своєрідний парадокс – ознаки макрорельєфу мають менший вплив термічні мікрокліматичні показники, ніж мікрорельєф.

Основна роль в мікрокліматі місцевостей з розчленованим рельєфом належить параметрам схилів. Нерівномірний розподіл сонячної радіації по схилах різної стрімкості та експозиції є однією з основних причин виникнення термічних відмінностей підстильної

поверхні в умовах розчленованого рельєфу. Територія області порівняно з іншими адміністративними одиницями України має середні та низькі показники густоти та глибини розчленування земної поверхні [4, с. 157]. Тому саме ці аспекти геоморфологічного чинника мають більш істотний, хоча й достатньо вузько локалізований вплив, краще виражений у північній та частково центральній частині області [3, с. 4]. Проте слід відмітити, що зазначений вплив значно нівелюється феноменом байрачних лісів у яружно-балочній системі території Полтавщини [3, с. 8].

Закономірності формування та ознак мікроклімату з'ясовано для помірних широт північної півкулі. Відмінності в нагріванні ґрунту на схилах різної експозиції позначаються на розподілі температури повітря, що може відбитися на характері рослинності, термінах зацвітання. Зареєстровано дозрівання зернових культур на південних схилах раніше (наприклад на 2 тижні), ніж на північних, на одній і тій же висоті. Те ж саме спостерігалось і відносно початку цвітіння плодових. На схилах долин північної експозиції унаслідок меншого надходження сонячної радіації цвітіння починалося пізніше (зокрема, на пару тижнів), ніж на протилежних південних схилах [3, с. 118]. Наявність значної кількості схилів північної та південної експозиції дозволяє екстраполювати дію параметрів схилів на формування мікроклімату на території Полтавщини.

Також дослідженнями для помірних широт виявлено, що різниця температур на південних і північних схилах пагорбів північної та південної експозиції в ясну погоду вдень може досягати у земній поверхні декількох градусів. Різниці абсолютних мінімумів можуть досягати від 10 до 15°C навіть на висоті метеорологічної будки. Це пояснюється стоком холодного повітря по схилу місцевості і послабленням обміну повітря в низинах [2, с. 115].

У розглядуваній області такий вплив з наслідками збільшення амплітуди температур локалізовано в знижених ділянках рельєфу: долинах річок Дніпра, Ворскли, Псла, Сули, Удаю, Хоролу, Говтви та інших невеликих річок та численних балок і ярів. Зменшення амплітуди температур закономірно приурочено до вершин пагорбів і піднять в межах Полтавської рівнини особливо в межах Диканського, Зінківського, Чорнухинського і меншою мірою в Гадяцькому, Миргородському, Шишацькому, Лохвицькому та Полтавському в умовах мікрорельєфу [3, с. 4].

Вплив рельєфу, що найчіткіше виявляється в розподілі мінімальних температур, позначається і на тривалості безморозного періоду. Інтенсивність заморозків також знаходиться в сильній залежності від форми рельєфу. Цей вплив виявляється навіть при найменших різницях висот. Різниці температур ґрунту і прилеглих шарів повітря на ділянках і між ділянками можуть досягати декількох градусів. Навіть найдрібніші нерівності роблять вплив на температуру ґрунту. Наприклад, гребениста оранка сприяє швидшому прогріванню ґрунту навесні порівняно з рівними полями [1, с. 164].

Розподіл глибини та густота розчленування впливає на частоту заморозків. Так в розчленованих ділянках долин річок амплітуда температури буде мати більші значення ніж рівнинні території. А тому заморозки будуть спостерігатись в знижених ділянках, а в підвищених ділянках буде менше днів з приморозками [1, с. 161]. Тому в долині Дніпра, та його притоках Ворсклі, Сулі та Пслі, а також притоках II порядку буде більша кількість приморозків, а ніж в межах вододільних рівнин між указаними річковими долинами.

Під впливом експозиції і стрімкості схилів відбувається істотний перерозподіл суми прямої і сумарної радіації на незначній відстані. На північні схили впродовж усього року надходить найменша кількість сонячної радіації. Навіть у червні стрімкі північні схили отримують приблизно на 80% менше від радіації, яка надходить на горизонтальну поверхню. Весною і восени на цих схилах повсюдно спостерігається значний недобір сонячної радіації порівняно з відкритим рівним місцем. На південно-західних, південно-східних, північно-західних і північно-східних схилах кількість радіації близька до кількості радіації, що надходить на горизонтальну поверхню. Через те що південні схили отримують додаткову кількість сонячної радіації, то період, за який на них буде отримана така ж сума сонячної

радіації, як на рівному місці, скорочується, а на північних схилах через недобір сонячної радіації навпаки – збільшується. Це активно спостерігається на прикладі вегетації рослин на схилах різної експозиції [2, с. 160].

Навесні та восени на усіх широтах південні схили освітлюються променями Сонця на 5-7 годин більше порівняно з північними, а у вересні ця різниця досягає порядку 10 годин [2, с. 42]. Тому такі міста як Пирятин, Нові Санжари та Машівка, розташовані більшою своєю площею на схилах південної експозиції отримують більшу кількість сонячного радіації, ніж, наприклад, Гадяч, що лежить на північній експозиції. Влітку різниця істотно зменшується, а саме: південні схили освітлюються прямою радіацією на 1 годину більше, а північні – на 1-2 години менше ніж горизонтальна поверхня.

Відрізняється тривалість освітленості днища долин. На усіх широтах долини західно-східної орієнтації знаходяться в кращих умовах освітленості прямою радіацією порівняно з долинами північної і південної експозиції. Візьмемо долини річок наприклад Удаю (напрямок захід-схід) і Ворскли (напрямок північ-південь). Перша може отримувати майже наполовину більшу кількість опромінення оскільки освітлюється упродовж усього світлового дня, друга лише отримає половину сонячного опромінення першої. Причина в тому, що схил західної експозиції затінює долину Ворскли.

У підвищених районах області унаслідок термічної неоднорідності уздовж схилу і різниці температур в приземному шарі над схилом і в «вільній» атмосфері на тій же висоті виникають місцеві циркуляції. Місцеві вітри виникають в умовах горбистого рельєфу або так звані гірсько-долинні вітри Ці циркуляції можуть мати мезо- і мікромасштаб [1, с. 104].

Дія горбистого рельєфу на вітер найвиразніше простежується за антициклональних умов погоди і невеликих швидкостей основного потоку. Вночі в горбистому рельєфі з вершини і схилами повітря стікає вниз під впливом сили тяжіння і отримує ще додаткове прискорення за рахунок горизонтальної термічної неоднорідності схил – атмосфера. На зміну стікаючому охолоджену повітрю з атмосфери поступає тепліше повітря. Прямим наслідком такого процесу є виникнення або посилення термічної неоднорідності уздовж схилу: температура зменшується від вершини і верхніх частин схилу вниз. У міру зменшення стрімкості схилу умови для стоку повітря, що охолоджується, погіршуються, а біля підніжжя схилу і особливо в безстічних від'ємних формах рельєфу, де стоку вже немає, відбувається скупчення холодного повітря. Таким чином, в умовах мікрорельєфу може утворюватися місцева циркуляція за типом гірсько-долинної, але на відміну від останньої денна її гілка майже ніколи не спостерігається із-за посилення вітру і інтенсивного турбулентного обміну [1, с. 103].

У межах Полтавщини стокові вітри характерні для перехідних ділянок, які розташовані на межі підвищених рівнин та знижень в межах долин річок, найбільша швидкість буде спостерігатись в межах західного схилу долини Ворскли, Хоролу, Сули в межах Лохвицького, Псла – Гадяцького районів та Дніпра в районі Деївської гори. Саме тут будуть спостерігатись найбільші перепади висот в області від 60 м до 110 м [3, с. 4].

Явища, схожі з перерозподілом опадів залежно від вітру, виникають і в результаті перенесень снігового покриву заметілями. Взимку в знижених формах рельєфу, як правило, відбувається скупчення снігу за рахунок здування його з підвищених місць. Висота снігового покриву значно більше на підвітряних схилах. Навесні сніговий покрив раніше всього сходить на вершинах і південних схилах пагорбів, де збільшений притік сонячної радіації.

Тому танути снігові маси найшвидше будуть в межах Деївської гори, гори Пивиха, Придніпровської низовини та в північній частині Полтавської рівнини на добре виражених і протяжних схилах південної, південно-східної та південно-західної експозиції. яка є найбільш протяжною і головне піднятою ділянкою області [3, с. 4].

Найдовше ж сніговий покрив лежить в знижених ділянках річкових долин та балок особливо субмеридіонального простягання, які отримують найменшу кількість сонячної радіації, вдвічі менше сніг затримуватиметься в долинах річок субширотного простягання, де

сонячної радіації надходить в 2 рази більше. На Полтавщині широко представлені елементи долинного та яружно-балочного рельєфу як із субширотним, так із субмеридіональним простяганням [3, с. 4]. Це зумовлює наявність феномену гетерохронності танення снігового покриву в межах області. Проте слід відмітити, що принципова можливість прояву цієї мікрокліматичної закономірності на теренах області в умовах сучасного глобального потепління реалізується усі рідше.

Отже, вплив геоморфологічного чинника на формування мікроклімату на території Полтавщини є істотним і багатоаспектним, а також чітко і вузько локалізованим. Показники абсолютних висот на Полтавщині знаходяться на гіпсометричному рівні низовинної морфоструктури, що фактично нівелює їхній вплив на мікроклімат розглядуваної території. Уплив перепаду висот на термічний режим також майже не виражений. Виняток становить феномен заморозків. Основна роль у формуванні мікроклімату місцевостей на території Полтавщини належить параметрам схилів: експозиції та стрімкості. У період сучасного глобального потепління на теренах Полтавської області усе рідше відбуваються мікрокліматичні прояви геоморфологічного генезису щодо гетерохронності танення снігу, розмерзання ґрунту. Перспективи подальших розвідок з проблеми дослідження передбачають аналіз інших чинників формування мікроклімату на території Полтавщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Щербань М.И. Микроклиматология / М.И. Щербань. – К.: Вища школа, Головное изд-во, 1985. – 224 с.
2. Міщенко З.А. Мікрокліматологія: Навчальний посібник / З.А.Міщенко, Г.В.Ляшенко. – К.: КНТ, 2007. – 336 с.
3. Полтавська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина / Відп. ред. Т.В. Погурельська. – К.: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2004 – 20 с.
4. Національний атлас України / Гол. ред. Л.Г. Руденко. – К.: ДНВП «Картографія», 2007. – 440 с.

ЕКОЛОГІЯ

УДК 631.11:004

Дарія Бабенко
(Харків)

ВИКОРИСТАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ БІОСИСТЕМ У ПРИРОДОКОРИСТУВАННІ

Запропоновано використання екологічної адаптаційної біодинамічної системи природокористування, що дозволяє структурувати технологічні елементи сільськогосподарського виробництва. Застосування біосистеми дозволяє підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, поліпшити споживчі властивості продукції та підвищити екологічний рівень навколишнього середовища.

Ключові слова: адаптаційна біодинамічна система, природокористування, екологічна продукція, навколишнє середовище.

Algorithm which allows structure of particular branch and technological elements of agricultural production is used. Chosen the criterion of optimum of work algorithm: adaptiveness, evolutionnity and increase of logical power of agroecosystem, both on the stage of project and in future to their functional development.

Key words: adaptive biodynamic system, nature management, ecological products, environment.

Інтенсивне та нераціональне використання ресурсів навколишнього середовища породило цілий комплекс негативних наслідків. Це забруднення навколишнього середовища, велика енергоємність, зростання витрат на виробництво і як наслідок цього, зниження кількості і якості сільськогосподарської продукції. Ці чинники є ознакою нестійкості існуючих агроєкосистем. Тому виникає необхідність у проектуванні стійких агроєкосистем і їх оптимізації.

Розвиток цілісних природних систем, незалежно від їх генезису, забезпечується за рахунок надходження енергії, речовини та інформації з навколишнього середовища [1]. Динаміка різниці витрат речовини та енергії в цих двох потоках протягом часу і визначає розвиток системи, а встановлення балансу речовини і енергії на вході і виході системи характеризує її динамічно рівноважний режим. Цілісні системи різних рангів і типів мають просторово-часову межу розвитку, або «заданий стан», до якого вони постійно прагнуть. Потоки енергії і речовини, що визначають розвиток природних систем, представляються як потоки, що формують системи; і потоки, які викликають їх деградацію і руйнування [2].

Формування, розвиток і саморегулювання цілісних систем АПК здійснюється через діалектичну взаємодію двох потоків речовини і енергії протилежної спрямованості. Ця взаємодія обумовлює спонтанне прагнення агросистем до стану динамічної рівноваги [3].

Розроблено алгоритм, який дозволяє галузеві та технологічні елементи сільськогосподарського виробництва структурувати не на територіально-галузевому рівні, а в системі дискретних, надалі розгортаються і в кінцевому підсумку безперервних в просторі «біодинамічних осередків», при оптимальному співвідношенні і просторове розміщення галузевих елементів [4, 5].

В якості критеріїв оптимальності роботи алгоритму було обрано такі: адаптивність, еволюційність і збільшення логічної потужності агроєкосистем, як на стадії проектування, так і при подальшому їх функціонуванні та розвитку.

Адаптаційна біодинамічна система природокористування є самодостатньою біологічною системою, яка для успішного існування весь час адаптується до змін умов, "вивчає" навколишнє середовище. В основі адаптаційної біодинамічної системи природокористування був закладений системний підхід до природних ресурсів (грунті, рослинам, тваринам) [6].

Основні цілі створення адаптаційної біодинамічної системи природокористування:

- 1) отримання біологічно чистої продукції;
- 2) усунення негативного впливу на навколишнє середовище;
- 3) зниження енерговитрат на одиницю продукції в порівнянні з традиційною системою землеробства.

Основою побудови адаптаційної біодинамічної системи природокористування є «біодинамічний осередок». Це мінімальний неподільний ділянку землі з розміщеними на ньому декількома галузями сільськогосподарського виробництва. При дотриманні певних принципів і правил через деякий час настає оптимальне динамічну рівновагу між складовими його компонентами.

У біодинамічній осередку, створюються найбільш сприятливі умови для роботи основних біологічних і екологічних законів і принципів. Наприклад, принцип диференціації екологічних ніш застосований і працює від мікроструктур (формування адаптованих рослинних угруповань степової та лісостепової рослинності) до структурування в одній біодинамічній осередку відразу кілька галузей сільськогосподарського виробництва. Галузі розміщуються в просторі і в часі таким чином, щоб їх сумарна біологічна продуктивність і економічна ефективність були максимальні. В результаті можна отримати екологічно чисті продукти рослинного і тваринного походження при мінімальних енерговитратах.

Необхідною умовою впровадження адаптаційної біодинамічної системи природокористування є наявність джерела природних компонент природного середовища. Це може бути реліктовий ділянку степовій і лісостеповій рослинності. Якщо немає такої ділянки, то реліктове ядро можна створити, взявши компоненти з найближчих заказників. Впровадження адаптаційної біодинамічної системи природокористування найбільш ефективно на еродованих землях, в захисних зонах заповідників і заповідників, в санітарно-захисних зонах мережі водопостачання населення [6].

Наукова новизна полягає в тому, що для підвищення ефективності агроєкосистем технологічні та галузеві елементи сільськогосподарського виробництва структуруються не на територіально-галузевому рівні, а в системі дискретних, згодом розширюються, і в кінцевому підсумку, безперервних в просторі біодинамічних осередків. При цьому в одному біодинамічному осередку може формуватися відразу кілька галузей: рослинництво, тваринництво, садівництво тощо.

Особливо слід підкреслити, що критерієм оптимальності побудови і розвитку агроєкосистем вибрано сумарне збільшення їх логічної потужності. Економічна ефективність розглядається як функція стану агроєкосистем, що залежить від їх адаптивних характеристик.

Практична цінність викладеного підходу полягає в тому, що досягається ефект насичення агроєкосистем великим числом складових компонент, що відповідно до природно-біологічними законами створює умови для досягнення їх більшої стійкості і можливості саморегуляції. В результаті практично відпадає необхідність як хімічної, так і біологічного захисту від хвороб і шкідників. Створюються умови для диференціації галузей по «екологічних нішах», завдяки чому зростає загальна продуктивність агроєкосистем. Це, в свою чергу, дозволяє підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, поліпшити якість продукції і мінімізувати збиток, що завдається навколишньому середовищу і здоров'ю населення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні: Указ Президента України № 838 от 23.05.2015 р.
2. Андриенко Т.Л. Социально-экономическая значимость природно-заповедных территорий Украины / Андриенко Т.Л., Плюта П.Т., Прядко Е.И., Каркуций Г.Н. – К.: Наук. думка, 1991. – 160 с.

3. Олещенко В.И. Справочник по заповедному делу / Олещенко В.И., Одноралов В.С., Андриенко Т.Л. и др. – К.: Урожай, 1988. – 168 с.
4. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації. – К., 2001. – 59 с.
5. Скляр В.Г. Системний підхід до оптимізації охорони природних комплексів / Скляр В.Г., Скляр Ю.Л. // Укр. бот. журн., 2015. – № 4. – С. 388-396.
6. Мазуренко А.П. Организационно-хозяйственная и территориальная структура комплексного биодинамического заказника «Ковыльная степь как вариант экологически рационального землепользования / Мазуренко А.П. // Регіональні проблеми природокористування та екології в Україні. – Х.: ХНУ, 2014. – С. 118-119.

Науковий керівник: кандидат сільськогосподарських наук, доцент Івашура А.А.

УДК 504.4.054

*Анастасія Григоровна
(Харків)*

ПРОБЛЕМИ ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЇХ ЗАПОБІГАННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто проблему забруднення вод України та нормативно-правові акти, що регулюють користування нею. Розкрито сутність цього питання з огляду на теперішній стан водних ресурсів.

Ключові слова: питна вода, водні ресурси, виснаження водних ресурсів, стічні води, водокористування, внутрішні водойми, поверхневі води, підземні води.

Considered the problem of water pollution in Ukraine and regulatory acts that regulate its use. The essence of this issue is revealed in view of the present state of water resources.

Key words: drinking water, water resources, depletion of water resources, sewage, water use, internal reservoirs, surface waters, groundwater.

Вода – це найцінніший природний ресурс, що має велике значення в усіх сферах життя, а особливо в задоволенні потреб людини, життєдіяльності рослин, тварин та промисловому і сільськогосподарському виробництві, адже вода – основа життя на планеті. Для більше ніж 200000 тисяч живих істот, вода є середовищем існування.

З кожним роком проблеми забезпечення водою ускладнюються, а потреби зростають. Уже сьогодні 700 млн людей, які живуть в 43 країнах світу, страждають від постійного дефіциту води, а понад 900 млн осіб не мають доступу до джерел чистої, питної води. Очевидно те, що на сьогоднішній день головною небезпекою для людства вважається погіршення і виснаження водних ресурсів. Щорічна витрата води на земній кулі за всіма видами водопостачання складає 3300-3500 км³. За розрахунками вже через 30 років половина населення Землі буде потерпати від нестачі цієї рідини. Для України цей час може настати значно раніше, а для жителів 1300 наших населених пунктів, що живуть на привізній воді, а це близько 1 мільйона громадян, він вже настав. За запасами прісної води Україна вважається однією з найменш забезпечених у Європі, а оцінкою її якості, за даними ООН Україна займає 95 місце. В Україні на 1 жителя розраховано лише 1 тис. кубометрів води. Для порівняння: у Швеції та Німеччині це – 2,5 тис. кубометрів, у Франції – 3,5, у Великобританії – 5. Разом з тим, обсяг водоспоживання в Україні за останні 20 років зріс приблизно вдвічі. Основним споживачем прісної води є промисловість, далі йдуть сільське і комунальне господарство.

Джерела забруднення внутрішніх водойм. Забруднення водних ресурсів – будь-які зміни фізичних, хімічних і біологічних властивостей води у водоймищах.

Виділяють наступні типи забруднення поверхневих і підземних вод:

- Механічне – підвищення змісту механічних домішок.
- Хімічне – наявність у воді органічних і неорганічних речовин токсичної і нетоксичної дії.
- Бактеріальне і біологічне – наявність у воді різноманітних патогенних мікроорганізмів, грибів і дрібних водоростей.
- Радіоактивне – присутність радіоактивних речовин в поверхневих або підземних водах.
- Теплове – випуск у водоймища підігрітих вод теплових і атомних електростанцій.

Водні об'єкти України забруднені переважно нафтопродуктами, фенолами, органічними речовинами, сполуками нітрогену та важкими металами. Серед галузей один із найбільших забруднювачів водних об'єктів – безумовно кар'єри гірничозбагачувальних комбінатів України, особливо під час підготовки і проведення масових вибухів [1]. Щорічно в басейні рік скидається близько 9,6 млрд м³ недостатньо очищених стічних вод, у тому числі 2,9-4,0 млрд м³ забруднених, а у водойми України скидається близько 4 млрд м³ забруднених стоків. Теоретично наявні методи дають можливість очистити стічні води на 95-96 %, хоча цього недостатньо, але на практиці очищення відбувається в кращому разі на 70%. Найбільш кризова ситуація сьогодні склалась у Луганській області, де 24% водопроводів не відповідають санітарним нормам, Донецькій – 17%, Херсонській – 16%, Полтавській – 13%, Житомирській – 12%, Івано-Франківській та Кіровоградській – відповідно 12 і 11%. Постійні відхилення якості питної води від гігієнічних нормативів за санітарно-хімічними показниками реєструються у Дніпропетровській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Херсонській областях, за бактеріологічними показниками – у Тернопільській, Луганській, Закарпатській областях. Найбільше забруднення води в Україні спостерігається у басейні Дніпра, водні ресурси якого становлять близько 80% водних ресурсів України і забезпечують водою більше 30 млн населення та 2/3 господарського потенціалу країни. Це зумовлено складною екологічною ситуацією на території басейну, оскільки 60% її розорано, на 35% земля сильно еродована, на 80% трансформовано первинний природний ландшафт. Водосховища на Дніпрі стали акумуляторами забруднювачів. Значної шкоди завдано північній частині басейну внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС [5]. У критичному стані перебувають малі річки басейну, що забруднюються більше, ніж великі. Це пояснюється не тільки їхньою малою водністю, але й недостатньою охороною. Деградація і висихання малих річок невідворотно призведе до деградації великих рік, тому проблема їхнього збереження й оздоровлення є однією з найгостріших для нашої держави, тому сьогодні в Україні для очищення забруднених вод діє понад 2,8 тис. очисних споруд, з самостійним випуском стічних вод у водні об'єкти. Серед них споруд біологічного очищення – 60 %, механічного – 35 % і фізико-хімічного – 5 %. Але очищення цими спорудами відбувається далеко не так, як треба.

В Україні існує законодавство, що вирішує питання водокористування, власності та охорони вод від забруднення і засмічення- це водний кодекс України, що введений у дію 1995 року. Він складається з 6 розділів, 23 глав та 112 статей, якими регулюються відносини щодо збереження наукового обґрунтованого, раціонального використання вод для потреб населення та різних галузей економіки, охорони вод від забруднення, відтворення водних ресурсів, запобігання засміченню, шкідливим діям вод та усуненню їх наслідків, покращення стану водних об'єктів, а також охорони прав громадян, установ, підприємств, організацій на водокористування. Відповідальність щодо порушення водного законодавства розміщена в п'ятому розділі. У 110 і 111 статтях розміщена інформація про те, за які дії особи несуть покарання і яким чином відшкодовуються збитки. Шостий розділ встановлює порядок

застосування норм міжнародних договорів щодо використання й охорони та відтворення водних ресурсів.

Крім Водного кодексу, водні відносини регулюються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 року, який визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього та майбутнього поколінь. [4]

Основні принципи сучасної водно-екологічної політики, встановлені Законом України «Про загальнодержавну програму розвитку водного господарства», який визначає головні напрямки цієї політики: раціональне та екологічно безпечне використання водних ресурсів; підвищення технологічного рівня водокористування; розробка та впровадження нових інноваційних технологій, які передбачають запобігання забрудненню поверхневих вод та утилізацію шляхів від очищення стічних вод. Також у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» зазначаються цілі та завдання щодо охорони водних ресурсів України. А саме:

- реформування протягом першого етапу системи державного управління в галузі охорони та раціонального використання вод шляхом впровадження інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом;

- реконструкція існуючих та будівництво нових міських очисних споруд з метою зниження до 2020 року на 15 відсотків рівня забруднення вод забруднюючими речовинами (насамперед органічними речовинами, сполуками азоту і фосфору), а також зменшення до 2020 року на 20 відсотків (до базового року) скиду недостатньо очищених стічних вод;

- розроблення та виконання до 2015 року плану заходів щодо зменшення рівня забруднення внутрішніх морських вод і територіального моря з метою запобігання зростанню антропогенного впливу на навколишнє природне середовище та відновлення екосистеми Чорного і Азовського морів» [3].

Заходи щодо запобігання забруднення водних ресурсів України:

1. Підвищити адміністративне покарання за порушення законів.
2. Розробити плани щодо ліпшого керування річковими басейнами.
3. Впровадження принципів інтегрованого управління водними ресурсами, через нинішню неспроможність нинішньої системи забезпечити реалізацію першочергових заходів для покращення екології.
4. Розробити дієві програми щодо відродження малих річок.
5. Стимулювати зменшення водокористування на підприємствах, завдяки економічним важелям.

Дослідивши і проаналізувавши всі вищезазначені нормативні акти, можна побачити що далеко не всі закони виконуються і не всі завдання щодо охорони водних ресурсів дотримуються, адже не ведеться належний контроль за виконанням законів. Звертаючи увагу на важкий як політичний, так і економічний стан країни, можна зробити припущення, що реорганізація чи контроль існуючих систем очищення вод, адміністративного покарання та якості питної води найближчим часом не відбудеться.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Пашков А. І. Проблеми забруднення поверхневих, підземних і стічних вод та заходи щодо їх ліквідації і запобігання в Україні. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1058/Pashkov_Problemy%20zabrudnennia%20poverkhnevyykh.pdf.

2. Водний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [Офіційний веб-портал]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>.

3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [Офіційний веб-портал]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

4. Про охорону навколишнього природного середовища [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [Офіційний веб-портал]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

5. Заветуха Н. М., Серебряков В.В., Скиба Ю.А. Основи екології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://pidruchniki.com/1115121256681/ekologiya/zabrudnennya_vod_ukrayini

Науковий керівник: кандидат сільськогосподарських наук, доцент Івашура А.А.

УДК 620.91:330

*Владислава Дулембова
(Харків)*

ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ, ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

Стаття присвячена питанням забезпечення енергоефективності в Україні. Запропоновані заходи, з метою покращення енергоефективності, знизять ризики і витрати, пов'язані з високою енергоємністю економіки, допоможуть стимулювати сталий економічний розвиток, забезпечать зростання технічного потенціалу промислового виробництва та конкурентоспроможності продукції.

Ключові слова: енергоефективність, енергетична безпека, енергозбереження, відновлювальні ресурси.

The article is devoted to issues of energy efficiency in Ukraine. The proposed measures will reduce the risks and costs associated with high energy intensity of the economy. It will help stimulate sustainable economic development, increase the technical capacity of industrial production and competitiveness of products, in order to improve energy efficiency.

Keywords: energy efficiency, energy security, energy efficiency, renewable resources.

Останніми десятиліттями одним із найбільш пріоритетних напрямів у системі стимулювання економічного зростання та посилення еколого-економічної безпеки української економіки стає підвищення енергоефективності. Економічне зростання України значно залежить від рівня забезпечення енергоносіями, потенціалом енергоефективності та рівнем їх використання у промисловості. Рациональне споживання паливно-енергетичних ресурсів є актуальним для розвитку нашої країни, адже ефективність їх використання є передумовою зростання технічного потенціалу промислового виробництва та конкурентоспроможності продукції, а отже, стане передумовою для укріплення міжнародних позицій України.

Низька ефективність діяльності паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) призвела до того, що в Україні енергомісткість постійно зростає. Для вирішення цієї проблеми в країні доцільно проводити активні енергозберігаючі заходи, дотримуватись головних вимог енергота ресурсозбереження, залучаючи різноманітні механізми, способи та засоби реалізації енергетичної політики України. Важливою умовою економічного розвитку України є зменшення залежності країни від імпорту енергоносіїв. Тому політика енергозбереження в умовах постійного зростання вартості енергоресурсів є одним із пріоритетних напрямків розвитку міст та регіонів України.

Забезпечення раціонального використання енергоресурсів грає важливу роль в Україні. Наукові розробки упроваджуються на загальнодержавному рівні, зокрема державні програми з енергозбереження; диференційовані тарифи на електроенергію, що стимулюють

енергозбереження; технічні вимоги щодо побудови автоматизованих систем обліку енергетичних ресурсів в умовах функціонування світового енергоринку. Науково-дослідні та енергетичні організації працюють над проблемами сучасної енергетики, розробкою і впровадженням нових видів енергії, а також заходів із енергозбереження в Україні, реалізація яких неможлива без створення належної нормативної бази. На сьогодні в Україні діють:

- «Енергетична стратегія України на період до 2035 року», яка передбачає інтеграцію української енергосистеми до європейської із збільшенням експорту енергії, зниження рівня енергоємності промислового виробництва та підвищення енергетичної безпеки держави;
- регіональні програми підвищення енергоефективності;
- галузеві програми підвищення енергоефективності;
- програми зменшення споживання енергетичних ресурсів бюджетними установами через їх раціональне використання;
- державні стандарти з енергозбереження, нормування витрат, енергетичного маркування та енергоаудиту.

Але попри дію нормативно-правових актів різних рівнів динаміка зміни енергоємності ВВП України дуже невтішна. Україна залишається країною із надзвичайно високим рівнем енергоємності відносно світового рівня. За матеріалами Міжнародної енергетичної агенції, вміщеними у збірнику «Energy balance of OECD countries» («Edition» С.ІІ.457), енергоємність ВВП України дорівнює 2,3 кг нафтового еквівалента на 1 дол. США, «тоді як у середньому в світі цей показник – 0,31, у Євросоюзі – 0,27, а в таких країнах, як Японія, Франція, Німеччина, – від 0,20 до 0,25»¹. Тобто показник енергоефективності ВВП України у 5-7 разів гірший порівняно з розвиненими країнами світу. Бархатов О. М., Ковальчук І. М. та Співак Я. О. пояснюють це тим, що Україна хоч і має усі можливості для того, щоб покращити рівень своєї енергобезпеки, але є певні фактори, що стримують цей процес:

- високий рівень фізичної зношеності основних фондів і технологічне відставання в найбільш енергоємних галузях і житлово-комунальній сфері;
- неефективність функціонування природних монополій, що призводить до нерационального господарювання, встановлення завищених цін на продукцію, зниження якості продукції (послуг);
- високий рівень втрат енергоресурсів при їх передачі та споживанні;
- обмеженість стимулів до зниження споживання енергоресурсів за відсутності приладів обліку;
- низький рівень впровадження енергоефективних технологій і устаткування як у промисловості, так і серед населення. [1, с. 56]

Саме тому Україні потрібні розвиток та вдосконалення політики енергоефективності, вона має бути національним пріоритетом, національною стратегією для України у ХХІ ст.

Впроваджуючи різного роду програми з енергоефективності, Україна має орієнтуватися на світовий досвід управління енергозбереженням. Так, наприклад, на сьогодні близько 80 % енергоресурсів Німеччини експортуються за кордон. Основними шляхами, за допомогою яких Німеччина вирішує питання енергетичної безпеки національної економіки, є програми з енергоефективності, енергозбереження та підтримки змішаного енергозабезпечення. Активне використання відновлювальних джерел енергії та сучасних енергоефективних технологій призвело до того, що більше третини всієї виробленої енергії в Німеччині виробляється вітровими установками та генераторами. [2, с. 97] Ми повинні використати цю ідею, цей світовий досвід.

Україна має можливість замінити природний газ на відновлювальні джерела енергії: наприклад, збір та утилізація звалищного біогазу та переведення котелень на біопаливо. У м. Кривий Ріг є чотири полігони твердих побутових відходів (ТПВ). Враховуючи високий вміст у ТПВ, харчових та інших органічних відходів, поточні обсяги захоронення та ємність полігону, експерти дійшли висновку, що збирання, очищення та використання звалищного газу в когенераційних установках для виробництва електричної та теплової енергії буде

досить ефективним. Також доцільним буде встановити біопаливні котли з автоматичною подачею палива, які покриватимуть 50% теплового навантаження на опалення та 100% навантаження на гаряче водопостачання. Як паливо планується використовувати пелети або брикети. [3, с. 55] Ще одним поновлювальним джерелом енергії є сонячна енергія. Уся територія України придатна для розвитку систем теплопостачання з використанням сонячних колекторів. Використання Сонячних батарей дає можливість заощадити не малі гроші на опаленні та гарячому водопостачанні, до того ж вони є екологічно чистими і не завдають шкоди здоров'ю людини. Цікавим прикладом, що доводить ефективність використання сонячної енергії є встановлення електричних сонячних батарей 2016 року в одній із шкіл в Антонівці, які при наявності сонця повністю покривають потреби в електроенергії та опалюванні навчального закладу. Надлишки енергії передаються до централізованої системи і викуповуються державою. [4, с. 37]

Отже, енергозбереження грає ключову роль в зниженні енергоємності національної економіки і суттєво впливає на темпи росту ВВП. [5, с. 42] Аналізуючи проблеми, що гальмують розвиток енергоефективності, можливі шляхи їх вирішень, світовий досвід щодо вирішення винесеного питання, було визначено основні перспективні заходи, які необхідно впроваджувати в країні, з метою покращення енергоефективності:

- Удосконалення нормативної бази у сфері енергоефективності та енергозбереження;
- Проведення енергетичного аудиту споживання енергоресурсів, що допомагає визначити споруди, де можливо оптимізувати споживання із метою запровадження енергозберігаючих заходів;
- Створення системи фінансово-економічних механізмів, що забезпечують економічну зацікавленість виробників і користувачів в ефективному використанні енергоресурсів;
- Забезпечення економічної зацікавленості в інвестуванні коштів в енергозберігаючі заходи;
- Оптимізація законодавчих актів стосовно державного регулювання діяльності природних монополій;
- Реорганізація механізмів регулювання природних монополій, передбачених Законом України "Про природні монополії";

Заради досягнення високих темпів економічного зростання національної економіки запропоновані заходи мають стати основними напрямками оновленої державної програми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бархатов, О. М. Проблеми енергозбереження в Україні / О. М. Бархатов, І. М. Ковальчук // Енергетика та комп'ютерно-інтегровані технології в АПК. – 2014. – № 1. – С. 56–57.
2. Сурменелян, О. Р. Світовий досвід управління енергозбереженням / О. Р. Сурменелян // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2013. – № 2. – С. 96–108.
3. Енергетична ефективність України. Кращі проектні ідеї [електронне видання] : Проект «Професіоналізація та стабілізація енергетичного менеджменту в Україні» / Уклад.: С.П. Денисюк, О.В. Коцар, Ю.В. Чернецька. – К. : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2016. – 79 с.
4. Жовтянський В. А. Стратегія енергозбереження в Україні: Аналітично-довідкові матеріали / Колективна монографія в 2-х томах / За ред. Жовтянського В. А., Кулика М. М., Стогнія Б. С. – Т.1: Загальні засади енергозбереження. – К. : Академперіодика, 2006. – 510 с.; Т.2: Механізми реалізації політики енергозбереження, 2006. – 600 с.
5. Суходоля О. М. Фактори впливу на енергоефективність національної економіки / О. М. Суходоля // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2005. – № 1. – С. 236–247.

Науковий керівник: кандидат сільськогосподарських наук, доцент Івашура А.А.

ФІТОТОКСИКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПЕСТИЦИДНОГО КОМПЛЕКСУ АКТАРА+СТРОБІ ТА ЙОГО ОКРЕМИХ КОМПОНЕНТІВ

*Проведено біотестування токсичності інсектициду Актара, фунгіциду Стробі та їх бакової суміші за допомогою макрофіта *Lemna minor* L. Виявлено пряму залежність гальмування ростових процесів ряски малої від концентрації діючої речовини у розчині. Встановлено синергічний токсичний вплив досліджених препаратів у складі бакової суміші.*

Ключові слова: пестициди, токсичність, біотестування, *lemna*-тест.

*The biotoxicity test of insecticide Actara, fungicide Strobby and their mixture has been performed with macrophyte *Lemna minor* L. A concentration-dependent effect of duckweed growth inhibition has been detected. The synergistic toxic effect of the investigated pesticides in the mixture has been established.*

Key words: pesticides, toxicity, biotesting, *lemna*-test.

Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2020 року [6] виділяє садівництво як найперспективнішу галузь сільського господарства в регіоні. Нині на території Сокирянського, Новоселицького та Хотинського районів розташовано майже 4% від загальної площі садів України. Динамічний розвиток цього напрямку господарювання передбачає не лише високі темпи насадження молодих садів, зростання обсягів виробництва продукції та, відповідно, прибутків, але й інтенсивне використання хімічних засобів захисту плодівих дерев. З метою розширення спектру дії агропрепаратів, підвищення ефективності обробки, скорочення кількості обприскувань, зниження собівартості продукції в садівництві застосовується обприскування плодово-ягідних культур олігокомпонентними баковими сумішами.

Якщо токсичність окремих препаратів в тій чи іншій мірі вивчається аграріями [5], екологами [1, 4], токсикологами [2], медиками [3], то сумісний вплив пестицидних комплексів на нецільові організми часто залишається поза зоною уваги дослідників. Особливо мало праць присвячено аналізу пестицидного навантаження при комплексному застосуванні агрохімікатів на водне середовище і гідробіонтів зокрема. Зважаючи на актуальність обраної тематики та регіональні особливості системи захисту плодово-ягідних культур, для наших досліджень було обрано бакову суміш у складі інсектициду Актара та фунгіциду Стробі, що використовується для профілактичної обробки дерев черешні плодоносної (*Prunus avium* L.) після збору врожаю.

Діючою речовиною пестициду Актара є тіаметоксам, що належить до хімічного класу неонікотиноїдів, а препарат Стробі містить крезоксим-метил з класу стробілуїнів. Для обох цих речовин, а також їх бакової суміші в Україні не визначені гранично допустимі концентрації у водному середовищі, тому аналізували токсичність робочого розчину, рекомендованого для безпосереднього обприскування дерев (умовно прийнятий за 100%) та розчини із його градієнтним розведенням (75% -й, 50% -й і 25% -й розчини). У якості контролю була використана дистильована вода. Отже, для інсектициду Актара проаналізовано наступні концентрації: 24 мг/л (робочий розчин), 18 мг/л, 12 мг/л, 6 мг/л та 0 мг/л; для фунгіциду Стробі – 100 мг/л (робочий розчин), 75 мг/л, 50 мг/л, 25 мг/л та 0 мг/л; для бакової суміші Актара + Стробі – 62 мг/л (робочий розчин), 47 мг/л, 31 мг/л, 16 мг/л та 0 мг/л.

Фітотоксикологічний аналіз проводили за ознакою інгібування росту ряски малої (*Lemna minor* L.) згідно міжнародного стандарту *Lemna Growth Inhibition Test* (ISO 20079, 2005;

OECD 221) [7]. Окрім того, були виявлені і проаналізовані візуальні зміни стану окремих екземплярів тест-об'єкту.

Експеримент тривав 7 діб, кожен варіант досліду відтворено в трикратній повторності. Об'єм досліджених розчинів для кожної повторності становив 50 мл. Для експозиції було відібрано здорові, неушкоджені, інтенсивно-зелені екземпляри ряски і поміщено їх в чашки Петрі – по 30 лопатей на кожну чашку. Кількість лопатей рахували на першу, третю, п'яту та сьому добу експозиції. Коефіцієнт приросту обчислювали в останній день експерименту за формулою:

$$r = (\ln N_t - \ln N_0) / t, \text{ де}$$

N_0 – сумарна кількість лопатей у чашці на момент закладання досліду;

N_t – сумарна кількість лопатей у чашці на момент припинення експерименту;

t – загальна тривалість експозиції.

Відсоток гальмування росту обчислювали за формулою:

$$\%I_r = [(r_c - r_t)/r_c] \times 100, \text{ де}$$

r_c – значення коефіцієнту приросту в контролі;

r_t – значення коефіцієнту приросту в дослідному варіанті.

Статистичну обробку та графічну інтерпретацію результатів здійснено в табличному редакторі MS Excel 2016.

В результаті наших досліджень було виявлено, що експозиція *L. minor* L. з пестицидами призводить до ряду змін – дисоціації рослин на окремі лопаті, зміни забарвлення, утворення хлорозів, суцільних і точкових некрозів тощо. Однак чіткої закономірності візуальні зміни не виявили, тому були нами відкинуті як малоінформативні. Серед широкого спектру тест-ознак *L. minor* L., запропонованих в літературних джерелах, для дослідження токсичності пестицидів найбільш чутливим виявився показник приросту кількості лопатей.

Отримані результати виявили інгібуючий вплив всіх досліджених пестицидів на ростові процеси *L. minor* L.

Аналіз впливу фунгіциду Стробі на приріст лопатей ряски малої показав (рис. 1), що препарат в найменшій дослідженій концентрації 25 мг/л пригнічує наростання нових лопатей на 42%, а робочий розчин (100 мг/л) – на 81%. Виявлено чітку залежність між зростанням концентрації крезоксим-метилу в розчині і уповільненням утворення нових лопатей.

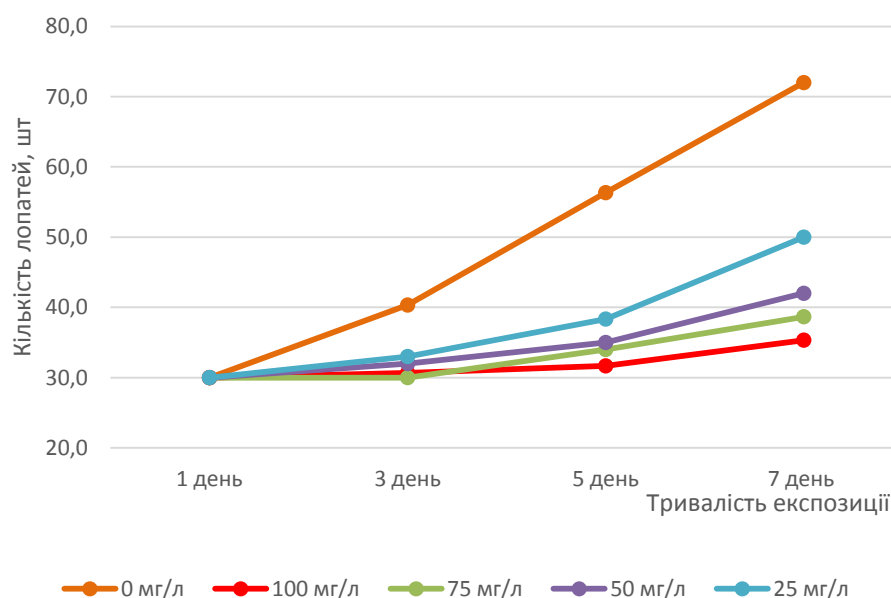

Рис. 1. Динаміка приросту лопатей ряски малої за дії різних концентрацій фунгіциду Стробі

Інсектицид Актара виявив більш токсичний вплив на біотестер, ніж фунгіцид (рис. 2). На третю добу експозиції відзначено гальмування наростання нових лопатей, незалежно від

концентрації тіаметоксаму в досліджених розчинах. На момент завершення експерименту відсоток пригнічення ростових процесів відносно контролю в дослідних варіантах коливається в межах 62-89%.

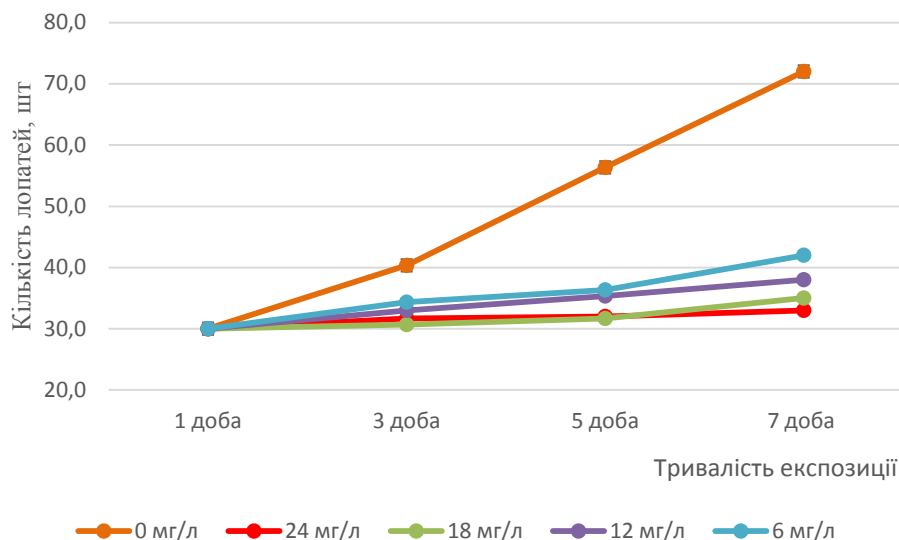

Рис. 2. Динаміка приросту лопатей ряски малої за дії різних концентрацій інсектициду Актара

У складі бакової суміші агропрепарати Актара та Стробі діють синергічно, взаємно підсилюючи фітотоксичний ефект (рис.3). Так, на третю добу експозиції за всіх досліджених концентрацій не відмічено приросту кількості лопатей, а на момент закінчення експерименту відсоток гальмування приросту склав від 75 до 97% відносно контрольного значення залежно від ступеня розведення розчину. У варіанті експозиції із робочим розчином (62 мг/л) протягом всього експерименту кількість лопатей у чашках залишалась незмінною.

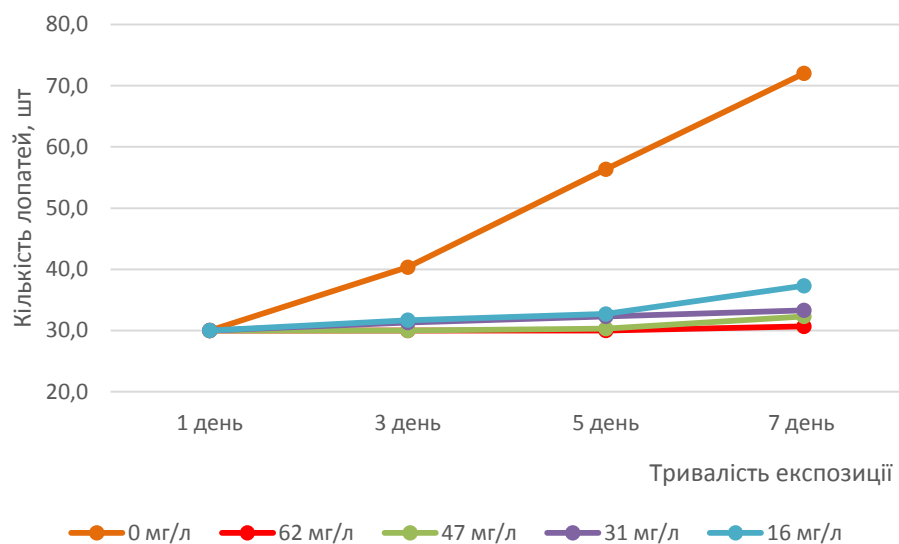

Рис. 3. Динаміка приросту лопатей ряски малої за дії різних концентрацій бакової суміші Актара + Стробі

На основі підрахунку кількості лопатей на момент закладання досліду та на момент його завершення було обчислено показник, що характеризує їх приріст за 7 діб. Так, коефіцієнт приросту лопатей *L. minor* L. (рис. 4) засвідчив пряму залежність фітотоксичного впливу від концентрації пестицидів та підтвердив сукупний токсичний ефект інсектициду та фунгіциду у складі бакової суміші.

Отже, застосування комплексних хімічних засобів захисту плодів дерев є виправданим з точки зору ефективності, економічності та агротехніки, однак суттєво підвищує загрозу для нецільових організмів. Особливо сильної згубної дії зазнають рослини, що безпосередньо контактують з краплями робочого розчину під час обприскування дерев.

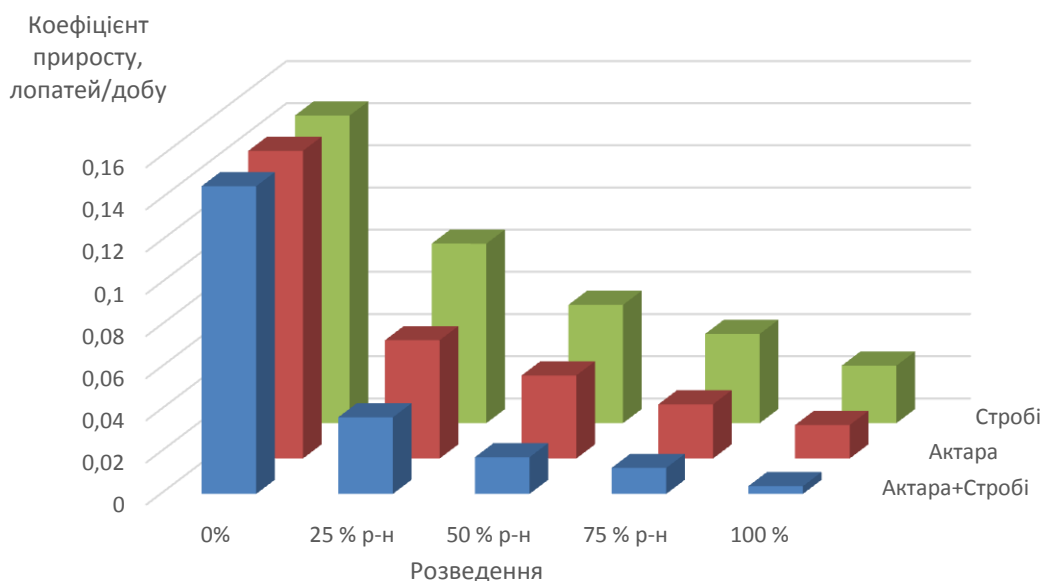

Рис. 4. Зміна коефіцієнту приросту лопатей ряски малої за дії різних концентрацій пестицидів

В природніх умовах ризик контакту гідробіонтів із робочим розчином агропрепаратів невисокий і пов'язаний в першу чергу з порушенням правил складування, утилізації та знешкодження. Найчастіше розчини пестицидів надходять у водне середовище в дуже розведеному стані, де додатково розводяться об'ємом стоку. Однак, в стоячих водоймах часто спостерігається кумулятивний ефект екоотоксикантів, їх трансформація, міграція з одного трофічного рівня на інший [1].

Висновки. Виявлено виражений фітотоксичний ефект бакової суміші Актара + Стробі та її окремих компонентів. Особливого стресу біотестер зазнає в перші 3 доби експозиції із розчинами агрохімікатів. Серед досліджених варіантів найбільший токсичний вплив відмічено в двокомпонентній суміші, найменший – у експозиції із фунгіцидом Стробі.

Токсичний ефект досліджених пестицидів зростає зі збільшенням концентрації діючої речовини у розчині. Тижневий контакт ряски малої із робочим розчином пестицидів, рекомендованим для безпосереднього обприскування дерев, призводить до повного припинення ростових процесів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Колесник Н. Л. Токсичний вплив пестицидів на біоту прісних водойм України (огляд) / Н. Л. Колесник // Рибогосподарська наука України. – 2015. – № 4. – С. 31–53.
2. Корнута, Н. О. Роль гістопатологічної оцінки плаценти в системі мати-плацента-плід в результаті впливу пестицидів на вагітних самиць щурів / Н. О. Корнута, О. В. Решавська // Сучасні проблеми токсикології : наук.-практ. журн. – 2011. – № 5. – С. 95.
3. Мединська К. Вплив пестицидів на функціональні характеристики актоміозинового комплексу скелетних м'язів // К. Мединська, Л. Пелюх, Н. Нурищенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Проблеми регуляції фізіологічних функцій. – 2012. – Вип. 15. – С. 26–28.

4. Монарх В.В. Оцінка екологічних ризиків забруднення пестицидами компонентів агроєкосистеми / В. В. Монарх // Збалансоване природокористування. – 2014. – № 1. – С. 206–212.

5. Пащенко Ю.М. Прихована токсичність гербіцидів / Ю.М. Пащенко, К.І. Тохтарь // Бюлетень Інституту зернового господарства. – №37. – 2009. – С. 15 – 18.

6. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2020 р. / [Ткач Є.В., Ткач С.В., Вардеванян В.А. та ін.]; ГО «Товариство науковців та інтелектуальної молоді» за сприяння Департаменту економічного розвитку Чернівецької ОДА. – Чернівці: Місто, 2015. – 128 с.

7. OECD Guidelines for the Testing of Chemicals, Section 2. Effects on Biotic Systems. Test No. 244: Protozoan Activated Sludge Inhibition Test. English. ISSN: 2074-5761 (online); <http://dx.doi.org/10.1787/20745761>

УДК 620.91:330

Ірина Панічек
(Харків)

ВИКОРИСТАННЯ СОНЯЧНИХ БАТАРЕЙ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: ЕКОЛОГІЧНА ТА ЕКОНОМІЧНА СТОРОНА ПИТАННЯ

Стаття показує сучасний стан відновлювальної енергетики в Україні та Харківській області, представляє економічний та екологічний аспекти використання органічних сонячних батарей в Харківській області на прикладі двох найперспективніших виробників – німецької компанії Heliatek та групи українських розробників на чолі з Андрієм Камінським, показує необхідність впровадження «зеленої» енергетики в структуру енергетики країни.

Ключові слова: сонячні батареї, фотоелементи, «зелена» енергетика, органічні матеріали.

The article shows the current state of renewable energy in Ukraine and in the Kharkiv region, shows the economic and environmental aspect of the use of organic solar batteries in the Kharkiv region, (for example: two of the most promising manufacturers - the German company Heliatek and a group of Ukrainian headed by Andriy Kaminsky, shows the need for the introduction of "green" energy into the energy structure of the country.

Key words: solar batteries, photocells, "green" energy, organic materials.

Вже декілька десятиліть світ говорить про необхідність переходу на відновлювальні джерела енергії. Тисячі компаній, починаючи з провідних розробників з Японії та США і закінчуючи країнами «третього світу», працюють над створенням приладів, здатних генерувати енергію з відновлювальних або невичерпних природних джерел. У наш час нікого не здивує розповідями про вітрові генератори та геотермальну енергію, зараз ледь не кожен школяр може пояснити принцип роботи сонячних батарей. Всі прекрасно знають про існування подібних пристроїв та необхідність їх використання, але ніхто не поспішає скорочувати видобуток викопних корисних копалин, будь то вугілля, нафта чи газ; не поспішає відкривати заводи з виготовлення у промислових масштабах, наприклад, біодизелю; не поспішає розміщувати на даху свого будинку сонячні модулі. Причин декілька: висока ціна на «зелені» електростанції, складність їх виготовлення, невеликий ККД, залежність від природних умов того чи іншого регіону.

Саме тому слід задуматися над можливістю здешевлення екологічних джерел енергії для введення їх у широке використання. Однією з таких перспективних галузей відновлювальної енергетики є сонячна енергія. В Україні такий вид енергії ще не є досить розповсюдженим, тому є сенс розглянути шляхи впровадження «зелених» електростанцій (на прикладі застосування сонячних панелей в Харківській області) та проаналізувати можливі результати їх роботи з екологічного й економічного боку.

У системі оцінок перспектив використання сонячної енергії важливу роль грають кліматичні умови того чи іншого регіону. Як зазначають експерти, на території Харківщини спостерігається протягом року не дуже велика кількість ясних днів, тому ефективність роботи сонячних батарей буде значно нижчою, ніж у південних областях України. Відповідно до підрахунків, вартість модулів для однієї сонячної електростанції буде коштувати близько 50 тисяч доларів, а окупиться ця система приблизно через 8-10 років при теперішніх цінах на електроенергію. Якщо враховувати, що ціни підвищаться, то прибуток від такого екологічно-чистого джерела енергії можна буде отримувати на 2-3 роки раніше зазначеного терміну. Не так давно з'явилися заяви про те, що в Харківській області планується збудувати цілих три сонячних електростанції. Варто згадати, що до 2020 року Україна планує підвищити кількість виробленої «зеленої» енергії на 11%, а до 2030 року збільшити цей показник вдвічі [2].

Отже, екологічна ситуація в Харківській області є не дуже сприятливою для використання звичайних кремнієвих панелей, але це ніяк не означає, що регіону слід відмовитися від запровадження видобутку цього виду енергії. Зараз вже існують такі зразки сонячних модулів, що здатні виробляти електроенергію навіть у регіонах з невисокою освітленістю, мають низьку собівартість, а також є більш екологічними. У світі працюють близько 10 підприємств, які займаються виготовлення такого продукту. Серед них можна відзначити німецьку компанію Heliatek та групу українських розробників, ініціатором яких є Андрій Камінський.

Сонячні модулі запропонованих компаній мають свої переваги і недоліки, що впливають на можливість їх застосування у Харківській області.

У 2014 році були розроблені фотоелектричні модулі на основі органічних та полімерних сполук німецької компанії Heliatek. Такі панелі прекрасно працюють в умовах слабкої освітленості та низької температури, що зрівнює їх по своїй функції виробляти електроенергію вже зі звичними для людства кремнієвими панелями.

Інноваційні сонячні батареї показують високу ефективність через те, для їх виготовлення були використані комбінації поглинаючих матеріалів трьох різних видів. Вони можуть максимально ефективно використовувати енергію зеленого, червоного та ближнього спектра інфрачервоного випромінювання.

При виробництві полімерних панелей використовуються такі речовини, як вуглецеві фулерени, фталоціанін міді, поліфенілен та інші. Товщина рулонної конструкції дорівнює приблизно 1 мм, також подібні модулі достатньо гнучкі, що дозволяє розміщувати їх на будь-яких поверхнях. Зараз гостро стоїть питання про термін деградації органічного робочого шару. Доки достовірно підтвердити рівень його ККД через декілька років експлуатації неможливо. В даний час він вже досягає 14-15%, а вартість виробництва в рази менша ніж кристалічних сонячних панелей, при цьому воно не наносить майже ніякої шкоди атмосфері [3].

Пізніше, у 2016 році, з'явилася інформація про те, що в місті Александрія Кропивницької області стартувало будівництво першої в Україні сонячної електростанції і водночас першого заводу, який буде виробляти органічні сонячні панелі.

Перший зразок продукції вдало пройшов випробування експертами з Київського інституту фізики і підтвердив ефективність генерації сонячної енергії.

Слід підкреслити, що така розробка виготовлена, як і панелі компанії Heliatek, з органічних матеріалів. Склад батарей поки що не відкривається, але, як висловлювався один з розробників: «Такі батареї можна приготувати у себе вдома». Це підкреслює вигідність застосування сонячних батарей 3-го покоління в Україні, так як матеріали, що будуть використовуватись, можна знайти на території нашої держави.

Недоліком вітчизняних сонячних батарей є невеликий показник ККД, але це не означає, що такі батареї не можуть стати конкурентами для звичайних – кремнієвих. Розробники зазначають, що новостворені фотоелементи при нагріванні на сонці працюють ефективніше, в той час як кремнієві панелі навпаки знижують свою потужність, також українські сонячні

батареї не зменшують ККД при розсіяному світлі, чим не можуть похвалитися кремнієві аналоги. За останніми підрахунками з'ясовано, що вітчизняні сонячні батареї за рік дадуть не набагато менше сонячної енергії ніж кремнієві, а коштувати будуть в 5 разів дешевше. Це в майбутньому може допомогти цьому продукту зайняти значну частину внутрішнього ринку нашої країни і стати серйозним конкурентом для подібних товарів на зовнішньому [4].

Отже, оцінюючи сонячні батареї українського виробника можна зазначити, що вони мають переваги і недоліки подібні до фотоелементів компанії Heliatek. Питання стоїть тільки в тому, вийде цей продукт у масове використання чи через бюрократичні складнощі залишиться тільки пілотною розробкою.

Однозначно можна стверджувати, що впровадження у широке використання сонячних батарей з органічних матеріалів для Харківської області є вигідним і з економічного, і з екологічного боку. Рішення, використовувати панелі відомої німецької компанії чи робити замовлення на виготовлення вітчизняній, приймає кожен житель чи підприємець нашого регіону індивідуально. Але, не дивлячись на всі недоліки і ризики, слід підтримати українського виробника, адже таким чином можна не тільки вплинути на екологічну ситуацію в області та країні, а й на економічну, що зараз є вкрай актуальним.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьев В. П. Тонкопленочные солнечные элементы на основе кремния. 2-е изд. / В. П. Афанасьев, Е. И. Теруков, А. А. Шерченков. – СПб.: СПбГЭТУ «ЛЭТИ», 2011. – 168 с.
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://kharkiv.web2ua.com/vygodno-li-tratit-bolshie-sunny-radi-jekonomii-v-harkove-5696/>(на 12.12.2017)
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.heliatek.com/en/>(на 11.12.2017)
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=900677.0> (на 11.12.2017)

Науковий керівник: кандидат сільськогосподарських наук, доцент Іващура А.А.

*Аліна Плюйко
(Харків)*

СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МЕЛІОРАТИВНИХ ЗЕМЕЛЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розвиток аграрного сектора економіки і організація ефективного використання земельних ресурсів, які полягають у підвищенні їх продуктивності, здійснюються формуванням земельно-меліоративного фонду. Особливо меліорація важлива для земель у степових зонах з жарким кліматом і недостатньою вологістю ґрунтів, адже меліоровані землі дозволяють на високому рівні вести сільськогосподарське виробництво, оскільки врожайність завдяки такій обробці зростає на 2-3 рази. Через всі ці переваги меліорація набуває соціо-еколого-економічний характер, який ми і розглянемо в цій статті.

Ключові слова: економіка, екологія, користування, меліорація, територія, соціальний характер, земельні ресурси.

The development of the agrarian sector of the economy and the organization of the effective use of land resources, which consist in increasing their productivity, are carried out by the formation of a land reclamation fund. Particularly, reclamation is important for land in the steppe zones with hot climates and inadequate soil moisture, since the reclaimed land allows agricultural production to be at a high level, as yields through such processing increase by 2-3 times. Through all these benefits, reclamation acquires a socio-ecological and economic character, which we will consider in this article.

Key words: economy, ecology, use, reclamation, territory, social character, land resources.

Вчені вважають, що меліорація є корінним поліпшенням сільгоспугідь з несприятливими природними умовами. Наростання аграрного виробництва при сучасному рівні дотичних наук визначається як екологічно безпечні та економічно продуктивні технології поліпшення природних режимів. Екологічними факторами є мікробіологічний, водно-повітряний і ґрунтові режими. Покращення природних режимів діляться на регулярні (агротехнічні) і капітальні (разові). Регулярними є поліпшення сезонної дії, а капітальними багаторічної дії. А також зміни в автоматичному режимі природних екологічних факторів забезпечують капітальні дії.

Похідною соціальних потреб суспільства в чистій воді, продуктах харчування і комфортабельних умовах життя і відпочинку є меліорація. Соціальна сфера поклала початок меліорації і в зв'язку з цим вимагає все більшої віддачі від коштів сплачених за її розвиток.

Меліорація є соціальною, так як покращує середовище проживання і являє собою соціальну цінність. Меліорація різних природних ресурсів таких як: земля, вода, водні ресурси, ліси і клімат, виступає як сильний фактор соціального розвитку районів.

Історично в посушливих місцевостях вода передбачала соціальне благо. У таких регіонах всі розбіжності вирішувала вода, так як за їх негласними законами, хто був власником води, був власником і всього іншого.

Затоплення в періоди розливів тисяч населених місць по всьому світу можна віднести до соціальних питань. Виснаження ресурсів малих річок, замулення їх русел, забруднення вод і нестача водних ресурсів належної якості, також є соціальною проблемою.

Якщо реалізувати невелику частину відповідних меліоративних заходів всі ці питання можуть бути вирішені. Але якщо всі ці проблеми залишити не вирішеними вони можуть з локальних перерости в глобальні.

При меліорації річок створюються водосховища, які сприяють поліпшенню мікроклімату і екологічної обстановки. Повітря, в області їх впливу, більш прохолодне, чисте і вологе. Також місцевість змінюється при створенні ставків. Вони стають зонами відпочинку, які забезпечують комфортні умови для людей. В цьому плані вони є об'єктами соціальної сфери.

Канали, які зводяться меліораторами, місця де доставляють освіжаючу вологу – життя цвіте, а де вони руйнувалися життя завмирало.

Меліорація соціально значима через те, що якісні меліорації є засобом підвищення рівня життя і підйому забезпеченості людей.

Також окрім позитивних сторін меліорації проявляються і деякі розбіжності між критеріями і показниками економічної і соціальної ефективності. Великомасштабні меліоративні проекти впливали на деякі соціальні проблеми населення.

В проекти меліорації земель включалися:

- Капітальні вкладення в соціальну інфраструктуру, підготовку фахівців, споруда доріг, комунально-побутові об'єкти;
- Капітальні вкладення в збільшення сільськогосподарського виробництва (майданчики для техніки, сховища, склади).

Меліоративні проекти завжди передбачали вирішення соціальних проблем і повного сільськогосподарського їх освоєння.

Забезпечення соціальної міцності меліорованих ландшафтів закладалося в основу цих проектів. Фахівці - меліоратори розуміли, що повинні створювати за допомогою засобів і прийомів меліорації такі ландшафти, щоб вони задовольняли всі вимоги суспільства, а саме: поєднання житлової та виробничої зони, співвідношення меліорованих земель, збереження або розвиток лісових масивів, заповідників і рекреаційних зон. І все це повинно збігатися з сучасними соціально-культурно-побутовими вимогами і при цьому ще й забезпечувати умови для збирання врожаю.

Меліоратори будували розвинену дорожню мережу, яка має самостійне соціальне значення за допомогою меліоративного освоєння ландшафтів. Відомо, що нестача доріг є причиною незадоволеності населення умовами життя і праці. У зонах менше густота

дорожньої мережі та щільність населення нижче і спостерігаються інтенсивні процеси старіння населених пунктів.

До дискредитації меліорації і економічних збитків призвело ігнорування соціальних аспектів при проведенні меліорації. Було і так, що меліоративні системи створювались без шкіл, житла, доріг.

Варто зазначити, що нині стан меліорації не дозволяє справляти позитивний і значущий вплив на соціальне життя суспільства. Відбувається зворотний момент: побудовані, меліоративні об'єкти, що майже не використовуються є величезними проблемами для суспільства в цілому і для соціальної сфери особливо.

Метою меліорації сільськогосподарських земель є збереження і поліпшення споживчих властивостей ґрунтів і земельних угідь, які використовуються у сільськогосподарському виробництві.

Завданнями меліорації сільськогосподарських земель є:

- поліпшення родючості і земельних угідь і охорони ґрунтів;
- поліпшення умов для зростання сільськогосподарських культур і ведення сільськогосподарського виробництва.

Меліораційний розвиток як об'єкт державного регулювання в умовах ринкової економіки.

Світовий досвід показує, що саме державне регулювання відіграє величезну роль у розвитку та становленні ринкових відносин. На сьогоднішній день в Україні повинні бути визначені пріоритетні напрямки цього регулювання. Весь історичний розвиток України показує, що до цих пріоритетів відноситься сільське господарство. Ігнорування цієї обставини небезпечно великими втратами для економіки і соціальної сфери країни.

Тому державна підтримка сільського господарства повинна бути повною і всебічною, охоплювати області цінової і кредитної політики, фінансування цільових програм в сільському господарстві і в сфері переробки продукції, технічного переоснащення виробництва, підвищення родючості земель і соціального розвитку села.

З урахуванням зростаючої залежності сільськогосподарського виробництва від ресурсозабезпечуючих галузей головне значення набуває забезпечення цінового паритету між сільським господарством, промисловістю і будівництвом.

Головна мета – домогтися, щоб прибутковість сільськогосподарських підприємств досягла рівня, що забезпечує розширене відтворення продукції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Чешев, А.С. Використання і оцінка земельних ресурсів: монографія / А.С. Чешев, Л.А. Олександрівська. – Ростов-на-Дону: СКНЦ ВШ, 2007.
2. Олександрівська, Л.А. Формування і розвиток Агромеліоративних природокористування. – Москва: Вузівська книга, 2012.
3. Чешев, А.С. Організаційно-економічні аспекти агромеліоративного природокористування / А.С. Чешев, Л.А. Олександрівська, В.В. Поляков. – Москва: Вузівська книга, 2011.
4. Використання і охорона природних ресурсів в рамках агромеліоративних систем / В.В. Поляков [и др.]. – Ростов-на-Дону: РГСУ, 2015. – 223 с.
5. Використання і охорона меліорованих земель в системі агромеліоландшафтов / А.С. Чешев [и др.]. – Ростов-на-Дону: Изд. СКНЦ ВШ, 2009. – 262 с.

Науковий керівник: кандидат сільськогосподарських наук, доцент Івашиура А.А.

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ПІДПРИЄМСТВ НА ДОВКІЛЛЯ

У статті наведений алгоритм комплексної оцінки впливу підприємства на довкілля, розроблений на основі методики оцінки рівня екологічної небезпеки. Показані можливості визначення складених індексів при оцінці впливу на компоненти навколишнього середовища.

Ключові слова: оцінка впливу, індекс, забруднююча речовина, екологічна небезпека.

The algorithm of complex assessment of enterprise's environmental pressure, developed on the basis of the methodology for assessing the environmental hazard level is presented in paper. The possibilities of complex indices definition for estimation of the influence on the components of the environment are shown.

Key words: impact assessment, index, pollutant, environmental hazard.

Вступ. Основним фактором негативного впливу на довкілля є промисловість. Розвиток різних виробничих сфер пов'язаний зі змінами, що відбуваються в навколишньому природному середовищі (НПС). У умовах інтенсивного розвитку промислового виробництва ці зміни є доволі відчутними, що зумовило розвиток теоретичних та практичних основ оцінки впливу підприємств на довкілля та захисту довкілля від негативного впливу господарської діяльності. Отже, наукові дослідження щодо оцінки впливу підприємств на довкілля є актуальними, оскільки дозволяють охарактеризувати особливості впливу та є індикатором ефективності природоохоронних заходів.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що взаємодія господарської діяльності людини з НПС відбувається на різних рівнях, починаючи від окремого технологічного процесу до галузі виробництва. Але найбільш характерною є оцінка впливу на рівні виробництва, оскільки дозволяє узагальнити інформацію щодо впливу для певного об'єкту. Зазвичай, на об'єктовому проводяться заходи щодо зменшення техногенного навантаження на НПС та/або його компоненти. Отже, комплексну оцінку впливу на НПС доцільно проводити на рівні підприємства.

Комплексна оцінка охоплює вплив на всі компоненти довкілля: атмосферне повітря, водні об'єкти, ґрунти, флору і фауну, а також враховувати специфічні види забруднення – фізичне, радіаційне, візуальне тощо. Отже, можна виділити блоки, що відповідають напрямку впливу на певний компонент довкілля. Саме такий компонентний підхід покладений в основу визначення комплексних показників, що визначають техногенне навантаження на НПС в цілому.

Слід зазначити, що питання комплексної оцінки впливу підприємств на довкілля опрацьовані недостатньо. Найбільш розробленими є питання комплексної оцінки впливу підприємств на атмосферне повітря та водні об'єкти. Серед найбільш вживаних показників можна згадати модуль техногенного навантаження – це обсяг стічних вод та твердих відходів промислових та комунальних об'єктів, рознесених по адміністративних одиницях (областях), що вимірюються в тисячах тон на квадратний кілометр за рік [1]. Але на рівні підприємств такий показник не застосовується. До комплексних показників також можна віднести коефіцієнт небезпеки підприємства (КНП) та показник загального утворення відходів [2].

Є розроблені методики для визначення комплексних показників, що дозволяють оцінити рівень екологічної небезпеки окремих виробництв – шкіряних та хутрових [3], та розроблена на її основі аналогічна методика для виноробних підприємств [4]. На основі цих методик нами розроблений підхід до комплексної оцінки впливу підприємств на НПС.

Основним показником, що визначається в методиках [3, 4] є індекс небезпеки у вигляді комплексного числа Z , дійсна частина якого (D) характеризує негативний вплив

підприємства на компоненти НПС при безаварійному режимі роботи, а уявна частина R – при надзвичайних ситуаціях. Визначення цих двох складових дає змогу охарактеризувати рівень екологічної небезпеки для підприємства. Для характеристики негативного впливу підприємства на НПС доцільно оперувати визначенням частини D і відповідними алгоритмами обчислення його складових.

Методика комплексної оцінки впливу підприємств на НПС розглядає такі напрямки впливу: викид в атмосферне повітря, скид у водні об'єкти, вплив на ґрунти, флору та фауну, а також небезпечність відходів. Відповідно, виділяються п'ять складених індексів небезпеки, для кожного з яких розроблена формула визначення. Оригінальні формули методики викладені в роботах [3, 4], але нами виконані заміни окремих складових формул.

Складений індекс небезпеки для атмосферного повітря ($d_{\text{повітря}}$) обчислюється за формулою (1)

$$d_{\text{повітря}} = \frac{1}{2} \left(\frac{2K_{\text{НП}}}{K_{\text{НП}} + K_{\text{НП}}_j} + \frac{1}{N} \left(\sum_{i=1}^N \frac{2C_i}{C_i + ГДК_{\text{мрі}}} \right) \right), \quad (1)$$

де $K_{\text{НП}}$ – коефіцієнт небезпеки підприємства; $K_{\text{НП}}_j$ – коефіцієнт небезпеки підприємства з j -м значенням класу; C_i – розрахункова максимально разова концентрація i -ої ЗР в атмосферному повітрі (у джерелі [3] зазначено, що на межі санітарно-захисної зони (СЗЗ)), мг/м³; $ГДК_{\text{мрі}}$ – максимально разова гранично допустима концентрація ЗР, мг/м³ [3, 4].

Відповідно до методик [3, 4], найбільшою невизначеністю характеризуються параметри $K_{\text{НП}}_j$ та C_i . Що стосується першого показника, то цей параметр трактується як значення КНП, за якого викиди підприємства не спричиняють шкоди довкіллю. Тому його можна визначити: 1) як концентрацію з величини гранично допустимого викиду; 2) прийняти рівню $ГДК_{\text{мрі}}$. Параметр C_i слід приймати як концентрацію ЗР, що виміряна в межах СЗЗ підприємства або на межі нормативної СЗЗ, яка визначається класом небезпеки підприємства. Але найчастіше є інформація про концентрації ЗР на виході з джерела. Їх також можна приймати у якості параметра C_i .

Нами також сформований складений індекс небезпеки для водних об'єктів ($d_{\text{води}}$):

$$d_{\text{води}} = \frac{1}{2} \left(\frac{2БСК}{БСК + БСК_0} + \frac{1}{N} \left(\sum_{i=1}^N \frac{2C_i}{C_i + C_0} \right) \right), \quad (2)$$

де $БСК$ – значення БСК стічної води підприємства, мг/дм³; $БСК_0$ – значення БСК, що допустиме до скиду у водний об'єкт або систему водовідведення, мг/дм³; C_i – концентрація i -ої ЗР у стічних водах підприємства, мг/дм³; C_0 – допустима до скиду у водний об'єкт або у систему водовідведення концентрація i -ої ЗР, мг/дм³.

Для розробки цього показника $d_{\text{води}}$ нами взятий принцип побудови аналогічного показника для атмосфери та формула з першоджерел [3, 4]. Були зроблені заміни показників концентрацій ЗР у стічних водах, замість водних об'єктів.

Складений індекс небезпеки для ґрунтів ($d_{\text{ґрунтів}}$) враховує небезпеку хімічного та біологічного забруднення ґрунтів, а також їх деградацію, отже, складається з трьох окремих індексів. Аналогічно до попередніх індексів, врахуємо лише надходження ЗР у ґрунти. Але, якщо мова йде про підприємство, що здійснює комплексний вплив на ґрунтово-рослинний покрив, треба також розглянути ці напрями впливу та врахувати у комплексному показнику впливу на ґрунти. Отже,

$$d_{\text{грунтів}} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{2C_i}{C_i + ГДК_i}, \quad (3)$$

C_i – концентрація i -ої ЗР у ґрунтах на межі СЗЗ, мг/кг; $ГДК_i$ – гранично допустима концентрація ЗР у ґрунтах, мг/кг.

Складений індекс небезпеки для флори і фауни, відповідно до [3], визначається за такою формулою:

$$d_{\phi} = \frac{2R^2}{R^2 + 0,09}, \quad (4)$$

де R – радіус зони впливу підприємства.

Нами обчислені значення показників для ТОВ «Цемент» (м. Одеса) – одного з найбільших виробників цементу в південному регіоні. На території підприємства налічується 15 джерел впливу на НПС. Отже, за формулою (1) $d_{\text{повітря}}=4,38$, а за формулою (2) $d_{\text{води}}=0,76$. За методиками [3, 4], такі значення складених індексів свідчать, що викиди ТОВ «Цемент» становлять значну екологічну небезпеку, а що стосується стічних вод, то їх вплив можна охарактеризувати як незначний.

Висновки. Отже, перероблена методика комплексної оцінки впливу підприємств на НПС робить її універсальною для застосування для будь-якого підприємства. В перспективі можлива більш розгорнута якісна характеристика отриманих показників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Системний аналіз якості навколишнього середовища: підручник / За ред. Сафранова Т.А. і Адаменка Я.О. – Одеса: Екологія, 2015. – 244 с.
2. Основи екології та охорона навколишнього середовища. – Львів: Афіша, 2000. – 272 с.
3. Фёдоров В.Е. Разработка интегральной системы оценки влияния кожевенных и меховых предприятий на окружающую среду: автореф. дис. кандидата технических наук : 05.19.05. Москва, 2012. – 20 с.
4. Крестников И.С., Крусир Г.В., Соколова И.Ф. Индексная оценка экологической опасности винодельческих предприятий // Екологічна безпека. – 2013. – № 1. – С. 96-98.

УДК 631.11:004

Анастасія Соколова
(Харків)

ІННОВАЦІЙНІ ЕКОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Стаття присвячена дослідженню інновацій, впроваджених з метою поліпшення екологічного стану навколишнього середовища на прикладі України та міста Харкова. У статті проаналізовано стан екології міста, розглянуто нові методи зменшення викидів в атмосферу, подано статистичні дані.

Ключові слова: інновації, екологізація навколишнього середовища, безвідходні та маловідходні технології, викиди в атмосферу, шкідливі речовини, санітарно-захисні зони.

The article is devoted to research of innovations, introduced for the purpose of improvement of ecological status of the environment on an example of Ukraine and Kharkiv city. The article analyses the state of the city's ecology, considers new methods of reducing emissions in the atmosphere, presents statistical data.

Key words: innovations, the greening of the environment, non-waste and low-waste technologies, emissions into the atmosphere, harmful substances, sanitary protection zones.

В останні роки проблема екологізації виробництва набуває все більшої актуальності. Темпи розвитку новітніх технологій зростають з кожним днем. Сьогодні під впливом людини зазнала помітних змін як жива, так і нежива природа. Тому гармонія між суспільством і довкіллям набуває все більшого значення, адже людина бере від природи усе необхідне для життя. Виходячи з цього, постає питання про поліпшення екологічного стану країни.

Наразі стан екології міста Харкова можна характеризувати як стабільно напружений. Однак, разом зі зменшенням обсягів виробництва, збільшується можливість стримувати зростання ризиків деградації навколишнього середовища. На даний момент Харків посідає 16 місце в Україні за масштабами забруднення навколишнього природного середовища. Найбільшими забруднювачами міста є «ТЕЦ-3», ГП «Завод ім. Малишева» і ЗАТ «Харківський коксохімічний завод».

Розглянемо головні чинники, які зумовлюють негативний антропогенний вплив на довкілля:

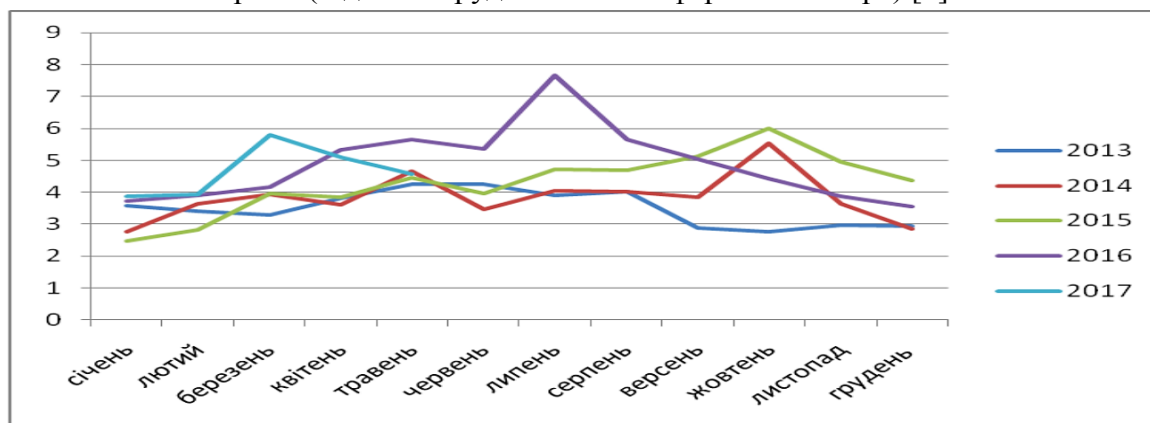
1) Різке збільшення автомобілів на дорогах, екологічні параметри яких дуже низькі. Як наслідок – зростання кількості викидів шкідливих речовин в атмосферу і значне зниження якості повітря.

2) Поступово все більше накопичується муловий осад, що утворюється на очисних каналізаційних спорудах міста, складається та зберігається на мулових полях фільтрації. Через це з обігу виводиться близько 126 га земель. Такі поля дуже небезпечні, адже вони забруднюють атмосферу пилом, а підземні води – фільтратом.

3) У зв'язку з тим, що поверхневий стік не піддається очищенню, більш ніж 80 % забруднень потрапляє до водних об'єктів. Така ситуація призводить до порушення гідрологічного режиму, замулювання русел, забруднення вод та негативних змін технічного стану річок.

4) Через відсутність необхідних підприємств для переробки промислових і побутових відходів, зростає накопичення на території міста відходів.

Рис. 1. Динаміка забруднення атмосферного повітря міста Харкова за період 2013-2017 роки (індекс забруднення атмосферного повітря) [2]

Всі ці чинники зумовлюють необхідність знайти інноваційні екологічні рішення цих проблем, адже екологічний стан міста з кожним днем стає все гірше.

Головне управління статистики у Харківській області розмістило на своєму офіційному сайті дані щодо утворення та поводження з відходами в період з 1994 по 2016 рр. (Рис. 2) [1]. Проаналізувавши інформацію, можна сказати, що ця статистика свідчить про, так би мовити, накопичення відходів у місті. Адже їх утворюється більше, ніж утилізується.

Закон України Про інноваційну діяльність дає таке визначення інновацій: «Інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного,

комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [4].

Перш за все, починається впровадження інженерно-організаційних заходів. Вони полягають у зниженні інтенсивності й організації руху автотранспорту. З цією метою ведеться будівництво об'їзних і окружних доріг навколо міста, розбудова розв'язок перетинань доріг на різних рівнях. Також збільшується висота димарів, адже чим вище труба, тим краще розсіювання пилових і газових викидів в атмосфері. Так, наприклад, димар висотою 100 м спроможний розсіювати шкідливі речовини в радіусі до 20 км, а ось труба висотою 250 м збільшує радіус розсіювання до 75 км.

Рис. 2. Утворення та поводження з відходами у Харкові (1994-2016 роки)

Утворення та поводження з відходами (1994-2016 роки)					
	Утворено	Утилізовано	Спалено	Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти	Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах (місцях видалення відходів)
1994	286,8	288,1	...	3,4	237,0
1995	319,5	131,5	...	2,8	240,4
1996	202,4	71,9	...	1,1	163,4
1997	96,5	105,9	...	1,2	96,0
1998	171,0	90,9	...	11,1	106,2
1999	243,6	8,1	...	0,3	60,7
2000	261,2	123,6	...	3,7	65,6
2001	148,3	15,3	...	3,7	62,9
2002	27,7	18,4	...	5,0	65,7
2003	21,8	12,6	...	5,2	68,5
2004	19,7	15,3	...	0,7	5,4
2005	66,4	9,7	0,1	0,2	8,8
2006	81,1	8,2	0,1	5,4	90,8
2007	91,3	7,8	0,1	4,2	95,0
2008	83,2	7,9	0,0	3,3	103,4
2009	75,6	5,6	0,0	3,7	110,4
2010	2643,5	525,3	85,5	1196,8	39253,7
у т.ч. відходи I-III класів небезпеки	153,7	29,8	0,1	4,9	127,0
2011	2285,8	296,4	68,7	1235,3	39967,8
у т.ч. відходи I-III класів небезпеки	149,1	23,2	0,0	5,7	132,6
2012	2417,5	320,6	49,1	1392,3	41248,7
у т.ч. відходи I-III класів небезпеки	124,0	18,8	0,0	4,4	137,4
2013	2179,5	281,4	51,2	1398,1	42480,8
у т.ч. відходи I-III класів небезпеки	120,0	14,5	0,0	3,9	134,5
2014	2172,5	203,3	49,2	1192,0	43541,6
у т.ч. відходи I-III класів небезпеки	124,8	7,7	0,1	4,0	115,7
2015	1711,4	283,9	55,2	564,0	44015,2
у т.ч. відходи I-III класів небезпеки	74,5	9,1	0,2	1,2	116,4
2016	1952,6	422,0	58,8	859,0	41803,2
у т.ч. відходи I-III класів небезпеки	61,5	6,8	0,1	1,2	117,5

Щоб очистити гази від твердих і рідких часток, застосовують технології сухого інерційного очищення, мокрого очищення газів, фільтрації та електростатичного осадження. А для очищення їх від газо- і пароподібних компонентів застосовують методи абсорбції, адсорбції, термічне очищення, біохімічні реактори.

Що стосується виробничих стічних вод, то їх очищення проводиться з метою використання їх у системах оборотного, послідовного або замкнутого водопостачання. Розрізняють механічні, хімічні та біологічні методи очищення стічних вод.

Механічні методи очищення допомагають витягти з води зважені речовини і домішки. Один з найпростіших способів видалення цих домішок – це відстоювання. Таким чином, зважені речовини осідають на дно, а домішки, що плавають, спливають на поверхню відстійників.

Не менш важливим є застосування безвідходних і маловідходних технологій. Вони є найбільш перспективними та ефективними, адже дозволяють радикально знизити рівень забруднення повітря. Цьому сприяє ряд чинників:

1) Використання підприємствами теплоенергетики в процесі роботи не твердого палива, а природного газу. Таких перехід сприяє зниженню викидів пилу і сірчистих сполук в атмосферу.

2) Заміна етилованого бензину як автомобільного палива на природний газ.

3) Зниження енергозатрат виробництва та використання вторинних енергоресурсів у вигляді гарячої води і гарячих газів.

Крім того, об'єкти, що викидають в навколишнє середовище шкідливі речовини, варто відокремлювати від житлової забудови санітарно-захисними зонами, розміри яких становлять від 50 до 3000 м. Такі зони мають вигляд аеродинамічної системи, що складається з зелених захисних смуг і відкритих просторів між ними.

Також увага приділяється і екологічно чистому виробництву. Воно проявляється у зменшенні використання кількості енергії, відмова від використання токсичних видів сировини, а також зменшення кількості відходів і емісій. Таким чином вироблені продукти матимуть менш негативний вплив на навколишнє середовище.

Впроваджуються альтернативні системи сільського господарства. Найвідоміші з них – біоінтенсивне міні-землеробство, біодинамічне землеробство; технології використання ефективних мікроорганізмів; низьковитратне стале сільське господарство; органічне сільське господарство; точне землеробство [2]. Ці системи спрямовані на екологізацію аграрної діяльності.

Отже, основним інструментом в досягненні екологічної безпеки країни є впровадження екологічних інновацій. Вони допоможуть зберегти навколишнє середовище, зменшать загрозу життю та здоров'ю населення. Лише об'єднавши усі зусилля, ми зможемо досягти мети та зберегти нашу країну.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/vprovadzhennia-innovatsii-na-promyslovykh-pidpriemstvakh-2000-2011rr>
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://kharkivoda.gov.ua/content/documents/888/88755/Attaches/dopovid_pro_stan_nps_v_harkivskiy_oblasti_u_2016_rotsi.pdf
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/12327-natalya-andryeyeva-pdtrimka-ekologchno-chistogo-virobnictva-priskorit-ntegracyu-ukrayini-v-yes.html>
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15/ed20121205/find?text=%B2%ED%ED%EE%E2%E0%F6%B3%BF>

Науковий керівник: кандидат сільськогосподарських наук, доцент Івашура А.А.

ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ

УДК 338.48(477.74)(045)

*Ірина Боденчук
(Вінниця)*

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Охарактеризовано поняття туристично-рекреаційного потенціалу, розглянуто природні ресурси розвитку рекреаційної індустрії у області, проаналізовано розвиток туристично-рекреаційної галузі в області, виокремлено головні тенденції та перспективи. Наведено рекомендації щодо подальшого розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Одеської області.

Ключові слова: туристично-рекреаційний потенціал, туризм, курорт, санаторно-курортне лікування, історико-краєзнавчий потенціал.

The concept of tourist-recreational potential is described, the natural resources of recreation industry development in the region are considered, the development of tourist and recreational industry in the region is analyzed, main tendencies and perspectives are outlined. The recommendations for further development of tourist-recreational potential of the Odessa region are given.

Key words: tourist-recreational potential, tourism, resort, spa treatment, historical and local lore potential.

Постановка проблеми. Сьогодні санаторно-курортне лікування, відпочинок та туризм є вагомим чинником для розвитку економіки розвинених країн, і для тих, які володіють значно нижчим економічним потенціалом. Кожен турист інвестує в розвиток інфраструктури та інших галузей економіки, оплачуючи послуги готелю або санаторію. Розвиток туризму в регіонах України і, звичайно, в Одеській області також, забезпечує соціальну стабільність.

Туристична діяльність є досить перспективною сферою підприємництва. Регіональна (локальна) туристична політика здійснюється в контексті загальної національної політики і в максимальному ступені враховує специфіку туристського попиту і пропозиції, сучасний і прогнозований рівень розвитку туризму в регіонах та окремих центрах. Основними її цілями є створення конкурентоспроможного туристичного продукту на основі збереження і використання атрактивних елементів місцевого природного та історико-культурної спадщини, а також збільшення соціально-економічного ефекту від розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку туристично-рекреаційного потенціалу розглянуто у системі туристичної індустрії у працях зарубіжних та вітчизняних учених А.Ю. Александрової, А.П. Мальської, О.Ю. Бордуна, В.С. Бовкуна, К.Д. Бокова, Л.В. Криворучко, Н.В. Антонюка, І.В. Котова, Ю.М. Федотова, І.В. Востокової, В.Д. Дехтяра, В.І. Дубовського, Ю.Я. Рogaля, М.В. Одрехівського, Р.П. Шологона, О.В. Арбузова.

Мета статті. Охарактеризувати стан та перспективи розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Одеської області. Проаналізувати стан туристичних ресурсів. Розробка рекомендацій щодо вдосконалення програми розвитку туризму в області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що на сьогодні рекреація та туризм є одним з найприбутковіших видів бізнесу у світі. Цей сектор останнім часом стає важливим у структурі національних економік, і розвивається швидкими темпами в країнах, що надають розвитку рекреації та туризму пріоритетного значення. Ця сфера послуг зростає набагато

швидше, стаючи не тільки дедалі значимішою частиною національних економік, але й найважливішим наповнювачем державної скарбниці.

Питанням розвитку рекреації та туризму на сучасному етапі розвитку суспільства приділяється все більше уваги, тому що цей вид діяльності для багатьох країн та регіонів є стратегічним, знаходиться в сфері пріоритетного розвитку багатьох територій, в тому числі України в цілому та Одеського регіону зокрема.

Туристично-рекреаційний потенціал будь-якої території має складну ієрархію та включає в себе багато різних елементів з великою кількістю компонентів [5]. В багатьох випадках використовується лише формальне визначення туристично-рекреаційного потенціалу регіону, без глибокого аналізу сутності й специфіки взаємозв'язків, що виникають між різнорідними елементами, які входять до складу потенціалу [3]. Тобто, при проведенні аналізу туристично-рекреаційного потенціалу регіону, як правило, враховуються далеко не всі важливі структурні елементи, що призводить до неповної та неточної кількісної оцінки, а якісна оцінка, взагалі залишається не врахованою [5].

Для проведення оцінки туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може здійснюватись оцінка. Обрана система окремих показників повинна вирішувати завдання, пов'язані з підвищенням ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу, плануванням подальшого розвитку сфери туризму й рекреації, прийняттям управлінських рішень щодо доцільності подальшого використання території з туристично-рекреаційною метою [5].

Одеський регіон вважається одним з провідних туристсько-рекреаційних центрів України. Основними природними рекреаційними ресурсами області є лікувальні грязі та ропа лиманів, піщані пляжі і мінеральні води. За багатством і розмаїтості природних лікувальних ресурсів, а також за кількістю курортно-оздоровчих установ регіон займає друге місце в Україні після Львівської області (понад 600 установ прийому та обслуговування туристів і відпочиваючих) [4].

Серед численних природних багатств, використовуваних в курортному господарстві, важливе місце займають лікувальні грязі. Фізико-географічні умови Причорномор'я сприяли утворенню мулових сульфідних грязей. У них міститься велика кількість мікроорганізмів, які обумовлюють ряд важливих фізико-хімічних властивостей. Типовими накопичувачами грязей є Куяльницький і Хаджибейський лимани, які характеризуються високим вмістом сульфідів і мінерального грязьового розчину. Лікувальні грязі одеських лиманів відносяться до грязей з тонким кістком, з хорошою пластичністю, в'язкістю. Запаси грязей обох лиманів досить великі [3].

Одним з найстаріших і найбільш відомих курортів, що функціонують на основі лікувальних грязей, є Куяльницький. Перший лікувальний заклад – «теплі ванни» – було створено тут у 1833 році за ініціативою військового лікаря Е. Андрієвського, який використовував грязі для лікування поранених. Курорт працює і сьогодні. Нині в «Куяльнику» три 15-поверхових санаторних корпуси на 3000 місць, курортна поліклініка, грязьова лікарня, культурний і торговий центри. Бруд Куяльницького лиману використовується всіма здравницями Одеси, а також транспортується для курортного лікування в інші області України [3].

За 60 км від Одеси на піщаній косі, яку з одного боку омиває солоне Чорне море, а з іншого боку прісноводний Дністровський лиман, розташований популярний кліматичний курорт Кароліно-Бугаз [5].

Піщані пляжі області простяглися на 175 км. Більшість пляжів – не природні, а рукотворні, що вимагають постійної уваги з-за зсувів. Пляжі і паркові зони створюють єдині комплекси з численними зручностями для відпочивальників.

Слабо вирішуваною проблемою одеських пляжів є чистота, як піску, так і води узбережжя. Це пов'язано з затіканням стічних вод, частими аваріями очисних споруд та культурою самих відпочиваючих.

Багата база різноманітних лікувально-рекреаційних ресурсів сприяли створенню в області понад 700 закладів оздоровлення, лікування і відпочинку, в тому числі: 35 санаторіїв, 8 санаторіїв-профілакторіїв, 44 дитячих оздоровчих установ, 118 готельних підприємств, 558 баз відпочинку [6].

Історико-краєзнавчий потенціал Одеського регіону може задовольнити всебічні запити вітчизняних та іноземних туристів завдяки численним пам'яткам різних часів.

Історія Одеси та Одеської області зберігається в експонатах численних музеїв, які є справжніми центрами культурно-просвітницької роботи. Одними з найбільш відомих музеїв, які є справжніми центрами культурно-просвітницької роботи. Одними з найбільш відомих музеїв можна назвати Археологічний музей, Історико-краєзнавчий музей, Музей морського флоту, Музей західного та східного мистецтва, Художній музей [3].

Одеса є театральним містом. Тут працюють 6 професійних театрів, філармонія, цирк. Афіші Одеських театрів круглий рік пропонують широкий репертуар музичних і драматичних вистав, симфонічних та естрадних вистав [3].

Одеса надає городянам і гостям міста безліч сучасних культурно-розважальних центрів. Це різні клуби з казино та ігровими автоматами, із залами для гри в більярд, боулінг, теніс. Повсюдно організовуються дискотеки. Для дітей – майданчики з атракціонами та дитячі розважальні центри. Працюють дельфінарії та аквапарк.

Сьогодні в Одеській області надають різноманітні туристичні послуги понад 400 суб'єктів господарювання, якими розроблено і проводиться понад 100 туристично-екскурсійних маршрутів по Одеській області і Україні, і їх кількість постійно зростає [6].

Рекреаційна індустрія визначається ресурсними можливостями, що безпосередньо впливають на отримання нових наукових результатів і нових технологій, реалізацію оздоровчих процедур та організацію належного сервісу, підготовку і перепідготовку кадрів, курортного виробництва. Тому рекреацію слід розглядати, з одного боку, як сукупність природних ресурсів і технологій, а з другого – як здатність до розробки, впровадження та передачі нових наукових та технологічних досягнень у лікуванні, обслуговуванні та відпочинку [5]. Організаційно-економічний зміст рекреації полягає в його ресурсних та організаційних можливостях, спрямованих на забезпечення населення ефективними оздоровчими послугами. Рівень розвитку рекреаційної індустрії та організаційна структура визначаються всією сукупністю ресурсів, за допомогою яких будуть розв'язані проблеми оптимізації оздоровлення [3].

Враховуючи наявний в регіоні природний, економічний, науковий і технічний потенціал, його історичні та географічні особливості, стратегічна мета перспективного розвитку території полягає в тому, щоб на основі оптимального використання природних, матеріально-технічних, трудових, інтелектуальних ресурсів створити ефективну економічну систему ринкового типу, яка забезпечить матеріальний добробут населення та економічну безпеку краю [4].

Одним із стратегічних напрямів розвитку Одеського регіону є його краще пріоритетне освоєння рекреаційного потенціалу, вдосконалення оздоровчих та сервісних послуг, стабілізація фінансової системи, подолання дефіциту виплат заробітних плат усім працівникам галузей виробництва та сфери послуг, виготовлення товарів курортного попиту.

Висновки. Проведений аналіз туристично-рекреаційного потенціалу дає можливість стверджувати, що Одеський регіон має усі сприятливі умови для розвитку туристично-рекреаційної галузі і яка б могла стати найкращою серед інших регіонів України. Але на сучасному етапі розвитку суспільства більш складними стають питання, пов'язані з управлінням сферою туризму та рекреації з ефективним використанням туристично-рекреаційних потенціалів регіону. Суб'єктивний фактор в управлінні призводить до

виникнення проблем, вирішення яких вимагає професійного творчого підходу. Тому, управління регіональним розвитком туризму та рекреації, в тому числі й туристично-рекреаційним потенціалом, повинно здійснюватись як синтез двох складових: розвитку науково-практичної діяльності у сфері туризму та удосконалення методів та підходів в управлінні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про туризм» від 15.04.1995 р.: Станом на 20.01.2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
2. Закон України «Про курорти» від 05.10.2000р. – К.: Парламентське видавництво, 2000.
3. Вовкодав Г.М. Туристично-рекреаційний потенціал Кодимського району Одеської області / Г.М. Вовкодав // Збалансоване природокористування. – 2014.
4. Кифяк В.Ф. Сфера рекреації та туризму як складова регіональної економічної системи // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – №1. – С.116.
5. Харічков С.К. Проблемні питання сталого розвитку рекреації та туризму в Україні, Туристично-краєзнавчі дослідження. – 2009. – №2. – С.68.
6. Хамініч С.Ю. Ефективність методів управління маркетингом у сфери туризму // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – №1. – С.210-218.

Науковий керівник: кандидат географічних наук, доцент Кізюн А.Г.

УДК 779.85:504.378

*Ірина Койнова, Іванна Болкун
(Львів)*

РОЛЬ ЕКОТУРИЗМУ У ПІДВИЩЕННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ

У статті висвітлено освітню роль екологічного туризму у формуванні екологічної культури. Проаналізовані можливості використання екологічних стежок на територіях національних природних парків. Описаний досвід Німеччини в облаштуванні та використанні екологічних стежок з еколого-освітньою метою.

Ключові слова: екологічний туризм, екологічна стежка, екологічна культура.

The article highlights the educational role of ecological tourism in shaping the ecological culture. The possibilities of using ecological trails on the territories of national parks are analyzed. Described experience of Germany in the development and use of ecological trails for environmental and educational purposes.

Key words: ecological tourism, ecological trails, ecological culture.

Екологічний туризм відноситься до одного з найбільш «дружного до природи» виду господарської діяльності. Як різновид пізнавального туризму, він дає можливість спостерігати за природними об'єктами та явищами, познайомитися з природою, зрозуміти взаємозв'язки живих організмів, долучитись до природоохоронних заходів, тому має важливе значення у неформальній екологічній освіті. Розвиток та популяризація екотуризму дозволить збільшити ефективність екологічної освіти і, як наслідок, підвищити рівень екологічної культури населення.

У даній публікації ми розкриємо значення розвитку екотуризму у національних парках для формування екологічної культури туристів, що відвідують екологічні стежки на прикладі НПП «Північне Поділля».

До екотуризму належать усі види туризму, які найменше впливають на природне довкілля, і забезпечують гармонійні зв'язки між туристами, природою і господарською діяльністю. Такими екологічно безпечними видами туризму вважають пішохідні й велосипедні прогулянки, спостереження за природою, альпінізм, плавання на байдарках чи каное, спортивна рибалка, зимові мандрівки на бігових лижах тощо. Головною метою екотуризму є підвищення культури взаємовідносин людини і природи, мінімізація негативного впливу на природу, а також виховання почуття особистої відповідальності за екологічний стан довкілля.

Питання розвитку екотуризму набуває особливої актуальності на територіях національних природних парків (НПП), які поруч з функцією охорони природних геосистем повинні забезпечити рекреаційне використання території парків, екоосвіту і розвиток традиційних видів господарства. Регулювання потоків туристів шляхом створення екологічних стежок, їхнього інформаційного забезпечення, обладнання екоосвітніх центрів повинні стати пріоритетними завданнями НПП. Адже без належної організації інфраструктури для екотуризму заповідні геосистеми зазнають різноманітних антропогенних впливів, а в місцях надмірного навантаження вже зараз проходять деградаційні процеси.

Екологічна стежка – це географічно визначений шлях, обладнаний інформаційними знаками та туристичною інфраструктурою. Головна мета екологічних стежок – показати відвідувачам типові чи унікальні природні або ж антропогенні об'єкти. Екологічні стежки відрізняються активністю та різноманітністю форм облаштування і можуть бути зорієнтовані на різні цільові та вікові групи. Одну з перших в світі екологічних стежок створили учасники Кримського гірського клубу в 1899 р. на території України. Вона мала довжину 8,5 км, проходила вздовж східного схилу Ялтинської яйли і називалась «Штангієвська стежка». Метою її створення було проведення наукових досліджень, поширення інформації про історію і природу Криму, а також охорона рідкісних видів рослин і тварин. З того часу екологічні стежки стали дієвою формою екоосвіти, особливо на природоохоронних територіях [1].

НПП України проводять активну екоосвітню роботу, використовуючи різні методи та засоби, і екологічні стежки відіграють вагомий роль. Вони є у всіх національних парках західного регіону [1]. Національний природний парк «Північне Поділля» створено у 2010 р. у північно-східній частині Львівської області на площі 15587,9 га. У фізико-географічному аспекті – це територія Гологір та Вороняків, що разом із Розточчям та Кременецькими горами (Тернопільська область) формують північно-західний край Подільської височини. Переважна частина території – це низькогірні пасма, з абсолютними висотами 250-460 м н.р.м., яким характерні долинно-балкові форми рельєфу. Найвищі вершини на території парку: г. Вапнярка (460,8 м) і г. Високий Камінь (440,4 м). На цій території сформувалися унікальні осередки реліктових екстразональних степових угруповань, а також букові лісостани, що ростуть на північно-східній межі ареалу й становлять особливу цінність у загальноєвропейському масштабі. Тут бере початок р. Західний Буг, що має транскордонне значення, притоки Дністра – р. Золота Липа, р. Серет, р. Горинь та притока Дніпра – р. Стир. На території НПП зустрічаються 22 види тварин та 47 видів рослин, що занесені до Червоної книги України [2]. Територія національного природного парку «Північне Поділля» багата на історичні, культурні, археологічні, архітектурні пам'ятки Галичини.

Функціональне зонування національного природного парку на етапі обґрунтування, але три екологічні стежки вже розроблені й функціонують: «Триніг» та «Маркіянові місця» (Бродівський район), і «Святогірська» (Золочівський район). Планують також екостежку по Головному європейському вододілі. Відвідуючи екостежки, туристи можуть поєднувати ознайомлення з унікальною природою НПП та замками, монастирями, церквами, музеями [2].

Для прикладу, екологічна стежка “Маркіянові місця” розпочинається на Білій горі, де встановлений пам'ятний хрест заввишки 25 м на честь Маркіяна Шашкевича, який

народився і тривалий час проживав поблизу у селі Підлісся. Назва Біла Гора походить від схилу, на поверхню якого виступають білі вапняки. Народна назва гори «Ліса» – через безлісний вигляд схилу, вкритий степовою рослинністю. На південних степових схилах тут зустрічається незвичайна рослина – відкасник татарниколистий: волино-подільський ендемічний вид. Далі стежка проходить через болото, колишні каменоломні (штольні) і букові ліси, де можна зустріти червонокнижну астранцію велику чи екзотичний вид плюща, що починає квітнути у природі лише через 50-100 років від висіву насіння. Серед рідкісних птахів цікавим є балабан (родина соколових). Древня слов'янська назва балабана – рарог («красний сокіл»). Вона вказує не лише на характерні рудуватий та коричневий кольори забарвлення, а й на його видатні якості, як ловчого птаха. Далі стежка приводить до музею-криївки вояків УПА. Криївка була дієвою з листопада 1942-го до лютого 1947-го. Це було місце, де періодично збиралося вище командування УПА, яке координувало дії війська на території Львівщини, Волині та Тернопільщини. Закінчується екологічна стежка у селі Гавареччина, яке є осередком традиційного народного промислу чорнодимленої неполивоної кераміки.

Пройшовши такою екостежкою туристи не лише познайомляться з унікальною природою території, але й з історією краю, традиційними промислами та видатними особистостями північного Поділля. В результаті підвищується екологічна культура відвідувачів, зростає почуття патріотизму та любові до рідного краю.

Для здобуття системних знань та формування екологічної культури молоді важливим є пошук нових активних та нестандартних методів еколого-виховного процесу навчання дітей, що підкріплені практикою спілкування з довкіллям. Ефективними є проведення спеціальних «екологічних» уроків на природі. Про їхню ефективність писав ще у 70-х роках ХХ ст. видатний український педагог, заслужений учитель України В. Сухомлинський, у посібнику «Вибрані твори в п'яти томах». Екологічне виховання не можна втілювати, не виходячи з класу, бо споглядання і живе спілкування з природою розвиває розумові здібності, посилює бажання вчитися, дізнаватися нове, займатись пошуковою роботою, ставити собі питання: чому? звідки? [3].

Екологічна стежка з успіхом може бути використана для проведення, перш за все, уроків природознавства, біології, географії, але також і окремих уроків з хімії, історії, літератури і т.д. Безпосередній контакт з природою – це елемент виховання, зацікавленості, розвитку системного і логічного мислення, критичного аналізу, що у підсумку формує не тільки екологічну, але й культуру загалом.

Цікавий досвід підвищення екологічної культури через екоосвітню роботу на екологічних стежках за кордоном. Для прикладу в національному парку «Тюрінгський ліс» (центральна Німеччина) відвідання екологічної стежки проводять у вигляді квесту. Завдання та карту маршруту кожен охочий може знайти у Інтернеті. На початку екологічної стежки у спеціальних еколого-освітніх центрах відвідувачам видають GPS-навігатори та ще раз пояснюють правила гри. На стежці 10 зупинок, обладнаних інформаційними щитами або альтанками для відпочинку. Координати кожної наступної зупинки маршруту зашифровані в інформації на стендах у вигляді нескладних дитячих головоломок. На останній точці маршруту захований скарб (кольорові олівці чи дитяча книжка), координати якого можна вияснити тільки розгадавши всі завдання. Таким чином, проходячи стежкою відвідувачі знайомляться з природою, вчать користуватися навігатором і визначати координати на місцевості, а діти з цікавістю розгадують головоломки, вивчають назви тварин і рослин латинською мовою і отримують заслужену винагороду – скарб. Інфраструктуру таких стежок обслуговують як правило громадські екологічні організації. Вони слідкують за станом інформаційних стендів, оновлюють запаси «скарбів», видають навігатори і часто є провідниками відвідувачів стежкою.

Екологічний туризм дозволяє брати участь у вирішенні проблем охорони природи, і робить ці проблеми доступними для спостереження, вивчення. Найкраще це вдається на

екологічних стежках у національних парках, де шляхом екоосвітньої роботи формується звичка жити в гармонії з природою. Екотуризм виконує важливу функцію неформальної екоосвіти, яка разом із формальною освітою повинна формувати екологічну культуру населення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Койнова І. Б., Рожко І.М. Значення еколого-освітньої діяльності для функціонування національних природних парків / І. Койнова, І. Рожко // Національні природні парки – минуле, сьогодення, майбутнє: матеріали міжн. науково-практичної конференції. – К., 2014. – С. 521- 528.
2. Національний природний парк «Північне Поділля»: загальні відомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://park-podillya.com.ua>
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1977.

УДК 338.48(045)

Ірина Куцик
(Вінниця)

ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНДИНГ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ

У статті з'ясовано сутність понять “бренд”; визначено поняття “бренд міста” та “бренд країни”. Охарактеризовано сутність термінів “брендинг” та “брендинг країни”. Визначено передумови розвитку брендингу країни. Визначено особливості національного брендингу країни. Перераховано цілі створення, параметри формування та оцінювання бренду місту та країни. Розглянуто та пояснено найважливіші складові процесу формування та оцінювання бренду країни. Визначено критерії формування стратегії брендингу.

Ключові слова: бренд, брендинг; туристичний брендинг; стратегії брендингу; імідж; стратегічне управління іміджем; територіальний маркетинг.

The article clarifies the essence of the concepts of "brand"; defined the concept of "brand city" and "country brand". The essence of the terms "branding" and "branding of the country" is described. The prerequisites of branding of the country are determined. The features of the national branding of the country are determined. The purpose of creation, the parameters of the formation and evaluation of the brand of the city and country are listed. Considered and explained the most important components of the process of formation and evaluation of the brand of the country. The criteria for forming a branding strategy are defined.

Key words: brand, branding; tourist branding; branding strategies; image; strategic image management; territorial marketing.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства постала нагальна потреба у представленні національного туристичного продукту як цілісного образу, який формується комплексом соціально-комунікаційних технологій, спрямованих на активізацію поведінки споживача туристичних послуг. Про це засвідчує позитивний міжнародний досвід промоції національного туристичного продукту країнами-лідерами туристичного бізнесу, які застосовують механізм ефективного територіального брендингу, що реалізуються засобами інтегрованих маркетингових комунікацій. Такий підхід визнається та застосовується не тільки науковцями, представниками бізнесу, а й державними інституціями.

Розкриття особливостей територіального брендингу як інструменту підвищення конкурентоспроможності туристичної дистанції та розроблення основних положень та рекомендацій щодо створення та розвитку регіональних туристичних брендів.

У сучасній економіці брендинг набуває все більшого поширення як нова галузь знань і практичної діяльності. Визначення національних рис та традицій є передумовами розвитку брендингу країни, адже сутність бренду складають не тільки впізнавані компанії та продукти, а й культура з усіма її складовими: мова, література, музика, спорт, архітектура тощо. Зарубіжні дослідники разом з поняттям “бренд” використовують такі категорії, як “націоналізм” та “національна ідентичність”. Національний брендинг певною мірою заміщує собою націоналізм, адже для формування бренду держави активно використовують її історію, географію, етнічні особливості тощо. Саме зі створення бренду країни розпочинається туристичний брендинг. Туристичний брендинг – це кульмінація широкого спектра напрямів діяльності з усього набору засобів маркетингу, що дозволяє створити імідж туристичного бренду, який передає весь набір сигналів споживачу про якість, ціну і статус туристичного бренду. Туризм є досить специфічною галуззю економіки. Особливість цієї сфери в тому, що в створенні туристичного продукту беруть участь не тільки туристичні фірми, але і підприємства, які пов'язані з туризмом досить опосередковано. Оскільки туризм розкриває нові можливості не тільки для туристів, а й для місцевого населення, він в значній мірі сприяє соціально-економічному розвитку дистанції. [3, с. 51] Туризм має великий вплив на транспорт і комунікації, будівництво і виробництво товарів народного споживання і, безумовно, на готельний бізнес і ресторанна справа.

Брендинг – діяльність по створенню довгострокової переваги до товару, заснована на спільній дії на споживача товарного знаку, упаковки, рекламних звернень, матеріалів стимулювання збуту і інших елементів маркетингу, об'єднаних певною ідеєю і фірмовим стилем, що виділяють товар серед конкурентів і створюють його образ (бренд імідж). За допомогою брендингу можна підтримувати запланований обсяг продажів на конкретному ринку і забезпечити збільшення прибутковості в результаті розширення асортименту товарів. Не можна гарантувати успіх бренду. Під час розробки туристичного бренду як системи ототожнення фахівці прагнуть створити сукупність візуальних знаків, що в ідеальному випадку несуть смислове навантаження (символ, колір, слоган, зображення та ін.) і дають змогу встановлювати зв'язок між туристичним брендом і покупцями, задавати чітку позицію туристичного бренду в системі цінностей і переваг споживачів. Стосовно до туристичної території бренд представляє собою образ дистанції, що у свідомості і сприйнятті споживача. Побудова бренду туристичної дистанції являє собою складний і багаторівневий творчий процес, який повинен базуватися на маркетинговому підході: розумінні місця туристичної дистанції на світовому туристичному ринку та виявлення основних мотивацій і переваг потенційних споживачів. Події та діяльність теж можуть впливати на формування іміджу туристичної території. Бренд туристичної дистанції у цій діяльності посідає особливе місце. На туристичних ярмарках, ділових симпозиумах чи інших міжнародних заходах країни чи міста можуть покращити свій імідж.

Складність іміджевого позиціонування полягає у необхідності виділити переваги та унікальні риси туристичних місць.

Покращити імідж місця туристичного призначення можна з допомогою маркетингу місць, адже територію можна розглядати як специфічний товар на ринку, який має свої особливі характеристики, переваги перед конкурентами тощо.

Заходами територіального маркетингу у туристичному брендингу можуть бути: розроблення для території привабливого позиціонування та іміджу; постачання продуктів та послуг в ефективній та доступній формі; пропаганда привабливих та корисних якостей території з метою повноцінного інформування користувачів про її переваги.

Туристичний брендинг стимулюватиме розвиток туристичного бізнесу, сприятиме підвищенню привабливості туристичної галузі задля збільшення притоку туристів та інвестицій.

Бренд туристичної дистанції – це сума всіх матеріальних і нематеріальних характеристик міста, емоцій, викликаних цим містом, а також репутація і спосіб його рекламування. Бренд розглядається як сукупність вічних цінностей, що відображають його неповторні оригінальні споживчі характеристики, які отримали суспільне визнання і користуються стабільним попитом туристів. Бренд туристичної дистанції формується на основі яскраво вираженого позитивного іміджу, в основі якого лежать унікальні можливості задоволення тих чи інших запитів туристів; він є вищим проявом емоційних споживчих переваг. Водночас він виступає як найважливіший фактор доходів регіону та цінний актив міської економіки.

Ідея бренду є результатом креативного процесу конструювання асоціативних та психосоматичних значень у сприйнятті регіону з урахуванням поширених архетипів представників цільової аудиторії на трьох рівнях: раціональному (вигоди та переваги), емоційному (приємні переживання) та духовному (співвідношення бренду з потребами та стилем життя осіб).

Бренд допомагає вирішити такі завдання: ідентифікувати місто при згадці; відрізнити від конкурентів; створити у свідомості споживачів привабливий образ, що викликає довіру; зосередити позитивні емоції, пов'язані з містом; сформувати групу постійних споживачів (туристи, інвестори), які асоціюють з брендом свій спосіб життя (прихильники бренду).

На думку С. Анхольта, який започаткував дослідження Індексу привабливості брендів міст (Anholt City Brands Index – CBI), міста завжди були брендами в прямому значенні цього слова. Париж – це романтика, Мілан – стиль, Вашингтон – сила, Токіо – сучасність, Ріо-де-Жанейро – розваги та ін. Бренди цих міст міцно пов'язані з історією, традиціями, міжнародним значенням мегаполісів та є важливим фактором у конкуренції за споживачів, туристів, інвестиції, авторитет та вплив. [3, с. 52]

У моделі, запропонованій вченими з Датської академії туризму О. Йоргенсенем, К. Купером і Д. Флетчером, дестинація розглядається як взаємозв'язок таких елементів: атракції (attractions), доступність (accessibility), зручність (amenities), посередники та допоміжні служби (ancillary services), організація діяльності туристів (activities), наявність підготовленого туристичного продукту (available packages) [2].

Вивчення цих елементів дистанції дозволило їх систематизувати та подати в таблиці 1
Таблиця 1. Система компонент дистанції (модель шість А)

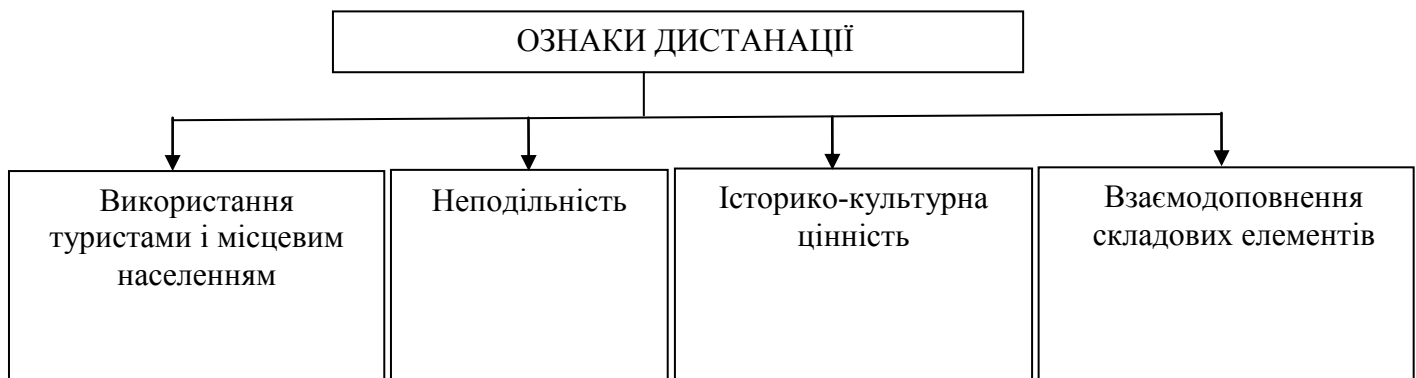
Назва компоненти	Конкретизація компоненти
Атракції (attractions)	Природні, культурно-історичні, архітектурні та інші туристичні ресурси, що приваблюють туристів, спонукають до здійснення подорожі
Доступність (accessibility)	Наявність налагоджених транспортних і комунікаційних зв'язків як зовнішніх, так і внутрішніх щодо дистанції
Зручності (amenities)	Сукупність підприємств, що пропонують якісні туристичні послуги і товари
Посередники та допоміжні служби (ancillary services)	Рекламні агентства, маркетингові компанії, банки, теле та радіокомунікації, поштові об'єкти, лікарні
Організація діяльності туристів (activities)	Організація діяльності туристів згідно з метою їх подорожей (відпочинок, рекреація, діловий туризм, конференції та ін.)
Наявність підготовленого туристичного продукту (available packages)	Пропозиція сформованого та підготовленого до продажу туристичного продукту відповідно до попиту туристів

Перші чотири компоненти слід віднести до першого та другого рівнів інфраструктури туризму. Вважається, що перший рівень інфраструктури туризму охоплює виробничі об'єкти (комплекс споруд, приміщень, транспортних та інших комунікацій й економічних систем), що безпосередньо не пов'язані з туристичною діяльністю, але необхідні для надання туристичних послуг (наприклад, засоби зв'язку, енергетика, комунальне господарство,

фінанси, страхування тощо). [4] Другий рівень являє собою сукупність структур, які потенційно здатні ефективно функціонувати без туристського попиту, але їх діяльність суттєво розшириться за умови розташування у місцях туристського інтересу (наприклад, підприємства з прокату автомобілів, розміщення, харчування, поштові, спортивні, розважальні та лікувальні заклади). Отже, такі компоненти туристичної дистанції, як «атракції», «доступність», «зручності», «посередники та допоміжні служби» не є специфічними для туристичної діяльності, хоча й роблять її можливою, відсутність туристичної діяльності в місцях їх розташування не поставить під загрозу ефективність їх функціонування [2]. Такі компоненти, як «організація діяльності туристів» і «наявність підготовленого туристичного продукту» відносяться до третього рівня туристичної інфраструктури, який являє собою комплекс підприємств, діяльність яких головним чином орієнтована на створення та задоволення туристського попиту - це туристичні оператори та агенти, виробники окремих туристичних послуг (наприклад, екскурсійні бюро та аматори). Саме ці компоненти є специфічними для туристичної діяльності. Вони перетворюють будь-яку географічну територію з розвинутою економічною системою в туристичну дистанцію.

Незважаючи на різноманітність, неповторність і власний імідж, будь-яку дистанцію можна ідентифікувати за наступними ознаками:

Рис. 1. Ідентифікаційні ознаки дистанції

Таким чином, дистанції – це культурні цінності, вони неподільні, оскільки туристичний продукт виробляють там, де і споживають; їх використовують не тільки туристи, але і місцеве населення; різні елементи дистанцій взаємодоповнюють один одного.

Сутність дистанції можна формалізувати і представити у вигляді моделі. Вихідними побудови моделі туристської дистанції є: дистанція як суб'єкт господарювання; диференційований туристичний продукт дистанції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UNWTO): <http://www.unwto.org>.
2. Medlik S. Dictionary of travel, tourism and hospitality / S. Medlik. – 3-d ed. – ElsevierScience, 2003.
3. Анхольт С. Создание бренда страны / С. Анхольт // Бренд-менеджмент. – 2007. – С. 50-52.
4. Офіційний сайт Всесвітньої ради з подорожей та туризму (WTTC) – <http://www.wttc.org>.
5. European Tourism Insights 2007. Report of the Market Intelligence Group of the European Travel Commission. Brussels [Електронний ресурс] / – 2008. – №1. – Режим доступу: http://www.etc-corporate.org/ETC_Tourism_Insights_2007.pdf
6. Офіційний сайт британської дослідницької компанії Євро-монітор.
7. Біловодська О.А. Стратегічний підхід до формування бренда міста (на прикладі м. Сум) / О.А. Біловодська, Гайдабрус Н. В. Маркетинг і менеджмент інновацій, 2012, № 2, С. 22-31

Науковий керівник: кандидат географічних наук, доцент Кізюн А.Г.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ ТА РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

Готельно-ресторанна сфера як одна з високорентабельних галузей світової економіки, у XXI ст. стає провідним напрямом економічного і соціального розвитку України. Міжнародний досвід свідчить, що необхідною передумовою активного та успішного просування цієї галузі на ринок держави є сучасна туристична інфраструктура. Сьогодні туризм формує економіку багатьох держав, регіонів, стає важливим чинником стабільного розвитку світової індустрії гостинності.

Ключові слова: *Готельна сфера, ресторанна сфера, готельна індустрія, ресторанне господарство, конкурентоспроможність, ресторатор.*

Hotel-restaurant sphere as one of the most profitable sectors of the world economy, in the XXI century. Becomes the leading direction of economic and social development of Ukraine. International experience shows that modern tourism infrastructure is a prerequisite for the active and successful promotion of this industry to the state market. Today, tourism forms the economy of many states and regions, and it becomes an important factor in the sustainable development of the world hospitality industry.

Key words: *Hotel sphere, restaurant sphere, hotel industry, restaurant economy, competitiveness, and restaurateur.*

В усьому світі готельно-ресторанний бізнес є одним з найбільш привабливих для інвесторів, а його рентабельність у розвинутих країнах не буває нижчою за 40%, при цьому, досягаючи в "туристичних" зонах відмітки 100%. Щодо України, то на думку спеціалістів, до 1997 року оператори ринку працювали в досить непоганих умовах: наявність не дуже вимогливих до рівня сервісу платоспроможних клієнтів дозволяла досягати рентабельності 50%. Саме у цей період у країні з'явилося чимало нових приватних готелів та ресторанів, а старі "гравці" могли повністю реконструювати власні фонди. Сьогоднішня ситуація докорінно відрізняється. Вибагливість клієнтів щодо рівня сервісу, конкуренція між гравцями та несприятлива економічна ситуація змінили правила гри у готельно-ресторанному бізнесі на суворіші. [5, с. 145]

Стан готельної сфери впливає на розвиток індустрії туризму загалом, створення туристичних послуг, інші ключові сегменти економіки – транспорт, будівництво, зв'язок, торгівлю та ін. Таким чином, створення вискоєфективного готельного господарства відіграє важливе значення як один з пріоритетних напрямів структурної перебудови економіки України.

Готельна сфера – це основна складова туристичної індустрії за обсягом матеріальних і фінансових ресурсів, кількістю зайнятих працівників, обсягом доходів у туризмі. [1, с. 11]

Готельний сервіс містить цілий комплекс послуг для туристів і є ключовим чинником, що визначає перспективи розвитку туризму. Туристичні послуги, зокрема в межах готельного обслуговування, належать до соціально-культурних послуг. Вони створюються на принципах сучасної гостинності, що підвищує їхню роль у розвитку вітчизняного туризму, а також зумовлює необхідність професійної підготовки кадрів для туристичного і готельного сервісу. Для успішного вирішення комплексу завдань з обслуговування гостей, управління закладами із збереженням міцних конкурентних позицій необхідно оволодіти професійними знаннями і постійно їх вдосконалювати. [4, с. 32-33]

Середня наповнюваність невеликих готелів складає 95-100%, а рентабельність бізнесу 30-40%. Стабільний попит на послуги такого типу, незначна конкуренція в ніші, а також порівняно невеликі витрати на будівництво такого готелю дозволяє стверджувати, що

невеличкі готелі 3 та 4 на 30-50 номерів та вартістю проживання 100-110\$ за добу є надзвичайно перспективними для інвестора в Україні. Привабливими сегментами для інвестування спеціалісти також називають "придорожні" готелі (кемпінги, мотелі), готелі-санаторії в рекреаційних зонах Закарпаття.

В той же час ресторанне господарство також займає важливе місце у реалізації соціально-економічних задач. Його основним призначенням є забезпечення населення кулінарною продукцією та організація високого рівня обслуговування відповідно до його потреб. [2, с. 121]

Сьогодні для того щоб запустити невеличкий ресторанчик достатньо 20-30 тисяч \$. Останні два-три роки правила гри в ресторанному бізнесі стали помітно жорсткішими, проте необхідно зазначити, що існує багато незаповнених ніш.

Ресторатор-власник ресторану (мережі ресторанів). Як правило, ресторатор, в рамках концепції ресторану, вибирає шеф-кухаря. Іноді шеф-кухар, досягаючи високого професійного рівня, відкриває власний ресторан і стає ресторатором. [3, с. 54]

Українським рестораторам доводиться враховувати національні нюанси – низьку купівельну спроможність більшої частини населення, відсутність налагодженої системи постачання, дефіцит висококваліфікованого персоналу.

Клієнт вже не той, який був 2-3 роки назад. Раніше ресторани відвідували переважно дуже заможні люди, які платили за вечерю 100-1000\$, то зараз таких клієнтів надзвичайно мало, до того ж вимогливість відвідувачів з необмеженими фінансовими можливостями суттєво зросла. Заможні українці складають не більше 5% населення, а ніша елітних ресторанів вузька і вже практично заповнена. Іноземці складають 20-25% клієнтської бази українських ресторанів.

Експерти вважають, що вітчизняний ресторанний ринок розвивається дуже динамічно, але до повного насичення ще далеко. Наприклад в Америці на 600-700 мешканців приходить 1 ресторан, в Києві це співвідношення 1 до 3,5 тисяч. Тому кількість ресторанів буде зростати. Водночас і конкуренція стане жорсткішою. Прогнозується бурхливий розвиток мережних ресторанів, адже мережа стійкіша до змін ринку та запроваджує гнучку цінову політику. [5, с. 54-56]

Спеціалісти зазначають, що заклади середнього та високого рівня, які не належать до мереж, поступово уходять з центральної частини столиці.

Для підвищення рівня конкурентоспроможності готелі та ресторани повинні постійно вводити інновації, щоб залишатись провідними у своєму сегменті та бути на два кроки попереду конкурентів. Також потрібно заохочувати со-opetion (cooperation+competition: співпраця + конкуренція), адже готельний бізнес змушений конкурувати не лише в середині галузі, а й з фірмами готельного сервісу, фірмами, які пропонують послуги оренди житла, гуртожитками, приватним сектором, але разом з тим він повинен тісно співпрацювати з ними. В більшості співпраця ведеться з туристичними фірмами, які бронюють місця для своїх клієнтів.

У таких питаннях вони повинні діяти за одно як представники готельного бізнесу, водночас підтримуючи конкуренцію в середині галузі. Однією з найбільших проблем готельного та певною мірою ресторанного бізнесу є відсутність реклами. Отже, потрібно запровадити агресивну рекламу на туристичних сайтах, в турагенціях, що певною мірою знизить зовнішню конкуренцію. Для реклами є вигідною підтримка різноманітних фестивалів, конкурсів. Агресивне рекламування готельної галузі рекомендується провадити в межах співпраці в галузі, що дозволить суттєво знизити фіксовані витрати, розкидавши їх по всіх учасниках. Було б добре отримати державну підтримку готельного бізнесу, наприклад на кордоні видавати іноземцям проспекти з усіма готелями України, налагодити співпрацю з Держкомтуризму тощо. [6, с. 134-137]

Український ресторатор повинен придумувати щось нове буквально кожен день. Тому власник повинен або постійно знижувати ціну, або пропонувати за ту ж ціну більше послуг. Корпоративні клієнти дуже цінні, тому ресторани йдуть на ряд поступок: можуть готувати з

продуктів клієнта, не існує фіксованих знижок для корпоративних клієнтів, працює правило: чим більше запрошених, тим більшу знижку отримує замовник. [5, с. 30]

В Україні є конкурентоздатними 4-5 готелі, щодо ресторанної галузі можна сказати, що ресторани є конкурентоздатними у своїй ціновій групі, зважаючи на велику кількість учасників та суворі правила. [3, с. 69]

За умов жорсткої конкуренції і ресторани, і готелі змушені запроваджувати інновації, шукати свою неповторну особливість забезпечувати собі постійних клієнтів різного роду заохоченнями та підвищувати рівень сервісу.

Підсумовуючи вище зазначене, необхідно сказати, що лише розвиток туризму, рекреації, освіти в галузі готельно-ресторанного бізнесу, мінімальне втручання держави (лише у проблемних питаннях тарифів, стандартів, готельного збору), налагодження системи постачання, транспорту та сфери послуг матиме результатом розвиток готельно-ресторанної галузі, а постійне запровадження інновацій, інвестиції та жорстка конкуренція – збільшення рівня її глобальної та регіональної конкурентоздатності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Нечаюк Л.І., Телеш Н.О. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003.
2. Організація обслуговування у малих готелях / Мунін Г.Б., Тимошенко З.І., Палеха Ю.І., Стамболов М.Д.; за заг. ред. проф. О.В. Шербенка. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2007.
3. Папирян Г.А. Менеджмент в индустрии гостеприимства (отели и рестораны). – М.: Экономика, 2000.
4. Роглев Х.Й. Основы готельного менеджменту: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2005.
5. Управління сучасним готельним комплексом: Навч. посібн. / Мунін Г.Б., Змійов А.О., Зінов'єв Г.О. та ін.; за редакцією проф. Дорогунцова С.І. – К.: Ліра-К, 2005.
6. Франчайзинг у готельно-ресторанному бізнесі. Навч. посібник / Мунін Г.Б., Карягін Ю.О., Артеменко А.С., Кошиль Ю.В.; за заг. ред. Л.С. Трофименко і О.О. Гаца. – К.: Кондор, 2008.

УДК 796.57:911.52(1-751.2)(477.43)

*Володимир Мисько
(Кам'янець-Подільський)*

СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВОДНОГО ТУРИЗМУ НА ПОДІЛЛІ (НА ПРИКЛАДІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ)

Висвітлено умови розвитку водного туризму в межах Кам'янець-Подільського району. Проаналізовано сучасний стан, основні напрями і проблеми розвитку водного туризму у регіоні. У статті розглянуто основні компоненти водних ресурсів Кам'янець-Подільського району, які можуть бути використані із рекреаційною метою.

Ключові слова: водний туризм, рекреація, рекреаційна діяльність, водні рекреаційні ресурси, Кам'янець-Подільський район.

The conditions of development of water tourism within the limits of Kamyanets-Podilskyi district are covered. The current state, main directions and problems of development of water tourism in the region are analyzed. The article considers the main components of the water resources of Kamyanets-Podilskyi district that can be used for recreational purposes.

Key words: water tourism, recreation, recreational activities, water recreation resources, Kamyanets-Podilskyi district.

Територія Кам'янець-Подільського району володіє великим потенціалом у розвитку водного туризму, що зумовлено перш за все, наявністю великої кількості гідрологічних об'єктів, значних природних, археологічних, культурних і історичних пам'яток та сприятливого мікроклімату.

В організації відпочинку на воді особлива роль належить гідрологічним ресурсам. Можливість займатися різноманітними видами спорту, мікрокліматичний комфорт, естетична дія берегових мальовничих ландшафтів, зміна вражень – все це, діючи в комплексі, сприяє тому, що водойми цілком можна вважати природними лікувальницями. Ось чому більша частина рекреаційних закладів і майже всі заклади короточасного відпочинку населення розміщуються або безпосередньо на берегах водойм, або поблизу них.

Водний туризм – один із різновидів туризму, в основі якого лежить подолання маршруту водною поверхнею. Розрізняють декілька підвидів водного туризму: сплав по річках, рафтинг, вітрильний туризм, каякінг, каньйонінг, віндсерфінг, вейкбординг, дайвінг тощо [3, с. 156].

Перш за все, водний туризм орієнтується на збережені гідрологічні системи та сприяє підтриманню і поліпшенню їх екологічного стану, що зумовлює пріоритетну роль цього виду туризму в оптимізації господарства в межах територій з високим рівнем біорозмаїття та значними заповідними площами, до яких належить долина р. Дністер та його ліві притоки: Збруч, Смотрич, Студениця, Тернава, Жванчик та ін. [5, с. 98].

У межах Кам'янець-Подільського району сконцентрований потужний гідро-потенціал для розвитку водного туризму, однак інфраструктура перебуває на стадії становлення. Це знижує економічний ефект від його організації та звужує попит на туристичний продукт.

Практично усі річки Кам'янець-Подільського району перетинають Товтровий кряж в меридіональному напрямку з півночі на південь. До них відносяться сім значних приток Дністра – Збруч, Жванчик, Смотрич, Тернава, Студениця, Ушиця і Мукша (табл. 1). Усі ріки відносяться до рівнинного типу річок зі змішаним живленням, в якому значна частка належить ґрунтовим водам, а снігове живлення переважає над дощовим.

Головними чинниками для розвитку водного туризму є наступні: гідрометричні показники водних об'єктів, кліматичні умови, антропогенний чинник та рекреаційні ресурси, що сприяють розвитку туризму [2, с. 176-179].

На території дослідження є значні водні рекреаційні ресурси: Дністер та його ліві притоки: Збруч, Смотрич, Жванчик, Студениця, Тернава, велика кількість ставків, і звичайно Дністровське водосховище.

Таблиця 1

Довжина і густота річкової мережі

№ з/п	Назва річки	Довжина річки, км.	Площа водозбору, км ²	Кількість рік в басейні даної річки, 10 км	Довжина рік басейну, понад 10 км	Повна довжина р. сітки включаючи річки довжиною 10 км	Середній коефіцієнт густоти річкової мережі, км/км ²
1.	Збруч	247	3400	33	790	1838	0,54
2.	Жванчик	107	769	7	200	500	0,67
3.	Смотрич	168	1800	16	688	958	0,53
4.	Мукша	56	322	1	56	168	0,52
5.	Тернава	62	381	3	91	193	0,50
6.	Студениця	84	477	2	96	258	0,54
7.	Ушиця	122	1420	10	279	512	0,36

Більшість гідрометричних показників цих об'єктів є сприятливими для розвитку водного туризму. Особливо це стосується Дністровського водосховища, де туристи можуть займатись різноманітними видами рекреаційної діяльності: водними сплавами, греблею на байдарках і човнах, парусним, вітрильним і водно-моторним видами спорту, прогулянковим оглядом природних ландшафтів, дайвінгом.

Кліматичні умови в цілому, також є сприятливими. Найкращі погодні умови спостерігаються у долині Дністра (комфортний Дністровський мікроклімат).

Аналізуючи антропогенний чинник, слід сказати, що він подекуди не є цілком сприятливим. Особливо це стосується екологічного стану наших водойм. А взагалі проблема екологічного стану річок нашого регіону є чи не найгострішою. Оскільки Кам'янець-Подільський район розташований в межах Національного природного парку «Подільські Товтри», ця проблема є більш актуальною та набуває подвійного значення.

І останній важливий чинник «Рекреаційні ресурси, що сприяють розвитку водного туризму» є одним із ключових у розвитку водних видів туризму на території дослідження. Наша територія володіє значними природними і культурно-історичними ресурсами (численні історичні пам'ятки, мальовничі Смотрицький і Дністровський каньйони, геологічні відслонення, штольні, зручні пляжі, мальовнича Бакотська затока) [4, с. 112].

Окрім річок у Кам'янець-Подільському районі значного поширення отримали штучні водойми – стави і водосховища (табл. 2). Річки, ставки та озера не можуть повністю задовольнити попит на відпочинок біля води, оскільки багато з них, особливо невеликі, сильно забруднені і маловодні.

Ставки часто віддалені від великих міст і промислових центрів або розміщені в місцях, важкодоступних для масового відвідування рекреантів. Численні озера і ставки мають, в основному, місцеве рекреаційне значення.

Таблиця 2

Ставки і водосховища у басейнах рік Кам'янець-Подільського району

№ з/п	Назва річки	Водоскид (км²)	Кількість ставків, водосховищ	Загальна площа дзеркала (га)	Загальний об'єм води (м³)
1.	Збруч	3400	134	593	9,96
2.	Жванчик	769	54	146	4,04
3.	Смотрич	1800	111	590	10,6
4.	Мукша	322	15	236	0,54
5.	Тернава	381	25	531	0,58
6.	Студениця	477	23	71,5	0,80
7.	Ушиця	1420	70	183	4,60

В цих умовах особливо велике значення для розвитку рекреації мають водосховища, які є істотним, а в деяких місцях і єдиним водним рекреаційним ресурсом. Значним водним об'єктом на території Кам'янець-Подільського району, який володіє значним рекреаційним потенціалом є Дністровське водосховище.

У східній його частині – в межах Бакотської затоки є всі передумови для розвитку таких видів рекреаційних занять як: дайвінг (підводне дослідження давньоруського поселення), катання на катерах, і човнах та пізнавальний туризм (Бакота – давньоруська столиця Поділля). В теплий період року по Дністровському водосховищу від станції Устя (Кам'янець-Подільський район) до Хотина та Новодністровська (Чернівецька область) регулярно курсує комфортабельний, із великою місткістю, екскурсійний катер – дебаркадер.

Серед багатьох видів водного туризму, на нашу думку, найкращі перспективи на Кам'яничині мають: сплави на річках, яхтинг, дайвінг, пляжно-купальний відпочинок, рибальство та водно-моторний спорт.

Сплави по річках. Це динамічний вид активного відпочинку, який передбачає рух на гумових надувних човнах, байдарках, плотах і катамаранах вниз за течією.

Яхтинг. Цей вид туризму вважається найромантичнішим видом водних подорожей. Крім захоплення від самої подорожі, яхтинг дарує туристам захоплююче знайомство із цікавими історичними і природними об'єктами, дозволяє насолоджуватися недоторканою природою. Так, уже багато років по Дністровському каньйону курсує екскурсійний дебаркадер і є досить популярним серед туристів.

Дайвінг. Найкращі умови для дайвінгу передбачені у глибоких місцях Дністровського водосховища, зокрема в акваторії Бакотської затоки.

Пляжно-купальний відпочинок, який включає різноманітні види рекреаційної діяльності: купання, прийом повітряних і сонячних ванн. На території дослідження є цілий ряд об'єктів, де туристи можуть насолодитись таким відпочинком (готельно-ресторанний комплекс «Ксенія», об'єкти зеленого туризму у с. Сокіл).

Рибальство поширене і може успішно розвиватись по всій території. На Дністрі серед любителів рибалки проводиться спортивний фестиваль. Такі заходи, на нашу думку, мають хороші перспективи.

Водно-моторний спорт має також немалий потенціал, враховуючи велику площу водного дзеркала Дністровського водосховища. Під час традиційних щорічних фестивалів «Аквадром» постійно відбуваються показові і спортивні заїзди на моторних човнах і катерах.

Серед перспективних інтегрованих видів туризму в межах Кам'янецьчини швидкого розвитку набуло б поєднання водного туризму та спелеотуризму. Адже, загальновідомо, що по річках Збруч, Дністер і Смотрич можна проводити захоплюючі сплави на катамаранах, байдарках, плотах і човнах із одночасним відвідуванням руїн замків і неповторних витворів природи. А ці сплави у поєднанні із відвідуванням печер «Атлантида» і «Киянка-Малишка», на берегах даних річок користувалися б величезним попитом. Серед інших цікавих об'єктів слід відмітити невеликі гроти, печери і штольні на берегах Збруча та Дністра [4, с. 113].

На території Кам'янець-Подільського району в останні роки починає розвиватися пляжно-купальний відпочинок, особливо по річці Дністер. Добре облаштовані зручні пляжі розташовані на узбережжі річки в селах Велика Слобода, Устя, Сокіл, Бакота, Баговиця.

Вивчаючи рекреаційну характеристику водних ресурсів Кам'янець-Подільського району, туристам можна запропонувати кілька туристсько-краєзнавчих маршрутів по головних річках:

1. Категорійний маршрут по річках Збруч і Дністер (від с. Збриж на р. Збруч до с. Велика Слобідка на р. Дністер).
2. Багатоденні водні маршрути по річках Смотрич, Збруч і Дністер.
3. Трьохденний маршрут по р. Збруч від с. Гуків до с. Жванець.
4. Трьохденний маршрут по р. Дністер від с. Велика Слобідка до смт. Стара Ушиця.
5. Короткотривалі (від однієї до декількох годин) водно-прогулянкові маршрути по всіх водоплавних річках регіону.

Варто зазначити, що особливо негативно впливає на природні компоненти водойм регіону масовий неорганізований туризм. Це зумовлено: масштабною розвинутою неорганізованого відпочинку, значною концентрацією рекреантів на обмежених мальовничих ділянках узбережжя з надзвичайною перевантаженістю природних комплексів; безконтрольним і некерованим використанням акваторіально-територіальних комплексів для різних видів відпочинку з більш вираженими забрудненнями і порушеннями прибережного ландшафту в порівнянні із зонами організованої рекреації; підвищеною небезпекою забруднення водойм в місцях неорганізованого відпочинку патогенною мікрофлорою [4, с. 113].

Основні проблеми розвитку водного туризму зумовлені перш за все масштабною розвинутою неорганізованого відпочинку, значною концентрацією рекреантів на обмежених мальовничих ділянках узбережжя р. Дністер із надзвичайною перевантаженістю природних

комплексів, «напівлегальним» статусом більшості видів послуг і, як наслідок, відсутності їх офіційного обліку та низькій якості окремих автошляхів (зокрема локальних під'їзних), а також низькою кількістю об'єктів відпочинку із високим рівнем сервісу. При оптимальному розвитку водного туризму, він може принести величезні прибутки і задоволення місцевому населенню.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бордун О.Ю. Водний туризм – перспективний напрямок туризму у Придністер'ї / О.Ю. Бордун, М.З. Гамкало // Туристичні ресурси як чинник розвитку території. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – семінару (9-10 грудня 2011 року). – Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 179-184.
2. Касіяник І.П. Туристично-рекреаційна система Хмельницького Придністер'я. Сучасний стан та перспективи розвитку / І.П. Касіяник, Любинська І.Б. Мисюкевич О.В., Придеткевич С.С., Самар В.М. // Туристичні ресурси як чинник розвитку території. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – семінару (9-10 грудня 2011 року). – Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 176-179.
3. Крачило Н.П. Географія туризму. – К.: Вища шк., 1987. – 208 с.
4. Мисько В.З. Водний туризм – перспективний напрямок туристичної галузі на території Національного природного парку «Подільські Товтри» // Подільські читання : зб. Матеріалів Всеукр. наук. конф., присв. 90-річчю з дня народження ботаніка-систематика, флориста Б.В. Заверухи. – Кременець, 2017. – С. 112-114.
5. Природа Хмельницької області / За ред. Геренчука К.І. – Львів: Вища школа, 1980. – С. 152.
6. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
7. Царик Л.П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки та аналізу (на прикладі Тернопільської області) / Царик Любомир, Чернюк Ганна. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 188 с.

УДК 338.48(045)

*Антон Норовило
(Вінниця)*

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

У статті проаналізовані сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму в Україні.

Ключові слова: туризм; державне регулювання; туристичний бізнес; міжнародний туризм.

Мета статті – висвітлити питання допустимої участі держави у регулюванні та формуванні відносин міжнародного туристичного бізнесу. Визначити основні аспекти та особливості моделей організації туристичного бізнесу як на регіональному, так і на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день туристичний бізнес в Україні як складова економічного комплексу характеризується такими властивостями і функціями:

- створює туристичні послуги, формує туристичний продукт і здійснює його реалізацію, активно використовуючи маркетингові комунікації;
- має свою індустрію виробництва і надання послуг туристам;
- формує ринок туристичних послуг за різними рівнями комплексності;

- працює як мультиплікатор росту національного доходу, валового внутрішнього продукту, зайнятості населення;
- сприяє розвитку місцевої інфраструктури та підвищенню рівня життя населення;
- уявляє собою сферу, в якій дешево створюються робочі місця та забезпечується високий рівень ефективності й швидка окупність інвестицій;
- є досить ефективним засобом охорони навколишнього середовища та історико-культурної спадщини країни, що є матеріальною основою ресурсного потенціалу туризму, який утворює специфічну сферу діяльності;
- функціонує у взаємозв'язку практично з усіма галузями і видами діяльності людей;
- має переваги в інтеграційних і глобалізаційних процесах, що відбуваються у світовому просторі [3].

Україна являє собою унікальний комплекс історичних, культурних та природних пам'яток, а також має значні рекреаційні можливості, що сформувалися завдяки географічному положенню та історичному розвитку нашої держави. Тому вона має значні та реальні перспективи розвитку туристичної галузі, завдяки чому повинна зайняти одне з достойних місць серед країн – світових туристичних лідерів. Отже, в умовах глобалізації у туризмі Україна повинна зробити туристичну галузь однією з пріоритетних галузей економіки.

Керівництво Державної туристичної адміністрації України бачить майбутнє галузі в розвитку транспортних коридорів і туристичної інфраструктури та в контролі за якістю туристичних послуг, що надаються клієнту.

Серед іноземців, які відвідали нашу країну, переважали громадяни Російської Федерації, Республіки Молдови, Білорусі, Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини, Німеччини, Узбекистану, Туреччини та США. Однак, в умовах сучасної політико-економічної кризи обсяги міжнародних туристичних потоків в Україні знижуються (рис.1.1).

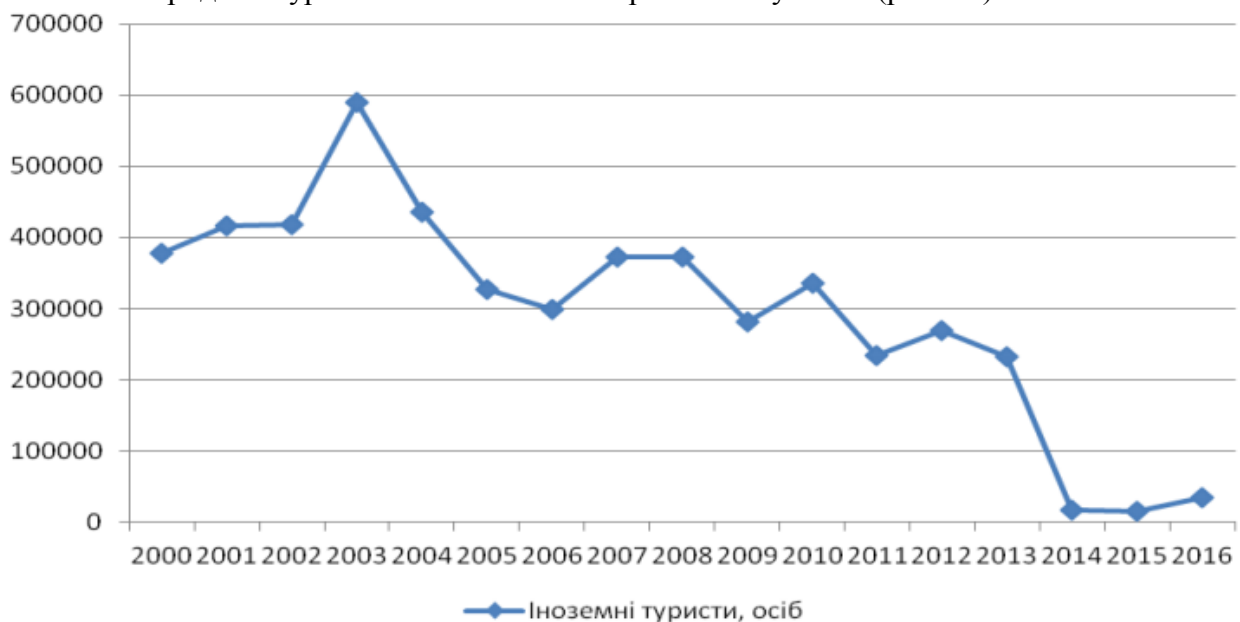

Рис.1.1. Динаміка кількості іноземних туристів, 2000-2016 рр.

Як видно з рисунка, туристичні потоки мають явну тенденцію до зниження, а причини їх падіння можуть бути різними: політична ситуація в країні, погіршення якості обслуговування споживачів у галузі туризму, нестабільне фінансове становище споживачів туристичних послуг, більш приваблива туристична пропозиція в інших країнах тощо.

Україна відкрита для міжнародного туристичного співробітництва, яке повною мірою віддзеркалює загальноєвропейські інтеграційні політичні та соціально-економічні процеси, враховує основні загальнонаціональні пріоритети. Виходячи з національних інтересів,

міжнародна туристична політика України є багатовекторною; вона реалізується на засадах економічної доцільності та взаємовигідної співпраці з конкретною країною або регіоном, враховує особливості певного туристичного ринку.

Обравши своїм стратегічним курсом інтеграцію до структур Європейського Союзу, Україна приділяє велику увагу співпраці з даним об'єднанням з огляду на можливості просування національного туристичного продукту на європейському ринку, залучення до інформаційного простору, передового досвіду організації туристичної діяльності, посилення євроінтеграційних процесів у нашій державі. Адже за своїм туристично-рекреаційним потенціалом Україна має всі можливості стати одним з провідних європейських туристичних центрів. В основі співробітництва нашої держави з Євросоюзом лежать положення нормативно-правової бази, а саме:

1. Закон України «Про туризм», у якому серед основних пріоритетних напрямів державної політики в галузі туризму визначено розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку;

2. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, у статті 72 «Туризм» якої зазначено, що «сторони розширюють та розвивають співробітництво між ними, яке включає: сприяння туризму; співробітництво між офіційними туристичними організаціями; збільшення потоку інформації; передачу «ноу-хау»; вивчення можливостей спільної діяльності; підготовку персоналу з метою розвитку туризму» [7];

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, у якій сформульовано стратегічні напрями співробітництва України з ЄС у сфері туризму: обмін інформацією, найкращими практиками, досвідом та передача «ноу-хау», зокрема інноваційних технологій; встановлення стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами з метою забезпечення сталого розвитку туризму; просування та розвиток туристичних продуктів і ринків, інфраструктури, людських ресурсів та інституційних структур; розвиток та імплементація ефективних політик і стратегій, зокрема відповідних правових, адміністративних та фінансових аспектів; навчання спеціалістів з туризму, а також нарощення потенціалу в галузі туризму з метою підвищення стандартів якості надання туристичних послуг; розвиток і сприяння туризму на основі місцевих громад;

4. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, наприклад: «Про забезпечення дотримання законодавства під час надання послуг іноземцям» (від 17.08.2002 р.);

5. Міжурядові та міжвідомчі угоди про співробітництво в галузі туризму (з Естонією – 1994 р., Польщею – 1994 р., Грецією – 1996 р., Фінляндією – 2000 р., Латвією – 2000 р., Угорщиною – 2001 р., Словаччиною – 2001 р., Литвою – 2004 р., Чехією – 2006 р., Іспанією – 2006 р., Португалією – 2006 р., Словенією – 2007 р. та ін.), які регламентують оптимізацію туристичних потоків, створення умов для прийому туристів тощо.

У 2005 р. Україна отримала повноправне членство в Європейській туристичній комісії, головним завданням якої є створення спільного простору європейського туризму шляхом проведення узгодженої політики в рекламно-інформаційній сфері, створення та просування інтегрованого іміджу та туристичного продукту об'єднаної Європи на світовий ринок.

Розроблені і реалізуються проекти ЄС, які допомагають розвивати в Україні «зелений» туризм. Так, ще у червні 1999 року на території Львівської, Закарпатської, Чернівецької та Івано-Франківської областей стартував проект ЄС TACIS «Підтримка місцевого розвитку та туризму Карпатського регіону».

У кожній з чотирьох областей вибрали «пілотні» райони – зразки для організації туристичної діяльності регіону в цілому, а також – зразково-показові будинки, господарі яких займалися «зеленим» туризмом. За 2,5 роки роботи проекту кількість відпочивальників

у Карпатах збільшилася в два рази, у стільки ж зріс і прибуток. Відтоді, як почав працювати проект, доходи від туристичної діяльності зросли на 111 відсотків.

На Волині – у Національному парку «Прип'ять-Стохід» – завдяки проекту ЄС «Включення питань зміни клімату в управління вразливими екосистемами» сьогодні розвивається сільський орнітологічний туризм.

На території України при підтримці ЄС створюються системи туристичних інформаційних центрів в рамках програм технічної допомоги Twinning Projects. Загальною метою реалізації цього проекту є створення ефективної та дієвої системи розповсюдження інформаційно-рекламних матеріалів через забезпечення функціонування мережі центрів туристичної інформації в регіонах України.

У сучасних умовах Україна продовжує розбудову договірно-правової бази двостороннього співробітництва з країнами ЄС у галузі туризму, здійснює заходи щодо забезпечення гармонізації свого законодавства в цій сфері з правовими документами ЄС. Імплементация положень глави 16 «Туризм» розділу «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію повинна підвищити конкурентоспроможність українського туристичного продукту, покращити інвестиційний клімат. Тому державну політику України у сфері туризму необхідно спрямувати на розробку заходів щодо реалізації напрямів співробітництва, зазначених в Угоді про асоціацію.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Іртищева І.О. «Зелена економіка» – шлях до сталого розвитку / І.О. Іртищева // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: матеріали наук.-практ. конф. (Бахчисарай, 16–17 квітня 2009 р.); НДІ сталого розвитку та природокористування. – Сімферополь : СОНАТ, 2009. – С. 70–72.
2. Кравчук І.В. Державне регулювання розвитку туризму: зарубіжний досвід та перспективи впровадження / І.В. Кравчук // Вісник Львівського національного університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2008. – Вип. 24. – С. 134–141.
3. Поняття державного регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Державне_регулювання.
4. Гуменюк Ю.П. Організаційно-економічні механізми стимулювання розвитку рекреаційно- туристичного комплексу: дис. канд. ек. наук: 08.10.01 / Гуменюк Ю.П. – Львів, 2006. – 198 с.
5. Агафонова Л.Г. Проблеми державного регулювання розвитку туризму в Україні / Л.Г. Агафонова // Культура і освіта фахівців туристичної сфери: сучасні тенденції та прогнози. – К.: КУТЕП, 2005. – С.521–526.
6. Конституція України від 28 червня 1996 року.
7. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/page>.

ІНФРАСТРУКТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто і проаналізовано сучасний стан туристичної інфраструктури Львівської області. Визначено основні тенденції і перспективи розвитку туристичної інфраструктури в м. Львові та Львівській області.

Ключові слова: туристична інфраструктура, ресурсний потенціал, суб'єкти туристичної галузі, засоби розміщення, готелі.

The article analyzes the current status of tourist infrastructure of Lviv region and identifies the major trends and prospects of its development.

Key words: tourist infrastructure, resource capacity, actors of tourist sphere, accommodation facilities, hotels.

Головним чинником ефективного використання рекреаційних ресурсів є наявність в межах туристичних дестинацій туристичної інфраструктури. Незважаючи на значну кількість праць, пов'язаних з розвитком туристичної інфраструктури, на сьогодні не існує єдиного прийнятного для науковців та практиків туристичної галузі її визначення

В.А. Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух вважають, що туристична інфраструктура – це сукупність штучно створених рекреаційних закладів (санаторії, бази відпочинку, готелі, ресторани та ін.) та супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування (автомобільні та залізничні дороги (шляхи), пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи тощо). Послуги інфраструктури відіграють свого роду роль, яка зв'язує різні сектори туристичної галузі, включаючи кінцевого споживача та початково визначені процесом становлення індустріального, а згодом – постіндустріального суспільства, адже таке суспільство не може обходитись без них [2; 4].

Львівська область посідає одне з провідних місць в Україні за рівнем забезпеченості цінними природними та історико-культурними ресурсами, здатними генерувати інтерес у вітчизняних та іноземних подорожуючих, однак регіональний туристичний продукт, як засвідчує, більшість дослідників цієї тематики, має низьку ефективність. Так, О.В. Музиченко-Козловська підкреслює, що одним з основних чинників впливу на конкурентоспроможність туристичного продукту є якісний розвиток інфраструктури галузі, що потребує суттєвих технологічних та організаційних змін [3].

Індустрія туризму на сьогоднішній день є міжгалузевим комплексом, який є елементом функціонально-компонентної структури господарства і інтегрованою системою галузей, виробництв та видів діяльності, об'єднаних загальною метою задоволення потреб споживачів. В основі виокремлення туристичної інфраструктури є об'єктивні системні функціональні, еволюційні та управлінські відносини, які характеризуються взаємопов'язаністю компонентів.

Останніми роками Львівська область демонструє стрімкий розвиток елементів туристичної інфраструктури, чому особливо посприяло ефективне інвестування галузі в рамках підготовки до проведення великої міжнародної спортивної події у 2012 р.

Як показало дослідження, властивостями туристичної інфраструктури Львівщини є:

- ієрархія цілей функціонування компонентів і елементів;
- складність внутрішньої побудови;

– різноманітність зовнішніх та багаторівневість внутрішніх виробничо-технологічних, інформаційних, організаційно-управлінських, фінансово-економічних комплексоутворюючих зв'язків;

– поетапність споживання та організації обслуговування.

Вивчення туристичної інфраструктури Львівщини засвідчило, що досліджуваний регіон характеризується розвинутим оздоровчо-відпочинковим комплексом (кількість оздоровлених за останні 3 роки склала майже 1млн.осіб), потужною гірськолижною базою та різноманітним спектром форм туризму – культурологічний, кваліфікований, релігійний, екотуризм та агротуризм.

На території Львівщини зареєстровано понад 4000 пам'яток історії та культури, половина з яких зосереджена у Львові. На її території знаходяться Національні парки "Сколівські Бескиди" та "Яворівський", спеціальні економічні зони "Курортотопіс Трускавець" та "Яворів" [1].

Функціонально-господарські (виробничо-технологічні, інформаційно-комунікативні, фінансово-економічні зв'язки, задіяні у створенні та реалізації туристичного продукту, здійснюються системою підприємств з надання послуг гостинності, транспорту та посередницьких послуг з організації туристичної подорожі, які складають ядро інфраструктури індустрії туризму. Саме ці горизонтальні функціонально-інтегративні за сутністю зв'язки визначають названу підсистему як туристичну галузь.

Стан транспортної інфраструктури Львівщини характеризується високою щільністю транспортної мережі, проте, незадовільним технічним станом і невідповідністю світовим стандартам. Це вимагає розробки цільової програми формування транспортних полімагістралей із розвинутою інфраструктурно-логістичною системою, здатною опрацьовувати зростаючий транспортний потік з мінімальними витратами часу.

Розвиток туристичної інфраструктури Львівщини охоплює також специфічні інформаційні системи зв'язку і комунікацій, що забезпечує покращення логістики різноманітних служб сервісу та організацію культурно-розважального обслуговування.

Згідно статистичних даних про стан туристичної галузі Львівської області у 2016 році, загальна кількість суб'єктів туристичної галузі, включаючи санаторно-курортні заклади, готелі та інші засоби розміщення становить 343 заклади, що на 12 закладів більше, ніж у 2015 році. Відповідно, кількість розміщених осіб теж зросла: у 2016 році у закладах готельного господарства було розміщено 861 250 осіб, з яких 106 830 – іноземці. Це на 145 917 осіб більше, ніж у попередньому 2015 році.

Загальна кількість працівників туристичної галузі становить 10317 осіб, а загальний обсяг послуг, надаваних сферою туризму в регіоні складає 1 996,9 млн грн.

Враховуючи, що Львівська область нараховує 43 міста, середньообласний показник забезпеченості міст готелями складає 6,35, а середній показник завантаженості готелів – 0,03.

Як свідчить аналіз стану готельного господарства у районах області, найбільше готелів, станом на 2016 р., сконцентровано у м. Львові (77), м. Трускавці (34), Сколівському (14), Пустомитівському (27), Яворівському (9), Мостиському (11), Жовківському (11) та Турківському (8) районах. Засобів розміщення готельного типу нема у Миколаївському районі та м.Новий Розділ [5].

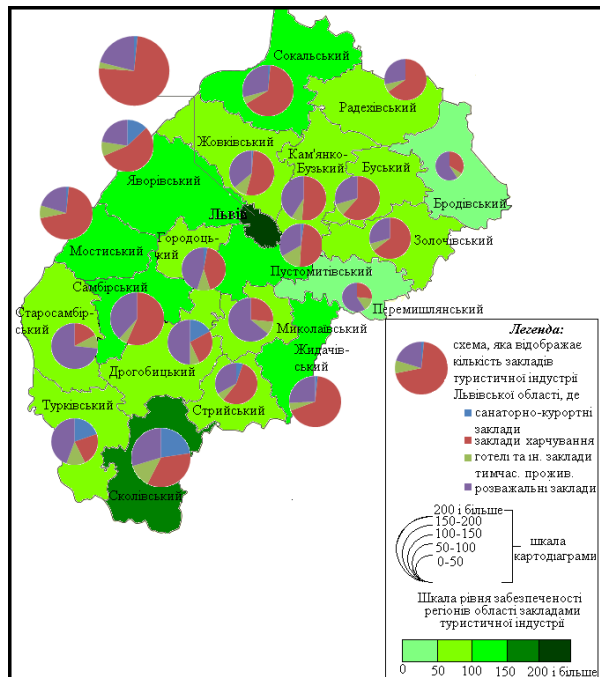

Рис. 2. Туристична індустрія Львівської області [6].

Львівська обл. посідає вагоме місце серед областей України у сфері туризму. Однак, у 2013-2014 рр. кількість туристів, що отримали послуги суб'єктів туристичної діяльності України мала тенденцію до спаду (2013 р. – 188 520 осіб, 2014 – 92128 осіб) у зв'язку зі страхом туристів відвідувати Україну у важкі для неї часи, тобто через війну на сході нашої держави та анексію Криму. Упродовж 2015-2016 рр. це число знову збільшилось (у 2015 р. – 112 472 особи, у 2016 – 181 827 осіб).

Отже, перспективи розвитку туризму Львівської області є одні з найкращих в Україні, розвинена туристична інфраструктура та вигідне місце розташування сприяють туристичній привабливості. Львівщина – стратегічно важливий культурний, політичний та економічний регіон України, який, водночас, є найбільшим туристично-відпочинковим та курортним регіоном Західної України. Туристична галузь набуває дедалі важливішого значення для розвитку економіки та соціальної сфери України та Львівщини зокрема, тому що саме проживання туристів у готелях, мотелях і кемпінгах (готельний збір), обслуговування підприємствами харчування, транспортного обслуговування, додаткових послуг, а також інших видів діяльності формує доходи нашої держави. Проте є низка істотних проблем, що сьогодні призводять до спаду всіх показників, найістотнішими з яких є нестабільна економіка, воєнна ситуація, економічна криза. В перспективі інтенсивний розвиток туризму в Україні сприятиме зміцненню її економіки та її утвердженню як туристичної держави, а Львівщини – як важливого туристичного центру Європи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбера О.Є. Основні теоретичні та практичні аспекти інноваційної діяльності в туристичному господарстві України / О.Є. Гарбера // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – №23. – С.29-31.
2. Долгопола Г. Є. Туристична інфраструктура: до проблеми визначення та функціонування державно- приватного партнерства / Г. Є. Долгопола, Я. С. Корабельнікова / Международная научно-практическая Интернет-конференция «Актуальные вопросы повышения конкурентоспособности государства, бизнеса и образования в современных экономических условиях», Полтава, 14-15 февраля 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/dolgopola.htm

3. Музиченко-Козловська О.В. Розвиток туристичної інфраструктури – визначальний чинник туристичної привабливості території / О.В. Музиченко-Козловська // Вісник НУ «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку – 2011. – №714. – С.229-237.

4. Смолій В.А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / Упоряд. В. А Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. – К.: Слово, 2006. – 372 с.

5. Статистичні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/21/theme_21_2_04.php?code=21&ind_page=stattables

6. Телюк К.Ф. Розвиток туристичної галузі Львівської області як складової частини туристичної сфери України / К.Ф. Телюк, М.С. Гнатишин, Н.В. Гринчук / Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.6. – С.178-180.

УДК 338.483

Наталія Паньків, Марта Федорук
(Львів)

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

У статті розглянуто сучасний стан і перспективи розвитку туристичної та рекреаційної діяльності Волинської області. Встановлено основні передумови розвитку туризму та рекреації, зокрема природні та культурно- історичні.

Ключові слова: туристсько-рекреаційна діяльність, туризм, туристична інфраструктура, засоби розміщення, туристичні послуги

The article discusses the current status and prospects of development of tourism and recreation in Volyn region and identifies key preconditions of their development, in particular, natural and cultural-historical.

Key words: tourism, recreation, tourist infrastructure, accommodation facilities, tourism services.

Волинська область розташована у північно-західній частині України в зоні Українського Полісся. Територія досліджуваного регіону загальною площею 20,2 тис. м² і становить 3 % від загальної території України. Область займає вигідне географічне положення, межуючи з двома країнами – Польщею та Білоруссю і перебуваючи на перехресті європейських торгових шляхів.

Для оцінки природно-ресурсного потенціалу цього регіону доцільно взяти сукупність найважливіших для території природних ресурсів: земельних, лісових, водних, мінеральних і природно-рекреаційних [1].

Клімат області помірно-континентальний: зима м'яка з нестійкими морозами; літо тепле, нежарке, весна та осінь – затяжні із значними опадами. Річні суми опадів складають 600-650 мм [2]. Погода на початку весни і пізньої осені не сприятлива для рекреаційної діяльності і не забезпечує можливості тривалого відпочинку на повітрі. Сприятливий період для організації всіх видів відпочинку в теплу пору року триває 150-155 днів [2].

Велике значення для рекреації в області мають лісові ресурси. Так, площа лісових угідь Волинської області становить 695 тис. га, з них ліси державного значення займають площу 447 тис. га, де функціонують 14 держлісгоспів та Шацький національний природний парк. Однак ліси поширені нерівномірно. Якщо в поліських районах лісистість становить близько 45%, то в лісостеповій зоні – тільки 5%, загальна лісистість території області – 35,5%. Лісові ресурси займають провідне місце в структурі природно-рекреаційного потенціалу області і

можуть задовольняти різноманітні потреби рекреантів у короткотривалому, довготривалому відпочинку, лікуванні, оздоровленні [2].

Велике значення в регіоні мають поверхневі води, які представлені 130 річками і 235 озерами. Більшість річок регіону беруть свій початок за межами Головного Європейського вододілу, і тільки деякі з них (Турія, Стохід та ін.) не виходять за межі області. З річок, що належать до басейну Дніпра, найбільшими на території області є Прип'ять, Стир, Стохід. Річки використовуються для короткочасного відпочинку, водного туризму, рибальства.

Волинська область володіє значним потенціалом мінеральних вод, які об'єднують у 4 типи, що дає можливість розвивати санаторно-курортне лікування. В області нараховується 43 водопункти лікувальних мінеральних вод [5]. Запаси та якість мінеральних вод розвіданих родовищ зумовлює високий санаторно-курортний потенціал Волинської області. Цінність Журавичівського та Ковельського джерел надзвичайна, їх лікувальні властивості забезпечують оздоровлювальний ефект на 98% [2; 3].

Волинська область має значні ресурси лікувальних грязей до яких належать сапропель (відклади прісноводних водойм) та торфові грязі. 191 озеро Волині, із загальною площею 6802,4 га, містять понад 270 млн. т. сапропелю (97,2 % від загальноукраїнських запасів). Торфові грязі використовуються лише в 4-х санаторіях, 6-й профілакторіях та деяких поліклініках і лікарнях [6]. Проте, запаси дозволяють значно збільшити їх використання.

Важливе значення для розвитку туризму в області мають культурно-історичні пам'ятки до яких належать: археологічні знахідки, що поділяються на дві групи: місця поселення стародавніх людей і місця поховань. Найбільше пам'яток археології виявлено у Луцькому та Володимир-Волинському районах; пам'ятки архітектури: культові споруди, замки, палаці, громадські житлові будівлі, сучасні архітектурні ансамблі. В області налічується більше 150 пам'яток архітектури, 101 з них-державного значення; музеї, картинні галереї, меморіальні дошки, обеліски, меморіали і т. ін.; етнографічна різноманітність, що представлена народними ремеслами, фольклором, народним одягом, говірками [4].

Туристична інфраструктура області охоплює підприємства розміщення, харчування, транспорту, екскурсійного обслуговування та проведення дозвілля.

Станом на 2015 рік туристична інфраструктура Волинської області налічувала 90 закладів розміщення, 1021 підприємство ресторанного господарства, 21 суб'єкти туристичної діяльності, 67 санаторно-курортних закладів, 2 театри, 17 музеїв та 599 бібліотек. Найпоширенішими в області є два типи підприємств: готелі – 62,1% та інші місця для короткотермінового проживання – 17,2%. Більшість готелів зосереджена в м. Луцьк. Ще одним популярним закладом тимчасового розміщення є бази відпочинку. Найбільше їх зосереджено на території Шацького, Турійського та Любомльського районів області.

Область має значний історико-культурний потенціал: загальна кількість пам'яток історії, археології, містобудування і архітектури, монументального мистецтва складає 2,6 тис. До державного реєстру національного культурного надбання внесено 468 пам'яток архітектури. В області діє 6 державних музеїв і заповідників [3].

Однією із провідних складових розвитку туризму в регіоні слугують туристичні підприємства, мета функціонування яких полягає в активізації туристів, а сутність діяльності – у створенні комплексного турпродукту.

На території Волинської області склалася розгалужена мережа туристичних підприємств. На це вказують такі порівняльні числові показники: 2007 р. – 67, 2012 р. – 83, а у 2014 р. – 80 туристичних підприємств.

Найбільшою популярністю серед волинян користуються тури до Польщі, Туреччини, Єгипту. Серед іноземців, які відвідали область, переважають громадяни Російської Федерації, Польщі, Білорусі, Німеччини, Швеції, Литви.

Усю територію Волинської області охоплюють такі туристичні маршрути: "Шляхами козацької звитяги" (Луцьк-Берестечко, Пляшева); "Синьоока Волинь" (до озер Світязь, Пісочне, ін.); "Про що мовчать монастирські стіни" (до Загорівського, Святогорського, Почаївського монастирів), «Тараканів, Дубно + Тунель кохання» та ін.

Кількість туристів, що користувалися послугами туристичних підприємств Волинської області у 2015 р. сягала 14593 осіб. Їх розподіл за метою відвідування наведено на рисунку.

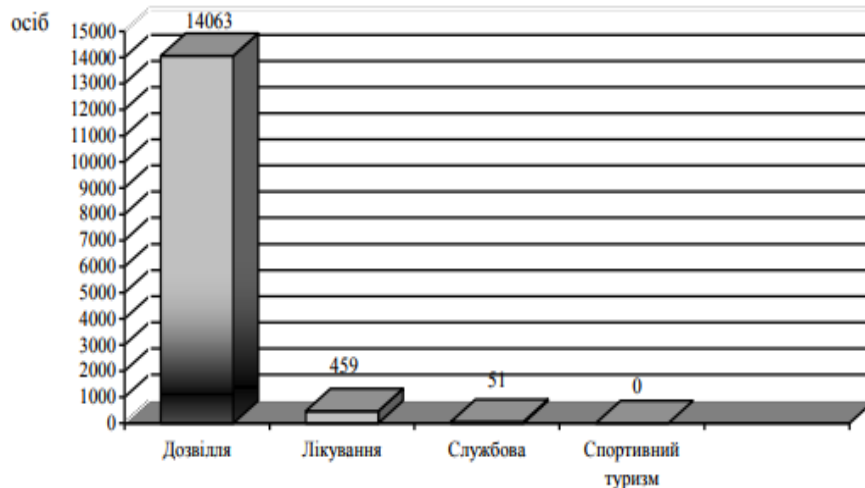

Рис. Розподіл туристів, що обслуговувались туристичними підприємствами Волинської області у 2015 р. за метою відвідування [8]

Приклади існуючих в наш час на Волині ринків туристично-рекреаційних послуг: оздоровчо-пізнавальні – поєднання цілей оздоровлення і пізнання; курортно-лікувальні – пересування людей, зумовлене потребою поліпшити стан здоров'я; пізнавальні (екскурсійні) – відвідування та ознайомлення з пам'ятними місцями та пам'ятками культури, історії, природи; спортивні – участь у спортивних заходах; ділові – відвідування об'єктів за професійним інтересом; зеленого та сільського туризму; релігійні; аматорські – мисливство, рибальство.

Туристична інфраструктура Волинської області розбудована нерівномірно. Достатньо розвиненими є готельні бази у Володимирі-Волинському, Луцьку, де є історико-культурні заповідники. Строкатістю характеризується туристична інфраструктура на Шацьких озерах: поруч із відпочинковими комплексами сучасного європейського рівня тут чимало баз відпочинку, які залишилися незмінними з 70-х років минулого століття.

Волинська область, володіючи великим туристичним потенціалом, має порівняно нерозвинену туристичну інфраструктуру, що гальмує розвиток іноземного туризму і залучення туристів з інших регіонів України. Основні елементи інфраструктури повинні виконувати не тільки рекреаційну функцію, а й слугувати провідним фактором поліпшення всього соціально-економічного життя Волинської області. Матеріальна база туризму потребує реконструкції, слід істотно розширити мережу туристичних об'єктів і послуг.

Отже, Волинська область має вигідне географічне положення, на перехресті важливих міжнародних та національних туристичних маршрутів, що надає їй особливого статусу західних "воріт" до Європи. Волинський край багатий туристичними ресурсами, які представлені комплексом історичних, архітектурних, природних, мистецьких, літературних пам'яток, що дає змогу задовольнити пізнавальні інтереси туристів. Наявність великої кількості озер, річок, гаїв, лісів дає підставу створювати оздоровчо-рекреаційні зони для цікавого відпочинку й ефективного оздоровлення різних груп населення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас Волинської області. Ред. Зузука Ф. В. – М.: Комітет геодезії і картографії ССРСР, 1991. – 42 с.
2. Геренчук К. І. Природа Волинської області. / К. І. Геренчук. – Львів: Каменяр, 1975. – 146 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Жданова О. М. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму. / О. М. Жданова, А. М. Тучак, В. І. Поляковський, І. В. Котова – Луцьк, 2000. – 190 с.
5. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П. О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343 с.
6. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козіброцький. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – № 4 (16). – 115 с.
7. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
8. Черчик Л. Сучасний стан розвитку туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: Монографія / Л. Черчик, І. Ерко, Н. Колена, О. Міщенко; МОНУ. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. – 154 с.

УДК 338.48(47783)(045)

Дарія Полякова
(Вінниця)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У даній статті досліджується гастрономічний туризм, як один з популярних видів туризму, вивчаються можливості його розвитку на території Львівської області. В роботі подано коротку характеристику регіональних підприємств харчової промисловості, які вже сьогодні активно пропонують екскурсійні програми гастрономічною спрямованості. Сьогодні це точкові продукти, тому дуже важливо «склеїти» їх в якісний гастрономічний турпродукт, зручний, безпечний, цікавий цільовій аудиторії. Важлива роль в цьому процесі відводиться регіональним туроператорам, які є системоутворюючими учасниками туристичного ринку.

Ключові слова: туризм, туристичний ринок, туроператор, внутрішній туризм, гастрономічний туризм, турпродукт.

In this article gastronomic tourism is studied, as one of the most popular types of tourism, the possibilities of its development in the territory of Lviv region are studied. In the work, a brief description of the regional enterprises of the food industry – manufacturers of goods of well-known brands are briefly described. Today it is point products, therefore it is very important to "glue" them into quality gastronomic tourism products, convenient, safe, interesting for the target audience. An important role in this process is given to regional tour operators, which are system-forming participants in the tourist market.

Key words: tourism, tourist market, tour operators, gastronomic tourism, tourist product.

У даний час відбувається перерозподіл туристичних потоків в бік збільшення внутрішнього туризму. Зростання внутрішнього туризму свідчить про імпортозаміщення в галузі. Варто зазначити, що зміщення акцентів у бік внутрішнього туризму відбувається не

тільки через економічні та політичні причини. Сьогодні змінюються споживчі переваги і багато туристів, вже наситившись традиційним пляжним відпочинком, шукають нові формати відпочинку. Сучасному туристу потрібні залученість, яскраві враження, можливість зануритися і відчувати реальність того часу, про який він хотів би дізнатися під час подорожі і відвідування екскурсійних місць. Задоволення туристського попиту і подальший розвиток туристкою сфери переміщаються в площину формування нових турпродуктів, які дуже важливо цікаво «упакувати» і представити споживачеві. Одним з привабливих видів туризму є гастрономічний туризм, мета якого полягає не стільки в тому, щоб спробувати екзотичні страви, скільки в тому, щоб через кухню пізнати культуру країни, території. Будь-який традиційний рецепт може розповісти про місто або регіон набагато більше, ніж путівник або історична довідка. Тому що блюдо – саме по собі відбиток історії цілого народу, його розвитку та сучасного стану.

Мета роботи. Мета роботи полягає у вивченні об'єктів гастрономічного туризму Львівської області, як одного з базових елементів внутрішнього туризму, і розробка рекомендацій щодо його подальшого розвитку на території регіону.

Варто відзначити, що перерозподіл турпотоків відбувається не тільки через економічні та політичні причини. Сьогодні змінюються споживчі переваги і багато споживачів, вже наситившись традиційним пляжним туризмом, шукають нові формати відпочинку. Сучасному туристу потрібні залученість, яскраві враження, можливість зануритися і відчувати реальність того часу, про який він хотів би дізнатися під час подорожі і відвідування екскурсійних місць. Задоволення туристського попиту і подальший розвиток туристкою сфери переміщаються в площину формування нових турпродуктів, які дуже важливо цікаво «упакувати» і представити споживачеві. Багато регіонів знаходяться на початку цього шляху і активно розробляють нові формати відпочинку, що дає можливість вийти за межі традиційних туристичних об'єктів і розширити туристичний образ території. Одним з привабливих видів туризму є гастрономічний туризм. Незважаючи на те, що це порівняно новий напрямок в туристичному бізнесі, гастрономічний туризм активно розвивається, так як через знайомство з національною кухнею країни можна дізнатися про її культуру і історії не менше, ніж при відвідуванні музеїв чи інших пам'яток туристської дестинації. Для багатьох туристів, наприклад, для англіїців чи японців, при виборі напрямку подорожі домінують є гастрономічна тема, тому багато країн давно і серйозно працюють в напрямку залучення туристів саме з гастрономічною точки зору. Існує кілька визначень, що дозволяють відносити подорожі до даного виду туризму. У спеціальній літературі зустрічаються такі поняття, як: «culinary tourism» – «кулінарний туризм», «food tourism» – «продовольчий туризм», «gastronomic tourism» – гастрономічний туризм [1, 73].

Поняття «кулінарний туризм» було введено в 1998 році в державному університеті Bowling Green (Боулінг Грін, США) Люсі Лонгом. У 2003 році Ерік Вульф заснував Міжнародну асоціацію гастрономічного туризму (The International Culinary Tourism Association), представивши якийсь документ про кулінарному туризмі. Пізніше цей документ перетворився в книгу, де документально було підтверджено зростаючий інтерес до їжі і винному туризму і то, як запити про кулінарні турах змогли змусити місцевих виробників і рестораторів задовольняти зростаючий попит [2, 315].

Перший вид гастрономічних турів – кулінарні школи вихідного дня, – охоплюють широкий діапазон від сільської місцевості до міст, польові школи і ті, що засновані при освітніх установах, як місцеві, так і закордонні.

Другий тип кулінарних турів пов'язаний з відвідування місцевих закладів громадського харчування, ринків і базарів. Даний вид гастрономічного туризму можна поєднувати зі спортивним і екотуризмом, відвідуючи певні місця на велосипедах або просто прогулюючись. Разом з цим, такий шанс можуть використовувати і національні меншини, що проживають на даній території, демонструючи власну автентичність через їжу, зберігаючи традиції і отримуючи додаткові доходи від туристів.

Третій вид турів більш наближений до культурного туризму і дозволяє туристу відчутти себе першовідкривачем інших укладів життя разом з відпочинком від рутинного способу життя. Спільно з любов'ю до гастрономії зростає і рівень толерантності до людей інших професій, виникає бажання нових знань, з якими хочеться ділитися з повернення [3, 85]. Вже зараз на українському ринку туристичних послуг з'являються компанії, які займаються організацією гастрономічних турів на професійній основі і проводять для приїжджаючих іноземців заходи по знайомству з українською кухнею.

На території Львівської області значна увага приділяється розвитку гастрономічного туризму, проведення заходів гастрономічного характеру, ведеться активний пошук якорів туристського тяжіння і нових рішень. Проведення гастрономічних фестивалів та екскурсій на виробництво – це основні напрямки, в яких зараз працюють піонери гостротуризму. У зв'язку з цим доцільно розглянути, які підприємства, заходи та інші події Львівської області можуть стати об'єктами, привабливими для туристів в рамках розвитку гастрономічного туризму.

Почнемо з найвпізнаного закладу Львова. Жоден турист не може пропустити даний заклад. Колорит і поглиблення в атмосферу на вищому рівні. «Криївка» – ресторан-кнайпа у Львові. Відкритий у вересні 2007 р. Заклад оздоблений у вигляді польової криївки УПА, знаходиться у підвалі одного з будинків за адресою площа Ринок, 14 (Кам'яниця Венеційська). Кухня – українська, польова. Страви подають у військовому посуді. У ресторані є такі атракції, як тир та вільне користування зброєю. Традиція входу до закладу передбачає знання гасла-пароля «*Слава Україні – Героям слава*», не назвавши який не можна потрапити всередину та перевірку чаркою медовухи для тих, хто старший 21 року. За короткий час заклад став однією з найвідоміших туристичних цікавинок Львова [4].

Так само не можна не згадати таку важливу для туристичної діяльності дієвину ресторан як Дім Легенд. «Дім легенд» – ресторан, у якому кожен зал на семи поверхах береже певну львівську легенду: час, бруківка, леви, погода... Незвичайні рішення в декорі інтер'єру, славетна тераса на даху, на якій знаходиться старенький автомобіль. Серед кімнат є наприклад, кімната легенди про закуту річку Львова - Полтву. Вона оберігається у кімнаті смороду та колектора. Тут представлені дивні рибини, які зараз плавають під Львівською оперою, апарат для поширення смороду у місті, схеми колектора, а також трансляція самої річки веб-камерою, встановленою безпосередньо у колекторі. Ще можна побачити схованку еталонної львівської бруківки, львівського часу та і тому подібних звиклих для Львова речей. Також кімнати Львівських книг, тобто книг про Львів та львів'ян, оберігається книга Львівської говірки, - це таке собі Міністерство інформації, Львівський вінчестер... І кімната контролю славетної Львівської погоди... Щовечора на фасаді будинку відбувається піротехнічне шоу – з ударом годинника із метелевого дракона вилітають іскри. Кухня ресторану – також набір оригінальних страв домашньої кухні Європи та України, зготлена в печі та власні настоянки [5].

Львів ще з середньовіччя славився «добрим солодким», а вже у XIX столітті шоколад зі Львова експортувався до всієї Європи. Разом з ним місто дарувало емоції та почуття, народжені у Львові. І це не тому, що вони вирощували кращі какао-боби чи володіли надзвичайними технологіями, просто кондитери «Львівської майстерні шоколаду» зуміли вкласти у кожен зроблену цукерку, кожен плитку справжнього шоколаду маленький, але завжди найсолодший шматочок рідного Львова. Майстерня є великим туристичним місцем всієї України. [6]

Таким чином, перерахувавши далеко не всі об'єкти, які можуть бути цікаві для організаторів і споживачів гастрономічних турів, слід зазначити, що Львівська область може запропонувати пошановувачам «смачних відчуттів» досить захоплюючі екскурсії, які можуть стати частиною туристичного продукту. Разом з тим, даний вид туризму, в цьому регіоні, в даний час поки розвивається стихійно. Сьогодні це точкові продукти, тому дуже важливо «склеїти» їх в якісний гастрономічний турпродукт і отримати синергетичний ефект від взаємодії цих об'єктів.

У нинішній ситуації ефективність роботи на внутрішньому туристичному ринку буде залежати від двох обставин: це цінова пропозиція і якість послуг, що надаються. Ніша якісного туризму всередині України стала заповнюватися пізніше, ніж в інших галузях. Якісний туризм - це тренд сьогодення, тому дуже важливо зробити розробляється турпродукт зручним, безпечним, цікавим і, найголовніше, пред'явити цільовій аудиторії. Для подальшого розвитку туризму на території регіону, крім власне бажання динаміки туристичного бізнесу, необхідна пророблена стратегія розвитку гастрономічного туризму. У професійному співтоваристві на регіональному рівні необхідні постійні дискусії – що потрібно для розвитку цієї сфери. Дуже важливий ретельний самоаналіз системоутворюючих учасників ринку, які не повинні працювати розрізнено. Необхідна консолідація зусиль фахівців різних сфер, включаючи сферу суспільних комунікацій, культури, туризму, органи регіональної влади для вирішення актуальних завдань розвитку даного виду туризму. Результатом цієї взаємодії повинні стати нові пакетні турпродукти, які і будуть точками тяжіння туристів. Турист не повинен їхати до Львову тому, що більше нікуди. Він повинен їхати до Львову, тому що він цього хоче. Точкою тяжіння в розвитку гастрономічного туризму може стати фестиваль «Львів на тарілці», який вперше відбувся в 2015 році. Мета фестивалю – формування іміджу Львівської області як одного з найбільших поціновувачів гастрономії своєї країни та розвиток гастрономічного туризму. Програма фестивалю щорічно оновлюється і вдосконалюється. У розвитку внутрішнього туризму, і гастрономічного зокрема, крім дестинації, тобто місця куди приїхати, важлива роль відводиться туроператорам, які виступають в ролі брокерів на ринку турпослуг, формують і продають турпакети. Це системоутворюючі учасники туристичного ринку і в сформованих економічних умовах є всі передумови для розвитку внутрішнього туризму та їх саморозвитку. На жаль, поки турпакети на внутрішньому українському ринку становлять лише 20%. [7] Уже зараз користуються популярністю вихідні тури, які характеризуються тим, що на них витрачається невелика кількість часу на відвідування заходів і місць, де можна вжити різні страви і напої, а також різного роду гастрономічні витребеньки. Такі тури, як і будь-які інші гастрономічні, включають в себе відвідування таких об'єктів як ресторани, музеї, присвячені тому чи іншому продукту харчової промисловості або сільського господарства. Найбільш складним аспектом в реалізації програм розвитку туризму є налагодження надійного, послідовної і зрозумілої схеми комунікації з численними цільовими аудиторіями. Цьому питанню слід приділяти особливу увагу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова, А. Ю. Міжнародний туризм. / А.Ю. Александрова. М.: Норма, 2008. 450 с.
2. Географія туризму / За ред. А. Ю. Александрової. М.: КНОРУС, 2015. 592 с.
3. Sajna, S. Shenoy Food tourism and the culinary tourist / S. Sajna // A thesis presented to the Graduate School of Clemson University. Advisor Dr. William C. Norman, 2005. 210 p.
4. Крїївка. URL: <http://www.fest.lviv.ua/>
5. Дім легенд. URL: <http://visitlviv.net/restaurant/ua/dim-legend/>
6. Майстерня шоколаду. URL: <https://www.chocolate.lviv.ua/>
7. World Food Travel Association. URL: <http://www.worldfoodtravel.org/>

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Мазуркевіч І.О.

ЕКОНОМІКА

УДК 334.726(045)

Оксана Андрієнко
(Вінниця)

УПРАВЛІННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЮ ПОЛІТИКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто механізм реалізації комунікаційної політики підприємства. Досліджено основні проблеми управління комунікаційною політикою підприємства. Запропоновані основні шляхи ефективного управління комунікаціями підприємства.

Ключові слова: підприємство, комунікація, комунікаційна політика, ефективне управління, реклама, персональний продаж.

The article considers the mechanism of implementation of the communication policy of the enterprise. Investigated the main problems of management of communication policy of the enterprise. Offered the main ways of effective management of enterprise communications.

Key words: enterprise, communication, communication policy, effective management, advertising, personal sales.

Зміни, що відбулися в українській економіці під впливом глобалізації, змушують підприємства шукати нові шляхи підвищення рівня конкурентоспроможності. Найважливішим інструментом збереження і зміцнення ринкових позицій є здійснення ефективної стратегії комунікаційної політики підприємства.

Зарубіжними та вітчизняними вченими С. Блеком, П. Діксоном, Ф. Котлером, Ж.-Ж. Ламбенем, Г. Л. Азоєвим, Т. Анан'євою, Є. П. Голубковим, І. В. Криловим, Т. О. Примаком, В. С. Холмогоровим, Ю. В. Челенком та ін. розроблений і описаний великий набір інструментів комунікації, запропоновані схеми планування та реалізації комунікаційної політики. Разом з тим систематизація комунікаційного інструментарію, з точки зору його практичного застосування українськими підприємствами, опрацьована не повністю. Передові вітчизняні розробки в галузі маркетингових комунікацій, а також досвід зарубіжних дослідників вимагають адаптації отриманих знань до практичної діяльності підприємства. У зв'язку з цим тема управління ефективністю комунікаційної політики підприємства є актуальною для дослідження.

Мета статті полягає в дослідженні механізмів управління комунікаційною політикою підприємства.

Комунікаційна політика успішна лише тоді, якщо вона значною мірою досягає поставлених цілей і завдань.

Механізм реалізації комунікаційної політики підприємства називається комплексом просування і являє собою поєднання п'яти основних засобів просування:

1. Реклама – платна форма неособистісного представлення та просування ідеї, товарів та послуг, яку замовляє та фінансує певний спонсор.

Основне завдання реклами – спонукати до купівлі даного товару певного споживача (покупця). Тому рекламодавці мають знати, чи вдалося рекламі створити, підтримати, поглибити імідж підприємства та його товару чи послуги, чи спонукала реклама товару купувати його, чи створила вона коло постійних клієнтів, тощо.

2. Персональний продаж – презентація товару одному або декільком потенційним клієнтам, яка здійснюється в процесі безпосереднього спілкування та має на меті продаж та встановлення тривалих стосунків з клієнтами.

Персональний продаж застосовується в окремих випадках значно частіше, ніж інші засоби просування товарів, коли йдеться про значні гуртові замовлення та прямий канал

розподілу (виробник-споживач), презентація нових товарів ринкової новизни. Отже, персональний продаж більш ефективний при оптовому збуті товарів.

3. Стимулювання збуту – одноразові спонукальні заходи, які заохочують до придбання тих чи інших товарів або послуг.

Варто відзначити, що стимулювання на українському ринку починалося з простих дегустацій, які стали дуже популярними серед споживачів. Ефективність системи стимулювання збуту значно підвищується, коли її засоби застосовуються разом з іншими формами й елементами просування товару, наприклад рекламою і персональним продажем.

4. Зв'язки з громадськістю (Public Relations) – налагодження стосунків між компанією та різноманітними контактними аудиторіями за допомогою створення вигідної для компанії репутації, позитивного корпоративного іміджу, з одного боку, та усунення чи попередження небажаних чуток, пліток та дій – з іншого. До головних інструментів зв'язків з громадськістю належать контакти з пресою, створення репутації товару, корпоративні комунікації, зустрічі представників компанії зі споживачами та консультування.

Отже, Public Relations як робота з громадськістю є передумовою та важливою частиною (особливо нині) маркетингу. На думку окремих спеціалістів з маркетингу, публік рилейшнз стає новим, п'ятим елементом маркетингу, доповнюючи продукт (product), ціну (price), просування (promotion), місце (place) та стаючи новим «р» – «public relation».

5. Прямий маркетинг (Event Marketing) – використання різноманітних засобів комунікації для безпосереднього спілкування з покупцями, розрахованих на отримання певної реакції. Передбачає використання пошти, телефону та інших каналів, які дають змогу звертатися до певної категорії споживачів або отримувати негайну реакцію.

Цей вид просування широко відомий на світовому ринку та використовується досить часто. Висока креативність та гнучкість, закладені в Event Marketing, дозволяють проводити оригінальні програми для компаній різних сфер діяльності і з різними фінансовими можливостями. Таким чином, Event Marketing є універсальним інструментом змін як на рівні підприємства, так і на рівні держави, коли традиційна реклама не дозволена чи виявляється не ефективним. Насиченість ринку традиційної реклами змушує підприємства шукати нові шляхи взаємодії з цільовими аудиторіями, а одним з таких шляхів стає Event Marketing. На даний момент в Україні існують значні перспективи розвитку ринку Event Marketing, як інструменту просування національних брендів товарів і послуг [1].

Цими засобами просування не вичерпуються всі його елементи. До синтетичних засобів можна віднести також виставки та ярмарки, спонсорство, брендинг, інтегровані маркетингові комунікації в місцях продажу [2, с. 409].

На сьогодні стає популярним використання інтегрованих комунікаційних технологій. Інтегровані комунікації – широке поняття, що охоплює всі інструменти. Вони призначені формувати звернення, спрямовані на цільову аудиторію, і здатні просувати продукцію підприємства до кінцевого споживача.

Основними проблемами управління комунікаційною політикою підприємств сучасних умовах є:

1. Сучасний споживач приймає рішення про покупки, керуючись не раціональною та економічною інформацією про продукт, а тим, що здається йому більш важливим і правильним. З іншого боку, відзначаються тенденції зростання функціональної неграмотності споживачів, що полягає в зниженні здібностей людей прочитати, наприклад, інструкцію на продукт. Перехід від вербальних до візуальних повідомлень, що спостерігається в сучасному світі змушує підприємницькі структури використовувати більш різноманітний набір візуальних комунікаційних інструментів, для доставки інформації споживачеві.

2. Поява величезної кількості засобів масової інформації та збільшення вартості розміщення в них реклами, істотно знизили її ефективність. У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій високі темпи зростання кількості різних

засобів масової інформації обумовлені значно меншими ніж раніше витратами виходу на ринок і здійснення діяльності, а також високою прибутковістю рекламного бізнесу. Збільшення обсягу рекламного ринку в цілому призводить до того, що рекламне послання, спрямоване до споживача традиційним способом, фактично «губиться» в потоці інших повідомлень. Вартість реклами при цьому постійно зростає. Розширення сітки мовлення і поява величезної кількості телевізійних каналів та радіостанцій дозволяють споживачам не помічати значної частини інформаційного тиску, що вимагає більших, ніж кілька років тому, рекламних бюджетів для досягнення тих же цілей.

3. В умовах стрімкого розвитку принципово нових інтерактивних технологій розповсюдження інформації необхідно враховувати нові канали комунікацій. На практиці підприємницьким структурам перебудуватися і змінитися виявляється досить складно. При впровадженні сучасних підходів, що враховують нові канали маркетингових комунікацій, підприємницькі структури наштовхуються на політичні і психологічні бар'єри. Від співробітників підприємницької структури освоєння сучасних технологій і нових каналів комунікацій вимагає значних витрат часу і енергії.

Таким чином, проведення ефективного управління комунікаціями вимагає врахування кількох особливостей, зокрема:

1. Вироблення ефективної стратегії комунікацій вимагає дотримання логічного взаємозв'язку між цілями та плануванням господарської поведінки.

2. Необхідним є використання ефекту як вирішального параметра процесу управління комунікаціями: враховуючи попередній досвід клієнтів і особливості сприйняття повідомлень цільовими аудиторіями необхідно створити заклик, тему, ідею або унікальну комерційну пропозицію, які залучать додаткового споживача чи партнера.

3. Важливим є раціональне планування каналів подання інформації до споживачів: для передачі готового повідомлення аудиторії необхідно вибрати найбільш ефективний канал комунікації.

4. Управління комунікаціями на підприємстві має відбуватись за принципом зворотного зв'язку: передавач по каналах зворотного зв'язку повинен оцінити відгук цільової аудиторії на передані повідомлення.

Таким чином, комунікаційний комплекс підприємства, на нашу думку, може бути визначений як сукупність елементів, що об'єднують учасників, носіїв і засоби передавання інформації, спрямованих на встановлення і підтримку певних взаємовідносин з адресатами в рамках загальної стратегії розвитку підприємства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Міронова Ю. В. Науково-теоретичні основи дослідження маркетингових комунікаційних процесів на підприємстві / Ю. В. Міронова, О. О. Кагляк, О. В. Пітик // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 207–214.

2. Гаркавенко С. С. Маркетинг : підручник / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2002. – 712 с.

3. Котлер Ф. Основы маркетинга: пер с англ. / Ф. Котлер. – 2-е европ. изд. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2009. – 944 с.

4. Основы теории коммуникации / под ред. проф. М.А. Василика. – М.: Гардарики, 2005. – 615 с.

Олександра Андрійшин
(Чернівці)

БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Актуальність такої проблеми як безробіття є дуже великою на сьогоднішній день в Україні. Через погіршення економічного та політичного стану країни, ця проблема дуже гостро виявлена на ринку праці і залишається напруженою. Її вирішення, хоча б часткове, дасть змогу економіці України вийти на новий рівень. Зростання рівня безробіття негативно впливає, як на економіку, так і на країну в цілому.

Згідно з ст.1 Закону України "Про зайнятість населення" **безробіття** визначається як соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування, а **безробітними**, відповідно, являються особи, які знаходяться в працездатному віці (від 15 до 70 років), через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готові та здатні приступити до роботи [1, с. 243].

Нижче наведена динаміка безробіття в Україні з 2010 року по 2016.

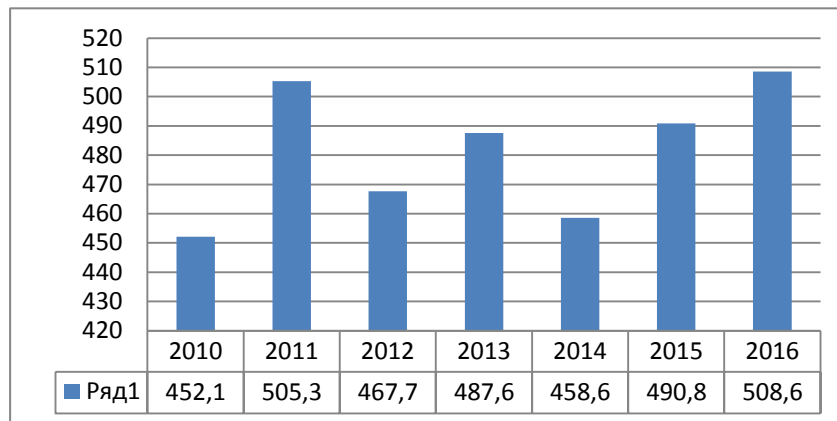

Рис. 1. Динаміка рівня безробіття в Україні за 2010-2016 рр.

За даними 2016 року кількість зареєстрованих безробітних збільшилась на 17,8 тисяч осіб, тобто на даний момент їхня кількість становить 508,6 тисяч осіб. Значною є невідповідність між попитом і пропозицією на ринку праці. Оскільки роботодавці, за даними, на ринку праці пропонують 31,3 тисячу вакансій, то на одне місце претендують близько 16 осіб. [2]

Слідкуючи за динамікою можна побачити, що починаючи з 2014 року кількість безробітних в Україні зростає. Найбільш вагомою причиною збільшення безробіття за 2014-2016 рр. є воєнний конфлікт на Сході України, який дестабілізував ситуацію на ринку праці через внутрішню та зовнішню міграцію та вилучення частини робочих місць з ринку праці.

Проте існує і ряд інших причин, які не сприяють вирішенню проблеми зростання безробіття в Україні, а саме:

- еміграція робочої сили з країни (за пошуками робочих місць та через військовий стан в країні);
- спад економіки, який сприяє скороченню попиту на робочу силу;
- тяжкі умови для праці;
- нерегулярність виплат зарплати;
- низький рівень оплати праці;
- невелика кількість робочих місць;
- роздержавлення та приватизація.

Вважаємо, що в сучасних умовах соціально-економічної кризи країни слід звернутись до зарубіжного досвіду вирішення цієї проблеми. Так, розрізняють два підходи щодо скорочення безробіття: Американський або «жорсткий» та Шведський або ж «протекціоністський».

Американський підхід. Підхід – з яким держава намагається зберегти самостійність людини в пошуках роботи. При «жорсткому» підході допомога при безробітті сплачується не більше півроку, що змушує людину шукати роботу. Далі особа переходить до класу «бідних», що означає отримання нею державної допомоги.

Шведський підхід. Цей підхід характеризується більш активними методами. Безробітне населення переучують для нових професій, підтримується самозайнятість населення, створюється більше нових робочих місць та інші заходи. [5, с. 337]

Заходи, що регулюють безробіття в Україні включають: прогресивний ріст системи державної служби зайнятості, регулювання працевлаштування в інших країнах, надання безвідсоткових кредитів безробітним особам, що започатковують власний бізнес, стимулювання підприємців та інвесторів до навчання та багато інших.

Сьогодні під час значною мірою в Україні використовуються аспекти американського підходу до вирішення проблеми безробіття. Проте ми вважаємо, що слід більш активно впроваджувати заходи, що відповідають шведському підходу.

На сьогоднішній день однією з важливих проблем безробіття є також жіноче безробіття. За даними Державної Служби статистики кількість зайнятого населення (жінки) на I півріччя 2016 року становила 7818,2 тис. осіб, тим часом як чоловіків налічувалось 8421,1 тис. осіб [4, с. 201].

Дискримінація жінок активно обговорюється на ринку праці вже багато років, але ця проблема сьогодні, в умовах кризи та воєнного конфлікту, потребує нагального вирішення.

Жінок вважають менш конкурентоспроможними на ринку праці, це виявляється у зайнятості за наймом, професійному зростанні, підприємницькій діяльності та кар'єрному зростанні. У багатьох підприємств існує упереджене ставлення до кандидатів за статтю і віком. У своїх вакансіях вони зазначають в переважній більшості чоловіків. Хоча за Законом України в описах вакансій заборонено дискримінувати шукачів за статевою або віковою ознакою, деякі все ж ігнорують законодавче поле.

Таким чином, одним із шляхів відновлення економічної стабільності в Україні є боротьба з безробіттям, як жіночого так і чоловічого. Високий рівень цієї проблеми сприяє зростанню загрози національному розвитку та безпеці. Кількість безробітних взаємозалежна від стану економіки в країні, її зростання призводить до цілої низки проблем, які необхідно вирішувати. В Україні рівень безробіття зростає, що означає необхідність застосування різних заходів для покращення стану на ринку праці та економіки в цілому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI зі змінами / Верховна Рада України / Відомості Верховної Ради – 2013. – №24. – С. 243.

2. В Україні побільшало безробітних – на одну вакансію претендують 16 осіб, [Електронний ресурс] / ТСН / Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/v-ukrayini-pobilshalo-bezrobitnih-na-odnu-vakansiyu-pretenduyut-16-osib-593022.html>.

3. Економіка праці та соціально-трудова відносини: навчальний посібник / [М. Г. Акулов, А. В. Драбаніч, Т. В. Євась, О. А. Жукова, О. М. Помірча, І. І. Цаль, Л. В. Юрчишена]. – Київ: Центр учбової літератури, 2012. – 118-119 с.

4. Економічна активність населення України 2015: Стат. Збірник / Державна служба статистики України: – Київ : Державна служба статистика 2016. – 201 с.

5. Кулішов В.В. Мікроекономіка: Основи теорії і практики : [навч. посібник] / Кулішов В. – Львів: Магнолія плюс 2006. – 337 с.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Кобеля З.І.

Юлія Бодак
(Вінниця)

СУЧАСНИЙ СТАН МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ

У статті охарактеризовано причини міграції трудових ресурсів, основні напрямки міграції, якісна структура. Наведені приклади країн найбільш залежних від трудової міжнародної міграції та тих, які приймають значні потоки мігрантів, та тих, з яких виїжджає значна частина населення країни.

Ключові слова: міжнародна міграція, робоча сила, ринок праці, імміграція, еміграція.

The article describes the causes of migration of labor resources, the main directions of migration, qualitative structure. The examples of countries most dependent on labor international migration and those who take significant flows of migrants and those from which a considerable part of the population leaves.

Key words: international migration, labor force, labor market, immigration, emigration.

В останні десятиріччя міжнародна міграція робочої сили стала незаперечним чинником розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин. Різниця в рівні доходів, заробітній платні, можливості самореалізації, політичній чи екологічній ситуації спонукають окремі групи громадян до міграції. Важливість дослідження міграційних процесів, їх причин та мотивів зумовлена стрімким зростанням кількості мігрантів, що спричиняє вагомий вплив на економічний та соціальний розвиток країн.

Вивченням причин міграції та її наслідків для країн займалися такі українські та закордонні науковці: Дж. Борхаса, А. Роя, К. Макконела, Дж. Беккера, Дж. Борхаса, Х. Кларка, А. Лаффера, Д. Массея, Дж. Минцера, Л. Саастада, П. Самуельсона, А. Симмонса, А. Портеса, М. Тодаро, А. Кравченко, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, Н. Марченко, А. Мокій, С. Писаренко, О. Познєк, М. Романяк, А. Румянцева, Л. Семів, А. Філіпенко, О. Хомра.

Міграція (від лат. *migratio* - переселення, переміщення) - це переміщення людей, етносів, їх частин або окремих представників, пов'язане зі зміною місця проживання або з поверненням до нього [1].

Міграція робочої сили – переселення працездатного населення з одних держав в інші терміном більш ніж на рік, викликане причинами економічного й іншого характеру [2].

Двадцять перше століття характеризується різким зростанням міжнародної міграції з економічних причин. Порівняно з великим переселенням народів у минулому, сучасним міграціям властиві, порівняно з великим переселенням народів у минулому, відносно скромні розміри, але, враховуючи їх високу територіальну концентрацію й специфіку використання праці робітників-мігрантів, вони відіграють досить суттєву роль у системі міжнародних економічних відносин, слугуючи засобом міждержавного перерозподілу робочої сили в межах всесвітнього господарства.

Хоча всесвітня економічна криза й уповільнила еміграцію у багатьох частинах світу, все ж очікується, що трудові ресурси по всьому світі зростуть з 3 млрд. На сьогодні до більш ніж 4 млрд. вже до 2030 року, і це зростання буде навіть швидшим, ніж приріст населення Землі. До 2025 року кількість молодих людей, що поповнятимуть трудовий ринок у країнах, що розвиваються, перевершить теперішню загальну кількість робочої сили у промислові розвинуті країни [3].

Найбільша залежність від міжнародної трудової міграції як джерела робочої сили спостерігається в країнах Океанії (16,8 %), Північної Америки (14,2 %) та Європи (9,5 %), а також країн Азії – експортерів природних ресурсів (Катар, ОАЕ, Кувейт), де частка трудових мігрантів перевищує 50 % кількості населення. Основними регіонами - донорами робочої сили є країни Європи (для цього регіону характерний високий рівень переміщення робочої сили між країнами), Латинської Америки (насамперед за рахунок Мексики), Азії (за рахунок внутрішньо-регіонального переміщення та міжрегіональної міжнародної міграції), а також Африки (за рахунок міжрегіональної "далекої" міграції) [4].

Велика кількість португальців їде до Франції, румунів – до Іспанії та Італії, у Німеччині та Великій Британії переважають громадяни Польщі, громадяни Італії їдуть у більшості випадків на роботу до Німеччини, самі ж німці представлені у значній мірі у Швейцарії. Іншою групою трудових мігрантів у межах ЄС є громадяни Великої Британії, які часто переїжджають до Франції та Іспанії, громадяни Ірландії прагнуть працевлаштуватися у Великій Британії, греки та хорватці їдуть зазвичай до Німеччини.

Найменше економічно активних осіб із країн ЄС направляються до Хорватії, Мальти, Словенії, Словаччини та Балтійських країн. Найбільша кількість трудових мігрантів перед пенсійного віку прибуває до Мальти, Франції, Швеції та Німеччини. Значна частина припадає на економічно активних осіб у віці від 35 до 54 років.

Міграція робочої сили у рамках європейського центру охоплює три напрямки:

- з менш розвинутих країн Південної та Східної Європи (Греція, Іспанія, Туреччина, Польща, Угорщина) до високо-розвинутих країн Західної та Північної Європи (Франція, Англія, Німеччина, Швеція);
- з країн Північної Африки, Індії, Пакистану до Західної Європи;
- рух робітників між високорозвиненими країнами. [5]

Також до Європи прибуває багато робітників з країн СНД. Трудова міграція в деяких випадках є наслідком міжнародного туризму. Часто мігранти тимчасово виїжджають з постійного місця проживання з метою задоволення професійно-ділових, навчальних, культурно-пізнавальних, комерційних чи інших потреб. Туризм належить до одних із перспективних напрямків соціально-економічного розвитку країн. Розвиток туристичної галузі сприяє зростанню рівня зайнятості населення, розвитку ринкових відносин, міжнародному співробітництву.

З плином часу змінюється якісна структура трудової міграції в ЄС. Якщо порівнювати середину минулого століття, коли розвинуті країни Західної Європи потребували малокваліфікованої робочої сили здебільшого у галузях із шкідливим і важким виробництвом, із теперішньою ситуацією на ринку праці ЄС, то спостерігаємо попит на висококваліфікованих іноземних працівників. Майже 2 млн. осіб серед усіх трудових мігрантів у ЄС складають вчені, інженери та технічні працівники. Зростає частка зайнятих трудових мігрантів у фінансовій сфері, галузі фундаментальних наук та сфері послуг.

Українські іммігранти є вагомим групою на мапі країн ЄС та Росії. Міграція українців характеризується тимчасовістю, неврегульованістю статусу. Україна є країною-донором, реципієнтом і країною транзиту. Остання четверта хвиля, яка отримала назву трудової міграції, почалася у 1990-ті роки і триває вже понад двадцять років. Країни української еміграції – Росія (близько 50 %), Італія, Польща, Чехія, Іспанія, Португалія та інші. [5]

Отже, для сучасної міграційної ситуації у світі характерно формування взаємозалежності між промислово розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, коли перші надають другим робочі місця і можливість заробітку у своїх країнах, а другі служать постачальником робочої сили, якої потребують розвинені країни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Батіг С. Економічні проблеми в сучасній Україні: Підручник / Батіг С., Гомотюк О. – Тернопіль: Тарнекс, 2010. – С. 241.
2. Довжук Б. Актуальне регіональне дослідження трудової міграції // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 3. – С. 37-39.
3. Звіт «Світова міграція у 2010 році. Майбутнє міграції: Розбудова дієвості заради змін» // Офіційний сайт МОМ в Україні: <http://iom.org.ua>.
4. Рощина Н.В. Особливості міграційних процесів у сучасних економічних умовах / Н.В. Рощина Л.С. Борданова // Економіка та держава. – 2017. – №1. – С.33.
5. Кисільова Т. Регулювання трудової міграції // Юридичний Вісник України. – 2006. – №17. – С. 4.

Науковий керівник: Коваленко В.В.

Юлія Бодак
(Вінниця)

ШТАТНИЙ РОЗПИС ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Штатний розпис посідає важливе місце у системі управління персоналом та встановлюється підприємством самостійно, без погодження з виборним органом первинної профспілкової організації або іншим представницьким органом найманих працівників. У статті досліджено теорії та практики формування штатного розпису, його важливість та значимість для управління персоналом підприємства, відмінності між баченнями минулої радянської економічної системи та чинним законодавством сьогодні. Прописані загальні правила та умови розроблення штатного розпису, вимоги нормативно-правових актів та внутрішніх організаційно-нормативних документів підприємства, зазначені штрафи та відповідні покарання за невиконання певних правил та вимог у роботі із штатним розписом, його невідповідності нормам чинного законодавства.

Ключові слова: штатний розпис, управління персоналом підприємства, розробка штатного розпису, затвердження штатного розпису.

Staff list occupies an important place in the system in the system of personnel management and is established by the enterprise independently, without the consent of the elective body of the primary trade union organization or other representative body of employees. The article deals with the theory and practice of staff list, its importance and significance for the management of the personnel of the enterprise, the differences between the views of the past Soviet economic system and the current legislation today. The general rules and conditions for the development of staff list, requirements of normative legal acts and internal organizational and regulatory documents of the enterprise are prescribed, the mentioned fines and corresponding penalties for failure to comply with certain rules and requirements for work with staff list, its non-compliance with the rules of the current legislation.

Key words: staff list, personnel management of the enterprise, development of staff list, approval of staff list.

В умовах глобалізації в Україні з'явилося і продовжують з'являтися багато підприємств, за рахунок чого збільшується кількість робочих місць. При організації будь-якого підприємства складається документ, який визначає, які посади будуть займати майбутні працівники, яка кількість працівників необхідна, і яким буде розмір заробітної плати цих працівників. Такий документ зветься «штатний розпис».

Мета. Дослідити проблеми теорії та практики формування штатного розпису на підприємствах України, порівняти його з досвідом зарубіжних країн.

Аналіз останніх публікацій. Сутність і значення управління персоналом, а також питання вдосконалення формування штатного розпису досліджувалися у працях таких вчених: Богині Д.П., Бородіної Є., Кибанова А.Я., Малюка О. та інших.

Основний матеріал. В уяві багатьох людей штатний розпис є неодмінним атрибутом підприємства. Навіть працівники контролюючих органів досить часто вимагають подавати їм на перевірку цей документ, щоб знайти у ньому якісь помилки чи неузгодженості й покарати за це підприємство.

Сьогоднішній підхід до розроблення штатного розпису багато в чому базується на тих підходах, які були притаманні минулій радянській економічній системі, без урахування того факту, що системи як такої вже не існує. Тому дуже важливо виокремити основні відмінності між тим баченням штатного розпису, яке було колись, і тим, яке висувається практикою та чинним законодавством сьогодні [3].

У минулому персонал підприємства умовно поділяли на дві групи – штатний і нештатний. Штатний персонал забезпечував основне функціонування підприємства, виконував роботи, які постійно є на підприємстві. Нештатний персонал виконував роботи, потреба в яких інколи виникала на підприємстві. Наприклад, для ремонту магазину могли запрошувати нештатних працівників, тому що штатних ремонтників магазини, як правило, не мали. Штатні та нештатні працівники становили особовий персонал підприємства.

Для кожної з цих груп існував свій фонд заробітної плати. Особливості його формування, системи оплати праці, контроль за витрачанням коштів з фондів, оформлення документів тощо – усе це в обох групах мало свої відмінності. Штатний розпис був обов'язковим документом, він складався з метою оптимізації витрачання грошових (фонду оплати праці) та трудових ресурсів. Штатний розпис був одним із основних документів у роботі кадрових служб підприємств. На його підставі визначалися вакансії. Потім уся робота кадрової служби скеровувалася цими вакансіями, на які підбирали нових працівників. Існували специфічні правила визначення кількості штатних одиниць. Наприклад, посада старшого спеціаліста могла бути введена тільки в тому разі, якщо йому були підлеглі щонайменше два рядових фахівці. Якщо якась штатна одиниця довгий час не заповнювалася, це сприймали як привід для її скорочення [2].

Яке ж місце посідає штатний розпис у сьогоденній економічній системі? Відразу зазначимо, що нормативних документів, які б зобов'язували підприємства у обов'язковому порядку складати штатний розпис, немає.

Відповідно до статті 64 Господарського кодексу України підприємство самостійно визначає свою організаційну структуру, встановлює чисельність працівників і штатний розпис. Спираючись на ст. 64 Господарського кодексу України, Мінпраці у своєму листі від 27.06.2007 р. № 162/06/187-07 стверджує, що всі підприємства на Україні зобов'язані мати затверджений керівником штатний розпис.

Для того щоб визначитися, які ж організаційні структури в Україні є підприємствами, наведемо визначення поняттю підприємства відповідно до ст. 62 Господарського кодексу України (далі – ГК України). Підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений:

- органом державної влади;
- органом місцевого самоврядування;
- іншими суб'єктами для задоволення громадських і особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК України та іншими законами.

Підприємства можуть створюватися як для здійснення підприємницької діяльності, так і для некомерційної господарської діяльності. Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом. Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб.

Якщо ваше підприємство відповідає наведеним вище ознакам, то наявність штатного розпису для нього є обов'язковим.

В коментарі до ГК України вказано: «В останні роки у зв'язку з тим, що державна форма власності в економіці перестає домінувати, тверда регламентація структури і штатів підприємства за допомогою законодавчого затвердження типових форм відходить у минуле. Тепер кожне підприємство, з урахуванням волі власника, виходячи з належного підприємству майна, вправі самостійно визначати свою організаційну структуру, штатний розпис і чисельність працівників».

Більшість статутів підприємств також містить норму, де зазначено, що підприємство самостійно визначає структуру і штатну чисельність працівників, а також розробляє штатний розпис.

Відповідно до Державного класифікатора України «Державний класифікатор управлінської документації» ДК 010-98 штатний розпис є організаційно-розпорядчим документом, що використовується для вирішення організаційно-розпорядчих завдань управління.

На невеликих підприємствах керівник спроможний самостійно слідкувати за завантаженістю працівників роботою, контролювати цю роботу, гнучко змінювати кількість цих працівників, наймати їх на визначений період тощо. В такому разі, як правило, трудові обов'язки не закріплюються на довгий час, а змінюються залежно від обставин. Хоча подібна гнучка система повинна знайти відображення в трудових договорах, що укладаються підприємством з працівниками. Вирішуючи самостійно всі ці питання, керівник не має потреби в складанні штатного розпису, тому що він з успіхом замінюється іншими документами – трудовими договорами, колективним договором, усними чи письмовими розпорядженнями керівника, нарядами на виконання робіт тощо.

А от ситуація на більших підприємствах зовсім інша. Ефективне управління великим підприємством потребує ретельнішої регламентації всіх сторін його діяльності, в тому числі управління кадрами. Чітке означення кола обов'язків працівників закріплюється з посадових (робочих) інструкціях. А вже штатний розпис фіксує у зведеному вигляді розподіл праці між працівниками підприємства, який відображено в посадових (робочих) інструкціях [1].

Як і в системі трудових відносин минулого, за часів СРСР, нині штатний розпис слугує документом, на підставі якого аналізується наявна структура працівників на підприємстві, він є документом підбору кадрів. Тому хоча штатний розпис і не є обов'язковим документом, встановленим законодавчо, він є бажаним, корисним, тобто внутрішньо необхідним, організуючим роботу керівництва з персоналом.

Розроблення штатного розпису має здійснюватися на основі внутрішніх організаційно-нормативних документів (чинна структура і чисельність, положення з оплати праці) та з урахуванням вимог нормативно-правових актів (назви посад і професій мають відповідати назвам у Класифікаторі).

У штатному розписі має передбачатися перелік усіх назв посад і професій працівників відповідного підприємства, установи, організації, включаючи вакантні посади.

Штатний розпис затверджується власником або уповноваженим ним органом на поточний рік. Протягом року до штатного розпису можуть вноситися зміни у разі введення (виведення) штатних одиниць, змін розміру посадових окладів, а також змін суттєвих умов праці (назви посад, розрядів, категорій тощо).

Зміни до штатного розпису вносяться на підставі наказу по підприємству (установі, організації), в якому висвітлюються причини внесення цих змін.

Таким чином, підприємство (установа, організація) самостійно вирішує питання стосовно порядку введення до штатного розпису назв посад (професій), які будуть застосовуватися у разі виробничої необхідності.

Слід зазначити, що штатний розпис є підсумковим кадровим документом, який складається на підставі інших документів щодо кадрів.

Обов'язковою умовою при розробці та затвердженні штатного розпису є те, що роботодавець повинен присвоювати штатним одиницям тільки ті найменування посад і професій, які відповідають Державному класифікатору України. Відповідно до посад, затверджених у штатному розписі підприємства, складаються накази про прийняття працівників на роботу, а також вносяться записи до трудової книжки. Якщо робітник претендує на одержання пенсії за віком на пільгових умовах за працю в шкідливих або небезпечних умовах відповідно до ст. 13 Закону України «Про пенсійне забезпечення», важливо, щоб найменування роботи, посади відповідало зазначеному в класифікаторі, інакше працівник втрачає право на отримання такої пенсії [5].

Здебільшого штатний розпис містить наступну інформацію:

- перелік посад;

- кількість штатних одиниць;
- суми посадових окладів та надбавок;
- місячний фонд оплати праці.

Деякі спеціалісти вважають, що посади робітників, які працюють за сумісництвом, штатним розписом затверджувати не потрібно, але цим документом мають зазначатися усі можливі на підприємстві посади, у тому числі й ті, на які приймаються сумісники. Причому за посадою сумісника може передбачатися як 1 штатна одиниця, так, наприклад, і 0,5 або 0,25 тощо.

На практиці оптимальна кількість штатних одиниць визначається на підставі розрахунку планового обсягу робіт та послуг з урахуванням затверджених норм праці. Посадовий оклад чи місячна тарифна ставка працівника не може бути меншою за розмір мінімальної заробітної плати.

Таблиця 1

Штатний розпис ТОВ «Альфа» (вводиться з 5.06.2017 року)

№ пор.	НАЗВА СТРУКТУРНОГО ПІДРОЗДІЛУ	НАЗВА ПОСАДИ (ПРОФЕСІЇ)	КОД ЗА КЛАСИФІКАТОРОМ ПРОФЕСІЙ	КІЛЬКІСТЬ ШТАТНИХ ОДИНИЦЬ	ПОСАДОВИЙ ОКЛАД, ГРН	НАДБАВКИ, ГРН	МІСЯЧНИЙ ФОНД ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ, ГРН
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Адміністрація	Генеральний директор	1210.1	1	4000,00	100,00	4100,00
		Головний адміністратор	1227	1	2500,00		2500,00
2	Бухгалтерія	Головний бухгалтер	1231	1	3500,00	50,00	3550,00
		Провідний бухгалтер	2411.2	1	2300,00		2300,00
		Бухгалтер	3433	1	1900,00		1900,00
		Бухгалтер	3433	0,25	1500,00		375,00
3	Відділ кадрів	Начальник	1232	1	2500,00		2500,00
		Інспектор із кадрів	3423	1	1500,00		1500,00
4	Відділ збуту	Начальник	1233	1	2700,00	50,00	2750,00
		Менеджер із логістики	1475.4	1	2200,00		2200,00
		Менеджер зі збуту	1475.4	1	2000,00		2000,00
		Менеджер зі збуту	1475.4	0,5	2070,00		1035,00
		Експедитор	3422	2	1100,00		2200,00
		Експедитор	3422	1	1000,00		1000,00
5	Господарський відділ	Прибиральник службових приміщень	9132	0,5	1000,00		500,00
	Разом			13,5	31770,00	200,00	29410,00

При складанні штатного розпису потрібно враховувати вимоги нормативно-правових актів та внутрішніх організаційно-нормативних документів підприємства, таких як:

- організаційна структура та чисельність підприємства, положення з оплати праці;
- Закон України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. №108/95-ВР;
- Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників, затверджена наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту України від 29.07.1993 р. №58 з наступними змінами від 26.03.1996 р., 08.06.2001 р., 24.09.2003 р.;
- Інструкція зі статистики кількості працівників, затверджена наказом Державного комітету статистики України від 28.09.2005 р. №286 (zareєстрована у Міністерстві юстиції України 30.11.2005 р. за №1442/11722);
- національний класифікатор України ДК003:2010 «Класифікатор професій»;
- методика розрахунку чисельності окремих категорій працівників на основі норм із праці;
- міжгалузеві нормативи чисельності працівників;
- ліцензійні умови провадження господарської діяльності та інших.

Штатний розпис затверджується керівником підприємства шляхом видання спеціального локального нормативного акту (наказу). Наказом з основної діяльності, а не наказом з особового складу, як часто помилково вважають. Однак керівник може передавати це право іншим працівникам, наприклад, своїм наказом, але здебільшого затвердження штатного розпису він залишає за собою.

Штатний розпис затверджується на початку діяльності підприємства, з часом, при необхідності, створюється новий документ або вносяться зміни до існуючого у випадку введення нових штатних одиниць, зміни розміру заробітної плати або істотних умов роботи (систем і розмірів оплати праці, розрядів і найменувань посад тощо).

Після внесення змін видається наказ, який має містити обґрунтування цих нововведень і їх формулювання. У разі структурної перебудови підприємства видається наказ про затвердження нового штатного розпису і скасування чинного. В інших випадках наказом вносяться зміни без перезатвердження чинного документа.

Кількість і періодичність змін штатного розпису протягом року не обмежується. Але робити це щомісяця недоцільно, тому при складанні документа на початку року бажано враховувати перспективи розвитку підприємства.

Дата виведення посад (скорочення) або дата затвердження штатного розпису з урахуванням змін структури підприємства, наприклад, у зв'язку з реорганізацією (внесення змін до раніше визначених умов праці), мають бути такими, щоб підприємство, як цього вимагає ст. 492 КЗпП, мало змогу не пізніше ніж за два місяці попередити працівників, яких стосуються зміни. Якщо робітники підлягають звільненню, компанії необхідно направити державній службі зайнятості за місцем розташування статистичну інформацію за формою №4-ПН (план), затвердженою наказом Міністерства праці та соціальної політики України 19.12.2005 р. №420.

Згідно з ст. 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність у вигляді штрафу, що накладається на посадових осіб, відповідних за ведення кадрового обліку, у розмірі від 30 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 510 до 1700 грн). Такий саме штраф мають сплатити посадові особи у разі невідповідності штатного розпису нормам чинного законодавства, тобто якщо він затверджений не у встановленій формі, із використанням назв посад, не передбачених класифікатором.

Адміністративні штрафи за порушення трудового законодавства мають право накладати районні (міські) суди і Державний департамент нагляду за дотриманням законодавства про працю Мінпраці України (ст. 221 і ст. 2301 Кодексу про адміністративні правопорушення) у порядку, передбаченому Інструкцією з оформлення органами Держнаглядпраці матеріалів

про адміністративні правопорушення, затвердженою наказом Міністерства праці та соціальної політики від 21.03.03 р. №72 [4].

Висновки. Після проведення усіх вищевказаних досліджень, можна з упевненістю сказати, що штатний розпис – надзвичайно корисна та потрібна річ для кожного підприємства. Наявність штатного розпису не лише покращить становище підприємства під час перевірки, але й дасть упевненість у своїй праці та ефективній діяльності даного підприємства. На мою думку законодавству України потрібно приділити більшу увагу на внутрішню роботу підприємств, а зокрема на ведення такої документації як штатний розпис. За невиконання певних правил та вимог збільшити розмір штрафу та нести відповідні покарання. Оскільки ми самі будуємо нашу нову державу, і хочемо бути впевненими в її найкращому майбутньому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кибанова. А.Я. Управление персоналом организации / Под ред. А.Я. Кибанова. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 512 с.
2. Малиш О. Моделювання поведінки підприємства щодо вдосконалення персоналу / О. Малиш // Економіст. – 2003. – № 11. – С.19-22.
3. Богиня Д.П. Теоретико-методологические аспекты исследования конкурентоспособности рабочей силы / Д.П. Богиня // Конкурентоспособность в сфере труда. – К., 2001. – Вып.1. – С.10-18.
4. Бородина Е. Человеческий капитал как основной источник экономического роста / Е. Бородина // Экономика Украины. – 2003. – №7. – С.48-51.
5. Управление персоналом: энциклопедический словарь / Под. ред. А.Я. Кибанова. – М.: ИНФА-М, 1998. – 288 с.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Недбалюк О.П.

Наталія Варважицька
(Вінниця)

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ АНАЛІЗУ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ГАЛУЗІ МЕТАЛУРГІЇ

Розкрито сутність поняття «ефективності праці» та надано оцінку ефективності використання трудових ресурсів для підприємств металургійної галузі в умовах розвитку ринкової економіки. У статті запропоновано результати дослідження ефективності праці трудових ресурсів за період 2013-2016 рр. на прикладі гірничо-збагачувальних підприємств Криворізького басейну. На основі аналізу та оцінки ефективності праці на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України запропоновано удосконалення організаційно-економічного механізму підвищення ефективності праці трудових ресурсів, у якому окреслено основні напрямки щодо її покращення, та визначено особливості ефективності праці з урахуванням специфіки діяльності аналізованих підприємств.

Ключові слова: ефективність праці; трудові ресурси; продуктивність праці; результати праці; мотиваційний механізм.

The essence of the concept of "labor efficiency" is revealed and the efficiency of using the labor resources of enterprises of the metallurgical industry in the conditions of developing a market economy is estimated. The article suggests the results of the study of the labor labor efficiency for the period 2013-2016. The main indicators of enterprises' activity are analyzed, the index analysis of labor efficiency is carried out and the results of correlation-regression analysis are presented.

Based on the analysis and assessment of labor efficiency at the enterprises of the mining and metallurgical complex of Ukraine, it is proposed to improve the organizational and economic mechanism for increasing labor efficiency, which identifies the main directions for improving labor resources, and specifies the characteristics of labor efficiency, taking into account the specifics of the activities of the analyzed enterprises.

Key words: labor efficiency; labor resources; labor productivity; results of labor; motivational mechanism.

Постановка завдання. У відповідності до Державної програми активізації розвитку економіки на 2010-2013 роки [1], затвердженою постановою Кабміну України №187 від 27.02.2013 р., одним з основних завдань суб'єктів господарювання є підвищення ефективності своєї діяльності, в тому числі й підвищення ефективності трудових ресурсів, що є досить актуальною. Це пояснюється тим, що ефективність використання персоналу є ключовим фактором, що впливає на конкурентоспроможність продукції та її якість, сприяє поліпшенню економічної діяльності, зменшенню витрат на персонал та зростанню доходів працівників.

Для металургійних підприємств ефективності трудових ресурсів є ключовим аспектом подальшого розвитку, як і визначення основних напрямків її підвищення.

Питання та проблеми ефективності трудових ресурсів підприємства досліджувались у працях вчених, таких як: М. Г. Акулов [4], Д. П. Богиня [2], В. М. Гончаров [5], А. В. Драбаніч [4], Т. В. Євась [4], А. М. Колот [3], А. В. Череп [6], А. Ф. Шевченко [2], Л. В. Шитікова [6] та інші.

Мета статті – дослідження та аналіз основних напрямків підвищення ефективності трудових ресурсів підприємства у галузі металургії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо із того, що на наш погляд, будь-яка економічна діяльність підприємства чи організації повинна бути ефективною, оскільки від цього залежить процес її реалізації та прибуток, що виступає кінцевим результатом будь-якої діяльності.

Якщо розглядати у глибинному аспекті трактування поняття «ефективність», то цей термін означає загальну результативність людської діяльності, яка відображає співвідношення одержаного результату до затрат, що були понесені на отримання такого результату. Відповідно, ефективності трудових ресурсів є співвідношенням обсягу вироблених матеріальних та нематеріальних благ до кількості затраченої на це праці [2, с. 4].

Поняття ефективності стосується не тільки економічних, але й соціальних процесів. Більше того, підвищення економічної ефективності є доцільним тільки в тому випадку, коли воно сприяє покращанню не лише економічних, а й соціальних результатів. Відповідно, ефективності трудових ресурсів враховує такі соціально-психологічні аспекти, як: корисність результату праці; значущість трудових затрат для підприємства і суспільства; моральне задоволення від процесу трудової діяльності [3, с. 28-29].

Залежно від особливостей визначення отриманих благ та витрат, що використовуються при визначенні ефективності, можна встановити такі показники ефективності трудових ресурсів:

Продуктивність праці. Тепер обчислимо наступні види продуктивності праці: індивідуальна, локальна, суспільна, виробнича [4, с. 84]:

$$ПП = \text{Обсяг виробництва} / \text{Чисельність ПВП} \quad (1)$$

Відмітимо, що на рівень продуктивності праці впливають: рівень екстенсивного використання праці; інтенсивність праці; техніко-технологічний стан виробництва.

Трудомісткість є показником, оберненим до продуктивності, та характеризує витрати часу на виготовлення одиниці продукції [4, с. 84]:

$$T_m = (\text{Чисельність ПВП} + \Phi_{\text{еф}}) / \text{Обсяг виробництва} \quad (2)$$

$\Phi_{\text{еф}}$ – ефективний фонд робочого часу за період.

Рентабельність праці (P_i) або рентабельність сумарних витрат на персонал [4, с. 87], що розраховується за формулою:

$$P_i = (D_i - B_i) / B_i = \Pi_i / B_i \quad (3)$$

D_i – вартість створена витраченою праці, B_i – витрати праці в грошовому вираженні, Π_i – прибуток, отриманий від витрат праці.

Ефективність використання робочого часу (E_ϕ), що визначається також питомою вагою фактично відпрацьованого робочого часу у реальному (ефективному) фонді робочого часу [4, с. 134]:

$$E_\phi = (\Phi_{\text{факт}} / \Phi_{\text{еф}}) * 100 \% \quad (4)$$

$\Phi_{\text{факт}}$ – фактичний фонд робочого часу за період.

Ефективності трудових ресурсів залежить насамперед від трудових ресурсів, що є в розпорядженні підприємства.

Зауважимо, що в офіційних джерелах пропонують використовувати наступний алгоритм аналізу стану та ефективності трудових ресурсів [5, 6]:

- аналіз чисельності, складу та руху робочої сили;
- аналіз використання фонду робочого часу;
- аналіз продуктивності праці;
- визначення резервів підвищення ефективності використання трудових ресурсів.

Проаналізуємо ефективності трудових ресурсів загалом по Україні. У масштабах національної економіки, критерієм оцінки ефективності трудових ресурсів виступає продуктивність праці, динаміка якої за 2013-2016 рр. наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка ефективності трудових ресурсів за 2013-2016 рр.*

Показник	2013	2014	2015	2016	Темп приросту 2016/2013, %
ВВП у фактичних цінах, млн. грн	913345	1082569	1302079	1408889	158,91
ВВП в цінах 2013 року, млн грн	628516	654598	688596	689973	3,00
Чисельність зайнятих, тис. осіб	20191,5	20266	20324,2	20354,3	-1,81
Продуктивність праці, тис. грн/особу	31,13	32,30	33,88	33,90	4,92
Темп приросту продуктивності праці, %	-11,46	1,05	4,89	0,06	-

*Розраховано авторами на основі [7].

Проаналізуємо ефективності трудових ресурсів за період 2013-2016 рр. на прикладі металургійних підприємств Криворізького басейну: Центрального гірничо-збагачувального комбінату (ЦГЗК), Північного гірничо-збагачувального комбінату (ПівнГЗК), Південного гірничо-збагачувального комбінату (ПівдГЗК), Інгулецького гірничо-збагачувального комбінату (ІнГЗК).

Аналіз основних показників діяльності металургійних підприємств Кривбасу стосовно ефективності трудових ресурсів та роботи з персоналом наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні показники діяльності металургійних підприємств за період 2013-2016 рр*

№ п/п	Підприємство	2013	2014	2015	2016	Відхилення 2016/2013	
1	Обсяг виробництва продукції, тис. грн.					+, -	%
	ЦГЗК	2285969,74	4419777,00	6424119,00	4985866,00	2699896,00	118,11
	ПівК	2100421,00	6105012,00	10713358,00	7986649,00	5886228,00	280,24
	ПівНГЗК	5920884,90	10228695,00	14609026,00	11807135,00	5886251,00	99,42
	ІнГЗК	4342537,53	8830123,00	14548124,00	10099671,00	5757134,00	132,58
2	Обсяг виробництва продукції в зіставлених цінах 2013 р., тис. грн.						
	ЦГЗК	2285969,74	2675936,00	2718159,00	2793479,00	507509,00	22,20
	ПівНЗК	2100421,00	7272470,00	8266012,00	7589764,00	5489343,00	261,34
	ПівДГЗК	5920884,90	1556624,00	1624462,00	1817030,00	-4103855,00	-69,31
	ІнГЗК	4342537,53	5567399,00	5460400,00	5255021,00	912483,300	21,01
3	Середньооблікова чисельність персоналу, осіб						
	ЦГЗК	7212	6609	5915	5597	-1615	-22,39
	ПівНЗК	9085	7775	7161	6782	-2303	-25,35
	ПівДГЗК	8718	8428	7902	7611	-1107	-12,7
	ІнГЗК	8595	6792	5942	5667	-2928	-34,07
4	Розмір фонду оплати праці, тис. грн.						
	ЦГЗК	222959,80	273349,60	296628,80	308153,40	85193,60	38,21
	ПівНГЗК	309158,70	364375,20	398044,30	405446,50	96287,80	31,15
	ПівДГЗК	244444,70	321927,50	401035,70	430648,30	186203,60	76,17
	ІнГЗК	284583,90	319301,20	331014,90	335548,70	50964,80	17,91
5	Середня заробітна плата, грн/ міс.						
	ЦГЗК	2576,26	3446,68	4179,05	4588,07	2015,81	78,09
	ПівНГЗК	2835,80	3905,41	4632,08	4981,89	2146,09	75,68
	ПівДГЗК	2336,59	3183,11	4229,26	4715,20	2378,61	101,80
	ІнГЗК	2759,20	3917,61	4642,30	4934,25	2175,05	78,83
6	Продуктивність праці, тис. грн/ особу						
	ЦГЗК	316,9675	404,8928	459,5366	499,1029	182,1354	57,46
	ПівНГЗК	231,1966	935,3659	1154,3098	1119,1041	887,9075	384,05
	ПівДГЗК	679,1563	184,6968	205,576	238,7373	-440,419	-64,85
	ІнГЗК	505,24	819,6996	918,9498	927,3021	422,0621	83,54

*Розраховано авторами на основі [8].

Для детальнішого аналізу ефективності використання трудових ресурсів на металургійних підприємствах порівнюємо темпи зростання продуктивності праці та заробітної плати.

Якщо ж розглядати у загальному вигляді діяльність підприємства, то вона є ефективною лише у тому випадку, коли зростання продуктивності праці є більшим, ніж зростання заробітної плати.

Для цього значення 2013 року приймемо за базові та знайдемо індекси зростання продуктивності праці та заробітної плати одного робітника, порівняємо їх (табл. 4). Для оцінки ефективності трудових ресурсів використаємо індекс ефективності використання трудових ресурсів ($I_{\text{еф.тр.}}$), що враховує зміну заробітної плати та продуктивності праці робітника та розраховується за формулою [4, с. 254]:

$$I_{\text{еф.тр.}} = I_{\text{зп}} / I_{\text{пп}} \quad (5)$$

де $I_{\text{зп}}$ – індекс зміни заробітної плати, $I_{\text{пп}}$ – індекс зміни продуктивності праці.

Пороговим значенням цього показника є 1, адже якщо $I_{\text{еф.тр.}} > 1$, то зростання заробітної плати перевищує зростання продуктивності праці, що свідчить про неефективне використання трудових ресурсів підприємства.

Таблиця 4

Індексний аналіз ефективності трудових ресурсів за 2013-2016 рр.

Підприємство	2013	2014	2015	2016
Індекси зміни продуктивності праці одного робітника				
ЦГЗК	1	1,277	1,135	1,086
ПівнГЗК	1	4,046	1,234	0,97
ПівдГЗК	1	0,272	1,113	1,161
ІнГЗК	1	1,622	1,121	1,009
Індекси зміни заробітної плати одного робітника				
ЦГЗК	1	1,338	1,212	1,098
ПівнГЗК	1	1,377	1,186	1,076
ПівдГЗК	1	1,362	1,329	1,115
ІнГЗК	1	1,42	1,185	1,063
Індекс ефективності використання трудових ресурсів				
ЦГЗК	1	1,048	1,068	1,011
ПівнГЗК	1	0,34	0,961	1,109
ПівдГЗК	1	5,007	1,194	0,96
ІнГЗК	1	0,875	1,057	1,054

**Розраховано авторами на основі [4, 8].*

За динамікою зміни значень індексу ефективності використання трудових ресурсів можна сказати, що найбільш неефективно працювали ЦГЗК та ПівдГЗК (крім 2016р.), де зростання заробітної плати було більшим, ніж підвищення продуктивності праці. На ІнГЗК спостерігається зменшення темпів зростання продуктивності праці порівняно з темпами зростання заробітної плати, що свідчить про погіршення використання персоналу у 2015-2016 рр. Ефективність використання персоналу на ПівнГЗК за 2016 р. дещо погіршилась, про що свідчить розрахункове значення ($1,109 > 1$).

Динамічна зміна умов господарювання підприємств металургійного комплексу Кривбасу вимагає проведення постійного моніторингу стану трудових ресурсів та ефективності їх використання, пошуку резервів підвищення ефективності персоналу.

Основні напрями підвищення ефективності трудових ресурсів можна розкрити через організаційно-економічний механізм підвищення ефективності трудових ресурсів (рис. 2), що забезпечує комплексний підхід до управління персоналом на підприємстві та має на меті розробку комплексної програми підвищення ефективності персоналу.

Мотиваційний механізм, що діє на аналізованих підприємствах у межах впровадженої

системи оплати праці, становить матеріальну винагороду в грошовому вигляді, розмір якої залежить від виконання планів підприємства по виробництву та реалізації продукції. На аналізованих підприємствах діє багаторівнева система оплати праці.

Описана вище методика об'єднує новітні форми управління персоналом та визначає вплив посади на кінцевий результат, забезпечуючи:

- зацікавленість кожного працівника у виявленні та реалізації резервів і можливостей підвищення результатів індивідуальної та колективної праці;
- обґрунтованість співвідношень в оплаті праці різних груп і категорій працівників, виходячи з їх ролі у виробничому процесі, кваліфікаційно-професійного досвіду, складності виконуваних ними робіт і функцій, рівня відповідальності і творчої активності;
- співвідношення між розміром оплати праці і трудовими зусиллями працівника, виходячи із результатів індивідуальної праці і оцінки особистого внеску в кінцевий результат роботи.

Висновки. Аналіз ефективності використання трудових ресурсів є потрібним елементом для розвитку будь-якого підприємства. Ми дослідили, що для підприємств металургійного комплексу за 2013-2016 рр. характерною є непостійність та різна ефективність у використанні трудових ресурсів, що свідчить про необхідність вдосконалення ефективності трудових ресурсів. Було виділено наступні напрямки підвищення ефективності трудових ресурсів:

- поліпшення умов праці та підвищення ефективності системи забезпечення оптимальних умов праці, що буде відповідати особливостям виробничого процесу та міжнародним стандартам;
- мотивація працівників рівнем заробітної плати;
- підвищення кваліфікації персоналу та його частки з вищою освітою;
- оптимізація затрат робочого часу на підприємствах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державна програма активізації розвитку економіки на 2010-2013 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р. №187 / [Електронний ресурс]: постанова 187- 2013-п / Кабінет Міністрів України. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187-2017-%D0%BF>.
2. Богиня, Д. П. Ефективності трудових ресурсів в ринковій економіці [Текст] / Д. П. Богиня, А. Ф. Шевченко // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 4. – С.3–6.
3. Колот, А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку [Текст] : монографія / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2014. – 251с.
4. Акулов, М. Г. Економіка праці і соціально трудові відносини [Текст] : [навч. посіб.] / М. Г. Акулов, А. В. Драбаніч, Т. В. Євась та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 328с.
5. Гончаров, В. М. Концептуальні проблеми ефективності трудових ресурсів в Україні [Текст] / В. М. Гончаров // Вісник економічної науки України. – 2007. – № 2. – С.33-37.
6. Череп, А. В. Методичні підходи до використання трудових ресурсів у відповідності з потенційними можливостями підприємства [Текст] / А.В.Череп, Л.В.Шитікова // Бізнес-Інформ. – 2013. – №10. – С. 253-257.
7. Державна служба статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.smida.gov.ua.

Наталія Варважицька
(Вінниця)

РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ринок праці є один з основних елементів функціонування економіки будь-якої країни. В науковій роботі висвітлено проблеми зайнятості та безробіття на сучасному етапі, вплив глобалізаційних процесів, євроінтеграції та ринкових відносин на економічну систему України. Досліджено основні тенденції на сучасному ринку праці, виявлено проблеми та запропоновано головні стратегічними заходи, що сприятимуть мінімізації негативних моментів на ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, населення, зайнятість, безробіття, глобалізація, пропозиція та попит.

The labor market is one of the main elements of the functioning of the economy of any country. The scientific work highlights the problems of employment and unemployment at the present stage, the impact of globalization processes, European integration and market relations on the economic system of Ukraine. The main tendencies in the modern labor market were investigated, problems were identified and the main strategic measures were proposed that would help to minimize negative moments in the labor market.

Key words: labor market, population, employment, unemployment, globalization, supply and demand.

Одним з основних понять економіки України є ринок праці – механізм, що віддзеркалює всі соціально-економічні, політичні, демографічні та інші процеси у суспільстві.

Глобалізаційні процеси, євроінтеграція, розвиток ринкових відносин – все це здійснює вплив на функціонування економічної системи України та окремих її елементів. Криза періоду якісних перетворень викликала ряд суспільних проблем, серед яких погіршення складових соціального розвитку, зниження загального рівня життя населення, зростання числа мігрантів тощо.

Дослідженню науково-теоретичних та практичних аспектів функціонування ринку праці присвячено праці таких вчених, як: Д. Ліндсея, А. Маршала, В. Гейця, А. Торнелла, Д. Богіні, П. Василенка, Н. Волгіна та багато інших.

За останні роки стан ринку праці України суттєво змінився. Беручи до уваги офіційну статистику, протягом 2016 р. показник зайнятого населення працездатного віку становив 64,2%. Але вже починаючи з 2017 року, коли Україну спіткала криза, а її території були частково втрачені – цей показник зменшився до 63,3% [1].

Також, за даними Державної служби статистики рівень економічно активного населення України зменшився. Причинами цього є те, що: більшість населення не має бажання працювати за відносно малу заробітну плату, яка не здатна забезпечити всі їх (бодай побутові) потреби; у 2014-2017 роках внаслідок війни та пов'язаного з нею економічного спаду відбулося різке зростання еміграції з України; закони деяких європейських країн (Польщі, Чехії, Угорщини та ін.) дають змогу українцям офіційно працевлаштуватися та за місяць заробляти річну середню заробітну плату України; кількість переселенців, які залишили попередні робочі місця у зв'язку із політичними та воєнними конфліктами на півдні та сході країни постійно зростає.

Ситуація на ринку праці України виглядає загрозливою. Кількість вакансій, де пропонується мінімальна зарплата, зросла до рекордних 35 %, а загальний рівень безробіття вже впритул наблизився до позначки в 40 %. Причому, із загальної кількості працездатного населення країни, близько 7,5 млн. осіб є економічно неактивними. За оцінками Міністерства

соціальної політики України, до кінця 2017 р. близько 4 млн. українців будуть офіційно числитися безробітними [2].

Також сучасний ринок праці України характеризується професійно-кваліфікаційним дисбалансом робочої сили. У деяких регіонах вона є трудо-надлишковою: пропозиція робочої сили перевищує попит на неї (це здебільшого сільськогосподарські території). В інших регіонах навпаки – є трудодефіцитною (в галузі будівництва, хімічної, добувної, оборонної промисловості) [3, с. 127].

Для подолання структурного дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці необхідно, наприклад, запровадити довгострокове прогнозування потреби економіки країни у працівниках тієї чи іншої сфери. На його основі має формуватись державне замовлення для навчальних закладів на підготовку спеціалістів.

Головними стратегічними заходами уряду країни, спрямованими на мінімізацію для ринку праці негативних моментів ринку праці, повинні бути:

1. Наближення розмірів заробітної плати до розмірів сусідніх європейських країн;
2. Підвищення професійно-кваліфікаційних характеристик вітчизняної робочої сили та її конкурентоспроможності, що призвело б до збільшення кваліфікованих кадрів;
3. Розвиток інститутів ринку праці – це допоможе визначити в яких сферах діяльності є потреба у працівниках;
4. Досягнення Україною домовленостей з державами-реципієнтами українських працівників-мігрантів щодо їх легалізації, посилення соціального захисту, включаючи пенсійне забезпечення, та посилення правового захисту.

Ринок праці України є незрілим, розбалансованим та малоефективним. Держава поки не змогла сформулювати цілісну концепцію політики на ринку праці. Одні проблеми тривають уже десятиліттями і є наслідком невдалої державної політики, а інші виникли нещодавно на тлі анексування території України. Але, на нашу думку, більшість із вищезазначених проблем можливо вирішувати цивілізованим шляхом з використанням кращого європейського та світового досвіду (Швеції, Англії, США та ін.).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Офіційний сайт міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.msp.gov.ua
3. Федунчик Л.Г. Реалії ринку праці України / Л.Г. Федунчик // Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України: тези доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів / упоряд. О.П. Канівець, Л.Г. Новаш. – К. : ІПК ДСЗУ, 2015. – С. 126-128.
4. Яценко Л.Д. Напруженість а ринку праці України: чинники, соціальні наслідки та шляхи подолання / Відділ соціальної безпеки. – №29, серія "Соціальна політика" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/content/articles/files/runok_prasi-83d61.pdf

УДК 336.64

Валерій Величкін, Владислав Циганок
(Дніпро)

СТАВКА ДИСКОНТУВАННЯ: АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ВИЗНАЧЕННЯ

Проведений аналіз моделей визначення та розрахунку важливої економічної категорії – ставки дисконтування грошових потоків. Доведено, що однією з найбільш просунутих модифікацій є трифакторна модель CAPM Е. Фами і К. Френча, є основною на фондових ринках ЕС, США, Японії.

Ключові слова: грошовий потік, вартість капіталу, дисконтування, рентабельність капіталу, ризик.

An analysis of the models for the determining and calculating of the important economic category - the rates of discounting of cash flows. It is proved that one of the most advanced modifications is the three-factor model of CAPM E. Fami and K. Franch, which is the main stock market in the EU, USA, Japan.

Key words: An cash flow, the cost of capital, a discounting, the return on equity, a risk.

Ставка дисконтування – це коефіцієнт, який існує для того щоб виразити вартість майбутнього капіталу на поточний момент. Це робиться через те, що існує постійне знецінення грошей. Ставка дисконтування використовується в інвестиційному аналізі, коли вирішується перспектива вкладення грошей. Для цього майбутню вартість об'єкта інвестування призводять до поточної. Проводячи аналіз, можна оцінити привабливість об'єкта. Будь-яка цінність об'єкта завжди відносна, тому ставка дисконтування виступає тим самим базовим критерієм за яким оцінюють ефективність вкладу грошей.

На наш вигляд проблема вартості грошей (зокрема, розмір-ставка дисконтування) вперше математично викладена у Марковица та у подальшому у фундаментальній роботі Шарпа, Александера, Бейли [6, 2].

Залежно від умов, ставка дисконтування може розраховуватись по різному. Розглянемо основні моделі оцінки ставки дисконтування:

- Модель вартості капітальних активів CAPM (найбільш просунута);
- Модель дивідендів постійного зростання (Гордона);
- Модель на основі середньозваженої вартості капіталу (WACC);
- Модель на основі рентабельності капіталу;
- Модель урахування ринкових мультиплікаторів;
- Модель на основі премій на ризик;

Модель оцінки капітальних активів – CAPM (Capital Asset Pricing Model) була запропонована в 60-і роки У.Шарпом (1964 г.) для оцінки майбутньої прибутковості акцій / капіталу компаній [8]. Модель CAPM відображає майбутню прибутковість, як прибутковість по безризиковому активу та премією за ризик. В результаті, якщо очікувана прибутковість акції буде нижче, ніж необхідна прибутковість інвестори відмовляться від вкладення в даний актив. Фактор, що визначає майбутню норму, в моделі був узятий ринковий ризик. Формула розрахунку ставки дисконтування за моделлю CAPM наступна:

$$r_i = r_f + \beta \cdot (r_m - r_f);$$

$$\beta = \frac{\sigma_{im}}{\sigma_m^2};$$

де: r_i – очікувана прибутковість акції (ставка дисконтування); r_f – прибутковість по безризиковому активу, r_m – ринкова прибутковість, яка може бути взята як середня прибутковість по індексу; β – коефіцієнт бета;

σ_{im} – стандартне відхилення зміни прибутковості акції в залежності від зміни прибутковості ринку; σ_{2m} – дисперсія ринкової прибутковості.

Головний недолік даної моделі CAPM (першої моделі Шарпа) – це однофакторність. Тому в модифікованій моделі оцінки капітальних активів включені також поправки на несистематичний ризик. Несистематичний ризик ще називається специфічним ризиком, який проявляється тільки при певних умовах. У модифікованій моделі CAPM (Modified Capital Asset Pricing Model, MCAPM) [8]:

$$r_i = r_f + \beta \cdot (r_m - r_f) + r_u;$$

де: r_u – ризикова премія, що включає несистематичний ризик компанії.

Однією з найбільш просунутих модифікацій моделі CAPM стала трифакторна модель Е. Фами і К. Френча (1992) [4], яка стала враховувати ще два параметри, що впливають на майбутню норму прибутку: розмір компанії і галузеву специфіку.

$$r = \gamma + \beta(r_m - r_f) + s_i \cdot SMB_t + h_i \cdot HML_t;$$

Де: SMB_t – різниця між прибутковістю середньозважених портфелів акцій малої і великої капіталізації; HML_t – різниця між прибутковістю середньозважених портфелів акцій з великими і малими відносинами балансової вартості до ринкової вартості; γ – очікувана прибутковість активу при відсутності впливу на нього 3-х факторів ризику.

Трифакторна модель Е. Фами і К. Френча була модифікована М. Кархартом (1997) [3] введенням четвертого параметра для оцінки можливої майбутньої прибутковості акції – моменту. Момент відображає швидкість зміни ціни за певний історичний проміжок часу, коли використовується четвертий параметр в модель оцінки дохідності акції в майбутньому, то враховується, що на майбутню норму прибутковості впливає також швидкість зміни ціни.

$$r = \gamma + \beta(r_m - r_f) + s_i \cdot SMB_t + h_i \cdot HML_t + WML_t;$$

де: γ – ставка дисконтування; WML_t – момент, швидкість зміни вартості акції за попередній період.

Подальші удосконалення моделі CAPM (зокрема, збільшення факторів) сильно поступаються трьох-факторної моделі Фами-Френча, яка краще підходить для пояснення зв'язку між прибутковістю і ризиком на розвиненому фондовому ринку Євросоюзу. Практикою була доведена незначимість «ефекту розміру» на ринках, що розвиваються, до яких відноситься і фондовий ринок України [1]. Трьох-факторна модель Фами-Френча є основною на фондових ринках ЕС, США, Японії.

Використання моделі Гордона [5] (Модель дивідендів постійного зростання) має деякі обмеження на використання, адже для того щоб оцінити ставку дисконту необхідно, щоб у компанії випускала звичайні акції з дивідендними виплатами. Формула розрахунку (ставки дисконтування):

$$r = \frac{DIV}{P \cdot (1 - fc)} + g;$$

де: DIV – розмір очікуваних дивідендних виплат на одну акцію за рік;

P – ціна розміщення акцій; fc – витрати на емісію акцій; g – темп приросту дивідендів.

Модель оцінки ставки дисконтування на основі середньозваженої вартості капіталу [7] (WACC, Weighted Average Cost of Capital) одна з найбільш популярних і показує норму доходу, яку слід виплатити за використання інвестиційного капіталу. Інвестиційний капітал

може складатися з двох джерел фінансування: власного капіталу і залученого. Найчастіше WACC використовують як у фінансовому, так і в інвестиційному аналізі для оцінки майбутньої прибутковості інвестицій з урахуванням початкових умов прибутковості (рентабельності) інвестиційного капіталу. Економічний сенс розрахунку середньозваженої вартості капіталу полягає в розрахунку мінімально допустимого рівня прибутковості (прибутковості, рентабельності) проекту. Даний показник використовують для оцінки вкладення в уже існуючий проект. Формула розрахунку середньозваженої вартості капіталу наступна:

$$WACC = R_e \frac{E}{V} + R_d (1 - t) \frac{D}{V};$$

де: r_e , r_d – очікувана (необхідна) дохідність власного капіталу і залученого відповідно; E / V , D / V – частка власного і залученого капіталу. Сума власного і залученого капіталу формує капітал компанії ($V = E + D$);

t – ставка податку на прибуток.

Розрахунок ставки дисконтування на основі рентабельності капіталу. Переваги цього методу полягають в можливості розрахунку ставки дисконтування для підприємств, які не котируються на фондовому ринку. Тому для оцінки дисконту використовуються показники рентабельності власного і залученого капіталу. Якщо підприємство має як власний, так і й капітал, то використовується показник - рентабельність активів (Return On Assets, ROA), або рентабельність власного капіталу (Return On Equity, ROE), який показує ефективність / прибутковість управління капіталом підприємства (компанії). Розвиваючи даний підхід в оцінці ставки дисконтування через оцінку рентабельності капіталу підприємства в якості критерію оцінки ставки можна використовувати більш точний показник - рентабельність задіяного капіталу (ROCE, Return On Capital Employed). Даний показник на відміну від ROE використовує довгострокові зобов'язання (через акції). Даний показник може бути використаний для компаній, які мають привілейовані акції на фондовому ринку. Якщо їх у компанії немає, то коефіцієнт ROE дорівнює ROCE. Показник розраховується за формулою:

$$ROCE = \frac{\text{Чистий прибуток} - \text{Дивідендні виплати}}{\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові зобов'язання}}$$

Ще один різновид коефіцієнта рентабельності власного капіталу – рентабельність середнього задіяного капіталу ROACE (Return on Average Capital Employed). По суті, даний показник відповідає ROCE, головна відмінність його полягає в усередненні вартості задіяного капіталу (Власний капітал + довгострокові зобов'язання) на початок і кінець оцінюваного періоду. Формула розрахунку даного показника:

$$ROACE = \frac{\text{Чистий прибуток} - \text{Дивідендні виплати}}{\text{Середній залучений капітал}}$$

Модель розрахунку ставки дисконтування на основі ринкових мультиплікаторів. Даний метод широко використовується для розрахунку ставки дисконтування у підприємств, які мають випуски звичайних акцій на фондовому ринку. У підсумку, розраховується ринковий мультиплікатор E / P , який перекладається як $EBIDA / Price$. Переваги такого підходу полягають в тому, що формула відображає галузеві ризики при оцінці компанії.

В моделі розрахунку ставки дисконтування на основі премій за сризик (один з варіантів моделі Шарпа [9]) Ставка дисконтування розраховується як сума ставки безризикового активу, інфляції і премії за ризик. Як правило, даний метод оцінки ставки дисконтування проводиться для різних інвестиційних проектів, де складно статистично оцінити величину можливого ризику / прибутковості. Формула розрахунку ставки дисконтування з урахуванням премії за ризик:

$$r = r_f + r_p + I;$$

Аналіз свідчить, що ставка дисконтування є одним з центральних понять в інвестиційному аналізі, вона використовується для розрахунку показників як: NPV, DPP, DPI, EVA, MVA, в оцінці вартості об'єктів інвестування, акцій, інвестиційних проектів, управлінських рішеннях. При виборі методу оцінки необхідно врахувати в яких цілях робиться оцінка і які початкові умови. Це дозволить найбільш точно зробити оцінку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Рубаха Н.В., Головнич О.В. Ринок цінних паперів: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – С.207-214.
2. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. Инвестиции: пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 565 с.
3. Carhart, M. M. On Persistence in Mutual Fund Performance // The Journal of Finance. – 1997. – №6. – S.45-65.
4. Fama E., French K. R. The Cross-Section of Expected Stock Returns // Journal of Finance. – 1992. – №6. – S.125-145.
5. Gordon, Robert J. Problems in the measurement of real investment in the U.S. // Private economy (Ph.D.). MIT. Retrieved. – 1967. – 12 December. – S.30-60.
6. Markowitz, H.M. (March 1952). "Portfolio Selection" // The Journal of Finance. – 1952. – 7(1). – S.77–91.
7. Merton H. Miller. Financial Innovations and Market Volatility. Cambridge, MA: Blackwell Publishing, 1991. – 255 s.
8. Sharpe, William F. Adaptive asset allocation policies // Financial Analysts Journal, 1964. – 66.3. – S.45-59.
9. Sharpe, William F. "Capital Asset Prices – A Theory of Market Equilibrium Under Conditions of Risk" // Journal of Finance. – 1964. – XIX (3). – S.425–442.

УДК 331.5+331.56:331.101.234

Леся Виліткова
(Чернівці)

ЗАЙНЯТІСТЬ ТА БЕЗРОБІТТЯ СЕРЕД МОЛОДІ

Проаналізовано рівень зайнятості та безробіття серед молоді в Україні та розглянуто його динаміку на основі статистичних даних за 2014 – перша половина 2017 років. Порівняно рівень безробіття серед в Україні та країнах ЄС за МОП. Визначення молоді як рушійної сили ринку праці.

Ключові слова: зайнятість, безробіття, молодь, ринок праці.

The level of employment and unemployment among young people in Ukraine is analyzed and its dynamics is analyzed on the basis of the statistics for 2014 - the first half of 2017. The unemployment rate is relatively comparable in Ukraine and EU countries according to the ILO. Determination of youth as a driving force in the labor market.

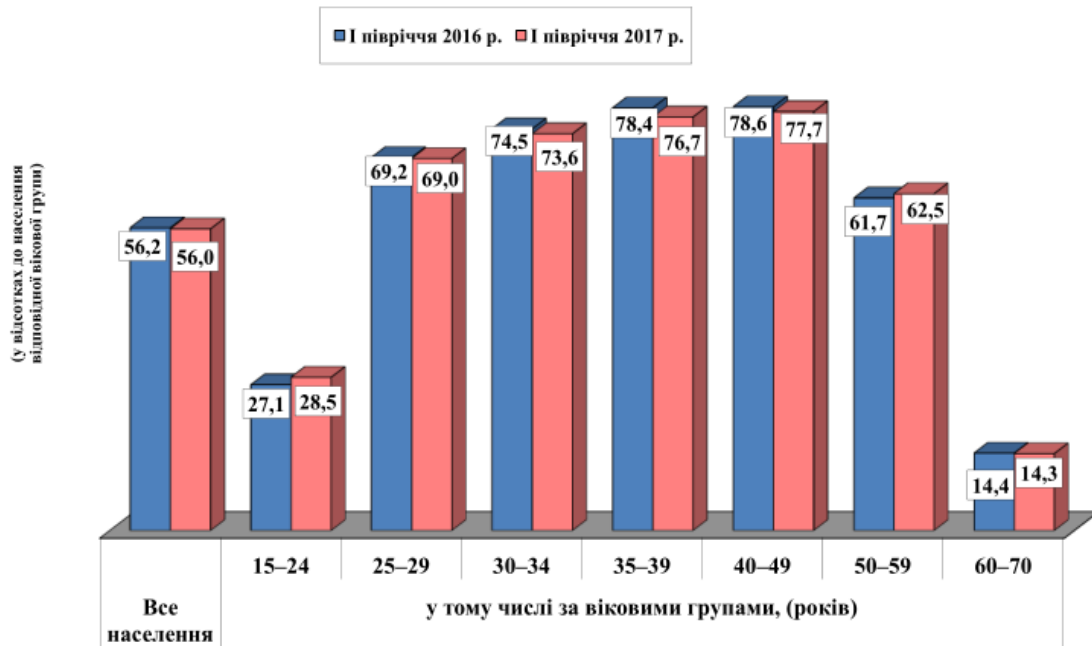
Key words: employment, unemployment, youth, labor market.

Зайнятість та безробіття молоді на сьогоднішній день є дуже актуальною проблемою. Щорічно на ринок праці виходить велика кількість випускників шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів. Після закінчення навчання, дуже важко влаштуватися на роботу.

Молодь – це головна складова ринку робочої сили, оскільки вона володіє необхідним потенціалом, мобільністю, новим баченням, ідеями, горить бажання щось змінити, привести до ладу. В майбутньому це може істотно поліпшити економічне та соціальне становище суспільства і відродити національно-духовні надбання українського народу. У той же час на ринку праці не використовується значна частина трудового потенціалу молоді, яка часто не витримує конкурентної боротьби із представниками старших вікових поколінь. Розвиток молодіжного сегменту ринку праці характеризується посиленням дисбалансу між попитом і пропозицією праці, зниженням рівня економічної активності молоді, зростанням рівня безробіття, збільшенням частки молодих людей, зайнятих у неформальній сфері економіки, збільшенням чисельності молодих трудових мігрантів.

Недостатня зайнятість обумовлена низкою причин: невідповідністю між попитом і пропозицією праці, низькою адаптованістю молоді на ринку праці, відсутністю досвіду роботи, підвищеними вимогами щодо працевлаштування (престижу, заробітку), до змісту, характеру і умов праці.

Рівень зайнятості населення у I півріччі 2016-2017 рр, %
(за віковими групами)

За даними Пенсійного управління статистики України

Рис. 1. Рівень зайнятості населення у I півріччі 2016-2017 рр.

З рис.1 «Рівень зайнятості населення у I півріччі 2016-2017 рр.» бачимо, що у I півріччі 2017 року рівень зайнятості серед осіб у віці 25-29 років становив 69,0% та був вищим, ніж в середньому серед всіх вікових груп (56,0%), а серед осіб віком 15-24 роки цей показник склав лише 28,5%. [3].

В 2016 році рівень зайнятості серед осіб у віці 25-29 років становив 69,2%, а серед осіб віком 15-24 роки цей показник склав 27,1%. В 2015 у віці 25-29 років становив 71,8%, а у віці 15-24 роки показник склав 28,2%. У 2014 у віці 25-29 років становив 71,6%, а у віці 15-24 роки показник склав 29,5%. [3]

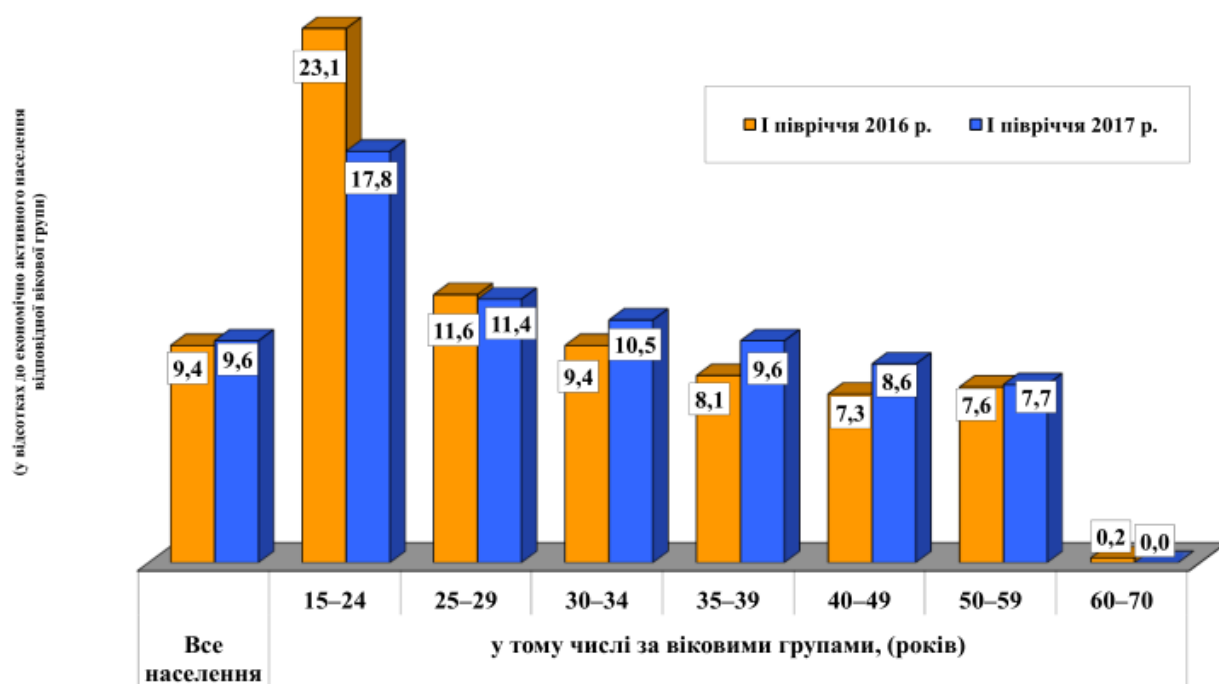
Отже, можна зробити висновок, що рівень зайнятості у віці 25-29 років з 2015 р. до 2017 зменшився на 2,8%; а у віці 15-24 роки з 2014 р. до 2016р. зменшився на 2,4%, а з 2016 до 2017 року зріс на 1,4%. На нашу думку, це свідчить про те, що роботодавці зацікавлені у

молодих працівниках віком 15-24 роки, оскільки вони швидше адаптуються до нових технологій, до змін в інноваційних процесах.

Рівень зайнятості та рівень безробіття є важливими показниками економічного стану країни. Аналітики МОП вказують, що безробіття стимулює міграцію: зростання на 1% бідності серед молоді в країнах, що розвиваються, призводить до зростання на піввідсотка числа молодих людей, охочих емігрувати в пошуках кращого майбутнього [6]. Тобто спонукає до зменшення робочої сили, наукового потенціалу і тягне за собою низку проблем.

Дослідимо рівень безробіття серед молоді в Україні.

Рівень безробіття (за методологією МОП) у I півріччі 2016-2017 рр.
(за віковими групами)

За даними Державної служби статистики України

Рис. 2. Рівень безробіття, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП) у I півріччі 2016-2017 рр.

З рис.2 «Рівень безробіття, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП) у I півріччі 2016-2017 рр.» можна побачити, що рівень безробіття серед молоді у віці 25-29 років у I півріччі 2017 року становив 11,4%. Серед осіб у віці 15-24 роки цей показник становив 17,8% та був майже удвічі вищий, ніж цей показник серед всіх вікових груп. Високий рівень безробіття обумовлений тим, що значна частина молодих людей не має необхідних професійних навичок і досвіду роботи [3].

Рівень безробіття серед молоді у віці 25-29 років у 2016 році становив 11,6%, а серед осіб у віці 15-24 роки цей показник становив 23,1%. У віці 25-29 років у 2015 році становив 11,2%, а у віці 15-24 рівень безробіття становив 22,4%. У віці 25-29 років у 2014 році становив 11,1%, а у віці 15-24 рівень безробіття становив 23,1% [3]

Отже, у віці 25-29 років рівень безробіття 2017 року порівняно з 2014 збільшився на 0,3%, але порівнюючи 2017 рік з 2016, то цей показник зменшився на 0,2%. У віці 15-24 років рівень безробіття значно зменшився (на 5,3%) в порівнянні з 2016 роком.

Це підтверджує дослідження МОП щодо поступового збільшення працюючої молоді (15-24 роки) у світі.

Порівняємо рівень безробіття серед молоді в Україні та країнах ЄС.

Сара Елдер, координатор групи «Work4Youth» Міжнародної Організації Праці (МОП): «Якщо говорити про показники безробіття молоді, то можна побачити, що в Україні цей показник становить 11,6 % від загальної кількості молодих українців, а це нижче, ніж загалом для ЄС і значно нижче, ніж середнє значення цього показника для інших країн цього регіону (Східної Європи і Центральної Азії ред.), - 25, 5 %. Тут Україна, як ми бачимо, показує загалом непоганий результат.» («Укрінфо» 09.11.2016) [5].

З рис 3 «Рівень безробіття в країнах ЄС та в Україні» видно, що у середньому по країнах ЄС рівень безробіття серед молоді у віці 15-24 роки становив 16,9%. Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», до молоді відносяться громадяни України віком від 14 до 35 років [3].

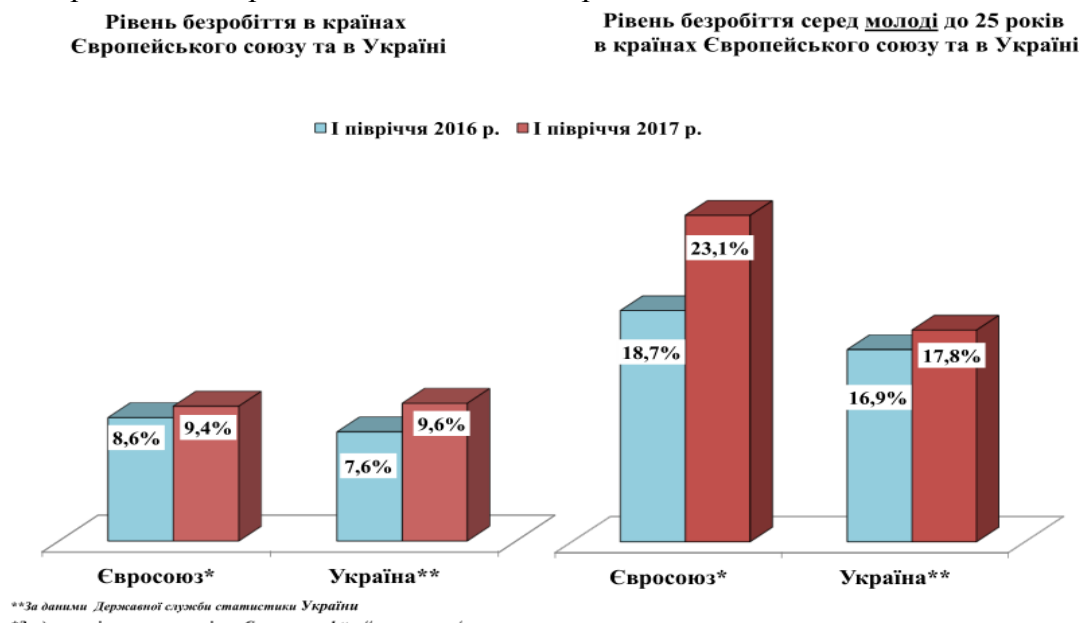

Рис. 3. Рівень безробіття в країнах ЄС та в Україні

Отже, рівень безробіття молоді (15-24 роки) в Україні менший на 4,3% ніж в середньому а країнах ЄС.

Отже, для збільшення частки молоді на ринку праці варто створювати нові місця, а також такі умови, завдяки яким молодь була б зацікавлена в регламентованих видах діяльності, сприяти відродженню ціннісних орієнтацій до праці, які є основними засобами досягнення різноманітних цілей і виконують функцію регулятора соціальної поведінки. Потрібно психологічно готувати молодь до усвідомлення нею тієї ролі, яку вона може та буде відігравати в розвитку своєї країни, зміни ставлення до деяких поширених серед молоді форм діяльності, що є тимчасовими та неперспективними за умов функціонування цивілізованого ринкового середовища.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=227>
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2117415-riven-bezrobitta-molodi-v-ukraini-vdvici-nizcij-niz-u-shidnij-evropi-doslidzenna.html>
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27944909.html>

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Кобеля З.І.

РОЛЬ ЗАРПЛАТИ ТА ПРЕМІЮВАННЯ В АСПЕКТІ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

У цій роботі досліджуються фактори, що впливають на підвищення продуктивності праці за рахунок збільшення заробітної плати та, зокрема, впливу заробітної плати та премій на продуктивність. Досліджується роль зарплати.

Ключові слова: зарплата, продуктивність, заохочення, премії, праця, персонал, мотивація.

In this article, factors affecting productivity increase by increasing wages, and in particular the effect of wages and bonuses on productivity, are explored. The role of salary is researched.

Key words: salary, productivity, incentive, bonus, labor, staff, motivation.

Постановка проблеми. Питання впливу як заробітної плати та преміювання в аспекті заохочення працівників до продуктивної праці є одним із найважливіших питань в умовах, коли підприємство хоче отримати якомога більше конкурентних переваг від використання висококваліфікованого персоналу і саме підвищення продуктивності праці на цьому ж підприємстві. Проте, на сьогодні в нашій державі тільки починають з'являтися ефективні системи мотивації персоналу та стимулювання його до праці, що обумовлює необхідність дослідження відповідного закордонного досвіду та з'ясування яку роль грає матеріальна винагорода на природу праці працівника та його продуктивність. Підвищення ефективності праці безпосередньо пов'язане з головною метою суспільства – забезпечення економічного зростання, яке визначається як збільшенням Валового внутрішнього продукту. З огляду на це виникає потреба в обґрунтуванні та з'ясуванні заходів підвищення ефективності використання праці на рівні кожного підприємства – первинної ланки суспільного виробництва в усіх галузях народного господарства. Саме тому, роль дослідження питань пов'язаних із мотивацією персоналу і його заохоченням до продуктивної праці важко переоцінити.

Актуальність дослідження. Одним з головних завдань підвищення економічної ефективності є формування притаманної ринковим відносинам системи стимулювання праці. Фінансовий стан та конкурентоспроможність підприємства залежить від роботи персоналу та його продуктивності, а продуктивність насамперед, від системи винагороди за виконану працю та преміювання за певні високі результати.

У наш час для більшості підприємств і організацій велике значення має збереження параметрів виробничих процесів у швидко змінюваних умовах зовнішнього і внутрішнього середовищ. Саме тому, внесок кожного працівника будь-якого трудового колективу в кінцеві результати діяльності підприємства, який може бути забезпечений шляхом розроблення відповідного заохочення, основною метою якого є одержання високої віддачі від використання наявних трудових ресурсів, підвищення продуктивності, збільшення виробітку. Відповідно, кожен працівник це трудова сила мають бути відповідно збалансовані та сконцентровані на ефективність праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам стимулювання та оплати за виконану працю присвятили свої наукові роботи такі відомі вчені минулого та сучасності, як К. Альдефер, В. Врум, Ф. Герцберг, Д. Мак-Греггор, Д. Мак-Клелланд, А. Маслоу, Е. Мейо, М. Мескон та ін. Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у розвиток проблеми стимулювання праці персоналу зробили А. Колот, В. Пономаренко, О. Пушкар, Л. Червинська, С. Деревянко та ін. Однак, проблема сучасних щодо ефективного

стимулювання до праці, роль у цьому зарплати та преміювання що створює у працівників відчуття задоволення, гордості й успіху та відповідальності за виконану роботу, залишається на сьогодні, на жаль, малодослідженою.

Мета дослідження. Метою моєї статті є аналіз впливу заробітної плати та роль преміювання в щодо заохочення працівників до якомога продуктивнішої праці на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Заохочення працівника до праці – це певне як матеріальне або нематеріальне стимулювання працівника що впливає на його поведінку, підвищує продуктивність, створюючи позитивний вплив на діяльність підприємства в цілому. Термін заохочення праці слід розуміти як певну систему економічних форм і методів спонукання людей до включення в робочий процес. Метою заохочення є збільшення продуктивності персоналу підприємства та організацій, підвищення інтересу працівників щодо досягнення якомога кращих кінцевих результатів та отримання максимального прибутку. Роль матеріального заохочення в аспекті винагороди за виконану роботу відіграє заробітна плата. Заробітна плата – це винагорода, яку отримує працівник за виконану ним роботу. Проте не слід також забувати про вплив на продуктивну праці та діяльність працівника і ролі преміювання. Таким чином, преміювання – це додаткова винагорода, яку може отримати працівник в залежності від того які результати своєї трудової діяльності від демонструє.

Умовами преміювання робітників є:

- перевиконання особистих, колективних чи бригадних планів, нормованих завдань, технічно обґрунтованих норм;
- підвищення продуктивності праці, зниження трудомісткості випуску продукції;
- підвищення якості та конкурентоспроможності продукції;
- бездефектне виготовлення продукції, економія пального, енергії, сировини, матеріалів, зменшення браку.

За часів колишнього СРСР в умовах планового господарства стимулювання праці могло здійснюватися як матеріальними, так і нематеріальними методами. Матеріальні методи включали, наприклад, нагородження почесними грамотами, вивішування портрета на дошку пошани, присвоєння певних звань, вручення певних значків, надання додаткових відпускних днів і т.д. Час показав, що такі способи дійсно дають ефект, але на певну частину працівників вони справляли дуже малий заохочувальний вплив і в кінцевому результаті ефективність використання даних методів заохочення залишала бажати кращого.

На жаль, зараз, в період сучасності на підприємствах України багато де втрачені такі стимули до роботи, які формують у людини почуття внутрішнього інтересу до самого процесу праці, причетність до спільної справи, гордості за виконану роботу.

У сукупності видів стимулювання праці працівників особливе місце посідає заробітна плата та її організація, адже вона найбільш повно відображає залежність між результатами праці окремого працівника та його матеріальною винагородою.

Однією з найважливіших проблем сучасної економічної система вважається встановлення вартості трудових послуг працівника та розмірів заробітної плати. У більшості розвинених країн відбувається підвищення стимулюючої функції тарифної системи оплати праці, що сприяє підвищенню рівня кваліфікації працівників, а також враховує індивідуальні результати праці кожного працівника. З метою обґрунтування розмірів заробітної плати працівників та визначення результатів їх праці застосовується метод "оцінки заслуг", тобто комплексна оцінка результатів праці та якісних характеристик працівників, тобто його ініціативність, самостійність, використання робочого часу, стаж роботи, кваліфікація. У світовій практиці матеріальне стимулювання працівників стало основним важелем регулювання ефективності праці персоналу та одним з основних елементів заохочення до ефективної праці. Різні форми та системи оплати праці зосереджені на заохоченні

працівників до підвищення оплати праці та покращення фінансових результатів діяльності підприємств, які безпосередньо пов'язані.

Загалом, говорячи про систему заохочення працівників до продуктивної праці на багатьох підприємствах провідне місце займає заробітна плата, яка є головним джерелом підвищення добробуту персоналу. Оплата праці відіграє двояку роль: з одного боку вона виступає головним джерелом доходів, а з іншого – є основним важелем матеріального стимулювання росту і підвищення ефективності праці. Заохочувальна функція зарплати проявляється в її розподілі згідно з результатами праці, її продуктивності та якості, в зацікавленості працівників у кінцевих результатах діяльності, а також в поєднанні індивідуальних інтересів з колективними. При розробці системи преміювання необхідно враховувати складну структуру потреб, інтересів, пріоритетів та цілей працівника. Працівники повинні знати, як заплановані результати зростання продуктивності праці вплинуть на реалізацію їхніх особистих професійних інтересів. Наприклад, підвищення працівником продуктивності праці може дозволити дозволяє йому отримати стимулюючий бонус, в якому він безпосередньо зацікавлений. Нижче, в таблиці я хочу представити основні теорії мотивації працівників та їх основні концепції.

Таблиця 1

Основні теорії мотивації

Назва теорії	Автор або головний послідовник	Основні концепції
Класична	Фредерік В. Тейлор	Люди будуть в значній мірі зацікавлені в праці, якщо їх винагорода (матеріальна) буде тісно пов'язана з результатами праці.
Теорія потреб	Абрахаам Х. Маслоу	Коли основні фізіологічні потреби задоволені, потреби більш високою порядку стають домінуючими і повинні бути враховані при мотивації вчинків.
Теорія людських стосунків	Ренсіс Лікері	Керівник є ключовим фактором мотивації. Він повинен дати відчуття робітнику, що той є членом колективу і займає в ньому важливе місце.
Теорія очікувань	Віктор Врум	Мотивація працівників залежить від того, що він очікує отримати за допомогою тих речей, які являються важливими для нього в якості нагороди за його чудову роботу (поведінку)
Теорія двох факторів	Фредерік Херцберг	Фактори підтримки (умови праці) можуть викликати у робітника почуття незадоволеності, але вони не являються головними мотивувальними факторами. До останніх відносяться потреби більш високого порядку, такі як суспільне визнання, зміст роботи та можливість кар'єрного росту.
Теорія X і V	Дуглас МакГрегор	Звертається увага на те, що деякі індивіди за своєю природою є лінівими, отже вони можуть добре працювати тільки під наглядом (теорія X). Для інших потреба в праці є мотивувальним чинником, вони знаходять внутрішнє задоволення в праці, якщо для цього створені необхідні умови (теорія V).
Теорія цільовестано	Едвін А. Локе	Свідомі потреби особистості визначають її дії. Ціль буде впливати на зусилля та на вибір поведінки.

Теорія потреби в досягненнях	Девід Ц. Мак-Клеланд	Шляхом встановлення порядку винагороди (визнання, просування по службі, досягнення певного службового становища тощо) та підсилення очікування, що винагорода буде результатом кращої поведінки (роботи), можна підсилити мотивацію до більш продуктивної та якісної роботи.
Теорія зміни поведінки	П.Ф. Скінер	Поведінка може бути керованою, уточненою та зміненою завдяки певним змінам в системі заохочень.

Важливим елементом матеріального стимулювання та засобом зацікавлення працівників у підвищенні ефективності та результативності роботи підприємства є колективна система преміювання персоналу. Існують різні методи преміювання та системи участі в результатах роботи підприємства. До найвідоміших систем належать системи Скенлона, Раккера, "Іпрошейр". Системи Скенлона та Раккера передбачають щомісячну виплату премій за результати минулого місяця. Натомість, у системі "Іпрошейр" застосовуються нормо-години, базисні коефіцієнти продуктивності, а для контролю нормативів часу – принципи "стелі" та "викупу" норми. При застосуванні цих систем спостерігається значне підвищення рівня продуктивності і в підсумку ми бачимо що роль впливу преміювання на зростання продуктивності праці і їх стимулюванні є доволі вагомою.

Щодо впливу розмір заробітної плати на продуктивність, то хочу зауважити що розмір зарплати має насамперед залежати від результатів праці та водночас впливати на показники трудової діяльності, стимулювати її ефективність. Підвищення не тільки розміру заробітної плати, але й дієвості всієї системи оплати праці – завдання великого соціально-економічного значення. Заробітна плата значною мірою визначає рівень життя населення і є необхідною умовою розвитку всієї економіки у цілому. Варто також додати, що за останні роки в Україні відбулися позитивні зрушення щодо тенденції зміни середньої заробітної плати. Дана тенденція збереглась і у 2017 році (див. рис. 1)

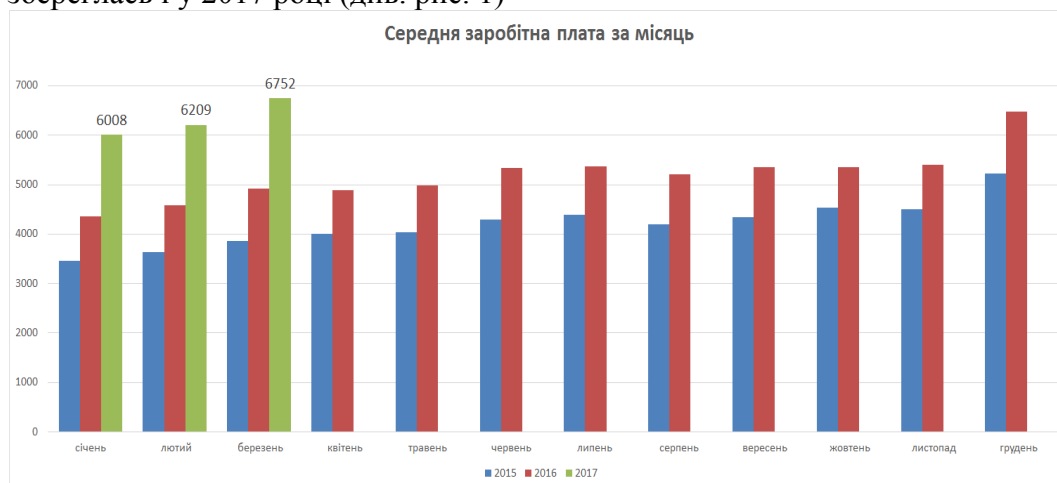

Рис. 1.

Так, середньомісячна зарплата в Україні станом на середину 2017 року склала 7350 грн., хоча ще на початку 2017 року складала в середньому 6500 грн.

Хочу також підкреслити, що стимул перетворюється на мотив до ефективної праці, підвищення продуктивності лише тоді, коли він усвідомлений людиною, сприйнятий нею. Наприклад, щоб премія чи високий рівень зарплати стали мотивом поведінки і діяльності конкретного працівника, потрібно, щоб він усвідомлював її як справедливую винагороду за зроблену ним роботу та виконану працю. Тоді намагання заслужити премію сприятиме підвищенню ефективності праці.

Щоб заробітна плата завжди була стимулом до найбільш ефективної праці, необхідно постійно вдосконалювати форми матеріальних винагород, застосовувати нові системи оплати праці, які відповідають сучасному рівню розвитку продуктивних сил.

При врахуванні різних видів доплат на підприємстві беруть до уваги як особисті якості працівника (здібності, кваліфікація, ініціативність, ретельність та старанність тощо), так і кількість, і якість роботи, яку вони виконують. Персональні доплати визначаються також віком і стажем роботи, ступенем дефіцитності спеціальності (фаху) на ринку робочої сили та іншими факторами.

Хочеться також провести паралелі між розмірами заробітної плати та продуктивністю роботи ті результатами які приносить працівник. Безперечно, чим вищий рівень заробітної плати, тим вищою, на мою думку має бути і продуктивність праці. На це є декілька причин, адже коли в працівника високий рівень винагороди за виконувану ним роботу, він буде менше думати про вплив зовнішніх факторів які теж можуть чинити вплив на нього, адже він не буде як забезпечити існування своєї родини, а буде зосереджений безпосередньо на роботі яку він виконує, також у працівника підвищується купівельна спроможність, це чинить позитивний вплив як на підприємство в цілому так і на розвиток економіки в цілому. Хочеться додати, що не слід применшувати роль премій в аспекті підвищення продуктивності праці. Буде цілком справедливо і вірно, якщо працівник який виконує добре свою роботу за умов оптимізації використання ресурсів, економії певних зусиль, зменшення трудомісткості, підвищенням обсягу випуску продукції, крім основної зарплати буде отримувати додаткову винагороду – премію. Це слугуватиме неабияким стимулом для нього, він буде прагнути не тільки завжди показувати високі результати своєї трудової активності, але й прагнутиме їх покращувати. А висока зарплата і премії будуть служити гарним стимулом продовжувати свою діяльність в аспекті підвищення продуктивності праці та сприятиме тому що підприємство яке буде застосовувати дані способи підвищення продуктивності праці досягатиме тих цілей, які вона ставить перед собою, зокрема максимізацію прибутку.

Висновки та пропозиції. За результатами проведеного дослідження можна зробити певні висновки та пропозиції.

Отже, продуктивність праці є чи не найважливішим показником зростання ефективності трудового процесу, що виражається відношенням виробництва продукції чи надання послуг до відповідних безпосередніх ресурсних затрат, витрат пов'язаних з трудомісткістю

На основі вище визначеного можливо зробити висновок, що перш за все, заробітна плата – надзвичайно важливий спосіб мотивації працівників до ефективної праці. Розмір зарплати – основний спосіб обміну на ринку праці між працівником та роботодавцем. Рівень заробітної плати залежить як і від умов праці та і від рівня кваліфікації, який наявний у працівника. По-друге підвищення рівня заробітної плати та надання премій за перевиконання планів, гарно виконану роботу дасть змогу покращити рівень продуктивності праці, що відповідатиме новій стратегії соціально-економічного розвитку України, де одним із акцентів є підвищення оплати праці як важливого фактора інноваційного шляху розвитку.

Саме тому хочеться зробити висновок, що ефективна організація системи виплати премій та винагороди за виконувану працю працівниками є важливим аспектом прогресу і розвитку сучасних підприємств. Гідне забезпечення працівників призведе до більш ефективної діяльності самого того ж працівника, до психологічного задоволення працівника своєю роботою і можливістю задоволення власних потреб, а отже і до підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому. Ось чому провівши це дослідження, в кінці хочу сказати що роль зарплати та преміювання на ріст продуктивності праці працівників є дуже важливою, впроваджуючи системи винагород за високопродуктивну працю підприємство може досягти значних економічних результатів, максимізувати свій прибуток та зменшити при цьому рівень витрат ресурсів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ященко Б. Вдосконалення оплати праці на основі упорядкованої тарифної системи // Економіст. – 1999. – № 12. – С. 52-54.
2. Державний комітет статистики України. Про соціально-економічне становище України. – К.: Держком – 103 с.
3. Грінько І.М. Вдосконалення матеріальної мотивації праці в системі управління промисловими підприємствами / І.М. Грінько [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Znpchdtu/2009_24/articles/38_Grinko.pdf.
4. Вознюк А.М. Особливості застосування форм і методів стимулювання персоналу промислового підприємства / А.М. Вознюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Venu/2009_1/11.pdf.
5. Протопопова В. О. Столярова О. Умови підвищення продуктивності праці за допомогою фактору заробітної плати / Протопопова В. О., Столярова О [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_NPN_2009/Economics/45968.doc.htm
6. Шульга Г.Ю. Управління матеріальним стимулюванням персоналу промислових підприємств: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.09.01 / Харк. держ. екон. ун-т. – Х., 2004. – 28 с.
7. Вплив оплати праці на продуктивність і ефективність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rob.pp.ua/vpliv-oplati-praci-na-produktivnist-i-efektivnist/>

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Кобеля З.І.

УДК 330.341.1:331.5

*Марія Деремєнда
(Чернівці)*

ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА ДИНАМІКУ ЗАЙНЯТОСТІ

Висвітлено вплив науково-технічного прогресу на динаміку зайнятості. Прискорення науково-технічного прогресу, комплексна автоматизація виробництва та управління, інформатизація, створення нових систем комунікації висувають завдання з виховання і підготовки працівників нового типу, які володіють високою кваліфікацією, здатністю швидко освоювати нові види виробничої та іншої діяльності.

Ключові слова: науково-технічний прогрес, зайнятість, ринок праці, перепідготовка кадрів, кваліфікація працівників.

The influence of scientific and technological progress on the dynamics of employment is highlighted. The acceleration of scientific and technological progress, complex automation of production and management, informatization, creation of new communication systems put forward the tasks of education and training of new type of workers who have high qualification, the ability to quickly master new types of production and other activities.

Key words: scientific and technological progress, employment, labor market, retraining of personnel, qualification of workers.

Характерним для сьогодення є не тільки всебічне використання досягнень науки та техніки, але і їх удосконалення. Найпершим джерелом інновацій сьогодні постають досягнення у фундаментальних науках.

Деякі з основних положень є хибними. Це проявляється в гіпертрофованій ролі науки і техніки в суспільстві, абсолютизації, неправильному перенесенні організаторських функцій з вузької сфери на все суспільство в цілому. Ні техніка ні наука не можуть вирішити складні

політичні питання. Також техніка є лише частиною продуктивних сил. У прихильників цих положень людина, як найголовніша продуктивна сила не фігурує узагалі. У цьому проявляється їхня помилка.

Проте також існують спільноти, які підтримують протилежні концепції – технофобію, тобто страх або неприязнь до передових технологій. З цієї точки зору науково-технічний прогрес набуває таких масштабів, при яких може завдати непоправної шкоди природі та безпосередньо людині. Безперечно це викликає занепокоєння зі сторони суспільства. Але це не повинно проявлятися лише з негативної сторони, адже людині насамперед притаманна розумова діяльність.

Саме інтелект людини потрібний для створення нових технологій та техніки, який згодом доповнюється простою механічною працею. Для людини є притаманним прагнення щодо збільшення матеріальної оцінки праці, що призводить до удосконалення техніки і машин, автоматизації комплексів. Наслідком цього процесу є підвищення якості, ефективності та продуктивності праці. Проте це лише з однієї сторони.

Вплив розвитку науково-технічного прогресу на зайнятість людини можна розглянути з трьох сторін:

1. Підприємці (власники) – зацікавлені в максимізації прибутку за рахунок впровадження інновацій, зменшення чисельності та підвищенні кваліфікації чисельності працівників;

2. Держава – прагне до безперервного розвитку виробничої і невиробничої сфери діяльності людини, бо це сприяє значним податковим надходженням, збільшенню робочих місць, скороченню безробіття, покращенню умов життя та політичній стабільності;

3. Працівники – поділяються на дві групи:

– у країнах, що розвиваються підвищується рівень кваліфікації та навичок роботи відповідно до нових умов праці;

– не проявляють ініціативу і не прикладають зусиль у набутті нових знань.

Однак ці дві групи зацікавлені в покращенні умов праці, збільшенні соціальних гарантій, підвищенні заробітної плати.

Перед державою, власниками (підприємцями) і працівниками постав ряд серйозних проблем, пов'язаних зі змінами кількісних і якісних параметрів попиту на робочу силу. В даний час, особлива увага приділяється наступним аспектам, які розглядаються як особливо актуальні в сформованих на даний час умовах:

– специфіка взаємозв'язку між науково-технічним прогресом і зайнятістю;

– аналіз ефективності методів оцінки впливу нової техніки і технології на стан ринку праці;

– значення системи підготовки та перепідготовки кадрів в умовах великомасштабних і структурних зрушень в економіці;

– шляхи усунення браку фахівців, необхідних для розвитку наукомістких галузей промисловості;

– вплив зрушень у галузевій і професійно-кваліфікаційній структурі попиту на ринку праці на зайнятість.

Удосконалення нової техніки і технологій, з одного боку, створює величезні можливості для розвитку виробництва, а з іншого, як ми бачимо, надає диференційований вплив на зміст і умови праці в залежності від тих цілей, для яких вони використовуються. Зміст і умови праці визначають відносини, що виражають розвиток продуктивних сил.

Об'єктивна мета виробництва, виражена в основному економічному законі суспільної формації та обумовлює спрямованість розвитку і змісту праці працівника.

Наразі проблема зайнятості є актуальною.

По-перше, якщо в минулому машина звільняла людини від стомлюючої фізичної праці, то зараз нова техніка в більшій мірі може взяти на себе ті функції, з якими людина не завжди хотіла б розлучатися.

По-друге, зрушення в структурі зайнятості відбуваються значно швидше, ніж можна було припускати під впливом широкого розвитку науки, застосування комп'ютерної техніки і автоматизації виробництва.

По-третє, поряд з технологічними факторами все більш значний вплив на якісні та кількісні характеристики зайнятості надає зростаюча конкуренція іноземних товарів на вітчизняному внутрішньому ринку.

У коротко- і середньостроковому плані впровадження нової техніки і технології може викликати суттєве загострення становища на ринку праці.

Зміни змісту і характеру праці призводять до перебудови всієї системи професійно-технічного поділу праці. При цьому змінюється діяльність людини в процесі виробництва, з'являються нові професії і зникають старі. Відбувається подальше розділення складної, висококваліфікованої і навіть розумової праці, йде процес поступового стирання меж між окремими соціальними групами, зближуються їх інтереси, створюються умови для розвитку соціальної однорідності населення.

Держава в даний час орієнтується на досягнення наступних двох груп цілей:

1. надання допомоги найбільш вразливим у плані зайнятості категоріям працівників;
2. розширення заходів профілактичного характеру, покликаних нейтралізувати негативний вплив впроваджуваних нових видів технологій на зайнятість.

Важливим є формування системи перепідготовки робочої сили, що витісняється зі сфери виробництва. Тільки при наявності такої системи можуть бути вирішені найважливіші економічні і соціальні проблеми:

- 1) перетворення структури економічної діяльності, що має два виміри – внутрішнє і зовнішнє:

– в першому випадку вона здійснюється шляхом технологічної модернізації, вдосконалення організації виробництва, налагодження випуску нових конкурентоспроможних товарів і відкриття нових ринків збуту в країні та за її межами;

– у другому – за рахунок встановлення тісних взаємозв'язків між промисловими підприємствами різних масштабів, сферою державних і приватних послуг;

- 2) забезпечення взаємодії між двома основними сферами економіки:

– однієї, орієнтованої на експорт і, отже, схильною до жорстких обмежень міжнародної конкуренції;

– іншої, пов'язаної переважно з розвитком здатності до самозабезпечення нового типу, яка б не відривалася від ринкових законів;

- 3) трансформація поняття і змісту кваліфікації, яка повинна включати в себе ще один важливий елемент – «ініціативність». Цей зсув вимагає не тільки перегляду змісту програм і методів навчання, а й серйозних змін в сфері загальної і спеціальної освіти.

4) перепідготовка та працевлаштування працівників, які в силу відсутності професійної освіти або її неадекватності вимогам виробництва не знаходять застосування на сучасному ринку праці і відчувають загрозу повного виключення зі сфери трудової діяльності. Їх число досить велике (20-30% економічно активного населення) і буде ще довго зберігатися на високому рівні;

- 5) завдання ідеологічного характеру – подолання песимістичних настроїв щодо перспектив вирішення проблем зайнятості, небезпечних в довгостроковому плані з соціальної точки зору, шляхом демонстрації реальних і ефективних шляхів подолання наявних труднощів.

Разом з тим зміна працівника, зростання його кваліфікації під впливом автоматизації виробництва і управління призводять до відносного підвищення оплати праці в порівнянні з ростом вартості технічних засобів. Його кількісний і якісний розвиток вимагає додаткових витрат на відтворення робочої сили.

Зростання загальноосвітньої і спеціальної підготовки робітників сприяє і збільшенню їх активності в суспільному житті. Це також підтверджується цілим рядом соціологічних

досліджень. Розрахунки провідних вітчизняних економістів показують, що при прискоренні темпів науково-технічного прогресу від 25 до 30% зростання національного доходу прямо пов'язані з підвищенням рівня освіти робочої сили. Ці оцінки відображають ті чинники, які можна обчислити кількісними характеристиками.

Для забезпечення успіху тієї чи іншої нової стратегії в області перепідготовки та перерозподілу робочої сили необхідно умовою є виконання ряду важливих вимог:

- по-перше, неприпустимість розробки заходів на основі лише короткострокового і середньострокового підходу,
- по-друге, трансформація системи професійної підготовки за рахунок формування установ загальної та спеціальної освіти і підвищення кваліфікації кадрів кваліфікованим викладацьким персоналом, розширення програм навчання, наближення умов навчання до вимог сучасного виробництва;
- по-третє, складання відповідних прогнозів розвитку на національному та регіональному рівнях;
- по-четверте, організація підготовки фахівців високої кваліфікації в галузі управління людськими ресурсами.

Відзначається, що галузі нової технології відчувають гостру потребу в кваліфікованих кадрах. Згідно з прогнозами, потреба в кваліфікованій праці в сфері систем комунікацій, інформатики, електроніки в майбутньому значно збільшиться. Це пояснюється наступними причинами:

- підвищенням темпів нарощування виробництва, в зв'язку з тим, що фахівці розглянутих професій зайняті в галузях, що найбільш динамічно розвиваються;
- зростанням потреб у фахівцях ключових професій в зв'язку зі збільшенням числа користувачів ПК, розвитком систем комунікацій;
- наявністю тенденції до використання частини технічно кваліфікованого персоналу на управлінських роботах;
- нарощуванням залучення інвестицій в розробки нових технологій, які викликають новий попит на фахівців ключових професій;
- технічним ускладненням багатьох виробничих процесів, які мають потребу у великій кількості фахівців основних професій.

Нові форми праці і її поділ ставлять питання професійної орієнтації та професійного відбору людей, щоб вид діяльності людини відповідав його психофізіологічних особливостей.

Напрямки розвитку робіт з проблематики кадрового забезпечення науково-виробничої діяльності, досягнення високого професіоналізму персоналу у всіх сферах вимагає створення різноманітних умов, які забезпечують зацікавленість працівника підтримувати і вдосконалювати свої знання і досвід за рахунок постійного професійного навчання, перепідготовки, оволодіння новими спеціальностями і підвищення кваліфікації. Висока кваліфікація працівників стає основою їх соціального захисту на ринку праці.

Однак в даний час існує чимало професій, якими не можна надійно опанувати, не володіючи відповідними психічними і фізичними особливостями. На основі ряду соціологічних досліджень було виявлено, наприклад, що в різних випадках від 7 до 40% підлітків не можуть опанувати спочатку обрані професії. Помилки у виборі професії призводять до додаткових витрат на перекваліфікацію, породжують велику плінність кадрів.

Заміна певної категорії працівників технічними пристроями може бути і неефективна з позицій кількісного економічного ефекту, але вона полегшить умови праці, збереже здоров'я працівника. У той же час подібна заміна може бути економічно вигідна, але при цьому мати негативний вплив на працівника, як на особистість і викликати небажані соціальні наслідки.

Прискорення науково-технічного прогресу, інформатизація, комплексна автоматизація виробництва та управління, створення нових систем комунікації висувають завдання виховання і підготовки працівників нового типу, що володіє високою кваліфікацією,

широтою профілю, що поєднується з необхідною в даний момент спеціалізацією, здатністю швидко освоювати нові види виробничої та іншої діяльності. Особливого значення набуває творча активність, потреба і здатність вчитися протягом усього життя. Розвиток творчої активності передбачає і підготовку широко освіченої людини, яка знає спеціальну область праці і науки й суміжні галузі науки і виробництва. Ці процеси нерозривно пов'язані з якісною зміною самого працівника під впливом науки і техніки нового типу. Тому проблема зайнятості перероджується в проблему забезпечення виробництва необхідними кваліфікованими кадрами, відповідної підготовки та перекваліфікації працівників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центр незалежних соціологічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sociology.znu.edu.ua/>
2. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/ua>
3. Гайко Г. І., Білецький В. С. Історія гірництва: Підручник з грифом Мінвузу. – Київ-Алчевськ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», видавництво «ЛАДО» ДонДТУ, 2013. – 542 с.
4. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esu.com.ua/>

*Аліна Івануц
(Чернівці)*

ПРИХОВАНЕ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ, ЙОГО ПРИЧИНИ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЗНИЖЕННЯ

***Ключові слова:** приховане безробіття, зайнятість, ринок праці, економічно неактивне населення.*

Постановка проблеми. Трансформація світу праці, що відбувається в Україні, є складовою глобальних змін світу економіки. Криза у сфері зайнятості проявляється, передусім, у суттєвому скороченні обсягів найманих працівників, загостренні диспропорцій між розвитком наукоємних робочих місць та примітивізацією економічної структури, у деградації багатьох галузей, зокрема обробної промисловості, а також змінами концентрації зайнятих найманих працівників за територіальними ознаками.

Ці тенденції супроводжуються скороченням чисельності молоді, що виходить на ринок праці, та старінням трудових ресурсів. Відповідно проблема безробіття набуває загострення у двох складових – і економічній, і соціальній.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми безробіття розглядалися та знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців таких, як: С.І. Бандура, В.В. Близнюк, Д.П. Богині, І.К. Бондар, Е.М. Лібанової, В.М. Петюх, В.В. Онокієнко, Ю.М. Маршавіна та багато інших.

Аналіз еволюційних підходів до вирішення проблем безробіття відображений у працях визначних зарубіжних вчених: А. Сміта, Т. Мальтуса, Ф. Кене, Д. Рікардо, К. Маркса, Дж. Кейнса, М. Фрідмена, А. Пігу, А. Маршала, А. Оукена, Г. Стендінга та інших. [1, с. 75].

Мета роботи: дослідити сучасний стан прихованого безробіття в Україні, визначити причини та заходи боротьби з даним явищем.

Виклад основного матеріалу. Проблема безробіття – одна з найактуальніших проблем, які виникають на ринку праці. Не винятком і Україна, де трансформаційні зміни спричинили істотні зміни у сфері зайнятості. В усіх країнах так званого соціалізму, до початку

економічних реформ зайнятість розглядалася як загальна, повна та обов'язкова, офіційне безробіття було відсутнім, проте добре відомо, що безробіття у прихованій формі існувало. [2, с. 26]

Приховане безробіття означає, що на підприємствах є надлишкова кількість працівників. Така неповна зайнятість працездатного населення спостерігається тоді, коли працівники підприємства переводяться на роботу в умовах неповного робочого дня, а також, коли працівники перебувають у вимушених відпустках без збереження чи з частковим збереженням заробітної плати.

З початком переходу України до ринкової економіки, внаслідок спаду виробництва, що супроводжував реформи, стала очевидною наявність надмірної кількості виробничого персоналу. Саме це й почало поступово спонукати роботодавців до звільнення працівників або переведення їх з ініціативи адміністрації на неповний робочий день. [3, с. 95-97].

До причин виникнення прихованого безробіття в Україні відносять причини виникнення безробіття в цілому. Так, на міжнародному рівні такими причинами є низька конкурентоспроможність економіки, її надмірна відкритість і слабкий державний захист внутрішнього ринку, а також відсутність національних пріоритетів розвитку.

На макрорівні існують свої причини, ось декілька з них: системна криза; структурні зрушення, деіндустріалізація, інституційні деформації та тінізація економіки. Все це, як ніщо інше, сильно впливає на стан та рівень прихованого безробіття.

Зниження рівня освіти та кваліфікації, а також не сформованість нових ціннісних орієнтирів та ринкової мотивації створюють нові причини виникнення безробіття на особистісному рівні. [4]

За допомогою даних стосовно безробіття які надаються Державною службою зайнятості, показники прихованого безробіття за останні два роки суттєво зросли, та складають 1 2887,4 тис. осіб у 2016 році. Найбільший стрибок у показниках відбувся в період з 2014 по 2015 роки, майже втричі, що зумовлено багатьма факторами, головним з яких є суттєве знецінення гривні за рахунок чого допомога по безробіттю не була суттєвою причиною для реєстрації у службі зайнятості, а також зневіра громадян у ефективності пошуку роботи за допомогою зазначеної служби.

Ще одним із варіантів визначення показників прихованого безробіття є аналіз даних статистики стосовно економічно неактивного населення. Ми можемо вираховувати орієнтовну кількість громадян, яких можна віднести до групи приховано безробітних. Згідно цього показника, в 2016 році кількість таких осіб становила 10 934,1 тис., в порівнянні з 2015 цей показник залишається майже незмінним.

Варто зазначити, що останнім часом проблема безробіття загострюється. Через велику кількість переселенців зі Сходу України збільшилося число претендентів на кожну вакансію. Крім того, все більше підприємств частково або цілком припиняють свою діяльність, що також призводить до звільнення персоналу й збільшення армії безробітних.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи вище зазначене можемо зробити наступні висновки – через недосконалість методів оцінки рівня безробіття в Україні, існує велика складність у розрахунку рівня прихованого безробіття. Мною був запропонований метод розрахунку рівня прихованого безробіття, як сума кількості певних груп економічно неактивного населення, який на нашу думку дає досить достовірні дані.

Одним із варіантів подолання прихованого безробіття є переведення його або ж у відкрите безробіття, або часткове безробіття [5, с. 3]. Я підтримую цю точку зору, оскільки, по-перше, переведення прихованого безробіття у відкрите дасть змогу працівникам, які не отримують заробітної плати тривалий час, або отримують її дуже низьку, одержувати допомогу по безробіттю. По-друге, виникає можливість підвищити реальну заробітну плату працюючих. По-третє, це підірве основи функціонування так званого тіньового або неформального ринку праці, який обслуговує неформальний (тіньовий) сектор економіки.

Взагалі, загальним шляхом боротьби зі всіма видами безробіття, є створення нових робочих місць, створення бірж праці та інших видів служб зайнятості.

Україні та іншим країнам світу, потрібно враховувати, що безробіття тягне за собою марнування робочої сили, яке істотно відобразиться на скороченні потенційного валового продукту і національного доходу країни, та понесе за собою ряд інших соціально-економічних проблем.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баланда А. Соціально економічні ризики та наслідки безробіття в Україні // Економіка і держава. – 2007. – № 4. – С. 75-78.
2. Шаленко М. Современные тенденции развития рынка труда // Экономика Украины. – 1996. – №9. – С. 25-34.
3. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник / О.А. Грішнова. – 5-те вид., оновл. – К.: Знання, 2011. – 390 с.
4. Причини безробіття в різних умовах економічного розвитку України та методи її подолання: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/21_2/196_ZAJ.pdf
5. Синяева Л.В. Особенности рынка труда в Украине и его влияние на заработную плату// Экономика и управление. – 2001. – №5. – С. 3-4.

*Марина Івануц
(Чернівці)*

СТАН І МОЖЛИВІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗНИЖЕННЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Ключові слова: безробіття, населення, трудові ресурси, ринок праці, зайнятість.

Постановка проблеми. Найактуальнішою проблемною темою в економіці України є безробіття, яка є неминучою в сучасній ринковій економіці та до якої необхідно вживати заходи щодо усунення та залагодження негативних наслідків безробіття. З одного боку, безробіття вважається стимулятором активності працюючого населення, з іншого боку – великим суспільним горем. Усі країни докладають чимало зусиль для подолання безробіття, але ще жодній з них не вдалося ліквідувати його повністю.

Безробіття – складне соціально-політичне явище, що негативно впливає як на економіку, так і на соціальну сферу суспільства.

За останні роки безробіття стало великим макроекономічним явищем, перетворившись на самостійний фактор розвитку економіки. Проте, в Україні дотепер не вироблено такої політики в області зайнятості, яка сприяла б успішності реформ.

Проблема безробіття сьогодні досить важлива. Статистика свідчить про кількість зареєстрованих безробітних на 31 грудня 2016 року, яка становить 1678,2 тис. осіб. Кожному з них потрібно виплачувати допомогу по безробіттю. Ось на що витрачаються кошти, які могли б бути використаними для інших цілей (на освіту, охорону здоров'я), яких і так не вистачає у державному бюджеті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблеми. Багато вчених приділяли значну увагу висвітленню світового досвіду, власної практики в галузі регулювання процесів праці.

Вирішенням проблеми безробіття займалися як українські, так і іноземні вчені, серед яких: Д.Богиня, Г.Волинський, А.Вольська, Л. Вальнева, В. Герасимчук, О. Грішнова, І. Давидова, С. Дзюба, С.Дорогунцов, Жан Батіст Сей, В.Іванов, С. Йолкін, Г.Кондратьєв, С. Кузнецова, Г. Лук'янова, А. Маршала, Г.Мамонова, К. Маркса, С.Мочерний, Т. Мальтуса,

П.Нікіфоров, Н. Нижник, А.Оукен, В.Пиц, Д. Рікардо, А. Сен, А. Сміта, Г. Теренс, Т.Черниш та інші. [1]

Метою роботи є вивчення, аналіз й вирішення сучасного стану безробіття та його основних проблем, а також визначення напрямів зниження безробіття в Україні.

Виклад основного матеріалу. Найбільш гострою проблемою, з якою стикається населення України, – це феномен безробіття (особливо серед молоді). Причиною такого розповсюдженого явища є неефективність використання робочої сили у минулому й відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати навички у продуктивній роботі за пристойну плату. Тому не дарма більшість економістів і соціологів розглядають це явище як соціальне зло. І історичний досвід це переконливо доводить. Саме з безробіттям пов'язані такі деструктивні явища, падіння виробництва, бідність, соціальна напруга криміналізація. Якщо взяти ринок праці то там безробіття є тіньовим боком зайнятості і, виходячи з цього всі, економічні і соціальні ефекти з точки зору безробіття існують також лише зі знаком «мінус». [2]

На даний момент Україна перебуває в складних умовах через нестабільні політичні ситуації, які помітно відображаються на економіці країни. В першу чергу такі причини викликані веденням військових дій на сході України, також дедалі погіршується ситуація після 2014 року, яка призвело до затяжної економічної кризи, що, позначається у дисбалансі всіх макроекономічних показників. Наслідком дестабілізації є падіння виробництва, скорочення рівня життя населення, зниження інвестиційної діяльності, суттєве підвищення рівня інфляції та безробіття.

Отже, проаналізуємо докладніше сучасний стан на ринку праці України.

Як свідчать дані Державної служби статистики України, ситуація на ринку залишається напруженою та супроводжується скороченням попиту на робочу силу. Обсяги та рівень зайнятості населення є вкрай низькими. Кількість економічно активного населення віком 15–70 років у 2016р., порівняно з 2015р., зменшилась на 0,8% і становила 18,0 млн. осіб, з них 17,3 млн. осіб (96,4%) були у працездатному віці. Із зазначеної кількості громадян віком 15–70 років 16,3 млн. осіб, або 90,7%, були зайняті економічною діяльністю, а решта 1,7 млн. осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП), класифікувалися як безробітні.

Кількість зайнятого населення віком 15–70 років у 2016 р., порівняно з 2015 р., зменшилась на 166,3 тис. осіб, або на 1,0%, та становила 16,3 млн. осіб, з нього у працездатному віці – 15,6 млн. Рівень зайнятості населення віком 15–70 років зменшився за зазначений період з 56,7% до 56,3%, а в населення працездатного віку з 64,7% до 64,2%. Найвищий рівень цього показника спостерігався серед осіб віком 35–49 років 74,3 % та 79,1, а найнижчий – у молоді віком 15–24 років 28,2% та осіб віком 60–70 років 14,5%.

У 2016р. у дев'яти регіонах країни рівень зайнятості населення віком 15–70 років перевищував середній показник по Україні (м.Київ, Харківська, Дніпропетровська, Київська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Одеська, Вінницька області). При цьому найвище значення цього показника спостерігалось у м.Києві (62,3%).

Рівень безробіття визначають за методологією міжнародної організації праці (МОП) як співвідношення чисельності безробітних віком 15-70 років до економічно активного населення (робочої сили) означеного віку. Окрім того, згідно з методикою, в Україні визначають також рівень зареєстрованого безробіття як співвідношення чисельності безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, до середньорічної чисельності працездатного населення [3, с. 107].

Кількість безробітних (за методологією МОП) у віці 15–70 років у 2016 р., порівняно з 2015р., збільшилася на 23,5 тис. осіб, або 1,4%, та становила 1,7 млн. осіб. Серед безробітних дві третини складали мешканці міських поселень (1,1 млн. осіб), решту – сільські жителі. Із загальної кількості безробітних 1,3 млн. осіб, або 78,5%, раніше працювали, а інші 0,4 млн. осіб шукали роботу вперше та не мали досвіду роботи. До останньої категорії в основному

належала молодь, яка була не працевлаштована після закінчення навчальних закладів. Зокрема, серед таких безробітних у 2016р. частка осіб віком 15–24 роки складала 83,0%, у віці 25–29 років – 13,6%.

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) віком 15–70 років у цілому по Україні порівняно з 2015р. збільшився на 0,2 в.п. та становив 9,3% економічно активного населення зазначеного віку, а серед населення працездатного віку – 9,7%.

Найвищий рівень безробіття (за методологією МОП) спостерігався серед молоді віком 15–24 роки, а найнижчий – серед осіб віком 40–59 років. Слід зазначити, що рівень безробіття населення віком 15–70 років у мешканців сільської місцевості на 0,5 в.п. перевищував відповідний показник серед городян, а в чоловіків – на 3,1 в.п. рівень безробіття жінок. У 2016р., порівняно з 2015р., зростання цього показника відбулося в усіх вікових групах, за винятком осіб віком 30–34 роки (скорочення на 0,8 в.п.) та осіб віком 60–70 років (не змінився) [4].

Проаналізувавши стан розвитку ринку за даними Держкомстату, найактуальнішими проблемами ринку праці України залишається широкомасштабна трудова міграція, особливо у зв'язку з військовими діями та переміщенням працездатного населення з частини Донецької та Луганської області та окупованої території Криму, зростання неформальної зайнятості, дисбаланс попиту й пропозиції робочої сили, не кваліфікованість працівників, занепад регіональних ринків праці основних галузей господарства, низький соціальний захист непрацездатних громадян, відсутність можливостей працевлаштування соціально незахищених верств населення.

Висновки з даного дослідження. Отже, ринок праці є важливою складовою частиною економіки кожної країни на сучасному етапі. Основною проблемою ринку праці є безробіття, яке потребує державного регулювання, статистичного обліку, аналізу та прогнозування.

Щоб знизити рівень безробіття в Україні необхідно розробити та ухвалити антикризову програму заходів подолання негативних явищ в економіці. Для подолання безробіття необхідно перш за все:

- створити сприятливий інвестиційний клімат у державі, адже залучення інвестицій дасть змогу не лише створювати додаткові робочі місця на існуючих підприємствах, а й розвивати підприємництво та фермерство як головний із шляхів розв'язання існуючої проблеми;
- потрібно збільшити державне фінансування програм професійного навчання;
- збільшити фінансування заходів щодо надання ефективної підтримки пошуку робочих місць безробітним;
- стимулювати підприємців до навчання, перекваліфікації й подальшого працевлаштування додаткової робочої сили, залучення приватного (як вітчизняного, так і іноземного) капіталу в райони зі стійким рівнем безробіття.
- зниження податків для підприємств, за умови збереження робочих місць (для компенсування витрат на прийом нових працівників);
- створення умов для зростання само зайнятості;
- системна підтримка розвитку молодіжного підприємства та її інституційне забезпечення.

Отже, запровадження вище запропонованих заходів значно покращить ситуацію зайнятості на національному ринку праці, що сприятиме покращенню як економічного, так і соціального рівня розвитку суспільства. [5, 6]

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз динаміки рівня безробіття в Україні [Текст] / А. О. Варналій, О. В. Самотоєнкова // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць. Вип. 3., Ч. I. – Одеса, ОНЕУ. – 2017. – С. 90–96.

2. Транченко Л. В. Безробіття як соціальна проблема ринкового суспільства / Л. В. Транченко // Економіка та держава. – 2012. – С. 12–15.
3. Семенова К.Д. Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – №1(44). – С. 106-111.
4. Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/>.
5. Безробіття в Україні та шляхи його подолання / Експертний круглий стіл. [Електронний ресурс]: база даних / Київська школа економіки. – Електронні дані. – Київ, 2014. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=506>
6. Проблеми безробіття в Україні. [Електронний ресурс]: база даних / Національний інститут стратегічних досліджень. – Електронні дані. – Київ, 2011. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-5001-1.html>

*Софія Кантемир
(Чернівці)*

ВИДИ І ФОРМИ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Найважливішим фактором, що характеризує стан зайнятості всіх соціально-демографічних груп населення, є ступінь мобільності, що відбиває готовність і можливість населення змінювати соціальний статус, професійну приналежність і місце проживання. Мобільність обумовлена потребами економіки в праці визначеного змісту, а також здатністю і готовністю особистості до змін в істотних характеристиках праці. Мобільність робочої сили підрозділяється на соціально-професійну і територіальну. Соціально-професійна мобільність – це процес зміни змісту трудової діяльності, викликана різними причинами. Вона безпосередньо зв'язана з плинністю робочої сили. Територіальна мобільність – це міграція, під якою розуміється саме просторове переміщення працездатного населення, викликана змінами в розвитку і розміщенні виробництва, умовах існування робочої сили.

В останні роки роль міграції у формуванні чисельності і складу населення країни значно зросла. Міграція робочої сили – переміщення працездатного населення з одного регіону в інший, а також з однієї країни в іншу в пошуках роботи, вищої заробітної плати і кращих умов життя. Міграція робочої сили поділяється на такі види:

- імміграція – в'їзд працездатного населення в дану країну через її межі.
- еміграція – виїзд працездатного населення з даної країни за її межі.
- міграційне сальдо – різниця імміграції з країни й еміграції в країну.
- «відплив мізків» – міжнародна міграція висококваліфікованих кадрів.
- рееміграція – повернення емігрантів на батьківщину на постійне місце проживання.

Важлива не тільки кількісна, але і якісна сторона міграційного джерела поповнення трудового потенціалу. В сучасних умовах завдяки міграції, в тому числі і змушеної, населення України поповнюється кваліфікованою робочою силою. Дві третини загальної кількості зовнішніх мігрантів знаходиться в працездатному віці; 17,8% прибулих із ближнього зарубіжжя мають вищу і 28,6% – середню спеціальну і незакінчену вищу освіту.

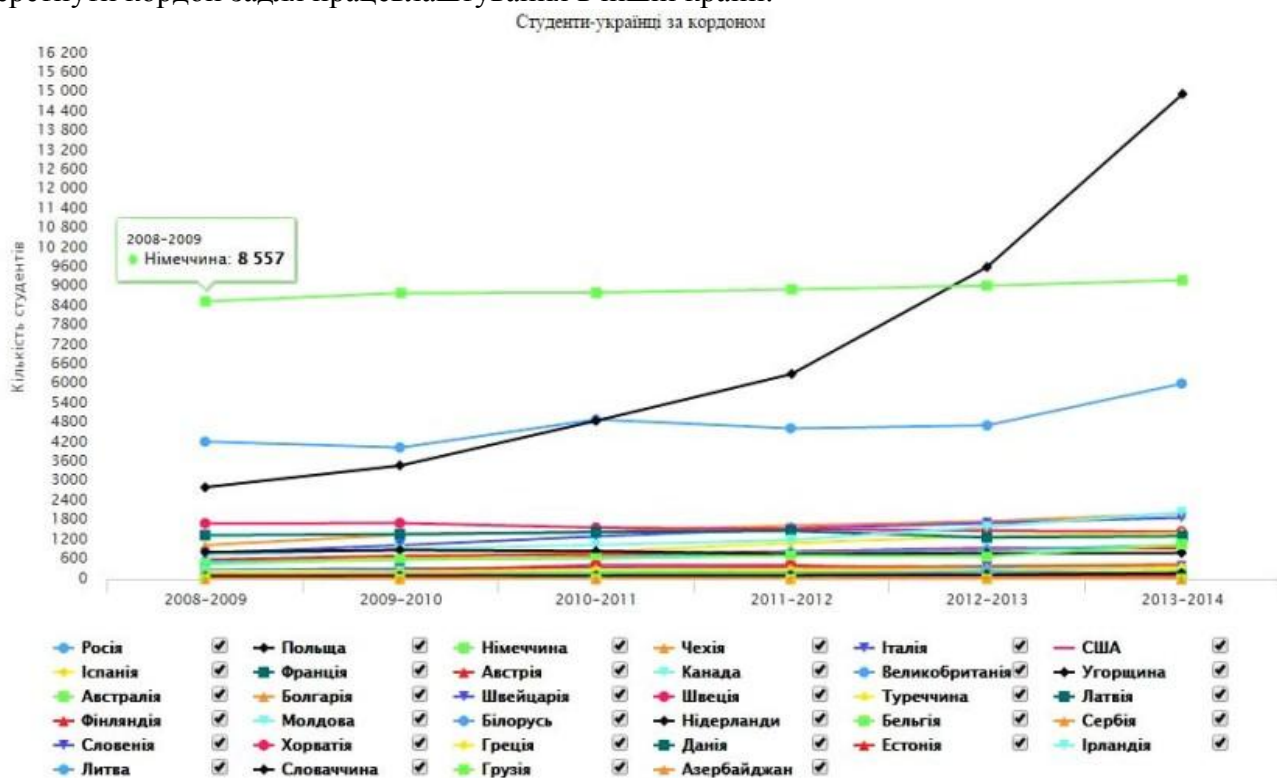
Внутрішня міграція – це міграція усередині країни. В залежності від дії різних факторів і умов міграція населення може бути різних видів. Наприклад, сезонна, маятникова, постійна чи тимчасова та інші.

Перебування України у складі різних імперій (Російської, Австро-Угорської, Османської), Польщі зумовило в різні часи міграцію населення з України у різні кінці цих імперій. Українське населення було джерелом дешевої робочої сили і складником війська цих імперій. Це вплинуло на основні напрями міграційних потоків населення з різних частин України.

Події кінця 2013 – початку 2014 років не могли не позначитися на сферах життя українського суспільства. Вони торкнулися майже кожного. Особливо помітних змін зазнали процеси трудової міграції. Війна на Донбасі та втрата Криму принесли колосальне збільшення рівня внутрішньої трудової міграції. Спочатку населення масово шукало роботу у сусідніх до зони конфлікту регіонах та в Києві. Але з плином часу та тривалістю бойових дій українці з зони конфлікту розпочали трудову міграцію у всі без винятку куточки України. Все ж в пошуках заробітку внутрішні трудові мігранти (в тому числі молодь) обирають столицю України – Київ та великі обласні центри, як то Харків, Дніпропетровськ, Львів, Одеса. До речі, навчальні заклади Донецької області в більшості своїй були змушені змінити «місце дислокації» – з 18 державних навчальних закладів III – IV рівня наразі на території підконтрольній українській владі функціонує 14, серед яких 8 переміщених з тимчасово невідконтрольованих територій. Так, Донецький національний університет переїхав до Вінниці, Донецький національний університет ім. М. Туган-Барановського до Кривого Рогу, Донецька державна музична академія ім. С. Прокоф'єва до Києва, тощо.

Що стосується основних країн призначення трудової міграції, привабливість Росії скоротилася з 18% у 2011 році до 12% в поточному році, Польщі – зросла з 7% в 2006 році до 30%. Перше місце в рейтингу привабливості з Польщею ділить Німеччина, на другому місці – Італія (там хочуть працювати 19% потенційних трудових мігрантів). За ними йдуть США (15%), Великобританія і Росія (по 12%), Канада і Чехія (по 11%).

Особливої тривоги додає той факт, що кожен п'ятий українець готовий нелегально перетнути кордон задля працевлаштування в іншій країні.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що наразі немає жодних підстав говорити про якесь покращення з точки зору відтоку трудових ресурсів з України. Проте держава має докласти максимум зусиль задля збереження потенціалу молоді та ефективного його використання в Україні. Лише радикальні кроки в молодіжній, соціальній політиці можуть вберегти нас від прірви. Патріотизм то гарне почуття, а проте вже не є вирішальним коли йдеться про необхідність заробляти на життя. До речі, спрощення візового режиму з Європою, вважаємо, тільки посилить еміграційні тенденції в Україні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов В.М. та ін.. Мотивація і стимулювання праці в умовах переходу до ринку / В.М.Абрамов, В.М.Данюк, А.М.Колот. – Одеса: ОКФА, 1995.
2. Адамчук В.В., Ромашов О.В., Сорокина М. Е. Экономика и социология труда: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 407 с.
3. Бреева Е.Б. Основы демографии: уч. пособие / Е.Б. Бреева. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2004. – 352 с.
4. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник / С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.
5. Лук'янова Л.М. Проблеми та перспективи розвитку міграції в Україні [Електронний ресурс].

Науковий керівник: Кобеля З.І.

УДК 338.512:658.1(477.43)

Нонна Коваль, Юлія Ковальська
(Кам'янець-Подільський)

КЛАСИФІКАЦІЙНА ОЦІНКА ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ

Розглядається роль виробничих витрат у забезпеченні стійкого розвитку підприємств та вказується на необхідність їх зниження для досягнення прибутковості виробництва продукції.

Ключові слова: виробництво, витрати, аграрні підприємства, ефективність.

The article considers the role of production costs in ensuring sustainable development of enterprises and points to the need for their reduction in order to achieve the profitability of production.

Key words: production, costs, agrarian enterprises, efficiency.

В ринкових умовах виробничі витрати характеризують ефективність господарювання різних виробничих структур. Однак, послаблення державного контролю за формуванням та використанням виробничих витрат призвело до надмірного і необґрунтованого їх зростання, деформацій в їх структурі. Окрім цього, постійне зростання цін на всі види сільськогосподарської продукції не створило об'єктивних передумов для зацікавленості товаровиробників у раціональному здійсненні виробничих витрат, пошуку можливостей їх зниження.

Сучасні умови розвитку аграрних підприємств ставлять нові вимоги до формування виробничих витрат, які щорічно значно зростають. Усе це спонукає здійснювати пошук шляхів зниження виробничих витрат з метою підвищення прибутковості і ефективності роботи підприємств та забезпечення їх стабільності в конкурентному ринковому середовищі. У даний час питанням раціонального управління виробничими витратами на рівні аграрних підприємств постійно надається увага (стосовно питань обліку, прогнозування, оцінки ефективності використання витрат та формування стратегії їх зниження) їхніми менеджерами, керівниками і власниками бізнесових структур. У більшості випадків величину витрат слід вважати головним критерієм при виборі варіантів розвитку підприємств.

Кожен вид діяльності, що передбачає досягнення постановлених підприємством цілей, неможливий без здійснення певних витрат. Саме тому витрати відіграють одну з ключових ролей у життєдіяльності всіх господарюючих суб'єктів. Стверджується, що витрати

характеризують вартісне відображення абсолютної величини спожитих ресурсів, необхідних для здійснення виробничо-господарської діяльності підприємства і досягнення ним поставленої мети [1, 6].

Необхідність вдосконалення діючих систем управління виробничими витратами на рівні промислових об'єктів різних форм власності доведена і знайшла відображення у працях вітчизняних вчених-економістів. Зокрема, необхідність комплексного і системного підходу до вирішення проблем вдосконалення управління виробничими витратами в умовах перехідної економіки висвітлена в працях Широке коло питань, пов'язаних із дослідженням проблематики управління та оптимізації витрат на підприємстві, знайшло своє відображення у працях вітчизняних економістів: О.М. Алімова, В.Г. Андрійчука, Є.І. Бойка, Н.Д. Гаркуші, Ю. С. Герасименко, М.І. Долішнього, М.А. Козоріз, О. М. Костенко, О.Є. Кузьміна, С.А. Куліша, І.І. Лукінова, М.Г. Чумаченко. Однак, багато теоретичних і практичних питань щодо оптимізації поточних витрат підприємств потребують подальшого дослідження і вдосконалення, оскільки до цих пір необґрунтовано зростають виробничі витрати, що призводить до зниження ефективності господарювання.

Зазначимо, що у якості об'єкта системи поточних витрат підприємства виступає витратний механізм, який забезпечує виконання таких функцій:

- облікова, яка передбачає спостереження, ідентифікацію вимірювання та реєстрацію фактів витрачання ресурсів у процесі господарської діяльності підприємства;
- аналітична – забезпечує здійснення визначення ступеня раціональності витрат та оцінки впливу відповідних факторів на їх рівень;
- керування – сприяє прийнятті рішень у сфері витрат з метою обґрунтування доцільності виробництва окремих видів продукції, виборі техніки та технології, формуванні товарного асортименту підприємства [3, С. 176].

З огляду на це постає необхідність розглянути класифікацію витрат підприємства за видами його діяльності (рис. 1).

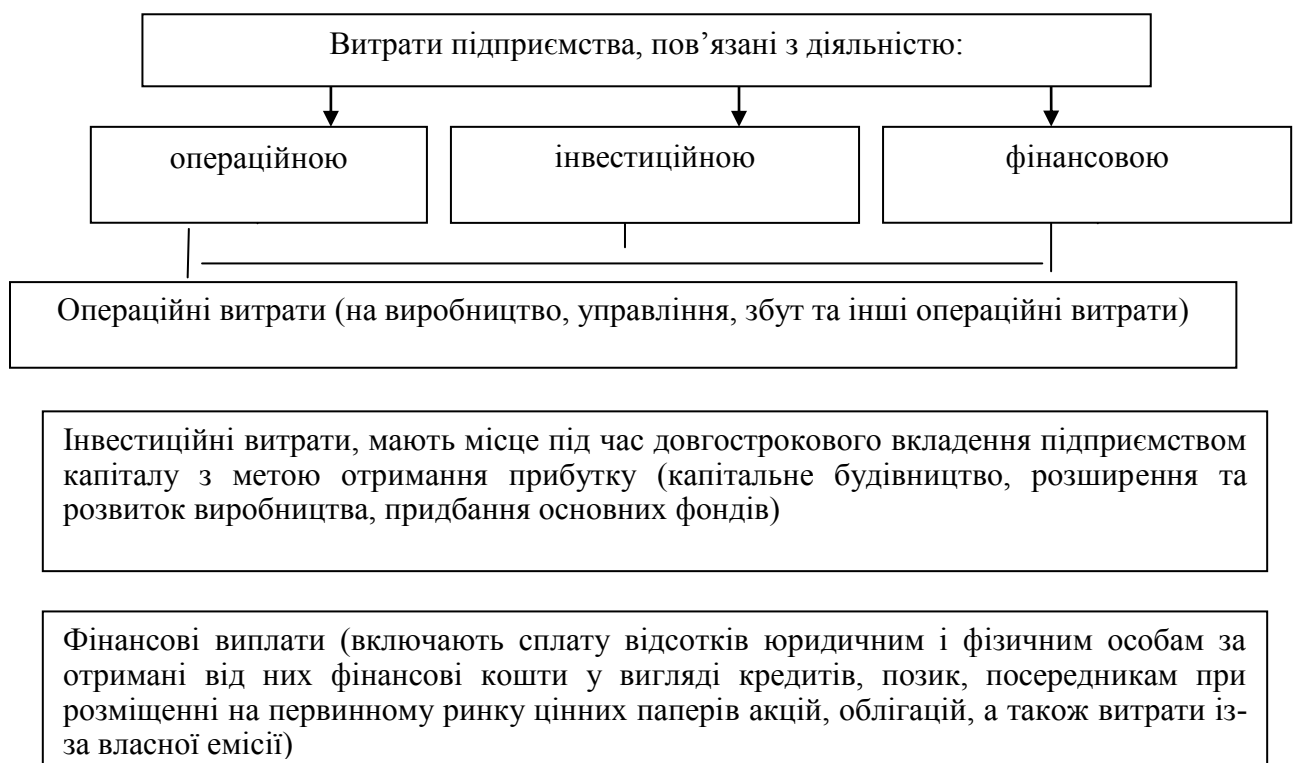

Рис. 1. Класифікація витрат

Спостерігаються значні коливання у складі і структурі поточних витрат ТОВ ім. Черняховського» Ізяславського району Хмельницької області (табл.1).

Таблиця 1

Склад і структура витрат підприємства, 2014-2016 рр.

Показники	Попередній період		Звітний період		Відхилення	
	грн.	%	грн.	%	(+,-)	%
Матеріальні витрати	23567	83,9	27626,4	82,9	4059,4	117,2
Витрати на оплату праці	1282	4,6	1356	4,1	74	105,7
Відрахування на соціальні заходи	476	1,7	649	1,9	173	136,3
Амортизація	1311	4,7	992	3,0	-319	75,6
Інші операційні витрати	1430	5,1	2693	8,1	1263	188,3
Разом	28066	100,0	33316,4	100,0	5250,4	118,7

Можна спостерігати збільшення розміру практично усіх видів виробничих витрат, особливо інших операційних, відрахування на соціальні заходи при зменшенні розміру витрат на амортизацію.

Зазначимо, що під впливом науково-технічного прогресу і зростання продуктивності праці відбувається постійний процес зміни структури витрат у суспільному виробництві [6, с. 38]. Кожне підприємство та суб'єкт підприємницької структури прагне до мінімізації витрат виробництва, зниження собівартості продукції [4]. Це зумовлено тим, що зниження собівартості продукції є важливим чинником збільшення прибутку від реалізації, і підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції.

Відтак, поточні витрати можна поділити на:

1. Змінні (пропорційні) витрати, які зростають або зменшуються пропорційно обсягу виробництва. Це витрати на закупівлю сировини і матеріалів, споживання електроенергії, транспортні витрати, торгово-комісійні та інші витрати;

2. Постійні (непропорційні або фіксовані) витрати, що не залежать від динаміки обсягу виробництва. До них належать амортизаційні відрахування, відсотки за кредит, орендна плата, оплата комунальних послуг, оклади управлінських працівників, адміністративні витрати. Слід відмітити, що рівень постійних витрат у розрахунку на одиницю продукції має тенденцію до відносного зменшення при зростанні обсягу виробництва продукції.

Характерною особливістю є те, що витрати на оплату праці є різними: при відрядній оплаті – це змінні витрати, при незмінному окладі – постійні. Змінюючи співвідношення між постійними і змінними витратами, в межах можливостей підприємства, можна регулювати величину прибутку. Ураховуючи те, що витрати підприємства складаються зі спожитих засобів виробництва та заробітної плати і набувають форми собівартості продукції, то різниця між вартістю продукції і собівартістю дорівнює розміру прибутку підприємства [5].

Вважаємо, що систематичне зниження витрат має важливе значення, оскільки дає змогу, за стабільних ринкових цін, збільшувати прибуток на кожну гривню витрат, підвищує конкурентоспроможність продукції. Наразі, зниження виробничих витрат для кожного конкретного сільськогосподарського підприємства є задачею об'єктивно необхідною і, разом з тим, складною.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://ukrefs.com.ua/204166-Tekushie-zatraty-predpriyatiya-i-puti-ih-ekonomii.html>.
3. Качмарик Я. Д. Витрати підприємства та шляхи їх оптимізації / Я. Д. Качмарик, О. С. Верещинська // Науковий вісник НЛТУ. – 2009. – № 17.4 – С. 174-177.
4. Коваль Н. В. Шляхи зниження виробничих витрат на сільськогосподарських підприємствах / Н. В. Коваль, Бородій А. І. // Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Стратегія підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору економіки» (Херсон, 22-23 квітня 2014 р.).
5. Леонов Я. В. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму / Я. В. Леонов, Ю. С. Герасименко. Система управління витратами як фактор підвищення конкурентоспроможності. – 2010. – № 1. – Том 2. – С. 175-183.
6. Самойлов А. А. Система показників оцінки ефективності діяльності підприємства / А. А. Самойлов // Економічний аналіз: теорія і практика. – 2003. – № 6. – С. 97-126.

УДК 005.8:[338.45:620.19]

*Петро Корольов
(Одеса)*

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ КОРОЗИЙНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджуються актуальні питання підвищення ефективності використання виробничих фондів за умов корозійної небезпеки промислових підприємств. З'ясована структура методів управління, яка дозволяє в умовах ринкової економіки запобігати загрозам, викликаним корозійним руйнуванням основних фондів. Доведено, що запровадження ціннісно-раціонального і цілеспрямованого підходів ризик-аналізу корозійної захищеності сприяє впливовості запропонованого організаційно-економічного механізму ресурсозбереження та підвищенню роботоздатності основних фондів.

Ключові слова: знос основних фондів, промислові підприємства, управління корозійною захищеністю, організаційно-економічний механізм, інтегральний показник ефективності протикорозійного захисту, ресурсозбереження.

The paper deals with the urgent problems of increasing efficiency of using production assets under the terms of corrosion hazard. Determined is the structure of management which allows preventing threats caused by corrosion damage of fixed assets under free market condition. It is proved that application of value-rational and targeted approaches of risk-analysis of corrosion protection promotes impact of the proposed organizational and economic mechanism of resource-saving on improving the efficiency of fixed assets.

Key words: wear of fixed assets, industrial enterprises, management of corrosion protection, organizational and economic mechanism, integrated index of corrosion protection effectiveness, resource saving.

Просте і розширене відтворення основних виробничих фондів відбувається в безперервному процесі здійснення різних його взаємозв'язаних форм: ремонту, модернізації та заміни окремих елементів засобів праці; технічного переоснащення, реконструкції та розширення діючих цехів, виробництв і підприємств у цілому, а також спорудження нових

аналогічних виробничих об'єктів. Ретельний аналіз виробничих фондів показав, що в середньому промислові об'єкти України зношені на 45%. Особливо великий знос спостерігається у регіонах з високим рівнем індустріального розвитку, таких як Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області [1].

За цих обставин, умовою успішної модернізації промислових об'єктів є концентрація фінансових, матеріально-технічних ресурсів і науково-технічного потенціалу для забезпечення роботоздатності та продовження ресурсу використання основних фондів. Основні (що амортизуються) фонди більшості підприємств практично повністю вичерпали паспортний режим нарахування амортизації. У результаті їх балансова вартість та амортизаційний фонд, що нараховується, стали недостатніми для відновлення всіх видів зносу. Відсутність коштів на технічне оновлення та реконструкцію, що притаманне багатьом виробничим підприємствам, підвищує інвестиційні ризики та становить загрозу в технологічній, економічній та екологічній сферах.

Серед проблем економічного спрацювання основних фондів, що перебувають у тривалій експлуатації, найбільш складною залишається корозійно-механічне руйнування промислових об'єктів (рис. 1).

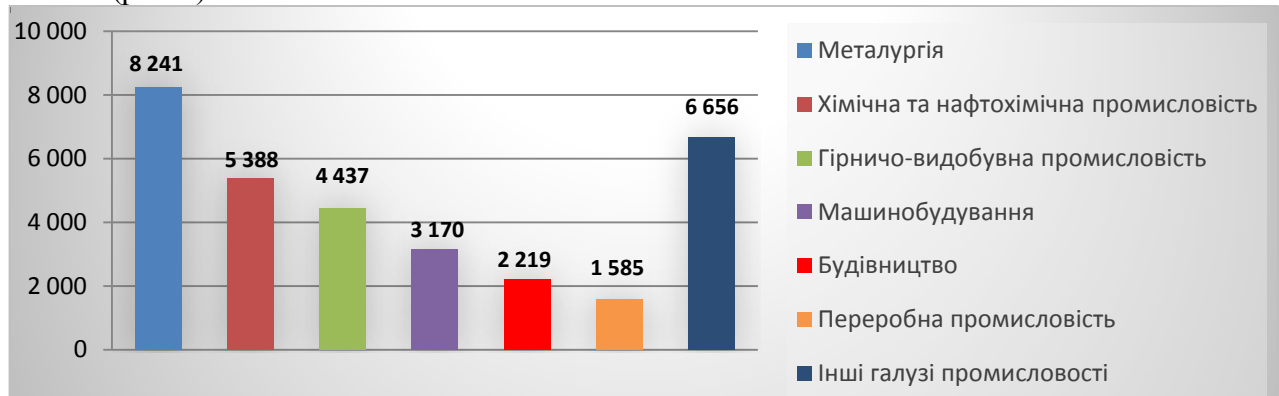

Рис. 1. Втрати від корозії в основних галузях промисловості України, млн. грн., станом на 01.01.2017 р. (розроблено автором)

Необхідність вирішення цієї проблеми на національному рівні зазначена у Рішенні «Про стан захисту металофонду України від корозії» Міжвідомчої комісії з питань науково-технологічної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України від 13 жовтня 2009 р. [2].

Академік НАН України В.М. Геєць вважає, що зношеність основних фондів означає втрату промислової бази майбутнього розвитку та становить істотні бар'єри на шляху інноваційного оновлення економіки України. Серед вагомих пріоритетів інноваційного оновлення В.М. Геєць виділяє залучення інвестиційних ресурсів у розвиток новітніх технологій, які повинні забезпечити розвиток основних галузей промисловості [3].

Формування ефективної стратегії управління виробничо-господарською діяльністю підприємств супроводжується основними викликами, на які звертають увагу автори дослідження [4]:

- технологічний – потреба техніко-технологічного оновлення виробничої бази;
- конкурентний – необхідність вдосконалення продуктової структури, розвитку форм і методів маркетингу і збутової політики, повернення на внутрішній ринок;
- екологічний – промислова діяльність по застосуванню «зеленої економіки»;
- інституціональний – формування інститутів мотивації інноваційної поведінки.

Відповідно до зазначеної проблематики, є зрозумілим важливість і необхідність реалізації стратегічних пріоритетів економічної безпеки підприємств, пов'язаних з оптимальним використанням обмежених ресурсів і оновленням основних фондів на основі ресурсозберігаючих технологій [5–7].

Не дивлячись на всю складність проблеми відновлення основних фондів при агресивних впливах, необхідно виділити два аспекти формування концепції стратегічного управління сталим розвитком промислових підприємств:

- розробка методологічної основи базових категорій якості, надійності й безпеки для управління корозійною захищеністю промислових об'єктів;
- визначення функцій і технологій механізму організаційно-економічного управління, форм і методів господарювання для відновлення роботоздатності основних фондів.

Метою дослідження є обґрунтування методичних засад щодо створення організаційно-економічного механізму управління корозійною захищеністю основних фондів промислових підприємств.

Для визначення методичної спрямованості в контексті ресурсозбереження запропоновано парадигму корозійної захищеності, як перехід підприємств від витратного до прибуткового управління технологічною безпекою промислових об'єктів. Таким чином здійснюється логістична стратегія реалізації умов збалансованої системи показників інноваційного розвитку заходів протикорозійного захисту (ПЗ) при відновленні та подовженні ресурсу основних фондів з урахуванням інвестиційних ризиків [7].

Організаційно-економічний механізм сталого розвитку основних фондів є інтегрованою системою, яка здійснює регулювання умов господарювання за ринкових відносин під впливом науково-технічних тенденцій сучасного виробництва. Використання останніх досліджень з оцінювання якості, надійності й безпеки дозволило запропонувати процесний підхід, який забезпечує зменшення витрат при відновленні основних фондів за рахунок подолання невизначеності техніко-економічних ризиків корозійної захищеності (рис. 2).

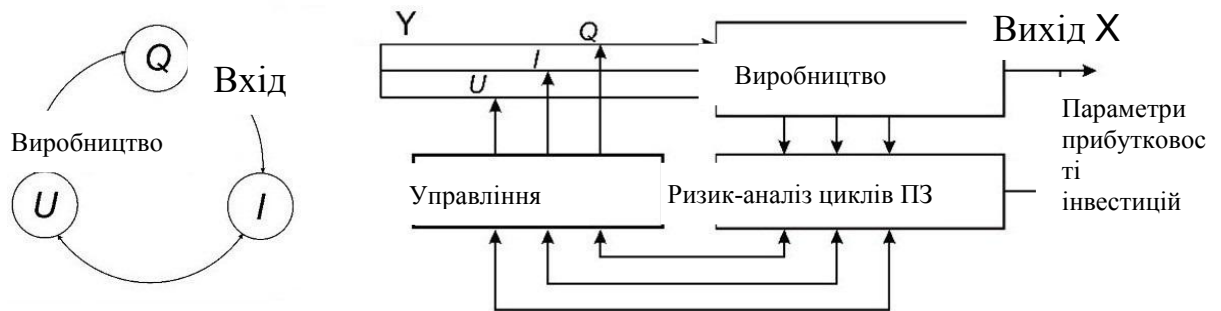
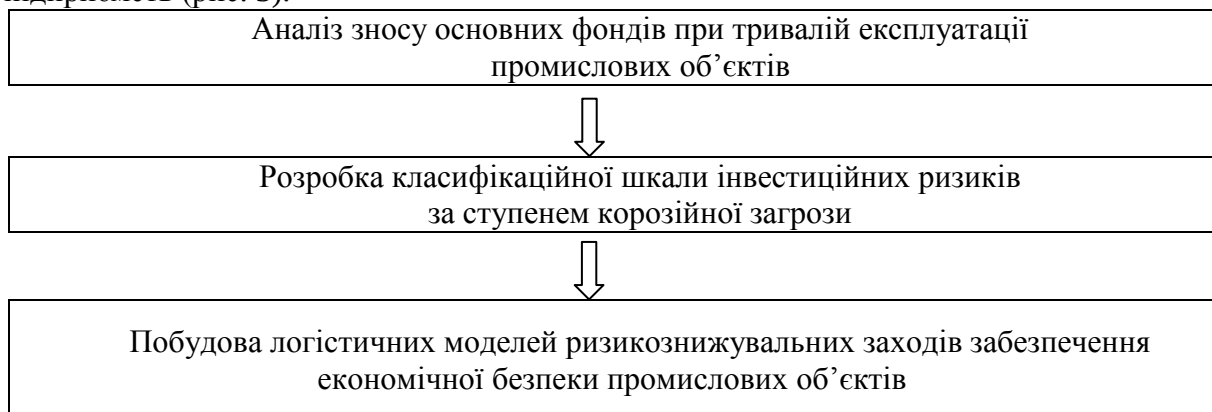

Рис. 2. Схема процесно-орієнтованого підходу до керування ризиками ПЗ основних фондів: матеріальна Q , інформаційна I і управлінська U складові

Встановлений процесно-орієнтований підхід дозволяє здійснювати вибір стратегії реалізації економічного розвитку систем захисту від корозії промислових об'єктів з урахуванням стану зношування і пріоритетів довготривалої експлуатації основних фондів підприємств (рис. 3).

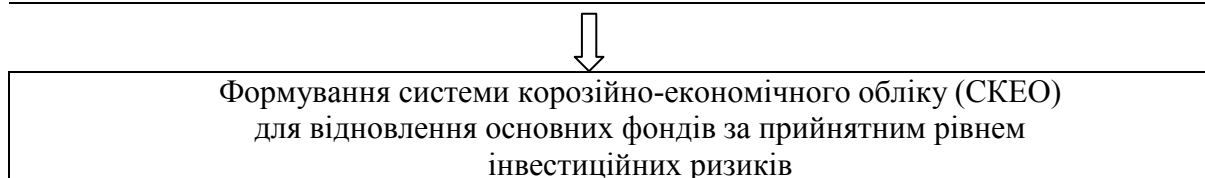

Рис. 3. Логічна схема обґрунтування системи корозійно-економічного обліку основних фондів промислових підприємств

Сталий розвиток промислового підприємства передбачає наявність зворотного зв'язку, як інформаційної складової відкритої системи з функціями моніторингу, оцінки, контролю, аналізу і корекції власної діяльності. Зворотній зв'язок дозволяє підприємствам отримувати інформацію про можливі або реальні відхилення від кінцевої мети і вчасно вносити зміни в процес її розвитку. Відсутність зворотного зв'язку веде до втрати роботоздатності, кризи та аварійним ситуаціям. Таким чином, збирання й аналіз інформації, систематизація даних експлуатаційного стану основних фондів має визначальне значення для управління інноваційно-інвестиційними ризиками підприємств.

На підставі викладеного запропоновано ознаки ризикознижувальних моделей, які закладені у функціонування організаційно-економічного механізму відновлення наслідків корозійного зносу основних фондів (рис. 4):

Рис. 4. Складові організаційно-економічного механізму управління корозійною захищеністю основних фондів підприємств

модель антикризового управління відображає стан корозійної небезпеки деградації і руйнування основних фондів промислових підприємств. Як правило, збільшення корозійного зносу конструкцій і споруд пов'язано з кризою основного виробництва і реалізацією товарної продукції, взаємин економічних агентів, кризами неплатежів, втрати конкурентних переваг, банкрутства та ін. Ознаки зазначеного етапу розвитку ПЗ характерні для більшості промислових об'єктів 90-х років минулого століття;

модель витратного інерційного розвитку характерна для процесів управління при відсутності економічних умов стимулювання та зростання показників ефективності промислових підприємств. Переважають пасивні процеси поведінки бізнесу, відмови від інноваційних проектів і програм розвитку, стримування модернізації та технологічного оновлення основних фондів;

стимулююча модель набуває переважне значення у нових умовах ринкових відносин за рахунок часткового зняття обмежень інерційного розвитку і необхідності реалізації конкурентного потенціалу при технологічному оновленні та подовженні ресурсу промислових об'єктів на основі ресурсозберігаючих технологій;

модель інноваційно-інвестиційного розвитку є найбільш успішною для бізнесу. Така модель розглядає використання конкурентних переваг підвищення якості, надійності і безпеки промислових об'єктів для перетворення інноваційних факторів в основне джерело економічного зростання.

Застосування дохідного підходу до розвитку етапів ПЗ базується на капіталізації доходів виходячи із принципу залежності теперішньої вартості основних фондів від вартості всіх майбутніх доходів, які вони можуть принести. Власник, використовуючи матеріали і технології ПЗ, що приносять прибуток, практично здобуває можливість отримання майбутніх прибутків від їх використання при відновленні основних фондів.

Висновки.

1. Досліджено ефективність функціонування основних фондів у системі управління процесом відтворення економічного капіталу. Виявлено недостатнє інвестиційне забезпечення інновацій при проведенні модернізації і реконструкції об'єктів тривалої експлуатації. Це має особливу актуальність у зв'язку з великим ступенем корозійного зносу і повільним станом оновлення основних фондів.

2. Доведено, що сучасний ринок матеріалів та послуг, сформований за відсутності вимог до якості й надійності ПЗ, містить високі ризики. Низька кваліфікація кадрів ускладнює управління матеріальними, інформаційними і фінансовими потоками підприємства, та зводить зусилля менеджменту до зменшення протикорозійних витрат без урахування економічної вигоди власника. Запропоновані ознаки моделей економічного розвитку систем захисту основних фондів від корозії щодо подовження ресурсу і технологічного оновлення промислових об'єктів.

3. Обґрунтовано систему корозійно-економічного обліку (СКЕО), що виявляє причинно-наслідкові зв'язки між корозійним станом, технічним обслуговуванням і ремонтом, для побудови логістичної структури управління фінансовими ресурсами на відтворення основних фондів.

4. Формування ефективної стратегії сталого розвитку основних фондів є запорукою забезпечення розвитку продуктивних сил, підвищення конкурентоспроможності та економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Розробка організаційно-економічного механізму корозійної захищеності, як процедури управління і прийняття рішень, в значній мірі визначає зниження економічних і техніко-технологічних ризиків при відновленні виробничих фондів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Геец В. М. Инновационные перспективы Украины / В. М. Геец, В. П. Семиноженко. – Харьков : Константа, 2006. – 272 с.

2. Похмурський В.І. Розвиток досліджень у галузі корозії матеріалів в Україні / В.І. Похмурський // ФМІ ім. Г.В. Карпенко НАН України. – Львів: ТзОВ «Простір-М», 2010. – 44 с.

3. Геец В.М. Барьеры на пути развития промышленности на инновационной основе и возможности их преодоления / В.М. Геец // Економіка України. – 2015. – №1. – С. 4-25.

4. Украинская металлургия: современные вызовы и перспективы развития: монограф. / А.И. Амоша, В.И. Большаков, А.А. Минаев и др. // НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Д., 2013. – 114 с.
5. Белопольський М.Г. Управління ризиками корозійної небезпеки як чинник сталого розвитку промислових підприємств / М.Г. Белопольський, П.В. Корольов // Економічний вісник Донбасу: науковий журнал. – Київ – Старобільськ, №2 (48), 2017, С. 168-176. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/123499>
6. Булеєв І.П., Коновалов О.Ф., Корольов В.П. Нормативно-правове забезпечення технічного стану будівельних об'єктів за рівнем корозійної небезпеки / І.П. Булеєв, О.Ф. Коновалов, В.П. Корольов // Промислове будівництво та інженерні споруди. – 2011. – №3. – С. 25-29.
7. Корольов П.В. Методичні засади формування логістичної стратегії ризик-аналізу захисту основних фондів за рівнями корозійної небезпеки // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: ПДТУ, 2012. – Т.1. – С. 258-264.

УДК 339.35

Андрій Костюк
(Чернівці)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Торгівля – рушій будь-якої економічної системи. Система торговельних відносин України не володіє ознаками мобільності та адаптивності, що допомогли б їй скласти конкуренцію країнам з розвинутою торгівельною мережею та економікою вцілому. Проте, в умовах глобалізації українська економічна система все більше набуває досвіду та наближається до світових лідерів.

Ключові слова: торгівля, українська торгівельна мережа, конкурентне середовище, ринок, торговельне підприємство.

Trade is the engine of any economic system. Ukraine's trade relations system has no signs of mobility and adaptability, which would help it compete with countries with a developed trade network and the economy as a whole. However, under the conditions of globalization, the Ukrainian economic system is increasingly gaining ground and approaching world leaders.

Key words: trade, Ukrainian trade network, competitive environment, market, trade enterprise.

На даний момент в Україні спостерігається нестабільність в економіці, що призводить до занепаду галузей, особливо торгівлі. Тому керівництво торговельних підприємств зацікавлене в змінах ринкової кон'юнктури, які відбуваються як на внутрішньому, так і в зовнішньому середовищі. Важливість розв'язання проблем пошуку резервів економії, зростання прибутку й рентабельності за умови усунення або зниження ризиків зумовлює необхідність удосконалення організації і методики комплексного економічного аналізу та внутрішнього контролю, здатних забезпечити належний рівень конкурентоспроможності торговельних підприємств.

У процесі реформування економіки України відбуваються суспільно-економічні зміни, що стосуються широкого спектра видів діяльності та галузей, зокрема сфери роздрібної торгівлі, для якої визначальною є конкурентна поведінка окремих підприємств. Торгівля займає досить значну частку у формуванні внутрішнього валового продукту. Торгівля відіграє значну роль у формуванні конкурентного середовища, реалізації соціальної політики та ринкової орієнтації національної економіки, адже являє собою канал просування продукції

до споживача [1, с. 74], вид економічної діяльності, об'єктом якої є товарообмін та обслуговування покупців із продажу товарів, їх транспортування, зберігання та підготовки до продажу [2, с. 29].

Конкурентне середовище призводить діяльність торговельних підприємств до розширення їх господарської активності.

Головним завданням торговельного підприємства є перевага над конкурентами, забезпечення високих темпів розвитку у стратегічній перспективі та зростання вартості.

Зосереджуючи увагу на особливостях конкурентного середовища в торгівлі, необхідно визначити такі його умови: наявність торговельних підприємств як потенційних конкурентів, що вступають на ринок; розширення складу учасників конкурентного процесу та аспектів їх взаємодії; зміна форм і видів конкуренції; зростання потенціалу і ролі споживача; існування конкуренції за межами ринку, на якому існує торговельне підприємство, та посилення ринкової сили роздрібною торгівлі, яка починає диктувати свої умови виробникам; наявність ринку нерухомості та землі, чітких правових норм, стійкої фінансової системи, стимулюючої податкової, грошово-кредитної, цінової та зовнішньоторгівельної політики.

Для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів господарювання на основі розвитку конкурентних відносин в Україні діє Закон "Про захист економічної конкуренції" [3], відповідно до якого вплив на підприємницькі відносини та конкурентне середовище відбувається за умови наявності певного саморегулюючого механізму ринку. Тільки у такій боротьбі важливим є досягнення конкурентних переваг, що обумовлює мету і результат стратегічного управління кожного торговельного підприємства та виступає концентрованим проявом лідерства серед підприємств-конкурентів. Можливості підприємства визначаються його конкурентним потенціалом та конкурентною позицією, які під дією законів функціонування ринку і впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища реалізуються в конкурентному статусі підприємства [4].

У загальному розумінні конкурентоспроможність підприємства визначають як його здатність до ефективної господарської діяльності та досягнення очікуваної норми прибутковості за умов конкурентного ринку, тобто здатності забезпечувати випуск і реалізацію конкурентоспроможної продукції та реалізувати її за цінами, нижчими, ніж у конкурентів.

Однак лише наявність конкурентних переваг не забезпечує підприємству довгострокового успіху на ринку. Згідно з еволюційною теорією, діяльність і виживання підприємства залежать від його здатності адаптуватися до факторів зовнішнього та внутрішнього впливу, в основу якої покладена інноваційна активність суб'єкта підприємництва [5].

Чинники зовнішнього середовища створюють мультиплікативний ефект внутрішніх змін усередині конкурентного середовища й тісно пов'язані один з одним. Їх взаємозв'язок – це рівень сили, з якою зміна одного з них впливає на інші [6, с. 47].

З цієї позиції зовнішнє (інституціональне) середовище визначається як сукупність об'єктів і сил в умовах невизначеності, що діють за межами підприємства та чинять як прямий, так і непрямий вплив на стан його внутрішнього середовища (мікросередовища) в умовах асиметричності інформації. До таких чинників нами віднесено: стан макросередовища (PEST), а саме – політичних (P – political), економічних (E – economic), соціальних (S – social) і технологічних (T – technological) аспектів зовнішнього середовища, які впливають на бізнес, ринкову ситуацію; дії безпосередніх конкурентів (недобросовісна конкуренція через демпінгування цін, дискримінаційні контракти з виробниками та постачальниками); поведінку споживачів та стан громадської думки. З огляду на те, що зовнішні чинники поділяються на чинники прямого та непрямого впливу, ми погоджуємося з думкою М. Х. Мескона про те, що середовище прямого впливу включає чинники, які безпосередньо впливають на операції підприємства [7, с. 287].

Внутрішнє середовище торговельних підприємств включає чинники, які безпосередньо впливають на формування сильних сторін у стратегічній перспективі, – це комунікаційний напрям діяльності підприємства, екологізація торгівлі (перехід на екологічні упаковки, зростання продажу органічних продуктів), навички та ресурси підприємства, параметри стратегічних альтернатив, сфера маркетингу (управління ланцюгами поставок змінюється управлінням запитами споживачів, а споживчі моделі поведінки стають ключем до управління товарними запасами), технологічність, цінова прозорість, зменшення ролі цінової та посилення значення нецінової конкуренції. Важливу роль відіграє соціальна відповідальність як аспект проблеми територіальної і функціональної організації торгівлі, адже вона виявляється: по-перше, в регіональній диференціації забезпеченості населення торговою мережею й доступом населення до об'єктів торгівлі; по-друге, в якості асортиментної політики, яка передбачає оптимізацію структури асортименту, недопущення деформації за рахунок недоброякісних товарів [8].

Отже, необхідно відзначити, що тенденції зміни обсягів роздрібної торгівлі в часі вказує на зростання обсягів продажів через сучасні технологічні пристрої, а розвиток торговельних мереж свідчить про їх корпоратизацію через зниження кількості магазинів роздрібної торгівлі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилюк С. П. Конкурентні переваги як основа розробки стратегії торговельних підприємств / С. П. Гаврилюк // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2001. – №4. – С. 74-80.
2. Лазебна І. Формування конкурентного середовища у роздрібній торгівлі / І. Лазебна // Вісник КНТЕУ. – 2011 – № 2. – С. 26-37.
3. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 №2210-III : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
4. Портер М. Конкуренція : [навч. посіб.] / М. Портер ; пер. з англ. –М. : ВД “Вільямс”, 2000. – 495 с.
5. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / [пер. з англ. В. Старка]. – К. : Видавничий дім “Києво Могилянська академія”, 2011. –242 с.
6. Колчкова М. В. Фактори впливу на діяльність підприємств торгівлі // Вісник МСУ. Економічні науки, X. – 2007. – № 1. – С. 46-49.
7. Мескон М. Х. Основи менеджмента / М. Х. Мескон, М. И. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1996. – 704 с.
8. Апопій В. В. Соціальна функція торгівлі / В. В. Апопій // Економіка і право. – 2010. – № 1. – С. 93-103.

УДК 657

*Валентина Костюченко, Дмитро Огневчук
(Київ)*

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПОЛЬЩІ У КОНВЕРГЕНЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

У статті розглядається роль професійних бухгалтерських організацій у становленні професії бухгалтера та аудитора у Польщі. Розкрито напрями діяльності професійних організацій Польщі у процесі конвергенції бухгалтерського обліку відповідно до МСФЗ

Ключові слова: бухгалтерський облік, аудит, бухгалтерська професія, професійна організація, МСФЗ, конвергенція.

The aim of this paper is consideration the role of professional accounting organizations in establishing of accountant and auditor profession in Poland. It was revealed the directions of Poland professional organizations activity in the process of accounting convergence in accordance with IFRS

Keywords: Accounting, Audit, Accounting Profession, Professional Organization, IFRS, Convergence.

Конвергенція бухгалтерського обліку передбачає процес зближення систем національних стандартів з Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ). Цей процес, у певному сенсі, є продовженням і розвитком процесів гармонізації і стандартизації бухгалтерського обліку. Зміст усіх цих процесів полягає у зближенні облікових систем різних країн. Кожна країна має власний досвід запровадження національних стандартів. Відповідно до дослідження, проведеного та узагальненого Полом Пактером у виданні «Кишенькове керівництво до МСФЗ: мова глобального фінансового звітування» [1], станом на початок травня 2016 року 143 країни світу використовували МСФЗ. Із цього переліку – 43 країни Європи, в яких вимагається застосування стандартів МСФЗ для всіх або більшості національних публічних компаній. Польща відноситься до цього числа країн Європи. Як держава-член в ЄС, Польща підпадає під регулювання Регламенту ЄС, прийнятого у 2002 році. Цей Регламент вимагає застосування стандартів МСФЗ, прийнятих ЄС, для консолідованої фінансової звітності європейських компаній, цінні папери яких продаються та купуються на регульованому ринку цінних паперів у ЄС. Регламент ЄС щодо МСФЗ дає державам-членам можливість вимагати або дозволяти використовувати стандарти МСФЗ, які прийняті ЄС, в окремих фінансових звітах компанії та / або у фінансових звітах компанії, чиї цінні папери не є об'єктом торгівлі на регульованому ринку цінних паперів ЄС. Важливу роль у поширенні МСФЗ у країнах-членах Європейського Союзу відіграють професійні бухгалтерські організації.

Метою публікації є обґрунтування внеску професійних бухгалтерських організацій Польщі у процес конвергенції бухгалтерського обліку та аудиту відповідно до міжнародних стандартів.

У Польщі створені та діють дві професійні бухгалтерські організації: Асоціація бухгалтерів у Польщі (Accountants Association in Poland, AAP) та Польська Палата Державних Аудиторів (Polish Chamber of Statutory Auditors, PIBR). Асоціація бухгалтерів була створена 9 червня 1907 року і має вже більше ніж столітню історію. Вона є найбільшою організацією, що об'єднує представників бухгалтерської та фінансової професії. Асоціація бухгалтерів є саморегулюючою організацією з добровільним членством. Кількість її членів перевищує 25 тисяч чоловік [2]. Хоча це не визнано юридично, асоціація – це велике професійне об'єднання у Польщі. Воно активно займається розробкою та наданням широкого кола навчальних курсів для всієї бухгалтерської професії, а більшість членів Польської Палати Державних Аудиторів також є членами Асоціації. Відповідно до Статуту цілями асоціації є проведення освітньої діяльності у сфері підготовки до професії та інших форм освітньої, інформаційної та консультативної діяльності з метою постійного підвищення кваліфікації в галузі бухгалтерського обліку та суміжних областях; захист прав, гідності та інтересів своїх членів; забезпечення того, щоб її члени дотримувалися професійних та етичних стандартів, а також створювалися відповідні умови для вдосконалення цих стандартів; подальший розвиток та вдосконалення практики бухгалтерського обліку; організація професії відповідно до європейських та світових стандартів [3].

Асоціація бухгалтерів розробила власні сертифікаційні програми та надає сертифікати бухгалтера, головного бухгалтера, фахівця з бухгалтерського обліку та бухгалтера на основі складання відповідних іспитів. Протягом року понад 5 тисяч осіб навчаються професії бухгалтера, а на посаду головного бухгалтера і аудитора проходять підготовку кожний рік близько 8 тисяч осіб [4]. Разом з тим, у Польщі статус професійних бухгалтерів у бізнесі не регулюється законом. Проте ця категорія професіоналів, а також державних аудиторів, може

добровільно вступити до складу Асоціації бухгалтерів у Польщі. Ті, хто приєднується до цієї саморегулюючої професійної бухгалтерської організації, повинні виконати вимоги щодо членства та дотримуватися її Кодексу етики.

Крім того, з 1989 р. є членом Міжнародної Федерації бухгалтерів (IFAC), з 1995 р. – членом Федерації європейських бухгалтерів (FEE). Асоціація бухгалтерів співпрацює з Радою з МСБО. Відповідно до заяви про членство в IFAC, від членів Федерації, зокрема Асоціації бухгалтерів у Польщі вимагають, щоб члени IFAC та партнери підтримували прийняття та імплементацію міжнародних стандартів та інші оголошені проекти незалежних рад, що розробляють стандарти під егідою IFAC, як наприклад Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку; а також запроваджували системи гарантії якості, розгляду й розслідування та дисциплінарної системи. Фактично, Асоціація бухгалтерів не несе відповідальності за встановлення стандартів бухгалтерського обліку в Польщі, але воно відіграє активну роль у підтримці Комітету з стандартів бухгалтерського обліку, який видає національні стандарти бухгалтерського обліку та підтримує впровадження МСФЗ. Це єдиний у Польщі орган, який перекладає та публікує МСФЗ за ліцензійною угодою з Фондом МСФЗ з 2001 року. Наразі Асоціації розпочала переклад версії МСФЗ за 2016 р. згідно з новою угодою, підписаною в березні 2016 року.

Асоціація також сприяє прийняттю міжнародних стандартів шляхом спільної організації конференцій та семінарів спільно з Міністерством фінансів та Палатою Державних Аудиторів, ініційованих тренінгів Світовим банком. Крім того, Асоціація здійснює заходи, щоб допомогти своїм членам впроваджувати стандарти, шляхом організації семінарів для викладачів та проводячи початкові курси підвищення кваліфікації з питань МСФЗ. Вона також здійснює моніторинг публікацій МСФЗ щодо останніх змін у МСФЗ та розповсюджує їх своїм членам через свій веб-сайт та інші друковані матеріали. Асоціація бухгалтерів також сприяє прийняттю МСФЗ для малих та середніх підприємств. Управління Асоціацією бухгалтерів здійснюють такі суб'єкти: з'їзд делегатів; Головне правління; Ревізійна комісія та Товариський суд. Головне правління може скликати ради, проблемні та галузеві комісії. Органи правління Асоціації обираються на чотирирічний період.

Друга професійна організація у сфері бухгалтерського обліку та аудиту – Польська Палата Державних Аудиторів (PIBR), була створена відповідно до Закону про публікацію фінансової звітності та державних аудиторів від 19 жовтня 1991 року. Цей Закон згодом було замінено Законом про аудиторські обов'язки в 2009 р. Членство в Палаті Державних Аудиторів є обов'язковим для аудиторів та аудиторських фірм. Відповідно до статті 16 Закону 2009 року основними юридичними повноваженнями Палати є: 1) представництво своїх членів та захист їх професійного інтересу; 2) розробка стандартів аудиту; 3) контроль за належним поведінням у професії та відповідність членів PIBR стандартам етики, а також відповідність суб'єктів, уповноважених перевіряти фінансові звіти іншим юридичним вимогам; 4) співробітництво у розробці стандартів бухгалтерського обліку та аудиту; 5) підготовка навчальних матеріалів для кандидатів до її членства; 6) проведення видавничої та тренінгової діяльності; 7) ведення реєстру аудиторів; 8) проведення перевірок забезпечення якості; 9) створення та запровадження слідчих і дисциплінарних механізмів для своїх членів для будь-якого порушення правил; 10) забезпечення виконання першочергових вимог щодо професійного розвитку та встановлення вимог щодо постійного професійного розвитку. Органами Палати Державних Аудиторів є: з'їзд аудиторів; рада аудиторів; ревізійна комісія; дисциплінарний суд; дисциплінарний представник; комісія з контролю. Органи діють впродовж чотирьох років. Діяльність PIBR контролюється Комісією з Нагляду за проведенням аудиторських перевірок (Audit Oversight Commission).

Палата Державних Аудиторів крім того, що є членом IFAC з 2001 року, є членом Європейської федерації бухгалтерів, асоційованим членом Міжнародної Федерації бухгалтерів-експертів франкомовних країн та інституційним членом Міжнародної асоціації бухгалтерської освіти та досліджень [3].

Статус обов'язкових аудиторів регулюється Законом про аудиторські перевірки від 2009 року. Цей Закон містить положення про сертифікацію аудиторів та встановлює основні обов'язки ключових організацій, що беруть участь у регулюванні аудиторської професії. Відповідно до цього Закону всі обов'язкові аудиторські перевірки фінансових звітів повинні проводитись членами Польської Палати Державних Аудиторів.

Кандидати на аудиторську професію повинні відповідати визначеним вимогам освіти, встановленим в Законі про аудиторські перевірки 2009 року. Серед них – аудитор повинен мати вищу освіту, безперервний стаж практичної діяльності протягом останніх двох років, документ про проходження в компанії дворічного навчання під керівництвом аудитора-експерта і пройти тестування. Для надання аудиторських послуг громадськості кваліфіковані фізичні особи повинні бути членами Палати Державних Аудиторів та включені до реєстру аудиторів. Комісія з нагляду за проведенням аудиторських перевірок зберігає за собою право відхилити включення потенційного аудитора до реєстру.

Таким чином, у Польщі створені та діють дві професійні бухгалтерські організації, які сприяють запровадженню, поширенню та підтвердженню дотримання МСФЗ та сприяють розвитку процесу конвергенції національної системи бухгалтерського обліку та аудиту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Paul Pacter. Pocket Guide to IFRS Standards: the global financial reporting language. – IFRS Foundation, 2016. – 107 p.
2. The Accountants Association in Poland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.skwp.pl/Certified,Accountant,6884.html>
3. International Federation of Accountants [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ifac.org/about-ifac/membership/members/accountants-association-poland>
4. Бухгалтерский учет в странах мира: Учебное пособие. Вып. 2 / Под ред. проф. Ф.Ф.Бутынца. – Житомир: ЖГТУ, 2008. – С. 281.

УДК 339.564:658(045)

Ганна Кужель
(Вінниця)

МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено проблемі якнайповнішого дослідження оцінки експортного потенціалу підприємства. На основі аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел висвітлено сучасні методи та проаналізовано їх переваги та недоліки. Наведено теоретичні та методичні аспекти обґрунтування чинників, що впливають на оцінку експортного потенціалу підприємства.

Ключові слова: експорт, потенціал, оцінка, метод, підприємство.

The article is sanctified to the problem of the most complete research of estimation of export potential of enterprise. On the basis of analysis, generalization and systematization of scientific sources modern methods are reflected and their advantages and defects are analyzed. In the publication the theoretical and methodological aspects ground of factors that influence on the estimation of export potential of enterprise is driven.

Key words: export, potential, estimation, method, enterprise.

Категорія експортного потенціалу підприємства є досить складною для економічного вимірювання, тому на даний час не існує чітких методів її оцінки. Тому, для вирішення цього завдання – ефективної, всебічної оцінки потенціалу підприємств щодо здійснення експортної діяльності, варто комплексно застосовувати як кількісні так і якісні методи вимірювання [5, с. 9].

Питання оцінки та розвитку експортного потенціалу набуває особливої актуальності в період загострення конкуренції на міжнародних ринках. Проблематиці оцінки експортного потенціалу підприємства присвячено багато робіт українських та закордонних вчених. Однак питання оцінки рівня розвитку експортного потенціалу підприємства у часі постає невирішеним на даний час.

Деякі дослідники взагалі сумніваються у можливості кількісної оцінки експортного потенціалу через велике число факторів, що на нього впливають та суб'єктивність самої категорії експортного потенціалу, а також відбору показників, за якими здійснюється його оцінка. Тому, у більшості випадків дослідження експортного потенціалу становить собою прогнозування товарної та галузевої структури експорту продукції на основі результатів аналізу динаміки експортування, його товарної та галузевої структури за періоди, що передували даті проведення дослідження. Дослідники обґрунтовують неможливість кількісної оцінки експортного потенціалу, спираючись на суб'єктивний характер даного поняття та відсутність прямого зв'язку між потенціалом та позицією підприємства на ринку.

Насамперед варто розглянути методи оцінки відповідно до елементів поділу праці. Будь-яка господарська діяльність (економічна система) може включати лише три види елементів поділу праці: результати (прибуток, ефект); витрати; порівняння результатів і витрат. На цій основі використовуються три групи методів оцінки експортного потенціалу підприємства, зокрема: 1) дохідний (результатний); 2) витратний; 3) ринковий (результатно-витратний). Зазначені різновиди можуть виділятися й на основі іншої ознаки – врахування ділянки континуума часу, що береться до уваги при оцінці. Так, якщо враховується лише минулий час, то методи відносяться до витратних, теперішній – ринкових, майбутній – дохідних.

З метою створення універсального інструменту для аналізу змін розміру та структури експортного потенціалу підприємства, варто використовувати також оцінку здійснення зовнішньоекономічних операцій. При цьому зі стратегічного погляду існують три ключові точки управління цим процесом: стратегічна ефективність управління підприємством на міжнародних ринках, оцінка тактики впровадження групи операцій на певному географічному сегменті та оцінка ефективності здійснення конкретної операції на поточному рівні управління. В результаті очікується визначити максимально можливу вартість, до якої має прагнути підприємство задля мінімізації альтернативних витрат і максимізації альтернативних доходів [6, с. 246].

На думку Маковоз О.С., оцінка експортного потенціалу суб'єкта господарювання є однією з найістотніших функцій управління. При аналізі та діагностиці діяльності підприємства можна оцінити рівень виробництва на підприємстві, якість та конкурентоспроможність продукції, що випускається, забезпеченість виробництва матеріальними, трудовими та фінансовими ресурсами і ефективність їх використання. Сукупність всіх цих показників і є експортним потенціалом [2, с. 418].

На думку ж Пирець Н.П., експортний потенціал підприємства включає дві основних складові: внутрішню і зовнішню. Внутрішня містить сукупність ресурсів, необхідних для виробництва продукції на експорт. До них можна віднести природні, трудові, матеріальні, фінансові та інформаційні ресурси. Зовнішня пов'язана з реалізацією конкурентоспроможної продукції та забезпечується маркетинговою, логістичною та сервісною діяльністю підприємства. Виходячи саме з цих складових і варто аналізувати експортний потенціал українських підприємств в сучасній нестабільній економічній ситуації [4, с. 167].

Аналіз внутрішнього експортного потенціалу підприємства проводиться в два етапи. Перший включає оцінку забезпеченості ресурсами та ефективності їх використання. Насамперед роблять аналіз необоротних та оборотних активів підприємства, а також людських та фінансових ресурсів. Результати оцінки даних показників дозволяють виявити приховані резерви у вигляді невикористаних ресурсів, що знаходяться у власності підприємства. На другому етапі здійснюється оцінка конкурентоспроможності експортної продукції. Останнє визначається сукупністю споживчих властивостей продукції, відмінних

від товарів-конкурентів за ступенем відповідності суспільним потребам, з урахуванням витрат на їх задоволення, що містить імпорт, і одержуваних доходів.

Оцінюючи вплив показників зовнішнього експортного потенціалу підприємства, варто здійснювати поетапну роботу щодо формування резервів для розвитку підприємства. Так, резерви використання експортного потенціалу виступають як об'єктивні невикористані можливості, які проявляються в ході аналізу впливу на нього відповідних факторів.

Важливе місце зовнішнім факторам впливу на експортний потенціал підприємства відводить також Мельник О.Г. Він вважає, що при розробці теоретичної моделі експортного потенціалу підприємства, продуктивнішим до її визначення є системно-структурний підхід, за яким експортний потенціал розглядається як частка економічного потенціалу підприємства, що забезпечує його зчеплення із зовнішнім ринком і усталене функціонування як суб'єкта міжнародної економічної діяльності. Такий методологічний підхід дозволяє визначити експортний потенціал підприємства як складне системне утворення взаємозв'язаних і взаємодіючих елементів економічного та позаекономічного походження, внутрішньої і зовнішньої дії [3, с. 228].

При дослідженні наукової літератури по даному питанню можна виявити, що вчені-економісти на сьогодні найбільш часто користуються методикою оцінки експортного потенціалу за С.С. Морозовою. Однак, не знижуючи наукової цінності розглянутої методики, справедливо вважати, що дана методика не дозволяє представити повну та об'єктивну оцінку експортного потенціалу підприємства, оскільки, згідно з методикою, не виявляються слабкі сторони підприємства на рівні внутрішніх ресурсів і можливостей, які потребують поліпшення, для того щоб збільшити шанси підприємства на успіх у справі реалізації експорту.

Застосування під час проведення оцінки експортного потенціалу підприємства виключно методу експертних оцінок, не підтверджених фінансовими розрахунками, ускладнює використання результатів дослідження при складанні плану експортної діяльності. Застосування виключно тільки математичних методів також не дозволяє повністю проаналізувати експортного потенціалу підприємства. Тож для того, щоб всебічно оцінити рівень експортного потенціалу підприємства необхідно використовувати не тільки економічну складову оцінки, а і відносну. Зокрема, з метою отримання більш повної оцінки, бажано також включити до процедури проведення оцінки так звану «брендову методику», що додатково забезпечить керівний склад підприємства кількісною та якісною інформацією та підвищить рівень прийняття управлінських рішень.

«Брендова методика» включає аналіз наступних елементів:

- визначення частки брендової продукції в товарній структурі підприємства;
- оцінку рівня управління брендами на підприємстві;
- оцінку післяпродажного обслуговування;
- оцінку логістичної системи підприємства;
- оцінку рівня кваліфікації персоналу.

Важко не погодитися з Дишко І.Ю., яка також вважає, що запорукою успіху компанії при виході на зовнішній ринок є, в тому числі, наявність «впізнаваної» назви як самого підприємства, так і продукції. У зв'язку з цим не менш важливими показниками діяльності підприємства є показники, що показують рівень брендингу на підприємстві. Перераховані фактори, безсумнівно, важливі для підприємства, що виходить на зовнішній ринок, однак істотний мінус даної методики в тому, що автор не вказує, як можливо розрахувати рівень брендів, і не враховує фінансову складову [1, с. 69].

Лише комбінуючи дані методи, стає можливим найбільш повне виявлення експортних конкурентних переваг, можливостей підприємства на зовнішніх ринках у відповідності до стратегічних цілей і наявних ресурсів з урахування внутрішніх та зовнішніх факторів впливу.

Отже, базуючись на численних відомих результатах сучасних досліджень експортного потенціалу підприємства, зокрема методик його оцінки, можна зробити висновок щодо відсутності єдності думок науковців з приводу цього питання.

Проведені вище дослідження, дозволяють ствержувати про те, що різноманітність підходів до оцінки експортного потенціалу підприємства здебільшого продиктована відсутністю єдиного загальноприйнятого визначення сутності самого терміна «експортний потенціал», а отже, і складових, що його формують, і мають бути включені до системи оцінки [7, с. 393]. Кожна з пропонованих методик має індивідуальний набір показників – індикаторів рівня експортного потенціалу підприємства, що орієнтований на сутність експортного потенціалу підприємства та галузь економіки, специфіку підприємств якої вона враховує.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дишко І. Ю. Новітні принципи стратегічного управління інноваційним потенціалом на підприємствах лісогосподарського комплексу / І. Ю. Дишко // Наук.-практ. конф. "Формування механізму інноваційного розвитку сучасних соціально-економічних систем: теорія, методи, практика". – Донецьк: ДУЕП, 2007. – С. 68–69.
2. Маковоз О. С. Особливості економічного потенціалу підприємств торгівлі / О. С. Маковоз // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. – Х. : ХДУХТ, 2008. – Ч. 2. – С. 417–424.
3. Мельник О. Г. Експортний потенціал підприємства: сутність і методологічні основи аналізу/ Мельник О. Г. // Економіка та управління підприємствами. Проблеми економіки. – 2017. – №1. – С. 226-231.
4. Пирець Н. М. Фактори розвитку експортного потенціалу України / Н. М. Пирець // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. –Донецьк : ДонНУ, 2004. – С. 166–170.
5. Тюха І. В., Д. А. Герасимчук. Формування стратегії управління експортним потенціалом підприємства / І.В. Тюха, Д.А. Герасимчук // Ефективна економіка – 2017.
6. Філіпова Н. О. Управління фінансовими ризиками підприємств, що експортують високотехнологічну продукцію / Н. О. Філіпова // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2007. – №3. – С. 245–247.
7. Шестакова О.А., Баранник В.О. Аналіз методик оцінки експортного потенціалу підприємства / О.А. Шестакова, В.О. Баранник // Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, С. 390-393.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Супрун С.Д.

УДК 339.727.3

*Оксана Кульганік, Лариса Кірієнко
(Вінниця)*

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНОГО ВАЛЮТНОГО ФОНДУ

У даній статті досліджуються основні етапи співробітництва України та Міжнародного валютного фонду. Розглянуті позитивні та негативні наслідки цієї співпраці. Оцінено перспективи співпраці України та МВФ.

Ключові слова: Міжнародний валютний фонд, кредитування, stand-by, дефіцит бюджету, перспективи співпраці.

In this article explores the main stages of cooperation between Ukraine and the International Monetary Fund. Positive and negative consequences of this cooperation are considered. The prospects of cooperation between Ukraine and the IMF are assessed.

Key words: International Monetary Fund, lending, stand-by, budget deficit, prospects of cooperation.

У сучасному періоді функціонування національних економік, який характеризується високим рівнем глобалізації та транс націоналізації, значну роль набувають міжнародні, наднаціональні, фінансові інституції, які мають істотні важелі впливу на розвиток економік держав. Однією з таких організацій є Міжнародний валютний фонд.

Кошти, залучені від МВФ, мають неоднозначний вплив як на економіку так і на політичний стан країни. Це спонукає до дискусії науковців, експертів та громадськості щодо необхідності співпраці з МВФ, її оцінки та подальшого поглиблення відносин.

Взаємодію та співпрацю України з Міжнародним Валютним фондом вивчали вітчизняні науковці: Андрійчук В., Балік, І., Білорус І., Димчин М., Гришина Л., Карась П., Колосова В., Мозговий О., Вахненко Т., Кабанова В., Круглик С., Ткачук Т., Савостьяненко М., Сайкевич М.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний валютний фонд (The International Monetary Fund), з моменту свого утворення поступово посилив свій вплив на світову економіку в цілому та на розвиток національних економік, зокрема. Для функціонування української економіки в сучасних умовах дедалі більш істотним стає вплив Міжнародного валютного фонду, що підтверджується заявами керівників Кабінету міністрів України, Національного банку України у контексті перспектив розвитку національної економіки.

3 червня 1992 року Верховна Рада України ухвалила Закон “Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції і розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій”. Україні було виділено квоту в 10678 акцій на загальну суму у 1,3 млрд. дол. США. Валютну готівку за членство України в банку на суму 7,9 млн. дол. внесли Нідерланди, що є країною-опікуном нашої держави в цій банківській структурі [1].

У таблиці 1 показана періодизація співпраці України та МВФ.

Таблиця 1

Періодизація співробітництва України та МВФ [2, с.114]

	Період проведення співробітництва	Програма фінансування	Фінансове забезпечення програми
I	1994-1995 рр.	Системна трансформаційна позика (STF)	498,7 млн. СПЗ (763,1 млн. дол.)
II	1995-1998 рр.	Трирічні програми Stand-by	1318,2 млн. СПЗ (1935 млн. дол.)
III	1998-2002 рр.	Програма розширеного фінансування EFF	1193 млн. СПЗ (1591 млн. дол.)
IV	2002-2008 рр.	Попереджувальний Stand-by	411,6 млн. СПЗ (600 млн. дол.)
V	2008-2010 рр.	Програма Stand-by, затверджена 05.11.2008 р.	11 млрд. СПЗ (16,43 млрд. дол.)
	2010-2014 рр.	Програма Stand-by, з атверджена 28.07.2010 р.	15 млрд. СПЗ (19,1 млрд. дол.)
VI	2015 – і до теперішнього часу	Програма розширеного фінансування EFF, затверджена 11.03.2015 р	17,5 млрд. дол. США
		11 березня 2015 року серпень 2015 16 вересня 2016 року квітень 2017	5 млрд. дол.. 1,7 млрд. дол. 1 млрд. дол. 1 млрд. дол.

Проаналізувавши дані таблиці 1, можна зробити висновки, що співробітництво України та МВФ базується на 3 основних програмах: системі трансформації економіки, Stand-by та розширеного фінансування.

На основні 5 етапів співпраці, можна прослідкувати таку динаміку надання кредитів (рис. 1).

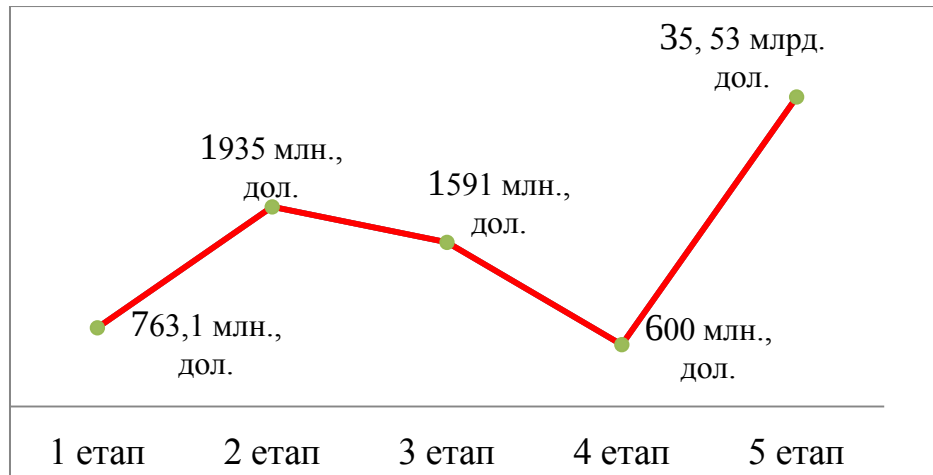

Рис. 1. Динаміка надання кредитів МВФ

Проаналізувавши дані графіку можна зробити висновки, що на 1-2 етапі прослідковувалася тенденція до зростання обсягу кредитів. На 3 етапі сума кредиту зменшилась, а на 4 етапі набула мінімального значення. Але ситуація змінилася на 5 етапі, і Україні було надано найбільший кредит сумою понад 35 мільярдів доларів.

На даний час триває шостий етап співпраці України та МВФ. У 2015 було отримано 2 транші загальною сумою 6,7 млрд. У 2016 та у 2017 роках було надано по 1 млрд кредиту.

У сучасній вітчизняній економічній літературі немає одностайного погляду на відносини України та МВФ. З одного боку, є ті, хто обстоює позицію про позитивний вплив співпраці з МВФ на національну економіку, з іншого – продовження співпраці України з МВФ може нести в собі й деякі небезпеки.

Така співпраця є об'єктивно необхідною та доцільною, оскільки:

- кредитні ресурси МВФ значно дешевші, ніж ті, що залучаються на міжнародних фінансових ринках;
- від характеру взаємовідносин з МВФ залежить інвестиційна привабливість держави для інших світових організацій, що координують свої дії з Фондом;
- співпраця з Фондом сприяє інтеграції України у глобальну фінансову систему,
- збільшуються можливості України щодо користування консультативними, експертними та аналітично-прогнозними послугами МВФ, що в умовах глобалізації має пріоритетне значення. [3, с. 106]

Також існує ряд негативних наслідків при реалізації співпраці України та МВФ.

По-перше – співпраця України з МВФ призвела до того, що країна стала одним з його найбільших боржників. Україна займає 2-ге місце за рівнем заборгованості серед країн-учасниць МВФ. Перше місце займає Греція, яка перенесла глибоку економічну кризу.

По-друге – фінансова криза. Залучення грошових ресурсів штовхає нашу країну на економічну залежність від валютно-кредитних організацій, зокрема МВФ. Адже, з отриманням кредиту, вона бере на себе зобов'язання виконувати певні рекомендації Фонду, спрямовані на виведення економіки України з кризи [5, с. 63].

По-третє, потрібно зважати і на суб'єктивні фактори такі, як корупція та нецільове використання коштів, які негативно впливають на освоєння кредитних ресурсів. У той час, коли розвинуті країни інвестують високотехнологічні галузі, такі як фармакологія, машинобудування, Україна спрямовує отримані у кредит кошти на виплати зарплат,

погашення заборгованостей тощо. Державні витрати перевищують бюджетні надходження і велика частина кредиту йде саме на покриття державного боргу [6, с. 153].

По-четверте, доцільно виділити проблему прямих вимог з боку МВФ до напрямів реалізації політики держави, виконання яких викликає негативні наслідки. Увагу економістів привертають до себе вимоги МВФ щодо заходів, які повинна виконати Україна для одержання траншу.

Найбільшого резонансу викликали соціальні вимоги: підвищення пенсійного віку для громадян, підвищення ціни на газ для населення, упорядкування пільг тощо.

Аналізуючи історію діяльності МВФ в частині надання фінансової допомоги країнам, що розвиваються, варто зазначити, що лише одна країна – Південна Корея, яка постраждала від фінансової кризи в Азії 1997-1998 рр., звернувшись за допомогою до міжнародних фінансових організацій (МВФ та МБРР), змогла покращити стан своєї економіки, зміцнити національну валюту, повернути кредити, збільшити міжнародні резерви і, таким чином, посилити фінансову складову національної безпеки. Проте головна заслуга економічного росту Південної Кореї це, насамперед, висока національна свідомість, яка проявилась у передачі частини ювелірних виробів, що були у громадян, на поповнення золотовалютних резервів держави, а також у цільовому та раціональному.

Неадекватність вимог МВФ сучасним українським реаліям може спричинити загострення і без того складної економічної та соціальної ситуації в державі і унеможливити економічний розвиток у середньо- та довгостроковій перспективі.

За останні три роки Київ виконав усі формальні вимоги МВФ, однак від цього життя в країні для мільйонів не покращилося.

Якщо вже зараз припинити брати кредити, а лише повертати попередньо взяті кошти, то приблизно у 2025 році Україна повністю розрахується з МВФ (рис. 2).

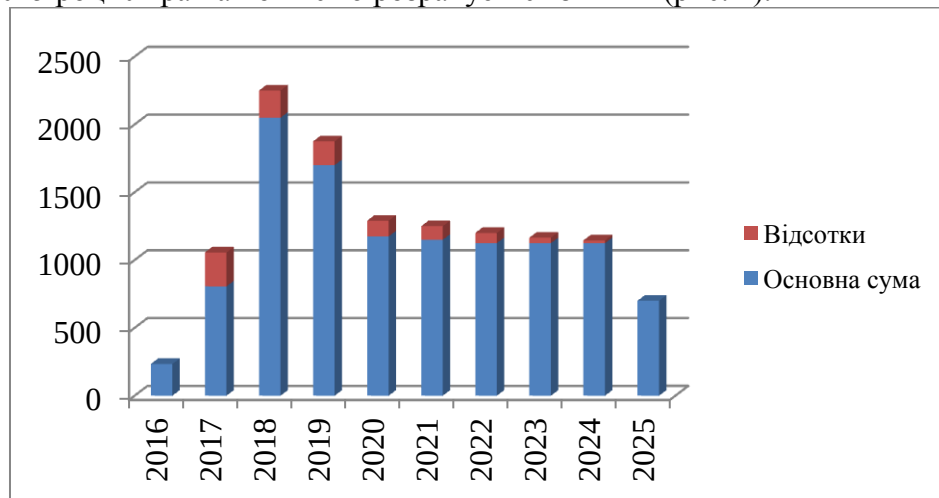

Рис. 2. Графік майбутніх розрахунків України з МВФ

Висновки. Отже, Міжнародний валютний фонд за роки свого існування істотно посилив свій вплив на економіку держав-членів, у тому числі й на Україну.

Вплив співпраці України та МВФ і досі несе неоднозначний характер. Одні, науковці схиляються до позитивних наслідків, інші – стверджують, що дану співпрацю потрібно завершувати, і самостійно будувати економіку, без залучення кредитів.

На мою думку, в подальшому потрібно завершувати співробітництво України з МВФ. Кредити від МВФ лише з першого погляду позитивно впливають на економіку країн, насправді ж вони лише збільшують зовнішній державний борг і поглиблюють економічну кризу.

Для того, щоб створити в майбутньому процвітаючу, економічно стабільну державу Україна поступово має відмовлятися від кредитів і виплачувати попередні заборгованості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 3 червня 1992 р. № 2402-ХІІ.
2. Прохорова М.Е., Каспрів Ю.Ф. Особливості та наслідки взаємовідносин між Україною та МВФ // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2015. – №2. – С. 105-112.
3. Аналіз діяльності Міжнародного валютного фонду в умовах глобалізаційних економічних процесів / В. В. Ксендзук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – №2. – С. 98-105.
4. Лабунська А. Правосуб'єктність Міжнародного валютного фонду / А. Лабунська // Актуальні проблеми становлення та розвитку держави і права України: матеріали Міжвузівського наук. семінару (м. Івано-Франківськ, 2014 р.). – Івано-Франківськ, 2015. – С. 88–92.
5. Салтинський В.В. Особливості організації кредитування національних економік Міжнародним валютним фондом / Салтинський В.В. // Фінанси України. – 2015. – №2. – С. 60-65.
6. Михайлик О. М. Особливості міжнародного кредитування: МВФ та МБРР / О. М. Михайлик // Ефективна економіка. – 2015. – №4.

УДК 005.336.6:005.52:005.334

Світлана Максимець
(Вінниця)

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РИЗИКОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті здійснено аналіз історії походження понять «ризик» та «ризик-менеджмент». Проаналізовані основні тенденції у галузі ризик-менеджменту. Розглянуті різні методи управління економічним ризиком підприємства. В процесі роботи виконані дослідження по застосуванню різних методів зниження та подолання ризиків. Розкрито сутність досліджуваних понять та запропоновано своє бачення щодо їх визначення.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, страхування, управління ризиком, стратегія, тактика.

The article presents the analysis of the history of the origin of concepts "risk" and "risk management". The main trends in the field of risk management. Various methods of risk management of the enterprise. In the process of work carried out research on the application of various methods of reducing and overcoming risks the essence of the studied concepts and proposed their vision for their definition.

Key words: risk, risk management, insurance, risk management, strategy and tactics.

Постановка проблеми. При ринковій економіці виробники, продавці, покупці діють в умовах конкуренції самостійно, тобто на свій страх і ризик. Їхнє фінансове, майбутнє, тому є непередбачуваним і мало прогнозованим. Ризик притаманний будь-якій формі людської діяльності, що пов'язано з безліччю умов і факторів, що впливають на позитивний результат прийнятих людьми рішень. Найбільший прибуток, як правило, приносять ринкові операції з підвищенням ризиком. Проте у всьому потрібна міра. Ризик обов'язково повинен бути розрахований до максимально припустимої межі. Як відомо всі ринкові оцінки носять

різноманітний характер. Сучасний менеджер покликаний передбачати додаткові можливості для пом'якшення крутих поворотів на ринку. Тому особлива увага приділяється постійному вдосконаленню управління ризиком ризик-менеджменту. Ризик-менеджмент представляє систему оцінки ризику, управління ризиком і фінансовими відносинами, що виникають в процесі бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатостороння проблема управління ризиками підприємства знайшла відображення в наукових працях відомих дослідників, таких як: А. Маршалл, Дж.М. Кейнс, Ф. Найт та інших вчених. Проте, зважаючи на складний та комплексний характер питання управління ризиками залишаються предметом різноманітних наукових досліджень. Звертаючись до близького зарубіжжя можна відзначити, що у російській економічній науці вивчення проблематики управління операційними ризиками займаються В.А. Мориженков, О.І. Лаврушин, І.В. Ларіонова, Н.І. Валенцева, Н.Е. Соколінська, Р.Г. Ольхова, Д.Ф. Щукин, А.О. Хмельов, П.К. Бондарчук, В.М. Усоськин, А.А. Лобанов, А.В. Чугунов та інші.

Метою статті є дослідження поняття «ризик-менеджменту» та вивчення різноманітних заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикової події і вчасно вживати заходів до зниження ступеня ризику.

Виклад основного матеріалу. На ступінь і величину ризику можна реально впливати через фінансовий механізм, що здійснюється за допомогою прийомів стратегії і фінансового менеджменту. Цей своєрідний механізм управління ризиком і є ризик-менеджмент. В основі ризику-менеджменту лежить організація роботи з визначення та зниження ризику.

Проблема полягає в тому що, невизначеність господарської ситуації, невідомість умов, зміни політичної та економічної обстановки і перспектив змушує підприємця приймати на себе ризик цих умов. Чим більше невизначеність господарської ситуації при ухваленні рішення, тим вище і ступінь ризику. З цього випливає, що актуальність проблеми полягає в тому що, незалежно від стабільності соціально-політичної та економічної ситуації, змін зовнішнього і внутрішнього середовища діяльності будь-якої організації призводить до виникнення ризиків, якими необхідно управляти для успішного досягнення цілей. [6, с. 7].

Прийняття проекту пов'язаного з ризиком передбачає виявлення і зіставлення можливих втрат, доходів. Якщо ризик не підкріплений розрахунками, то він переважно закінчується невдачею і супроводжується певними втратами. Щоб впоратися негативні явища, пов'язані з ризиком, необхідно виявити: основні риси і джерела його виникнення, найбільш важливі його види, припустимий рівень ризику, методи вимірювання ризику, методи зниження ризику.

Управління ризиками так само впливає на ефективність операції та системи, як і управління одержанням цільового ефекту, управління ресурсами, що дозволяє розглядати управління ризиками як одну зі складових загально організаційних процесу управління. Для підприємства в рівній мірі важливо управляти політичними, фінансовими, технологічними, кадровими ризиками, забезпечувати протипожежну безпеку, керувати діями в умовах надзвичайних ситуацій, екологічний захист та ін.. Управління ризиками повинно бути інтегровано в загальноорганізаційний процес, повинно мати свою стратегію, тактику, оперативну реалізацію. Відзначається, що важливо не тільки здійснювати управління ризиками, а й періодично переглядати заходи та засоби такого управління. Управління ризиком стає актуальним після виявлення ризик – проблеми. При цьому повинні використовуватися результати аналізу і моделювання ризику.

Взагалі ж, по відношенню до ризику, як ймовірну невдачу, можливі наступні керуючі дії: попередження, зниження, компенсація збитку, поглинання. Попередженням (усуненням) називають виключення джерела ризику в результаті цілеспрямованих дій суб'єкта ризику. Попередження ризику ж виділяють два підходи: широкий і вузький [2, с. 103].

Успішне управління ризиком передбачає необхідність дотримання наступних основних принципів:

– недоцільно ризикувати більшим заради меншого, отже, якщо існує загроза в результаті прийняття певного рішення втратити значно більше, ніж отримати, таке рішення приймати недоцільно, що підтверджується висловом «гра має коштувати свіч»;

– недоцільно ризикувати більше, ніж дозволяють власні кошти (капітал), отже, необхідно заздалегідь визначити можливі втрати підприємства внаслідок реалізації певного рішення, та співставити їх з розміром власних коштів, перевищення втрат порівняно з яким свідчить про підвищений ризик банкрутства підприємства та неприйнятність ризику;

– необхідно заздалегідь прогнозувати можливі наслідки ризику, тобто важливо оцінити максимально можливу суму збитків та міру прийнятності їх для підприємства, виходячи з чого прийняти рішення щодо вибору засобів впливу на ризик (прийняття чи збільшення ризику, передача ризику, уникнення ризику шляхом відмови від рішення) [4, с. 49].

Склад, порядок дій у межах управління ризиком та його особливості залежать від сфери діяльності підприємства, властивих їй ризиків, наявних ресурсів, кваліфікації та професіоналізму персоналу, а також схильності до ризику осіб, що приймають рішення. Управління ризиком повинно постійно здійснюватися в усіх сферах діяльності підприємства.

ОСНОВНІ ПРАВИЛА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

1. Не можна ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал.
2. Треба думати про наслідки ризику.
3. Не можна ризикувати багато чим ради малого.
4. Позитивне рішення приймається лише при відсутності сумніву.
5. При наявності сумнівів приймаються негативні рішення.
6. Не можна думати, що завжди існує тільки одне рішення можливо, є і інші. Прийоми ризик-менеджменту являють собою прийоми управління ризиком. Вони складаються із засобів розв'язання ризиків і прийомів зниження міри ризику.

Засобами розв'язання ризиків є: уникнення їх, утримання, передача. Уникнення ризику означає просте ухилення від заходу, пов'язаного з ризиком. Однак уникнення ризику для інвестора часто означає відмову від прибутку. Утримання ризику – це залишення ризику за інвестором або на його відповідальності. Так, інвестор, вкладаючи венчурний капітал, заздалегідь упевнений, що він може за рахунок власних коштів покрити можливу втрату венчурного капіталу. Передача ризику означає, що інвестор передає відповідальність за ризик комусь іншому, наприклад, страховій компанії.

Зниження міри ризику – це скорочення імовірності і об'єму втрат [1, с. 224]. Для зниження міри ризику застосовуються різні прийоми, найбільш поширеними з яких є диверсифікація, придбання додаткової інформації про вибір і результати, лімітування, самострахування, страхування, хеджування, придбання контролю над діяльністю в пов'язаних областях. Диверсифікація є процесом розподілу капіталу між різними об'єктами вкладення, які безпосередньо не пов'язані між собою, найбільш обґрунтованим і відносно менше витратоємним способом зниження міри фінансового ризику.

Інформація грає важливу роль в ризик-менеджменті. Фінансовому менеджеру часто доводиться ухвалювати ризикові рішення, коли результати вкладення капіталу не визначені і засновані на обмеженій інформації. Самострахування являє собою децентралізовану форму створення натуральних і страхових (резервних) фондів безпосередньо в господарюючому суб'єкті. Ці фонди в залежності від мети призначення можуть створюватися в натуральній або грошовій формах.

Найбільш важливим і найпоширенішим прийомом зниження міри ризику є страхування ризику. Суть страхування виражається в тому, що інвестор хотів відмовитися від частини своїх прибутків, щоб уникнути ризику, або він готовий заплатити за зниження міри ризику до нуля [5, с. 439].

Управління ризиком здійснюється згідно певної стратегії й тактики. Стратегія управління ризиком – це загальний довгостроковий курс досягнення намічених цілей, в основу якого покладено прогнозування ризику та напрямів його зниження. Тактика

управління ризиком містить конкретні методи та прийоми для вибору найоптимальнішого рішення та досягнення результатів у конкретних умовах.

Можливе застосування наступних стратегій управління ризиком:

- індуктивна стратегія, яка передбачає збір, систематизацію та узагальнення фактів;
- дедуктивна, що являє собою висування гіпотез та зіставлення їх з фактичними даними;
- позитивна – вивчення поточної ситуації;
- нормативна – формування суб'єктивних уявлень про майбутні події.

Стратегія й тактика управління ризиком є підпорядкованими щодо загальної стратегії й тактики підприємства, та мають сприяти більш успішному його функціонуванню.

Висновки. Підводячи підсумки, можна зрозуміти, що в ризик-менеджменті немає готових рецептів запобігання збитків. Він лише допомагає уникнути критичних ситуацій в прийнятті управлінських рішень та зменшити можливі втрати підприємства. Але не можна заперечувати той факт, що існування сучасного підприємництва неможливе без належного управління ризиками. Незалежно від стану та етапу розвитку ринкової економіки, ризик-менеджмент є невід'ємною складовою її підприємницьких структур. На підставі проведеного дослідження було виявлено, що сучасні напрями в господарському житті суспільства обумовлюють перехід до ризик-менеджменту, який полягає в інтегрованому, безперервному і розширеному підході організації до ризиків. За ступенем стимулювання ризик-менеджмент набуває активних рис, спрямованих на підвищення вартості компанії за рахунок прийняття ризиків. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є удосконалення методів виявлення та оцінки ризиків, яке дозволить не тільки знизити втрати підприємств, а й підвищити їх прибутки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вітлінській В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та Управління економічним ризиків: Навч.метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ 2011. – С.123-126.
2. Старостіна А.О., Кравченко В.А. Ризиків-менеджмент: теорія та практика: Навч.посіб. - К.: ІВЦ "Видавництво" Політехніка", 2014. – С. 79-83.
3. Гайдуцькій А.П. Фінансові ризиків в умів глобалізації економікі // Фінанси України. – 2012. – № 8. – С.60-67.
4. Єлейко Я.І., Музичук А.А. Моделювання фінансових стратегій у Випадкове середовищі // Фінанси України. – 2012. – №2. – С.49-53.
5. Конкуренція і управління ризиками на підприємствах в умовах ринку Н. Цай, Н.Г. Грабово, Мерашда Бесс Сайел. – М.: "Аланс", 2006. – С. 202.
6. Моделювання ризикових ситуацій в економіці та бізнесі: Навч. посібник / А.М. Дубров, Б.А. Лагоша, Є.Ю. Хрустальов, Т.П. Барановська; Под ред. Б.А. Лагоші. – 2-ге вид., Перероб. і доп. – М.: Фінанси і статистика, 2013. – С. 300-302.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Бондарчук Л.В.

УПРАВЛІННЯ ЦІНОВИМИ РИЗИКАМИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА

Ціновий ризик є різновидом специфічного господарського ризику, котрий виникає в процесі реалізації товарів, послуг зроблених чи куплених підприємцем у зовнішньоторговельній діяльності. Управління ціновими ризиками — це діяльність пов'язана із запобіганням, пристосуванням, оптимізацією чи зниженням ступеня цінового ризику.

Ключові слова: ризик, ціновий ризик, експортер, надбавка на передбачені ризики, методи оцінки цінових ризиків, управління ціновими ризиками.

Price risk is a kind of specific economic risk, which occurs during the sale of goods and services, produced or purchased by entrepreneur in foreign trade activities. Price risk management is the activity associated with prevention, adaptation and optimization or reduction of the degree of price risk.

Key words: risk, price risk, expert, surcharge for foresight risks, methods for assessing price risks, price risk management.

Особливе місце серед ризиків, яким піддаються учасники зовнішньоекономічних зв'язків, посідають комерційні ризики, пов'язані з імовірністю неплатоспроможності покупця чи позичальника, нестійкістю валютних курсів та інфляцією, зміною ціни на товар, після укладання контракту. Для того, щоб застрахувати себе від можливих втрат, експортер може закласти в ціну надбавку на передбачені ризики. Чим вищий ступінь ризику, тим більшою є величина цієї надбавки, а отже, й ціна.

Питання цінових ризиків є актуальним на даний час, тому що саме воно дає змогу захистити себе від можливих втрат при цьому незазнавши значних або майже ніяк збитків. Ціновий ризик є різновидом специфічного господарського ризику, котрий виникає в процесі реалізації товарів, послуг зроблених чи куплених підприємцем у зовнішньоторговельній діяльності.

Основними причинами цього ризику є:

- зниження обсягів реалізації в результаті падіння попиту чи потреб на даний товар;
- підвищення закупівельної ціни товару в процесі здійснення зовнішньоторговельного підприємницького проекту;
- втрата якості в процесі реалізації, транспортування й збереження товару, що призводить до зниження його ціни;
- підвищення витрат обігу порівняно з очікуваними.

Алгоритм аналізу цінових ризиків включає наступні етапи:

1. Виявлення цінових ризиків;
2. Вибір методу оцінки цінових ризиків;
3. Управління ціновими ризиками.

Методи оцінки цінових ризиків можуть бути класифіковані на чотири групи (Рис. 1):

- 1) розрахунково-аналітичні;
- 2) математико-статистичний;
- 3) аналогій;
- 4) експертних оцінок.

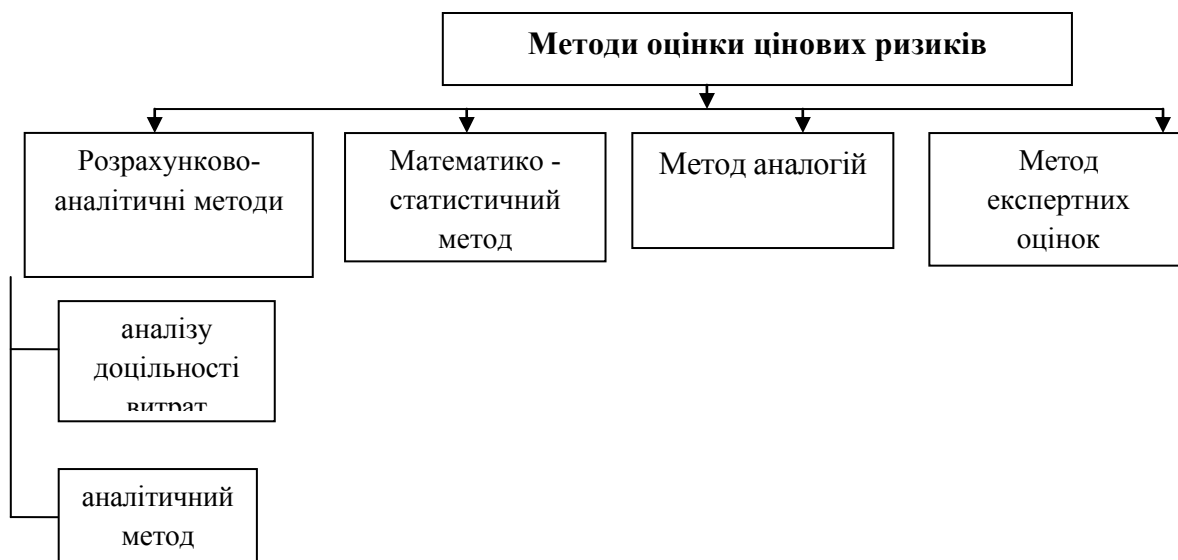

Рис. 1. Класифікація методів оцінки цінових ризиків

Розрахунково-аналітичні методи. Оцінюють рівень цінового ризику в залежності від значень планових показників господарської діяльності. [1, с.86]

Метод аналізу доцільності витрат. Розрахунок цінового ризику базується на врахуванні показників фінансової стійкості підприємства. Балансова модель фінансової стійкості розраховується за наступною формулою:

$$F + Z + R^d = D + K + R^k, \quad (1)$$

де F – основні засоби;

Z – обігові засоби;

R^d – дебіторська заборгованість та інші активи;

D – джерела власних засобів;

K – кредити;

R^k – кредиторська заборгованість.

Аналітичний метод. Розрахунок цінового ризику базується на врахуванні прибутковості та ступеню безпеки бізнес-проекту. Якщо дані показники є гіршими за нормативні, то доцільно відкоректувати ціни, інакше продавець увійде в зону цінових ризиків.

Математико-статистичний метод. Розрахунок цінового ризику базується на твердженні, що ринкова ціна є випадковою величиною. В теорії математичної статистики випадкова величина – це змінна, значення якої залежить від випадкових обставин з визначеною функцією розподілу імовірностей. Отже, ціноутворення підкоряється законам математичної статистики.

Існує **дві форми цінового ризику**:

1) абсолютний ціновий ризик – це очікувані сума втрат прибутку чи сума збитків при встановленій ціні;

2) відносний ціновий ризик – це ступінь цінового ризику, тобто прогнозований відсоток непроданих товарів по встановленій ціні.

Ступінь цінового ризику розраховується за наступною формулою:

$$f = \frac{n}{n_{\text{заг}}} \times 100\%, \quad (2)$$

де f – ступінь цінового ризику;

n – прогнозований обсяг непроданих товарів по встановленій ціні;

$n_{\text{заг}}$ – прогнозований загальний обсяг пропонованих до продажу товарів по встановленій ціні. Наприклад, якщо продавець встановив ціну у розмірі 100 грн. за одиницю, то у випадку,

коли прогнозується, що 20% загального обсягу пропонованих до продажу товарів не буде реалізовано за встановленою ціною, то ступінь цінового ризику буде складати 20%. [1, с. 88]

Управління ціновими ризиками – це діяльність пов'язана із запобіганням, пристосуванням, оптимізацією чи зниженням ступеня цінового ризику.

Зміст управління ціновими ризиками складають наступні функції:

1. запобігання можливості виникнення цінових ризиків;
2. пристосування до можливості виникнення цінового ризику;
3. оптимізація або зниження ступеня негативного впливу цінового ризику.

Для **запобігання цінових ризиків** можуть бути використані наступні заходи:

- ✓ підвищення якості товарів;
- ✓ збільшення в обсязі реалізації питомої ваги товарів з нееластичним попитом;
- ✓ підвищення ефективності маркетингової комунікативної політики;
- ✓ орієнтація на цільові сегменти з низьким рівнем конкуренції.

Оптимізація або зниження ступеня негативного впливу цінового ризику передбачає визначення внутрішніх та зовнішніх засобів зниження ступеню цінового ризику. Внутрішні засоби зниження цінового ризику передбачають, що цим повністю займається саме підприємство.

До внутрішніх засобів зниження ступеню цінового ризику відносять:

- лімітування цінових ризиків;
- диверсифікацію цінових ризиків;
- мінімізацію цінових ризиків;
- внутрішнє страхування цінових ризиків.

Зовнішні засоби зниження цінового ризику передбачають надання повної або часткової відповідальності за це страхової компанії. Підприємства використовують зовнішнє страхування цінових ризиків при наступних умовах:

- ризик має системний характер, що ускладнює його оптимізацію іншими методами реагування;
- продавець має достатні фінансові ресурси для зовнішнього страхування;
- використання внутрішніх засобів зниження цінового ризику не дає позитивних результатів;
- продавець не має кваліфікованих кадрів, які здатні розробляти заходи щодо оптимізації цінових ризиків.

До форм зовнішнього страхування цінових ризиків відносять наступні:

- страхування необоротних активів;
- страхування вантажів при транспортуванні;
- страхування інвестицій;
- страхування прибутку;
- страхування за допомогою операції хеджування.

Широке використання різноманітних форм профілактики та страхування цінових ризиків дозволяє істотно знизити розмір можливих фінансових втрат у процесі здійснення господарської діяльності в умовах нестабільної економіки та частой зміни кон'юнктури товарного ринку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Окландер М.А. Маркетингова цінова політика / М.А. Окландер, О.П. Чукурна. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 240 с.

Науковий керівник: викладач-методист Олійник Г.А.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті наведені шляхи удосконалення облікової політики на сільськогосподарських підприємствах. Досліджено які основні завдання ставить перед собою облікова політика підприємств. Розглянуто складові облікової політики підприємства щодо ефективного управління підприємством.

Ключові слова: облікова політика, управління, сільськогосподарські підприємства, наказ про облікову політику, принципи.

The article presents ways to improve the accounting policy in agricultural enterprises. It is investigated what the main tasks set for the accounting policy of enterprises. The components of the accounting policy of the enterprise concerning the effective management of the enterprise are considered.

Keywords: accounting policy, management, agricultural enterprises, order of accounting policy, principles.

Організація роботи підприємства та облікового процесу починається з формування облікової політики. Ретельно продумана облікова політика забезпечує ефективну фінансово-господарську діяльність підприємства, а також максимальний ефект від ведення обліку. Основою для прийняття рішень про облікову політику має бути формування повної, достовірної, правдивої інформації, яка максимально ефективно розкривала б інформацію про діяльність підприємства для зацікавлених осіб – користувачів.

Облікова політика є невід'ємною складовою процесу організації обліку на підприємстві. Саме від правильної організації облікової політики залежить подальша діяльність суб'єкта господарювання, ефективне використання ресурсів та отримання максимального прибутку в результаті своєї діяльності. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» облікова політика є сукупністю принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання фінансової звітності.

Основним завданням формування облікової політики є високий рівень її ефективності з метою прийняття управлінських рішень підприємством. Рівень ефективності облікової політики науковці визначають відносно суб'єктів та об'єктів системи бухгалтерського обліку. Тобто облікова політика залежить від ефективності її формування керівництвом підприємства.

Тому вважаємо, що облікова політика підприємства ставить перед собою наступні завдання:

- 1) визначати методи і принципи ведення бухгалтерського обліку з врахуванням їх впливу на суми визнаних витрат або доходів, фінансові результати;
- 2) забезпечувати повне відображення в бухгалтерському обліку всіх господарських фактів діяльності, достовірне визначення фінансового результату діяльності підприємства;
- 3) забезпечувати правильне оформлення та подання звітності, відповідність її даних даним синтетичного та аналітичного обліку;
- 4) забезпечувати повною і достовірною обліковою інформацією систему управління [2].

Вміло сформована облікова політика впливає на ефективність управління господарською діяльністю суб'єктів господарювання. Облікова політика застосовується з урахуванням принципу послідовності, що передбачає постійне (із року в рік) її застосування. Важливими об'єктами бухгалтерського обліку, які потребують розкриття детальної інформації про них в

обліковій політиці є монетарні та змішані активи. Так, складові облікової політики підприємства щодо цих об'єктів представлено на рис. 1.

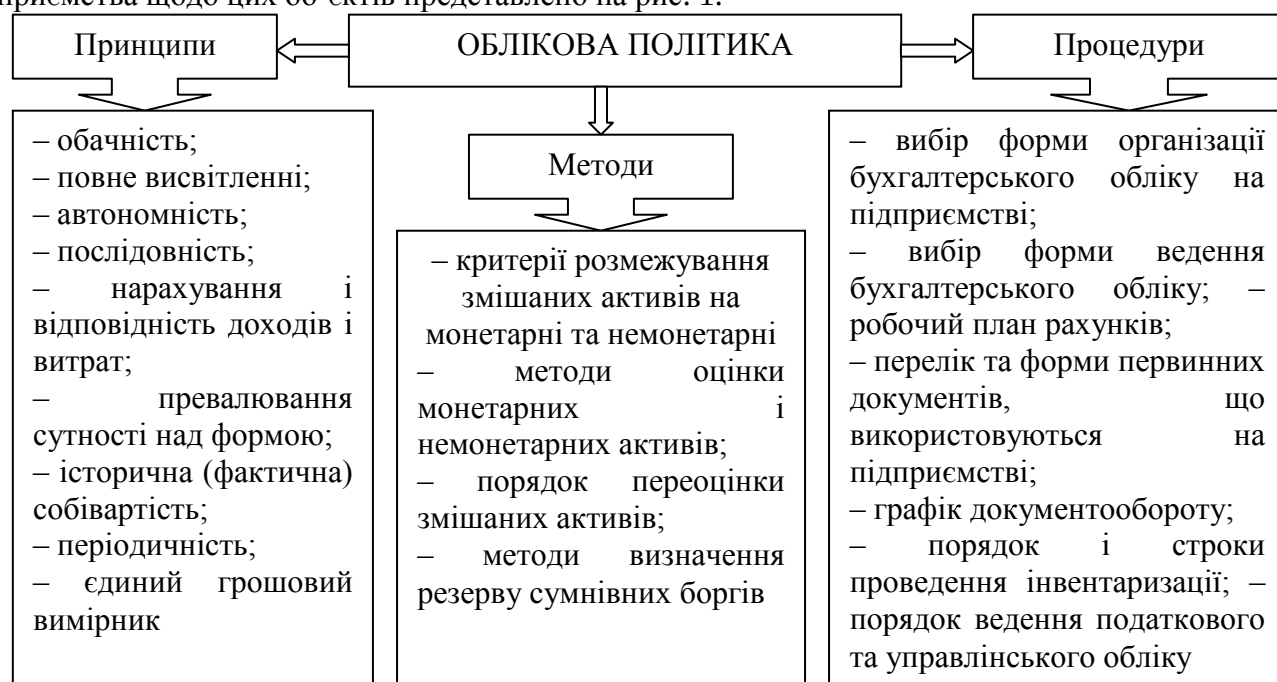

Рис. 1. Складові облікової політики підприємства щодо ефективного управління підприємством [3].

Структура облікової політики визначається через чотири основні рівні: управлінський – запиту системи управління у розрізі фінансових і нефінансових показників, прогнозних стратегічних показників, бюджетування та контролю за ресурсами; технічний – включає визначення первинних документів, облікових реєстрів, розробку робочого плану рахунків; методологічний – визначення форм, методів і способів ведення бухгалтерського, управлінського та податкового обліку на підприємстві; організаційний – розподіл обов’язків між працівниками, відповідальними за ведення бухгалтерського обліку. В результаті формування облікової політики за такою структурою визначено складові наказу про облікову політику, що дасть змогу організувати процес ведення бухгалтерського обліку якісніше та ефективніше для системи управління.

Визначена облікова політика оформлюється документально у вигляді Наказу про облікову політику, який передбачає в основному такі розділи:

1. Організація роботи бухгалтерської служби;
2. Методика бухгалтерського обліку;
3. Організаційно-технічні аспекти організації обліку.

Облікова політика підприємства розробляється на основі «Методичних рекомендацій щодо облікової політики», Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та інших нормативних документів. На практиці, основною проблемою є невідповідність затвердженого на підприємстві розпорядчого документу з облікової політики затвердженим «Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства» у частині окремих елементів облікової політики. Для усунення цієї проблеми підприємствам доцільно здійснювати її удосконалення в двох напрямках: аналіз та контроль (рис. 2).

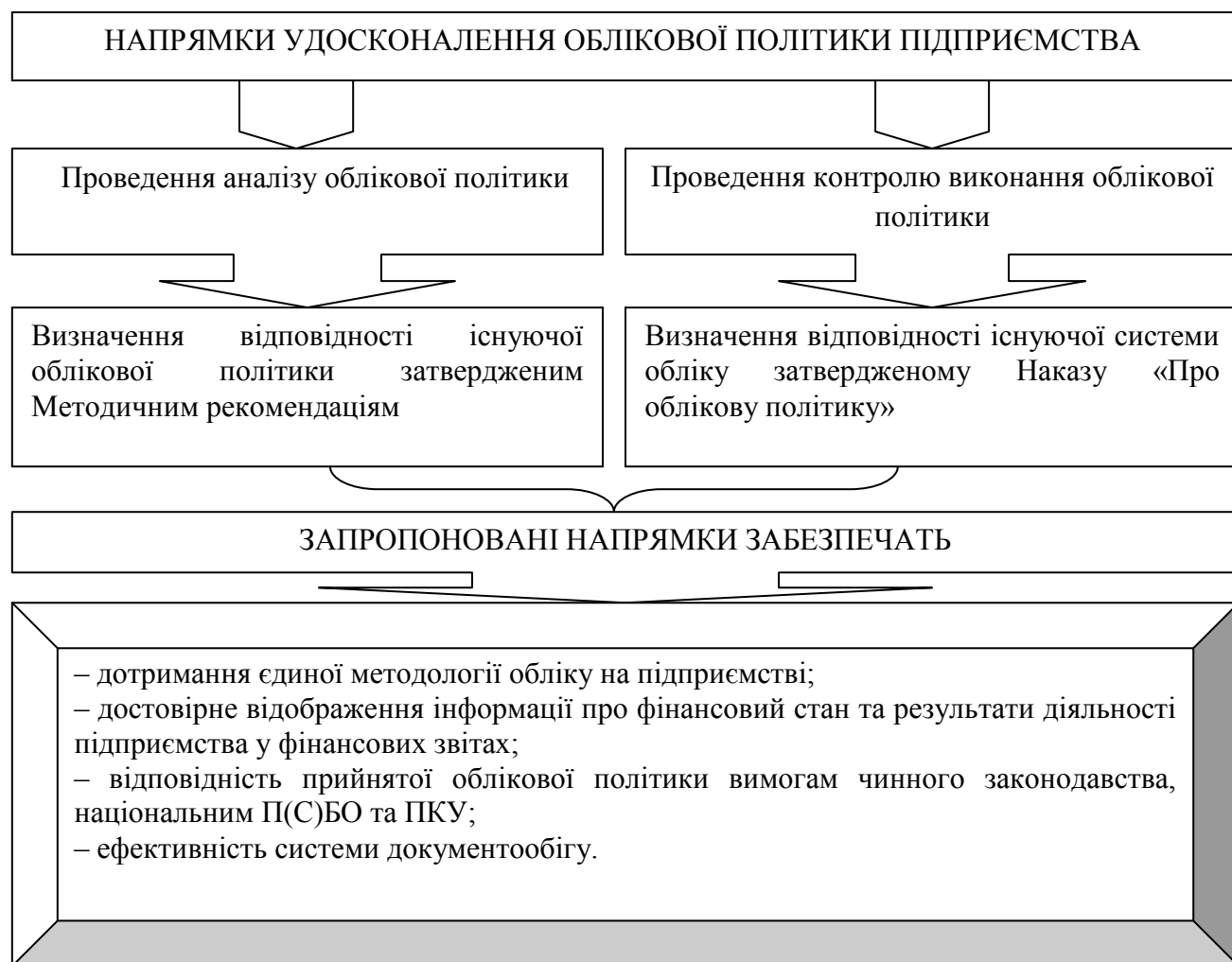

Рис. 2. Напрямки удосконалення облікової політики підприємства для ефективного управління підприємством [1].

Проведення аналізу облікової політики та контролю її виконання дозволить своєчасного виявити недоліки та врахувати особливості обліку на підприємстві з урахуванням специфіки його діяльності

Отже, можна зробити висновки, що формування облікової політики – непростий процес, що вимагає наявності організаційних, технічних, кадрових можливостей та він не закінчується після затвердження Наказу про облікову політику, а продовжується аж до моменту припинення діяльності підприємства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Барановська Т.В. Облікова політика підприємств в Україні: теорія і практика: дис. канд. екон. наук: 08.06.04 / Т.В. Барановська. – Житомир, 2004. – 282 с
2. Пархоменко В.М. Реформування бухгалтерського обліку в Україні: Плани рахунків: загальний та спрощений. Регістри бухгалтерського обліку / В.М. Пархоменко, П.П. Баранцев. – Луганськ: «Футура» ДСД «Лугань», 2001. – 464 с.
3. Скоробогатова В.В. Напрями удосконалення складових облікової політики в аспекті відображення монетарних активів / В.В. Скоробогатова // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – Вип. 3(24). – С. 446-456.

ВЕРТИКАЛЬНО ІНТЕГРОВАНІ СТРУКТУРИ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

У статті досліджується проблема формування вертикально інтегрованих структур як основи розвитку лісопромислового комплексу регіону. З'ясовано сутність поняття вертикально інтегрованої структури, а також визначено в яких випадках вона має місце. Обґрунтовано додаткові переваги, які можуть забезпечити вертикально інтегровані структури для регіонального розвитку та розглянуто деякі наукові теорії, в яких доводиться їхня доцільність.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційний процес, інтеграційна структура, вертикально інтегрована структура, лісопромисловий комплекс, регіональна економіка, виробничий комплекс.

The article deals with the problem of the formation of vertically integrated structures as the basis for the development of the forestry complex of the region. The essence of the concept of the vertically integrated structure is determined, and it is found out in what cases it takes place. The additional advantages provided by vertically integrated structures for the regional development are substantiated and some scientific theories which prove their expediency are examined.

Key words: integration, integration process, integration structure, vertically integrated structure, forestry complex, regional economy, production complex.

На сьогоднішній день вітчизняні підприємства різних галузей господарювання, в тому числі й лісопромислового комплексу (ЛПК), звертаються до ідеї багатостороннього об'єднання в боротьбі за конкурентну перевагу на динамічному ринковому просторі. Така тенденція пояснюється тим, що гарантувати можливість довгострокового розвитку підприємству може тільки певний набір конкурентних переваг, елементами якого є активний маркетинг, оптимальні логістичні потоки, сильні позиції у відношеннях з постачальниками і покупцями. Структура ж більшості підприємств, потенційних учасників інтеграційних процесів, не є характерною для самостійної комерційно-господарської діяльності. Це пов'язано з тим, що в рамках їхніх структур практично відсутні елементи, які відповідають за масштабне, довгострокове ринкове позиціонування, зміст і розвиток яких можуть дозволити собі тільки великі об'єднання – картель, синдикат, трест, консорціум, холдинг, концерн, фінансово-промислова група.

Забезпечити можливість такої довготривалої стратегії дій, підкріпленої відповідною організаційною структурою, підприємства можуть за рахунок стратегічного партнерства з іншими в рамках одного технологічного ланцюга. Однією з форм цього партнерства є входження в систему вертикально інтегрованої структури. Сутність цього процесу полягає в трансформації відносин між розрізненими підприємствами з метою створення єдиного виробничо-збутового комплексу, за допомогою введення системи централізованого управління в сфері ринкового позиціонування, планування, постачання і координації діяльності всіх суб'єктів, які входять в структуру даного об'єднання. Він (процес) супроводжується чітким визначенням економічної, функціональної спеціалізації окремих бізнес-одиноць комплексу, їх професійного спрямування на виконання певних виробничих функцій [1].

Слід зазначити, що вертикальна інтеграція має місце в таких випадках:

1. Підрозділ інтегрованого підприємства, який виробляє сировину, зобов'язаний постачати її на переробку всередині фірми і не може продавати поза нею, а переробне підприємство всередині цього утворення може закуповувати сировину лише в його межах.

2. Підрозділ об'єднаного підприємства, який спеціалізується на переробці сировини повністю забезпечує її внутрішнє постачання для подальшого використання іншими підрозділами інтегрованого підприємства.

3. Підрозділ підприємства, який виробляє кінцеву продукцію, в повному обсязі закуповує сировину від підрозділу, який її переробляє і є в складі об'єднаного підприємства. Тільки недостатня частина сировини може закуповуватися на зовнішньому ринку [2; 3; 4].

Особливо актуальною є проблема інтеграційних процесів для регіональної економіки, оскільки промислові комплекси як сукупність підприємств, поєднаних між собою інформаційними, фінансовими та матеріальними потоками в рамках єдиного технологічного ланцюжка створення кінцевого продукту, зазвичай, мають чітко виражений регіональний характер їх просторового розміщення.

Необхідно зауважити, що під інтеграцією може розумітися не тільки процес об'єднання вже існуючих на ринку підприємств (об'єднання, поглинання одного підприємства іншим): інтеграційні процеси в широкому розумінні включають також інтеграцію в існуюче підприємство (або об'єднання підприємств) нових стадій технологічного процесу (передуючих або послідуєчих) з відповідною розбудовою необхідної виробничої інфраструктури [5, с. 141]. У лісопромисловому комплексі, наприклад, підприємства меблевого виробництва інтегрують у технологічний процес операції лісопильного виробництва, або ж підприємства лісопильного виробництва інтегрують у свій технологічний процес операції лісозаготівельного виробництва з відповідною розбудовою необхідної виробничої інфраструктури.

При вертикальній інтеграції альтернативою ринку служить один з підрозділів підприємства, створення якого обумовлено економією витрат у порівнянні з ринковими транзакціями. З цього можна зробити висновок, що в якості основної ознаки вертикально інтегрованого підприємства буде виступати об'єднання виробників, які діють на послідовних стадіях однієї виробничої вертикалі, тобто в рамках повної інтеграції, коли об'єднуються всі «входи» або «виходи» (в той час як при вузькій інтеграції відбувається купівля підприємством лише частини вхідних елементів, а виробництво інших відбувається власними силами).

Таким чином, під вертикальною лісопромисловою структурою будемо розуміти складну організаційну структуру з єдиним центром управління і замкнутим процесом виробництва лісопродукції, яка об'єднує підприємства, що послідовно беруть участь у заготівлі, переробці, виробництві і продажу готових лісопродуктів на різних стадіях єдиного технологічного циклу, а отже, взаємопов'язані між собою матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками. Проходячи через центр управління (керуюче підприємство), вони передбачають впорядкування грошових і матеріальних засобів і сприяють ефективному використанню змісту різноспрямованих інформаційних потоків.

Крім цього, в лісопромисловому комплексі вертикально інтегровані структури, можуть забезпечити певні додаткові переваги:

- можливість створення повністю замкнутої виробничої структури з автономними джерелами сировини і цільовими ринками збуту;
- оптимізація замкнутої структури на всіх етапах виробництва за рахунок побудови основних переробних підприємств безпосередньо поруч з джерелами сировини (лісовим масивом), що дозволить ліквідувати декілька проміжних етапів і скоротити транспортні витрати;
- оптимізація використання сировинної бази і продукції переробки на кожному етапі виробництва;

- оптимізація структури продукції;
- оптимізація використання обладнання і збалансованість дорожнього будівництва;
- можливість здійснення декількох етапів побудови замкнутої структури одночасно, без зайвих втрат часу;
- можливість чіткого оперативного управління загальним комплексом виробництва за рахунок налагодженого збору і аналізу інформації [6].

Значна увага щодо доцільності вертикальної інтеграції приділяється у неокласичній та інституційній теоріях. Представники першого підходу досліджують феномен вертикальної інтеграції в аспекті об'єднання монополій на галузевому ринку і вважають, що це призведе до виграшу як споживачів, так і нових галузевих утворень. Останні знайдуть зниження витрат, а перші – зможуть купувати продукцію за менш високими цінами. Опоненти ж бачать у вертикальній інтеграції процес збільшення бар'єрів для входу нових підприємств на певний галузевий ринок і, як наслідок, звуження сфери досконалої конкуренції. В рамках неокласичної теорії вертикальна інтеграція досліджується з позиції ефективності розподілу ресурсів в суспільстві, також вивчається її вплив на зростання добробуту, зниження цін і збільшення обсягів виробництва в результаті усунення ефекту «подвійної маржиналізації». Особливий інтерес до вертикальної інтеграції виявлений з боку інституційної теорії. На відміну від неокласичної, в якості одиниці аналізу використовується транзакція, а не товари і послуги, а підприємство розглядається не як виробнича одиниця, а як «керована» структура [7].

Отже, з огляду на те, що досягнення конкурентоспроможності вітчизняного лісопромислового комплексу є можливим за умови розвитку виробництва продукції глибокої переробки, що є пріоритетним напрямком державної політики на сучасному етапі, вертикальна інтеграція набуває першочергового значення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Холл Р. Х. Организации: структуры, процессы, результаты / Р.Х. Холл. – СПб.: Питер, 2001. – 512 с.
2. Шиткина, И.С. Холдинги. Правовой и управленческий аспекты [Текст]: Научно-практическое издание / И.С. Шиткина. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 648 с.
3. Депаμφилис, Д. Слияния, поглощения и другие способы реструктуризации компании. Процесс. Инструментарий. Примеры из практики. Ответы на вопросы [Текст]: Учебное пособие / Д. Депаμφилис. – М.: Олимп-Бизнес, 2007. – 960 с.
4. Ефременко, Д.А. Зарубежный опыт функционирования вертикально-интегрированных структур в экономике [Текст] / Д.А. Ефременко. – М.: МГИУ, 2005. – 283 с.
5. Zäpfel G.: Taktisches Produktions-Management / G. Zäpfel. – 2., unwesentlich. veränd. Aufl. – München; Wien: Oldenbourg, 2000 – 300 S.
6. Можаяев Е. Н. Вертикально интегрированная структура предприятий ЛПК – основа эффективной стратегии развития / Е.Н. Можаяев // Известия Иркут. экон. акад. – 2002. – №4. – С. 49 – 51.
7. Уильямсон О. И. Вертикальная интеграция производства: соображения по поводу неудач рынка / О.И. Уильямсон / Теория фирмы. – СПб: Экономическая школа, 1995. – 525 с.

УДК 331.556:331.5(477)

Ніонелла Сакалош
(Чернівці)

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано сучасний стан та масштаби трудової міграції в Україні, розглянуто причини та мотиви трудової міграції населення, показано вплив економічної та політичної ситуацій в країні на міграційні процеси, наведено статистичні дані та показники трудової міграції, з'ясовано значущість механізмів міграційної політики, доцільність зменшення потоків емігрантів.

Ключові слова: міграція, трудова міграція, ринок праці, робоча сила, трудові ресурси, міграційна політика.

The current state and scale of labor migration in Ukraine, causes and motives of labor migration are analyzed, the influence of economic and political situation in the country on the migration processes, statistical data and indicators of labor migration are shown, the significance of migration policy mechanisms, expediency of reduction of flows of emigrants are found out.

Key words: migration, labor migration, labor market, workforce, labor force, migration policy.

В умовах розвитку ринкової економіки, соціально-економічних трансформацій, глобалізації та інтеграції світового господарства, поглиблення взаємозв'язків держав та лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків підвищується відкритість національних економік, активізуються міграційні процеси, дослідження яких є особливо актуальними в контексті міжнародних економічних відносин.

Масштабними та інтенсивними, зокрема, є трудові міграції, що значною мірою впливають на ринки праці кожної з країн. Функціонування світового ринку у формі міжнародної трудової міграції призводить до численних міграційних потоків трудових ресурсів.

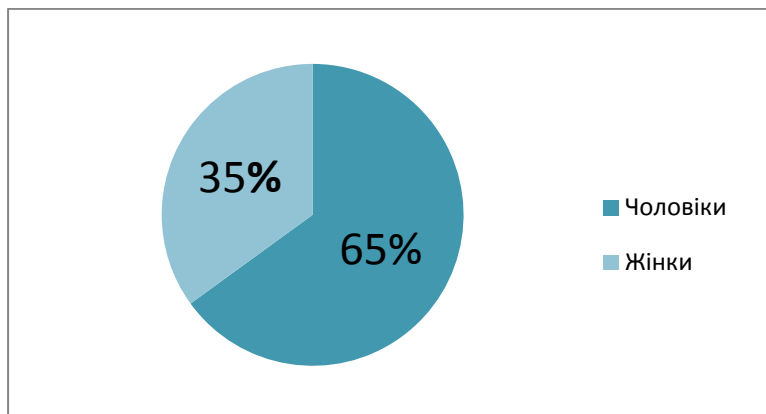
Дана проблематика традиційно притаманна й для України, оскільки вона посідає помітне місце в глобальних міграційних процесах. Міграція в Україні досягла великих масштабів. Обмеженість працевлаштування на українському ринку праці, невідповідність європейським стандартам, незадоволеність трудового потенціалу системою оплати праці зумовлюють об'єктивну необхідність трудових міграцій. Тому аналіз міграційних тенденцій є вкрай важливим при оцінці вітчизняного ринку праці для визначення міграційного профілю країни для розроблення ефективної міграційної політики.

Різні аспекти міграції трудових ресурсів стали темою досліджень таких науковців, як С. Братков, Н. Вавришук, М. Відякіна, А. Гайдучий, Д. Голобородько, О. Голубник, Л. Шевченко, О. Горобець, Т. Драгунова, С. Западнюк, Н. Звірід, Л. Капітанчук, Ч. Качурець, В. Хмелько, О. Кислицина, Л. Корчевська, І. Куревіна, І. Лапшина, О. Леонтенко, І. Майданік, А. Мозоль. Свій вклад у дослідження міграційних процесів внесли І. Ольшевська, О. Пелех, О. Малиновська, С. Пугач, О. Романець, Т. Романюк, С. Сидоренко, С. Слабінська, Р. Стаканов, М. Стасюк, П. Шушпанов, О. Бандурко, Ю. Гаврушко, О. Горбань, О. Довжук, С. Кривчук-Новак, О. Кузьменко, А. Платонов, О. Поліщук, О. Гриценко, Т. Камінська.

Оцінюючи розвиток трудової міграції в Україні, слід зазначити, що в сучасних умовах Україна виступає активним донором трудових ресурсів, що активно інтегруються в закордонні ринки. На тлі нестабільного становища всередині країни, в умовах несприятливого інвестиційного клімату, низької оплати праці та неефективного функціонування економіки в цілому, в пошуках прерогатив працевлаштування на вітчизняному ринку український громадянин, оцінюючи можливості задовольнити власні

потреби, пропонує свою здатність до праці за кордоном, сподіваючись на якіснішу оцінку своєї роботи.

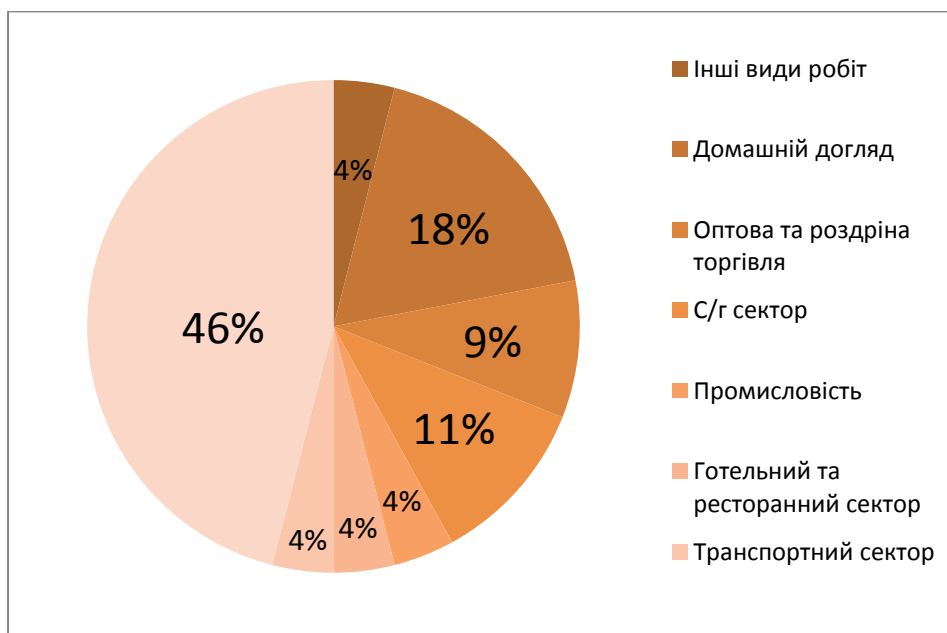
За офіційними статистичними даними, більшість трудових мігрантів з України – це особи віком 20–44 роки. Загалом, за різними статистичними даними за межами України знаходиться від 8 до 20 млн осіб українського походження, більша частина з яких припадає на чоловіків.

Діаграма 1. Гендерний розподіл українських трудових мігрантів

Трудова міграція українців, пов'язана з економічним становищем країни, що є гарантом добробуту, носить інтенсивний характер. Хоча прогнози про рівень ВВП та інфляції свідчать про позитивну тенденцію, рівень життя все ще суттєво поступається країнам призначення українських працівників, рівень доходів яких є мінімальним.

Зміна розміру мінімальної заробітної плати, попри позитивного наслідку збільшення значень у виплатах, призвела до більшої тінізації економіки: підприємці, зіштовхнувшись із необхідністю платити працівникам більше, почали вдаватися до офіційних скорочень, що зумовлює необхідність робітниками пошуку нових робочих місць. Звичайно, більшість українських мігрантів виконують фізичну роботу, яка не потребує високої кваліфікації. Чимало знаходиться за кордоном нелегально, при цьому найпоширенішими видами економічної діяльності серед трудових мігрантів є будівництво, домашній догляд, сільське господарство, оптова та роздрібна торгівля, тобто, в основному, обслуговується вторинний ринок праці.

Діаграма 2. Основні сфери працевлаштування українських трудових мігрантів

Поширеними є наміри українського населення виїхати на тривалий термін або ж постійне проживання. Серед бажаючих залишити Україну левова частка молоді, активної та ініціативної, яку не влаштовують сформовані умови життя. Особливо помітним є «відтік умів», перспективних наукових кадрів. За результатами опитування студентів тільки 5-9% українців після навчання не розглядають можливості покинути Україну, всі інші з тою чи іншою часткою впевненості готові спробувати себе за кордоном. Зокрема, навчатися в європейських вишах, а потім залишитися працювати в країнах ЄС хотіли б 70-80% студентів, жити за кордоном – 40-50%. Це явище, безумовно, є негативною тенденцією, адже веде до втрати країною кваліфікаційного потенціалу, знижує її конкурентоспроможність.

Динаміка міграцій українського населення безумовно пояснюється ситуацією війни та революційними подіями. Анексія Криму, окупація частини районів Донбасу, збройна агресія Росії обумовили часткову переорієнтацію потоків українських трудових мігрантів на ринки праці країн-членів Європейського Союзу. У 2016 році 2835 українських громадян отримали різні види захисту в країнах ЄС, серед них 490 осіб – отримали статус біженців.

Зростання міграційних трудових потоків до Європи прискорилося і після запровадження безвізового режиму. Нова міграційна хвиля – це природна реакція на відкриття кордону. Хоча формально «прозорий кордон» не повинен був змінити кількість українських трудових мігрантів, з ним стало легше перетнути межі тим українцям, які шукають в Європі роботу. Число вакансій від європейських роботодавців збільшилось, зокрема від тих, що страждають від дефіциту кадрів. Серед активістів пропозиції робочих місць – Польща (40,76%), Угорщина (10,45%), Молдова (7,41%), Білорусь (5,95%), Словаччина (3,23%), Румунія (2,94%), Туреччина (2,31%), Німеччина (1,26%).

Крім того, збільшується потік сезонних робітників. З одного боку, відтік робочої сили є негативною тенденцією, а з іншої – трудові мігранти приносять, так звані, бонуси для української економіки, здійснюючи великі грошові перекази та вкладаючи зароблені кошти у виробництво, тим самим розвиваючи ринкове господарство України. За даними Національного Банку України обсяги переказів трудових мігрантів поступово стають джерелом надходжень міжнародного капіталу після прямих іноземних інвестицій в країну.

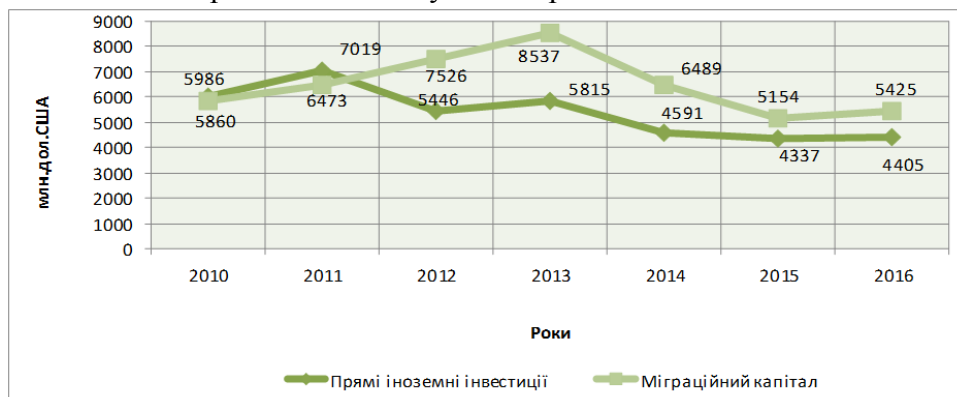

Табл. 1. Динаміка надходжень міжнародного капіталу в Україну за 2010-2016 роки (млн дол США)

Трудова міграція громадян України за кордон є на сьогодні масовим і соціально значущим процесом, що позначається на демографічній ситуації, ринку праці, розвитку економіки та соціальної сфери, добробуті громадян.

Оскільки український ринок конкурує з європейським за робочу силу, де оплата праці є значно вищою, то проблема нестачі робочої сили в Україні може суттєво загостритись. В найближчій перспективі потік еміграції буде збільшуватись, що знижуватиме рівень міжнародної конкурентоспроможності країни.

Два роки тому в Україні набув чинності Закон «Про зовнішню трудову міграцію», який встановив правовий статус трудових мігрантів, гарантує їм соціальний захист. Але українські трудові мігранти – це не лише величезний фінансовий ресурс, а й значний кадровий

потенціал, досвід сучасного управління, знання новітніх технологій, багатий ресурс бізнес-контактів. Тому існує необхідність в державних програмах, які мають створити механізми і мотивацію повернення цього неоціненного ресурсу й досвіду заробітчан в Україну, його ефективного використання на користь власної економіки.

Держава повинна орієнтуватися на створення такої міграційної політики, яка могла б подолати негативізм трудових міграцій. Уряд має ініціювати розробку та впровадження державної програми повернення та реінтеграції довгострокових мігрантів, розширення системи грантів для обдарованої молоді для мотивування її повернення на батьківщину, проведення статистичних обстежень з питань трудової міграції.

Важливою функцією молодшої української дипломатії має стати захист інтересів громадян України за кордоном, незалежно від того, в якій країні вони перебувають. Тоді і можна буде називати державу гарантом добробуту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4449>
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/2171461-zmi-za-dva-misyatsi-bezvizom-skoristalisya-mayje-6-milyoniv-ukrajintsiv-v-osnovnomu-trudovi-migranti.html>
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3188:rinok-pratsi-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://referat-ok.com.ua/ekonomika-praci/vpliv-mizhnarodnoji-migraciji-na-rinok-praci>
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/2394/1/Пащук%20І.pdf>
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: [file:///D:/Documents&Settings/Master/Downloads/Uap_2011_8_7%20\(1\).pdf](file:///D:/Documents&Settings/Master/Downloads/Uap_2011_8_7%20(1).pdf)
7. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68303.doc.htm
8. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua>

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Кобеля З.І.

УДК 331.5.021(477)

*Христина Саноцька
(Чернівці)*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАЙНЯТОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

У даній статті розглянуто сучасну державну політику зайнятості населення України, визначено її роль в формуванні ринкової економіки та запропоновано шляхи формування ефективної зайнятості.

Ключові слова: державне управління, державна політика, державне регулювання, зайнятість населення, ринок праці, безробіття.

The modern public policy of employment of population of Ukraine is considered in this article, certainly its role in forming of market economy and the ways of forming of effective employment are offered.

Key words: public administration, public policy, government regulation, employment, labor market, unemployment.

В сучасних умовах розвитку економіки особливої уваги набувають проблеми ефективної зайнятості населення України, створення ринку робочої сили і запобігання масового безробіття. Ринок праці посідає центральне місце серед інших ринків. Кон'юнктура ринку формується під впливом стану економіки, способу господарювання і структурних змін, технічного і організаційного рівня підприємства, кількісно-якісної збалансованості засобів виробництва і робочої сили. Представлений людським фактором виробництва ринок праці здатний не тільки діяти в межах певних завдань, а й самостійно створювати умови для їх вирішення. Відповідно до Конституції України, одними з найважливіших прав людини визначаються соціально-економічні права. Серед них центральне місце посідає право на працю та, як його об'єктивна передумова, право на працевлаштування.

Однією з найскладніших соціально-економічних проблем є формування національного ринку праці. На сьогодні найбільш гострою серед соціально- економічних проблем в Україні є проблема безробіття. Безробіття у нашій країні набуло масового характеру і складає реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя, відбувається зростання напруги на ринку праці, рівня та тривалості безробіття, поширюється розвиток вимушеної неповної та неформальної зайнятості, нелегальна трудова міграція тощо. Отже, проблема соціальної захищеності та зайнятості населення є вкрай актуальною для суспільства та держави [1, с. 105-106].

Відповідно до Закону України [2], зайнятість – це незаборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб із метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно. Крім економічної сутності зайнятості існує і соціальна, яка відображає потребу людини в самовираженні, а також у задоволенні матеріальних і духовних потреб через дохід, який особа отримує за свою працю. Доходи переважної більшості населення мають прямий зв'язок із зайнятістю. Сукупний дохід у вітчизняній статистиці є основним показником матеріального забезпечення населення і може складатися із заробітної плати, трансфертів, – пенсій, стипендій, допомоги та інших виплат із соціальних фондів і безплатних послуг; доходів від підприємницької діяльності, доходів від власності (процентів, дивідендів тощо), доходів від продажу продукції особистого підсобного господарства, вартості натуральних надходжень. Викладене підтверджує думку про те, що лише праця, яку виконує зайнята людина, є головним фактором формування її добробуту, а також добробуту всієї держави [3].

Влада протягом майже усього періоду ринкової трансформації реалізує відверто спрощену політику на ринку праці, яка в основному зводиться, образно кажучи, до боротьби з безробіттям, що було підтверджено Прем'єр-міністром України В. Гройсманом в квітні 2016 р. [4]. Треба підкреслити, що зовнішньо ця «боротьба» має дуже успішний характер, адже рівень безробіття за його виміром за методологію Міжнародної організації праці (далі – МОП) серед населення віком 15–70 років насправді багато років є одним з найнижчих в Європі, що створює видимість благополуччя і дає підстави віднести проблему зайнятості до другорядних. Але до небаченої частини треба віднести апіорну недосконалість методології МОП для українських умов (зокрема, викликає сумніви доцільність включення при вимірі зайнятості і безробіття молоді віком 15–20 років, де переважають школярі, студенти і учні ПТУ, а також віднесення до зайнятих громадян тих, хто мав оплачувану роботу лише одну годину протягом тижня); неможливість за результатами обстеження відокремити осіб, зайнятих у зареєстрованому і тіньовому секторах економіки; повна відсутність інформації щодо стану зайнятості у містах і районах, зовнішньої трудової міграції тощо [5].

У більшості країн професійне навчання найчастіше ведеться на базі різних навчальних закладів та на підприємствах, з якими служби зайнятості уклали угоди. Однак, у деяких державах, таких як Фінляндія, Німеччина, і Швеція відбувається зворотній процес: змінюються зв'язки між службами профорієнтації, профпідготовки і працевлаштування і

створюються єдині центри зайнятості, які надають комплекс послуг. Крім державних служб зайнятості, в багатьох країнах є ще й приватні, куди можуть звернутися як безробітні особи, так і працюючі [6, с. 4].

Основними напрямками державної політики зайнятості є:

- сприяння зайнятості населення шляхом збереження ефективно функціонуючих та створення нових робочих місць на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності;
- сприяння підготовці робочої сили, професійний склад і кваліфікаційний рівень якої відповідає потребам ринку праці;
- підтримка самостійної зайнятості населення, розвитку підприємництва;
- сприяння підвищенню якості робочої сили, розвитку системи професійного навчання кадрів упродовж усього життя з урахуванням потреб ринку праці;
- посилення мотивації до легальної продуктивної зайнятості;
- підтримка громадян, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці;
- соціальна підтримка безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, з метою повернення їх до продуктивної зайнятості;
- забезпечення соціального захисту громадян України, які працюють за кордоном;
- сприяння розвитку системи колективно-договірного забезпечення повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості [7, с. 4].

Варто зазначити, що економічна ситуація та європейська орієнтація України потребує нових підходів до формування і реалізації державної політики зайнятості населення, адже сьогодні в Україні реалізація державної політики зайнятості відбувається лише за рахунок страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття і майже не фінансується з Державного бюджету [8].

Така ситуація унеможливорює ефективну реалізацію стратегічних і тактичних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, адже для ефективного виконання будь-яких програм потрібні значні фінансові ресурси.

На шляху до покращення ситуації на ринку праці в Україні варто зважати на досвід розвинених країн. Але, ще існує досить складна проблема адаптації закордонного досвіду до українських умов. Управління процесом зайнятості населення в Україні має враховувати, насамперед, особливості вітчизняного ринку праці, котрі відрізняються від аналогічних аспектів у ряді розвинених країн. Тому сліпо копіювати моделі політики зайнятості інших країн, котрі успішно вирішують цю проблему, безумовно, не можна.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничук Л. С. Основні проблеми зайнятості населення України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2012/189-177-20.pdf>
2. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
3. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини / О. А. Грішнова. – К.: Знання, 2006. – 569 с.
4. Виступ Прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана під час представлення Програми діяльності Кабінету Міністрів України на засіданні Верховної Ради України 14.04.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248960681&cat_id=24427.
5. Маршавін Ю.М. Державна політика зайнятості в Україні: необхідність перезавантаження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/114.pdf
6. Соколова Т.В. Переход к рыночным отношениям в странах Центральной и Восточной Европы: занятость и доходы / Т.В. Соколова // Труд за рубежом. – 2005. – №3. – С.3-14.

7. Державна політика зайнятості: найближчі плани // Соціальний захист. – 2007. – №4. – С.4.

8. Лабораторія законодавчих ініціатив. Питання фінансування заходів політики зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://parlament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=8&iar_id=32&as=2

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Кобеля З.І.

УДК 657.1

*Ірина Сидоренко
(Краматорськ)*

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

У статті досліджено наукові основи моделювання управлінського обліку в інформаційній системі підприємства. Визначено етапи моделювання системи управлінського обліку підприємства. Доведено необхідність створення моделі управлінського обліку для підвищення ефективності функціонування підприємства.

Ключові слова: управлінський облік, модель управлінського обліку, моделювання, підприємство, інформаційна система.

In the article the scientific principles of management accounting modeling in the information system of the enterprise are researched. The stages of modeling of the management accounting system are determined. The necessity of creating a management accounting model for improving the efficiency of the enterprise is substantiated.

Key words: managemen accounting, model of managerial accounting, modeling, enterprise, information system.

Найважливішим явищем сучасного періоду є те, що інформація стає стратегічним ресурсом, який здатен забезпечити конкурентні переваги як на рівні підприємства, так і на рівні країни в цілому. Зростання ролі інформаційної складової в забезпеченні ефективної діяльності підприємства обумовлює необхідність удосконалення та розширення основних інформаційних каналів, серед яких особливе місце займає управлінський облік, який має внутрішню інформаційну спрямованість, відповідний рівень конфіденційності та направлений на інформаційну підтримку персоналу підприємства в прийнятті рішень оперативного характеру.

Питанням становлення і розвитку управлінського обліку та визначенню його ролі в управлінні підприємством присвячені роботи С.В. Голова, З.Ф. Гуцайлюка, С.Г. Джойла, К. Друрі, Р. Ентоні, В.Б. Івашкевича, Т.П. Карпової, В.Е. Керімова, О.В. Ковальнової, Н.П. В.С. Леня, Л.В. Нападовської, Б. Нідлза, М.С. Пушкара та інших. Разом з тим, вивчення наукових праць і практика господарської діяльності підприємств свідчить про те, що впровадження управлінського обліку на основі його попереднього моделювання вивчено недостатньо й потребує подальших досліджень.

Метою статті є визначення особливостей та етапів формування моделі управлінського обліку на підприємствах України.

Під моделюванням в обліку слід розуміти певний метод поєднання в єдине ціле елементів сукупності, що дає можливість позиціювати їх відносно потреб користувачів обліку або ж інших завдань. Тобто результативність використання моделювання буде впливати на здатність облікової системи не тільки самодостатньо та повноцінно функціонувати, а й відповідати критеріям інформаційної системи [1, с. 66]. Необхідність

застосування моделей при дослідженні облікових систем обумовлено, тим, що це чи не єдиний на сьогодні систематизований спосіб визначити всі можливі варіанти і потенційні наслідки альтернативних рішень.

Основними завданнями управлінського обліку є визначення стратегії та планування майбутніх операцій підприємства; оптимізація використання виробничо-фінансових ресурсів; оцінка ефективності діяльності підприємства; аналіз діяльності різних підрозділів підприємства; зниження суб'єктивності в процесі прийняття рішень. Отже, мета управлінського обліку – це передусім забезпечення менеджерів інформацією, необхідною для прийняття управлінських рішень [2, с. 301]. В результаті кожне підприємство створює власну унікальну модель, яка базується на загальновизнаному інструментарії та принципах управлінського обліку.

Моделювання управлінського обліку пропонується здійснювати в наступні етапи.

На першому етапі досліджується стан інформаційної системи підприємства, її структури і складових, що передбачає визначення рівню автоматизації інформаційних процесів на підприємстві, особливостей документообігу, види та порядок складання й подання звітності окремими структурними підрозділами. Необхідно також визначити рівень кваліфікації персоналу та оцінити відповідність його вимогам, які ставить впровадження системи управлінського обліку. На цьому етапі також важливо з'ясувати здатність чинної інформаційної системи сприймати, відображати та аналізувати інформацію, яка отримується із зовнішнього середовища з урахуванням особливостей технології виробництва: відносно ринків ресурсів та готової продукції.

Другий етап передбачає оцінку стану ведення фінансового обліку та визначення основних точок дотику та можливого взаємозв'язку фінансового та управлінського обліку для надання інформації необхідних властивостей. На даному етапі вирішується питання обрання спрощеної або комплексної моделі інформаційного забезпечення.

На третьому етапі окреслюються завдання та цілі моделі управлінського обліку, виходячи з чого визначається перелік параметрів, які її характеризують. На цьому етапі важливо враховувати цілі діяльності досліджуваного підприємства в коротко- та довгостроковій перспективі.

Четвертий етап моделювання передбачає врахування внутрішніх та зовнішніх факторів технологічного, організаційного, інформаційного, правового характеру, які фактично визначають складність моделі та її вартість для підприємства.

Останній етап моделювання передбачає створення системи оцінки ефективності окремої моделі управлінського обліку. В основі оцінки має бути покладений принцип центрів відповідальності, з чітким розподілом показників за окремим підрозділом або підприємством в цілому, а оцінювання має здійснюватися відносно ступеня досягнення стратегічних та тактичних управлінських цілей та завдань. При цьому підприємства можуть також застосовувати збалансовану систему показників, які значно розширюють такий елемент методу як оцінка і враховують перш за все внутрішні особливості організації та функціонування підприємства.

В межах управлінського обліку застосовується досить широкий інформаційний інструментарій, елементи якого можуть мати одне цільове призначення та поєднуватися між собою в одну систему. Модель управлінського обліку – це специфічний набір інструментів, які направлені перш за все на отримання оперативної інформації, але водночас спрямовуються і на роботу із зовнішнім середовищем через стратегічне позиціонування; бюджетування; бенчмаркінг; систему кайзен-костинг; калькулювання витрат на основі життєвого циклу продукту; системи «just-in-time» і Total Quality Management; аналіз вартісного ланцюжка; цільову калькуляцію собівартості; збалансовану систему показників; функціонально-вартісний аналіз тощо.

Слід зазначити, що використання наведеного вище інструментарію властиве перш за все складним системам управлінського обліку. Окрема модель передбачає власний специфічний

вибір інструментів, ефективність яких в багатьох випадках залежить від конкретного підприємства.

Викладене вище дає змогу зробити такі висновки. Моделювання виступає обов'язковою передумовою створення ефективної системи управлінського обліку і водночас допомагає в прийнятті управлінських рішень, попередженні та виявленні помилок. За допомогою моделювання можна виявити усі фактори та ознаки, які мають суттєвий вплив на процедури ведення управлінського обліку на підприємстві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Крупка Я.Д. Моделювання систем та процедур бухгалтерського обліку/ Я. Д. Крупка // Вісник ТНЕУ. – 2013. – № 3. – С. 62–68.
2. Матвійчук М.З. Теоретичні аспекти функціонування управлінського обліку на підприємстві / М.З. Матвійчук // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6 (44). – С. 299–305.
3. Партин Г.О. Управлінський облік : навч. посібн. / Г.О. Партин, А. Г. Загородній. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : Вид-во «Знання», 2007. – 303 с.
4. Ночовна Ю.О. Сутність управлінського обліку: процесно-функціональний та системний підходи / Ю.О. Ночовна // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – 2010. – № 18. – С. 159–166.
5. Лінник Є.С. Предмет, методи, функції та вплив на розвиток управлінського обліку в Україні / Є.С. Лінник. – Харків, 2007. – 236 с.
6. Писаренко Т.М. Управлінський облік: сутність, зміст та принципи ведення / Т.М. Писаренко, Н. А. Букало // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – С. 136–140.
7. Чуприна Л.В. Управлінський облік у сучасному менеджменті підприємства/ Л.В.Чуприна // Вісник НТУ «ХП». – 2014. – № 34 (1077). – С. 157–161.
8. Проданчук М.А. Сутність управлінського обліку та його роль у системі управління підприємством / М. А. Проданчук // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 90–95.
9. Зоріна О.А. Синергетичний підхід до організації обліку та аналізу в інтегрованій системі управління / О. А. Зоріна // Вісник ЖДТУ. – 2013. – №2 (56). – С. 98–100.
10. Фоміна О.В. Інноваційні системи управлінського обліку / О. В. Фоміна // Вісник КНТЕУ. – 2014. – №1 – С. 73–82.

*Наталія Сльота, Юлія Варсуляк
(Чернівці)*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У роботі проаналізовано сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності України та визначено основні її проблеми. Виявлено фактори, які перешкоджають зовнішній торгівлі, зокрема експортно-імпортним операціям.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, міжнародна торгівля, експорт, імпорт, підприємство, експортно орієнтовані галузі, кон'юнктурні коливання.

Найважливішою ознакою світу у третьому тисячолітті є стрімке наростання процесів глобалізації. Розвиток світового ринку в умовах глобалізації економіки зумовлює масштабні зміни в зовнішньоекономічній діяльності України. Це загальносвітова закономірність, яка стосується й нашої країни. Зовнішньоекономічна діяльність є досить важливою господарською діяльністю нашої країни та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами.

Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності та основні проблеми у розвитку експортно-імпортних відносин досліджувались низкою провідних вітчизняних вчених, таких як О. Білорус, В. Власов, В. Геєць, Д. Лук'яненко, О. Яценко та інші.

Участь країни в міжнародній торгівлі приводить до збільшення експортних поставок, а також сприяє підвищенню зайнятості; міжнародна конкуренція викликає необхідність удосконалення підприємств; експортна виручка слугує джерелом накопичення капіталу, який спрямований на промисловий розвиток [1].

Вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток будь-якої країни є предметом особливої уваги багатьох економістів. Україна за останні декілька років стала досить інтегрованою у світове господарство, а тому дуже чутливою до тих змін та коливань, які відбуваються в ньому. І ці коливання впливають не лише на показники зовнішньоекономічної діяльності, але й на усю систему національних рахунків. Тому, доцільно дослідити зовнішню торгівлю товарами України за січень-серпень 2015-2017 років (табл. 1.) [6].

Таблиця 1

Динаміка експортно-імпортних операцій товарами України
за січень-серпень 2015-2017 років (млн. дол. США)

Операція	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Відхилення (+,-)	
				2016 року від 2015 року	2017 року від 2016 року
Експорт	23813,9	22718,5	27512,1	-1095,4	4793,6
Імпорт	23105,9	24168,7	30791,0	1062,8	6622,3

Проаналізувавши дані таблиці, можна спостерігати неоднозначну тенденцію по роках. Якщо у 2015 році прибуток від експортних операцій становив 23813,9 млн. дол. США, то вже у 2016 році він скоротився на 1095,4 млн. дол. США, а у 2017 році знову спостерігається його стрімке зростання до 27512,1 млн. дол. США. Якщо брати до уваги імпорتنі операції, то ситуація погіршилася останніми роками. Залежність України у 2016 році збільшилася на 1062,8 млн. дол. США порівняно з 2015 роком, де імпорт був на рівні 23105,9 млн. дол. США. І в 2017 році ми бачимо аналогічне збільшення частки імпортованих товарів до 30791,0 млн. дол. США.

Як видно з табл. 1 показники українського експорту протягом останніх років позитивно відображаються на розвитку економіки цілої країни. Це означає, що Україна підшукала певні ринки збуту та виробничі потужності для традиційного експорту, кон'юнктура світового ринку також була сприятливою. Зрештою, це призвело до значного збільшення вітчизняного експорту. Щодо імпорту, то негативна тенденція зберігається за рахунок нездатності України забезпечити повноцінний вивіз конкурентоспроможних товарів своєї країни і тим самим неспроможності підняти рівень зовнішньої торгівлі та економіки загалом.

Ще однією характерною ознакою сучасного етапу розвитку світового ринку є випереджальні темпи зростання торгівлі послугами, що зумовлено стрімкими технологічними змінами, інтелектуалізацією праці, інформатизацією суспільних і виробничих відносин. Аналіз закономірностей розвитку зовнішньої торгівлі товарами та послугами України та чинників, що їх спонукали, дає змогу визначити основні перспективи її подальшого розвитку. Ось чому, варто проаналізувати тенденції зовнішньої торгівлі послугами України за 9 місяців 2015-2017 років (табл. 2) [6].

Таблиця 2

Динаміка експортно-імпортних операцій послугами України
за 9 місяців 2015-2017 років (млн. дол. США)

Операція	2015 рік	2016 рік	2017 рік	Відхилення (+,-)	
				2016 року від 2015 року	2017 року від 2016 року
Експорт	23813,9	22718,5	27512,1	-1095,4	4793,6
Імпорт	23105,9	24168,7	30791,0	1062,8	6622,3

Здійснивши аналіз поданих відомостей, варто зазначити, що позитивний фінансовий результат від експортних операцій послугами протягом досліджуваних років мав неоднозначну тенденцію. У 2016 році експорт скоротився на 215,5 млн. дол. США порівняно з 2015 роком, де він дорівнював 7183,1 млн. дол. США. А вже у 2017 році спостерігається його плавне піднесення до 7763,4 млн. дол. США, ніж у 2016 році, де він був на рівні 6967,6 млн. дол. США. Якщо акцентувати увагу на імпортних операціях, то ситуація погіршилася протягом останнього року. У 2016 році імпортна залежність України становила 3747,9 млн. дол. США, тобто зменшилася на 321,5 млн. дол. США порівняно з 2015 роком, де імпорт був на рівні 23105,9 млн. дол. США. А вже у 2017 році видно негативне збільшення частки імпортованих товарів до 4087,6 млн. дол. США.

На сучасному етапі надзвичайна динамічність зовнішньої торгівлі зумовлена значною мірою розвитком спеціалізації та кооперування виробництва в міжнародному масштабі, скасуванням багатьох обмежень у міжнародній торгівлі, високими темпами розвитку «нових індустріальних країн». У світовій торгівлі панівні позиції займають розвинуті країни, на частку яких припадає 2/3 обсягу експорту і така ж частка імпорту. Відповідно близько 1/3 світових експорту та імпорту припадає на країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою. Німеччина, США, Японія, Франція, Великобританія, Італія, Канада, Нідерланди, Бельгія є найбільшими експортерами світу. Україна має тісні зовнішньоекономічні зв'язки з більш ніж 100 країнами світу. Провідну роль у розвитку зовнішніх економічних зв'язків України відіграють країни близького зарубіжжя. Найважливішими торговельними партнерами України є Росія, Туркменія, Білорусь, Азербайджан, Литва, Казахстан та інші країни [4, с. 816].

Щодо України в зовнішньоторговельній діяльності, то нині відбувається процес доволі радикальної трансформації української зовнішньої торгівлі. Якщо ж виокремлювати внутрішні причини трансформації вітчизняної зовнішньої торгівлі, то слід згадати про фактичне повне або часткове виключення з прямої участі в системі зовнішніх економічних зв'язків підприємств цілих регіонів [5].

До зазначених вище факторів, що впливали на динаміку української зовнішньоекономічної діяльності, слід додати загальне погіршення фінансово-економічного стану вітчизняних підприємств і скорочення реальних доходів населення у 2015–2017 рр. Причому, якщо погіршення фінансово-економічного стану українських підприємств більше впливало на їх експортні можливості, оскільки просування власних товарів і послуг на зовнішні ринки потребує відповідних витрат коштів, то скорочення реальних доходів населення негативно позначилося на його купівельній спроможності та призвело до зменшення обсягу імпорту багатьох видів товарів і послуг в Україну [3, с. 56].

Поряд із цим треба згадати й про деякі інші суто внутрішні фактори розвитку української зовнішньої торгівлі. Ідеться, насамперед, про її організацію вітчизняними експортерами, імпортерами та державою. Аналіз відкритих джерел інформації дає підстави вважати, що якраз у сфері організації вітчизняної зовнішньої торгівлі зрушення, на жаль, поки відносно незначні. Тобто основні суб'єкти української зовнішньої торгівлі належним чином ще не адаптувалися до нових умов свого функціонування і доволі часто мають не

лише середньо терміновий, а і довготерміновий характер. Тому пошук відповіді на питання щодо успішності адаптації не лише вітчизняного бізнесу, а й державних органів до нових обставин зовнішньоторговельної діяльності доцільно почати з аналізу статистики української зовнішньої торгівлі [2, с. 69].

Через це, роль нашої країни у світовому торговому просторі нині залишається незначною. Україна не спромоглася вийти на високотехнологічні ринки зі своїми товарами, залишившись сировинним придатком для багатьох країн. Структура зовнішньої торгівлі не стимулює економіку до інноваційного розвитку, тому без негайних реформ у внутрішній політиці та зміни зовнішніх пріоритетів буде неможливо змінити місце України у світовому торговому просторі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бугакова В.О. Сучасний стан українського експорту / В.О. Бугакова // Збірник Одеської юридичної академії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua>
2. Коляда О.В., Омельченко М.М. Зовнішня торгівля товарами України: сучасний стан та перспективи розвитку / О.В. Коляда, М.М. Омельченко // Збірник статей Мукачівського державного університету. – 2017. – №9. – С. 66-70
3. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2015. – №23. – С. 49–59. – Режим доступу: <http://nbuvipar.gov.ua>
4. Осадська Ю.Є., Зінченко О.М. Міжнародна торгівля: сучасний стан та перспективи розвитку / Ю.Є. Осадська, О.М. Зінченко // Збірник наукових праць «Молодий вчений». – 2016. – №12 (39). – С. 815-816.
5. Сабадах Ю.В., Геленюк В.В. Сучасний стан українського експорту та імпорту / Ю.В. Сабадах, В.В. Геленюк // Збірник Чернівецького торгово-економічного інституту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua>
6. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Науковий керівник: Белей С.І.

УДК 336:336.7

Євгеній Сологуб
(Ірпінь)

АКТИВИ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В даній роботі розглядається місця та ролі інститутів спільного інвестування на фондовому ринку України, досліджуються основні проблеми інститутів спільного інвестування та шляхів удосконалення законодавчої і нормативної бази, визначення перспектив розвитку на основі світового досвіду.

Ключові слова: *прямі іноземні інвестиції (ПІІ), Інститути Спільного Інвестування (ІСІ), інвестиційний ринок, венчурні фонди, ринок спільного інвестування.*

In this paper, the places and roles of institutions of joint investment in the stock market of Ukraine are considered, the main problems of joint investment institutes and ways of improving the legislative and normative base, determination of development perspectives on the basis of world experience are examined.

Key words: *foreign direct investment (FDI), joint investment institutes (CII), investment market, venture funds, joint investment market.*

Однією із найбільш гострих проблем сучасної України є досягнення стабільного економічного росту. Серед чинників, які можуть допомогти трансформувати економіку України, домінуючим стає інвестиційний аспект.

Саме інститути спільного інвестування є могутнім механізмом залучення інвестиційних ресурсів в економіку. Великі інвестиційні ресурси є у вітчизняного інвестора, але механізм їх залучення і ефективного використання через інститути спільного інвестування залишається дещо в стороні. Інститути спільного інвестування залишаються одним з перспективних напрямків інвестування. Спільне інвестування акумулює великі інвестиційні ресурси, які в подальшому стають основним двигуном для розвитку новітніх та пріоритетних галузей економіки. Спільне інвестування має можливість стати основним джерелом інвестиційних ресурсів для країни. Все залежить від наявності організаційно-правових основ та практичного досвіду професійних учасників фондового ринку.

Вивчення проблематики інститутів спільного інвестування та шляхів удосконалення законодавчої і нормативної бази, дослідження діяльності інститутів спільного інвестування в умовах переходу до нового правового простору продемонструвало, що на сучасному етапі спеціального дослідження з цих проблем не проводилось. Науковий та дослідний матеріал обмежений. Окремі аспекти з вказаної проблематики досліджувались такими авторами: Коваленко Ю.М., Галенко Т.В., Дороніна М.С., Леонов Д.А., Нагребельний В.П., Назарчук І.Р., Пересада А.А., Радкевич О.Д., Смірнова О.О., Омельченко А.В., Федоренко А.В., Хасан-Бек Л.М. Юркевич О.М. та іншими.

Метою дослідження є визначення місця та ролі інститутів спільного інвестування на фондовому ринку України, визначення перспектив розвитку на основі світового досвіду. Актуальність дослідження полягає також на тому, що українська економіка вимагає пошуку різних джерел вливання коштів в перспективні галузі, а інститути спільного інвестування є одним з таких джерел який може стати рушійною силою розвитку.

Інвестиції в економіку України мають стати найважливішим засобом для технічного переозброєння, підвищення якісних показників господарської діяльності, забезпечення виходу з довготривалої економічної кризи, досягнення реальних структурних зрушень та взагалі поліпшення життєвого рівня населення, але ставлення до іноземного фінансування повинне бути досить обережним, особливо для України, оскільки існує реальна загроза стати залежними від іноземних кредиторів і міжнародних фінансових організацій.

Проаналізуємо динаміку зміни обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України. Так, за інформацією Державної служби статистики станом на 1 січня 2017 р. загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, внесених в економіку України, дорівнював 43 371,4 млн. дол. США, що на 5,2% менше за результат початку минулого року. Останнім часом у нашій країні спостерігалось уповільнення темпів зменшення обсягів ПІІ, при чому торік у деяких галузях був зафіксований і приплив іноземних інвестицій.

У 2016 р. іноземними інвесторами в українську економіку було внесено 3 763,7 млн. дол. США прямих інвестицій. З країн Європейського Союзу надійшло 2 007,3 млн.дол. США (53,3% від загального обсягу), з інших країн світу – 1 756,4 млн. дол. США (46,7%) [1].

Однак внаслідок відтоку, переоцінки іноземного капіталу та зміни його вартості в результаті валютних коливань у порівнянні з 2015 р. загальні обсяги ПІІ в Україну зменшилися.

Станом на 1 січня цього року інвестиції надійшли зі 134 країн світу. За накопичувальним підсумком із країн ЄС було внесено 33 042,3 млн. дол. США (76,2% від загального обсягу), з інших країн світу – 10 329,1 млн. дол. США (23,8%).

Заборгованість вітчизняних підприємств за кредитами та позиками, торговими кредитами й іншими зобов'язаннями (борговими інструментами) перед прямими іноземними інвесторами дорівнювала 7 824,2 млн.дол. США. За загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну (включаючи акціонерний капітал та боргові інструменти) за станом на звітну дату складав 51 195,6 млн.дол. США [2].

Фінансова система України є банківськоорієнтованою, однак останнім часом підвищується попит на послуги у сфері спільного інвестування. Сучасна практика функціонування інститутів спільного інвестування, які є основними агентами відповідного напрямку, потребує комплексного дослідження їх інвестиційної діяльності та розробки дієвого механізму її регулювання.

Інститути спільного інвестування для України досить новий напрямок інвестування. Проаналізувавши світовий досвід та економіко-правове підґрунтя для інститутів спільного інвестування робимо висновок про недосконале законодавче оформлення та недооцінене значення в економіці. Інститути спільного інвестування не можуть якісно виконувати свою роль, адже для цього немає реальних можливостей. Великий відсоток венчурних фондів говорить про спекулятивність українських інститутів спільного інвестування. В країнах з розвиненою економікою широко використовуються фонди в яких досить добре захищені інтереси інвесторів. Також активно працюють відкриті фонди активами яких є цінні папери які активно торгуються на фондових біржах [3, с. 79].

На сучасному інвестиційному ринку України банківський сегмент був і залишається найбільш потужнішим, однак з появою ІСІ з'явилися можливості вкладання населенням та юридичними особами коштів на правах спільного інвестування в інвестиційні проекти, що, з одного боку, дозволяє збільшити обсяги інвестиційних ресурсів в економіку України, а з іншого – не тільки забезпечити захист грошових коштів населення від інфляції, а і примножити ці кошти.

Кількість фондів, які ще не досягли нормативу мінімального розміру активів, серед усіх зареєстрованих ІСІ в управлінні КУА у 2-му кварталі 2016 року зменшувалася вже протягом двох років – із 45 до 44 (рік тому – 62, два роки тому, на піку, – 120), а їхня частка серед усіх ІСІ в управлінні скоротилася із 3.7% до 3.6%. Отже, потенціал до зростання індустрії за рахунок нових фондів продовжує танути.

У 2-му кварталі 2016 року зростання активів ІСІ тривало, хоча уповільнилося майже удвічі порівняно з 1-м кварталом. Так, приріст загальних активів склав +3 842.96 млн. грн. (+1.8%). Понад 83% приросту індустрії забезпечили венчурні ІСІ. З початку року індустрія зросла на 10 714.09 млн. грн. (+5.2%). Станом на 30.06.2017 року загальні активи ІСІ, що досягли нормативів, склали 217 072.11 млн. грн., у тому числі венчурних ІСІ – 204 853.38 млн. грн.

Венчурні фонди займають основну частку як в структурі за типами фондів, так і в активах. З 1095 інвестиційних фондів 827 є венчурними. У відсотковому співвідношенні за вартість чистих активів венчурні фонди 94,09% (Рис.1). Це легко пояснюється тим, що ІСІ не популярні серед масового інвестора, а у компаній з управління активами не має впевненості в стабільності чи зростання фондового ринку, а саме біржового ринку. Така маленька кількість відкритих фондів показує низький попит серед інвесторів.

Отже, розвиток ринку спільного інвестування в Україні характеризується тим, що збільшується частка «неякісних» фінансових інструментів в активах ІСІ через велику частку спекулятивної складової таких активів. Спекулятивні активи орієнтуються на «короткі гроші», що унеможливорює використання ресурсів ІСІ як засобу інвестування реальної економіки.

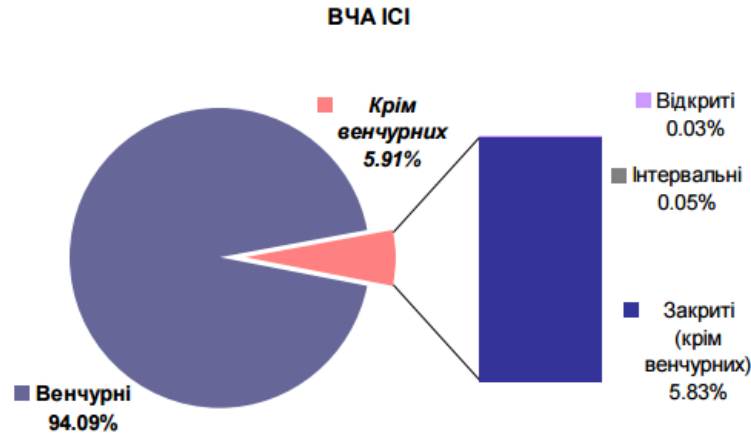

Рис. 1. Розподіл ВЧА ІСІ за типами фондів станом на 30.06.2017 р.

Інвестори ІСІ у 1-му кварталі загалом помітно змінили своє бачення перспектив індустрії: українські вкладники – юридичні особи розширили свою присутність у фондах, зокрема, венчурних та інших закритих, частково компенсувавши відтік у 4-му кварталі 2015; фізичні особи – прискорили нарощення вкладень у венчурних ІСІ, а нерезиденти – послабили його. Кошти громадян України у відкритих ІСІ уперше з 2-го кварталу 2015 року зросли. В цілому на 31.03.2017 найбільшу вагу в ІСІ за обсягом коштів мали вітчизняні корпоративні інвестори, частка яких скоротилася за квартал із 76.2% до 76.0%, а роздрібні вкладники збільшили її із 6% до 6.2% (як і на 31.03.2015) [1].

На відміну від розвинутих країн, де ІСІ мають великий попит серед інвесторів та населення, в Україні вони виступають лиш доповненням, а не альтернативою банківському ринку. Міжнародний досвід показує, що завдяки взаємодії банківських установ та інвестиційних фондів залучаються значні капітали, обіг яких дозволяє гармонійно розвиватися національній економіці. Досвід зарубіжних банків доводить можливість виходу банківських установ через ІСІ на ринок корпоративних цінних паперів.

Для того, щоб ІСІ почали відігравати більш важливу роль в економіці нашої країни і стали повноцінним конкурентом банківському сегменту, потрібно забезпечити рівні умови діяльності цих інститутів, а саме:

1. вирівняти податкове навантаження по операціям з ІСІ з банківськими депозитами;
2. створити Фонд гарантування інвестицій на фондовому ринку (аналог Фонду гарантування внесків фізичних осіб, що страхує до 50 тисяч гривень з депозитних рахунків в випадку банкрутства банку);
3. сформувати систему обліку прав власності на цінні папери;
4. підвищити рівень корпоративного управління.

Для подальшого розвитку ІСІ в Україні необхідно забезпечити зростання доходів населення, налагодити стійку роботу фондів через професійний менеджмент, формувати позитивний імідж ІСІ серед населення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. ПІІ в економіку України [Електронний ресурс] / Цінні папери в Україні. – Режим доступу до журналу : www.securities.org.ua
3. Петухова О. М. Інвестування [текст] навч. посіб. / О. М. Петухова. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 336 с.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор Коваленко Ю.М.

РОЛЬ ПІДПРИЄМСТВА В ЕКОНОМІЦІ

Розглянуто сучасний стан та проблеми розвитку підприємництва в Україні. Визначено місце України в системі інших країн світу щодо створення умов та рівня розвитку малого та середнього бізнесу.

Ключові слова: виробництво, економіка, підприємство, ефективність

The present state and problems of entrepreneurship development in Ukraine are considered. The place of Ukraine in the system of other countries of the world in terms of creating conditions and level of development of small and medium business is determined.

Key words: production, economy, enterprise, efficiency.

Посилення процесів глобалізації світової економіки під впливом диференціації потреб споживачів та способів їх задоволення підвищує роль малих підприємств в економіці країни. Адже малі і середні підприємства вважаються найбільш динамічними та інноваційними суб'єктами ринкових відносин. Також в нашій державі більшість людей намагається організувати власний бізнес, тому виникає необхідність у вивченні основних принципів підприємницької діяльності саме в Україні.

Шлях розвитку економіки України можна охарактеризувати як процес переходу від індустріального суспільства з відносно високим рівнем промислового виробництва та суспільного життя до такого, якому властивий більш низький рівень економічного розвитку. Впродовж 25 років залишається актуальна проблема подолання кризового стану економіки України. Про це свідчить ряд фактів:

1) за період 1991-2014 рр. Україна, досягла найбільшого рівня падіння ВВП – 35%. По цьому показнику вона випередила Молдову (-29%), Грузію (- 15,4%), Зімбабве (-2,3%) і Центральноафриканську Республіку(-0,94%).

ВВП інших країн зріс: від мінімального приросту в Барбадосі (8,9%) і Таджикистані (10,6%) до максимального – в Китаї (в 10 разів) і Екваторіальній Гвінеї (в 61 раз). Середній темп приросту світового ВВП за цей період становив 87,7%;

2) змінився кількісний та якісний характер ВВП. Зменшилися до критичного рівня або зникли зовсім галузі, що визначають технічний прогрес та рівень розвитку економіки в цілому: верстатобудування, точне машинобудування, приладобудування, електроніка, космічна техніка тощо. Основну долю експорту складає сировина, зерно та метал. Це характеризує Україну як аграрно-сировинний придаток розвинутих країн світу;

3) стан основних засобів виробництва в більшості галузей економіки – критичний, тобто рівень його зносу досяг межі безповоротності процесу відтворення;

4) рівень життя переважної частини суспільства – один з найнижчих у світі;

5) відсутня можливість, враховуючи пп.3, 4, не тільки розширеного, а навіть простого відтворення продуктивних сил;

6) панування приватної олігархічної форми власності над іншими, як відмічено в роботі, служить основою для розквіту корупції, тіньової економіки та загрозою втрати держа проблеми твності. [1, с. 238-239]

Таблиця 1. ВВП найбільших економік світу (за даними МВФ на 2016 р.)

Місце	Країна	ВВП, млн дол
1	США	18 659 100
	Європейській Союз	16 408 364
2	Китай	11 218 281

3	Японія	4 938 644
4	Німеччина	3 466 639
5	Велика Британія	2 629 188
6	Франція	2 463 222
7	Індія	2 256 397
8	Італія	1 850 735
9	Бразилія	1 798 622
10	Канада	1 529 224
65	Україна	93 263

У даний час більше 60% підприємств України є збитковими, а кредиторська заборгованість у 2 рази перевищує дебіторську.

У процесі реформування господарств постсоціалістичних держав були численні пропозиції щодо докорінної перебудови економічного механізму. Як панацея розглядались безсистемно, у відриві від інших реформування власності, забезпечення повної самостійності підприємств, ринкові важелі саморегулювання, створення нової вертикалі управління, застосування монетарних методів регулювання фінансової системи, проведення податкової реформи тощо. Використані відокремлено, перелічені методи не дали очікуваного ефекту (виробництво зменшилось до 30% від рівня 1991 р.). Було знецінено вартість робочої сили, що призвело до низької купівельної спроможності населення, зниження рівня його життя (до 70% населення має доходи нижче рівня бідності), занепаду внутрішнього ринку. [2, с. 1]

Для України одним з найкращих прикладів розвитку економіки є Сінгапур.

Тоді ніхто не міг навіть уявити, що з 1965 року, всього за кілька десятиліть Сінгапур перетвориться на одну з фінансових столиць планети, а ВВП на душу населення зростає в сто разів і складе \$55 182 – один з найвищих показників у світі в Україні цей показник – \$2979. [3, с. 1]

14 лютого 2007 року, уряд Сінгапуру оголосив, що економічне зростання за цілий 2006 рік було 7.9 %, вище ніж спочатку очікувалось 7.7 %. Рівень безробіття в Сінгапурі близько 2.2 % станом на 20 лютого 2009 року.

8 серпня 2010 року, Сінгапур найбільш швидко ростуча економіка світу, із показником зростання 17.9 % за першу половину 2010 року. [4, с. 1]

За даними видання ЦРУ «The World Factbook», економіка України займає 51 місце серед всіх економік світу за загальним розміром ВВП — у 2010 році він становив 305,2 млрд доларів США. Разом з тим, за цим же показником (ВВП за ПКС), розрахованим на душу населення, Україна у цьому ж дослідженні «The World Factbook» 2010 року зайняла 133 місце серед 227 економік світу (з показником 6700 доларів США). ВВП зріс порівняно з попереднім роком на 4,3%, а подушний ВВП за ПКС склав 6,7 тисяч доларів США (2007 р. – 7,1 тис. доларів США). За рівнем витрат на ведення домашнього господарства Україна посідає останнє місце серед країн Східної Європи.[5, с. 1]

Україні вдалося в 2016 році подолати рецесію та продемонструвати незначні показники економічного відновлення. Річні темпи зростання ВВП за дев'ять місяців становили 1,2%. Про поступовий вихід економіки з рецесії свідчить скорочення від'ємного розриву ВВП, яке триває з другої половини 2015 року. Ми очікуємо збереження позитивної динаміки в 2017 році внаслідок зниження ризиків ескалації військового конфлікту та збільшення схильності економічних агентів до інвестиційних і довгострокових споживчих рішень.

В економіці, на відміну від біологічних організмів, де основні параметри їх нормального функціонування закладаються генетично, параметри стійкості системи виникають у процесі формування і функціонування ринкових та суспільних інститутів. Оскільки в економічних системах вони постійно змінюються під впливом продуктивних сил та виробничих відносин, це потребує проведення подальших наукових досліджень економічного механізму

підприємства в умовах постійних внутрішніх перетворень і зовнішніх змін, розробки практичних рекомендацій та їх реалізації в роботі підприємств усіх форм власності. [2, с. 1]

Актуальність мого дослідження полягає у тому, що за сучасних умов для того, щоб досягти високого економічного рівня, в Україні необхідно розвивати підприємництво. Також в нашій державі більшість людей намагається організувати власний бізнес, тому виникає необхідність у вивченні основних принципів підприємницької діяльності саме в Україні.

Для того щоб бути успішним підприємством впродовж тривалого періоду, щоб вжити і досягти своїх цілей, діяльність підприємства має бути як результативною, так і ефективною. Передумовами виникнення потреби в ефективному, раціональному введенні господарської діяльності підприємства є проблема обмеженості ресурсів, з одного боку, і прагнення до зростання результатів його діяльності – з іншого. Ефективне використання наявних ресурсів задовольняє максимум потреб підприємства і дає змогу отримати бажаний результат. Ефективність на рівні підприємства характеризує зв'язок між величиною отриманого прибутку, результату підприємством та його витратами. Від ефективності функціонування підприємства залежать економічний, науковий, технічний рівень розвитку країни, добробут усіх верств населення

Підвищення ефективності є дуже важливим, особливо в умовах ресурсодефіцитної економічної ситуації. Суть підвищення ефективності, полягає в тому, щоб на кожну одиницю витрат досягти максимального результату. Щоб вирішити проблему ефективності на рівні підприємства потрібно :

- підвищення його технологічного рівня;
- вдосконалення управління, організації виробництва і праці;
- зміна обсягу і структури виробництва;
- поліпшення якості природних ресурсів.

Підприємець зацікавлений у збільшенні обсягу виробництва, з найменшою собівартістю продукції, та поверненню витрачених коштів на її виробництво та реалізацію.

При збитковому результаті, підприємець, здійснює ефективні шляхи подолання кризового становища підприємства, відбувається скорочення витрат на виробництво та робочої сили, пошук вигідніших постачальників сировини від попередніх.

Дрібне та середнє підприємництво є основою розвитку економіки будь-якої країни. Світовий досвід і практика господарювання доводять, що саме існування і взаємодія великих, середніх, малих і дрібних підприємств становлять характерну рису ринкової економіки.

Висновки. Отже, економічна сутність підприємства – це основна ланка національної економіки, яка у взаємодії з іншими самостійними суб'єктами господарювання забезпечує виробництво необхідних споживчих благ з метою привласнення прибутку.

В Україні, як і в країнах ринкової економіки, підприємницька діяльність становить основу розвитку економіки. Підприємництво може успішно розвиватися лише у сприятливому конкурентно-ринковому середовищі. Підприємницька діяльність в Україні становить фундамент для стрімкого розвитку економіки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Проблеми та перспективи розвитку економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/27834/1/Kuzmenko_Problemy_ta_perspektyvy_2016.pdf]

2. Економічний механізм забезпечення ефективного функціонування підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:BLcMTpifbDwJ:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DARD%26P21DBN%3DARD%26Z21ID%3D%26Image_file_name%3DDOC/2001/01bnyefp.zip%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1+%&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua]

3. Економічне диво Сінгапуру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua/lifestyle/fun/singapur-recept-procvetayushchego-gosudarstva-ot-li-kuan-yu-614925.html>]
4. Економіка Сінгапуру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>]
5. Економіка України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
6. Економічні тенденції та прогноз на 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://icps.com.ua/ekonomichnyy-analiz-ekonomichni-tendentsiyi-ta-prohnoz-na-2017-rik/>]
7. ВВП найбільших економік світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mozok.click/283-klasifikacya-krayin-za-tipom-gospodarskoyi-sistemi-ta-rvnem-socjalno-ekonomichnogo-rozvitku.html>

Науковий керівник: Обарчук Е.В.

УДК 331

Крістіна Цугуй
(Чернівці)

ФОРМИ ТА СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА МЕТОДИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Наведений аналіз та зроблений висновок можна використати для заміни існуючих систем оплати праці, усунення певних недоліків та вдосконалення існуючих систем відповідно до європейських стандартів.

Ключові слова: заробітна плата, стимулювання, мотивація, система оплата праці, кваліфікація.

The analysis and conclusion drawn can be used to replace existing pay systems, to address certain disadvantages and to improve existing systems in accordance with European standards.

Key words: wages, incentives, motivation, system of remuneration, qualification.

Мета статті: дослідження сучасних форм та систем оплати праці.

Методика. В ході розглядання теми пропонується застосовувати системи, які орієнтуються на підвищення ефективності та мотивацію праці.

Постановка проблеми: Оплата праці є одним з важливіших аспектів соціально трудових відносин між роботодавцем, працівником та державою. Саме за допомогою заробітної плати здійснюється управління трудовими ресурсами, та вимірюється їх роль у тій чи іншій сфері діяльності. Саме тому підходи до економічних питань оплати праці необхідно розглядати через дослідження реальних суспільних відносин, які об'єктивно показували б результат.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні, методологічні та економіко-організаційні проблеми оплати праці завжди були предметом наукових досліджень провідних українських та зарубіжних вчених-економістів. Ці питання вивчали Бутинець Ф. Ф., Коблянська О. І., Ткаченко Н. М., Хом'як Р. Л., Голова С. Ф., Ивахненко С. В., Семененко О. Л., Ганін В. І., Гливенко В. В., Гурова К. Д., Живко З. Б., Завгородній А. Г., Лень В.С., Нашкерська Г. В., Олійник О.В., Дем'яненко М.Я., Пушкар М. С., Рудницький В.С., Тарасенко Н. В. та багато інших. За результатами огляду спеціальної літератури з питань оплати праці встановлено, що публікації вітчизняних авторів обґрунтовано та повно розкривають сутність методики проведення організації обліку та

аналізу розрахунків з оплати праці та ефективності її використання. Проте практика вимагає комплексного підходу до вирішення проблем.

Виклад основного матеріалу. Суспільство активно розвивається з кожним роком, і все більше уваги приділяється механізму мотивації до праці та підвищення її ефективності. Адже оплата праці не тільки є винагородою за працю, а й основним засобом підтримання життєдіяльності людини.

На даному етапі Україна відстає не тільки від провідних країн світу, а й від багатьох країн, у яких широко застосовуються зовсім інші форми й системи оплати праці. Тому дослідження питань, форм і систем оплати праці в Україні та зарубіжних країнах, їх порівняння, дослідження позитивних та негативних сторін у використанні тієї чи іншої системи є досить актуальним.

В Україні найчастіше застосовують дві основні форми заробітної плати – відрядну й погодинну, або в свою чергу поділяються ще й на підвиди.

Схема 1. Структурно-логічна схема систем оплати праці

Відрядною називається така форма оплати праці, при якій заробітна плата працівнику нараховується за кількість продукції (робіт, послуг), яку було вироблено у встановлений час. Відрядна форма плати праці в свою чергу поділяються на пряму та непряму, відрядно-преміальну, відрядно-прогресивну та колективну.

За прямої погодинної системи оплати праці розмір заробітку визначається залежно від тарифної ставки працівника та кількості відпрацьованого ним часу за визначений період. Вона поділяється на погодинно-преміальну, погодинно-прогресивну та колективно-погодинну.

У зарубіжних країнах набули поширення такі форми й системи оплати праці, як: диференційована, емпірична.

Одноразові системи заробітної плати передбачають зміну рівня заробітної плати залежно тільки від одного чинника – вироблення (багатофакторна система та всефакторна), вони набули поширення на підприємствах з низьким рівнем механізації і з високою питомою вагою ручної праці.

Також відомі системи оплати праці, що отримали назву за іменами авторів: система оплати праці Тейлора, система оплати праці Мерріка, система оплати праці Ганта, система оплати праці Емерсона, система оплати праці Барта, система оплати праці Роуена, система оплати праці Хелсі, система оплати праці Бедо

На мою думку успішний вплив на трудову мотивацію персоналу неможливий без регулярного зворотного зв'язку у вигляді оцінки ефективності цих впливів. При заохочуванні працівників, які здійснюють функції управління, треба враховувати ініціативність, організаторські здібності, оперативність, об'єктивність, здатність мислити перспективно, бачити невикористані резерви, спроможність узагальнювати, аналізувати, творчо усвідомлювати й застосовувати на практиці досягнення науки і техніки. Вважаю також доцільним перейняти досвід з питань оплати праці країн з розвинутою економікою

Удосконалення організації оплати праці на підприємствах має відбуватися за рахунок наступних факторів:

- матеріальне заохочення за виконану роботу;
- персональна відповідальність за результати праці;
- зв'язок між результатами праці та її оплатою;
- підвищення професійної підготовки і кваліфікації працівників;
- можливість та упевненість у кар'єрному зростанні.

Оклад кожного працівника встановлювати індивідуально: один раз на рік оклади робітників переглядати; оклад повинен об'єктивно відображати заслуги та напрацювання працівника; оплата праці нових працівників повинна бути дещо меншою, оскільки незалежно від кваліфікації незнання обстановки зменшує віддачу. Для підвищення матеріальної зацікавленості керівників, службовців і фахівців доцільніше перевести їх оплату на контрактну форму.

Система контрактів дозволить привабити і утримати найбільш кваліфікованих і творчо активних фахівців, гнучко регулювати чисельність і склад управлінського персоналу, підвищити відповідальність і творче відношення до роботи найманого фахівця на вказаних в контракті умовах.

Оплата за контрактом встановлюється з врахуванням складності і відповідальності праці, кваліфікаційного рівня і ділових якостей працівника.

Висновки. Розглянувши системи праці, які використовуються в Україні, та системи оплати праці за- рубіжних країн, можна зробити висновок, що міжнародні системи оплати праці орієнтовані на мотивацію працівника. Тобто вони спрямовані на те, що б працівник сам хотів працювати більше та продуктивніше. А вітчизняні ж системи оплати праці, навпаки, недостатньо гнучкі й слабо мотивують подальше зростання продуктивності праці в умовах розвитку підприємства. Тобто розмір заробітної плати не пов'язується з продуктивністю та якістю праці, а більшою мірою залежить від інших факторів

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Воронко, Р. М. Облік у зарубіжних країнах: [навч. посіб.] / Р. М. Воронко. – Львів : «Магнолія 2006», 2012. – 744 с.
2. Грішнова, О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / О. А. Грішнова. – 5-те вид., оновлене. – Київ, 2011. – 390 с.
3. Ткачук, І. М. Облік у зарубіжних країнах. Практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. М. Ткачук ; Луцький нац. техн. ун-т. – Луцьк : Твердиня, 2010. – 300 с.
4. Дергачова, В. В. Облік у зарубіжних країнах : навч. посіб. / В. В. Дергачова, Н. Є. Скоробогатова, Л. М. Шик ; Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». – Київ : НТУУ «КПІ», 2011. – 257 с.
5. Штик, Ю. В. Організація оплати праці на підприємстві в сучасних умовах економічного розвитку України / Ю. В. Штик // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2014/1. – №1. – С. 256–259.
6. Тютюник, В. Облік відрядної заробітної плати / В. Тютюник // Незалежний аудитор. – 2013/2. – №9. – С. 74–76.

РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджується процес формування ринку праці України й можливості його адаптації до умов світового господарства.

Ключові слова: глобалізація, ринок праці, глобалізація економіки, зайнятість.

Researching of the process of formation the Ukraine labor market and its adaptation to the conditions of the world economy.

Key words: globalization, labor market, globalization of economy, employment.

Глобалізація економіки є наслідком поглиблення міжнародного поділу праці, який спричинює диференціацію економічної діяльності та розширення різних форм співробітництва й обміну результатами діяльності між країнами та є об'єктивною умовою розвитку світового ринку й ефективного розвитку виробництва у кожній країні.

Проблемам глобалізації економіки присвячено праці М. Кастельса, Р. Кеохане, Т. Левітта, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, Т. Орєхової, В. Омельченка, А. Поручника, Є. Савельєва, О. Сохацької тощо.

Дослідження впливу процесів глобалізації на зайнятість та ринок праці виходить з визнання його масштабності й неоднозначності щодо соціально-економічних наслідків. Глобалізація економіки справляє суттєвий і неоднозначний вплив на такі параметри зайнятості та ринку праці, як структура робочих місць, їх динаміка, якість трудового життя, якість робочої сили, її мобільність.

Протягом останніх десятиліть відбувається загальний процес глобалізації ринку праці, формування єдиного механізму задоволення пропозиції робочої сили незалежно від конкретного місця проживання тієї чи іншої людини (групи людей). Причинами цього принципово нового процесу, що докорінно змінює характер світової трудоворесурсної ситуації, стали посилення міжнародних зв'язків на фоні поглиблення світового поділу праці, зокрема, формування міжнародних об'єднань, які передбачають існування єдиних ринків праці (на зразок Європейського Співтовариства чи країн, що підписали Шенгенську угоду); зростання рівня мобільності населення, включаючи просторову мобільність; розширення транспортних мереж і загальна динамічність економіки. За твердженням МОП, швидке зростання обсягів міжнародного обміну товарами та послугами є ключовим аспектом глобалізації ринку праці. Під впливом цих та деяких інших чинників формуються певні загальні підходи до регулювання ринку праці, підходи, що спираються на інтеграцію всього того, що виявилось найефективнішим у кожній окремій моделі у світі, створюються передумови для формування інтегрованої моделі ринку праці.

Формування міжнародного ринку праці – свідчення того, що процеси світової інтеграції відбуваються не тільки в економічній і технологічній сферах, але й торкаються набагато складнішої області соціальних і трудових відносин, які набувають глобального характеру.

Глобалізація економіки супроводжується підвищенням рівня зовнішньої міграційної активності населення України, насамперед, за рахунок трудових еміграцій. Якщо врахувати нелегальну трудову міграцію, то Україна стає потужним експортером робочої сили в інші країни (від 5 до 7 млн чол.). Наслідки зовнішніх трудових міграцій для України не однозначні. Серед позитивних результатів зовнішньої трудової еміграції слід виділити такі, як інтегрування у світовий ринок праці, зменшення тиску на національний ринок праці, підтримання рівня доходів і кваліфікації працюючих за кордоном громадян, надходження іноземної валюти. Серед заходів щодо подолання негативних для України процесів і тенденцій глобалізації, які виявилися наприкінці ХХ ст., особливо слід наголосити на державному впливові на зайнятість і ринок праці в таких напрямках: прискорення процесу соціалізації та інституціоналізації економіки, забезпечення стабільних темпів економічного зростання та якості життя населення.

Можна відмітити, що у багатьох розвинутих країнах світу базовим об'єктом національних інтересів визнана людина як вища цінність і основна продуктивна сила. Саме цей фактор має визначати стратегію становлення соціально-інституціонального ринку праці, запровадження прогресивних соціальних стандартів; перехід до нового етапу розвитку освіти і науки, зростання їхньої ролі у забезпеченні технологічного і соціального прогресу, поліпшенні якості робочої сили, інтелектуалізації праці відповідно до вимог інформатизації й інтернетизації економіки; прискорення розвитку інноваційних процесів, підвищення ефективності та скорочення суспільно необхідних витрат виробництва і на цій основі забезпечення повної, продуктивної зайнятості та прогресивної її структури; вдосконалення соціально-трудова відносин відповідно до вимог Міжнародної організації праці; прискорення процесів співробітництва й інтеграції України в такі міждержавні утворення, як Світова організація торгівлі, Європейський Союз та ін.

Вагомим кроком на шляху до реальної економічної інтеграції має стати створення Загального ринку праці в Єдиному економічному просторі. Формування Загального ринку праці, де основними принципами його організації будуть: добровільність участі в ньому країн-учасниць СНД на основі суверенної рівності держав, які об'єднують свої зусилля для гармонізації інтеграційних процесів у сфері соціально-трудова відносин; рівні права всіх громадян і членів їхніх родин на соціальний захист незалежно від країни перебування, відповідно до загальнолюдських норм; визнання документів, що підтверджують рівень кваліфікації загальноосвітньої підготовки і виробничий стаж; забезпечення єдиних принципів визначення рівня заробітної плати, допомоги й інших виплат і недопущення дискримінації у визначенні їхніх розмірів; свобода переміщення громадян і членів їхніх родин у межах Співдружності.

Отже, у цілому під поняттям «глобалізація» позначають цілий ряд явищ і процесів. Варто зазначити, що до процесу глобалізації кожен ставиться по-різному і, як наслідок, на сьогодні є досить багато проблем, що потребують детального аналізу і вирішення. Глобалізаційні процеси найчастіше відбуваються в розвинених країнах і викликають серйозні побоювання в світі. Це пов'язано з тим, що переваги глобалізації розподіляються нерівномірно.

Одні вважають, що це корисний процес, який має ключове значення для розвитку світової економіки в майбутньому, і що він неминучий і незворотній. Інші ж відносяться до нього вороже, навіть зі страхом, вважаючи, що глобалізація веде до збільшення нерівності між країнами й у їхніх межах, породжує загрозу зростання безробіття і зниження рівня життя і є гальмом на шляху соціального прогресу.

На мою думку, процес глобалізації повинен здійснюватись лише у економічній, соціальній та фінансовій сферах, оскільки потрібно піднімати економіку деяких третіх країн світу, до прикладу країни Африки, щодо Європи, то це можуть бути Греція, Португалія тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/18540516/ekonomika/suchasniy_stan_rinku_pratsi_ukrayini
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NousEaPUt0gJ:irbisnbnv.gov.ua/cgibin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26Z21ID%3D%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Vchnu_ekon_2014_2\(2\)_43.pdf+%&cd=3&hl=en&ct=clnk&gl=ua&client=safari](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:NousEaPUt0gJ:irbisnbnv.gov.ua/cgibin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26Z21ID%3D%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Vchnu_ekon_2014_2(2)_43.pdf+%&cd=3&hl=en&ct=clnk&gl=ua&client=safari)
3. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Глобалізація>
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://megalib.com.ua/content/6524_126_Vpliv_globalizacii_na_rinok_praci_Ykraini.html

Науковий керівник: Кобеля З.І.

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

УДК 005.95

Єлізавета Агафонцева
(Кам'янське)

МОТИВАЦІЙНА ФУНКЦІЯ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті розглянуто роль функції мотивування в менеджменті. Також подано визначення мотиву, стимулу та різниці між ними. Охарактеризовано основні підходи до мотивації персоналу та сучасний стан системи мотивації і стимулювання.

Ключові слова: мотиваційний менеджмент, мотивація, стимул, управління персоналом.

The role of the motivation function in management is considered in the article. It also defines the motive, stimulus and the difference between them. The main approaches to motivating the staff and the current state of the system of motivation and stimulation are described.

Key words: motivational management, motivation, incentive, personnel management.

На сьогоднішній день особливого значення набуває проблема мотивації працівників як найважливішого ресурсу підприємства, джерела формування прибутку та його високої конкурентоспроможності в умовах ринкового середовища. Дану проблему можливо вирішити лише при створенні ефективного мотиваційного механізму, поступово впроваджуючи його в систему управління підприємством.

Удосконалення мотиваційного механізму означає належне застосування методів та прийомів стимулювання особистості, яке в майбутньому призведе до високої продуктивності праці.

В системі управління підприємством слід звернути особливу увагу на керування персоналом в контексті виробництва товарів чи послуг. Мотиваційний менеджмент має бути передовим для менеджера будь-якого структурного підрозділу. І саме те, як менеджер буде оперувати існуючими методами і прийомами управління, дотримуватися встановлених принципів менеджменту буде залежати ефективності діяльності керованого ним підрозділу чи організації.

Основні ідеї мотиваційного менеджменту розглядають головне завдання підприємства як визначення потреб та інтересів персоналу, поєднання мети організації з цілями, цінностями, установками та очікуваннями працівників. Задовольняючи потреби персоналу, зберігається та підвищується рівень добробуту працівників, тим самим забезпечуються довгострокові вигоди підприємства.

Мотивація – одна з основних функцій управління – складається із спонукання персоналу до ефективної діяльності задля досягнення цілей організації, тобто із визначення потреб персоналу, розробки систем винагороди за виконувану роботу, використання різноманітних форм оплати праці, застосування стимулів до ефективної взаємодії суб'єктів сумісної діяльності [1, 2].

Мотивація виникає із розуміння людиною незадоволення власних потреб, спонукання, що визначає спрямованість дій, фактором якої вважається система стимулювання праці.

Але не можна ототожнювати дані поняття. Мотивація є внутрішнім процесом, усвідомленням власних потреб і, звісно, спонуканням до дії. А стимулюванням є зовнішній вплив на особистість і реалізація управлінських процесів для отримання очікуваного результату та досягнення поставлених цілей. Отже, обидва поняття стосуються впливу на особистість, але мають різний характер спрямованості.

У літературі визначають два основних підходи до вивчення теорій мотивацій. Перший підхід має за основу дослідження змістовного боку мотивації, а другий – процесуальні теорії. Змістовний підхід включає праці А.Маслоу, Ф.Герцберга, Д.МакКлелланда, М.Туган-

Барановського [1, 2]. В їх працях звертається увага на визначення внутрішніх потреб. До процесного підходу слід віднести праці Е.Локке, В.Врума, Л.Лоуллера [1, 2, 3], в яких пояснюється процес здійснення вибору поведінки, спрямований на задоволення внутрішніх потреб. Також виокремлюють поведінковий підхід (дослідження зміни поведінки працівника в процесі трудової діяльності) та ціннісний підхід (зіставлення життєвих цінностей особистості з цінностями підприємства).

Таким чином, підприємство в рамках використання механізму мотивації має враховувати бажання та інтереси працівників. До розробки мотиваційної політики слід віднести дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища, що безпосередньо впливає на персонал. Слід також зазначити, що саме внутрішнє мотивування особистості має найістотніший вплив на продуктивність праці персоналу.

Сьогодні можемо спостерігати відсутність науково-дослідної бази в системі мотивації та стимулювання персоналу підприємств, а також чітко визначених критеріїв для системи преміювання. Тому і виникає потреба у створенні дієвого мотиваційного механізму, який буде базуватись на науковому підґрунті. Дотримання всіх принципів мотиваційного менеджменту (системності, гнучкості, відповідності цілей, структурності тощо) визначає основу економічної конкурентоспроможності підприємства, а також завоювання ним передових позицій на ринку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Колот А.М. Мотивація персоналу: підручник / А.М.Колот, С.О.Цимбалюк. – К. : КНЕУ, 2011. – 397 с.
2. Сладкевич В.П. Мотиваційний менеджмент: курс лекцій / В.П.Сладкевич. – К.: МАУП, 2001. – 168 с.
3. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: підручник / Ф.І.Хміль. – К.: Академвидав, 2003. – 608 с.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Зеніна-Біліченко А.С.

**Юлія Бодак, Наталія Варважицька
(Вінниця)**

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-ТОРГІВЛІ

У статті проаналізовано динаміку розвитку інтернет-торгівлі в Україні та визначено її характер. Здійснено аналіз обсягів інтернет-торгівлі та загального роздрібного товарообороту країни. Досліджено ставлення споживачів до здійснення інтернет-покупок та впливу ресурсів мережі Інтернет на вибір користувачів. Систематизовано перспективи та проблеми розвитку інтернет-торгівлі в Україні, розроблено рекомендації щодо подолання виявлених проблем.

Ключові слова: інтернет-торгівля, функціональні можливості сайту, всесвітня мережа, електронна комерція, інтернет-магазини, реалізація, ринок, електронний ринок, сайт.

The article analyzes the dynamics of online trading in Ukraine and defines its character. The analysis of the volume of e-commerce and the total retail turnover of the country. Studied consumer attitude towards online shopping exercise and the impact of Internet resources on users choice. Systematized prospects and problems of development of Internet commerce in Ukraine, developed recommendations for overcoming the identified problems.

Keywords: online trading, features a global network, e-commerce, online shopping, sales, market, electronic market, site.

Постановка проблеми. В умовах розширення можливостей доступу до мережі Інтернет та постійного зростання його користувачів вітчизняні підприємства одержали потенціальні можливості для активної інтеграції у електронне бізнес-середовище, оскільки працівники підприємств вочевидь знайомі з можливостями використання Інтернет як інформаційного ресурсу. Проте постає питання використання мережі Інтернет не лише як засобу одержання інформації, але і як засобу передачі інформації та її регулювання. Велика кількість інформації в мережі, з одного боку, дозволяє широке її використання для підвищення ефективності роботи підприємства та утримання конкурентних позицій, а з іншого – потребує чіткої організації роботи з зазначеним масивом інформації.

Для України інтернет-торгівля набуває особливої актуальності, оскільки в існуючих складних економічних умовах вона дозволяє швидко і з відносно невеликими витратами організувати збут продукції вітчизняних товаровиробників, забезпечуючи тим самим їх виживання та розвиток. Проте практика свідчить, що існуючий потенціал розвитку цього виду бізнесу використовується явно недостатньою мірою, зокрема внаслідок того, що вибір організаційних форм і технологічних засобів інтернет-торгівлі здійснюється нераціонально, без урахування специфіки товару та споживача, особливостей обраних цільових ринків тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розвитку електронної економіки (далі – е-економіки) та Інтернет-торгівлі у вітчизняній науковій економічній думці не приділено достатньо уваги, проте відзначимо праці таких науковців, як: Н.Т. Гринів, О.І. Собенко, Н.І. Чухрай та О.Б. Гірна. Крім того, дослідження у зазначеній сфері мають прикладний характер та здійснюються спеціалізованими компаніями, які займаються аналітичними дослідженнями е-економіки. У зв'язку з цим метою дослідження є аналіз динаміки розвитку Інтернет-торгівлі та факторів впливу на цей процес.

Результати дослідження та їх обговорення. Торгівля в Інтернеті зростає швидко у всьому світі. Навіть у розвинутих країнах інтернет-торгівля показує динаміку зростання щорічно. Дана тенденція буде зберігатися як мінімум у наступні п'ять років. Актуальна цитата одного з засновників інтернет-торгівлі, керівника компанії «Amazon» – Джеффри Безоса: «Це ще тільки перший день»[3].

За останнє десятиріччя значно зросла кількість користувачів Інтернет не лише у світі, але й в Україні. Разом із її зростанням розширилася сфера використання мережі у соціально-економічному житті суспільства, а саме: побутове використання, у навчанні та економічній діяльності. Кількість Інтернет-користувачів в Україні невинно збільшується, в свою чергу зростає інфраструктура Інтернет-торгівлі (рис. 1).

В Україні компанія GemiusUkraine з 2005 року проводить повний набір досліджень Інтернет-ринку, як на замовлення, так і розробляючи власні ініціативні проекти, наприклад, вивчення електронної комерції, вивчення аудиторії Ua-нета. Компанія GemiusUkraine провела дослідження, щодо ставлення користувачів Інтернету до онлайн торгівлі у 2009 та 2015 роках. Користувачі Інтернету, за результатами досліджень компанії GemiusUkraine, основним стримуючим фактором здійснення купівель через Інтернет визначають ризикованість таких дій [6, с.183].

В свою чергу дослідження компанії «Українська маркетингова група» (UMG) показало перелік стримуючих факторів, які обмежують українців у здійсненні купівель через Інтернет, серед яких головним є той, що в мережі неможливо переконатися в якості товару, але ризикованість онлайн купівель знаходиться на другому місці у переліку (рис. 2)[9].

Отже, необхідною умовою розвитку онлайн торгівлі та просування продукції через Інтернет є підвищення ступеня довіри користувачів (покупців) до продавців у мережі.

Рис. 1. Динаміка кількості Інтернет-магазинів та поширення Інтернету в Україні [1; 6, с. 183]

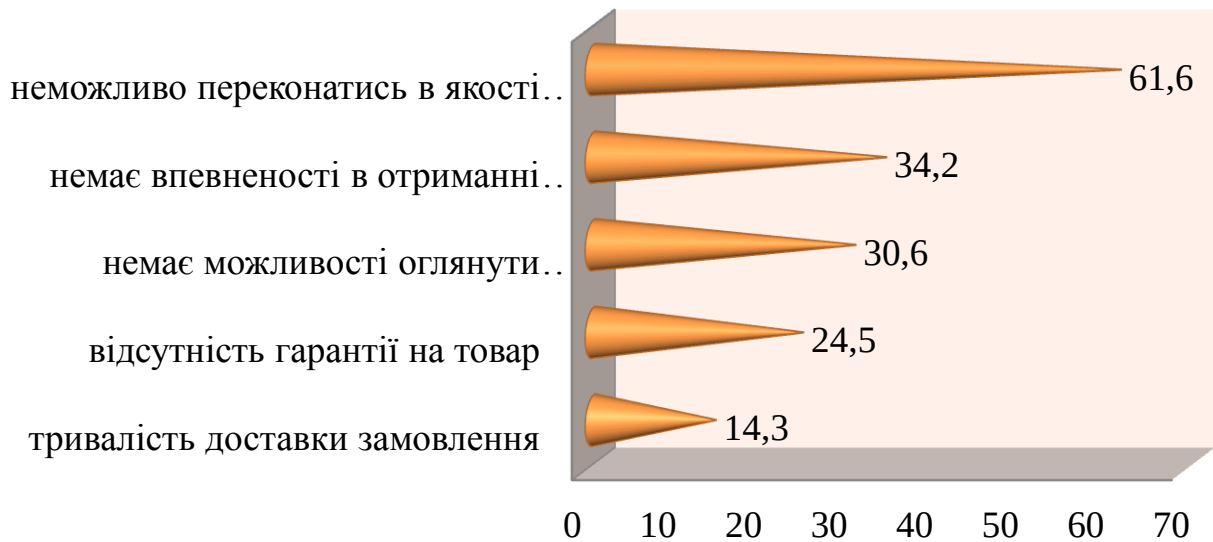

Рис. 2. Стримуючі фактори купівлі товарів онлайн [5]

В Україні торгівля в Інтернеті є тією галуззю економіки, яка демонструє найвищі темпи росту: інтернет-торгівля в Україні лише недавно пережила етап зародження і перемістилась на етап росту; обсяги торгівлі в Інтернеті відносно роздрібною торгівлі загалом порівняно незначні; у 2014 році інтернет-торгівля склала близько 1,5-1,6% загального обсягу роздрібною торгівлі, що значно менше, ніж середньосвітовий показник на рівні 6,5% (показник для США становить 10,1%) [4].

Інтернет-торгівля стає лідером української економіки за темпами зростання. За минулий рік її обсяг збільшився на 45%. Одяг популярної марки Esprit, взуття CarloPazolini, аксесуари Moschino – в LeBoutique, одному з найпопулярніших віртуальних магазинів одягу в Україні, можна знайти майже весь асортимент брендових магазинів. Клієнти останніх поступово переорієнтовуються на цей шопінг-клуб, що відкрився три роки тому. І якщо в травні 2013-го інтернет-магазин відвантажив 15 тис. замовлень, то в травні 2014-го – 80 тис.

За підрахунками фінансової компанії Fintime, оборот вітчизняного ринку інтернет-торгівлі у 2014 році досяг 1,6 млрд.дол., майже втричі перевищивши показники чотирирічної давності. Тільки за минулий рік обсяг ринку збільшився на 45%, тоді як зростання виробництва ще однієї динамічної галузі, агропромислового комплексу, склало 10%, а зліт ІТ-сектора, що досі ріс на 25% на рік, сповільнився до 2,9%.

Загалом у країні працюють близько 8 тис. інтернет-магазинів, причому 300 найбільших з них займають до 80% ринку. Особливо важливо в Мережі розпродаються побутова техніка, одяг та книги: в сегменті побутової техніки та електроніки кожна восьма покупка в Україні – віртуальна [5].

Зростання ринку e-commerce – тенденція загальносвітова. Втім для зростання віртуальних продажів в Україні є й внутрішні причини, в першу чергу поглиблення проникнення інтернету і швидкий розвиток служб достав-ки. За даними міжнародної компанії eMarketer, що займається дослідженнями цифрового маркетингу, світовий обсяг інтернет-продажів в минулому році вперше перевищив 1 трлн.дол. Ще у 2011-му торгівля через Всесвітню мережу давала вдвічі менший оборот – 500 млрд.дол.

Продавець у Мережі не несе витрат на оренду приміщення, організацію вітрини, штат продавців і це дозволяє інтернет-торговцям продавати товари на 15-20% дешевше за звичайні магазини.

У виставковому залі найбільшого українського інтернет-магазину Rozetka завжди людно. Цифрову суть магазину неважко розгледіти навіть у незвичайних цінниках – вони тут не паперові, а електронні. При цьому на стелажах – лише частина того, що бачать покупці на сайті віртуального супермаркету: його асортимент сягає 156 тис. одиниць товарів. Для порівняння: у звичайному великому супермаркеті техніки та електроніки близько 10 тис. одиниць. В асортименті інтернет-магазину Rozetka, яким володіє Владислав Чечоткін, представлено понад 156 тисяч одиниць товару. «Цим можна охарактеризувати нашу міць», – вважає Чечоткін. За підрахунками forbes.ua, торік грошовий оборот Rozetka, що розширився за рахунок предметів для дому, туристичних, дитячих та автотоварів, досяг 130 млн.дол.

Друге і третє місця на українському ринку e-commerce утримують allo.ua і fotos.ua, які торгують переважно електронікою і побутовою технікою (23,3 млн.дол. і 22,5 млн.дол. відповідно).

Зростання попиту простежується у більшості учасників ринку інтернет-торгівлі. Так, великий віртуальний магазин одягу ModnaKasta за три роки збільшила оборот у 16 разів, з 100 тис.дол. до 16,5 млн.дол., а кількість зареєстрованих покупців – у 15 разів, до 1,5 млн осіб.

Частіше за інших займаються онлайн-шопінгом жителі великих міст – тут, за даними дослідження Gemios Україна, мешкають 44,6% мережових покупців, у той час як в населених пунктах до 100 тис. осіб – 21%, а в селах – 13% [7].

Великі роздрібні мережі всеактивніше поєднують традиційний спосіб покупки з перевагами e-commerce, просуваючи на ринку мультикальний ритейл. Геннадій Вербиленко, генеральний директор мережі магазинів побутової техніки та електроніки Comfy, констатує, що клієнт може прийти в магазин, отримати консультацію, протестувати товар, а потім купити його за інтернет-ціною. Така стратегія приносить результати: оборот онлайн-магазину Comfy, що відкрився у 2012 році, досяг 13 млн.дол. Поки це 2% від загального грошового обороту компанії у 650 млн.дол., але Вербиленко не сумнівається в правильності стратегії.

Найпотужнішим двигуном електронної комерції в Україні експерти називають зростання проникнення інтернету. За даними GfK Ukraine, з 2011 по 2014 рік кількість українських користувачів старше 16 років зростає вдвічі, до 42%. Наплив онлайн-покупців у такій ситуації – процес «навздогін», зауважує Артем Клюка, аналітик компанії Fintime. «Люди підключилися до інтернету, а через кілька років розуміють, що вони можуть вільно користуватися ним для покупки товарів і послуг», – пояснює експерт [4].

Отже, необхідною умовою розвитку он-лайн торгівлі та просування продукції через Інтернет є підвищення ступеня довіри користувачів (покупців) до продавців у мережі.

У таблиці 1 зображено основні фактори впливу на розвиток вітчизняної Інтернет-торгівлі.

Таблиця 1

Фактори впливу на розвиток вітчизняної Інтернет-торгівлі [6]

Фактори впливу на розвиток Інтернет-торгівлі	Функціональні можливості сайту, що впливають на дію факторів
Стримуючі	Нейтралізуючі
Невпевненість у якості та функціональності	– Наявність на сайті підприємства форуму для покупців; – можливість залишити коментарі про продукцію; – можливість бальної оцінки продукції; – детальний опис продукції, матеріалів, з яких вона виготовлена; – фото та відео використання продукції
Ризик шахрайства	– Детальна інформація про підприємство на сайті; – функціональність сайту; – інформація щодо умов оплати та доставки; – клієнтська угода; – можливість оплати продукції під час одержання
Тривалі терміни (неможливість) доставки	– Співпраця з транспортними компаніями; – надання можливості вибору транспортування; – оперативність реагування; – інформація про вартість доставки
Відсутність гарантії	Інформація про надання гарантій в комплексі з засобами, які дозволяють упевнитися в якості продукції: можливість оплати в момент одержання товару, наявність відгуків клієнтів, у тому числі критичних
Складність процедури повернення	Детальна інформація щодо процедури повернення продукції, способів та термінів повернення грошей
Стимулюючі	Підсилюючі
Нижча ціна	Акції, що стимулюють придбання продукції через е-магазин
Економія часу	Повнота інформації щодо терміну доставки
Широкий вибір продукції	Можливості обрання місцезнаходження продукції незалежно від географічного
Можливість вибору способу оплати	Детальна інформація щодо способів оплати, можливість здійснення інтернет-платежу
Можливість вибору способу доставки	Детальна інформація щодо способів доставки та їх вартість
Зручність замовлення	Функціонування електронного магазину
Своєчасність інформації про товар	Інформація про наявність товару та розміри

Значне місце у розвитку електронної економіки займає інтеграція в Інтернет-середовище фінансової системи. Відбулося розширення надання послуг через Інтернет фінансовими установами. Використання Інтернет-банкінгу має ряд переваг: можливість зв'язатися з банком у будь-якому місці, де є доступ до комп'ютера; сервіс доступний 7 днів на тиждень, 24 години на добу; трансакції (операції) виконуються і підтверджуються майже миттєво – час обробки даних приблизно дорівнює терміну обробки даних у банкоматі. Шириться інтеграція страхової діяльності в електронну економіку.

Інтернет-магазини продають практично будь-яку продукцію, але більшість з них є невеликими гравцями на ринку, які не спроможні забезпечити значний рівень інвестицій в маркетинг і рекламу, інфраструктуру та логістику.

Найпотужніші на ринку – інтернет-магазини, які спеціалізуються на продажу побутової техніки і електроніки, але більшість з них намагається диверсифікуватись за рахунок розширення асортименту продукції. Найбільший в Україні інтернет-магазин «Rozetka.com.ua» пропонує, окрім побутової техніки, меблі, годинники, товари для відпочинку і туризму, товари для дітей тощо. Побутова техніка і електроніка – це основа інтернет-торгівлі в Україні (близько половини всього доходу інтернет-магазинів). До п'ятірки товарів, які найчастіше купуються в Інтернеті, входять:

- 1) побутова техніка, комп'ютерна техніка та електроніка;
- 2) книги і CD/DVD диски;
- 3) косметика і парфумерія;
- 4) одяг (різні сегменти);
- 5) товари для дітей (одяг, взуття, іграшки) [3].

Підприємство, що має на меті утриматися зі своєю продукцією на ринку, повинно, крім постійної турботи про якісні параметри виробів, упроваджувати такі внутрішні організаційні механізми свого функціонування, що були б постійно спрямовані на максимальну координацію матеріальних, фінансових та інформаційних потоків. Зручність аналізу електронного ринку полягає у достатньо великих обсягах інформації, обробка якої не прив'язана до конкретного місцезнаходження дослідника та об'єкта дослідження. Крім того, сучасні дослідницькі центри пропонують послуги та програмне забезпечення щодо анкетування користувачів Інтернету, кількість яких з року в рік невідмінно зростає. виникнення інтернет-торгівлі в Україні досягне 4,5%, а в грошовому виразі обсяг галузі складе 5,65 млрд. дол.

Висновки. Підприємство, що має на меті утриматися зі своєю продукцією на ринку, повинно, крім постійної турботи про якісні параметри виробів, упроваджувати такі внутрішні організаційні механізми свого функціонування, що були б постійно спрямовані на максимальну координацію матеріальних, фінансових та інформаційних потоків. Зручність аналізу електронного ринку полягає у достатньо великих обсягах інформації, обробка якої не прив'язана до конкретного місцезнаходження дослідника та об'єкта дослідження. Крім того, сучасні дослідницькі центри пропонують послуги та програмне забезпечення щодо анкетування користувачів Інтернету, кількість яких з року в рік невідмінно зростає.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Галочкін О. В. Стан електронної торгівлі в Україні: реалії та перспективи [Електронний ресурс] / О. В. Галочкін, О. О. Галочкіна – Режим доступу: <http://bsfa.edu.ua/files/konf/22032013/s5/Halochkin.pdf>
2. Гринів Н. Т. Логістика електронної торгівлі в Україні / Н. Т. Гринів, М. В. Кіндій, М. М. Мага // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Логістика. – 2010. – № 690. – С.576-580.
3. Костинян М. Що купують українці в Інтернет-магазинах [Електронний ресурс] / Костинян М. // Watcher. – 23 груд. 2015р. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2015/12/23/scho-kupuyut-ukrayintsi-v-internet-mahazynah/>
4. Саваневський М. Традиційні медіа vs Інтернет в Україні [Електронний ресурс] / М. Саваневський // Watcher. – 12 лип. 2016. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2016/07/12/tradytsiyni-media-vs-internet-v-ukrayini-doslidzhennya/>
5. Саваневський М. Українці частіше шукають товари з допомогою мобільних пристроїв [Електронний ресурс] / М. Саваневський // Watcher. – 12 лип. 2016. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2016/07/12/ukrayintsi-chastishe-shukayut-tovary-z-domohoyu-mobilnyh-prystroyiv/>
6. Собенко О. І. Особливості логістики Інтернет-магазинів в Україні / О.І. Собенко // 69-та студентська науково-технічна конференція: секція «Економіка і менеджмент»: зб. тез доп. / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С.183-184.

7. Статистичний щорічник України за 2015 рік / [за ред О. Г. Осауленка] / Державний комітет статистики України. – К. : Техніка, 2015. – 654 с.

8. Статистичний щорічник України за 2016 рік / [за ред О. Г. Осауленка] / Державний комітет статистики України. – К. : ТОВ «Август трейд», 2016. – 559с.

9. Міжнародний науковий журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inter-nauka.com/uploads/public/14810168146..>

Науковий керівник: Головащенко А.В.

УДК 338.467.6

Олена Ільчук, Тетяна Вихопень
(Львів)

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАРКЕТИНГУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

У статті мова йде про нові технології маркетингу, які використовуються на сучасних підприємствах. Обґрунтовується необхідність застосування Digital-маркетингу на підприємствах ресторанного бізнесу. Пропонуються маркетингові заходи щодо підвищення конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, Digital-маркетинг, інтернет-маркетинг, бенчмаркінг, брендинг.

In this article we are talking about new marketing technologies that are used in modern enterprises. The necessity of using Digital-marketing at restaurant business enterprises is substantiated. Marketing activities are proposed to improve the competitiveness of restaurant enterprises.

Key words: competitiveness, digital-marketing, internet marketing, benchmarking, branding.

Актуальність. В останні роки ринок ресторанного бізнесу на відміну від інших сфер існує за власними правилами і законами. Тому кожен ресторан чи то кав'ярня знаходить і використовує сучасні засоби маркетингу. Через насиченість ринку закладами ресторанного бізнесу, в такому середовищі дуже важко знайти особливий спосіб маркетингу, який допоможе збільшити потік клієнтів. Тому необхідно шукати свій шлях зацікавлення споживачів.

Особливості маркетингу у сфері ресторанного господарства досліджувались у працях зарубіжних науковців М. Портера, А. Сміта, Д. Рікардо, Т. Амблера, Ф. Котлера та ін. Значну увагу приділено цим питанням у дослідженнях вітчизняних науковців Г. Азосва, Л. Балабанової, Н. Власової, Г. П'ятницької, Р. Фатхутдінова та ін. Однак єдиної концепції щодо визначення, якими саме конкурентними перевагами має володіти підприємство ресторанного господарства, немає. Тому варто звернути більшу увагу на рекламну частину маркетингу закладу ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність – багатоаспектне поняття, що означає відповідність товару умовам ринку, конкретним вимогам споживачів не тільки за своїми якісним, економічним, технічним, естетичним, ергономічним характеристикам, але і за умовами його реалізації [3].

Конкурентоспроможність ресторану – це здатність і можливість здійснювати діяльність з виробництва та надання послуг ринку ресторанного бізнесу, а також мати переваги перед ресторанами-конкурентами і за рахунок цього отримувати додатковий прибуток, який спрямовується як на розвиток закладу і на забезпечення якісного обслуговування клієнтів [2, с. 17].

Галузь ресторанного господарства – одна з найбільш динамічних галузей народного господарства. На сьогодні актуальним є не лише виготовлення якісної продукції та її реалізація, важливими є також комплекс заходів, які будуть знижувати вартість продукції та збільшувати попит споживачів. Підприємство повинно володіти такими конкурентними перевагами, завдяки яким воно б могло бути на крок попереду у своїй галузі.

Конкурентоспроможність підприємств ресторанного бізнесу знаходиться в залежності від якості наданих послуг, ціни, обслуговування та інше. Зокрема, конкурентоспроможність ресторану можна визначити за формулою:

Конкурентоспроможність ресторану = якість страв + ціна + рівень обслуговування.

Представлене рівняння дозволяє стверджувати, що якість послуг з обслуговування виступає головним пріоритетом в діяльності ресторану. Отож, стверджуємо, що правильне управління конкурентоспроможністю ресторану означає забезпечення оптимального співвідношення складових рівняння, а також спрямовування основних зусиль на підвищення якості продукції і рівня обслуговування, та зниження витрат підприємства. Можливість забезпечення необхідного рівня розвитку складових елементів конкурентоспроможності визначається такими базовими виробничими факторами, як технічний рівень закладу, рівень організації виробництва послуг і управління. [4]

Існує багато способів рекламних заходів ресторану. І основне місце серед них впродовж останніх 5 років займає інтернет-маркетинг, реклама в засобах масової інформації, зовнішня реклама та ін. Але вже і ці заходи не є достатньо ефективними. Сьогоднішній вік тотальних інновацій в сфері інтернет-комунікацій вимагає від управління ресторану впровадження новинок в маркетинг закладів. До таких актуальних сучасних технологій забезпечення якісного та оптимізованого підприємства можна віднести, наприклад, digital-маркетинг та бенчмаркінг.

Digital-маркетинг (цифровий або інтерактивний маркетинг) – це використання всіх можливих форм цифрових каналів для просування бренду. Digital маркетинг тісно переплітається з такою сферою, як digital-ринок для готельного бізнесу. На сьогоднішній день digital-ринок готує цілком передбачувані, але при цьому не менш важливі тенденції в організації менеджменту та маркетингу готелю. Одним із трендів готельного бізнесу на digital-ринку є те, що починаючи вже з 2015 року мобільні користувачі роблять замовлення й здійснювати броні через Інтернет. [6; 5]

Під бенчмаркінгом розуміють аналітичний процес детального порівняння та оцінки підприємства в розрізі операцій з кращими компаніями в класі всередині і поза галуззю. Бенчмаркінг – метод вивчення чужого досвіду, який не становить таємниці. Метою бенчмаркінгу є пошук бізнесу, у якого справи йдуть краще, ніж у вас. [1]

Серед новітніх методів маркетингу слід також зазначити такі, як вплив на потенційних клієнтів через застосування сенсорного маркетингу, візуального брендингу, ароамаркетингу. Технологія мультисенсорного маркетингу передбачає контрольований вплив на всі 5 органів почуттів споживача (слух, дотик, зір, смак і нюх) і формування шостого почуття – «почуття бренду». Візуальний брендинг є складовою сенсорного маркетингу. Його можна використовувати виходячи з того, що 70-80% інформації поступає до головного мозку людини через зір. Позитивне ставлення до бренду можливе за правильно підібраним кольором. [3] Відповідно, при розробці торгової марки слід реалізувати комплекс дій, які дозволять поєднати кольори, графічні символи, форму та розмір шрифту. Ідентифікуючи бренд, споживачі асоціюють його з логотипом і, відповідно, з певними кольорами. Прикладами вдалого поєднання кольорів є: синій та жовтий для ІКЕА; блакитний та білий для Skype та ін. Так і в ресторанах можна застосувати візуальний брендинг у вигляді певних логотипів та символів.

Аромат є одним з найпотужніших факторів, які впливають на споживчі вподобання клієнтів. Вплив на споживачів за допомогою ароматів дозволяє компанії створити особливу атмосферу, що сприятиме зростанню обсягів продажу, Широкого розповсюдження ароамаркетинг набув у готельному бізнесі, так у 2006 р. компанія ScentAir розробила

аромат для мережі готелів Hilton. З аромамаркетингом тісно пов'язаний смак, який у більшій мірі сприймається саме через запахи. В Нью-Йорку у будівлі центрального вокзалу бренд датських сирів спільно з агенством Duval Guillaume провів виставку істівних картин, які повторювали відомі полотна, що відображали сир.

Отже, у більшості випадків вплив на смакове сприйняття бренду обмежений продуктами харчування. Відповідно в будь-якому ресторані можна застосовувати дані прийоми.

Висновки. Отже, роль маркетингу в ресторанному господарстві полягає в тому, щоб привести діяльність такого бізнесу у відповідність із попитом, а зусилля маркетингового відділу спрямувати на створення такого продукту, що відповідає сучасному попиту. Спеціалісти ресторанного маркетингу повинні мати серйозні фундаментальні знання в області сучасного ресторанного маркетингу. Вони мають знати складну і багатофункціональну структуру готельного бізнесу, основні цілі і види діяльності в цій сфері, оскільки ресторанне господарство впливає на різні непов'язані між собою сектори сучасного господарства, які в підсумку виконують єдине завдання – задоволення потреб споживачів для відпочинку та відновлення сил.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: Навч. посібник / В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М. Меркулов. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.
2. Карягін Ю. О. Маркетинг тур продукту / Ю. О. Карягін, З. І. Тимошенко, Т. О. Демура, Г. Б. Мунін. – К.: Кондор, 2009. – 394 с.
3. П'ятницька Г.Т. Визначення конкурентоспроможності загальнодоступних підприємств громадського харчування / Г.Т. П'ятницька, А. М. Коваленко. – Економіка і підприємництво: стан та перспективи: Зб. наук. праць КНТЕУ. – К.: КНТЕУ, 2001. – С. 235–245.
4. Скибінський С. В. Маркетинг готельних послуг / С. В. Скибінський, Л. О. Іванова, О. Ф. Моргун. – Л.: Вид-во Львів. комерц. акад., 2000. – 246 с.
5. Digital маркетинг – что это такое, и с чем его едят? / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ikraine.net/2011/11/digital-marketing-chtoeto-takoe-i-s-chem-ego-edyat/#.VRaRIfysWGM>
6. IwixTeam. Переваги та недоліки реклами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iwix.ru/rus/public/reklamainternet>.

УДК 338.984

*Анастасія Патлайчук, Тетяна Харченко
(Київ)*

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті досліджено процеси формування стратегії розвитку організації та узагальнено підходи до поняття «стратегія організації». Також в науковій роботі розглянуто основні методи формування стратегії організації, що базуються на оцінці його зовнішнього та внутрішнього середовища. Розглянуто процес формування стратегії розвитку організації.

Ключові слова: стратегія, стратегічний розвиток, формування стратегії, стратегія організації.

The article deals with the processes of formation of the organization's development strategy and generalized approaches to the concept of "strategy of organization". Also in scientific work the basic methods of formation of organization's strategy, based on the assessment of its external and internal environment are considered. The process of formation of the organization's development strategy is considered.

Keywords: strategy, strategic development, strategy formation, organization strategy.

Стратегія є одним з найважливіших інструментів управління і розвитку організації. Однак сучасні економічні умови диктують нові вимоги до процесу формування стратегії розвитку. В таких умовах нормальний розвиток організації без наявності чіткої стратегії розвитку практично неможливий. При цьому від управління вимагається розробка стратегії розвитку і внесення до неї корегувань набагато швидше, ніж це було кілька років тому, а ймовірність прогнозів, на яких ґрунтуються стратегічні рішення, повинно збільшуватися. В таких умовах необхідно вдосконалення методів і механізмів формування стратегії розвитку організації.

Проблемам формування стратегії розвитку підприємств присвячено багато праць таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як І. Ансоффа, І. Єршової, І. Пічуріна, А. Касич, Т. Харченко, Ф. Котлера, М. Портера, Р. Румельта та ін. Вони об'єднують цілу систему різних поглядів на питання формування стратегії: на визначення основних складових стратегії розвитку організації, вибір виду стратегії та методів, які допомагають впровадити стратегії в діяльність організації і досягти позитивного результату від її застосування.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день в науці немає єдиного визначення поняття «стратегія організації», виділяється кілька основних підходів до його визначення:

Перший ґрунтується на уявленнях зацікавлених у розвитку організації осіб про результати цього розвитку і оптимальному стані фірми. При такому підході в процесі формування стратегії розвитку виділяється чітка ієрархія «місія – стратегія – цілі – завдання».

Для практичного управління важливо, щоб розроблена стратегія розвитку організації дозволяла керівництву і співробітникам чітко розуміти, які стратегічні цілі стоять перед організацією, їх порівняльну важливість, технології досягнення, ресурси і систему управління, що забезпечує їх досягнення [1, с. 159-161; 2, с. 361-364].

Другий підхід розглядає стратегію розвитку підприємства як синтез окремих стратегічних рішень, визначаючи її як сукупність рішень, достатніх для визначення основних напрямків діяльності [3, с. 16-18].

Третій підхід являє собою різні комбінації елементів перших двох.

Таким чином, можна сформулювати наступне визначення: стратегія підприємства – це комплекс взаємопов'язаних заходів, що постійно коригуються та спрямовані на досягнення цілей учасників процесу формування стратегії і забезпечення ефективного функціонування та розвитку організації в короткостроковій і довгостроковій перспективі.

На даному етапі розвитку стратегічного управління формування стратегії розвитку організації ґрунтується, головним чином, на виборі з декількох альтернативних варіантів стратегій. При цьому кожен з розглянутих варіантів формується сценарним методом, або на основі стандартних рішень для широко поширених ситуацій [3, с. 16-18]. Найбільш повно питання методів формування стратегії організації розглянуто науковцями Гарвардської школи (М. Портер, К. Прахалад, К. Ендрюс, Г. Хемел), яка і сьогодні залишається лідером в цьому напрямку.

Запропонований Ендрюсом SWOT-аналіз передбачає формування стратегії на основі оцінки впливу на організацію таких факторів, як: сильні сторони, слабкі сторони, можливості, загрози. Портер розглядав процес формування стратегії з точки зору конкурентної позиції організації, заснованої на аналізі п'яти сил конкуренції, який дає розробнику уявлення про сильні й слабкі позиції організації на ринку і найбільш вигідної позиції. К. Прахалад і Г. Хемел розглядали процес формування стратегії організації як виявлення її унікальних властивостей і розробку заходів на підтримку і зміцнення цієї унікальності [4].

При цьому всі методи формування стратегії організації ґрунтуються на аналізі внутрішнього і зовнішнього середовища. Це не дивно, так як саме потенціал організації та ринкові умови економіки, в яких воно знаходиться, визначає можливі шляхи її розвитку.

На практиці процес формування стратегії розвитку організації зводиться до пошуку відповідей на три основні питання:

- В якій ситуації знаходиться організація зараз та якими параметрами вона характеризується?
- Як організація бачить для себе свій «ідеальний стан», на яке місце на ринку і в суспільстві претендує?
- Які заходи необхідно вжити, щоб досягти цього «ідеального стану», які ресурси для цього будуть потрібні?

Таким чином, процес формування стратегії розвитку організації можна представити у вигляді блок-схеми (рис.1).

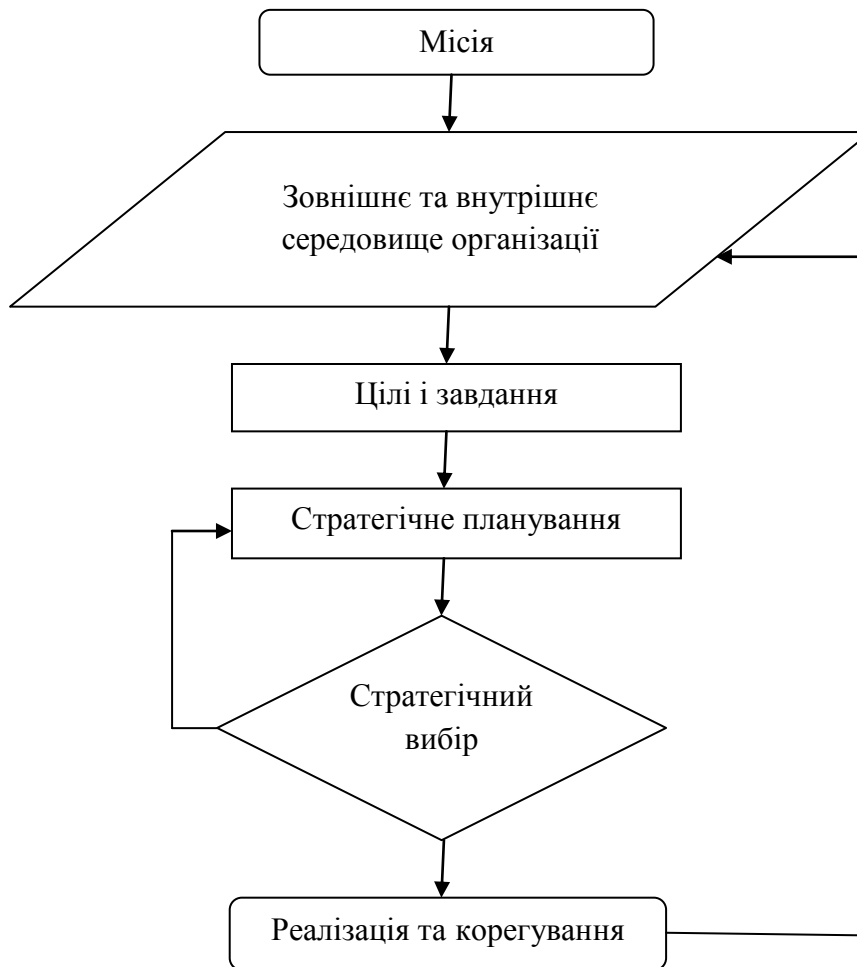

Рис. 1. Процес формування стратегії розвитку організації

Як видно з наведеної схеми процесу формування стратегії розвитку організації, процес цей досить трудомісткий і тривалий, але результати даного процесу (за умови його успішності) багаторазово перевершують витрати. Такий ефект виникає не лише тому, що наявність стратегії розвитку організації сприяє більш ефективному використанню наявних ресурсів і можливостей, а й через те, що сам процес розробки і аналізу різних варіантів функціонування організації в тих чи інших умовах підвищує системність і обґрунтованість прийнятих управлінських рішень.

Таким чином, для обліку сучасних економічних реалій процес формування стратегії розвитку організації повинен ґрунтуватися на теоретичних і методологічних засадах, наведених вище, і бути доповнений новим механізмом, що підвищує системність прийнятих стратегічних рішень і підвищує можливість алгоритмізації процесів певних етапів формування стратегії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Kharchenko T., Pavlenko Y. Features of formation of commodity-product strategy of Light Industry Ukraine // Topical issues of contemporary science: Collection of scientific articles. – Valencia, Venezuela, 2017. – P. 159-161.
2. Харченко Т.О. Стратегічні цілі розвитку державних неприбуткових організацій в сучасних умовах / Тези доповіді Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні» 24 травня 2017 р. – Київ: КНУТД. – С.361-364
3. Касич А. О. Стратегічний менеджмент суб'єктів публічної сфери / А. О. Касич, Т. О. Харченко // Економіка та держава. – 2017. – №2. – С. 16-18.
4. Hamel, G., & Prahalad, C. K. (1996). Competing for the Future. Harvard Business Press [in English].

УДК 658(640.432): 640.5:504.062.2

Наталія Шувар, Дмитро Пасельський
(Львів)

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Виявлено сучасні напрямки екологізації закладів готельно-ресторанного господарства України. Встановлено відповідність їх категоріям екологічної сертифікації. Переважно еко-підприємства індустрії гостинності дотримуються часткової еко-сертифікації.

Ключові слова: екоресторан, екоготель, еко-сертифікація, екологічний менеджмент

The modern directions of ecologization of hotel and restaurant economy of Ukraine are revealed. Conformity with their environmental certification categories is shown. Environmental Sustainability in the Hospitality Industry follow to partly.

Key words: Environmental Sustainability in the Hospitality Industry, green certification, green management

В Україні еко-сертифікація підприємств готельно-ресторанного бізнесу здійснюється, зокрема, на основі Рекомендацій щодо впровадження екологічного менеджменту, розроблених Міжнародною благодійною організацією «Зелене досье» відповідно до міжнародно прийнятих стандартів і, водночас, адаптованих до наших реалій, потреб та можливостей [4].

Мета: виявлення сучасних напрямків екологізації закладів готельно-ресторанного господарства України та відповідності їх категоріям екологічної сертифікації.

Екологічна сертифікація здійснюється за 13-ма категоріями [4]. Тому аналіз використання інноваційних технологій підприємствами готельно-ресторанного господарства проводився за кожною з них.

І. Екологічний менеджмент. Метою екологічного менеджменту є скорочення споживання ресурсів та зменшення навантаження на навколишнє середовище через впровадження системних інтегрованих методів роботи. Підприємство повинно мати екологічного менеджера та написану програму екологічної політики. Підприємство не може бути розміщено на території, яка визнана національною владою як забруднена та така, що представляє значну загрозу для здоров'я та безпеки гостей [4].

Яскравим прикладом ведення екологічного менеджменту можна навести Radisson Blu Hotel Kiev, який першим в Україні у 2011 р. отримав міжнародний еко-сертифікат Green Key.

Зокрема, впроваджено корпоративну програму «RESPONSIBLE BUSINESS» («Відповідальний бізнес») [5].

II. Залучення персоналу. Персонал має бути мотивований, його думка повинна враховуватися. Екологічний менеджмент є предметом стратегічних рішень, що приймаються на рівні управління, але його важко впроваджувати без активної участі співробітників. Для мотивування та якісної екологічної роботи важливо, щоб екологічний менеджер та персонал отримали екологічні знання [4].

Залучення персоналу здійснюється у:

Radisson Blu	• зібрано співробітниками і гостями готелю та відправлено на утилізацію
Hotel Kiev	24 кг шкідливих батарейок (2014 р.)
[5]	• всі нові співробітники відвідують тренінг Living Responsible Business, а менеджери додатково беруть участь у тренінгу Leading Responsible Business
Дністер	• встановлення в офісі готелю спеціального контейнера для збору
Прем'єр	макулатури з мотиваційним надписом «Складаючи сюди макулатуру, Ви
Готель	зберігаєте життя одному дереву»;
(Львів)	• бонусна система мотивації співробітників за відповідальне ставлення
[1]	до сортування сміття.

III. Інформування гостей та XI. Екологічне просвітництво. Гості мають бути поінформовані щодо екологічної діяльності підприємства. Це дозволяє гостям дізнатися про те, як вони можуть допомогти у збереженні довкілля, а також робить екологічну діяльність підприємства видимою для гостей. Кількість екологічно свідомих туристів зростає у всьому світі, люди піклуються про екологічну відповідальність бізнесу. Відповідна інформація має бути доступною: на рецепції, у ресторанах, в інформаційних добірках, розміщених у кімнатах, тощо [4].

Зокрема, на сайті Radisson Blu Hotel Kiev розміщено інформацію, як можуть гості долучитися до еко-ініціативи [5]:

- брати участь в програмі заміни рушників;
- зберігати енергію, виключаючи електроприлади у разі їх невикористання;
- дарувати речі, наприклад предмети парфюмерії, одяг, які можна залишити на рецепції або повідомити про це покоївок;
- як учасники програми лояльності Club Carlson відшкодовувати енергозатрати від перебування та допомогати екологічним проектам.

У «Grand Piano Cafe», що розташований в Арт-готелі «Баккара» (Київ), на видному місці розміщено відзнаку – міжнародний еко-сертифікат Green Key, 2014 р.

IV. Споживання води. Споживання води є важливою екологічною проблемою, оскільки вода є обмеженим ресурсом, (особливо в Україні, що відноситься до маловодних країн), а також через те, що стічні води можуть загрожувати довкіллю. Зонами великого водоспоживання є кімнати для гостей, кухні, а особливо – місця миття посуду та прибирання. На більшості підприємств можливо скоротити споживання води (згідно міжнародного досвіду) на 10-20% шляхом виконання вимог запропонованої системи сертифікації, які не потребують суттєвих вкладень [4].

У Дністер Прем'єр Готель, що 2012 р. отримав міжнародний еко-сертифікат Green Key, використовується, зокрема, система з оптимізації витрат води [1].

V. Використання миючих засобів. Миючі засоби зазвичай містять агенти, що є шкідливими для довкілля. Тобто, важливо обмежити використання цих продуктів настільки, наскільки це є можливим. Цього можна досягти шляхом уникання зайвого миття, прання та прибирання, а також – оптимальним дозуванням застосування цих засобів [4].

Нажаль, можемо навести лише світовий досвід, зокрема, Готель Inn by the Sea (Кресент-Бич, штат Мен, США), у якому обслуговуючий персонал використовує тільки нетоксичні миючі засоби.

VI. Відходи. Відходи мають значний негативний вплив на довкілля, їх неможливо повністю позбутися екологічно дружнім шляхом. Водночас вони є ресурсами, які можна використовувати. Екологічне навантаження від відходів можна зменшити: скорочувати обсяги вироблення відходів, відокремлювати різні їх категорії для переробки [4].

Так система утилізації відходів в Еко-готелі «Ковчег» на основі ензимних препаратів, а твердопаливний котел забезпечує функціонування унікальної теплої підлоги [3].

VII. Споживання енергії. Споживання енергії підприємством важливе, адже виробництво її може спричинити шкоду для довкілля. Рівень споживання може бути знижений, якщо його ретельно контролювати та реагувати на застосування незбалансованих моделей споживання [4].

З цієї причини енергозберігаючі технології впроваджено у:

- Radisson Blu Hotel Kiev (конференц-зали із природним денним освітленням і датчики руху з фотодіодами встановлені у робочих зонах готелю) [5];
- Дністер Прем'єр Готель (енергозберігальні технології) [1];
- готельний комплекс «Жива вода», м. Міжгір'я, Закарпатська обл. (система геотермального теплопостачання) [2].

VIII. Харчування. Вибір харчових продуктів для ресторанів чинить непрямий вплив на стан довкілля. Купуючи продукти місцевого виробництва, ресторан не тільки стимулює розвиток місцевої економіки, а й зменшує навантаження на довкілля від транспортування. Добре, якщо така продукція має відзнаку якості, визнану на національному чи міжнародному рівні. Вибір може впливати й на умови утримання тварин [4].

В усіх екоготелях і еко-ресторанах України використовуються екологічно чисті продукти харчування.

XIII. Транспорт. Транспорт спричиняє досить суттєве навантаження на навколишнє природне середовище, забруднюючи ґрунти важкими металами та атмосферу парниковими газами, завдаючи шкоду нашому здоров'ю та спричиняючи зміни клімату. Шкідливим для довкілля та людини є також технологічний процес виробництва автомобілів та їхньої переробки. А виготовлення пального – добування нафти, її транспортування та переробка – є одним з найбільш руйнівних видів людської діяльності. Тому екологічно свідомі підприємства оптимізують використання своїх транспортних засобів та транспортних перевезень, зменшуючи вплив на довкілля та здоров'я людей, а також заощаджуючи ресурси [4]. У зв'язку з цим, при Дністер Прем'єр Готелі встановлено заправку для електромобілів [1].

Відомостей застосування категорій:

- **IX. Внутрішній клімат на підприємстві**
- **X. Зелені насадження**
- **XII. Адміністрування та співпраця з партнерами / постачальниками**

в українських екологічних закладах готельно-ресторанного господарства нами не виявлено.

Таким чином, виявлено сучасні напрямки екологізації закладів готельно-ресторанного господарства України та встановлено відповідність їх категоріям екологічної сертифікації. Впровадження та освоєння екологічних інновацій дозволяє готелям отримати конкурентну перевагу. Найчастіше це притаманне великим готелям і ресторанам, які мають можливості для вкладення значних коштів у впровадження таких інновацій.

З іншого боку, впровадження інновації сприяє залученню більшої кількості еко-орієнтованих клієнтів, що створює перспективи переходу від часткового до повного використання можливостей еко-сертифікації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Всесвітній День Землі: друге «життя» сміття в Premier Hotels and Resorts // Дністер Прем'єр Готель : офіційний сайт. – Корпоративні новини. – дата доступу: 21.04.2017. – Режим доступу: <https://dnister-hotel.phnr.com/ua/world-earth-day>
2. Зменшення витрат на енергоносії в 2-а рази: досвід з Закарпаття Готельний комплекс «Жива вода» // EcoTown – інтернет-видання. – (дата публікації: 14.06.2014 р.) – Назва з титул. екрану. – Режим доступу: <http://ecotown.com.ua/news/Zmenshennya-vitrat-na-energonosiv-2-a-razi-dosv-d-z-Zakarpattya/>
3. Еко-готель «Ковчег» //Офіційний сайт. – (дата доступу: 10.11.2017 р.) – Назва з титул. екрану. – Режим доступу: <http://www.megura.net/ua/>
4. Екомаркування : Рекомендації щодо впровадження екологічного менеджменту / Керівництво з виконання критеріїв сертифікації // Зелене досьє: Green Dossier, Kiev (Ukraine). – (дата доступу 20.03.2017 р.) – Назва з титул. екрану. – Режим доступу: https://ecolabeling.wordpress.com/certification_how_to/recomendations/#management
5. Корпоративна програма «Відповідальний бізнес» // Radisson Blu Hotel Kiev: офіційний сайт. – (дата доступу: 05.11.2017 р.) – Назва з титул. екрану. – Режим доступу: <https://www.radissonblu.com/uk/hotel-kiev>

УДК 659.13:159.964.21(640.41)

*Наталія Шувар, Соломія Романчук, Галина Закалик
(Львів)*

РОЗМІЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА САЙТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОТЕЛІВ УКРАЇНИ

В умовах конкуренції у сфері гостинності дуже важливо є уміння рекламодавця привернути увагу споживача. Якісне інформування громадськості про той вагомий внесок, який готель робить у добробут країни, регіону, конкретного району, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності самого готелю. Нами проаналізовано еко-інформацію на офіційних сайтах екоготелів України та презентативність поданої інформації.

Ключові слова: екоготель, екологічна інформація, екологічне просвітництво, психологія споживача, реклама іміджу підприємства.

In the conditions of competition in the field of hospitality it is very important, that the advertiser is able to attract the attention of the consumer. High-quality information to the public about the weighty contribution, that the hotel makes to the welfare of the country or region, will contribute to the competitiveness of the hotel itself. We have analyzed ecological information on official websites of green hotels in Ukraine and the presentation of the information provided.

Key words: green hotels, ecological information, environmental education, consumer psychology, advertising of the corporate branding.

Унаслідок бойових дій на сході України спостерігається зменшення кількості в'їзних туристів (на 12,5 млн. осіб у 2014 р. щодо 2013 р.) [4]. Тому інформаційна насиченість господарських процесів стає критично важливою і життєво необхідною умовою конкурентоспроможності економічних суб'єктів. Вчасно використана ними корисна інформація дозволяє створити економічно вигідні умови функціонування. Економічні суб'єкти повинні активно генерувати та поширювати зовнішні потоки інформації, що дозволить їм отримати додаткові можливості збільшувати обсяги реалізації продуктів чи послуг, налагоджувати партнерські стосунки, залучати споживачів. Використовуючи сайти,

туристичні підприємства можуть розміщувати інформацію щодо існування самих підприємств, їх продуктів, загалом діяльності у зовнішньому інформаційному середовищі, тобто генеровану підприємствами інформацію для забезпечення доступу до неї споживачів, партнерів, інших суб'єктів, а також забезпечувати обмін інформацією [5].

Як свідчить статистика, понад 50% споживачів готельних послуг бронюють готель на основі онлайн-рекомендації; 65% – відвідують веб-сайти в результаті он-лайн рекомендації [6].

Виходячи із роз'яснення антимонопольного комітету України зазначення підприємством готельного господарства інформації про встановлення, наприклад, категорії готелю в мережі Інтернет, яка є загальнодоступною, може стимулювати зацікавленість споживачів до придбання послуг саме цього готелю і може поставити готель у більш вигідне становище стосовно інших суб'єктів господарювання, що надають готельні послуги [8].

Категорію готелю згідно встановленого зразку прийнято зазначати на його вивісці, на квитанціях, у реєстраційній картці гостя та в рекламних документах. Зазначення ж відзнак і нагород є добровільним і носить рекламний характер.

Підвищений інтерес до психологічних факторів впливу реклами пояснюється проблемами зі створення нового продукту. Зросла необхідність в ефективних рекламних ідеях, які не народжуються на пустому місці: їх необхідно будувати на основі врахування факторів, що стимулюють продаж товарів і послуг. В умовах багаточисельних реклам дуже важливим є уміння рекламодавця привернути увагу споживача [7].

Так зазначення отриманих відзнак про ведення підприємництва, дружнього до довкілля, зокрема, еко-сертифікатів може сприяти залученню нового еко-орієнтованого контингенту споживачів готельних послуг, а, відтак, – збільшенню туристичних потоків в Україну.

Тому метою нашого дослідження є виявлення еко-інформації на офіційних сайтах екоготелів України та презентативності поданої інформації.

Як показали результати моніторингу, понад 20 еко-готелів України, у більшості випадків, на сайтах зазначається інформація про впроваджені ними інноваційні ресурсо- та енергозберігаючі технології. До прикладу, на офіційному сайті Еко-Готелю Романтик Спа, м. Яремче [<http://romantikspahotels.ua/uk/eko-gotel-romantik-spa/>] подане вичерпне інформування про ефективне поводження з енергією (теплові установки Viessmann, теплосберігаюча система вентиляції рекуператор, сонячні вакуумні колектори тощо). Та, нажаль, з головної сторінки ця інформація є недоступною, оскільки шлях до неї наступний: «**РОМАНТИК СПА ГОТЕЛЬ**» – *Відпочинок в Карпатах* → *Все про відпочинок в Карпатах* → *Uncategorized* → *ЕКО Готель Романтик Спа*. Тобто знайти можна лише за спеціального пошуку.

Виявлено поодинокі приклади екологічного просвітництва як складової екологічного менеджменту на офіційних сайтах підприємств готельного господарства. Зокрема, на сайті Дністер Прем'єр Готель (Львів) у рубриці «*Корпоративні новини*» розміщено статтю «Всесвітній День Землі: друге «життя» сміття в Premier Hotels and Resorts», де зазначено проблему та потребу сортування відходів. Вказані також еко-дії самого готелю з даного питання [2]:

- сортування у готелі за 3 категоріями – папір, скло та пластик;
- встановлення в офісі готелю спеціального контейнера для збору макулатури з мотиваційним надписом «Складаючи сюди макулатуру, Ви зберігаєте життя одному дереву»;
- бонусна система мотивації співробітників за відповідальне ставлення до сортування сміття.

Як зазначила генеральний директор мережі готелів Premier Hotels and Resorts Ірина Сідлецька: «Сортування сміття – це крок до ментальності нації. В планах нашої компанії на 2017 рік введення 8-етапної системи сортування сміття та запровадження системи мотивації співробітників у більшості готелів мережі по всій країні. Не варто чекати виходу офіційних законів, що зобов'язуватимуть кожного дбайливо ставитись до цього важливого питання. Починайте діяти вже сьогодні» [2].

Доступ до публікації є простий, за умови, що користувачу ІНТЕРНЕТ буде цікавим перегляд того, що мало б стосуватися виключно працівників (рубрика *Корпоративні новини*). На наш погляд, посилання на таку інформацію варто розмістити на головній сторінці готелю.

Результативність господарювання туристичних підприємств суттєво залежить від належної організації інформаційних потоків, недостатній рівень якості якої спричиняє нерациональне використання підприємствами своїх ресурсів, відсутність чітких орієнтирів їх стратегічного розвитку, зниження обсягів реалізації туристичних продуктів. Зокрема, це стосується якісного висвітлення власних еко-досягнень – відзнак і нагород. Як приклад, Дністер Прем'єр Готель (Львів) у 2012 р. отримав Міжнародний знак еко-сертифікації «Зелений ключ». Але оформлення виконано абсолютно без врахування психологічних особливостей сприйняття (рис. 1).

Творці рекламних повідомлень, що розміщуються в Інтернеті, як правило, орієнтуються на прямий спосіб переконання, оскільки вважають, що їх аудиторія схильна до системного порівняння характеристик товарів і їх цін [3]. Саме такою є еко-орієнтований контингент іноземних туристів.

Реклама іміджу підприємства порівняно з іншими видами реклами є найбільш складною справою. Тому якісне інформування громадськості про той вагомий внесок, який готель робить у добробут країни, регіону, конкретного району, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності самого готелю.

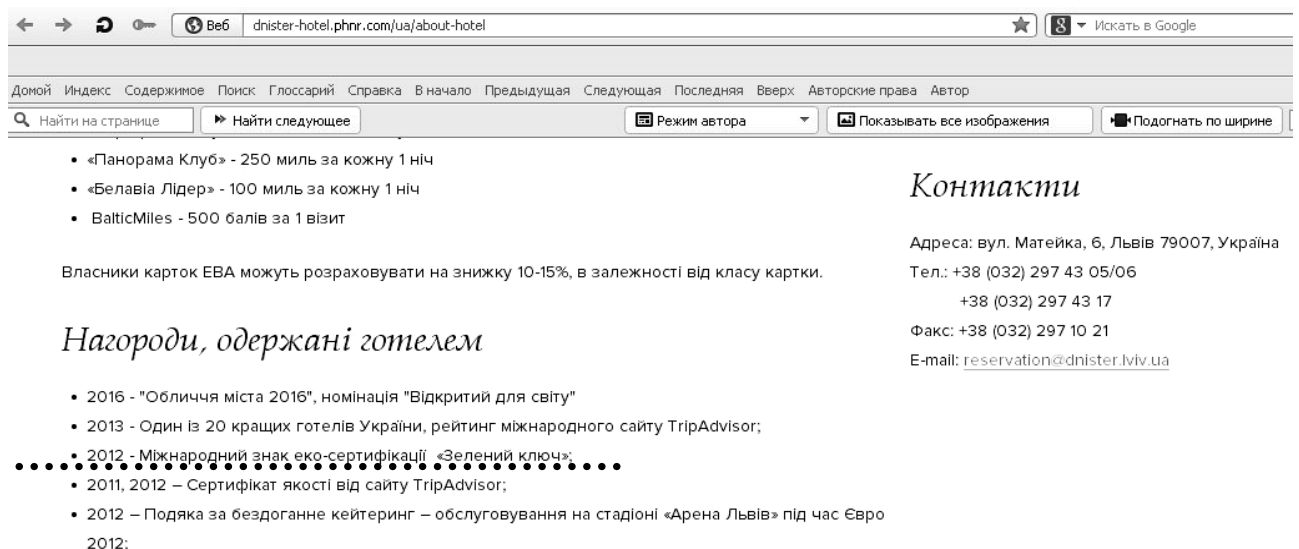

Рис. 1. Приклад невдалого висвітлення інформації про отриманий еко-сертифікат «Green Key» на сайті Дністер Прем'єр Готель (Львів) [https://dnister-hotel.phnr.com/ua/about-hotel]

Для привернення уваги споживача рекламист може використовувати різні, часто навіть шокуючі образи, тексти, оригінальні шрифти, нестандартні сполучення кольорів чи геометричних фігур; може зацікавити потенційного покупця ілюзією, складним оптичним ефектом, застосувати яку-небудь незвичайну технічну конструкцію [1].

Зразковим оформленням, на наш погляд, є сайт Radisson Blu Hotel Kiev [https://www.radissonblu.com/uk/hotel-kiev]. На головній сторінці є легкий доступ до корпоративної програми «ВІДПОВІДАЛЬНИЙ БІЗНЕС», де не лише зазначено еко-дії персоналу готелю, але і що можуть робити гості. Крім того, на цій же сторінці розміщені емблеми отриманих нагород і сертифікатів, у тому числі «Green Key».

Таким чином, нами виявлено наявність, у більшості випадках, екологічної інформації на офіційних сайтах екоготелів України. При цьому, презентативність поданої інформації, переважно, низькоякісна.

Мотиви покупок – складні психологічні структури, окремі ланки яких часто незрозумілі самому споживачеві. Правильно і своєчасно подану рекламу споживач запам'ятовує і ідентифікує з конкретним товаром чи послугою [1]. У нашому випадку – це послуги підприємства готельного господарства, дружнього до природи.

Психологія споживача така, що він готовий платити вищу ціну за послугу чи товар лише у випадку, коли фірма відома і користується хорошою репутацією [1]. А, як правило, послуги чи товари (наприклад, страви у ресторані чи продукція еко-крамничок при екоготелі) є більш дорогими, порівняно із аналогічними засобами розміщення без еко-маркування.

Адміністрації українських еко-готелів рекомендовано переглянути якість наповнення еко-інформацією сайтів для підвищення конкурентоспроможності як на внутрішньоукраїнському, так і зовнішньому ринку послуг розміщення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бутенко Н.Ю. Соціальна психологія в рекламі: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2006. – 384 с.
2. Всесвітній День Землі: друге «життя» сміття в Premier Hotels and Resorts // Дністер Прем'єр Готель : офіційний сайт. – Корпоративні новини. – дата доступу: 21.04.2017. – Режим доступу: <https://dnister-hotel.phnr.com/ua/world-earth-day>
3. Гапон Н. П. Соціальна психологія. Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 368 с.
4. Зікій Н. Л. Інноваційна політика туристичних підприємств / Н. Л. Зікій // Туристичний, готельний і ресторанний бізнес: інновації та тренди [Електронне видання] : тези. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2016 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 362 с. – Укр., рос. та англ. мовами. – ISBN 978-966-629-767-2. – С. 35-36.
5. Іванова В. В. Інформаційна підтримка управління туристичними підприємствами / В. В. Іванова, О. М. Іванова // Туристичний, готельний і ресторанний бізнес: інновації та тренди [Електронне видання] : тези. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2016 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 362 с. – Укр., рос. та англ. мовами. – ISBN 978-966-629-767-2 – С. 31-32.
6. Кулик М.В. Інноваційні процеси в готельному бізнесі / М.В.Кулик // Туристичний, готельний і ресторанний бізнес: інновації та тренди [Електронне видання] : тези. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2016 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 362 с. – Укр., рос. та англ. мовами. – ISBN 978-966-629-767-2. – С. 169-170.
7. Лебедев-Любимов А. Н. Психология рекламы/ А. Н. Лебедев-Любимов. – СПб.: Питер, 2002. – 368 с.
8. Хмельницький О. Про припинення дій, які містять ознаки порушення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції / О. Хмельницький // Рекомендації адміністративної колегії Київського обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України. – № 2-рк від 02.02.2017 р. – С. 4.

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316

Катерина Познанська, Вікторія Колесник
(Кам'янське)

ТРОЛІНГ ЯК ДЕВІАЦІЙНА ПРАКТИКА ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається тролінг, як форма девіаційних практик інтернет-комунікації, а також мотиви тролів, умови які сприяють тролінгу. У зв'язку з розвитком технологій, які дозволяють швидко і будь де підключитися до мережі Інтернет, ця тема є дуже актуальною.

Ключові слова: віртуальна реальність, інтернет-комунікація, тролінг, троль, «ефект розгальмовування в мережі».

The article considers trolling as a form of deviation practices of Internet communication, also motives of trolls, conditions that contribute to trolling. Due to the development of technologies that allow you to quickly and anywhere connect to the Internet, this topic becomes very relevant.

Key words: a virtual reality, Internet communication, trolling, troll, «online disinhibition effect».

Однією з форм девіаційних практик інтернет-комунікації у віртуальній реальності є тролінг. Тролінг – це розміщення на різних ресурсах (форумах, соціальних мережах і т. д.) провокаційних повідомлень з метою роздратувати учасників дискусії, викликати конфлікти між ними, спровокувати взаємні образи тощо [1, с. 48].

Однією з перших, дослідників, хто вивчав тролінг, була Дж. Донат – фахівець із сучасних медіа, науковий співробітник Беркманського центру Гарвардського університету. Вона підкреслює, що «тролінг» – це «гра в підробку особистості, але без згоди більшості гравців, які не усвідомлюють участі в цій грі» [3, с. 86].

Словосполучення «форумний троль» імовірно з'явилося в кінці 80-х років. Вважається, що термін був запозичений з рибальства, де «тролем» називають приманку на гачку. Тролінг на форумі також нагадує риболовлю. Наївним користувачам підкидається провокаційний пост (приманка), вони емоційно на нього реагують і тим самим нагадують спійману рибку в мережах флеймера [2, с. 30].

Що стосується мотивів діяльності мережових тролів, слід зазначити основні:

- анонімний пошук уваги: троль прагне домінувати в дискусії, викликаючи гнів спільноти;
- розвага: мережових тролів забавляє ідея, що людину зачіпають твердження абсолютно незнайомих людей;
- гнів: використання тролінгу з метою висловити ворожість групі або якійсь точці зору;
- трата часу користувачів - одна з найпривабливіших цілей тролінгу;
- перевірка роботи системи: наприклад, щоб побачити, як відреагують на явне порушення ті, хто стежить за порядком;
- самоствердження [4, с. 35].

Невід'ємною частиною антисоціальної поведінки є те, що тролі повинні мати аудиторію, яка емоційно відреагує на їхні витівки. Цей аспект відіграє велику роль у задоволенні, від самоствердження, яке вони відчувають. Якщо тролі не отримують бажаної реакції, вони просто перейдуть до наступної соціальної медіа-платформи та продовжать знущатися над новими жертвами [6].

«Тролем» може бути не тільки окрема людина, а й певна група людей, навіть організація. Таким суб'єктом і об'єктом «тролінгу» в мережі Інтернет є окремі особистості і соціальні

групи, спілкування між якими відбувається віртуально. У мережі Інтернет суб'єкт і об'єкт «тролінгу» реагують один на одного вербально, тим самим той, хто реагує на «тролінг», може ще більше активізувати «троля» та й власні емоції теж [3, с. 88].

Тролінг можливо пояснити психологічною концепцією, що називається «ефект розгальмовування в мережі» (англ. online disinhibition effect). Цей ефект показує, що соціальні бар'єри для негативної поведінки знижуються через те, що Інтернет дозволяє користувачам залишатися анонімними і невидимими. Девіаційна комунікація для анонімних користувачів не несе ніяких негативних наслідків, навпаки спонукає діяти ще [6].

Британські дослідники довели, що відсутність анонімності зменшує кількість тролінгу, але користувачі, які бажають продовжити антисоціальну поведінку, вдаються до створення підроблених профілів у соціальних мережах [6].

Також, зауважують дослідники, тролінг спонукає невидимість користувачів, яку слід відрізнити від анонімності. За винятком веб-камер, користувачі на багатьох соціальних платформах невидимі один одному. Ви можете побачити фотографію або аватар інших користувачів, але зоровий контакт відсутній. Погляд же очей людини перешкоджає негативній поведінці. Контакт з очима збільшує самосвідомість, співчуття і розуміння реакції інших людей на те, що обговорюється. Людей, яких не видно, легше атакувати, тому що немає негативного візуального зворотного зв'язку, який перешкоджає подальшій поганій поведінці [6].

Американські дослідники Джастін Ченг, Майкл Бернстайн, Юре Лесковец із Стенфордського університету та Крістіан Данеску-Нікулеску-Мізіл з Корнельського університету провели аналіз більш ніж 16 мільйонів повідомлень на CNN.com, великому онлайн-новинному сайті, де користувачі можуть обговорювати опубліковані новини. Також вони набрали 667 учасників через online crowdsourcing platform і запропонували їм спочатку пройти вікторину, потім прочитати статтю і прийняти участь в обговоренні. Кожен учасник бачив одну і ту саму статтю, але деякі з них отримали обговорення, яке починалося з коментарів тролів, де інші бачили замість цього нейтральні коментарі. Вікторина, задана заздалегідь, також була змінена, щоб бути легкою або важкою [5]. В ході дослідження було виявлено, що:

- схильність користувачів до тролінгу піднімається і падає паралельно зміні настрою упродовж всього дня, тобто людина частіше тролить, коли вона в поганому настрої;

- тролінг залежить від часу дня і дня тижня. Найчастіше тролять пізно увечері і найменше вранці. Тролінг також досягає максимуму в понеділок, на початку робочого тижня;

- тролінг залежить від контексту обговорення. Якщо обговорення починається з «коментаря троля», то в два рази частіше його тролить інші учасники, в порівнянні з обговоренням, яке не починається з коментаря троля. Чим більше коментарів тролів в обговоренні, тим більш імовірно, що майбутні учасники також будуть тролити. Провокаційний коментар одного користувача - троля, може призвести до словесної війни між іншими користувачами. Отже, дослідники довели, що тролінг є ситуативним явищем у віртуальній комунікації [5].

Отже, у висновку зазначимо, що тролем може бути не тільки окрема людина, а і група людей. Мотиви тролів дуже різні від анонімного пошуку уваги, самоствердження до просто розваги та марнування часу користувачів. Важливими фактором для поширення тролінгу є те, що Інтернет дозволяє троям залишатися анонімними, невидимими та поки що безкарними.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Акулич М. М. Інтернет-троллинг: понятие, содержание и формы / М. М. Акулич // Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. – 2012. – №8. – С.47-54.

2. Акулич М. М. Троллинг в социальных сетях: возникновение и развитие / М. М. Акулич // Вестник РУДН, серия Социология. – 2012. – № 3. – С. 30-37.
3. Данько Ю. А. Феномен «тролінгу» як форма комунікативної інтернет-взаємодії: політичний контекст / Ю. А. Данько // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2015. – № 2. – С. 83-94.
4. Загидуллина М. В. Развитие интернет-троллинга и проблемы «Шума» в канале коммуникации / М. В. Загидуллина // Вестник ЧелГУ. – 2013. – №31(322). – С. 35-37.
5. Anyone Can Become a Troll: Causes of Trolling Behavior in Online Discussions [Електронний ресурс] / J. Cheng, M. Bernstein, C. Danescu-Niculescu-Mizil, L. Leskovec. – Режим доступу : https://www.cs.cornell.edu/~cristian/Anyone_Can_Become_a_Troll.html
6. Ramsden P. Internet's cloak of invisibility: how trolls are made [Електронний ресурс] / Pam Ramsden. – Режим доступу : <https://theconversation.com/internets-cloak-of-invisibility-how-trolls-are-made-73220>

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(477.82+100)"1916":355.48

Андрій Васюхник
(Луцьк)

ПЕРШИЙ ЕТАП БРУСИЛОВСЬКОГО ПРОРИВУ

Вже на початку Першої світової війни Волинь була зайнята австро-німецькими військами. У червні 1916 р. на вище згаданій території був проведений контрнаступ російської армії проти окупантів. Запропонована стаття є спробою комплексного вивчення підготовки, перебігу та підсумків першого етапу Брусиловського прориву.

Ключові слова: Перша світова війна; фронт; Брусилов; Волинь; прорив.

At the beginning of the First World War, Volyn was occupied by Austro-German troops. In June 1916, on territory, that was mentioned above, a counteroffensive was conducted by the Russian army against the occupiers. The proposed article is an attempt to comprehensively study the preparation, course and outcomes of the first stage of the Brusilov inrush.

Key words: World War I; front; Brusilov; Volyn; inrush.

Перша світова війна – один з найбільших збройних конфліктів ХХ ст., в який було втягнуто близько сорока країн світу. Майже з початку конфлікту Волинь була втягнута у вир військових подій. Після відчутних поразок у 1915 році російська армія почала відступ [13, с. 114]. У вересні того ж року російські війська залишили Луцьк.

Навесні 1916 р. розпочалася активна підготовка до наступу на всіх фронтах. В березні 1916 р. головнокомандувачем Південно-Західного фронту було призначено генерала О. Брусилова. Російське командування готувало Західний і Північний фронти до основного удару. 1 квітня на військовій раді генерал О. Брусилов висловив думку, що його війська можуть ефективно наступати і неодмінно досягнуть успіху. Після свого виступу він отримав дозвіл на підготовку до наступу, хоча був попереджений, що великою кількістю артилерії і набоїв його фронт забезпечений не буде. Командувач почав готувати план наступу, виходячи з власних сил [5].

Перед наступом у розпорядженні О. Брусилова було чотири армії: 8-ма, 11-та, 7-ма і 9-та у складі 40 піхотних і 15 кінних дивізій, що мали 573 тисячі багнетів і 60 тисяч шабель відповідно, 1 тис. 770 важких і 168 легких гармат [14].

На Волині російським військам протистояла 4-та австрійська армія у складі армійської групи генерала А. фон Лінзінгена в районі Ковеля і Бем-Ермолі в районі Луцька [6].

В той час, коли командувачі Західного і Північного фронтів готували удар в одному місці, генерал О. Брусилов готував по одному ударному плацдарму в усіх своїх військових підрозділах. Це мало дезорієнтувати австрійські війська, зробити так, щоб вони не могли одразу зрозуміти, куди буде нанесено головний удар. Основні сили О. Брусилов підтягував до Луцька, про що сам розповідав після наступу: «Мною було вирішено нанести головний удар 8-ю армією в напрямку на Луцьк, куди я направляв мої головні резерви і артилерію, але й інші армії повинні були наносити кожна хоч і другорядні, але сильні удари» [1].

Остаточний план наступу на Волині виглядав так: 8-а армія проводить наступ на фронті Ставок-Коритно (39-й 40-й 8-й і частина 32-го армійського корпусу) загальний напрямок на Луцьк, маючи завданням захоплення позицій супротивника [1, с. 10]. Забезпечення операції на півночі покладалося на групу генерала А. Зайончковського (30-й армійський корпус і 5-й кавалерійський корпус), яка повинна була перешкодити перекиданню військ супротивника по дорозі Колки-Цумань. 4-й кавалерійський корпус мав завдання провести кінний наступ в напрямку на Ковель, розгромити тил австрійців, знищити залізницю, внести паніку в ряди австрійської армії і сприяти наступу 8-ї армії. Термін наступу – не пізніше 5 червня.

Оновлений 46-й армійський корпус мав завдання сприяти прориву 4-го кавалерійського корпусу, одночасно забезпечувати правий фланг армії, наступаючи уздовж залізниці Сарни-Ковель [7].

4 червня 1916 року о 4 годині ранку розпочався артобстріл позицій австрійців по всьому Південно-Західному фронту. На деяких ділянках фронту він тривав протягом різного часу (у 8-ї армії 2 години, в 11-й армії – 9-10 годин, в 7-ої армії 46-48 годин) [1, с. 11]. Обстріл дозволив зрівняти з землею перший і частково другий оборонні рубежі австрійців, усюди були зроблені проходи в дротяних загорожах. Російські війська вперше для знешкодження артилерійських батарей використали хімічну зброю.

Вранці 4 червня на усьому Південно-Західному фронті розпочалася атака російських військ. Піхота пішла у наступ. Вона рухалася хвилями (3-4 смуги в кожній), одна за одною на приблизній відстані 150-200 кроків. Після взяття передової лінії окопів перша хвиля одразу ж атакувала другу лінію. Третю і четверту лінії атакували третя і четверта хвилі, які відповідно переходили через перші дві лінії. Цей спосіб назвали «атака перекатами» і пізніше його використовували на європейських фронтах. Саме елемент несподіванки та масовані артилерійські обстріли дозволили військам генерала О. Брусилова досягнути значних успіхів в атаці противника.

З 5 по 7 червня 1916 р. силами Південно-Західного фронту було захоплено 922 офіцери, 43 625 унтер-офіцерів і солдатів 150 кулеметів, 66 гармат, 50 бомбометів, 21 міномет та багато інших трофеїв. Вже до 8 червня в луці річки Стир повністю розгромлено 4-у австрійську армію ерцгерцога Йосипа-Фердинанда. Австрійські офіцери і солдати в паніці залишали місто Луцьк і масово здавалися в полон [2].

До вечора 7 червня 1916 р. Луцьк перейшов під контроль російських військ, а також був здійснений прорив австрійських позицій на фронті 70-80 км і в глибину на 25-35 км. Фронт мав вигляд опуклої дуги з найбільшим вклиненням біля Луцька. Це давало сприятливі умови для удару в тили 1-ї і 2-ї австрійських армій, що залишалися на своїх позиціях на річці Іква. Однак, генерал О. Брусилов відмовився від цього маневру і лише висунув центральні корпуси на лінію річки Стир, щоб закріпитися на нових позиціях і підтягнути фланги, які залишилися далеко позаду [2].

В ніч на 8 червня тривали запеклі бої на різних ділянках фронту.

У 30-у корпусі 8-ої армії на всьому фронті від Журавич до Стира австро-німецькі війська відступили на с. Навіз і закріпилися лише біля містечка Колки [1, с. 13]. У 40-у корпусі розвився наступ на фронті Костюхівка-Оптово. У 39-у корпусі 125-а дивізія і 1-а бригада 102-ої дивізії дійшли до лінії Добра, Гавчиці; 2-а бригада 102-ї дивізії після тривалого бою оволоділа станцією Ківерці і почала просування на Жабку [3]. В 40 корпусі після наступу на фронті Ківерці-Теремно, атака, що розпочалася о 19 год. 30хв. завершилася успішно для російських військ, адже їхнього супротивника було відкинуто по всьому фронту [11].

У 8-у корпусі після складного бою дивізії заволоділи укріпленою позицією по лінії Підгайці-Вигоданка-Крупи і згідно донесення від 20 години 15-а дивізія вступила до Луцька, а 14-а дивізія почала переправу через річку Стир [1, с. 13]. В 32 корпусі, 1-а бригада 101-ої дивізії з 6-м Фінляндським полком наступала на фронті Торговиця-Яловичі. 6-й Фінляндський полк оволодів містечком Торговиця та переправився через річку Іква. 417 полк зайняв весь лівий берег річки Іква від Аршичина до Муравиця.

На решті фронту не спостерігалось особливих змін. Разом з тим, було захоплено велику кількість полонених, 3 гармати, 4 кулемети та значна кількість іншого майна.

8 червня 1916 р. О. Брусилов видав директиву № 1594, в якій наказував припинити переслідування австрійців. Згідно цього документу 8-а армія повинна була закріпитися на річці Стир на ділянці Торговиця-Луцьк-Рожище-Сокуль, лівим флангом наступати на фронт Торговиця-Демидівка, а правим флангом – на фронт Островськ-Нові Черевича-Кашівка-Сокуль [4, с. 358]. 4-й кавалерійський корпус мав провести наступ в тил противника, щоб зруйнувати залізницю Ковель-Сарни і особливо Ковель-Луцьк.

Вже наступного дня російське військове керівництво наказало провести перегрупування військ: основні сили перекидалися на правий фланг. Головним завданням було завершити поразку лівого флангу австрійської армії, відрізати їм шляхи відходу на захід.

На початку червня 1916 року було видано директиву, згідно якої наступ на Західному фронті переносився на 17 червня. Лише на лівому фланзі в районі Пінська-Кобрин велися активні бойові дії для забезпечення захисту правого флангу Південно-Західного фронту. Перегрупування російських сил дало час австро-німецькому командуванню перевести свої резерви до району прориву.

9-10 червня 1916 р. до Ковеля прибули головні частини 108-ої піхотної дивізії з Двінського району. Біля залізниці Рівно-Ковель розвідниками було виявлено частини 81-ої резервної дивізії з пінського напрямку. Перекидалися й інші австро-німецькі частини, що перебували у резерві.

11 червня 1916 р. до складу Південно-Західного фронту було передано 3-ю армію генерала Л. Леша [12, с. 49]. Тоді ж 4-й і 46-й корпуси 8-ої армії відбили контратаку австрійців в районі Кухоцька Воля. В цей час 39-й корпус ніс сторожову охорону поблизу населених пунктів Пожарки та Рудка-Козинська. 40-й корпус вийшов на фронт Уляники, Станіславівка, Залісці. 12-а кавалерійська дивізія почала наступ на Торчин [10].

На ділянці фронту, де розміщувалася 8-а армія, з 8 по 14 червня ситуація для російської армії покращилася. На позиціях 46-го армійського і 4-го кавалерійського корпусів бої закінчилися успішно і через це 11 червня було вирішено передислокувати 7-у кавалерійську дивізію у напрямку Луцька. Група А. Зайончковського намагалася закріпитися на північному березі річки Стир.

10 червня 39-й і 40-й російські армійські корпуси, діючи спільно, захопили Рожище і почали повільно просуватися вперед. Згодом, 40-й армійський корпус був замінений 5-им Сибірським корпусом, що тепер був під командуванням 8-ої армії. Вже через п'ять днів ці два корпуси вийшли на фронт Мар'янівка-Линівка-Сокуль, а 39-й корпус на фронт Мар'янівка-Кисилин [10]. Після зайняття Рожищ, 40-й армійський корпус вийшов передовими частинами на фронт Киселин-Садів. 8-й армійський корпус без перешкод зайняв Затурці, Шклінь, Садів.

Коли 7 червня до австро-німецького командування дійшли відомості про прориви в районі 4-ої і 7-ої армій, командування запанікувало. Ці прориви могли загрожувати новим вторгненням росіян до Угорщини і Силезії, що було недопустимим для австрійців. В цей час з усіх фронтів перекидалися резерви в район Ковеля, де постала ударна група під командуванням ген. О. фон Лінзінгена, який почав контрнаступ 16 червня [6].

Росіяни зустріли атаку потужним опором. Як наслідок, австро-угорці досягли незначних успіхів, відкинувши росіян лише на 2-3 кілометри. Під Кисилином знаменитій німецькій «Сталевій дивізії» протистояла російська «Сталева дивізія», яка відбила 42 атаки, однак, через відчутні втрати 20 червня була відправлена в резерв [5].

В результаті окремих боїв з 17 по 21 червня російським 11-й та 8-й армії вдалося відбити усі контратаки австро-угорців, направлені на Луцьк [12, с. 49]. До 25 червня на правому фланзі та в центрі Південно-Західного фронту бойові дії не проводились, на лівому фланзі 9-а армія успішно продовжувала наступ на Станіслав; 11-й армії вдалося зайняти Броди; 7-а армія витіснила австрійців за річку Дністер біля Ніжнієва. На цьому закінчився розвиток прориву на території Волинської губернії, а наступні операції вели вже до встановлення контролю над Буковиною [8].

3 липня 1916 року російський Західний фронт перейшов у наступ, а вже наступного дня 8-а і 3-а армія Південно-Західного фронту, розпочала штурм Ковеля. Німецький фронт був прорваний. На ковельському напрямку війська Південно-Західного фронту зайняли містечка Галузію, Маневичі, Городок. Водночас, австро-німецькі війська відступили за р. Стохід. 4-6 липня 1916 р. 46-й корпус атакував висоту на захід від Костюхнівки, де наступ росіян стримували війська польського легіону. Через три дні після бою поляки відступили за річку

Стохід. Втрати склали близько 2 тис. бійців, це була найбільша кровопролитна битва за всю Першу світову війну для польських легіонів [9, с. 19].

Після виходу до болотистої долини річки Стохід і успішного захоплення деяких плацдармів на іншому березі наступила перша криза наступу російських військ. Не зважаючи на усі зусилля, захоплені плацдарми так і не вдалось розширити. В кінцевому результаті під вогнем німецької важкої артилерії, разом з використанням хімічної зброї, вони були ліквідовані. Спроби повторно форсувати річку лише збільшували і без того не малі втрати росіян. Було зрозуміло, що необхідне перегрупування військ. У зв'язку з цим О. Брусилов видав директиву, в якій вимагав зупинити загальний наступ і міцно закріпитись на зайнятих позиціях та активно вести оборону. Так закінчився перший етап наступу, який був досить успішним для російських військ, однак ще ніхто не здогадувався, що береги річки Стохід у найближчі декілька місяців стануть величезною братською могилою [14].

Отже, в 1916 р., готуючись до наступу, російське командування Південно-Західного фронту розробило детальний план військових дій, який можна вважати досить новаторським як на той час. Під час здійснення «прориву» генерал О. Брусилов застосував сучасні тактики «вогняного валу» та «атаки перекатами». Новизною було також створення при полках артилерії супроводу.

Підсумком першого етапу наступальної операції російських військ на Волині став розгром австро-німецьких збройних сил на Ковельському та Володимир-Волинському напрямках. Військами О. Брусилова було захоплено 200 тис. полонених, 219 гармат, 644 кулеметів, 196 мінометів і бомбометів, а також здобуто велику кількість інших трофеїв. Після поразок 1915 р. стало зрозумілим, що російська армія може успішно і міцно протистояти супротивнику.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Брусиловський прорив на Волині : факти, цифри, дати, документи, матеріали, карти, телеграми, мемуари, фотографії, раритети / Упоряд. І. Пасюка. – Луцьк : Твердиня, 2006. – 96 с.
2. Ветошников А. А. Русская армия в Великой войне: Брусиловский прорыв [Электронный ресурс] / А. А. Ветошников. – Режим доступа : <http://www.grwar.ru/library/Vetoshnikoff/index.html>. – 20.12.2015. – Название с экрана.
3. Дем'янюк О. Й. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914-1921 роках : монографія / О. Й. Дем'янюк ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Луцьк. ін-т розвитку людини ун-ту "Україна". – Луцьк : Твердиня, 2011. – 320 с.
4. Дем'янюк О. Перша світова війна на Волинському Поліссі / О. Дем'янюк // Минуле і сучасне Волині та Полісся : Старовижівщина з глибини століть : наук. зб. : матеріали XXVIII Волин. обл. іст.-краєзнав. наук. конф., присвяч. 17-й річниці Незалежності України та 500-річчю першої писемної згадки про Стару Виживку та Нову Вижву, 20-21 черв. 2008 р. / Упр. культури і туризму Волин. облдержадмін. [та ін.] ; [упоряд. та відп. за вип.: Г. Бондаренко, В. Недзельський, А. Смолюк]. – Луцьк, 2008. – Вип. 28. – С. 357-361.
5. Деникин А. И. Путь русского офицера / А. И. Деникин. – Москва : Современник, 1991. – 299 с.
6. Журавльов Д. В. Брусиловський прорив [Електронний ресурс] // Визначні битви та полководці української історії / В. Д. Журавльов. – Харків, 2013. – Режим доступу : <http://litmisto.org.ua/?p=20370>. – 02.01.2015. – Назва з екрану.
7. Зайончковский А. М. Первая мировая война [Электронный ресурс] / А. М. Зайончковский. – Санкт-Петербург : Полигон, 2000. – 878 с. – Режим доступа : <http://militera.lib.ru/h/zayonchkovsky1/index.html>. – 04.01.2015. – Название с экрана.
8. Керсновский А. А. История Русской армии. В 4 т. Т. 4. (1915-1917 гг.) / А. А. Керсновский. – Москва : Голос, 1994. – 368 с.
9. Костючок В. Межиріччя Стиру і Стоходу в роки Першої світової війни / В. Костючок // Волинь очима молодих науковців : минуле, сучасне, майбутнє : матеріали I Міжнар. наук.-

практ. конф. аспірантів і студентів / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – Т. 1. – С. 19–20.

10. Маннергейм К. Г. Мемуари [Електронний ресурс] / К. Г. Маннергейм. – Москва : Вагриус, 1999. – Режим доступа :

<http://militera.lib.ru/memo/other/mannerheim/index.html>. – 10.02.2015. – Название с экрана.

11. Рождественский М. А. Луцкий прорыв [Електронний ресурс] / М. А. Рождественский. – Москва: Гос. воен. изд-во, 1938. – 41 с. – Режим доступа: <http://www.grwar.ru/library/Rozhdestvensky-LutskyBrea>. – 12.01.2015. – Название с экрана.

12. Соловйов О. Бойові дії на Волині в роки Першої світової війни / О. Соловйов // Науковий вісник Волин. Держ. Ун-ту ім. Лесі Українки / Волин. Держ. Ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1998. – № 1 : Історичні науки. – С. 46-50.

13. Соловйов О. М. Міста Волині у вирі фронтового життя Великої Європейської війни : [Період Першої світової війни 1914–1918 рр. в історії Волині] / О. М. Соловйов // Науковий вісник Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – № 1 : Історичні науки. – С. 112–117.

14. Уткин А. И. Первая мировая война / А. И. Уткин. – Москва : Алгоритм, 2001. – 592 с.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент Разиграєв О.В.

УДК 930.1

*Валерій Гуздуб, Василь Кузик
(Вижниця)*

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ХОДІ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

У публікації розглядається проблема суспільної трансформації України за доби національної революції 1917-1921 рр. Багатоміткова історія українського народу зазнала злету і падіння національного розвитку. Історики і політологи давно помітили особливість вітчизняної історії – тяглість етнічної та перерваність державно-політичної традиції. Свідченням цього є те, що один з найдавніших та найчисельніших слов'янських народів на порозі двадцятого століття залишився народом бездержавним

Ключові слова: Українська Центральна Рада, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Павло Скоропадський, Директорія.

The publication deals with the problem of the social transformation of Ukraine in the era of the national revolution of 1917-1921 years. The age-old history of the Ukrainian people was underwent a fall and a decline in national development. Historians and political scientists have long noticed the feature of national history – the continuity of ethnicity and the interruption of the state-political tradition. An indication of this is that one of the most ancient and most numerous Slavic peoples on the threshold of the twentieth century remained a people without state

Key words Ukrayinska Tsentralna Rada, Mykhaylo Hrushevskyy, Volodymyr Vynnychenko, Pavlo Skoropadskyy, Dyrektoriya.

Весну 1917 року сколихнула національна революція. Українці, звільнившись від столітніх кайданів царизму, бачать своє світле майбутнє у вільній Україні.

Та зовсім скоро їхні мрії та радість змішаються разом із кров'ю і смертю у вирі війни, війни братовбивчої, яка виявилась для нас програною. Про перебіг подій того часу і їхнє значення для відродженої української нації далі йтиме мова.

Однією з головних причин поразок на початковому етапі визвольних змагань стала політика, яку вела Центральна Рада. Федералізація чи автономія була недоречна в той момент. І взагалі така політика стала тоді антидержавною, адже руйнувала всі надії на

створення суверенної України. Тому й не дивно, що Центральна Рада і Генеральний секретаріат отримали протестний знак від тих, хто спирався на самостійництво і більш радикальні методи задля збереження країни. Тоді йшло протистояння за Україну. Треба було рішуче діяти, а не роззброювати військо, не зближуватись з Тимчасовим урядом, а згодом з більшовиками. Єдиним виправданням таких зволікань і недоліків Центральної Ради було те, що українці певною мірою не могли збагнути, що їм треба самостійності. Все ж таки царизм надовго вбив у голови простих громадян поняття «Єдиної і невідчужимої». Цим і користувались агенти ворожих Україні партій, почавши нав'язувати свої ідеї. Михайло Грушевський чи Володимир Винниченко не передбачали такого розвитку подій. Як наслідок українські партії, чи то праві чи то ліві, залишались без агітаторів. Але ж народ в першу чергу любить «слухати» [1, с. 108-109].

Отож уряд і рада отримали тоді поразку. Підписавши мир з Четвертним блоком «далекоглядні» соціалісти не розуміли, що це обернеться для України поразкою. Війна наближалась до кінця. І не дивно, що Антанта пізніше надала перевагу відродженню Польщі, не звертаючи уваги на УНР, яка ще недавно була союзником Німецької імперії.

Вдало спланований гетьманський переворот дав початок Українській Державі. П. Скоропадський за короткий проміжок часу збудував досить сильну державу зі своїми фінансовими урядами і головне культурою. Гетьман спирався на більш заможний прошарок населення, з них і будував армію. Адже діти заможних селян ніколи не поведуться на умови комунізму, який передбачав ліквідацію даної верстви населення. Прорахунком гетьмана було те, що українські селяни залишились практично ні з чим, що стало поштовхом до повстань, розгортання махновського руху. Угода про федералізацію з Росією остаточно підірвала авторитет гетьмана. Переворот соціалістів ліквідував гетьманат. Отже, Україна монархічна не мала право на існування. І не дивно, адже саме в той час розпадались основні імперії світу. Проте праві сили все ж довше керували державою ніж ліві. І результат був далеко кращим.

Відроджена УНР знову почала повторювати помилки 1917 року. Директорія все ще надіялась на мир чи навіть союз з Совітською Росією. Переломним моментом стало самоусунення В. Винниченка від влади. Очолювані Петлюрою війська починають вести інтенсивні бої проти сформованої РСЧА.

Українська республіка все ж мала надію на збереження незалежності, адже вона була таким собі центристським державним утворенням. Українська держава спиралась на правих, а Радянська Україна на лівих. Отож саме УНР задовольняла вимоги різних партій.

Головний отаман, надаючи перевагу ідеям вождизму, не зміг зупинити внутрішнього протиборства у власній державі. Він став прислуховуватись до порад неумілих урядовників, з вини яких війська зазнавали поразки на полі бою, а республіка на політичній арені.

Розстріл талановитих командирів, таких як П. Болбочан, шукання союзника у ворожій Польщі, розпуск армії стали кінцем Визвольних Змагань.

Отож лихом тоді для українців стала незібраність. Створення безліч «республік» тільки руйнувало надію. Не меншою бідою стало зрадянство, яке повсюди з'являлось в критичні моменти.

Врешті Україні був потрібний сильний керівник, месія, якого так довго чекав народ і який так і не з'явився.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В., Ткаченко В. Україна шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації: Навч. посібник. – Київ: Видавничий центр «ДрУк», 1999. – 446 с.

2. Коваль Р. Сто історій Визвольної війни: Епізоди боротьби УСС, військ Центральної Ради, Армії УНР, повстансько-партизанських загонів та Кубанської армії / Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр». – Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»; Мистецька агенція «Наш формат», 2015. – 368 с.

УДК 94(477.8:438):329.7-053.57:316.485.22«1933»

Сергій Ільчишин
(Київ)

БОРОТЬБА ОУН ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ В 1929-1939 РР.

Процеси національного відродження в Україні та її об'єктивна потреба входження у європейський простір, зумовлюють становлення та переведення на новий рівень відносин з найближчими сусідами, зокрема з Польщею. Окремим аспектом у вивченні національно-визвольного руху 1920-1930-х років на західноукраїнських землях є питання встановлення української національної шкільної освіти та боротьба громадськості, політичних партій, товариств проти полонізації українського шкільництва.

Ключові слова: польський уряд, шкільне законодавство, акція, ОУН, Західна Україна, національна свідомість, полонізація освіти.

The processes of national renaissance in Ukraine and its objective need to enter the European space, lead to the formation and the transition to a new level of relations with the closest neighbors, in particular with Poland. A separate aspect in the study of the national liberation movement of the 1920s-1930s in Western Ukrainian lands is the issue of establishing Ukrainian national school education and the struggle of the public, political parties, societies against polonization of Ukrainian schooling.

Key words: Polish Government, School Legislation, Action, OUN, Western Ukraine, National Consciousness, Polonization of Education.

Агресивне налаштування польської влади до української молоді, арешти та погроми учасників антипольських, антишкільних акцій ще більше розпалювали вороже ставлення місцевого населення до польської адміністрації, влади та до поліції загалом, піднімало національну гордість та свідомість, розуміння того, що населення живе під ворожим урядом та веде активну боротьбу за свої національні права. В українському суспільстві, завдяки ентузіазму інтелігенції, утверджувалось бачення національної школи як одного із вирішальних факторів протистояння наступу польських урядових структур (та збереження національної окремішності). За несприятливих політичних, суспільних і господарських умов, національна освіта об'єднала найсвідоміше і найактивніше громадянство довкола ідеї україномовного шкільництва. ОУН «виступала з метою переродження української нації для її великого майбутнього» [1, с. 156].

Польський уряд та місцеві адміністрації не завжди враховували національні та соціальні інтереси українців, та часто сприяли загостренню міжнаціональних відносин, і зростанню радикальних тенденцій в українському суспільстві, відродженню національно-визвольного руху [2, с. 16].

Саме пригноблений стан українського культурно-просвітнього, національного життя, зумовив те, що ОУН та її молодіжні організації долучились до боротьби за Українську державу, зокрема у її культурному сегменті. Розпочались дискусії у питаннях розвитку українського шкільництва, української мови та розвитку ідей державотворення на основі української освіти. Проблеми української національної меншини в міжвоєнній Польщі стали одними з найважливіших і найважчих питань у внутрішній політиці II Речі Посполитої. Це стосувалося намагання українців реалізувати свої національні права через органи місцевого самоврядування, а сам правовий інститут місцевого самоврядування розглядався як засіб вирішення міжнаціональних конфліктів [3, с. 28].

Польська влада висунула жорсткі умови відвідування шкіл, що спричинило дискомфорт школярам та їхнім батькам. За кожний пропущений учнем урок чи день у школі, батьки

дитини несли адміністративну відповідальність, та часто отримували виклик до постерунку місцевої поліції, який давав вказівки батькам, в якому дусі виховувати їм своїх дітей. Це викликало спротив західноукраїнської молоді, тому початкова та середня школа стала основною ланкою боротьби за українську справу [4, с. 61]. Велику увагу ОУН приділяло інформації про систему підготовки польських вчителів, основи організації навчання, педагогіки на польських землях, тим самим черпаючи досвід та основні знання для організації засад системи виховання, навчання українських вчителів [5, с. 51].

ОУН визнала, що польська система підготовки вчителів готувала людей, що мали втілювати в життя будь-які накази та постанови польського уряду в галузі культури та освіти, що спрямовані на тотальне ополячення школи, були надійним важелем польської політики національної асиміляції. Польща понад усе прагнула культурного та освітнього домінування в країні і кожному регіоні. Держава впровадила неоднозначну різнотипну політику. З цього приводу, можна констатувати, що різна ситуація проглядалася у регіонах, що зумовило специфічність боротьби ОУН та молодіжних організацій. На теренах Львівського та Тернопільського воєводств, де був більший контроль адміністрації над справами школи та освіти, проблематичним був зв'язок між організаціями ОУН та молоддю, яка зазнавала підвищеного інтересу та контролю з боку місцевої поліційної влади [6, с. 41]. Іншою ситуація була на теренах Станіславського та Волинського воєводств, де українська шкільна справа розвивалась набагато краще та інтенсивніше. Про це свідчить більша кількість шкіл, українських організацій, гуртків, що продовжували довготривале легальне та нелегальне існування до осені 1939 року [7, с. 12].

Важливого значення ОУН приділила створенню українського університету на легальних і нелегальних засадах. Утворений український таємний університет у Львові став місцем поширення визвольних думок, підготовки патріотичних українських культурних кадрів. Це спрощувало діяльність ОУН в сегменті боротьби за українську школу [8, с. 10].

Незважаючи на шкільний закон 1932 р., переслідування з боку польської влади, більшість молодіжних організацій не припинила проукраїнську роботу, відбувалась підпільна підготовка учительських кадрів [9, с. 37-38].

Фактором у формуванні нового свідомого характеру молоді було розповсюдження національно спрямованої, патріотичної літератури. Можна дійти висновку, що випуск літератури – «Букваря», «Абетки», «Читанки», відкриття курсів «Вищих класів гімназій» і розповсюдження членами ОУН та молодіжних націоналістичних організацій листівок із закликом до акцій спротиву та саботажу, мали певний успіх, і значно збільшували авторитет організацій серед місцевого населення. Друк та розповсюдження журналів «Дзвінок», «Юнак», «Юнацтво», «Бюлетень», створення підпільних друкарень та роздача листівок ОУН, дали можливість полегшити агітаційну роботу.

Випуск та кураторство над новоствореними молодіжними журналами і часописами, сприяв підвищенню патріотичності серед української молоді. Визначну роль у вихованні української мови відігравало українське педагогічне товариство «Рідна школа» на базі гімназій якого створювалась система юнацьких організацій ОУН. Великою проблемою залишалось безпечне розповсюдження агітаційних матеріалів, та їх доставка на місця призначення. Серед завербованих ОУН людей, була велика кількість польських агентів та донощиків, що ставило в небезпеку не тільки проведення тієї чи іншої акції, а й саму організацію роботи загалом. Проводом КЕ ОУН також було поставлено завдання боротись з не писемністю, та заохочувати українських селян, та їхніх дітей, обирати українську школу замість польської [10, с. 24]. Також було вирішено співпрацювати з організаціями «Просвіта», «Рідна школа». З великими труднощами, таємно від польської влади, проводились збори та з'їзди просвітницьких організацій, діяльність яких трактувалась польською владою як «підривна і дестабілізуюча». Ситуація ускладнювали постійні арешти та слідкуванням державної поліції над членами ОУН та українськими педагогами [11, с. 136].

29 листопада 1930 р. президент Польщі вніс доповнення до закону про шкільну реформу, згідно з яким зміна мови навчання могла відбутися не раніше ніж через сім років з часу «остаточної ухвали, яка встановлювала мову навчання для даної школи». У зв'язку з цим йшлося про перегляд і скасування шкільного закону від 31 липня 1924 р. про запровадження утравістичних шкіл. Так з 1926-1927 по 1936-1937 навчальні роки кількість освітніх шкіл, розташованих на території трьох воєводств Західної України – Львівському, Станіславському і Тернопільському, зменшилася майже у два рази.

На 1930-1931 рр. у сільській місцевості Західної України з 3348,9 тисяч дітей української національності в польських школах навчалися 56,7 тис., в утравістичних – 250,8 тис. і в українських – 77,1 тис.. У містах з 31,2 тис. дітей української національності в польських школах навчалось 22,5 тис., в утравістичних – 6,6 тис. і в українських – 2,1 тис. Таким чином кількість дітей української національності, що навчалися в українських школах, зменшилась на 36,5 тис. у 1936-1937 навчальному році порівняно з 1931-1932 навчальним роком» [12, арк. 45-47].

Згідно з реформою освіти 1932 р., у Польщі було запроваджено триступеневу систему початкових шкіл. Школа першого ступеня – чотирикласна, другого – шестикласна і третього – семикласна. У 1938-1939 навчальному році з 5 тисяч загальноосвітніх шкіл на території Львівського, Станіславського і Тернопільського воєводств 3,4 тис. були першого ступеня (давали дітям лише елементарні знання) і в них навчалось 39% всіх дітей шкільного віку. у школах другого ступеня навчалось 23,4% дітей, а третього – 37,6%. На Волині в 1922-1923 навчальному році функціонувало близько 400 українських шкіл, а вже 1932-1933 рр. – тільки чотири. [13] Влада забороняла організацію не лише приватних шкіл, але й проведення курсів для неписьмених. У таємному меморандумі кураторії Львівського шкільного округу органам адміністративної влади зазначалося на виявленні та ліквідації українських приватних навчальних закладів, освітніх курсів тощо [14, с. 28]. Найважливішим внеском ОУН у підготовці нових кадрів було поширення націоналістичної літератури, що сприяло розширенню національної свідомості та патріотичності серед у жителів терену, особливо пожвавлювалася робота агітаторів у зв'язку з канікулами у школі, різдвяними та великодніми святами, що відображалося на дисципліні учнів та їх роботі після продовження навчання. Саме ці наслідки характеризували успіх роботи пропагандистів ОУН в цьому сегменті агітаційної роботи.

Це гарантувало успіх роботи не тільки з молоддю а й з їхніми батьками. Така можливість продуктивної пропаганди ОУН серед школярів та молоді і активна зацікавленість молодого населення в ідеях ОУН (швидко сприймалися гасла – «За рідну школу, землю, державу, без поляків та інших катів народу!») була наслідком агресивної політики міністерства освіти Польщі, а особливо з виходом у світ та впровадженням в дію нового циркуляру під номером 306 від 26.05.1933 « У справі виступів української молоді проти політики польського уряду в галузі освіти» [15, арк. 36-38]. Виступи молоді проти політики польського уряду в галузі освіти були непоодинокими, а саме акції псувати портрети Пілсудського чи гербів Речі Посполитої [16, арк. 54] крадіжки самого портрета в с. Лізонівці Скалатського повіту [17, арк. 12].

Діячі ОУН усвідомлювали значення боротьби за українську мову та культуру у досягненні незалежності України. Ми дійшли висновків, що Юнацтво ОУН відіграло важливу та потужну роль у боротьбі українства за Українську державу на теренах Західної України. Тому, особлива увага приділялася вихованню національно свідомого школярства, юнацтва та молоді, вишколу молодих, енергійних та патріотичних кадрів, що в майбутньому продовжували українські національні традиції через інститут сім'ї. Боротьба юнацтва ОУН та інших юнацьких націоналістичних організацій, проти полонізації школи на теренах західноукраїнських земель, належала до важливого напрямку діяльності молодіжного крила ОУН проти антиукраїнської політики, та заходів, що застосовуються польським урядом, щодо знищення українського шкільництва в селі та місті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ДАТО. ф.274. оп. 4с Тернопільське воєводське управління (1920-1939 рр.)
2. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 (Збірка документів). Бібліотека Українського Підпільника ч. 1. – Б. м., 1955. – 156 с.
3. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях. XIX-XX ст. – Львів, 2001. – 420 с.
4. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929 / Ryszard Torzecki. Krakow: Wydawnictwo Literackie, 1989. – 468 s.
5. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772-1939) / Б.М. Ступарик.
6. Книш З. Становлення ОУН / З. Книш. – К.: Видавництво ім. О. Теліги. 1994. –186 с. Івано-Франківськ : [б. в.], 1994. – 144 с.
7. Ребет Л.: Світла і тіні ОУН [Текст] / Л. Ребет. – Мюнхен : Український самостійник, 1964. – 131 с.
8. Алексієвець Л. М. Польща: шляхом відродження державної незалежності.1939. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 272 с.
9. Ризький мирний договір 1921 р. і завершення боротьби за Українську Народну Республіку // Проблеми вивчення історії української революції 1917-1921 років / Голов. ред. В.Ф. Верстюк. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2011. – Вип. 6. – С. 337-366. – ISBN 978-966-02-5502-9.
10. Марганець В. Університет в катакомбах. Від УВО до ОУН: Спогади й матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Б/м, 1949. – 143 с.
11. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920-1939. – Мюнхен - Лондон - Нью-Йорк: Українське видавництво,1960. – Т.1. – 436 с.
12. ЦДІА України у Львові, ф.348, опс.1, спр. 119, арк.23.
13. ЦДІА України у Львові, ф.348, опс.1, спр. 119, арк.24.
14. ЦДІА України у Львові, ф.348, опс.1, спр.243, арк.1-3.
15. ДАТО. Ф.231., оп.1с., спр.2167., арк.306.
16. ДАТО. Ф.231. оп.1с, спр.2168, арк.41.
17. ДАТО. Ф.231. оп.1с, спр.2168, арк.138.

УДК 7.072:27-526.62.317.5]:069:27(477.82)

Марина Канецька
(Луцьк)

АТРИБУЦІЯ ТА ЕКСПЕРТИЗА ІКОНИ «ПРЕОБРАЖЕННЯ» ІЗ ФОНДІВ МУЗЕЮ ВОЛИНСЬКОЇ ІКОНИ

Проаналізовані основні атрибутивні ознаки ікони «Преображення» початку XVIII століття із села Садів Луцького району Волинської області (рис.1), яка експонується у Музеї волинської ікони. Опіраючись на атрибутивні дані, зроблена спроба її експертної оцінки ікони за методикою державного гемологічного центру (В. В. Індутного).

Ключові слова: Музей волинської ікони, Ікона, «Преображення», атрибуція, експертиза, методика гемологічного центру, базова вартість, оцінка.

Main attributive features of the 18th century icon «Transformation of Jesus» from the village Sadyv of Lutsk region Volyn oblast exhibited in the Museum of Volyn Icon, were analysed. Relying on attributive data, an attempt of its expert value according to the method of the State Hemologscal Centre (V.V. Indutnyi) was made.

Key words: Museum of Volyn icons, icon, «Transformation of Jesus», attribution, expertise, method of the State Hemologscal Centre, base cost, evaluation.

Преображення Господнє – одна із основних тем в іконописанні. Сьогодні, по всій Україні, можна зустріти чимало шедеврів з іконографічним типом зображення – сценою із Святого писання Преображення Господнього. Волинським шедевром відповідного типу є ікона «Преображення» поч. XVIII ст., що походить із с. Садів, Луцького р-н. (рис.1).

Рис. 1

Атрибуція волинської ікони «Преображення» поч. XVIII ст. (рис.1):

1. Назва: «Преображення».
2. Класифікація: ікона.
3. Типологія: речова.
4. Автор: ім'я автора не відоме. Відомо, що ікона «Преображення» належить до творчості іконописця, який працював поряд з ієромонахом Іовом (Кондзелевичем) у Білостоцькому монастирі на зламі XVII-XVIII ст.
5. Датування: поч. XVIII ст.
6. Джерело і спосіб надходження: передача із храму Казанської ікони Пресвятої Богородиці с. Садів Луцького р-н, Волинської області.
7. Місце створення: точно не відоме, але є припущення, що ікона створена у Білостоцькому монастирі.
8. Час і місце виявлення: виявлена в храмі Казанської ікони Пресвятої Богородиці с. Садів Луцького р-н, Волинської області під час експедицій 1981-1982 р. які проводив Волинський краєзнавчий музей на чолі з П. Жолтовським.
9. Розміри: 106x83 см.
10. Підписи, написи:

– з ліва від Ісуса, в верхній частині ікони ім'я старозавітного пророка Ілля;

«Св. Пророк Ілля»

– з права від Ісуса, в верхній частині ікони ім'я старозавітного пророка Мойсея:

«Св. Пророк Мойсей»

– в нижній частині ікони написані імена апостолів Йоана, Петра та Якова:

«Апостол Йоан»

«Апостол Петро»

«Апостол Яків»

11. Клейма і печаті. Відсутні.

12. Матеріали. Основа з трьох липових дощок, левкас (грунт із крейди і клею), темпера (жовток яйця, освячена вода, оцет та мінеральні фарби), олія.

13. Техніки:

– Столярство – основа ікони складається з трьох дощок, які збиті між собою в одне ціле. Для добування дошки, починаючи з XVII ст. застосовували поздовжнє розпилювання дерева. Для запобігання деформації іконних дощок, вони не тільки склеєні, але й закріплені відповідними спеціальними кріпильними пристроями – «шпонками» (або їх ще називали «шпугами»; ковчег відсутній в іконі; оклад відсутній, але зважаючи на пошкоджені краї ікони в яких видніються сліди кріплення рами – ікони мала оклад (раму).

– Золочення.

14. Іконографічний тип зображення: сцена з Святого писання – Преображення Господа (святкується (6) 19 серпня) – в основі лежить євангельська розповідь про преображення Христа під час молитви на горі Фавор в присутності його учнів. Про це свідчать євангелісти (Мф. 17:1–9, Мк. 9:1–9, Лк. 9:28–36). Запроваджено свято у IV ст.

15. Композиція ікони розділена по горизонталі. У центрі верхньої частини зображений у сяючому колі Ісус Христос, який вознісся над Горою Фавор. Він оточений яскравим світлом – це божественне світло часто називають «фаворським» – світлом християнської віри. Обабіч Ісуса зображені старозавітні пророки Мойсей та Ілля. Внизу ікони зображено фігури трьох здивованих учнів Христа – апостолів Йоана, Петра та Якова.

16. Символи ікони:

– Гора – усамітнене місце, де легше творити молитву, що допомагає з'єднатися з Богом. Фавор у перекладі означає «чистота, світло». Той, хто звільнить свою душу від гріха може прийняти божественне світло;

– Мойсей, який помер, та Ілля, який не зазнав смерті (був взятий на Небо живим) – закликані на Фавор, щоб показати владу Христа над життям і смертю;

– Символом Святої Трійці є три промені, які сходять на апостолів.

17. Кольори. Кольорова гама побудована на поєднанні світлих, майже прозорих кольорів:

– Золотого («асист») – символ Бога та святості;

– Білого – символу святості, чистоти та Божественного світла. Це колір перетворення, преображення, прояву небесного на землі;

– Блакитного – означає вічність, душевну чистоту, мудрість. Блакитний колір є кольором потойбічного світу, безкінечності неба;

– Червоного – символу Вознесіння, перемоги життя над смертю. Це колір тепла, любові, життя та животворної енергії;

– Смарагдового – символу оновлення;

– Коричневого – кольору всього тлінного і тимчасового, який нагадував про людську природу яка підвладна смерті.

18. Стан збереження: ікона в задовільному стані, однак має пошкодження фарбованого шару.

19. Опис. Ікона належить до творчості білостоцького іконописця. Роботи майстра репрезентують київську малярську традицію на Волині. Особливості творчої манери майстра прослідковуються в іконі «Преображення» поч. XVIII ст. (рис.1). Він використовує прийоми живописного малювання, ясні й відкриті фарби, гладке поліроване золоте тло, своєрідно трактує згини одягу, підкреслюючи тіні темнішими відтінками основного кольору. Іконографічний тип зображення – це сцена із Святого письма. На іконі зображено Ісуса, пророків Іллі та Мойсея та апостолів Якова, Петра, Йоана. Це храмова ікона. Вона надзвичайно монументальна, велика за розмірами, очевидно була частиною празникового ряду храму Казанської ікони Пресвятої Богородиці, що в с. Садів, Луцького р-н., Волинської обл.

20. Події і особи, пов'язані з пам'яткою. Є припущення, що ікона створена під наглядом ієромонаха Іова Кондзелевича – відомого іконописця, який довгий час жив та працював на Волині.

21. Експонування. Ікона є частиною колекції темперного іконопису, яка експонується в Музеї волинської ікони у м. Луцьку Волинської обл.

22. Реставрування. Реставрована в Київському художньому інституті 1988р.

Пр о т о к о л

оцінки пам'ятки культури

за методикою гемологічного центру (В. В. Індутного)

Назва пам'ятки: ікона «Преображення» поч. XVIII ст. (рис.1).

Мета експертизи: проведення обліку основних ознак соціокультурної цінності пам'ятки, встановлення рівня можливих фінансових збитків у разі заподіяння її часткового або повного руйнування.

За індексом соціокультурної цінності

№ з/п	Назва оціночного критерію	Ранжування оціночного критерію і коефіцієнт «n» (підкреслити необхідне)	Ранжування контраверсійного оціночного критерію і зменшуючий коефіцієнт «n» (підкреслити необхідне)	Результат коеф. N= n×n _п
1	Історія побутування пам'ятки (онтологія)	Невідома (1) <u>Частково відома (2)</u> Повністю відома (4)	Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1) Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5) Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	2
2	Вік пам'ятки	Невідомий (1) До 50 років (1) До 100 років (2) <u>До 300 років (4)</u> До 1000 років (8) До 2000 років (16) Більше 2000 років (32)	Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1) Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5) Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	4
3	Тиражованість пам'ятки	Тиражована (типова) (1) <u>Рідкісна (2)</u> Унікальна (4)	Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1) Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5) Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	2
4	Рівень визнання пам'ятки	<u>Місцевого значення або не набув визнання (1)</u> Національного значення (2) Світового значення (4)	Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1) Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5) Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	1
5	Причетність пам'ятки до культурних традицій	Місцеві й родові традиції (1) <u>Національні традиції (2)</u> Світові традиції (4)	Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1) Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5) Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	2
6	Рівень визнання автора пам'ятки	Місцевого значення або не набув визнання (1) Національного значення (2) Світового значення (4)	Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1) <u>Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)</u> Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	0,5

7	Причетність пам'ятки до історичних подій	Місцевого значення або не набув визнання (1)	<u>Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1)</u>	1
		Національного значення (2)	Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)	
		Світового значення (4)	Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	
8	Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури	Місцевого значення або не набув визнання (1)	<u>Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1)</u>	1
		Національного значення (2)	Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)	
		Світового значення (4)	Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	
9	Причетність пам'ятки до видатних особистостей	Місцевого значення або не набув визнання (1)	Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1)	0,5
		Національного значення (2)	<u>Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)</u>	
		Світового значення (4)	Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	
10	Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл	<u>Місцевого значення або не набув визнання (1)</u>	Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1)	1
		Національного значення (2)	Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)	
		Світового значення (4)	Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	
11	Соціокультур-на функція пам'ятки	Ужиткова або декоративна (1)	Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1)	4
		Авторське послання (2)	Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)	
		<u>Загальновиховна (4)</u>	Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	
12	Масштабність творчої ідеї	<u>Пересічна (1)</u>	Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1)	1
		Висока (2)	Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)	
		Світоглядна (4)	Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	
13	Наукова значимість пам'ятки	Пересічна або не має наукової значимості (1)	<u>Відома або невідома, але не передбачає використання критерію (1)</u>	1
		Висока (2)	Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)	
		Найвища (4)	Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	
14	Художня	Пересічна або не має	Відома або невідома, але не	2

	цінність пам'ятки	наукової значимості (1)	передбачає використання критерію (1)	
		<u>Висока (2)</u>	Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)	
		Найвища (4)	Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	
15	Рівень технічної досконалості	Пересічний (1)	Недосконалий (0,5)	2
		<u>Високий (2)</u>		
		Найвищий (4)		
16	Особливі якості пам'ятки	Відсутні (1) Наявні (2)	Відомі або не відомі, але не передбачають використання критерію (1) Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)	2
17	Історико-культурна цінність матеріалів	<u>Пересічні матеріали (1)</u>	Відомі або невідомі, але не передбачають використання критерію (1)	1
		<u>Рідкісні матеріали (2)</u>	Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5)	
		Унікальні матеріали (4)	Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	
18	Розміри пам'ятки	Є звичайними (1)	Відомі або невідомі, але не передбачають використання критерію (1) Інформація потрібна, але підтверджується частково (0,5) Інформація потрібна, але не відома або не підтверджується (0,25)	2
		<u>Є причиною помірного збільшення споживчої цінності (2)</u>		
		Є визначальними для збільшення споживчої цінності (4)		
19	Наявність знаків та позначок	<u>Знаки і позначки присутні (2)</u>	Відомі або невідомі, але не передбачають використання критерію (1) Інформація потрібна, але підтверджується частково або сумнівна (0,5) Відсутні (0,25)	2
20	Комплектність	<u>Комплектний (1)</u>	Некомплектний (0,5)	1
21	Стан збереження пам'ятки	Без пошкоджень (1)	Задовільний (0,5) Незадовільний (0,25) У фрагментах (0,125) В одиничних фрагментах (0,0625)	0,5

Розрахунковий показник соціокультурної цінності (N): 512

Висновки. Представлена до експертизи та оцінки ікона «Преображення» початку XVIII ст. (рис.1) характеризується показником якості за індексом соціокультурної цінності (512), який дозволяє класифікувати її як «пам'ятку культури національного рівня значимості першого порядку».

Рекомендації щодо загальної вартісної оцінки ікони «Преображення» (рис.1) здійсненої у контексті завдання визначення рівня можливих фінансових збитків національної культури

України у разі її повної втрати та на основі дедуктивної теорії В. В. Індутного, полягають у доцільності застосування у якості показника прогнозованої вартості, величини добутку коефіцієнта соціокультурної цінності ікони та вартості матеріального носія, тобто вартості копії цього твору сакрального живопису, відтвореного в сучасних умовах. Питома ринкова вартість сучасної копії ікони «Преображення» становитиме 14 доларів США за дециметр квадратний поверхні. Таким чином, враховуючи розміри ікони «Преображення» (рис.1), її прогнозована вартість (С) становитиме: $C = 14 \cdot 10,6 \cdot 8,3 \cdot 512 = 630\,640,64$ доларів США або 17 183 696,2 гривень за курсом Національного банку України, встановленим на 02.12.2017 року.

Цей вартісний показник доцільно використовувати у якості рекомендованого рівня можливих фінансових збитків світової та національної культури України у раз повної втрати пам'ятки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Волинська ікона: дослідження та реставрація: матеріали XXIII Міжнар. наук. конф., м.Луцьк, 19-20 жов. 2016 року: наук. зб. Вип. 23 / Ред. А. Силук. Луцьк : Волин. краєзнавчий музей, 2016. С. 217-241.
2. Єлісеєва Т. Образ Преображення: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.pravoslavivolynt.org.ua/img/img_newspaper/20100708.pdf, назва з екрану.
3. Індутний В. В. Оцінка пам'яток культури. К.: СПД Моляр С.В., 2009. 536 с.
4. Калашникова О. Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей: Підручник. К.: Знання, 2006. 479 с., 48 с. іл.
5. Музей волинської ікони [on-line]. – Режим доступу : <http://volyn-ikona.at.ua/index/0-2>

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент Дмитренко А.А.

УДК[94:001-057.4](47+57)«192»

Людмила Краковська
(Вінниця)

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ СТОСОВНО ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В 1920-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Здійснено спробу охарактеризувати взаємовідносини органів радянської влади з українською інтелігенцією протягом 1920-х та на початку 1930-х рр.та показати практичні кроки більшовиків, спрямовані на залучення інтелігенції – вчителів, агрономів, працівників зв'язку, лісників та інші категорії цього соціального прошарку до соціально-економічних та політичних перетворень нової влади. Без старої інтелігенції більшовицька влада була не здатна побудувати нову модель суспільства і тому користувалась цілим арсеналом політичних і адміністративних засобів для її залучення на свою сторону. Однак тільки частина старої інтелігенції стала на бік нової влади.

Ключові слова: інтелігенція, професійні спілки, радянська влада.

An attempt was made to characterize the relations between the organs of Soviet power and the Ukrainian intelligentsia during the 1920s and early 1930s to demonstrate the practical steps taken by the Bolsheviks to attract intellectuals teachers, agronomists, communications workers, foresters and other categories of this social stratum to socio-economic and political transformations of the new government. Without the old intelligentsia, the Bolshevik government was not capable of constructing a new model of society, and therefore used a whole arsenal of political and administrative means to attract it to its side. However, only part of the old intelligence geniuses has been on the side of the new government.

Key words: intellectuals, trade unions, soviet power.

Постановка проблеми. Досліджено проблему становища наукової інтелігенції в УСРР на початку 20-х рр. XX ст. Проаналізовано заходи центральних органів влади по створенню ВУКСУ (Всеукраїнський комітет сприяння вченим), здійсненню політики соціального забезпечення науковців у зазначений період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти згаданої проблеми висвітлювалися у працях Г.В. Касьянова [2], О.А. Коляструк [3], Г.М. Петаченко [6]. З-поміж найновіших досліджень варто виділити наукові студії О.А. Хабибрахманова [7]. Утім, дотепер проблема соціального та матеріального забезпечення науковців у 20–30-х рр. XX ст. не була предметом цілісного наукового дослідження, що зумовлює значну наукову актуальність вивчення поставленої проблеми.

Мета: здійснити аналіз соціальної політики радянської влади щодо інтелігенції в 1920-ті роки.

Виклад основного матеріалу. Більшовицька влада не справлялася з великим об'ємом проблем як соціального, так і економічного характеру. У країні повсюдно відбувалося зниження якості життя населення. У складному матеріальному становищі опинилися і науковці. У самому непривабливому і похмурому вигляді характеризувалося їх матеріальне становище у 1921 р. на Всеросійській конференції вищих навчальних закладів [7, с. 124].

На конференції зазначалося, що мізерне харчування, мізерні зарплати і потреба в елементарних предметах домашнього вжитку змушували професорів поєднувати свою роботу відразу у кількох навчальних закладах. Водночас спостерігався відтік професорсько-викладацького складу з вузів на господарські та адміністративні посади. В цілому, становище як вузів, так і вчених було надзвичайно складним.

Одним з важливих напрямків у діяльності більшовицької влади стало вирішення проблем матеріального забезпечення наукових кадрів країни.

21 серпня 1920 р., під час чергового засідання Раднаркому УСРР, обговорювалося питання про створення організації чи установи, яка могла б стати осередком для збереження наукових сил і особливо цінних наукових кадрів в галузі мистецтва, літератури, необхідних для соціалістичної побудови народного господарства та культури [8, с. 5].

Постановою РНК РСФРР від 10 листопада 1921 для науковців створюється Центральна комісія з поліпшення побуту вчених (ЦЕКУБУ). В Радянській Україні 31 жовтня 1921 р. з цією ж метою було створено Всеукраїнський комітет сприяння ученим (ВУКСУ).

Метою діяльності ВУКСУ було збереження наукових сил і особливо цінних наукових працівників мистецтва, літератури, необхідного для соціалістичного будування, народного господарства, культури. Відразу було визначено і головні завдання ВУКСУ – сприяти найбільш успішному проведенню в життя всіх заходів, які були направлені на забезпечення матеріального і правового положення науковців. Всеукраїнський комітет сприяння ученим розпочав свою плідну роботу у напрямку соціального захисту наукових сил України. Від самого початку його діяльності була визначена чітка програма дій. Першочерговим завданням Комітету стало надання науковцям допомоги одягом, взуттям, паливом та іншими предметами першої необхідності. ВУКСУ сприяв у наданні пільг, а також у вирішенні житлового питання; видачі одноразової допомоги у екстрених випадках. Передбачалися пільгові умови для лікування, облаштовувалися будинки відпочинку, санаторії. Видавалися премії за визначні дослідження. До соціальної політики ВУКСУ входила турбота про членів сімей науковців, що втратили годувальника – надавалася допомога вдовам і сиротам померлих наукових співробітників.

Коли ВУКСУ стали відомі декрети Раднаркому РСФСР від 6 грудня 1921 р. «Про встановлення особливого положення академічного забезпечення наукових співробітників» і постанова ЦЕКУБУ від 12 грудня 1921 р. «Про розподіл наукових співробітників по категоріям», український Комітет встановив зв'язок з Московською Центральною комісією з поліпшення побуту вчених і саме тоді було проведено перший облік учених на Україні і їх розподіл [9, с. 4]. За аналогією з діяльності ЦЕКУБУ в РСФРР, ВУКСУ також намагався здійснював політику соціального забезпечення українських науковців. Серед першочергових

завдань стало покращення матеріального становища вчених шляхом видачі додаткового академічного забезпечення. Із загальної кількості академічного пайка Центральна комісія з поліпшення побуту вчених виділила українським вченим у 1921 році – 5500 пайків, але з невідомих причин, які офіційно не пояснювалися ЦЕКУБУ направив ВУКСУ лише 4000 пайків, включаючи і сімейні.

Ці пайки були розподілені по губерніях у відповідності з кількістю вчених, наступним чином: до Харкова надійшло 11272 пайків, до Києва – 1160, до Одеси – 775, до Катеринослава – 365, до Чернігова – 75, до Полтави – 62, до Кам'янця-Подільського – 87, до Миколаєва – 55, до Херсону – 45, до Кременчука – 12 і до Вінниці – 30 пайків [9, с. 5].

Протягом перших років діяльності ЦЕКУБУ і ВУКСУ грошове академічне забезпечення, як показали результати виробленого в 1923 р. статистичного обстеження, становило, незважаючи на його скромні розміри, помітну частину прибуткового бюджету значної частини вчених. Академічне забезпечення було додатковою допомогою до основного заробітку науковців за активну наукову діяльність. Академічне забезпечення отримували спочатку тільки науковці, зареєстровані за однією з п'яти наукових категорій, але надалі воно було поширене і на групу молодих вчених. Розмір грошового академічного забезпечення був різним для окремих наукових категорій – чим вище категорія, тим більше ставка академічного забезпечення.

Соціальне забезпечення науковців передбачало і створення умов для оздоровлення і відпочинку. Так як вважалося, що науковці не мали часу на належний відпочинок впродовж всіх років Першої світової війни, революції та громадянської війни, тому нова влада ставила за мету подбати про підвищення продуктивності праці вчених. З настанням літнього періоду ВУКСУ став перейматися питанням оздоровлення вчених. Для належної організаційної роботи Будинків відпочинку і санаторіїв потрібно було докласти величезних зусиль і коштів. За клопотанням ВУКСУ перед Секцією та за підтримки комісаріатів і закордонних організацій були виділені спеціальні кошти для організації будинків відпочинку вчених. В Україні було відкрито будинки відпочинку у 4 великих центрах України – Харкові, Одесі, Києві і Катеринославі загальною кількістю 180 місць. Діяльність будинків відпочинку була розрахована на 5 місяців – з травня по вересень щороку. Забезпечити діяльність всіх будинків відпочинку не вдалося через брак коштів [4, с. 110].

Тому ВУКСУ фінансував санаторне лікування науковців, які найбільше його потребували. Велика необхідність як серед молодих вчених, так і вчених старшого покоління в кліматичному лікуванні і відмова ЦЕКУБУ у наданні місць для українських вчених в санаторіях Криму і на Кавказі, поставила перед ВУКСУ завдання про організації свого санаторію в Криму для українських вчених. І відразу ж піднялося питання про відкриття такого санаторію в горах Ялти. Місце було вибрано поспішно і за словами самих керівників ВУКСУ не зовсім вдало, так як санаторій був розташований далеко від моря. Тим не менш санаторій все ж таки розпочав свою діяльність з серпня 1921 рр. на кошти, виділені спеціально ВУКСУ на лікування наукових співробітників, що найбільше цього потребували. Кримський санаторій був розрахований на 75 місць на 6 літніх місяців і 25 місць в зимний період часу для хворих [5, с. 12]. За даними ВУКСУ, оздоровлення пройшли більше 800 науковців. Із них 50 чоловік не тільки відпочили, а й пройшли спеціальний курс лікування. Так як на початок 1920-х рр. загальна кількість науковців в УСРР становила більше 3000 осіб. Завдяки діяльності ВУКСУ, близько третини з них пройшли санаторне лікування і оздоровлення в будинках відпочинку [1, с. 67].

Також одним із головних напрямків соціального забезпечення наукових працівників було вирішення житлового питання. Першим кроком в даному напрямку було створення Житлової комісії при ВУКСУ, яка тісно співпрацювала з Вищою Житловою Комісією при Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітеті. Було створено спеціальний статут діяльності Житлової Комісії, обрано голову, секретаря та членів і поставлені чіткі завдання, які полягали в наданні кімнат, квартир, а також слідувала, щоб науковців не висиялися з

квартир. Результатом діяльності Житлової Комісії при ВУКСУ стало те, що вже з кінці 1922 року в УСРР науковцям було виділено 18 будинків на 800 кімнат [5, с. 13].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що, матеріальне становище і соціальне забезпечення наукової інтелігенції на початку 20-х років XX століття було вкрай важкому становищі. Вищому керівництву країни потрібно було діяти швидко, приймати відповідні рішення, щоб врятувати незахищений прошарок суспільства. І такі перші кроки були зроблені, було створено орган – ЦЕКУБУ і ВУКСУ, який метою своєю діяльності вбачав покращення становища науковців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Авдієнко М. О. Народна освіта на Україні / М. О. Авдієнко. – Харків, 1927. – 101 с.
2. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К. : «Едмонтон», 1992. – 156 с.
3. Коляструк О.А. Підтримка здоров'я та організація відпочинку інтелігенції УСРР у 1920-і рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць – К., 2007. – Вип.16. – Ч.ІІ. – С.119 – 128.
4. Организация науки в первые годы Советской власти (1917–1925): Сборник документов / М.С. Багракова, Л.В. Жигалова, В.Н. Макеева, Г.Е. Павлова, Е.В. Соболева, В.М. Суринов. – Ленинград «Наука», 1968. – 420 с.
5. Осмоловська О. Ю. Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920–1930-ті рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / О. Ю. Осмоловська. – Донецьк, 2004. – 19 с.
6. Петаченко Г.А. Проблема жилищных прав научных работников РСФСР в 1920-х гг. // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. – Сер. 3, Гісторыя. Філасофія. Псіхалогія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Права. – 2010. – № 1. – С. 21 – 25.
7. Хабибрахманова А.О. Проблемы социального обеспечения научной интеллигенции в начале 1920-х годов // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2010. – Т. 12. – № 2. – С. 124 – 128.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 331. – Оп. 1. – Спр. 6. – 390 арк.
9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 331. – Оп. 1. – Спр. 22. – 166 арк.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Коляструк О.А.

УДК 94(460):272-745.4]:274

*Юрій Крамар, Оксана Машталер
(Луцьк)*

ІНКВІЗИЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНТРРЕФОРМАЦІЇ В ІСПАНІЇ

У статті висвітлюється роль інквізиції як інструменту політики контрреформації в Іспанському королівстві. Проаналізовано діяльність іспанських протестантів та форми протидії реформаційному руху з боку інквізиційного трибуналу.

Ключові слова: Іспанія, інквізиція, протестанти, реформація, лютерани, аутодафе, єресь.

This article is about the Inquisition as an instrument of counterreformation in the Spanish kingdom. In particular, reviewed the activities of supporters of Lutheranism in Spain and what the Inquisition Tribunal opposed to them.

Keywords: Spain, Inquisition, Protestants, Reformation, Lutherans, Auto-da-fe, Heresy.

Реформація – церковно-релігійний та суспільно-політичний рух, спрямований на повернення до біблійних першоджерел християнства, який набув форми релігійної боротьби проти католицької церкви і папської влади. Початком Реформації вважається 31 жовтня 1517 року, день коли Мартін Лютер прибив до дверей Віттенберзької замкової церкви свої знамениті «95 тез». У них доктор богослов'я виступав проти продажу індульгенцій і влади Папи щодо відпущенням гріхів. У своєму вченні Лютер проголошував, що церква і духовенство не є посередником між людиною і Богом. Він оголосив помилковими претензії папської церкви на те, що вона може давати людям за допомогою таїнства «відпущення гріхів», «порятунок душі» шляхом особливих повноважень від Бога, якими вона нібито наділена [6].

Основна теза, яку висунув Лютер, наголошувала, що людина досягає «спасіння душі» (або «виправдання») не через церкву та її обряди, а за допомогою віри, дарованої їй безпосередньо Богом. Згодом виникають такі напрямки протестантизму як лютеранство, кальвінізм, цвингліанство, англіканізм та інші.

Римо-католицька церква засуджувала Реформацію та закликала до боротьби з нею в усіх католицьких країнах. Політика папського Риму, спрямована на викорінення ідеології і практики протестантизму отримала назву контрреформації.

В квітні 1521 року Адріан Утрехтський – Великий іспанський інквізитор, видав указ про те, що лютеранські книги в Іспанії повинні підлягати вилученню. У 1524 році іспанська влада заарештувала судно, яке прямувало з Голландії до Валенсії. Його відвели до одного з іспанських портів. Серед корабельного вантажу було знайдено лютеранські книги. Ці книги конфіскували і спалили, а капітана корабля і команду ув'язнили [6].

У 1528 році в Генті художник на ім'я Корнеліс постав перед судом, оскільки заявив про те, що сповідь не служить благим цілям. Корнеліс покався і тому був не страчений, а засуджений до довічного ув'язнення [8, с. 97].

Гуго де Сельсо, бургундський лікар, намагався пропагувати лютеранське вчення в Іспанії. В Толедо його засудили до спалення біля стовпа.

Інший реформатор – Мельхор Вюртембергський прибув до Валенсії з метою поширювати нове вчення. Він ходив вулицями і читав проповіді, закликаючи людей до каяття в зв'язку з близьким наближенням кінця світу. Діяльність Мельхора насторожила церковних служителів і останній постав перед судом. Мельхора врятувало лише те, що він зрікся своїх поглядів і тому зміг уникнути покарання [1, с. 179-180].

Перші зерна протестантизму були посіяні в Іспанії, як не дивно, імператором Карлом V. Це сталося всупереч його волі. Чимало дворян вирушили слідом за королем з Іспанії до Німеччини; там вони слухали проповіді протестантських пасторів. Чимало з них, стали прихильниками нового віровчення [2, с. 188].

Відомо, що якийсь Родріго де Валер з Лебріху поблизу Севільї почав проповідувати Євангеліє на вулицях Севільї, критикуючи владу Папи, культ Богородиці та святих. Йому вдалося згуртувати чимало прихильників, серед яких виявилися навіть священники. Однак, в справу втрутилася інквізиція, яка засудила проповідника до конфіскації майна і ув'язнення в монастир, де він і помер. Родріго де Валер залишив після себе учнів, серед яких найвідомішим став Хуан Жиль, більш відомий під ім'ям доктора Егідіо [5, с. 258], [2, с. 188].

В Іспанії в середині XVI століття було два осередки протестантизму: один в Севільї, інший в Вальядоліді. Севільську громаду заснував Хуан Жиль, котрий був настоятелем місцевого собору. Його запідозрили в симпатіях до лютеранства та засудили до тюремного ув'язнення в Тріанському замку. Після звільнення Хуан Жиль виїхав до Вальядоліда і там спілкувався з іншими реформаторами церкви. Доктора Егідіо врятувало лише те, що він помер до початку масових гонінь на протестантів [6].

Архієпископ ієронімітського ордену в Сан-Ісідро, Гарсія Аріас, відомий під ім'ям доктора Бланке, теж захопився лютеранським вченням. Він займав впливову посаду в місті. Під впливом його пропаганди чисельність протестантів у Севільї почала стрімко зростати. Невдовзі в цьому місті утворилася справжня протестантська громада. Її очолив лікар на ім'я

Лозада. Цей рух охопив навіть монастирі; так, відомим є факт, що монахи монастиря Сан-Ісідро дель Кампос прийняли лютеранство, а за ним пішли й інші [2, с. 190].

Аналогічний рух розпочався і в Вальядоліді. Ще в 1554 році якийсь молодий чоловік, на ім'я Сан Роман, був страчений під час аутодафе за лютеранську ересь. Після його смерті утворилася таємна євангельська церква, на чолі якої став домініканський монах Домінго де Раксас, син маркіза Пози; до нього невдовзі приєднався знаменитий доктор Августин Казаллу. У будинку матері останнього й збиралася конгрегація реформаторів [4, с. 690].

Головою цієї громади був дон Карлос де Сесов – син єпископа Піасенси, що свого часу став реформатом. Серед його однодумців були Антоніо де Ерресуело та його дружина Леонора де Сіснерос.

Недивлячись на протидію церкви, протестантизм в Іспанії поширювався стрімкими темпами. У багатьох провінціях (Леон, Стара Кастилія, Логроно, Наварра, Арагон, Мурсія, Гранада, Валенсія) не залишилось майже жодної знатної родини, у якій не було б adeptів або симпатиків протестантизму [3, с. 224].

За цих умов завдання Священного трибуналу полягало в тому, щоб насамперед перешкодити ввезенню в Іспанію протестантської літератури, в тому числі перекладів Біблії. Папська грамота Павла IV датована 1558 роком наказувала переслідувати еретиків, «ким би вони не були – герцоги, князі, королі або імператори». Королівським едиктом того ж року засуджувалися до спалення на вогнищі всі, хто продаватиме, купуватиме або читатиме заборонені книжки [2, с. 197].

Інквізиція розпочала активне переслідування протестантів в Іспанії близько 1560 року. Десятьох років їй виявилось цілком достатньо аби викорінити на Піренейському півострові «ересь», яка захопила більшу половину Європи [2, с. 186].

Фактично в один і той же день в Севільї, в Вальядоліді та інших провінціях, куди проникла «ересь», всі, хто був запідозрений в лютеранстві були схоплені інквізицією. В одній Севільї було заарештовано вісімсот осіб. Приміщень у в'язницях не вистачало, заарештованих довелося доправляти до монастирів і навіть до приватних будинків. Чимало протестантів, що залишилися на волі, самі здавалися в руки трибуналу, сподіваючись тим самим заслужити поблажливість церкви. За результатами розслідувань у Вальядоліді та Севільї відбулися аутодафе [3, с. 230].

Так у Вальядоліді інквізитори влаштували аутодафе у неділю 12 травня 1559 року. Засуджених налічувалося тридцять осіб, з них чотирнадцятьом винесено вирок – смертна кара. Це аутодафе відоме не лише тим, що відбулась масова страта протестантів Вальядоліда, а й тим, що на ньому вперше були присутні члени королівської сім'ї – принцеса Хуана, сестра Філіпа II, яка правила країною за відсутності брата, а також принц – дон Карлос – син Філіпа [6], [3, с. 231].

Восьмого жовтня того ж року відбулося друге аутодафе в Вальядоліді. Сам Філіп II був присутній на ньому з усім своїм двором. У той день страчено Домінго де Раксаса – пастора реформаторської церкви в Вальядоліді. На тому ж вогнищі було спалено п'ять монахинь, але їх спочатку задушили, аби створити враження, що ті зреклися своєї віри [2, с. 205].

У Севільї влаштували аутодафе, яке перевершило Вальядолід за кількістю жертв і суспільним резонансом. Перше аутодафе відбулося 25 вересня 1559 року. На ньому було засуджено 101 особу, з них 21 – спалили на багатті. Доктору Зафіа вдалося втекти, але було спалено його зображення. Серед страчених був відомий Аріас, названий «білим доктором», що запровадив реформаторство в монастирі Сан-Ісідро. Разом з ним загинуло три ченці з того ж монастиря [4, с. 691].

Друге аутодафе відбулося в Севільї 22 грудня 1560 року. Тоді спалили зображення трьох обвинувачених: померлого Егідія, Костянтина Понса і Жана Переса, які зуміли втекти. Водночас страчено п'ятьох жінок, що належали до однієї сім'ї. Одна з них, Марія Гомес, видала протестантів в Севільї. Особисто вона перебувала поза підозрою, однак одну з її племінниць заарештували. Під час тортур дівчина зізналась, що вся її сім'я належить до протестантів. Усіх ув'язнили, а пізніше засудили до спалення. Перед вогнищем, де вони

зустрілися в останній раз, молода дівчина кинулася до рідних, бажаючи прощення [2, с. 207-208], [4, с. 695].

Толедо влаштувало своє аутодафе, щоб відсвяткувати одруження Філіпа II з Єлизаветою Французькою. Таким був своєрідний подарунок короля молодій дружині з побажанням щасливого царювання.

Загалом, з 1560 по 1570 рік влаштовувалось щонайменше по одному аутодафе щорічно в кожній з дванадцяти провінцій Іспанії, які перебували у юрисдикції інквізиції. Всього відбулося не менше ста двадцяти аутодафе виключно для протестантів. В такий спосіб, вогнем і мечем інквізиція викорінювала протестантизм в Іспанії, звівши за десять років його вплив в країні до мінімуму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Biały L. Dzieje inkwizycji hiszpańskiej / Biały L. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1989. – 239 р.
2. Арну А. История инквизиции / Арну А. – СПб: Время, 1995. – 320 с.
3. Григулевич И. Р. История инквизиции. М.: Прогресс, 1980. – 574 с.
4. Ли Г. Ч. Инквизиция. Происхождение и устройство – Ли Г. Ч. – СПб.: Полигон, 1999. – 1248 с.
5. Макарова Н. Тайные общества и секты / Макарова Н. – Минск: Литература, 1997. – 370 с.
6. Испанская инквизиция. [Електронний ресурс] / Плейли Дж. – Режим доступу: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1001319>
7. Шейнман М. М. Папство. М.: Издательство АН СССР, 1961. – 210 с.

УДК 94:327]:(477:438)"1943"+351.776(477.82-22)(091)

Наталія Суліма
(Луцьк)

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ НА ВОЛИНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ПШЕБРАЖЕ ЛУЦЬКОГО ПОВІТУ)

У статті на основі аналізу опрацьованих джерел, висвітлюються причини, хід та наслідки українсько-польського конфлікту у польській колонії Пшебраже Луцького повіту (нині село Гайове Ківерцівського району). Події на Волині у 1943-1944 роках були тривалим міжнаціональним конфліктом, результатом якого стали значні людські втрати з обох сторін.

Ключові слова: Волинська трагедія, Українська повстанська армія, Армія Крайова, Пшебраже, українсько-польський конфлікт, Польське військове кладовище.

The article, based on the analysis of the elaborated sources, highlights the causes, course and consequences of the Ukrainian - Polish conflict in the Polish colony Pshebrazhe (Lutsk district) (now the village of Gayove, Kivertsy district). Events in Volyn in 1943-1944 were a long ethnic conflict; result of it are significant human losses on both sides.

Key words: Volyn tragedy, the Ukrainian Insurgent Army, National Army, Pshebrazhe, Ukrainian-Polish conflict, Polish military cemetery.

Волинь – прикордонна область України і у сторінки її історії вписано чорним рядком трагічні події українсько-польських відносин у роки Другої світової війни. Складна історична спадщина до цих пір породжує упередженість та недовіру між поляками та українцями. Події останніх років засвідчують, що гострі конфлікти минулого так чи інакше впливають на сучасні політичні стосунки між двома країнами. У зв'язку з цим проблема

українсько-польського конфлікту в період Другої світової війни набула статусу гострих викликів, які потребують продуманих, виважених, аргументованих, адекватних за форматом і змістом досліджень.

Минуло понад сімдесят років з часу кривавого протистояння на Волині, більш відомого в історичній науці як «Волинська трагедія», а остаточного з'ясування причин, перебігу та кількості жертв не зроблено й досі. Маловивченим є також польсько-український конфлікт в селі Пшебраже Ківерцівського району Волинської області.

Перед Другою світовою війною у Луцькому повіті Волинського воєводства у селі Пшебраже розташовувалася польська колонія. Давня народна назва місцевості – Перебріддя. Зі спогадів Степанюка Степана Даниловича, 1930 р. н., тогочасного суміжного села Озеро: *«За царської Росії під час розпродажу поміщицьких ґрунтів тут закладено польську колонію, названу чиновниками Преображенское чи Преображенное. Українці наколишніх сіл за законом нашої мови спростили до – Пшебраже»* [9, с. 52]. Так у 1864 році виникла польська колонія. За часів II Речі Посполитої у колонії збільшилась кількість населення за рахунок припливу з корінної Польщі. У 1938 році тут мешкало понад 1000 осіб [9, с. 52]. Пшебраже (нині село Гайове) увійшло в історію як найбільший центр польської самооборони у період Волинської трагедії.

11–12 липня 1943 року вважається початком Волинської трагедії, однієї з сумних сторінок у стосунках двох сусідніх народів. Історик, голова Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович, вважає, що вшанування пам'яті жертв українсько-польського конфлікту саме у названі вище дні є спекуляцією, оскільки масштабна акція, очевидно, мала залишити письмові сліди в документах УПА, проте жодного з них не збереглося. Тут варто зазначити, що у 2008-2010 роках В. В'ятрович був директором Галузевого архіву СБУ [4]. Професор В. Сергійчук стверджує, що до провокування українсько-польського конфлікту долучилися «вороги української державності» [10, с. 61]. У шифрограмі на ім'я командира радянських партизанів Рівненщини В. Бегми в червні 1943 року Микита Хрущов так пояснював суть українсько-польського конфлікту: «Моя думка, що все це – справа рук німців» [4]. Міністр гітлерівської Німеччини Альфред Розенберг заявляв: «На північно-західних територіях гауляйтерства Україна, останнім часом посилюлися виступи бандитських формувань, які іменують себе Армією Крайовою та Українською Повстанською Армією. Враховуючи те, що вони сформовані за етнічним принципом, варто зробити все, аби поляки і українці бачили своїми ворогами один одного, а не німецький Рейх» [1]. Чіткішими із цього приводу були слова Еріха Коха: « Нам треба домогтися, щоб поляк при зустрічі з українцем хотів його убити і щоб українець, побачивши поляка, теж хотів його убити» [1]. Відомо, що волинське керівництво Армії Крайової категорично забороняло місцевим полякам вступати до польських загонів допоміжної поліції. Це була позиція еміграційного польського уряду в Лондоні, про це свідчить звернення до населення Волині Волинського окружного делегата уряду Польщі: «В жодному випадку не можна сприяти німцям. Міліціонери – поляки, котрі беруть участь в руйнуванні домів, а також у вбивстві українських жінок та дітей, будуть виключені зі складу польського народу і жорстоко покарані» [1]. У своїй відозві від 8 травня 1943 року, Д. Клячівський (Клим Савур) закликає поляків, які служили в поліції та інших окупаційних органах, негайно залишити свої посади і не завдавати шкоди українцям: «Кожне наше спалене село, кожна наша жертва, що будуть з вашої вини, відіб'ються на вас...», – попереджував командир УПА [7]. Гітлерівці та поляки у квітні 1943 року спалили села Вовчицьк, Довжицю. Загорівку, Костюхівку, Яблуньку Луцького повіту [5, с. 217].

У липні 1943 року почалася так звана акція деполонізації, котра ставила ультиматум полякам протягом 48 годин залишити села, проте Армія Крайова заборонила полякам полишати Волинь. Винищення загонами УПА польського цивільного населення змусило поляків переховуватися. Одним з таких місць, де знаходили прихисток поляки, було село Пшебраже та територія навколо нього. Місцева жителька Віра Анатоліївна Шуляк, 1928 р. н.

так описує події літа 1943 року: «*Я, Віра Анатоліївна Шуляк, у селі Юзефин жила до 1943 року. Як сталася та ненависть між українцями і поляками у 43-му році, одні других почали вбивати, палити села, я з родиною тоді втікла на Пшебраже*» [9, с.149]. Мешканець села Миків Ковальчук Наркіс Васильович, 1921 р. н. пригадує: «*З Пшебража поляки стали нападати на наші села, забирали все. Було так. Прийшли, забрали в сусіда овечок, поклали на дідову хуру. Звався Дмитро Лойко. Заставили везти до Домашева. Завіз. Там його забили, а коней з овечками забрали*» [9, с. 149].

Так утворився великий табір для біженців. Протягом короткого часу в колонії Пшебраже вдалося організувати майстерню, в якій ремонтували пошкоджену зброю [9, с. 54]. Підфіцер Генріх Цибульський, який був «комендантом самооборони» у своїй книзі «Червоні ночі» описував події 1943 року [9, с. 53]. Пшеображенська самооборона співпрацювала з іншими дещо меншими самооборонами, котрі розташовувалися в сусідніх колоніях – Рафаловці та Германівці. Через перенаселення у складну проблему перетворилася справа харчування. Знайшли вихід – свавільні побори з небагатого українського населення навколишніх сіл. Поляки вдавалися до актів насильства, палили оселі, забирали зерно, худобу та одяг [3, с. 22]. Упівці намагалися не допускати нападів, але з помсти чинили так само. На території, куди зганяли худобу, було організовано навіть консервування м'яса. Продукція йшла як червоним партизанам, так і на німецький чорний ринок з Ківерець до Луцька в обмін на зброю та медикаменти. Через недотримання правил гігієни у колонії вибухнула епідемія тифу [9, с. 54].

У липні 1943 року командування самооборони, аби забезпечити запаси зерна для населення Пшебраже, вирішило організувати жнива [3, с. 22]. Перша атака бійців ОУН-УПА на околицю Пшебража відбулася 5 липня 1943 року. Поляки змогли мобілізуватися і відбити атаку, хоча з великими втратами. 12 липня 1943 року керівник самооборони Генріх Цибульський зі своїм загonom провів вдалу попереджувальну атаку на школу кадрів УПА. Найпотужнішою відплатою за убивства та грабунки впродовж ряду місяців з метою покласти край розбоям став «похід на Пшебраже» 30-31 серпня 1943 року [9, с.55]. УПА організувала мобілізацію для штурму Пшебраже. 31 серпня 1943 року розпочався штурм. Захисники попросили про допомогу партизанський загін Армії Крайової «Луна», який налічував 107 людей та самооборону з Рафалівки. Через Варханські болота, у напрямі на Германівку, пробрався ще один окремий загін захисників Пшебраже, який співпрацював з радянськими партизанами. Упівці зазнали втрат та почали відступати [2]. Цікавим є опис подій у книзі Єви та Владислава Семашків: «Бої довкола Пшебраже тривали весь день. Відбувалася важка битва, в якій із польського боку, крім відділів з Пшебраже, воювали: партизанський відділ Армії Крайової підпоручника Рекрутка «Джазги», відділ самооборони з відтинку Рожище та відділ радянських партизан Ніколая Прокоп'юка» [9, с. 54].

Про співпрацю поляків та радянських партизан пише й вітчизняний історик Ігор Ільюшин: «... Загін М. Прокоп'юка діяв у районі Цуманських лісів і тісно співпрацював з польської базою самооборони в селі Пшебраже» [6]. Можна собі лише уявити, що сталося б із 10 тисячами поляків, якби самооборона була розгромлена. З рештою, не важливо, хто допоміг полякам – були врятовані люди. Через брак документів, встановити кількість жертв Волинської трагедії та її безпосередньої складової – розстрілу цивільного населення у селі Пшебраже у липні-серпні 1943 року не можливо. Багато фактів не мають жодного документального підтвердження. Згідно з документами більшовицької влади від 1944 року в цьому населеному пункті не загинув жоден із тамтешніх жителів.

На околиці села Гайове (колишнє Пшебраже) у 2004 році з ініціативи Товариства польської культури на Волині імені Єви Фелінської облаштували цвинтар, який має назву- «Польське військове кладовище». Проте упокоєні тут не складали військової присяги, тобто вважати їх військовозобов'язаним не можна. За тогочасним правовим статусом в умовах польської держави, це були громадяни польської національності на окупованій СРСР території. Краєзнавець І. Пушук стверджує, що на теперішньому римо-католицькому

кладовищі в селі Гайове є поховані поляки, діти, які померли від епідемії, нечисленні бойовики, які загинули в сутичках із УПА. Проте кількості жертв дослідник не називає [9, с. 54]. Професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки М. Кучерепа дотримується думки, що тут поховані учасники партизанської бригади «Грюнвальд», «27 Волинської дивізії піхоти Армії Крайової» [8].

Отже, події 1943-1944 років стали кульмінацією довготривалого українсько-польського протистояння на західноукраїнських землях, зокрема, на Волині. Відповідальність за розв'язання міжнаціонального конфлікту повинні нести як і українці, так і поляки. Ця історична пам'ять потрібна для молодих поколінь, котрі будуть будувати спільне мирне європейське майбутнє, а недовіра та упередженість не повинні псувати добросусідські відносини. Болючий досвід повинен бути для нас також джерелом роздумів про те, що конфлікти між українцями і поляками часто використовували наші супротивники.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Боярчук П. Хто перед ким має вибачитися? [Електронний ресурс] / П. Боярчук // Волинь. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.volyn.com.ua/news/20113-khto-provinen-vibachatisya.html>.
2. Ваколюк В. Лампади пам'яті Пшебража / В. Ваколюк // Волинський Монітор. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://monitor-press.com/ua/2013-05-12-19-34-42/52-2009-07-16-12-22-45/2009-07-20-15-01-25/662-2009-11-09-13-37-32.html>.
3. Євницький З. Українсько – польські відносини на Ківерцівщині в 1943 році / З. Євницький. – К., 2007. – 44 с.
4. Зайцев О. До дискусії про витоки Волинської трагедії [Електронний ресурс] / О. Зайцев // Zaxid.net. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://zaxid.net/do_diskusiyi_pro_vitoki_volinskoyi_tragediyi_n1274984.
5. Ільюшин І. Волинська трагедія 1943-1944 рр. / І. Ільюшин. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 313 с.
6. Ільюшин І. Волинська трагедія 1943-1944 рр.: «пошук між двома правдами» / І. Ільюшин // Історична правда. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2011/07/13/45611>.
7. Ільюшин І. ОУН –УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів) / І. Ільюшин. – К.: Ін-т історії України, 2000. – 198 с.
8. Кучерепа М. До генези конфлікту: українсько-польські відносини на Волині напередодні Другої світової війни / М. Кучерепа // Волинь і Холмщина 1938–1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади ; голова ред. кол. Ярослав Ісаєвич. – Львів, 2003. – С. 59–70.
9. Пушук І. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Ківерцівський район / І. Пушук. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 312 с.
10. Сергійчук В. Український здвиг : Волинь. 1939-1955. / В. Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2005. – 840 с.
11. Сливка Ю.Ю. Українсько-польське протистояння періоду Другої світової війни: витоки та наслідки. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2003.

*Науковий керівник: кандидат історичних наук,
доктор гуманістичних наук в галузі історії, доцент Разиграєв О.В.*

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ В БІЛОМУ РУХОВІ

У статті розглядається Українська Галицька армія в протистоянні проти Збройних сил Півдня Росії. На підставі документів розглядаються об'єктивні та суб'єктивні фактори, що спричинили тимчасовий союз галичан і білогвардійців.

Ключові слова: Збройні сили Півдня Росії, Західноукраїнська Народна Республіка, Українська Народна Республіка, Білий рух, Поділля, Українська Галицька Армія.

The article considers the Ukrainian Galician Army in confrontation against the Armed Forces of the South of Russia. On the basis of documents are considered objective and subjective factors that caused a temporary alliance Galician and White Army.

Keywords: Armed Forces of the South of Russia, Western Ukrainian People's Republic, Ukrainian People's Republic, White movement, Podillya, Ukrainian Galician Army.

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності України у вітчизняній історичній науці розпочався якісно новий період. Дослідники отримали змогу неупереджено, спираючись на факти, архівні матеріали, відтворювати історичне минуле власної країни. Об'єктом посиленої уваги став період 1917–1921 рр., зокрема військовий аспект національно-визвольної боротьби. Однак сьогодні бракує фундаментальних праць, у яких би комплексно висвітлювалась тема запропонованого дослідження. Співставити та моделювати ситуацію тогочасних подій досить складно, адже значна частина збережених документів пройшла радянську цензуру, а очевидців тих подій немає в живих.

Актуальність. На даний час в Україні відбувається відновлення історичної пам'яті щодо Української Галицької армії (далі – УГА). Переважна більшість населення, мало цікавиться внеском галичан у формуванні нашої держави. У 2019 р., зі сторічної відстані, українська влада проводитиме активну просвітницьку роботу з цієї тематики, у війську буде введено почесні однострої УГА та армії УНР. Уже сьогодні, щоб уникнути провокацій, потрібно знати базові речі стосовно галицького війська.

Мета нашої роботи полягає у аналізі складного військово-політичного становища УГА восени 1919 р., причин і наслідків переходу її на бік армії Денікіна.

Виклад матеріалу. Проблему висвітлення ролі УГА у збройному протистоянні білогвардійцям висвітлював в своїй праці «Ландскнехти Галицької Армії» О. Стецишин [6]. У праці розглянуто маловивчене явище нашої історії як військового найманства. Автор зібрав кілька десятків унікальних офіційних документів періоду ЗУНР. У книзі подано біля сотні унікальних фотодокументів, здебільшого з приватних архівів, значна частина яких опублікована в перше. Окремі питання вивчення протистояння УГА і денікінців піднімалися у дослідженнях В. Волицького [1], А. Процика [5], О. Завальнюка [2], М. Ковальчука [3], О. Левицького [4].

Проаналізувавши вищевказані праці, ми вважаємо, що передислокувавшись 16-17 липня 1919 р. своїми головними силами на Поділля, галицька армія уберегла себе від неминучого розгрому, дістала історичний шанс продовжити на деякий час літопис бойових дій, підпорядкованих ідеї української соборної державності.

30 липня 1919 р. в штабі армії УНР українська сторона на нараді запропонувала представникам Антанти свій план ведення військових операцій проти більшовиків за участі денікінців і поляків. Згідно з поданою пропозицією передбачалось наступне: українська армія звільняє Правобережну Україну, виходить на Лівобережжя на лінію Київ – Чернігів і, таким чином, становитиме лівий фланг ЗСПР. Для цього планувалося українським військам

розбити частини більшовиків, які розташовувались над Дніпром до Одеси і створювали загрозу для успішних операцій білих; А. Денікін, звільняючи сили з Лівобережжя, повинен був направити додаткові війська для проведення наступу на Москву; польській армії передбачалось розгорнути наступ на білоруських землях. Арбітром і куратором операції мала стати Антанта, на яку мало покладатись врегулювання відносин українців з денікінцями та поляками.

Українські збройні сили розраховували отримати від країн Антанти допомогу в обмундируванні та боєприпасах, як й інші антибільшовицькі армії, що підтримувались цим блоком, для створення власної армії чисельністю 500 тис. бійців [4, с. 61].

Однак ні Денікін, ні Польща, ані Антанта цей план не прийняли. Проблема полягала в серйозних розбіжностях між цими союзниками УНР в політичній сфері. Польща планувала відновити свою державу до Дніпра. А. Денікін стояв на позиції «єдиної і неділимої Росії» [1, с. 146].

Укріпивши збройні сили УНР, за короткий час УГА врятувала незалежну українську державу від швидкої поразки і припинення національно-визвольної боротьби українського народу. Повернувши владу в десятках населених пунктів і відновивши в них українську владу, вона на деякий час пробудила в політиків надію на успішне продовження революції і її переможне завершення. Втоплена, але дисциплінована і морально незломлена, армія фактично без відновлення сил пішла разом з наддніпрянським військом у наступ на Київ – Одесу, повертаючи УНР частини втраченої території, збільшуючи державний простір, який слугував джерелом поповнення фінансових, матеріальних, людських і військових ресурсів.

Поява на театрі бойових дій денікінської армії (40 тис. осіб) зірвала плани українців оволодіти Києвом, спричинила до їх небажаного відходу на невизначені позиції. Цей рух, хоч і мав на меті захистити Українську революцію в оборонних боях, не додав УГА і республіканському війську бойового духу. До того ж було зрозуміло, що здолати Новоросійську армію, яку озброїла і підтримувала Антанта, складно. І навіть за цього, наперед програного розкладу сил, галичани виявилися вірними сподіванням, присязі, які на них продовжували покладати, доводили, що вони є вірними революції і готові за неї покласти життя. Фізичні жертви, падіння бойового духу не завдали УГА такого страшного удару, як епідемія тифу. Не більше 7% особового складу армії, які залишалися на фронті у листопаді 1919 р., могли чинити опір противнику, що фактично зняло питання про подальшу участь її в збройній боротьбі. Залишалось або дочекатися повної загибелі цього формування, або спробувати врятувати величезну кількість поранених та хворих. Командування армії, підтримане після вагань політичним проводом УНР, досягло поставленої мети – знесилена, небоєздатна, вражена пошестями УГА, не втративши своєї офіційної військової честі, політичної орієнтації, вимушено залишила армію УНР в прямій конфронтації з денікінцями. Кінець цього двобою не забарився – кілька повітів Поділля Директорія і уряд віддали під польський військовий контроль, сподіваючись, що проти Польщі Денікін не піде. Обов'язковою умовою договору з білогвардійцями галичани оголосили неможливість використання їх у війні проти УНР. Цього положення було дотримано сповна [3, с. 228].

Перехід УГА на бік залятих ворогів наддніпрянців – російського війська – викликав величезний громадсько-політичний резонанс, який базувався не на тверезому аналізі подій, а на емоціях. Зросло загострення непорозумінь між галичанами і наддніпрянцями. Ніхто із його представників не наважувався сказати, що через загрозу всезростаючої катастрофи УНР пізньої осені 1919 р. кілька тисяч не обмундиrowаних, не належно озброєних стрільців УГА (в селах Поділля переховувалося в декілька разів більше дезертирів з республіканського війська) становища не врегулювали все рівно б, навіть якби вдалося протриматися до поразки денікінців від більшовицького війська (з червоними треба було все одно воювати) [2, с. 108].

Вирішивши питання своєї участі в Українській революції на користь самозбереження і нейтралітету, УГА знову опинилась проти більшовиків. Тимчасовий мир з Денікіним, як і

поразки УНР, посилили ліворадикальні течії серед молодих галичан, які призвели спочатку до політичного розколу в їх рядах, а через певний час – до створення організаційних структур більшовицького напрямку, які склавши опозицію командуванню армії, за маніфестували в погодженні з радянськими частинами створення Червоної УГА – противника денікінщини. Внутрішні протиріччя у війську вирішувались болісно, але загалом на користь його нових кольорів. Змінивши регіон дислокації УГА подбала про своє життєзабезпечення, її тил було організовано відповідно до тодішнього динамічного воєнно-оперативного становища при участі армії і влади УНР. В матеріально-технічному плані галицьке військо знаходилося спочатку на самозабезпеченні. Продовольчо-фуражне питання вирішувалось через діяльність армійської інтендантської мережі. Практикувався натуральний обмін з фонду, відбитого у відступаючого противника. Харчове забезпечення погіршилося через відступ армії. Не надавали їй належної допомоги місцеві органи влади [6, с. 241].

Гірше, ніж з ворожими арміями і значним дефіцитом матеріальних ресурсів, галицьке стрілецьтво боролось з небаченим противником – застудними захворюваннями і масовими пошестями. Санітарно-медична служба не могла впоратися з цією небезпекою, припинити широкомасштабну госпіталізацію, яка призвела до зміни бойового статусу УГА. Із воюючої вона все більше перетворювалась в армію, що лікувалась. Гостро не вистачало медикаментів, медичного персоналу [4, с. 61].

1 листопада делегація УГА на чолі з отаманом О. Лисняком зустрілась з уповноваженим ЗСПР, командиром групи генералом Я. Слащовим, щодо обміну військовополоненими і укладання перемир'я. Як зазначає А. Процик [5], договір з галичанами найбільш вигідним був для А. Денікіна, тому що без УГА Петлюра навряд чи міг би витримати білогвардійсько-більшовицькі удари. Військовий союз з УГА не порушував принципу територіальної цілісності Росії, оскільки Східна Галичина не була частиною Російської імперії. До того ж, А. Денікін сам наполягав ще з вересня встановити теплі стосунки з галичанами, з метою вилучити їх з юрисдикції Петлюри. Тому, мабуть, не буде дивним позиція, яку зайняли білі щодо галичан [5, с. 208].

Галичани не прорахували того, що війна затягнеться до зими, і брак матеріального забезпечення винудить їх частково відступити від своїх ідеологічних переконань. Уклавши перемир'я з денікінцями, командування УГА, яке прийняло на себе вогонь осуду від співвітчизників і наддніпрянців, зберегло від остаточної загибелі свої частини, хворих і поранених вояків. Нейтральність УГА в українсько-білогвардійській війні реально не вплинула на зміну співвідношення сил. Вона мала швидше морально-політичний ефект, що давався взнаки у реалізації галицько-наддніпрянського і наддніпрянсько-галицького співробітництва. Тобто, ми бачимо, що доля УГА є закономірним перебігом подій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Волицький В. На Львів і Київ. Воєнні спогади 1918-1919 / В. Волицький. Торонто: Гомін України, 1963. 234 с.
2. Завальнюк О. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.) / О. Завальнюк. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2013. 292 с.
3. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння / М. Ковальчук. Київ : Темпора, 2006. 576 с.
4. Левицький О. Галицька армія на Великій Україні / О. Левицький. Відень, 1921. 194 с.
5. Процик А. Російський націоналізм і Україна в добу революції й громадянської війни / А. Процик. Київ, 2002. 294 с.
6. Стецишин О. Ландскнехти Галицької Армії / О. Стецишин. Київ: Часопис, 2012. 480 с.

Анна Шеремета
(Луцьк)

ГЕРАЛЬДИКА УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА: ДЕРЖАВНА, РОДОВА, ЗЕМЕЛЬНА, МІСЬКА

У багатьох європейських мовах назва «герб» є похідною від слова «зброя» («арма», «warpen» та інші.), що пов'язано з первісним виникненням гербів у лицарському середовищі. Генеза терміну спостерігається й на слов'янському підґрунті («оружіє», «клейнод»). Доба українського козацького гербоутворення розпочалася від кінця XVI ст. і тривала до кінця XVIII ст., тобто часу скасування рештків державно-політичних організацій – Війська Запорозького (Гетьманщина), Війська Запорозького Низового, Слобідської України.

Ключові слова: Українське козацтво, Запорозжя, Військо Запорозьке, державна, родова, земельна, міська геральдика.

In many European languages, the name «coat of arms» is the same as the derivative of the word «weapons», this is due to the initial appearance of coats of arms in a Knight environment. The genesis of the term is also observed on the Slavic background. The day of the Ukrainian coat formation began at the end of the XVI century and lasted until the end of the XVII century that is the time for the abolition of the remnants of state political organizations – troops of Zaporizhzhya (Hetmanate), the troops of Zaporizhzhya grassroots, Sloboda and Ukraine.

Key words: Ukrainian Cossacks, Zaporozhye, Zaporozhye Army, state, tribal, land, city heraldry.

Коріння козацького державоутворення сягає другої половини XVI ст., коли засновано Запорозьку Січ, як політичний та військовий центр низового козацтва. Відтоді Запорозжя на тлі політично-економічної мапи Європи незмінно впродовж кількох століть набуває обриси державного механізму з власною територією, адміністративною системою, незалежною внутрішньою та зовнішньою політикою.

На першій відомій військовій печатці, датованій 1592 роком, зображено козака з мушкетом, який символізує, як твердять історики, образ воїна славного Запорозького війська. Герб, немов своєрідний виклик зовнішньому від козацьких земель світу доказував, що існує окрема державно-політична одиниця.

Поява у запорозького козацтва власного герба пов'язується з проведеною у 1578 році реформою польського короля Стефана Баторія, що зазначається у Літописі гадяцького полковника Григорія Грабянки так (далі транскрипція сучасною українською мовою).

«А в літо 1576 за Стефана Баторія Короля Польського Козаки ліпший ще стрій учинили. Той же Король, побачивши в Козаках мужність велику з татарами на битвах, поставив їм Гетьмана, прислав їм корогви, бунчук і булаву, і на печаті герб, рицар з самопалом і на голові ковпак перекирвлений...».

Національна революція середини XVII ст. призвела до створення на більшій частині українських земель нової козацької держави – Війська Запорозького (Гетьманщина), що перебрало від Запорозжя назву, майже повністю систему державного устрою, військову організацію та державну символіку, зокрема й герб.

Герб Війська Запорозького від самих початків революції бачимо в широкому практичному застосуванні. Вже навесні 1648 р. козака з самопалом було розміщено в полі військової печатки новоствореної держави Богдана Хмельницького. А невдовзі по тому державний герб оздоблює гетьманські портрети, клейноди та особисті речі. Відтоді «рицар Войска Запорозького» незмінно репрезентуватиме Козацьку Україну аж до самого занепаду гетьманства.

Розквіт козацького герботворення в сфері державної геральдики припадає на середину XVIII ст., коли згідно з ордером гетьмана Кирила Розумовського «Герб нації Малороссійской» став широко використовуватися в козацькому прапорництві.

Бачимо «національний герб» також у художньому оздобленні картин, географічних карт, різноманітних коштовних предметів, сторінок козацьких літописів.

У той час, як у більшості країн Європи XVII ст. надання та використання гербів суворо регламентувалося, козацька верхівка, так само, як і середньовічне рицарство, добирала герби на власний розсуд, змінювала та модифікувала їх від покоління до покоління (лише з кінця XVII - початку XVIII ст. розпочинається процес закріплення особистих гербів як родових). Родова геральдика є найчисельнішим за своїм складом комплексом гербів козацької геральдики, яка почала формуватися невдовзі після створення держави Богдана Хмельницького.

Першим і найшанованішим геральдичним знаком козацької родової геральдики був герб «Божою милостию великого государя Богдана Хмельницького, гетьмана Войска Запорозького». Його вперше бачимо на титульному аркуші Реєстру 1649 р. Герб має вигляд знаку, що нагадує літеру W під хрестиком, над щитом зображено шолом під короною.

На двох печатках гетьмана Івана Виговського від 1652 та 1655 рр. бачимо родовий герб Виговських, який є класичним зразком руської геральдики і містить в щиті зображення знаку у вигляді з'єднаних між собою літер Т і W. Герби більшості наступних гетьманів уже мали безпосередньо козацьке походження і містили характерні для козацької геральдики символи. Зокрема, на печатці Якіма Сомка вміщено повний герб, у щиті якого зображено руку, яка тримає меч. Подібний сюжет має гетьманський герб Івана Брюховецького: на блакитному полі рука в червоному вбранні, яка тримає дві перехрещені стріли вістрями додолу, згори п'ять восьмипроменевих зірок. На гербі Петра Дорошенка зображено хрест над півмісяцем, який лежить рогами догори, здолу козацька шабля вістрям уліво. Перехрещені стрілу та шаблю мав на своєму гербі Дем'ян Многогрішний. Зображення вежі містилося на гербі Михайла Ханенка. Три хрести зображено на гербі Івана Самойловича. Три стріли – на гербі Івана Скоропадського. Хрест над серцем, яке пронизують навхрест дві стріли, на гербі Павла Полуботка. Панцир, який пронизують шість стріл, на гербі Кирила Розумовського.

Старими руськими гербами користувалися, зокрема, такі козацькі роди: Вуяхевичі та Косачі – гербом Корчак, Топольницькі – Сас, Корниловичі – Корнич, Зіневичі – Зенович, Лопати – Лопот, Мазепи – Курч, а Биковські, Валькевичі, Голуби, Журахівські, Лазаревичі, Ломиковські, Мануйловичі, Силичі, Тарасевичі, Терещенки, Турковські, Якимовичі та інші використовували руські герби.

З-посеред близько тисячі родових гербів Лівобережжя козацької доби, які відомі нам на сьогодні, майже 300 гербів мали польське походження. Найчастіше бачимо такі герби: Яструбець, яким користувалося 22 роди нової української шляхти, Остоя – 14 родів, Сліповрон та Наленч – по 11 родів кожний, Гоздава – 10 родів, Радван – 8, Побог, Люба, Дуброва, Яніна, Рава – 7, Долега, Заглоба, Кораб, Лис, Огон, Полукоза – 6, Леліва, Гриф, Топор, Правда, Помян, Прус I, Лодя – 5, Абданк, Бонча, Долива, Костеша, Лебідь, Нечуя, Холева – 4 та ін.

Ще кілька гербів козацької старшини були іноетнічного походження: пруськими гербами Дубровський, Їжак та Леський користувалися відповідно Юзефовичі, Лісовські та Лазаревські з Лазкевичами, інфлянтським гербом Фаренсбах – Федоровські, литовським гербом Китаवрус – Галагани. Ілрійське походження мав герб Милорадовичів, який їхні предки уживали ще за доби середньовіччя, а в останній чверті XVIII ст. знову повернулися до нього, дещо видозмінивши, хоча ще на початку цього сторіччя в їхньому гербі були присутні фігури, які більше пасували до козацького герботворення.

Комплекс земельних гербів можна поправу вважати окрасою всієї козацької геральдики, адже подібний феномен важко знайти в будь-якій іншій геральдичній системі. Для європейської геральдики характерною була наявність земельних гербів лише у великих

регіонів, які склалися на основі державних утворень середньовічної доби. Натомість у козацьких державно-політичних утвореннях бачимо цілу систему гербів не лише для територіально-адміністративних одиниць першого порядку (паланки, полки, повіти), а й для таких дрібних територіальних комплексів, як сотні, на які ділилася територія Гетьманщини та Слобідської України. На всій території Європи не знаходимо таких прикладів, коли територіально-адміністративна одиниця нижчого порядку, що містила в своєму складі одне містечко і кілька сіл, могла розпоряджатися власним гербом. Причому варто наголосити, що подібна практика була не поодиноким винятком, а загальним правилом: власний геральдичний знак мала практично кожна сотня. Козацька земельна геральдика як комплекс склалася порівняно пізно в першій половині XVIII ст., до цього трапляються хіба що поодинокі зразки земельного герботворення, такі, скажімо, як полкові герби Корсинського полку, що походять із третьої чверті XVII ст., і, можливо, окремі паланкові герби Запорозжя та полкові герби Слобідської України, що мали з'явитися наприкінці XVII – на початку XVIII ст.

Що ж до Гетьманщини, то процес набуття полками та сотнями власних гербів і використання їх на полкових та сотенних печатках, а згодом і знаменах, безпосередньо пов'язаний з утворенням наприкінці першої чверті XVIII ст. нових органів місцевого управління – полкових і сотенних канцелярій. На сьогодні відомі герби 111 полків, повітів (територіально-адміністративні одиниці, що з'явилися в 1763 р. внаслідок судової реформи гетьмана Кирила Розумовського) та сотень Гетьманщини і 92 міст, полкових та сотенних осередків. У 61 випадку зафіксовано одночасне використання гербів полком чи сотнею і відповідним полковим чи сотенним осередком (в інших випадках або міста не мали власних гербів, або сотенні канцелярії користувалися печатками сотенних осередків чи сотенної старшини).

З наявної 61 пари земельних та міських гербів, на прикладі яких ми можемо реально простежити ступінь впливу міської геральдики козацької доби на полкові та сотенні герби, в 37 випадках бачимо абсолютно різні сюжети. Лише в семи випадках герби полків чи сотень повністю збігаються зі змістом гербів власних осередків. А ще в 17 випадках подібність між відповідними земельними та міськими гербами є частковою. 50-ті роки XVIII ст. – час розквіту земельного герботворення Гетьманщини. Практично всі полки та сотні Війська Запорозького вже мали власні герби, що дістали широке застосування не лише в урядовій сфрагістиці, а й у козацькому прапорництві. Згідно з ордером гетьмана Кирила Розумовського від 8 березня 1755 р., на сотенних прапорах мали використовуватися, поряд із державним, відповідні сотенні герби. В окремих випадках на зворотньому боці сотенного прапору могли вміщувати герб полку, до якого належала відповідна сотня.

Традиції міського самоврядування, а разом з тим і геральдики, на землях Війська Запорозького склалися ще в докозацьку добу. Магдебурзьке право українських міст литовсько-польської доби – це вже не німецьке, а своєрідне українське муніципальне право, що виникло шляхом злиття і переплетення українського звичаєвого права з видозміненими та пристосованими до місцевих умов елементами різних правових систем, у тому числі й німецької. Міський устрій міст Речі Посполитої, що користувалися магдебурзьким правом, був магдебурзьким лише за назвою, за своєю ж суттю залишався самотнім слов'янським.

За нормами магдебурзького права, міський герб вважався невід'ємним атрибутом міського самоврядування. Його використання на міській печатці регламентувала ціла низка приписів у законодавчих збірниках («Статут Великого Князівства Литовського», «Права за якими судиться малоросійський народ»), якими користувалися в повсякденній практиці магістратські та ратушні суди. З огляду на це міська влада непривілейованих містечок, які, так само як і привілейовані, вважалися урядами магдебурзького права, не бачила потреби у додаткових санкціях на користування гербом. Таке право закономірно впливало вже з самої наявності фактичного міського самоврядування. Уживання міських гербів у Гетьманщині не було унормовано навіть на тому рівні, як у разі з земельними гербами, порядок розміщення

яких на полкових та сотенних прапорах регулювався ордером гетьмана Кирила Розумовського. Зумовлено це було тією обставиною, що міста цікавили гетьманську адміністрацію дещо менше порівняно з козацьким станом – соціальною основою тогочасної Української держави. До того ж, міста мали вже цілком сформовану систему організації, що не вимагала систематичного втручання з боку центральних державних установ, а визнавалася центральною владою в тому вигляді, в якому вона існувала фактично на основі звичаєвих норм і приписів українського муніципального права. Система міської геральдики Української козацької держави почала формуватися відразу після початку Національно-визвольної війни. Переважна більшість міських гербів козацьких часів була новотворами, і лише незначна частина міст Гетьманщини користувалася в своїй практиці старими гербами, що з'явилися в литовсько-польську добу. Приміром Лубни, Кролевець, Баришівка та інші залишили в ужитку на весь час існування козацької держави старі печатки з латиномовними довколаовими написами, а також і старі герби, в яких виразно простежується вплив річпосполитської геральдичної традиції. Деякі міста, змінивши власні печатки, залишили на них зображення гербів, що походили з попередньої доби (Київ, Стародуб, Ніжин, Пирятин, Полтава, Прилуки, Остер, Переяслав). В окремих випадках відбувалося переосмислення символіки (характерним прикладом є міський герб Чернігова, в якому зображення св. Володислава замінила постать козака) або повна заміна старого герба (приміром, герби Мглина та Погара).

Відомий український історик-геральдист О. А. Однороженко відмічає: «У козацьку добу, коли не існувало чітких соціальних меж, а окремі суспільні групи вели наполегливу боротьбу за власний привілейований статус, роль герба як соціально-правового інституту була насамперед соціально-ідентифікуючою. В такій ситуації мистецькі форми могли відігравати лише підпорядковану допоміжну роль, а не бути самоціллю. В зв'язку з цим варто наголосити на тому, що соціально-ідентифікуюче призначення герба, необхідність репрезентувати привілейований статус відповідного міста диктували, до певної міри, як лаконічність змісту, так і специфічність форми козацьких гербів. Разом із тим, об'єктивно зумовлена лаконічність змісту і форми вирішальним чином вплинула на формування одноцільної символічно-знакової системи козацької геральдики, а також на витворення спеціальних прийомів композиційного вирішення зовнішнього вигляду козацьких гербів».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Однороженко О. Князівські печатки Волині XV–XVII ст. // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Харків, 2004. – Том X. – С. 289-306.
2. Однороженко О. Державна і земельна геральдика і сфрагістика Війська Запорізького: Дис. ... канд. іст. наук. – Харків, 2003. – С. 7-8.
3. Лукомский В., Модзалевский В. Малороссийский гербовник. – СПб., 1912.
4. Гречило А. Затверження гербів міст Правобережної України в 1791-1792 роках. – К.; Львів, 1997. – С. 16.
5. Єремеев І. Герби гетьманів України. – К., 1998.
6. Смоленський В. Переяславщини та Слобожанщини // Пам'ятки України. – 1991. – №3. – С. 5.

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 32:324

Крістіна Зініченко
(Київ)

ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

На мою думку, варто почати з самого визначення терміну “демографічна політика”. Демографічна політика – це діяльність органів державного управління і соціальних інститутів, спрямована на створення сталих кількісних та якісних параметрів відтворення населення з метою подолання негативних демографічних тенденцій. Населення, його соціальне самопочуття та розвиток є визначальною ознакою суспільства, основою могутності держави. Тому дана сфера (демографічна) завжди є популярною темою для обговорення та взагалі об’єктом пильної уваги серед політиків та громадськості.

Приведемо приклад демографічної політики, спрямованої на зростання природного приросту населення, тобто за рахунок збільшення народжуваності. Яскравим прикладом слугують країни Західної Європи. Демографічна проблема залишається досить гострою з глобальних проблем людства. Нині найгірша ситуація цієї проблеми склалася в Африці. Країни Азії та Латинської Америки дещо стабілізували неконтрольований приріст населення, деякі з них наблизились до показників першого типу відтворення (низька народжуваність, низька смертність).

Найзначніші зміни в чисельності населення світу припали на ХХ ст. На початку 60-х рр. різко зросло населення Азії, Африки, Латинської Америки. Причинами цього явища були: отримання незалежності країнами цих регіонів, зменшення смертності населення, збільшення середньої тривалості життя і традиційно висока народжуваність. Із 80-х рр. проблема демографічного вибуху втратила свою гостроту: уповільнилися темпи приросту населення з 2,3 до 1,5 щороку; за прогнозами демографів, до 2100 р. чисельність жителів Землі має стабілізуватися в межах 10-12 млрд. світу. Але те, що 95% світового приросту припадає на країни третього світу, спричиняє інші проблеми: загальносвітове зниження рівня життя, зростання безробіття тощо.

Демографічна політика може мати ряд аспектів: вона може бути направленою на охорону стабільної чисельності народонаселення, на його ріст, чи на запобігання значного збільшення чисельності народонаселення.

Розвинуті держави в силу особливостей їх соціально-економічного розвитку раніше інших зіткнулися з рішенням демографічних проблем, викликаних, в першу чергу, тривалим падінням народжуваності їх населення. Так, США займають одне з перших місць по наявності бездітних сімей. У скандинавських державах також відмічається падіння народжуваності. На кожну жінку в розвинутих державах припадає у середньому 1,9 дитини /нульовий приріст/, в той час як у 1970 році було 2,5 дитини. В Англії, Швеції, Норвегії, Фінляндії він дорівнює 0,2%. В Австрії, Данії, Італії цей коефіцієнт дорівнює 0.

Тому саме в цих державах вперше було вироблено засоби, призначені подіяти на розвиток процесів народонаселення. Паралельно з падінням народжуваності тут відбувалися глибокі соціальні зміни, в контексті яких переглядались минулі уявлення про демографічний розвиток. Сьогодні розвинуті держави розробляють політику *соціальної адаптації*, що визнається західними вченими найбільш перспективною формою демографічної політики. Ідея соціальної адаптації, тобто, пристосування до змін у демографічних тенденціях, має сьогодні багато прихильників у Німеччині, Нідерландах, Швеції. Соціально-економічні фактори, що впливають на рівень народжуваності, існують в багатьох державах. У розвитку системи таких заходів держави Західної Європи значно випереджають Північну Америку.

В структурі соціально-економічних заходів найбільш розповсюджені *допомоги та надбавки*, а також *податкові пільги*, причому останні все більше уступають першість

допомогам та надбавкам, список яких дуже різноманітний. До економічних засобів відносяться також різні *непрямі пільги* – транспортні, житлові тощо.

Найбільш розповсюдженим засобом боротьби з падінням народжуваності, особливо в державах з розвинутою системою сімейного страхування, стало підвищення рівня матеріальної допомоги сім'ям. Але при цьому уряди, як правило, заперечують суцільно демографічні цілі, а мотивують цей крок чисто соціальними причинами. Для держав Західної Європи найбільш характерна система *сімейних надбавок*, що виплачуються по прогресивній шкалі, причому об'єми їх досить значні.

Не менш важливим засобом, спрямованим на подолання протиріч між материнством і домашньою зайнятістю жінки, є оплачувана *відпустка за вагітністю та доглядом за дитиною*. Так, у Франції та Швеції післяродова відпустка сплачується в розмірі 90\$ від риння заробітної плати. Однак, в Швеції це правило розповсюджується лише на першу половину відпускну післяродового періоду. У другій його половині жінка отримує фіксовану суму, що не залежить від її доходу.

Найбільш тривала післяродова відпустка надається у Швеції – 26 тижнів, Австрії – 17, Фінляндії – 13 тижнів. Найменш тривала – в державах, що не реалізують офіційно демографічну політику, наприклад, у Великобританії, Бельгії та Нідерландах – 6 тижнів.

У той же час у розвинутих державах відсутній єдиний погляд на наслідки низької народжуваності в сполученні з переважаючою у свідомості громадян установкою на неутручання держави в процес прийняття рішень. Однак, засоби впливу на демографічну поведінку закладені у комплексі конкретних законодавчих, економічних, соціальних інститутів та факторів, розвиток системи яких продовжується.

Держави, що розвиваються, у зв'язку з нерівномірністю соціально-економічного росту, опинились у скрутному становищі в області демографії. Феномен демографічного вибуху загострив й притаманні цим державам соціально-економічні протиріччя, зігравши роль каталізатора у процесі розробки та реалізації їх демографічної політики.

Що ж, поговоримо про історію. Історія демографічної політики сягає часів глибокої давнини. Вона знайшла відображення в багатьох правових і законодавчих актах стародавності, особливо у випадках перенаселення країн або, навпаки, великих людських утрат. За середньовіччя, в умовах підвищеної смертності через війни й епідемії, деякі демографічні заходи, здебільшого стихійні, були спрямовані на збереження високого рівня народжуваності. У нові часи першою країною, де демографічна політика, що стимулювала народжуваність і одержала цілком виразне оформлення, була Франція. Потім таку політику стали практикувати й деякі інші країни Європи. Далі її почасти заступила політика, спрямована на стримування темпів приросту населення. Така ж зміна пріоритетів – залежно від фази демографічного переходу – була характерна і для новітнього часу. Найбільший розвиток і поширення демографічної політики маємо у другій половині ХХ ст., що зумовлене, з одного боку, настанням демографічного вибуху, а з іншого боку – демографічної кризи. Багато політиків і вчених побачили в ній чи не головний засіб стримування зростання населення в першому і його прискорення – у другому випадку.

Інформації про поширення демографічної політики в сучасному світі не завжди можуть бути зіставлюваними. Так, за одними даними, у розвинутих країнах різні форми контролю народжуваності застосовують близько 70% жінок репродуктивного віку, у країнах, що розвиваються, – 50%. За іншими даними, більш-менш активну демографічну політику здійснює приблизно половина всіх країн світу. За третіми, – лише з 1970 до 1993 р. число подружніх пар у країнах, що розвиваються, які використовували різні форми планування родини, збільшилося в 10 разів (з 40 млн. до 400 млн.), а число самих цих країн зросло до 130. За четвертими даними, кількість учасників планування родини до 2000 р. у Східній і Південно-Східній Азії перевищила вже 300 млн., у Південній Азії – 100 млн., у Латинській Америці – 75 млн. родин. Як бачимо, важко визначити, якою мірою ці відомості відповідають або суперечать одна одній; але в цілому вони свідчать про те, що поширення демографічної політики набуває усе більшого розмаху.

У країнах, що розвиваються, які ще перебувають на стадії демографічного вибуху, основна мета демографічної політики полягає в зниженні коефіцієнтів народжуваності і природного приросту населення. Народжуваність зменшується в результаті популяризації і поширення контрацептивів, санітарної освіти, консультування з питань планування родини, пропаганди переваг малодітної родини, а також стимулювання малодітності за допомогою різного роду економічних і адміністративних заходів. Деякі країни не тільки дозволяють, але й усіляко вітають добровільну стерилізацію чоловіків і жінок.

Одним з дійових заходів демографічної політики є законодавче підвищення віку одруження. Наприклад, у Китаї він був підвищений до 22 років для чоловіків і 20 років для жінок, в Індії – відповідно до 21 року і 18 років. Реально ж спостерігається ще більше «старіння» шлюбу, зумовлене тим, що значна частина молодих людей прагне одержати освіту, а потім здійснити професійну підготовку, сполучаючи її з трудовою діяльністю. Ще 15–20 років тому середній вік наречених у країнах, що розвиваються, складав 16–18 років, а до початку ХХІ ст. навіть в Африці він став перевищувати 20 років, в Азії ж і особливо в Латинській Америці «постарів» ще більше.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/geographic/geo/736.html>
2. Політологія для вчителів [Електронний ресурс] / К.О. Ващенко, В.О. Корнієнко. – Режим доступу: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/politolog/162..htm>
3. Раковский С.Н. Население мира в конце ХХ – начале ХХІ в. Демографическая ситуация // География в школе. – 2002. – №8. – С.3–11.
4. Електронний ресурс. – режим доступу: <http://lektsii.com/2-107251.html>

Науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент Бульбенюк С.С.

УДК 32:324

*Євгенія Норенко
(Київ)*

ПОЛІТИКА ЯК РИНОК, МИСТЕЦТВО, ГРА ТА ВІЙНА У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Розглянуто політику у її чотирьох основних проявах: політика як ринок, політика як війна, політика як мистецтво і політика як гра. Запропоновано базову характеристику цих видів політики, наводяться їхні переваги та недоліки. Проаналізовано взаємодія учасників політичного процесу та можливі наслідки провадження тієї чи іншої політики для виборців.

Ключові слова: політичні ігри, політичні війни, мистецтво політики, маркетингізація політики, політична кампанія.

This article reveals politics in its different forms: politics as the market, politics as a war, politics as art and politics as a game. The main features of these kinds of politics are considered, with their advantages and drawbacks. The interaction of the political process participants and possible outcomes of the certain politics are analyzed.

Key words: political games, political wars, the art of politics, politics marketization, political campaign.

Найпопулярнішою темою сьогодення серед всіх верств населення є тема політики. Про неї думають і проблеми, пов'язані з нею, намагаються аналізувати та вирішувати майже всі. Політика – це те, про що не говорять тільки малі діти. Саме така популярність цієї теми підтверджує її актуальність. З екранів телевізорів та шпальт газет все здається досить просто: є політики, які, на думку народу, покликані служити людям, є виборці, які регулярно ходять на вибори, голосують за певні політичні кола, сподіваючись на зміни на краще. Але чи все так просто у реальності?

Безліч вчених та експертів у царині політики займаються вивченням політики, дослідженням політичних процесів та їх впливу на життя суспільства, розробкою стратегій управління державою та суспільством, а також іншими питаннями, пов'язаними з темою політики [3]. В залежності від того, як точиться політична боротьба та яку роль відіграє політика в житті суспільства, її розглядають як ринок, війну, мистецтво та гру.

За останні роки в суспільстві з'явився тренд бачення політики як ринку, що оснований на певних аналогіях: політика – це ринок, партії – це фірми-конкуренти, що продають свої товари та послуги, а виборці – споживачі, які під час виборчої кампанії вирішують, політику якої партії вони хочуть купити. В сучасній політичній науці існує термін «маркетингізація політики» [5].

Прихильників цієї теорії часто критикують за те, що подібним поглядом на політику вони спрощують її сутність і зводять все до конкуренції між виборцями. В свою чергу вони наполягають на тому, що такий погляд є актуальним, оскільки головним продавцем є держава, а покупцем – громадяни. Як фірма-виробник, держава повинна знати потреби споживача (тобто громадян) і робити все можливе для їх задоволення. Такі відносини між державою, політичними партіями та пересічними громадянами приводять до демократизації суспільства. На перший погляд, підхід до політики як ринку є справді цінним. Втім, якщо проаналізувати «товар», який «продають» політичні партії під час передвиборчих кампаній, то виявиться, що він фальшивий. Адже більшість того, що продається, є брехнею. Часто заявлені у виборчих програмах цілі є недосяжними навіть за максимальних старань політиків через соціально-економічні та інші чинники, які склались у державі. Прибічники наявності брехні у політиці звинувачують виборців у її існуванні. Вони стверджують, що люди самі провокують брехню з боку політиків завдяки своїм нереалістичним очікуванням кращого життя [1, 7]. Отже, політика як ринок була б значно ефективнішою, якби товар, який купують у політичних партій споживачі-виборці не був порожніми обіцянками. Оскільки передвиборчі обіцянки політиків часто не переходять в реальні дії, то політика як ринок не реалізує свій потенціал.

Однією з найдавніших форм політики є політика як мистецтво. Це мистецтво керування державою та застосування влади. Суть політики як мистецтва базується на тому, що вона, як і мистецтво, залежить не стільки від об'єктивних, як від суб'єктивних факторів, котрі складно, а частіше і зовсім неможливо проаналізувати логічно. Через це люди в політиці повинні мислити і діяти творчо. На відміну від багатьох наук, політика не базується на низці установлених наукових фактів, аксіоматичних знаннях та стандартних рішеннях. У політиці майже неможливо сказати, що щось буде точно так, все дуже ймовірно. Вихідна інформація неповна, чинники непередбачувані та постійно змінюються, ніхто не може з впевненістю передбачити кінцевий результат. З огляду на це, перед політикою стоїть важливе завдання: приймати раціональні політичні рішення, використовуючи замість точних знань теоретичні, логічні висновки, перевірені історичною практикою, уяву та інтуїцію, творчу сміливість та фантазії [2]. Якщо брати до уваги те, що основною метою політиків повинно бути служіння своєму народу, то саме політика як мистецтво, краще будь-якої іншої її форми, покликана це зробити. Саме мистецтво правильного регулювання процесів в межах та поза межами країни, може привести до досягнення цієї мети.

Говорячи про політику як гру, мають на увазі діяльність політичних груп, спрямовану на встановлення правил життєдіяльності людей в державі, встановленню та підтриманню певного порядку відповідно до прийнятих норм і принципів. Важливою частиною політики як гри є політична боротьба між різними силами. Політики виступають гравцями. Політична гра відбувається в досить замкнутому просторі, доступ до якого обмежений. Існують певні правила та критерії, невідомі іншим. Політик грає за головний приз – владу, якої завжди мало. Суперником є інший політик, який бореться за те ж місце під сонцем. Отримуючи владу, гравець може змінювати правила гри та диктувати свої умови іншим. В демократичному суспільстві, де регулярно проходять вибори до органів влади, політична гра обмежена часовими рамками – від виборів до виборів. Часто, женучись за головним призом,

гравці заходять за межі дозволеного, гра стає дуже агресивною, навіть може перейти в політичну війну [4]. Основним недоліком політики як гри є те, що під час політичних ігор задіяні люди, які повинні працювати на благо суспільства, «заграються» і забувають про людей зовсім, згадуючи про них тільки на початку наступної передвиборчої кампанії.

Про 37-го американського президента Річарда Ніксона говорять, що він не просто грався в політичні ігри з опонентами, а що це була справжня війна проти ворогів [8]. У подоланні супротивників йому допомагали його вміння стратега і тактика. Хоча існує також інша думка про його політичну поведінку. Деякі дослідники вказують, що Ніксон неправильно зрозумів правила гри, тому перетворив політику на війну [6]. Попри такий погляд, саме з його професійною діяльністю пов'язують термін «політика як війна». У політиці як війні застосовуються агресивні дії, спрямовані на перемогу над політичними опонентами. Широко використовується пропаганда, дезінформація, психологічний вплив та залякування як опонентів, так і суспільства в цілому. На тлі цього виокремлюються власні позитивні сторони, які протиставляються слабким якостям опонента. В політичні війни активно залучають так званих агентів впливу, шпигунів, журналістів, корисних ідіотів тощо. Політика як війна – це найбрудніший і найжорстокіший її прояв, оскільки в ній багато брехні, яка часто приводить народ до божевілля, сприяє зміцненню тоталітарних режимів та провокує виникнення справжніх війн.

У висновку до вищесказаного треба зазначити, що у реальних політичних процесах неможливо повністю відокремити розглянуті форми політики. Вони тісно переплетені одна з одною. Серед чотирьох розглянутих проявів політики «мистецтво» та «ринок» є такими, які справді можуть сприяти зміцненню демократичного суспільства, покращенню рівня життя громадян, налагодженню міжнародних відносин за умови, що «мистецтво» будуть творити справжні «митці», а на «ринкові» будуть продаватись реальні послуги та товари, а не тільки обіцянки. Політику як війну та гру вважають такими, які спрямовані на задоволення амбіцій певного кола людей, та такими, що мало сприяють покращенню життя пересічних громадян.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Багманова А. Р., Артамонова М. О. Феномен лжи в современном обществе и политике / А. Р. Багманова, М. О. Артамонова // Международный студенческий научный вестник. – 2015. – № 6. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=13413>
2. Брегеда А. Ю. Основы политологии: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 312 с.
3. Головатий М. Ф. Професія – політик / М. Ф. Головатий. – К. : Парлам. Вид-во, 2000. – 88 с.
4. Кершис О., Мотузенко Б. Политика как игра (основы игрового анализа политики) / О. Кершис, Б. Мотузенко. – [Електронний ресурс] // Сайт київського філософського клубу «Мінерва» – Режим доступу: http://netgorod.narod.ru/articles/Motuzenko_Kershits.htm
5. Недяк И.Л. Маркетизация политики в логике и концепциях политического маркетинга / И.Л. Недяк. // PolitBook. – 2013. – №4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/marketizatsiya-politiki-v-logike-i-kontseptsiiyah-politicheskogo-marketinga>
6. Drew E. Richard Nixon Was Not Misunderstood / Elizabeth Drew // Huffpost. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.huffingtonpost.com/elizabeth-drew/richard-nixon-was-not-mis_b_7744548.html
7. Perkel M. Politics and Lies – Why Politicians Lie / M. Perkel. – [Електронний ресурс] // Marc Perkel's Web Site. – Режим доступу : <http://www.perkel.com/politics/lies.htm>
8. Profiles of U.S. Presidents / [The Library of Congress] – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.presidentprofiles.com/Kennedy-Bush/Richard-M-Nixon-Politics-as-war.html>

Науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент Бульбенюк С.С.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 346.11

*Катерина Шабельник
(Київ)*

ООНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню щодо оновлення і доповнення принципів господарського судочинства в розрізі того, що було ухвалено нову редакцію Господарського процесуального кодексу України. Проведено порівняння принципів господарського судочинства з закріпленими конституційними засадами судочинства в Україні.

Ключові слова: принципи, судочинство, процес, господарський, гласність, оновлення.

The article is devoted to the study on updating and supplementing the principles of economic legal proceedings in the context of the adoption of a new version of the Economic Procedural Code of Ukraine. The comparison of the principles of economic justice with the constitutional principles of legal proceedings in Ukraine is carried out.

Key words: principles, legal process, process, economic, publicity, updating.

З огляду на набрання 15 грудня 2017 року чинності нової редакції Господарського процесуального кодексу України (надалі за текстом – ГПК України), у зв'язку з прийняттям 03 жовтня 2017 року Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (надалі за текстом – Закон від 03 жовтня 2017 року), актуальним є дослідження змін, внесених вказаним законодавчим актом принципів господарського судочинства, а також порівняння внесених змін та попередньої редакції Господарського процесуального кодексу України.

Законом від 03 жовтня 2017 року у новій редакції ГПК України значною мірою розширене закріплення принципів господарського судочинства. У порівнянні з попередньою редакцією ГПК України, принципам приділено значно більше уваги.

Так принципи господарського судочинства закріплені в ГПК України нової редакції у статті 2 «завдання та основні засади господарського судочинства». Частина 3 вказаної статті містить перелік основних засад (принципів) господарського судочинства, якими є: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін; 5) диспозитивність; 6) пропорційність; 7) обов'язковість судового рішення; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 9) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках; 10) розумність строків розгляду справи судом; 11) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 12) відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення [2].

В контексті даної статті вважаю за доцільне провести порівняння наведеного переліку принципів господарського судочинства, з переліком, який міститься в Конституції України. Статтею 127 Конституції України закріплено такі основні засади судочинства України: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 2) забезпечення доведеності вини; 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; 5) забезпечення обвинуваченому права на захист; 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 7) розумні строки розгляду справи судом; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; 9) обов'язковість судового рішення. Окрім того,

статтею 8 Конституції України закріплений принцип верховенства права, який визнається і діє на території України [1].

Отже, у ГПК України закріплені такі засади судочинства, які прямо передбачені Конституцією України: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (даний принцип господарського судочинства доповнено словом «відкритість», що додаткового розширює його та спрощує подальше застосування); 4) змагальність сторін; 5) розумність строків розгляду справи судом; 6) обов'язковість судового рішення; 7) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 8) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках [2].

Крім того, у даному випадку, законодавцем вважається за доцільне розділити конституційний принцип «забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення» та розділити його на два принципи, такі як: «забезпечення права на апеляційний перегляд справи» та «забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках».

Окрім закріплення переліку основних засад (принципів) господарського судочинства Законом від 03 жовтня 2017 року також розширено зміст окремих принципів господарського судочинства.

З внесенням змін до ГПК України, у ньому з'являються: стаття 7, присвячена принципу рівності перед законом і судом; стаття 8, яка значно розширює принцип гласності господарського судочинства та чітко регламентує проведення в залі судового засідання фотозйомки, відео- та аудіозапису з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених ГПК України; статтею 9 регламентовано відкритість інформації щодо судової справи; стаття 10, якою закріплено принцип здійснення господарського судочинства державною мовою; стаття 11, якою закріплено конституційний принцип верховенства права, а також джерела права, що застосовуються судом; стаття 13 – принцип змагальності сторін; стаття 13 – принцип диспозитивності господарського судочинства; стаття 15 – пропорційність у господарському судочинстві; стаття 17 – закріплення принципу перегляду справи та на оскарження судового рішення; стаття 18 – закріплення принципу обов'язковості судових рішень [3].

Звертаючи увагу на принцип гласності судового процесу зазначимо наступне.

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами визначені Конституцією України як одні з підвалин судочинства. До прийняття Закону від 03 жовтня 2017 року засада судочинства в частині повного фіксування судового процесу технічними засобами не має повного та ефективного відображення в процесуальному чинному законодавстві. Причина цього – в існуванні певних розбіжностей в чинних нормативних актах.

Приміром, частиною 4 статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено: «Особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом. Трансляція судового засідання проводиться з дозволу суду. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання і здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав. Суд може визначити місце в залі судових засідань, з якого має проводитися фотозйомка, відеозапис» [4].

Отже, Законом «Про судоустрій і статус суддів» закріплена відсутність потреби отримувати окремий дозволу суду для фіксування судового засідання.

Проаналізуємо зміни, внесені до Цивільного процесуального кодексу України Законом України від 03 жовтня 2017 року. Приміром, стаття 7, частина 4 якої викладена без виникнення суперечності з положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а в частинах 6 та 7 наведені обмеження, за якими може відбуватися зйомка судового процесу.

Відповідно, Законом України від 03 жовтня 2017 року запропоновано більш вдале закріплення принципу гласності судового процесу в частині його фіксування особами, які присутні в залі судового засідання, що ліквідує розбіжність між чинними законодавчими актами, що, своєю чергою, спростить їхнє застосування і дасть змогу особам, що присутні в залі судового засідання, більш ефективно реалізовувати свої права.

Щодо положень ГПК України, де принцип гласності розгляду був закріплений статтею 4⁴, якою врегульовувалося лише фіксування судового процесу технічними засобами та його відображення у протоколі судового засідання, з одночасним посиланням на положення статті 81¹ Кодексу, то питання фіксування судового процесу засобами фотозйомки, аудіо- та відеозапису залишалося повністю не врегульованим.

Законом України від 03 жовтня 2017 року запроваджена стаття 9 ГПК України, яка врегулювала питання здійснення особами, присутніми в залі судового засідання, представниками засобів масової інформації змоги фотозйомки, відео- та аудіозапису в залі судового засідання з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених Кодексом.

Наведені приклади змін, запроваджені Законом від 03 жовтня 2017 року, на мою думку, нормативно врегульовують неоднакове застосування процесуальних норм судовими органами та забезпечать реальне дотримання принципу гласності судового процесу. З внесеними змінами до ГПК України, законодавцем дійсно розширено принцип гласності судового процесу без порушення прав учасників судового процесу, з огляду на законодавчо закріпленні обмеження здійснення в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду.

Окрім того, вважаю за доречне зазначити, що хоча зміни, які внесені до ГПК України в основному є позитивними і спрямованими на розширення прав та свобод учасників судового процесу, внесення статті 10 «мова господарського судочинства» є менш доречними, ніж закріплення принципу державної мови господарського судочинства у статті ГПК України попередньої редакції.

Так стаття 3 ГПК України попередньої редакції містила відсилання до статті 14 Закону України «Про засади державної мовної політики», що було доречним з огляду на наявність в такій статті закріплення права у межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), що відповідає умовам частини третьої статті 8 Закону України «Про засади державної мовної політики», за згодою сторін на здійснення судом провадження цією регіональною мовою (мовами) [5].

Однак, зі змінами, внесеними до ГПК України, положення попередньої редакції були повністю замінені та впроваджено статтю 10 ГПК України, якою чітко закріплено, що господарське судочинство в судах здійснюється державною мовою. Суди забезпечують рівність прав учасників судового процесу за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасникам судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

Таким чином, з прийняттям Закону від 03 жовтня 2017 року значно розширено, полегшено практичне застосування одних принципів господарського судочинства, однак, одночасно з цим створено певні нормативні розбіжності між чинними законодавчими актами.

З огляду на викладене, пропонується доповнити частину першу статті 10 ГПК України та викласти її у наступній редакції: «Господарське судочинство в судах здійснюється

державною мовою з урахуванням положень статті 14 Закону України «Про засади державної мовної політики».

Отже, у статті проведено порівняння засад господарського судочинства, закріплених у новій редакції ГПК України та засад судочинства, визначених Конституцією України, окрім того, проаналізовано оновлення принципів гласності та державної мови господарського судочинства.

Хоча не всі зміни на оновлення проаналізовані у даній статті, сподіваємося, що нова редакція ГПК України сприятиме втіленню принципів господарського судочинства та спростить їхнє застосування на практиці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України / відомості Верховної Ради України офіційне видання від 23.07.1996 – 1996 р., № 30, стаття 141.
2. Господарський процесуальний кодекс України / відомості Верховної Ради України офіційне видання від 11.02.1992 – 1992 р., № 6, стаття 56.
3. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» / відомості Верховної Ради України офіційне видання від 01.12.2017 – 2017 р., № 48, стор. 5, стаття 436.
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» / відомості Верховної Ради України офіційне видання від 29.07.2016 – 2016 р., № 31, стор. 7, стаття 545.
5. Закон України «Про засади державної мовної політики» / відомості Верховної Ради України офіційне видання від 07.06.2013 – 2013 р., № 23, стор. 1237, стаття 218.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Бевз С.І.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 78.03:378(477)

Ірина Бойко
(Умань)

АНАЛІЗ ТВОРЧО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИДАТНОГО ПІАНІСТА-ПЕДАГОГА Ф. ЯКИМЕНКА

У статті окреслено сутність педагогічної та просвітницької діяльності Федіра Якименка. Його вагомий внесок у розвиток та становлення сучасної української музичної школи.

Ключові слова: вища музична школа, національних традицій музичного виконавства, фортепіанна школа.

The article outlines the essence of Pedagogical and Educational Activities of Fedir Yakimenko. His significant contribution to the development and formation of a modern Ukrainian music school.

Key words: higher musical school, national traditions of musical performance, piano school.

В сучасних умовах розвитку педагогічної освіти та науки актуальною залишається проблема пошуку та впровадження нових форм та методів викладання фахових дисциплін у навчальних закладах, зокрема, закладах мистецької освіти. Важливим чинником для професійного розвитку та виховання фахівця є глибоке дослідження надбань фундаторів української фортепіанної школи, перш за все, Г. Беклемішева, Ф. Блюменфельда, Т. Лешетицького, М. Лисенка, К. Михайлова, Г. Нейгауза, В. Пухальського, Б. Яворського, Ф. Якименка – митців, які створили піаністичну школу як основу розвитку фортепіанної педагогіки в різних регіонах України та за її межами.

Знаменним етапом у становленні української вищої музичної школи було відкриття першого в Історії національної освіти музично-педагогічного факультету в Українському інституті ім. М. Драгоманова в Празі. Визначну роль в існуванні цього факультету відіграв один з найяскравіших українських композиторів ХХ ст. європейського масштабу Ф. Якименко (1876–1945) [2].

Федір Степанович Якименко – український композитор, піаніст, педагог ХХ ст., один з визначних представників неоромантичної течії в музиці з помітним впливом імпресіонізму. У 1900 р. закінчив Петербурзьку консерваторію по класу фортепіано у М. Балакірева, по класу композиції у М. Римського-Корсакова та А. Лядова. З 1897 р. працював учителем на диригентських курсах Придворної капели. Згодом став директором музичних шкіл у Тбілісі (Кавказ, 1901–1903 рр.) та в Ніцці (Франція, 1903–1906 рр.). У 1914 р. його запросили викладати композицію і теорію музики до Санкт-Петербурзької консерваторії (працював до 1923 р.). Серед його учнів – видатний композитор ХХ ст. І. Стравінський [1].

В. Шульгіна досліджуючи архівні документи Ф. Якименка змогла детальніше висвітлити як саму діяльність композитора, так і вплив празького періоду творчості митця на становлення сучасної української музичної школи.

20-ті роки ХХ ст., стали переломним періодом у житті та творчості Ф. Якименка. Його учень музикознавець З. Лисько так зазначив цей етап у діяльності митця: «Як у багатьох українців, у Якименка збудився пафос національного відродження. У 1924 р. покинув більшовицьку Росію і прибув до великого українського еміграційного осередку Праги і почав працювати як педагогом професором і деканом в українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова. Крім композиторської, педагогічної, концертно-піаністичної діяльності, Федір Степанович був також теоретиком музики та диригентом хору. Саме у Празі Якименко створив ґрунтовну музично-теоретичну працю «Практичний курс науки

гармонії у двох частинах з задачником» [3].

Завдяки переїзду Ф. Якименка до Праги стало можливим відкриття в Українському інституті імені М. Драгоманова музично-педагогічного відділу з двома підвідділами: інструментальним (фортепіано і скрипка) та вокальним (сольний спів та диригування) [2].

Метою заснування відділу було виведення української музичної школи на новий світовий рівень. Це можливо було досягнути при поєднанні національних традицій музичного виконавства та західноєвропейських новітніх методик освітніх систем [2].

На плечі професорської ради ВНЗ на чолі з Ф. Якименком лягла відповідальність, яка передбачала виконання високої місії розбудови музичної освіти та виховання. Вони мали розробити коло музичних та загальноосвітніх дисциплін, засвоєння яких мало сприяти якісній професійній підготовці майбутніх вчителів музики.

Український педагогічний інститут у Празі в 20–30-ті рр. XX ст., був найвизначнішим осередком українського просвітництва, де викладали видатні вчені, композитори й музикознавці: Н. Нижанківський, В. Січинський, Ф. Стешко, Д. Чижевський, М. Чикаленко та ін. Тож, рівень викладання відповідав найвищим світовим стандартам [2].

Студенти музично-педагогічного відділу отримували ґрунтовну підготовку з таких курсів:

Д. Чижевський (історик філософії):

1. «Музична естетика у зв'язку з розвитком філософічних ідей».

Ф. Стешко (український музикознавець, біограф):

2. «Загальна історія музики».

3. «Історія української музики».

4. «Музична етнографія».

5. «Музична педагогіка».

6. «Історія всесвітньої музики та музичне школознавство».

Н. Нижанківський (музичний критик, піаніст, композитор):

7. «Гармонію».

8. «Музичні форми».

9. «Спеціальний клавір».

10. «Контрапункт».

Як зазначила В. Шульгіна серед викладачів музики Українського педагогічного інституту того часу був і учень Якименка – З. Лисько, композитор, музикознавець, фольклорист і педагог (1895–1969 рр.). На музично-педагогічному відділі він викладав акомпанемент та транспозицію.

Отже, Ф. Якименко зробив величезний крок у піднесенні української музичної освіти до європейського рівня. Він об'єднав навколо себе когорту кращих педагогів України для досягнення спільної мети. Це, у свою чергу, сприяло успішному розвитку української музичної школи у Празі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кушнір А. Я. Київська флейтова школа: теоретичний, виконавський, історичний аспекти: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / Кушнір Антон Ярославович. – К., 2012. – 197 с.

2. Шульгіна В. Д. Музична україніка: інформаційний і національно-освітній простір: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства: 17.00.01 / Валерія Дмитрівна Шульгіна. – Київ., 2002 – 377 с.

3. Федір Якименко. До 140-річчя від дня народження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2759>

4. Український музичний інтернет-журнал «Музика». Федір Якименко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mus.art.co.ua/echo-du-passe-fedir-yakymenko/>

ПЕДАГОГІКА

Ірина Бакун
(Володимир-Волинський)

ЕТАПИ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

У статті досліджено та проаналізовано різні підходи до навчання діалогічного мовлення. Визначено основні етапи навчання діалогічного мовлення.

Ключові слова: *говоріння, мовленнєва діяльність, діалогічне мовлення, діалогічна єдність, комунікативна ситуація, мікродіалог.*

The article deals with the different approaches to the teaching of dialogical speech. The basic stages of teaching dialogical speech are determined.

Key words: *speaking, communicative activity, dialogic speech, dialogical unity, communicative situation, microdialogue.*

Вільне володіння іноземною мовою передбачає уміння спонтанно реагувати на найрізноманітніші ситуації реальної дійсності. Діалогічне мовлення є найефективнішим методом формування іншомовної комунікативної компетенції учнів, навчити учня англійській мові можна лише при умові спілкування, саме в цьому випадку можливе автоматичне перенесення навичок і умінь в реальні умови.

Існують різні підходи до навчання діалогічного мовлення, з яких можна виділити два основних. Відповідно до першого – "зверху вниз" – навчання діалогічного мовлення розпочинається зі слухання діалогу-зразка з його наступним варіюванням, а згодом і створенням власних діалогів в аналогічних ситуаціях спілкування. Другий – "знизу вверх" – передбачає шлях від засвоєння спочатку елементів діалогу (реплік діалогічних) до самостійної побудови діалогу на основі запропонованої навчальної комунікативної ситуації, що не виключає прослуховування діалогів-зразків [4, с. 157].

У процесі формування мовленнєвих навичок (граматичних, лексичних) учні виходять на рівень понадфразової єдності, в тому числі діалогічної єдності. Проте увага учня в цьому випадку зосереджена на вживанні нової граматичної структури або лексичної одиниці. Виходячи на рівень обміну репліками, школяр використовує вже знайомі йому діалогічні єдності. Завдання ж навчання діалогічного мовлення включають засвоєння учнями нових видів діалогічної єдності, притаманних тому функціональному типу діалогу, який є метою навчання на даному етапі навчально-виховного процесу.

Діалогічна єдність складається з реплік – ініціативних та реактивних. Насамперед учнів необхідно навчити реплікування, тобто швидко й адекватно реагувати своїм висловлюванням на репліку вчителя/співрозмовника, а також продукувати ініціативні репліки за зразком, що його подає вчитель (звучить з плівки або надрукований у підручнику). Репліка учня разом з висловлюванням вчителя/диктора складатиме діалогічну єдність певного виду.

Навчання реплікування можна вважати підготовчим або нульовим етапом формування навичок та вмінь діалогічного мовлення учнів [4, с. 157]. На цьому етапі виконуються рецептивно-репродуктивні та репродуктивні умовно-комунікативні вправи на імітацію, підстановку, відповіді на запитання, на запит певної інформації (за зразком), повідомлення інформації тощо [3, с. 4].

На уроках іноземної мови при навчанні реплікування важливо поступово збільшувати обсяг репліки учня – від однієї до двох-трьох фраз.

Коли учні засвоять репліку-реакцію та ініціативну репліку певної діалогічної єдності, можна переходити до першого етапу формування навичок і вмінь діалогічного мовлення оволодіння певними діалогічними єдностями [4, с. 157]. На цьому етапі використовуються

рецептивно-продуктивні умовно-комунікативні вправи з обміну репліками. Учасниками спілкування є самі учні, а вчитель лише дає їм певне комунікативне завдання, де окреслюється комунікативна ситуація і вказуються ролі, що їх виконуватимуть учні [3, с. 4].

Другим етапом формування навичок і вмій діалогічного мовлення учнів є оволодіння ними мікродіалогом [4, с. 157]. Мікродіалог розглядають як засіб вираження основних комунікативних інтенцій суб'єктів комунікації. Він є імпліцитною структурною основою розгорнутого діалогу і включає взаємопов'язані ланцюжки діалогічних єдностей, які ми називаємо когнітивною схемою. Мікродіалоги відрізняються від діалогічних єдностей не лише обсягом, але й своєю відносною завершеністю. Власне діалог (розгорнутий діалог) складається з двох-трьох мікродіалогів. Мета другого етапу – навчити учнів об'єднувати засвоєні діалогічні єдності, підтримувати бесіду, не дати їй зупинитися після першого обміну репліками. На цьому етапі використовуються рецептивно-продуктивні вправи нижчого рівня (такі, що допускають використання спеціально створених опор для висловлювання учнів). Звичайно на цьому етапі учасниками спілкування є самі учні, які виступають у певних ролях або від свого власного імені. На основі навчальних комунікативних ситуацій, запропонованих учителем (або поданих у підручнику), вони продукують мікродіалоги [6, с. 5].

На третьому етапі учні мають навчитися вести діалоги різних функціональних типів, обсяг яких відповідає вимогам чинної програми для відповідного класу і типу школи, на основі створеної вчителем комунікативної ситуації [4, с. 158]. Вправи, що виконуються на третьому(заключному) етапі, відносяться до рецептивно-продуктивних комунікативних вправ вищого рівня(таких, що не дозволяють використання спеціально створених вербальних опор) [6, с. 5].

Внутрішнє мовлення еліптичне, побудоване за принципом конспекту, йому притаманна згорнутість, воно не озвучене [4, с. 143].

Саме значення слова підкреслює, що внутрішнє мовлення не спрямоване на спілкування з іншими людьми. Внутрішнє мовлення – це розмова людини з самим собою, тобто діалог людини з собою. Внутрішнє мовлення зумовлене мисленням, тому виникають наміри та плануються дії.

Головною ознакою внутрішнього мовлення є його невимовляння, воно беззвучне. В структурі внутрішнього та зовнішнього мовлення є подібності та відмінності. Одна з відмінностей між цими видами мовлення полягає в структурі, а саме, внутрішнє мовлення згорнуте, в ньому опускається більшість другорядних членів речення. Нерідко залишається один підмет або присудок, який є для людини центром думки, навколо якого об'єднуються образи. Внутрішнє мовлення, як і зовнішнє існує як слуховий та зоровий образ. На відміну від внутрішнього мовлення, внутрішнє промовляння співпадає за структурою з зовнішнім мовленням [5, с. 51].

Внутрішнє мовлення формується на основі зовнішнього. Переведення зовнішнього мовлення у внутрішнє спостерігається у дитини у віці біля трьох років, коли вона починає говорити уголос сама з собою, планувати в мовленні свої дії. Поступово промовляння редукується і починає відбуватися у внутрішньому мовленні. Перехід від внутрішнього мовлення до зовнішнього найчастіше пов'язаний з труднощами. У внутрішньому мовленні думка зрозуміла самій людині, але коли вона намагається висловити її іншим, виявляється, що її не розуміють і людина сама відчуває, що сказала не те, що хотіла. Ці труднощі пов'язані з тим, що потрібно переходити від згорнутих, зрозумілих для себе думок до розгорнутих граматичних та логічних форм, доступними розумінню інших. Тому в навчанні усні відповіді учнів та їх письмові роботи мають велике значення, особливо на уроках іноземної мови.

Зрозуміло, що внутрішнє мовлення має місце і на уроках іноземної мови. На нашу думку, внутрішнє мовлення є діалогічним під час уроків іноземної мови, тобто воно переходить у внутрішнє діалогічне мовлення. Як згадувалось вище, діалогічне мовлення – це процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування. З цього можна зробити

висновок щодо внутрішнього діалогічного мовлення, під час якого людина виступає і як мовець, і як слухач. Спочатку виникають (або створюються самим вчителем) певні умови, в яких в учнів з'являється бажання та потреба щось сказати, потім відбувається внутрішнє мислення, і тільки після цього дитина відтворює вголос ту репліку, яку вона промовляла про себе. Тобто, ми бачимо, що до часу промовляння певного виразу в учнів відбувається внутрішнє діалогічне мислення, яке має свої рівні.

Доцільним буде виділити рівні внутрішнього діалогічного мислення, а саме:

1. діалогіко- перцептивний, функція якого - сприйняття інформації, яка є поштовхом до внутрішнього діалогічного мислення;
2. діалогічного позначення, тобто виділення найбільш проблемних структур повідомлення, які сприяють розгортанню внутрішнього діалогічного мислення;
3. процесуально-діалогічний – момент проговорення певного змісту задач (проблеми);
 - 3.1 шар діалогічного розв'язання – саме промовляння структури розв'язання проблеми;
 - 3.2 шар діалогічного обґрунтування – обґрунтування власного розв'язання певної проблеми.

Отже, для того, щоб сформувати загальне вміння вести діалог іноземною мовою слід розвивати такі спеціальні вміння: уміння починати діалог, вживаючи відповідну ініціативну репліку (повідомлення, спонукання, запитання); уміння швидко реагувати на репліку співрозмовника, використовуючи репліки, що мають різні комунікативні функції; уміння підтримувати розмову, додаючи до репліки-реакції свою ініціативну репліку; уміння стимулювати співрозмовника до висловлювання, виражаючи свою зацікавленість за допомогою реплік оцінювального характеру; уміння продукувати діалогічні єдності різних видів; уміння продукувати діалоги різних функціональних типів на основі запропонованих навчальних комунікативних ситуацій; уміння у разі необхідності ввічливо перервати розмову і звернутись за допомогою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова С. В. Формування мовленнєвої компетенції // Англійська мова і література. – 2006. – № 9. – С. 14-18.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти з іноземної мови // Книга вчителя іноземної мови: довідково-методичне видання / Упоряд. О. Я. Коваленко, І. П. Кудіна. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 240 с.
3. Кіріченко В.Р. Навчання діалогічному мовленню на уроках англійської мови // Англійська мова та література. – 2003. – №2. – С.3-10.
4. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб. / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2002. – 328 с.
5. Ніколаєва С. Ю., Шерстюк О. М. Рівні володіння іншомовним мовленням // Іноземні мови. – 2000. – № 2. – С. 69-72.
6. Перкас С. В. Навчальний діалог на уроках англійської мови // Іноземні мови в школі. – 2000. – №5. – С.36-38.

Юлія Бодак
(Вінниця)

ЗМІНИ ВИМОГ ДО ВИКЛАДАЧІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена вивченню специфіки професії викладача іноземної мови та системі та принципам викладання іноземної мови за професійним спрямуванням, розглянуто традиційні та інтерактивні методи навчання. Наведені приклади, що дозволяють підвищити рівень мовної підготовки майбутніх спеціалістів, налагодити міжособистісний взаємний мовленнєвий контакт між мовцями. Зазначено, що процес глобалізації потребує зміну стереотипів до викладання англійської мови та введенню нових методів навчання, наприклад: проведення рольових ігор, використання різноманітних аудіо- та відеоматеріалів, самотійна дослідницька робота, тощо.

Ключові слова: англійська мова, глобалізація, особливості викладання, проблеми навчання, традиційні та інтерактивні методи навчання.

The article is devoted to the studies of peculiarities of foreign language teacher's profession and the system of foreign language teaching for the professional purposes, it is considered the traditional and interactive teaching methods. There are given the examples allowed to raise the level of language training for future specialists and establish interpersonal mutual language communication between speakers. It is noted that the process of globalization requires the changes of stereotypes to teach English and the introduction of new teaching methods.

Key words: English language, globalization, peculiarities of teaching, teaching problems, traditional and interactive teaching methods.

Професія викладача іноземної мови не тільки цікава, але і достатньо складна. Щоб з вас вийшов чудовий викладач іноземної мови, потрібно володіти теоретичним і практичними знаннями, а головне - уміти гармонійно їх об'єднувати в процесі роботи. Сучасний розвиток міжнародних ділових контактів та розширення міжнародного співробітництва в різних сферах діяльності приводять до необхідності володіння іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування спеціалістів будь-якої професії на основі характерних особливостей спеціальності. Кожен сучасний спеціаліст своєї справи, який прагне досягнути успішної кар'єри, повинен вільно володіти англійською мовою. Як і в інших професіях, до викладачів англійської мови є досить серйозні вимоги, і чіткі правила викладання свого предмету, які змінюються у відповідності до зміни навчальної програми.

У наш час все більше уваги приділяється аспектам навчання іноземної мови як мови професійного спілкування. Так, проблеми викладання іноземної мови за професійним спрямуванням висвітлені в публікаціях таких авторів, як: О. Г. Поляков, Н. Д. Гальскова, А. Waters, Т. Hutchinson, О. П. Биконя, В. Д. Борщовецька та інших.

Метою роботи є розгляд особливостей викладання англійської мови за професійним спрямуванням у процесі глобалізації.

Курс викладання англійської мови у вищому навчальному закладі є продовженням шкільного, тому навчання англійської мови у вищих навчальних закладах має забезпечити наступність у мовній підготовці студентів та бути професійно спрямованим. Професійно орієнтовану технологію навчання в системі вищої освіти розглядають як систему дидактичних, психологічних та загально педагогічних процедур взаємодії викладача і студентів, враховуючи їхні здібності та побажання. Така технологія є спрямованою на реалізацію форм, методів і засобів навчання, адекватних освітніх цілей і професійно значущих якостей фахівця. Мета навчання іноземної мови за професійним спрямуванням студентів різних спеціальностей полягає не в тому, щоб забезпечити їх певним набором

лінгвістичних знань, а в тому, щоб вони вміли користуватись ними для ведення документації, ділових переговорів з професійної тематики тощо.

Система навчання іноземної мови будується на системі принципів. Так, Л. С. Панова визначає такі дидактичні принципи: науковості, доступності і посильності, систематичності, свідомості, активності, наочності, індивідуального підходу до студентів, зв'язку теорії з практикою, взаємозв'язку виховання і навчання, мотивація вивчення іноземної мови, професійна спрямованість та інші [1].

Мотивація є одним із найважливіших елементів удосконалення професійного навчання англійської мови, адже студент повинен розуміти, для чого він вивчає англійську мову та як він може використати здобуті знання у майбутньому. Тобто, кінцева мета навчання повинна відповідати окресленим уявленням студента про його майбутню професійну діяльність, стимулювати потребу студента у вивченні іноземної мови як запоруки стати освіченою, культурною, професійною, конкурентоспроможною та успішною людиною [4].

За умов, коли вищезазначені принципи навчання мови не реалізуються, навчальний процес обмежується лише перекладом текстів та аналізом граматичних явищ і різноманітних конструкцій. Коли ж ці принципи реалізуються достатньою мірою, студент має можливість оволодіти професійною та комунікативною компетенцією, здатністю творчо та ініціативно брати участь у спілкуванні, розвивати професійно важливі якості особистості, що є центральною ланкою сучасної особистісно-орієнтованої професійної освіти [3].

Головною проблемою навчання іноземної мови в умовах глобалізації у ВНЗ є те, що студенти фактично за короткий термін повинні оволодіти основами декількох напрямів через те, що існують значні відмінності між українськими та англо-американськими спеціалізованими термінами, а без базових знань розуміння спеціальної професійної лексики неможливе. Однією з особливостей професійно-орієнтованого вивчення англійської мови є те, що студенти, крім загальнонавчальної міжстильової лексики, вивчають лексику, яка є властивою для певної професійної групи, тобто ту лексику, яка використовується в своїй галузі.

У процесі викладання іноземної мови викладач використовує традиційні методи, які доповнює за допомогою нових тенденцій, що диктує сучасне суспільство. Традиційні методи продовжують ефективно існувати завдяки впливу сучасних підходів і не можуть розвиватися один без одного, тому сучасний вчитель повинен вміти поєднувати і ефективно використовувати їх для ефективного навчання і засвоєння програмного матеріалу учнями сучасної школи.

У процесі вивчення іноземної мови студентам доводиться виконувати різноманітні види завдань, а саме: зрозуміти зміст, отримати необхідну інформацію, перекласти або реферувати необхідний матеріал, скласти діалог, висловитись із теми, дати розгорнуту відповідь на питання. Студенти повинні володіти навичками як усного, так і письмового перекладу з іноземної мови на рідну та навпаки; знати особливості культури країн, мова яких вивчається; використовувати словники та довідковий матеріал при перекладі; вміти стисло та точно висловлювати думки рідною та іноземною мовами. Для визначення змісту професійного навчання і підбору навчального матеріалу використовуються наступні принципи:

- прагматичність;
- автентичність;
- професійна адекватність (з урахуванням терміносистеми права та юриспруденції);
- врахування очікувань самих студентів [2].

Підручники, різноманітні наочні посібники, аудіо- та відеоматеріали, комп'ютерні та технічні засоби, що використовуються під час навчання, дозволяють моделювати іншомовне середовище і стимулювати до спілкування іноземною мовою.

Сьогодні все більшого поширення набувають інтерактивні методи навчання, які дають можливість поєднувати індивідуальні, парні та групові види роботи, значно підвищують рівень володіння мовним матеріалом і внутрішню мотивацію студентів. Суть інтерактивного

навчання в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії викладача та всіх студентів. Інтерактивне навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, вирішення певних проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації [5].

В інтерактивних технологіях змінюється схема комунікації в навчальному процесі: важливим стає міжособистісний взаємний мовленнєвий контакт між мовцями. Студент є суб'єктом навчально-виховного процесу. Роль викладача змінюється: він стає спостерігачем, виявляє труднощі, які виникають у студентів, реалізовує індивідуальний та диференційований підходи до їх навчання. Викладачеві слід організовувати роботу в такий спосіб, який дає би можливість студентам виявляти творчі здібності, успішність, інтелектуальну спроможність, розвивати креативне мислення та вчитися спілкуватися з іншими людьми.

Особливого значення для становлення особистості майбутнього викладача набуває застосування імітаційно-ігрового підходу до організації навчальної діяльності. Рольова гра на заняттях з іноземної мови, що імітує майбутню професійну діяльність, сприяє виробленню у студентів професійних умінь і навичок. Рольова гра дозволяє тим, хто навчається, не тільки відчувати себе у певній комунікативній ролі, а й виявити свої емоції, інтелектуальні здібності, творчу уяву та креативність [6].

Темами для рольових ігор, імітацій у навчанні студентів іноземної мови за професійною спрямованістю можуть бути такі, що пов'язані з їх майбутньою професійною та науковою діяльністю: "Влаштування на роботу: співбесіда з працедавцем", "Наукова конференція, симпозіум", та інші.

Останнім часом проектна методика як технологія інтерактивного навчання також набуває все ширшого застосування у навчанні іноземних мов. Проект у навчанні іноземної мови є комплексом завдань, які передбачають організовану, тривалу, значущу для студентів самостійну дослідницьку діяльність іноземною мовою, яка виконується на занятті та у позаурочний час, метою якої є створення певного кінцевого продукту у вигляді оформлення буклету, газети, відеофільму тощо та усної презентації за обраною проблемою з використанням різноманітної наочності. Проектна методика дає можливість оволодіти інформацією, проводити паралелі між культурами різних народів, їх правовими системами, знаходити спільні риси і розбіжності, формувати толерантне ставлення до соціокультурних відмінностей.

Численні особливості викладання іноземної мови за професійним спрямуванням потребують свого подальшого дослідження з метою пошуку методів та засобів навчання, які дозволять підвищити рівень мовної підготовки майбутніх спеціалістів, що є однією з умов вдалого працевлаштування.

Висновки. Особливістю навчання англійської мови за професійним спрямуванням майбутніх спеціалістів є максимальне врахування специфіки професійної сфери. Тому потрібно наблизити зміст та методи навчання до практичних потреб студентів, з обов'язковим урахуванням їхніх інтересів та необхідної мотивації. Варто підбирати навчальний матеріал, що відображає сучасні та професійні проблеми працівників юридичної сфери та шляхи їх практичного вирішення. Доцільно використовувати інтерактивні методи навчання, які дозволяють наблизити навчання до реальних умов та сприяють всебічному розвитку студентів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лебедева М. О. Особливості викладання англійської мови професійного спрямування студентам юридичного факультету / М. О. Лебедева // Матеріали конференції Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі. – К. 2013, НТУУ "КПІ". – С. 204–213.

2. Киктева К. С. Межкультурная коммуникативная компетенция как цель иноязычной подготовки будущих юристов в вузе / К. С. Киктева // Вестник Московского Университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2009. – № 3. – С. 185–191.

3. Бесараб Т. П., Павлюк М. М. Особливості перекладу юридичної термінології США та Великобританії / Т. П. Бесараб, М. М. Павлюк // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Вип. 23–24 (27–28). – Харків : НТУ ХПІ, 2009. – С. 421–434.

4. Артемьева О. А. Методология организации профессиональной подготовки специалиста на основе межкультурной коммуникации / О. А. Артемьева, М. Н. Макеева, Р. П. Мильруд. – Тамбов: ТГТУ, 2005. – 159 с.

5. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко / за ред. О. І. Пометун. – К. : Видавництво А. С. К., 2004. – 192 с.

6. Азарова Н. В. Інтерактивні технології навчання майбутніх правників / Н. В. Азарова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань: ПП Жовтий О. О., 2011. – Вип. 39. – Ч. 2. – С. 7–13.

Науковий керівник: Ткачук І.В.

УДК 37.0:366.63]:005.336.2

*Олег Винничук, Софія Юр'єв
(Тернопіль)*

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

У статті обґрунтовується актуальність проблеми комунікативної компетентності. Вказано на різноманітні підходи до трактування окремих аспектів комунікації.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікація, компоненти та структура комунікативної компетентності.

The article substantiates the relevance of the problem of communicative competence. Various approaches to the interpretation of certain aspects of communication are indicated.

Key words: communicative competence, communication, components and structure of communicative competence.

Поняття «комунікативна компетентність» вперше було введено Д.Хаймсом у 1966 р. як контрастне до поняття «лінгвістична компетентність», запропонованого Н.Хомським. Д.Хаймс провів етнографічне дослідження комунікативної компетентності, вивчаючи комунікативні форми та функції в інтегральному взаємозв'язку [6, с. 116]. Цей підхід Д.Хаймс назвав етнографією комунікації. В межах цього напрямку вивчаються моделі мовної поведінки, прийняті в тій або іншій культурі, етнічній або соціальній групах.

Комунікативна компетентність є інтегральним поняттям, тому стає об'єктом досліджень багатьох наук: педагогіки, психології, соціальної психології, філології. У вітчизняній психолого-педагогічній літературі це питання висвітлюється в роботах Н.Абашиної, І.Зимної, А.Леонтьєва, А.Хуторського та інших. Вони визначають комунікативну компетентність як здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими людьми завдяки розумінню себе та інших при постійній зміні між особових відносин та умов соціального середовища.

На сьогодні різним аспектам комунікації присвячено близько двохсот теорій, що розглядають її з психологічної, філософської, етичної, соціологічної, управлінської, лінгвістичної точок зору. У різних галузях знань комунікативна компетентність має власне змістове наповнення. З погляду когнітивної лінгвістики – це володіння стратегією вибору мовного ресурсу для передачі повідомлення (семантики, лексики, синтаксису, послідовності фраз, комунікативних дій висловлювання). У соціології комунікативна компетентність є компонентом соціального статусу нарівні із способом життя, освітніми і професійними характеристиками [5, с. 117]. Психологи визначають комунікативну компетентність як ситуативну адаптивність, а також вільне володіння засобами соціальної поведінки (вербальними та невербальними); сукупність умінь, навичок, потрібних для здійснення ефективного спілкування.

Велика кількість робіт, присвячених цій темі, свідчить про її надзвичайну актуальність. Сьогодні не існує єдиної думки щодо компонентів структури комунікативної компетентності. Зміст та структура цих понять постійно переглядаються, адже перманентно змінюються роль та засоби комунікації, з кожним роком збільшується її інтенсивність. Так, нині для спілкування, зокрема на професійному рівні, все частіше використовують інформаційні технології; у спілкуванні відходить на другий план обмін інформацією, воно все більше перетворюється на засіб впливу, на ключову умову досягнення успіху в професійній діяльності.

За даними Всесвітнього форуму з навчання та технологій, який проходив у 2010 р. у Лондоні в рамках реалізації проекту «Оцінювання та викладання навичок ХХІ-го ст.», комунікація – це основний спосіб роботи в сучасному світі [1, с. 88].

Комунікативну компетенцію вчені розглядають як окрему характеристику особистості (Л.Петровська, Е.Сидоренко, Л.Цветкова, О.Муравйова, І.Макаровська), як частину більш широкого поняття (В.Куніцина, В.Співаю), як частину інших компетенцій і одночасно як окрему характеристику особистості (Ю.Жуков), як індивідуальну якість і певний стан свідомості групи людей (Ю.Ємельянов). При цьому науковці погоджуються з тим, що ця властивість особистості є набутим явищем – під час природної комунікації або в процесі спеціально організованого навчання [3, с. 56].

Як уже говорилося вище, не існує загальноприйнятої думки про структуру комунікативної компетентності. Вчених, що вивчають це питання, умовно можна розділити на дві групи. До першої належать науковці, які розглядають структуру комунікаційної компетенції в категоріях «знання», «уміння», «навички» та подібних. З цієї точки зору її компонентами є комунікаційні знання, вміння та навички, що: застосовуються під час різних ситуацій спілкування (Н.Гез) [2, с. 20]; допомагають зрозуміти чужі продукти мовленнєвої діяльності (Казарцева О., Федоренко Ю.) [4]; є відповідними меті, ситуаціям, сферам спілкування та є достатніми для досягнення певної комунікативної мети (Г.Рурік).

Серед умінь та навичок М.А. Хазанова виділяє володіння мовою, вміння створювати прогностичну модель поведінки об'єкта спілкування, емпатію, особистісні характеристики суб'єкта спілкування (адекватна самооцінка, соціальна спрямованість); Г. С. Трофімова та Г. М. Андреева – здатність до орієнтації у різних ситуаціях спілкування; Столяренко Л.Д. – здатність встановлювати контакти і підтримувати взаємини з іншими людьми; Л.А. Петровська – володіння системою внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективного спілкування; О.І. Муравйова, Е.В. Ключев та І.Н. Горелова – застосування наявного в суб'єкта спілкування набору комунікаційних тактик і стратегій. Н.Гез вважає, що комунікант повинен володіти умінням співвідносити мовні засоби з умовами та метою спілкування, а також зрозуміти особливості стосунків між сторонами спілкування [2, с. 22].

Разом із тим доводиться констатувати, що різноманітність підходів до розуміння структури загальної комунікативної компетентності свідчить про складність та суперечливість самого поняття. Також потрібно визнати, що велику роль у неоднозначності трактування цієї категорії відіграє різний підхід науковців до змістового наповнення термінів

«компетентність» та «компетенція». В літературі є розбіжності в підходах до визначення структури комунікативної компетентності. Ми визначили, що існує дві групи дослідників:

1. Науковці, що розглядають структуру комунікативної компетентності в парадигмі «знання-вміння-навички» (додаючи до цього набору такі компоненти, як «схильності», «мотивація» тощо).

2. Дослідники, які дотримуються думки, що структуру комунікаційної компетентності є сума компетенцій. Ключовою серед них є мовна компетенція (її виділяють усі дослідники); серед інших можна вирізнити компетенції, пов'язані із середовищем, у якому відбувається спілкування (соціокультурна, культурна компетенція), із темою комунікації (предметна), з метою та завданнями спілкування (прагматична, стратегічна), методами досягнення мети під час комунікації (представницька, технологія лідерства тощо).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вторнікова Ю.С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи [Електронний ресурс] / Ю. С. Вторнікова // Витоки педагогічної майстерності: збірник наукових праць. – Полтава, 2011. – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/344/1/Vtornik%5B1%5D.pdf>

2. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – №2. – С. 17-24.

3. Данюк В.М. Менеджмент персоналу: Навч. посібник / Данюк В.М., Петюх В.М., Цимбалюк С.О. – К.: КНЕУ, 2006. – 398 с.

4. Казарцева О. М. Культура речевого общения: теория и практика обучения: учеб. пособие / О. М. Казарцева. – М.: Флинт, Наука, 1999. – 496 с.

5. Логунова М.М. Соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності / Логунова М.М. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – 196 с.

6. Hymes D. Two types of linguistic relativity / D.Hymes // Bright W.Sociolinguistics. – The Hague: Mouton. – 1966. – P.114-158.

*Анастасія Вієр
(Ізмаїл)*

ЗАСОБИ ТА ФОРМИ ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається проблема формування пізнавального інтересу до навчання в учнів молодшого шкільного віку; з'ясовано стан проблеми у педагогічній літературі; визначено психолого-педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності учнів; розкрито особливості методів та прийомів стимулювання пізнавального інтересу до навчання в учнів початкових класів.

Ключові слова: *пізнавальний інтерес, пізнавальна діяльність, розумові здібності, навчально-виховний процес, розвиток, молодший шкільний вік.*

The article deals with the problem of formation of cognitive interest in studying at elementary school children; the state of the problem in pedagogical literature is clarified; defined psychological and pedagogical conditions for activating cognitive activity of students; features of methods and methods of stimulation of cognitive interest in studying in elementary school students are revealed.

Key words: *cognitive interest, cognitive activity, mental faculties, educational process, development, junior school age.*

Завжди була й залишається актуальною педагогічна проблема вивчення пізнавального інтересу. Цю думку висловлювали й видатні дидактики минулого.

Формування пізнавального інтересу до навчання – важливий засіб підвищення якості навчання. Це особливо важливо в початковій школі, коли ще тільки формуються і встановлюються постійні інтереси до того чи іншого предмету. Щоб формувати в учнів уміння самостійно поповнювати свої знання, необхідно виховувати у них інтерес до навчання, потребу в знаннях.

Одним з найважливіших факторів розвитку інтересу до навчання є розуміння дітьми необхідності того чи іншого досліджуваного матеріалу. Перед тим як приступити до вивчення будь-якої теми, необхідно приділяти увагу пошуку активних форм і методів навчання. Змусити вчитися не можна, навчанням треба захопити. І це абсолютно справедливо. Справжня співпраця вчителя і учня можлива лише за умови, що учень буде хотіти робити те, що бажає учитель. Щоб активізувати пізнавальну діяльність дітей, треба привнести елемент цікавості як в зміст, так і в форму роботи.

На уроках є важливим використання різних прийомів активізації пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку. Необхідно створювати ситуації, в яких учні самі: відстоюють свою думку; беруть участь в дискусіях та обговореннях; ставлять питання один одному і вчителю; аналізують відповіді один одного; оцінюють відповіді (самоперевірка, взаємоперевірка); консультують з окремих питань своїх однокласників; самостійно вибирають різнорівневі завдання; знаходять кілька варіантів вирішення проблеми.

Пізнавальна діяльність розвиває логічне мислення, увагу, пам'ять, мову, уяву, підтримує інтерес до навчання. Всі ці процеси взаємопов'язані. Активізація пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку дуже часто проходить через гру. Дидактична гра є цінним засобом виховання розумової активності дітей, вона активізує психічні процеси, викликає в учнів живий інтерес до процесу пізнання. У грі діти охоче долають значні труднощі, тренують свої сили, розвивають здібності і вміння. Вона допомагає зробити будь-який навчальний матеріал захоплюючим, викликає в учнів глибоке задоволення, створює радісний робочий настрій, полегшує процес засвоєння знань [3, с. 17].

Становлення пізнавальних інтересів учнів, виховання активного ставлення до праці відбувається, перш за все, на уроці. Необхідно активізувати пізнавальну діяльність учнів і підвищувати інтерес до навчання на кожному етапі будь-якого уроку, вживаючи для цього різні методи, форми і види роботи: диференційований підхід до дітей, індивідуальну роботу на уроці, різний дидактичний, ілюстративний, роздатковий матеріал, технічні засоби навчання та інші. Принципово важливо, щоб діти на кожному уроці переживали радість відкриття, щоб у них формувалася віра в свої сили і пізнавальний інтерес.

Якщо учень виконує посильні для нього завдання, то він працює на уроці з інтересом. Однією з причин небажання вчитися полягає саме в тому, що дитині на уроках пропонують завдання, до виконання яких він ще не готовий, з якими впоратися не може. Отже, треба добре знати індивідуальні особливості дітей. Завдання педагога полягає в необхідності допомогти кожному учневі самоствердитися, шукати і знаходити власні шляхи отримання відповіді на питання.

Розвитку пізнавального інтересу на уроці і уваги до навчального матеріалу, активності учнів і зняття втоми сприяє створення нестандартних ситуацій. Дуже часто застосовуються в практиці роботи урок-казка, урок-конкурс, урок-подорож, урок-гра. Кожен з цих уроків має ряд своїх особливостей, але всі вони дозволяють створити атмосферу доброзичливості, запалити вогник допитливості, що, в кінцевому рахунку, полегшує процес засвоєння знань. Таким чином, активізація пізнавальної діяльності учнів на уроці – один з основних напрямків вдосконалення навчально-виховного процесу в школі. Свідоме і міцне засвоєння знань учнів проходить в процесі їх активної розумової діяльності. Тому роботу на кожному уроці необхідно організовувати так, щоб навчальний матеріал ставав предметом активних дій учня.

Молодший шкільний вік – це вік, коли емоції відіграють чи не найважливішу роль в розвитку особистості. Першорядне значення для них мають прийоми активізації пізнавальної діяльності, індивідуальний підхід, дозування складності завдань, що дозволяють створити ситуацію успіху для кожної дитини. Кожна дитина повинна просуватися вперед своїм темпом і з постійним успіхом. Успішність навчання досягається не стільки за рахунок полегшення завдань, скільки за рахунок формування у дітей бажання і вміння долати труднощі, створення атмосфери захопленості і доброзичливості.

Позитивні емоції супроводжують формуванню пізнавальних дій. Дитина молодшого шкільного віку постійно потребує схвалення і визнання. Лічені секунди потрібні для того, щоб посміхнутися, підбадьорливо сказати добре слово, а скільки додадуть вони дитині. Стан тривожності при цьому змінюється станом впевненості [1, с. 3].

Для активізації пізнавальної діяльності учнів необхідно використовувати різні прийоми, такі як:

- Метод проблемного навчання. На уроках створюються проблемні ситуації, які спрямовують діяльність учнів на максимальне оволодіння досліджуваним матеріалом і підвищують мотивацію [6, с. 5].

- Метод алгоритмізованого навчання. Діти самостійно складають алгоритм вирішення проблеми.

- Метод евристичного навчання, основною метою якого є пошук і супровід способів і правил, за якими учні приходять до відкриття певних законів.

- Метод дослідницького навчання. Цей метод розглядає правила правдоподібних дійсних результатів, подальшу їх перевірку, відшукування меж їх застосування. Учні висувають гіпотезу і на основі проведених спостережень, аналізу, рішення пізнавальних завдань, формують висновок.

Також необхідно використовувати методи, які максимально підвищують рівень пізнавальної активності школярів; метод дискусій суть якого полягає у формуванні в учнів можливості вільно, не боячись висловлювати свою думку і уважно слухати думку інших; Метод самостійної роботи - наприклад, самостійно скласти план доведення теореми або план викладу нового матеріалу. Діти вчаться аналізувати, виділяти головне, розвивати усне мовлення, користуватися різними джерелами інформації.

1. Метод самостійної роботи з дидактичним матеріалом. Це картки для закріплення і картки з метою контролю, практичні завдання, тестові завдання та інше.

2. Метод проблемного викладу. При створенні на уроках проблемних ситуацій, школярі висувають свої гіпотези вирішення даної проблеми. Цей метод сприяє формуванню прийомів розумової діяльності, аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

В сучасній роботі поряд з традиційними методами, вчителі використовують інформаційні технології навчання. Процес організації навчання школярів з використанням ІТН дозволяє:

- зробити цей процес цікавим, з одного боку, за рахунок новизни і незвичайності такої форми роботи для учнів, а з іншого, зробити його цікавим і яскравим, різноманітним за формою за рахунок використання ІТН;

- ефективно вирішувати проблему наочності навчання, розширити можливості візуалізації навчального матеріалу, роблячи його більш зрозумілим і доступним для учнів;

- індивідуалізувати процес навчання за рахунок наявності різнорівневих завдань, що викликає в учнів позитивні емоції і формує позитивні навчальні мотиви;

- самостійно аналізувати і виправляти допущені помилки у себе, коригувати свою діяльність, в результаті чого удосконалюються навички самоконтролю;

- здійснювати самостійну навчально-дослідницьку діяльність (проекти, розробка презентацій, навіть кілька слайдів до конкретного уроку), розвиваючи тим самим у школярів творчу активність.

Гальмує пізнавальну активність одноманітна діяльність на уроці. Виконання однотипних вправ, звичайно, сприяє засвоєнню знань, умінь, навичок, але має і негативний ефект. Пізнавальна активність в цьому випадку висока лише в момент ознайомлення з новим, далі вона поступово знижується: пропадає інтерес, розсіюється увага, зростає число помилок. Таким чином, головним завданням вчителя є така побудова освітнього процесу, при якому між усіма етапами учні змогли б встановити тісні взаємозв'язки і змогли б побачити кінцевий результат своєї праці.

Отже, педагогу необхідно намагатися максимально наблизити вивчення програмного матеріалу до життя, зробити процес навчання більш емоційним і цікавим. Це дозволить пробудити в учнів молодшого шкільного віку інтерес до нового, бажання пізнавати світ і, з огляду на психологічні особливості дітей, допомагати їм краще і легше засвоювати навчальний матеріал.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Сушенцев О.Є. Педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності учнів основної школи на уроках трудового навчання: автореф. Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Олександр Єгорович Сушенцев; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2010. – 20 с.
2. Гільбух Ю.З. Темперамент і пізнавальні здібності школяра: (Діагностика, педагогіка). – К., 1992.
3. Кабанова Л.В. Ігри на уроках – засіб підвищення якості навчання // Початкова школа. – 1997. – №11. – С. 16–20.
4. Колесіна Т. Діагностика і корекція психічного розвитку дітей // Початкова школа. – К., 2000. – №6. – С. 40–43.
5. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. В 3х т. – М., 1939. – 200 с.
6. Кузьменко В. Індивідуалізація виховання і навчання // Дошкільне виховання. – К., 2000. – №10. – С. 5–7.

Тетяна Власова
(Полтава)

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У МЕДИЧНОМУ КОЛЕДЖІ

У статті описані проблеми вивчення іноземної мови студентами у медичному коледжі, представлені можливі способи вирішення цих проблем і визначений комплекс заходів і дій, спрямованих на покращення знань студентів з іноземної мови.

Ключові слова: англійська мова, труднощі, медичний коледж, мотивація, інтерес.

The article deals with the problems of foreign language studying by students in medical college, possible ways how to solve these problems and a set of measures and actions directed to improving students' foreign language knowledge.

Key words: English, difficulties, medical college, motivation, interest.

У вищих навчальних закладах I рівня акредитації іноземна мова вивчається як загальноосвітня дисципліна, але є обов'язковим компонентом гуманітарної підготовки спеціаліста. В процесі вивчення іноземної мови у студентів формуються вміння та навички користування іноземною мовою як засобом спілкування, засобом отримання нової, корисної та актуальної інформації, наприклад, із галузі медицини. У медичному коледжі специфіка викладання англійської мови вимагає особливого підходу. Англійська мова – непрофільююча дисципліна, тому викладачу важливо зацікавити студентів у вивченні мови та змінити загальне ставлення до предмета.

У медичному коледжі викладання англійської мови будується на чіткій конкретній меті. Запровадження в освітній процес професійно спрямованої компетенції досягається шляхом навчання іноземній мові з урахуванням професійного спрямування, міжпредметних зв'язків та комунікативно-діяльнісного підходу.

Однак, не зважаючи на усвідомлення необхідності оволодіння іноземною мовою та розуміння її значення в реалізації потенційних можливостей майбутнім спеціалістом, більшість студентів не приділяють достатньої уваги для її вивчення і не володіють іноземною мовою на достатньому рівні. Вивчення англійської мови – це дуже складний процес, який потребує багато часу і зусиль. Тому виникає багато труднощів, викликаних різними причинами:

- слабкою уявою про необхідність подальшого застосування англійської мови в реальному житті;
- відсутністю здібностей до вивчення іноземної мови;
- недоброзичливими відносинами з викладачем іноземної мови;
- низьким рівнем знань, отриманих під час вивчення предмета у школі, або відсутністю базового рівня;
- мовним бар'єром, невпевненістю у висловлюванні своєї точки зору, страхом зробити помилку;
- складністю методики викладання предмета, що викликає відсутність зацікавленості студентів на уроках англійської мови;
- монотонним методом викладання дисципліни;
- складнощами зі сприйняттям та запам'ятовуванням великого об'єму текстового матеріалу.

Тому головне завдання викладача – подолання труднощів за допомогою необхідності створення на занятті таких психолого-педагогічних умов, за яких у студентів з'явиться бажання вивчати англійську мову, а також усвідомлення значимості оволодіння мовою як унікальної можливості професійного зростання. Викладач повинен зацікавити студента, допомогти кожному повірити у себе, у свої сили, запропонувати таку методику, яка б залучила у процес уроку студентів з різним рівнем знань.

Студентам необхідно пояснювати міжнародне значення мови, наскільки важливим і необхідним у сучасному житті стає володіння англійською мовою, наводити приклади використання мови у життєвих ситуаціях, співвідносити мову з обраною професією.

Наприклад:

- Особлива увага приділяється роботі з інструкціями з використання медичних препаратів, тому бажано, щоб випускник медичного коледжу вільно орієнтувався у потоці нової інформації, яка досить часто надходить англійською мовою;
- У лікуванні хворих застосовуються новітні методики; сучасний медичний працівник повинен володіти довідковою літературою, а також, користуючись словником, мати змогу перекласти будь-який спеціальний текст;
- Поліклініки, лікарні, лікувально-профілактичні заклади оснащуються лікувальною та діагностичною апаратурою іноземного виробництва, інструкції з експлуатації яких зазвичай англійською мовою;
- Україна спрямована на європейську інтеграцію і співпрацю з іноземними державами; знання мови міжнародного спілкування дає можливість медичним працівникам брати участь у міжнародних конференціях, конгресах, обмінюватися професійним досвідом з іноземними колегами.

Головна мета викладача – викликати інтерес студентів до англійської мови і надати можливість і стимул кожному, хто тягнеться до знань, перетворити урок на знайомство з іншими культурами, звичаями, традиціями, на подорож у різні країни, а не просто на плановий процес виставлення оцінок за виконане чи невиконане домашнє завдання. Формування морально орієнтованого ставлення підлітків один до одного, толерантності до

оточуючих, яке відбувається на етапі порівняння рідної культури з іноземною, і в майбутньому допоможе успішно активізувати процес пізнання студентів.

Особлива увага приділяється послідовному та систематичному вивченню англійської мови у медичному коледжі. Теми, які вивчаються, тексти, мовленнєві завдання мають професійне спрямування. Наприклад, майбутніми медичними працівниками розглядаються теми: «Частини тіла», «Внутрішні органи», «У хірургічному, кардіологічному, гастроентерологічному, гінекологічному відділенні», дихальна, нервова, серцево-судинна, травна, репродуктивна, ендокринна, сечовидільна системи і т. д.).

Щоб стимулювати підвищення зацікавленості студентів в англійській мові, під час вивчення вищезазначених тем забезпечується систематична реалізація міжпредметних зв'язків. Це розвиває вміння самостійно працювати, сприяє підвищенню рівня знань студентів, активізує мислення. Міжпредметні зв'язки здійснюються із клінічними та професійно-орієнтованими дисциплінами, латинською мовою. Багато слів, запозичених з латинської та грецької мов, зустрічаються в медичній термінології. Увагу студентів слід звертати на зв'язок лексичних одиниць під час введення нової лексики: латинське слово – англійське слово – українське слово. Наприклад:

Solution (лат.), solution (англ.), розчин (укр.).

fractura (лат.), fracture (англ.), перелом (укр.);

operatio (лат.), operation (англ.), операція (укр.).

Таке порівняння термінів з фармакології, анатомії, які мають спільний корінь, дають можливість більше пов'язувати спеціальність з іноземною мовою. Мовленнєвий та мовний матеріал потрібно систематизувати таким чином, щоб під час переходу до нового тематичного розділу забезпечувалось повторення і закріплення матеріалу попереднього розділу для успішного засвоєння великого об'єму лексичного матеріалу.

Освітні стандарти нового покоління базуються на компетентнісному підході. Вони орієнтують студентів на оволодіння корисними знаннями, які необхідні для досягнення мети у реальних життєвих умовах, де компетентність виступає універсальними способами діяльності, які дозволяють студенту використовувати отримані знання, вміння і навички у нових для нього життєвих ситуаціях. Основними засобами формування базових компетентностей у вивченні іноземної мови виступають особливі форми і методи подання навчального матеріалу. Для їх реалізації необхідно розкрити творчий потенціал студентів, винайти такі засоби, які б сприяли розвитку їх мислення та інтересу до іноземної мови. Активні методи навчання, які мотивують студентів до самостійного і творчого засвоєння матеріалу, завжди допомагають у вирішенні цього завдання.

Активні методи навчання використовуються на різних етапах навчального процесу. На аудиторних заняттях з англійської мови можуть використовуватись такі активні методи як бінарні заняття, конкурси, вікторини, уроки-КВК, уроки-дискусії, тематичні вечори, інтелектуальні розминки, реальні життєві ситуації, ділові і рольові ігри, олімпіади, круглі столи, презентації, проекти, конференції на міжпредметній основі та інші нетрадиційні форми проведення занять, які використовуються для підвищення якості підготовки майбутніх медичних працівників.

Рольові ігри доцільно проводити на підсумкових, узагальнюючих заняттях, а також під час вивчення окремої теми. Такі теми як «У стоматолога», «Візит до лікаря», «В аптеці», «У поліклініці» є сприятливим підґрунтям для застосування рольових ігор на уроці. І, головне, цей метод успішно використовується зі студентами, які мають низький рівень знань. Проведення заняття в ігровій формі забезпечує комплексне використання знань студентів з предметів професійної діяльності, удосконалення навичок діалогічного та монологічного мовлення іноземною мовою, більш повне оволодіння мовою як засобом професійного спілкування.

Метод проектів – один з найефективніших методів активного навчання у самостійній роботі студентів. Робота над проектом – це творчий процес, в якому студенти стають

активними учасниками, а викладач допомагає їм, спрямовуючи їх діяльність. Метод проектів вчить студентів давати ґрунтовні відповіді на питання, захищати свою точку зору, позитивно реагувати на зауваження товаришів, адекватно оцінювати свою роботу. Такий метод без сумніву стимулює мотивацію вивчення англійської мови. Отже, активні методи сприятливо впливають на мотиваційний і емоційний фон на заняттях англійської мови, сприяють розвитку зацікавленості в її оволодінні.

Таким чином, студенти починають володіти такими важливими компетенціями у процесі активного навчання як: користуватися різними джерелами інформації, відбирати необхідні матеріали, усвідомлювати свої цілі і потреби, взаємодіяти з викладачем і між собою, обговорювати результати своєї діяльності, активно мислити, здобувати необхідні знання, розвивати вміння і активно їх використовувати у практичній діяльності, що дозволяє не тільки пробудити інтерес до англійської мови, а й підвищити рівень мотивації студентів.

Заняття такого типу розвивають пізнавальну та самостійну діяльність студентів, викликають у них професійний інтерес, розширюють їх світогляд, перетворюючи на активних учасників навчального процесу та висококваліфікованих спеціалістів своєї справи. Вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням – це результат наполегливої особистої праці студента. Оволодіння іноземною мовою у медичному коледжі сприяє розвитку самостійності, умінню долати перешкоди, терпінню, комунікативності. Всі ці важливі професійні якості необхідні майбутнім медичним працівникам.

З усього, вищезазначеного випливає, що саме викладач повинен допомагати студенту долати труднощі вивчення англійської мови, мотивувати його всіма способами, готувати до правильного сприйняття іноземної мови як важливої дисципліни. А той, кого навчають, повинен у свою чергу докладати максимум зусиль для подолання цих труднощів. Щоб подолати проблеми вивчення англійської мови слід уникати складності викладання мови, монотонності заняття, продумувати організацію навчального процесу у коледжі. Ці шляхи подолання проблем сприяють підвищенню мотивації студентів у вивченні англійської мови і перетворенню їх з пасивного суб'єкта сприйняття інформації на активного учасника навчального процесу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Чурилов Л.П. Англійська мова для медиків / Л.П. Чурилов, С.Г. Ханікатт, У. Дж. Скогінса. – СПб, 2012.
2. Гутарева Н.Ю. Основні питання професійно-орієнтованого навчання англійської мови у немовних вузах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.englishteachers.ru/forum>.
3. Джонсон, Д. Методи навчання. Навчання у співпраці / Д. Джонсон, Р. Джонсон, Е. Джонсон – Холубек; пер. з англ. З. С. Замчук. – СПб. : Економічна школа, 2001. – 256 с.
4. Китайгородська, Г. А. Методика інтенсивного навчання іноземній мові / Г. А. Китайгородська, В. А. Бухбиндер. – К.: Освіта, 1988. – 279 с.

РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ДІТЕЙ

Статтю присвячено проблемі створення розвивального середовища в закладах дошкільної освіти для дітей дошкільного віку з урахуванням індивідуальних особливостей. На основі аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел висвітлено основні вимоги до розвивального середовища дітей дошкільного віку; запропоновано варіанти оформлення та обладнання спеціальних приміщень; розглянуто соціально-психологічні особливості дітей дошкільного віку та гендерні відмінності дошкільників. Зроблені у статті висновки вказують на важливість правильного оформлення розвивального середовища для дітей дошкільного віку з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

Ключові слова: середовище, розвивальне середовище, індивідуальні особливості дитини, соціально-психологічні особливості дитини, розвиток особистості.

The article is devoted to the problem of creating a developing environment in pre-school establishments for preschool children taking into account individual characteristics. On the basis of analysis, generalization and systematization of scientific sources, the main requirements for the developing environment of preschool children are highlighted; options for the design and equipment of special premises are offered; Socio-psychological peculiarities of pre-school children and gender differences of preschool children are considered. The conclusions made in the article point to the importance of the correct design of a developing environment for preschool children, taking into account their individual characteristics.

Key words: environment, developmental environment, individual peculiarities of the child, socio-psychological peculiarities of the child, development of personality.

Середовище – один з основних засобів розвитку особистості дитини, джерело її індивідуальних знань і соціального досвіду. Розвивальне середовище не тільки забезпечує різні види активності дошкільника (фізичну, ігрову, розумову та ін.), але й знаходиться в основі його самостійної діяльності, залишаючись своєрідною формою самоосвіти. Обов'язок дорослого полягає в тому, щоб відкрити перед дітьми весь спектр можливостей середовища і спрямувати їхні зусилля на використання його окремих елементів.

Проектуючи розвивальне середовище дошкільного навчального закладу, необхідно враховувати:

- індивідуальні соціально-психологічні особливості дитини;
- своєрідність її емоційно-особистісного розвитку;
- індивідуальні інтереси, схильності, переваги і потреби;
- допитливість, дослідницький інтерес і творчі здібності;
- вікові та статеві особливості [3, с. 15].

Соціально-психологічними особливостями дітей дошкільного віку є бажання брати участь у спільній діяльності з однолітками і дорослими, а також іноді залишатися на самоті. При цьому для забезпечення оптимального балансу спільних і самостійних дій дітей у кожній віковій групі створюються осередки для різних видів дитячої активності: рухової, ігрової, образотворчої, конструктивної, а також умови для фронтальних, підгрупових та індивідуальних занять. Для відпочинку і нерегламентованої індивідуальної діяльності дітей у груповій кімнаті, спальні, приймальні, читальній залі організовуються «куточки усамітнення», з м'якими меблями. Там кожна дитина може залишитися наодинці, розглянути улюблену книгу або намалювати щось.

З метою реалізації індивідуальних інтересів, схильностей і потреб дошкільників розвивальне середовище повинне забезпечувати право кожної дитини на улюблене заняття. Для цього у приміщеннях дошкільного навчального закладу передбачається періодичне оновлення матеріалів і обладнання, орієнтоване на інтереси різних дітей, що створює умови для персоніфікованого спілкування вихователів із дітьми [1, с. 128].

Розвиток допитливості, дослідницького інтересу і творчих здібностей дитини засновано на створенні спектру можливостей для моделювання, пошуку й експериментування з різними матеріалами. При цьому використовуються різноманітні конструктори, авторське оригінальне обладнання (багатофункціональні модулі, мати, кеглі), природний матеріал тощо. Для розкриття творчої унікальності кожної дитини обладнуються також спеціальні приміщення:

- басейн, фізкультурна і тренажерна зали, де діти можуть виявити свої рухові здібності;
- зимовий сад, у якому дошкільники з радістю експериментують, вирощуючи рослини і проводячи дослідження живої природи;
- майстерні й студії образотворчого мистецтва, де кожна дитина може почуватися справжнім художником, творцем унікального виробу;
- комп'ютерно-ігрова зала, де діти вже в 6 років здатні створити свою конструкцію на моніторі;
- кімната українського колориту, у якій малята залучаються до витоків народної культури;
- музична зала, де виявляються музичні й акторські здібності дітей.

Урахування вікових особливостей дитини вимагає під час проектування розвивального середовища передбачати вікову спрямованість обладнання і матеріалів. Так, у групі для дітей 3-4 років повинні бути сюжетно-рольові ігри, а для дітей 5-6 років – конструктивна зона тощо.

З метою врахування статевих особливостей дітей розвивальне середовище повинне відповідати інтересам як хлопчиків, так і дівчаток. Для хлопчиків бажано встановити спортивний комплекс, дібрати різноманітні конструктори, технічні іграшки, підготувати атрибути до сюжетно-рольових ігор: «Моряки», «Космонавти», «Пожежники», «Козаки», «Служба 911» тощо.

Для дівчаток потрібно обладнати ляльковий куточок, розташувати предмети домашнього ужитку, ляльок, наряди (спідниці, косинки, фартухи, капелюшки). Мають бути виготовлені атрибути до сюжетно-рольових ігор: «Салон краси», «Супермаркет», «Швидка допомога», «Доньки-матері», «Ательє» тощо. Визначається місце для театральної-ігрової діяльності, де розміщують костюми для інсценування літературних творів [2, с. 37].

Обладнання повинно бути розраховано на практичну діяльність дитини, її побут, щоб поступово готувати її до життя, зміцнювати психічне та фізичне здоров'я. Для цього вихователям необхідно мати знання про функціональні можливості ігрового матеріалу, а також уміти добирати іграшки відповідно до віку дітей та особливостей, які вихователь намагається розвивати.

Основні вимоги до організації розвивального середовища в дошкільному навчальному закладі:

- установлення між дорослим і дітьми позитивних взаємин, створення доброзичливої психологічної атмосфери в групі;
- можливість дітей бути активними, діяти самостійно і творчо, розвиватися в такому середовищі відповідно до своїх інтересів, рис характеру, емоційного стану;
- динамічність розвивального середовища з урахуванням різних зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку дитини;
- надання допомоги кожній дитини щодо занять різними видами діяльності за власними бажаннями та інтересами таким чином, щоб діти не заважали одне одному і могли без зовнішніх перешкод переходити з одного виду діяльності до іншого;

- створення в групі емоційного комфорту за допомогою оформлення розвивального середовища квітами, картинами та ін.;
- збереження естетичного облаштування середовища за допомогою оптимального розміщення предметів;
- використання форм і кольорів, що відповідним чином сприяють естетичному розвитку дитини;
- відповідність розвивального середовища до соціокультурних особливостей суспільства, у якому живуть діти, де враховуються їхні етнічні, соціальні, культурні характеристики;
- добирання матеріалів розвивальних середовищ відповідно до вікових особливостей дітей;
- безпечність іграшок для здоров'я малюків [3, с. 54].

Отже, розвивальне середовище, що організовується для дитини, повинно спрямовуватися на збагачення її діяльності, розвиток її особистості. Під час ігрової діяльності малюк сприймає навколишнє життя, усвідомлюючи зв'язки, що існують між предметами цього життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія : модульний навч. посіб. для студ. ВНЗ освітнього напрямку 7.010101 «Дошкільне виховання» / Тетяна Вікторівна Дуткевич; Кам'янець-Поділ. держ. ун-т, Ін-т реабілітології, каф. психології освіти, праці та управління. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2007. – 320 с.
2. Індивідуалізація виховання в дитячому садку : метод. реком. / [С.Є. Кулачківська, Г.В. Гуменюк, О.О. Вовчик-Блакитна та ін.]. – К. : Міленіум, 2005. – 126 с.
3. Новоселова С. Развивающая предметная среда: Методические рекомендации по проектированию вариативных дизайн - проектов развивающей предметной среды в детских садах и учебно-воспитательных комплексах /С.Новоселова. – М.: Просвещение, 2001. – 89 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Анісімова О.Е.

УДК 372.32:613.954

*Катерина Грицик
(Херсон)*

РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто комплекс умов та принципів що забезпечують формування валеологічної компетентності дітей дошкільного віку в осередку природи дошкільного закладу.

Ключові слова: валеологічна компетентність, навчальне середовище, центри розвивального середовища.

The article considers a complex of conditions and principles that ensure the formation of valeological competence of children of preschool age in the cell of the nature of the preschool institution.

Key words: valeological competence, learning environment, centers of developmental environment.

Реалізація особистісно-орієнтованої технології навчання та виховання має на меті створення необхідних умов для розвитку дитини, простору, у якому дитина живе, активно діє, спілкується, отримує знання, розвиває свої уміння, навички, проявляє емоції та почуття. В сучасній дошкільній педагогічній науці існує багато підходів, до визначення та

термінологічного позначення розвивального середовища як педагогічного явища: навчально-виховний простір дитячого закладу, навчально-розвивальне середовище, комплекс осередків дошкільного закладу, центр науково-дослідницької діяльності та природознавства та ін. Сучасні дослідники О. Вашак, Г.Марочко, Н. Лисенко, О. Костянтинова, О. Харитонович розглядають розвивальне середовище як систему матеріальних об'єктів діяльності дитини, що функціонально моделює зміст її духовного розвитку. Але системного підходу, в якому б визначались основні характеристики та вимоги до організаційно-педагогічних умов створення та функціонування основних структурних компонентів розвивального середовища дошкільного дитячого закладу, у доробку науковців у галузі дошкільної освіти ми не знайшли. Крім того, науковий доробок вчених не містить і однозначного тлумачення поняття «валеологічна компетентність дошкільника»

Метою написання статті є визначення умов формування валеологічної компетентності дітей дошкільного віку в основу якої закладена цілісна система взаємодіючих і цілеспрямованих засобів впливу на дітей в навчально-розвивальному осередку дошкільного закладу.

Зараз у країнах Європи (Австрії, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Нідерландах) склалось різне розуміння ключових компетенцій. Так, у Австрії для впровадження поняття компетентності у навчально-виховний процес вихователі проводять орієнтуються на роботу в команді, упроваджують індивідуалізацію та проектно спрямовану роботу. У Бельгії розподіл компетенцій такий: соціальні компетенції, комунікативні компетенції, - уміння співпрацювати, компетенція в опануванні бази даних інформаційно-комп'ютерних технологій, компетенція в розв'язуванні проблем, самоврядування та саморегуляція, уміння критично мислити, діяти тощо. У дошкільних закладах Фінляндії: пізнавальна компетенція, уміння оперувати в умовах змінювання, соціальна компетенція, особистісні компетенції, творчі компетенції, педагогічні та комунікативні компетенції, адміністративні компетенції, стратегічні компетенції, уміння діяти паралельно за різними напрямками [1, с. 51].

Компетенції, які формуються в системі дошкільної освіти України, орієнтовані на розвиток суб'єктивності та пов'язані з культурою мислення, здатністю до роздумів, самоспостереження, самопізнання, самоаналізу, самостійності та відповідальності за свої рішення, дії. Вони органічно поєднані з духовно-моральними, ціннісними установками особистості і не залежать від сфери їх застосування [4, с. 70].

Валеологічне середовище є тим поняттям, яке є предметом уваги вчених. На основі проведеного нами аналізу наукової літератури ми можемо виділити декілька найбільш характерних поглядів на сутність *валеологічного середовища*, зокрема як соціокультурного, психологічного, педагогічного явища. Роботи дослідників О.Добрянської, О.Константинової, К. Крутій, О.Харитонович, Т.Поніманської доводять, що середовище – це оточуючі соціально-побутові, суспільні, матеріальні і духовні умови існування дитини [3, 4].

Середовище, що оточує дитину в ДНЗ впливає на створення стійких матриць здорового способу життя, стимулює розвиток її внутрішнього світу. Саме в середовищі у дітей формується і розвивається цілісне розуміння власного організму, уявлення про цінності і значення життя, культури здоров'я, виникає чітка мотивація певного типу життєдіяльності. Серед основних функцій середовища (ціннісно-орієнтаційної, пізнавальної, духовної, емоційної, комунікативної) особливого значення набуває функція виховна, яка спрямована на формування у дітей дошкільного віку необхідних якостей ціннісного ставлення до власного здоров'я. Природа, особливо в дитячому віці, підкреслювала М.Монтессорі, потрібна для розвитку розуму і тіла, для формування людини, оскільки вона належить природі.

Найкращий спосіб зміцнити дитину – організувати її спілкування з природою. Для психічного життя дитини потрібно збагачувати її враженнями від природи. Основними засобами для досягнення цього є організація праці на землі, вирощування рослин і тварин, спостереження за природою.

Відзначимо, що й французький педагог С.Френе вважав довілля дитини важливою умовою ефективної підготовки її до майбутнього самостійного життя. Цілком сучасно звучать його слова про те, що навколишнє середовище має бути організоване так, аби спонукати дитину до виконання активних дій відповідно до її життєвого ритму, фізичних та психічних можливостей.

У дослідженнях Т. Поніманської використовується визначення розвивального середовища як комплексу психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі.

Засновник дитячого садка Ф. Фребель наголошував на необхідності використання різноманітних ігор при ознайомленні дітей з природою, оскільки вважав це основою розумового виховання. У своїх працях В.Фребель наголошував на необхідності „сади дітей у дитячих садках”. У дошкільному віці у дітей формуються різноманітні знання про природу: явища неживої природи, рослинний і тваринний світ, працю людей у природі. Саме в середовищі у дітей виформовується і розвивається цілісне розуміння довкілля, уявлення про цінності і значення життя, культури здоров’я, виникає чітка мотивація певного типу життєдіяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує інтерес науковців до різноманітних аспектів досліджуваної проблеми, а саме: категорії ціннісного ставлення до здоров’я знаходимо у роботах С. Коршок, О. Глузмана, питання здоров’язберігаючої компетентності – у працях Н. Бібік, О. Савченко, проблеми розвитку валеологічної компетентності розглядають О. Бондаренко, В. Нестеренко, В. Сидоренко, сутнісні характеристики валеологічної та здоров’язбережувальної компетентності знаходимо в роботах Н. Самойлової.

Аналіз наукових підходів з визначення сутності поняття дав змогу визначити сутність поняття осередок природи, спираючись на таку ієрархію: *освітнє середовище* → *педагогічне середовище* → *навчальне, виховне, розвивальне середовище* → *предметне валеологічне середовище*.

Термін здоров’язберігаюча компетентність вживається при визначенні компетентності у галузі здоров’я вихованця дитячого садочку, загальноосвітньої школи, студента вищого навчального закладу та фахівця будь-якої галузі. Також під здоров’язберігаючою компетентністю розуміються характеристики, властивості, спрямовані на збереження фізичного, соціального, духовного та психічного здоров’я – свого та оточуючих.

Складовими цієї компетентності є життєві навички, що сприяють здоровому способу життя. Сутністю здоров’язберігаючої компетентності особистості є вміння застосовувати навички здорового способу життя та безпеки життєдіяльності; використовувати навички особистої гігієни, профілактики захворювань й травматизму, правил техніки безпеки. Результатом сформованості здорового способу життя є культура здоров’я як інтегративна якість особистості і показник вихованості, що забезпечує певний рівень знань, умінь і навичок, формування, відтворення та зміцнення здоров’я і характеризується високим рівнем культури поведінки стосовно власного здоров’я та здоров’я оточуючих.

До складу навчального середовища входять цільова складова, змістовно-інформаційна, виховна, технологічна складова і система засобів навчання і виховання.

Розвивальне середовище – комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життєдіяльності дітей у дошкільному навчальному закладі [4, с. 70].

Компетентнісний підхід до створення здоров’язбережувального середовища передбачає особистісно-діяльнісну взаємодію, що вимагає необхідності забезпечення: чіткого усвідомлення вихователем мети діяльності, оволодіння ним чіткого алгоритма організації повсякденних видів здоров’язбережувальної діяльності, рефлексії досягнень, можливості використання професійних знань і умінь для розв’язання різних типів навчальних і життєвих

задач (серед яких є обов'язково творчі), успішної організації співпраці дітей у різних групах, для виконання комплексних завдань (наприклад, участь у проектах, творчих роботах, виставках, дорученнях тощо), які вимагають застосування різних компетентностей, фізичної і вольової готовності до продуктивної праці.

Валеологічне середовище вважається розвивальним за умови, якщо воно сприяє оволодінню елементарними уявленнями про особливості і можливості власного організму і організму людини в цілому, формуванню навичок здоров'язбережувальної поведінки.

Усвідомлення потенційних можливостей екологічного середовища дитячого закладу висуває перед педагогічною практикою відповідні вимоги. Адже йдеться про складний засіб екологічного виховання який має певні особливості функціонування, характеризується багатоаспектністю змісту та форм його передачі. Для ефективного використання екологічного середовища в процесі формування природознавчої компетентності важливо створити певні педагогічні умови:

Створення *валеологічного* середовища повинно відбуватися на основі таких взаємовідносин та ціннісних орієнтацій, яке прагне стверджувати суспільство.

- використання освітньо-виховних можливостей *валеологічного* середовища повинно носити системний характер;

- *валеологічне* середовище слід визначати не тільки як інформаційний та здоров'язбережувальний фон, а і як активний засіб впливу на мотиваційну сферу та поведінку дитини;

- забезпечення принципів організації середовища (безпечність, раціональність, динамічність, активність, комфортність кожної дитини, позитивно-емоційне навантаження);

- планування організації різноманітної діяльності дітей, відповідно до сезонних змін в природі (актуальні та доступні для розвитку дитини проблемні ситуації);

- можливість вільного вибору оптимальних форм, методів роботи та організації різноманітних видів діяльності з дітьми.

Слід зазначати, що інформація про здоров'я і способи його збереження впливає на розвиток свідомості, визначає ставлення дітей до себе та обумовлює поведінку. Валеологічна освіта дошкільників має на меті створення середовища, що забезпечило б можливість пізнання себе та своїх фізичних, фізіологічних, інтелектуальних особливостей, створило б умови для пошуку шляхів збереження і зміцнення здоров'я.

Найголовнішим принципом організації простору є його безпечність, адже від цього залежить збереження життя та здоров'я дітей. Під час облаштування розвивального простору педагогічним працівникам дошкільного навчального закладу особливу увагу необхідно звертати на якість матеріалів, з яких виготовлено обладнання та його відповідність санітарно-гігієнічним нормам.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості / О.В. Глузман // Педагогіка та психологія. – 2009. – №2 (67). – С. 51-60.

2. Городенко В. М. Охорона внутрішнього середовища людини. Виховання здорового способу життя // Завуч. – 2002. – № 7.

3. Добрянська О. В. Формування свідомого ставлення до власного здоров'я та охорони довкілля в системі еколого-гігієнічного виховання дітей / О. В. Добрянська // Гігієна населених місць. – 2009. – №53. – С. 259–275.

4. Костянтинова О., Харитонович О. Розвивальне середовище групових приміщень: структура і зміст // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2013. – №10. – С.70.

Науковий керівник: професор Андрієвський Б.М.

СИСТЕМА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ІМІДЖУ МАГІСТРАНТІВ

Дана стаття розкриває суть процесу формування педагогічного іміджу магістрів, його етапи та завдання. Розглядається технологія побудови педагогічного іміджу, її етапи та зміст роботи за ними, окреслюється структура розвитку іміджевого процесу.

Ключові слова: імідж, процес формування іміджу, іміджетворчі дії, імітаційний образ, рольовий образ, іміджевий розвиток.

This article reveals the essence of the process of formation of pedagogical style of the masters, its stages and tasks. Considers the technology of creating pedagogical style, its stages and the contents of work with them, outlines the structure of the image development process.

Keywords: image, image formation, mediator action, simulation image, role image, the image development.

Професія педагога є особливою. Вчитель – це та людина, яка постійно знаходиться на очах у всіх. Більшістю з них стверджується, що педагогічний навчальний заклад повинен перш за все займатися підготовкою спеціалістів, які мають володіти певними знаннями, уміннями та технологіями. Але при такому положенні речей, молодому педагогу важко працювати зі студентами, тому, що він не є цікавим як особистість. А за відсутності інтересу до особистості педагога у студентів зникає зацікавленість вивчати його предмет. Якою б якісною не була професійна підготовка педагога, він зобов'язаний завжди прагнути до вдосконалення своїх особистісних якостей, займатися формуванням особистісного іміджу.

Метою статті є розгляд системи роботи з формування педагогічного іміджу у магістрів.

Дана проблема висвітлювалася в працях В.Горчакової, Н.Гузії, П.Гуревича, А.Калюжного, Ф.Кузіна, Л.Мітіної, А.Панасюка, Е.Перелигіної, Л.Подольця, Г.Пощебцового, О.Рудницької, Г.Сагача, І.Сингаївської, О.Пенькової, В.Шепеля.

На основі наших попередніх наукових досліджень та досліджуючи дану проблему ми виходили з того, що:

- Імідж є публічним образом людини, враженням, яке здійснюється нами на інших. Він – самопрезентація, зовнішня сторона образу, в якому виявляються сукупність їх найбільш суттєвих їх характеристик.

- Формування іміджу – процес не спонтанний, а результат системи послідовної, кропіткої роботи.

- Система роботи з формування педагогічного іміджу магістрів в процесі педагогічної практики, являє собою процес послідовного використання взаємопов'язаних методів та прийомів, що мають спільну мету та обумовлюються послідовними етапами: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, творчий [4, с. 41-42].

Етапами формування іміджу обумовлюються низка відповідних завдань. Так основне завдання на першому етапі полягає в розвитку мотиваційної сфери майбутнього викладача та наданні віртуальних і реальних зразків для наслідування. На другому етапі основним завданням є надання системи знань про значення та місце педагогічного іміджу у професійному становленні та зростанні педагога, розгляд його видів, складових, їх характеристик, шляхів формування. Для третього етапу основне завдання – забезпечити умови для вправлення та формування практичних умінь, використовуючи знання щодо педагогічного іміджу в практичній діяльності. Та завданням на четвертому етапі є

формування в особистості вміння до критичної оцінки отриманих результатів та здійснення корекції власних умінь, характеристик тощо [2, с. 44-45].

Педагогічною практикою магістрів визначається важлива умова розвитку мотивації до формування педагогічного іміджу. Самою ситуацією здійснюється стимулювання переглянути ціннісні установки, набуті знання та впровадження їх в практичну діяльність. Студенти найбільш сприятливі до педагогічного впливу з боку педагога саме в цей час, коли «входять» в педагогічний образ і виступають в ролі не студента, а викладача для студентів молодшого курсу. Відбувається умовне відходження від статусу студента, що позитивно впливає на формування його педагогічного образу.

Науковець Н.Гузій обґрунтував технологію побудови педагогічного іміджу в вигляді системи послідовних етапів створення образу педагога, в якій поєднуються всі етапи імідж-формування [1, с. 115-116]. Її загальний вигляд представлений в табл. 1.

Технологія побудови педагогічного іміджу

Основні етапи	Засоби
Створення імітаційного образу	Надання зразків, вивчення літературних творів, знайомство з цікавими людьми, бесіди, спостереження, аналіз, міркування
Побудова рольового образу, поступове оволодіння ним	Використання рекомендацій театральної педагогіки, оволодіння практичними вміннями, ролові ігри
Вживання в правдивий життєвий образ	Лабораторні заняття, педагогічна практика, вправлення, ролові ігри

Табл. 1. Технологія побудови педагогічного іміджу за Н.Гузій

Дана технологія побудови педагогічного іміджу в поєднанні з авторською технологією В.Горчакової використовуються для формування педагогічного іміджу магістрантів в ході навчання і педагогічної практики. Нами окреслено основні складові технологій та визначено зміст роботи за ними:

I етап – мотивувати іміджетворчі дії (інтелектуалні, вольові, практичні);

II етап – надати студентам систему знань та створити ескіз образу, презентація студентам якого проходить на навчальних заняттях, в ході спостережень, вивчення літературних джерел, аналізу поглядів та суджень інших.

III етап – студенти мають оволодіти технікою «прогривання» іміджу та сприяти адаптації обраного образу до своєї особистості.

IV етап – процес творчого перетворення обраного образу, що супроводжується інтеріоризацією отриманих знань [3, с. 140-143].

Останнім етапом також забезпечується розвиток іміджевого процесу (триває він все життя не тільки у плані змін, а й покликаний деталізувати, уточнювати, шліфувати обраний образ), який налічує три етапи, що передбачають:

1) Іміджевий розвиток (характеризується внутрішньою роботою над собою, ростом іміджевої компетенції).

2) Іміджеві формування (характеризується матеріальним та сценічним перевтіленням, реалізацією, об'єктивізацією іміджевих ідей).

3) Іміджеві уявлення та просування [3, с. 143-146].

Підсумовуючи все вищезначене, можемо зробити висновок: в основі системи роботи лежить послідовне використання комплексу методів, які в поєднанні утворюють технологію формування педагогічного іміджу у студентів-магістрантів. Методи іміджевої технології відповідають етапам формування іміджу: мотивація; надання системи знань; оволодіння технікою «прогривання» іміджу; творче перетворення обраного образу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Калюжний А. А. Особенности формирования профессионального имиджа учителя / А. А. Калюжний // PR в образовании. – 2005. – №1. – С. 110-118.
2. Коваленко В.П. Проблема сутності поняття «професійно-педагогічний імідж» сучасного вчителя / В.П. Коваленко // Вісник Черкаського університету. – 2016. – № 14. – С. 43-49.
3. Романовська О. Поняття і структура іміджу сучасного викладача / О.Романовська // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2016. – №2. – С.135-147.
4. Степаненко О. В. Позитивний імідж сучасного педагога / О.В.Степаненко // Імідж сучасного педагога. – 2005. – №(1-2)(50-51). – С. 61-62.

УДК 37:013.3

Надія Дячок
(Київ)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІКИ ЯК СУЧАСНОЇ НАУКИ

У даній статті розглядається сучасні проблеми педагогічної науки. Автор виділяє наступні проблеми: мало авторитетність української вищої освіти на світовій арені, конкурентність між вищими навчальними закладами всередині країни. Запропоновані можливі шляхи вирішення даних проблем: шляхом повної реформації вищої освіти, що в свою чергу вплине різке підвищення якості професійної освіти.

Ключові слова: педагогіка, мобільність, внутрішня та зовнішня мобільність, професійна мобільність.

Реформація, модернізація, зміна технологій, перехід до інформаційно-технологічного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головної мети, ключового показника та основного двигуну сучасного прогресу.

Розглянемо, виховну діяльність, яка виникла разом з появою людського суспільства. Вона стала невідомою частиною від соціального життя поколінь, природної потреби виживати та готувати до життя нащадків. Потреба у виживанні зробила «виховання» загальною і вічною категорією.

Можемо ствердити, що педагогіка у вищій школі, упродовж попередніх десятиліть, розвивалася надто повільно. Організація освітнього процесу у ВНЗ здійснювалася не лише на наукових засадах, а за принципом наслідування, копіювання, шляхом «спроб і помилок».

Слід зауважити, що до середини минулого століття вважалося, що людина після досягнення зрілості (20 років) перебуває в стані «психічної закам'янілості» й нездатності до навчання, а тому психологія і педагогіка розвивалися в основному як науки, що стосуються дітей. Вік навчання у вищій школі охоплює період пізньої юності і ранньої зрілості (17-23 роки). Якщо у навчанні та вихованні студентів молодших курсів можна певною мірою керуватися положеннями шкільної психології і педагогіки, то на старших курсах потрібні інші підходи, необхідні знання психології дорослої людини, андрагогіки [3].

Останнім часом педагогіку вищої школи намагаються ототожнювати з андрагогікою чи антропологією. Вважається, це штучний підхід. Якщо андрагогіка розглядає проблему освіти дорослої людини взагалі, то функціонування педагогіки вищої школи обмежене рамками вищого навчального закладу [2, с. 11-17].

Стверджуємо, що в Україні, як і в інших пострадянських державах, не було науково-дослідних інститутів, які б досліджували проблеми педагогіки вищої школи. Зрозуміло, що

все це було (і, на превеликий жаль, залишається) перешкодою у розвитку вищої школи; стримує процеси її модернізації, оновлення форм і методів навчання. Лише у 90-х роках минулого століття в Україні відбулися певні зрушення: створені науково-дослідні інститути педагогіки і психології професійної освіти, вищої школи; започатковані періодичні видання, присвячені проблемам організації навчально-виховного процесу у вищій школі; з'явилися ґрунтовні дослідження А. М. Алексюка, В. І. Бондаря, В. М. Галузинського, М. Б. Євтуха, О. Г. Мороза та ін. з педагогіки вищої школи [1].

Педагогіка (від гр. *paides* – діти; *apo* – веду) – наука про навчання, освіту та виховання людей відповідно до потреб соціально-економічного розвитку суспільства [8].

Виділимо, що педагогіка – це окрема наука, яка потребує модернізації, більш якісного підходу до викладання, освічених фахівців, впровадження новітніх технологій, детального вивчення вікових особливостей різних категорій людей та креативності.

Відтак освітня діяльність має ґрунтуватися на таких основних постулатах:

- відповідність освіти потребам соціально-економічного розвитку суспільства;
- забезпечення інтелектуального розвитку особистості, оволодіння нею ефективними методами самостійної пізнавальної діяльності;
- формування у молодих поколінь високих морально-духовних якостей на засадах загальнолюдських і національних цінностей;
- розвиток високої екологічної культури й відповідальності за збереження довкілля, готовності провадити доцільну життєдіяльність в умовах ноосфери [4, 5].

Розв'язання цих складних завдань залежить передусім від цілеспрямованої, науково обґрунтованої діяльності педагогів вищої школи, які володіють науковими знаннями з теорії освіти.

Варто наголосити, що сучасний соціум наділяє особливим місцем в загальнодержавній системі освіти України саме вищі навчальні заклади. Саме ВНЗ в першу чергу мають працювати на покращення розвитку суспільства. Сьогодні парадигма розвитку освіти України у ХХІ ст., зокрема вищої, зумовлюється якісними характеристиками суспільства майбутнього. За прогнозами вчених-футурологів, ХХІ ст. характеризуватиметься такими основними проявами: розвитком інформаційних технологій, загальною комп'ютеризацією та системним програмуванням усіх сфер виробництва, широким використанням лазерної техніки й мікропроцесорів, застосуванням телекомунікацій зі зворотним зв'язком, використанням нових полімерних матеріалів, появою нових джерел енергії. Усе це змінить ритм і стиль суспільного й індивідуального життя людей, що стануть інтенсивнішими, індивідуально відповідальними, творчими [2, с. 11-17].

Зі зміною ритмом життя різних соціальних верств населення виникає мобільність зі своїм широким спектром своїх різновидностей. Професійна мобільність студента чи викладача – це можливість для нього «переміщуватися» з одного навчального закладу до іншого з метою обміну досвідом, отримання додаткових можливостей поглиблення своїх знань, умінь, накопичення кредитів, отримання доступу до визнаних освітніх та наукових центрів.

Слід зауважити, що сьогодні переважна більшість викладачів вищої школи різних освітніх рівнів залучалася до науково-педагогічної та педагогічної роботи, не маючи достатньої (або й ніякої) теоретичної підготовки з правил її реалізації.

Відповідно до думки студентів та викладачів вищих навчальних закладів мобільність реалізовується на підставі партнерської угоди про співробітництво із зарубіжними університетами. На підставі цього прослідковується одна з причин зниженого рівня професійної мобільності, а саме: важкість віднайти університети за кордоном, які дадуть згоду на співробітництво та обмін досвідом.

Припускаємо, що це через ситуацію в країні: війна, проблеми з корупцією та нестача певного освітнього авторитету на світовій арені (адже є країни, які досі вважають, що Україна – це частина Росії).

Розглянемо, внутрішню мобільність, відповідно до думку студентів та викладачів ВНЗ, проблема полягає в тому, що університети роблять одну справу, але вони не співпрацюють між собою, а конкурують. Їхня мета – це бути найкращими у своїй справі, але не в покращенні освіти чи обміні досвідом.

Зауважимо, організація навчально-виховного процесу у вищій школі України потребує модернізації, яка може бути здійснена лише на засадах наукової педагогіки вищої школи. Останнім часом і в нас, і за кордоном з'явилися змістовні праці, в яких з урахуванням результатів сучасних досліджень розглядаються психологічні й педагогічні проблеми вищої школи.

З вище зазначеного можемо зробити висновок, незважаючи на те, що педагогіка як наука існує ще з античності, частина людей ставиться до неї дуже скептично, але шанс на її розвиток є. Вищі навчальні заклади починають готувати більш кваліфікованих фахівців, до навчальних програм включається предмет «Педагогіка», відбувається поступова модернізація освіти, вивчаються вікові особливості людей, створюються науково-дослідні центри, впроваджуються нові форми та види навчання. Сьогоднішнє покоління висуває все нові та нові вимоги до освіти, насамперед професійної. Вона має бути фундаментальною, базуватися на найновіших досягненнях науки, здійснюватися за новітніми педагогічними технологіями. При цьому не можна забувати, що нинішній фахівець має володіти високою професійною культурою, морально-духовними цінностями, щоб не вступити в конфлікт з довкіллям. Все це з часом прослідкується у сформованій мобільності фахівців: внутрішній та зовнішній. Саме такий фахівець зможе знищити причину мало авторитетності української вищої освіти на світовій арені та конкурентність між університетами всередині країни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів. – К.: Либідь, 1998. – 560 с. – ISBN 966-06-0037-2.
2. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С 11-17.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Метод, посіб. для студ. магістратури. – К.: Центр навч. літ., 2003.
4. Закон України "Про вищу освіту" // Голос України. – 2017. – 28 вересня.
5. Закон України "Про освіту" // Голос України. – 2017. – 05 вересня.
6. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття // Освіта України. – 2002. – 28 грудня.
7. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квітня.
8. Словник педагогічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/pedagogika/slovnik_pedagogichnih_terminiv

УДК 37.011:005

Євгенія Калатуша
(Херсон)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ФРІДРІХА ФРЕБЕЛЯ

У статті розглядаються педагогічні ідеї Фрідріха Фребеля.

Ключові слова: педагогічні ідеї; педагогічна система; закони виховання.

The article deals with the pedagogical ideas of Friedrich Frébel.

Key words: pedagogical ideas; pedagogical system; laws of education.

Німецький педагог першої половини XIX століття Фрідріх Фребель увійшов у історію педагогіки як педагог – гуманіст, видатний діяч у галузі дошкільного виховання, автор ідеї суспільного дитячого закладу.

Педагогічні ідеї складають основи педагогічної науки, вони ґрунтуються на своєрідному синтезі теорії пізнання, логіки, психології і дидактики. Серед характерних особливостей педагогічної системи Ф. Фребеля слід виділити: обґрунтування засобів і методів виховання дітей дошкільного віку; розробка теорії гри та створення практичних посібників для дитячих ігор; організація закладу для виховання дітей та введення терміну «дитячий сад», як назви для закладу суспільного дошкільного виховання [4, с. 114].

Метою виховання Ф. Фребель вважав розвиток природних здібностей дитини. Він наголошував, що виховання повинно керувати «саморозкриттям дитини», але, на думку вченого, саме розкриття неможливе без зовнішніх впливів, тому необхідні різноманітні засоби виховання й види діяльності, що і забезпечать розвиток здібностей, задатків та інтересів дитини [7, с. 109].

У педагогічній системі Ф. Фребеля можна виділити три основних блоки [8].

У першому блоці розкрито механізм розумового розвитку дитини, розвитку свідомості і мислення індивідуума. Ф. Фребель формулює одне з центральних положень своєї педагогічної системи про те, що внутрішня і зовнішня складові індивіда можуть розвиватися тільки в тому випадку, якщо діяльність свідомості і душі (внутрішня складова) виявляється зовні (в природі), одночасно природа (зовнішня складова) виявляється всередині (в свідомості і душі), і, крім того, обидва вияви зв'язуються і узгоджуються між собою.

У другому блоці Ф. Фребель характеризує етапи, цілі й способи розумового розвитку дитини. Охарактеризувавши механізм розумового розвитку індивіда, Ф. Фребель намічає етапи розумового розвитку дитини і визначає у зв'язку з цим місце і функції навчання і наuczіння. Для цього він описує емпіричні вияви розумового розвитку, виділяючи чотири етапи.

Третій блок педагогічної системи Ф. Фребеля складає дидактичний матеріал, із яким повинна працювати дитина («дарунки Фребеля»). Розробляючи дидактичний матеріал, Ф. Фребель виходив із природних особливостей дітей дошкільного віку (рухливість, безпосередність, допитливість, прагнення до наслідування) і вважав, що для задоволення цих потреб необхідно організовувати заняття з однолітками в дитячому садку [8, с. 220].

Методологічною основою фребелівської системи виховання вважається філософія німецького ідеалізму (Ф. Шеллінг, Й. Фіхте, Краузе). Основні положення власної філософської теорії Ф. Фребель назвав сферичним законом. Педагог уявляв всесвіт у формі єдиної великої кулі – сфери, центром якої є єдиний вічний початок – Бог. Він наповнює собою і природу, і людину. Ф. Фребель сформулював головний, з його точки зору, закон життя і виховання – закон єдності. Цей закон він розумів як саморозкриття божественного начала. Цим законом Ф. Фребель пояснював призначення людини. Людина, на його думку, це маленька істота, маленька сфера. Вона носить у собі частину Бога, частину того духу, котрий населяє Всесвіт. Цей елемент намагається висловити себе в життєдіяльності людини.

Концептуальною основою фребелівської системи про виховання є закони виховання.

Першим законом виховання Ф. Фребель доводив, що «духовне вище за матеріальне, дух творить світ і матеріальний, і духовний». Педагог стверджував, що пізнання людиною світу і самопізнання відбувається через досвід, через два його види – зовнішній і внутрішній. Зовнішній – дотик до предметів оточуючого світу – дає людині знання речей, однак це знання не повне. Істинне знання світу відбувається лише тоді, коли зовнішній досвід пробуджує внутрішній [5, с. 116].

Другий закон виховання, за Ф. Фребелем, пов'язаний з ідеєю розвитку, еволюції. Він називав його законом розвитку за протилежністю і примиренням протилежностей. Ф. Фребель підтримує думку про нескінченність розвитку в природі й про розвиток людини впродовж усього її життя. Він висунув принцип розвитку як основний закон буття, розуміючи його як розвиток духу.

Третім законом виховання Ф. Фребель уважав його природовідповідність, яку виводив з твердження про єдність і тотожність законів розвитку природи та людини. Тобто визначав дитину носієм вроджених ідей [5, с. 147].

Основним у вихованні, розвиваючи ідеї Й. Песталоцці, називає принцип природовідповідності. Властиві кожній дитині від народження задатки сил і здібностей треба розвивати, вправляючи їх у тій послідовності, яка відповідає природному порядку й законам розвитку дитини, тобто розпочинати з найпростішого і поступово підніматися до дедалі складнішого. Метою виховання повинен бути різнобічний і гармонійний розвиток всіх природних сил і здібностей дитини. Оскільки Природа заклала в конкретну людину ті чи інші задатки, то це, очевидно, бажання Природи. Тоді той, хто сприяє розвитку цих задатків і їх зміцненню, діє в інтересах самої Природи [2, с. 44].

Ф. Фребель порівнював розвиток дитини з розвитком природи (рослини). Тобто вважав дитину носієм вроджених ідей. На його думку, дитина народжується із зародками ідей, її діяльність зумовлена інстинктами і незалежна від оточення. Так, дитина наділена чотирма інстинктами: діяльності, пізнання, художнім і релігійним. За трактуванням Ф. Фребеля, інстинкт діяльності, активності – вияв у дитині єдиного творчого божественного начала. Інстинкт пізнання – закладене в людині прагнення пізнати внутрішню сутність усіх речей, тобто Бога. Отже, у розумінні природовідповідності виховання Ф. Фребель виходив із положення Й. Г. Песталоцці про саморозкриття людиною власних здібностей [3].

Ф. Фребель зосередив зусилля на створенні системи дошкільного виховання. Компонентами розробленої ним теорії дитячого садка стали: виховання дітей дошкільного віку у відповідній установі, підготовка дитячих «садівниць», організація і розповсюдження дитячих ігор та періодичних видань для зв'язку між батьками і вихователями.

Ф. Фребель часто порівнював особистість дитини з рослиною, а вихователюк назвав «садівницями». Значне місце у вихованні маленьких дітей Ф. Фребель відводив сім'ї, матері. Водночас Ф. Фребель зазначав, що більшість матерів не мають ні достатнього часу для виховання своїх дітей, ні відповідної педагогічної підготовки. Тому зростає роль виховної установи для дітей дошкільного віку. Отже, завдання дитячого садка – навчити сім'ю виховувати дітей [3, с. 124]. Ф. Фребель уважав, що виховання не менш тісно, ніж із природою, повинно пов'язуватися з суспільним життям. Він намагався створити таку виховну установу, де дитина у спрощеній та ідеалізованій формі входила б у соціальні відносини. На думку науковців, Ф. Фребелем було розкрито істинне завдання виховної установи «як засобу соціального прогресу й інструмента індивідуального розвитку».

На думку педагога, дитина народжується із зародками ідей, її діяльність зумовлена інстинктами і незалежна від оточення. Так, дитина наділена чотирма інстинктами: діяльності, пізнання, художнім і релігійним. За трактуванням Ф. Фребеля, інстинкт діяльності, активності – прояв у дитині єдиного творчого божественного начала. Інстинкт пізнання – закладене в людині прагнення пізнати внутрішню сутність усіх речей, тобто Бога. Інстинкт художній – здатність «перетворювати безформенні предмети у форми краси» [6, с. 307].

До засобів, за допомогою яких передбачається стимулювати розвиток природних задатків дитини, Ф. Фребель відносив гру і ручну працю. У його трактуванні гра – діяльність інстинктивна, вищий ступінь дитячого розвитку, відображення внутрішнього світу дитини. У цілому, гра – головний вид діяльності дитини, тому її слід розвивати [3, с. 146]. Однак, за судженнями Ф. Фребеля, довільна гра дитини сприяє її розвитку неповною мірою, тому завдання педагога – дисциплінувати інстинкти дитини через її власні зусилля, спрямовані до досягнення корисної мети.

Отже, в основу діяльності дитячого садка слід покласти ігри заняття. Серед основних предметів для ігор Ф. Фребель виокремлював: м'яч, кулю, валик, кубик, дощечки, палички, горох, папір, нитку, глину, пісок тощо. Зв'язок між цими предметами полягає у їх матеріальній основі, за їхньою допомогою можна вивчати форму, величину, вагу, число, колір, рух, тобто всі елементи людського знання. На цій основі Фребель увів для занять дітей новий дидактичний матеріал, назвавши його «дарами».

Основні ідеї Фребеля про врахування індивідуальних рис особистості, гуманне ставлення до дітей, демократичний характер виховного впливу, розвивальний характер виховання значною мірою збігаються з принципами, якими керуються сучасні теорія та практика дошкільного виховання: з принципами індивідуалізації, гуманізації, демократизації педагогічного процесу в дошкільних закладах. Німецький педагог визначив гру як засіб підвищення ефективності навчання, пізнавальної активності дітей, формування в них соціальних якостей. Фребелівська педагогічна система сприяла виокремленню дошкільної педагогіки в самостійну галузь науки [1, с. 6].

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку пов'язані з визначенням педагогічних умов упровадження ідей педагогічної системи Ф. Фребеля в дошкільну освіту України відповідно до умов сьогодення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: [підруч. для студ., аспір. та молодих викладачів навч. закл.] / Анатолій Миколайович Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Альбуханова К. А. Современная психология: состояние и перспективы исследований / Ксения Александровна Альбуханова. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН – Часть 3. Социальные представления и мышление личности – 2002. – С. 88-103.
3. Амосова О. В. Технологии подготовки студентов к воспитательной работе в современных условиях / Ольга Викторовна Амосова. – Иркутск, 2000. – 220 с.
4. Анисимова Е. Э. Основные идеи педагогической концепции Ф. Фребеля / Елена Эдуардовна Анисимова // Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы: материалы IV Международного научно-практического семинара, 18 апр. 2013 г. Барановичи, Республика Беларусь /редкол.: А. В. Никитова (гл. ред.), Н. Г. Дубешко (отв. ред.) [и др.] – Барановичи : РИО БарГУ, 2013 – С. 112-116.
5. Фребель Ф. Воспитание человека // История дошкольной и зарубежной педагогики / Мчедлидзе Н. Б. и др. – М. : Просвещение, 1974. – 464 с.
6. Фребель Фридрих. Педагогические сочинения / Перевод с немецкого Н. Н. Соколова. – Москва, 1913. – Том II. Детский сад. (Детские игры. Устройство детского сада) – 581 с.
7. Фребель Ф. Педагогические сочинения / Перевод с нем. И. Городецкого; Под ред. Д. Королькова. – Изд. 2-е. – М. : Изд. К. Тихомирова, 1913. – Т. I. Воспитание человека. – 359 с.
8. Педагогическая деятельность и теория Фридриха Фребеля. [Электронный ресурс] / Сергей Александрович Жданов. – Режим доступа: <http://www.gala-d.ru/parts/1086-part5.html>

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Анісімова О.Е.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ЯК ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті подано основні класифікації цінностей, охарактеризовано основні з них. Виокремлено закономірності становлення професійно-ціннісних орієнтирів у сфері вищої педагогічної освіти. Досліджено формування ієрархії професійно-ціннісних орієнтирів майбутнього педагога. Охарактеризовано специфіку вищої педагогічної освіти. Здійснено аналіз педагогічної майстерності як вищої форми професійної спрямованості особистості.

Ключові слова: ціннісні орієнтири, педагогічний дискурс, інтенсифікація навчання, модернізація навчально-виховного процесу, комунікація, інтенсифікація навчання, педагогічна діяльність, педагогічні напрями.

The article presents the main classifications of values, the main of them are described. The regularities of the formation of professional-value orientations in the sphere of higher pedagogical education are singled out. The formation of the hierarchy of professional-value orientations of the future teacher has been studied. The specifics of higher pedagogical education are characterized. The analysis of pedagogical skill as the highest form of professional orientation of the person is carried out.

Key words: value landmarks, pedagogical discourse, intensification of training, modernization of teaching and educational process, communication, intensification of teaching, pedagogical activity, pedagogical directions.

Педагогіка як наука має стародавні традиції і є чи не найстарішою науковою та практичною діяльністю людини. Саме завдяки цьому в сучасній педагогіці існує безліч різноманітних напрямів та педагогічних парадигм. Педагогічні напрями і школи розрізняються за характером їхньої переважної орієнтації на ту чи іншу науку про людину, що є проявом принципу антропологічної орієнтації педагогіки. Це важливо зрозуміти, бо структура та побудова педагогічного дискурсу буде залежати саме від тієї течії, тієї парадигми, у межах якої виступають суб'єкти педагогічного дискурсу.

Саме майбутні педагоги формуватимуть світогляд підростаючого покоління. Вивчення професійно-ціннісних орієнтирів набуває особливого значення.

Про ціннісні орієнтири педагогічного дискурсу в освітньому процесі вищої школи досліджували у своїх працях, насамперед, О.Александров, А.Вежбицька, М.Арутюнов. Технологічні підходи до дискурсу розробляли А.Михальська М.Батін, В.Карасик, Л.Семушин.

Мета статті – аналіз особливостей професійно-ціннісних орієнтирів майбутнього педагога педагогічних вузів вважаємо вкрай необхідним.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта є одним зі складників підтримки перехідного періоду та зменшення негативного впливу в різних сферах людської діяльності. Тільки висококваліфіковані фахівці, які в ділових відносинах використовують етичні норми управління, можуть розуміти історичні переваги змін та приймати свідомі рішення. Технічні, економічні та управлінські знання, психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців у сукупності формують новий образ, новий людський капітал, необхідний для успіху державних перетворень. Саме тому соціальна відповідальність освіти дуже висока: соціально-відповідальна економіка можлива тільки за наявності відповідальної, етично грамотної особистості фахівця.

Можна стверджувати, що за умов соціально-відповідальної освіти в Україні буде соціально-відповідальна економіка, у зв'язку з чим від якості підготовки фахівця, яку здійснюють вищі навчальні заклади, залежить стан та розвиток сучасної української економіки.

Сучасні виховні концепції відрізняються прагненням спиратися на загальнолюдські цінності й цивілізовані форми життєдіяльності в усіх сферах. У всіх концепціях тією чи іншою мірою присутні:

- ідеї гуманізації;
- здійснення виховання в контексті культури;
- створення відкритих виховних систем;
- повернення виховання в сім'ю;
- підтримки й розвитку індивідуальності;
- альтернативності і гнучкості методів та організаційних форм виховання.

Проблема класифікації цінностей досліджувалась багатьма фахівцями різних наукових сфер. Найбільш відому й визнану класифікацію запропонував Е.Спрангер. Він виокремив шість тематичних цінностей і, відповідно, шість типів особистості, що прагне їх досягти:

1) цінності, що стосуються філософського мислення (теоретичний тип) – висока оцінка будь-яких методів у пошуку правди – емпіричний, критичний, раціональний;

2) цінності, що стосуються практичної дії (економічний тип) – підкреслюються прикладні й практичні цінності;

3) цінності, що стосуються краси (естетичний тип) – присвоєння найвищої оцінки формі й гармонії, обговорення й переживання будь-якого досвіду з точки зору його краси, симетрії або порядку;

4) цінності, що стосуються співіснування (суспільний тип) – споконвічно визначені, як любов людини, далі видозмінені як альтруїстичні або філантропні схильності;

5) цінності, що стосуються влади (політичний тип) – насамперед інтерес до захоплення влади, впливу, слави;

6) цінності, що стосуються віри (релігійний тип) – містицизм, інтерес до єдності будь-якого досвіду і до спроби зрозуміти світ як єдине ціле [5, с. 76-78].

Наведена класифікація може стати основою для характеристики загальної аксіологічної спрямованості, у тому числі й майбутніх педагогів, яких варто розглядати як представників різних типів й опиратися в роботі, відповідно, на ту ціннісну спрямованість, яка для них є найважливішою.

Виняткову увагу хочемо звернути на класифікацію цінностей, розроблену Т.Стравою, у якій основним критерієм значущості цінності для кожної конкретної особистості обрано ставлення окремої людини до громадського життя, до інших людей, до власного розвитку.

Дослідниця виділяє такі різновиди цінностей:

1. Моральні цінності – добро, воля, життя, щастя, чесність, терпимість, справедливість, гуманність, гуманізм, здоров'я, гедонізм, героїзм, альтруїзм, віра, зрілість, відповідальність, повага, відвага, вірність, співчуття, доброзичливість, безкорисливість, щирість, патріотизм, інтернаціоналізм.

2. Інтелектуальні цінності – правда, критика, знання, творчість, інтелект, авторитет, раціональність, науковість, уміння, впровадження нововведення, перфектність, відкритість, впевненість, точність, компетентність, допитливість, тямущість, працездатність, цілеспрямованість.

3. Суспільні цінності – влада, любов, сім'я, такт, дружба, самостійність, солідарність, воля, дисципліна, безпека, розважливість, товариство, прагнення, визнання, успіх, обов'язковість, традиція, пунктуальність.

4. Естетичні цінності – мистецтво, вразливість, досконалість, артистизм, талант, оригінальність, витонченість, делікатність, ввічливість, почуття гумору, краса [3, с. 25-26].

Слід зазначити, що запропоновані класифікації лише демонструють специфіку існуючих сьогодні авторських градацій.

У нашому дослідженні ми будемо опиратися на класифікаційну ідею Т.Страви. Значущість тих чи інших цінностей для людини характеризується її ставленням до них, сприйняттям або запереченням. Маємо на увазі цілісну систему індивідуальних вибірових, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. У сучасній аксіології означено основні підходи щодо відбору найбільш визнаних у суспільстві цінностей та їхнього активного впровадження, у тому числі у систему освіти.

Вступ до вищих учбових закладів – це життєвоважливий крок, пов'язаний, зокрема, з установками на нові цінності, подекуди іншу поведінку і власну діяльність. Важливість такого переходу людини з однієї соціальної групи (учень школи, абітурієнт) в іншу (студент вищої школи) визначається також всією системою його ціннісних орієнтирів у відповідності зі специфікою обраної професійної діяльності.

Формування (активізація) ціннісних орієнтирів педагогічного дискурсу значною мірою залежить від обраної професії. Тому варто детальніше зупинитись на формуванні професійно-ціннісних орієнтирів у сфері педагогічної діяльності майбутніх фахівців освітньої системи.

Професійно-педагогічна підготовка вирізняється рядом специфічних особливостей. Як відзначається у дослідженнях Е.Білозерцева, В.Сластьоніна, її специфіка полягає насамперед у тому, що мета педагогічної освіти визначається суспільством, тобто має суспільний характер. Трансформуючись індивідуально, педагогічна освіта набуває особистісної установки, яку майбутній учитель зможе реалізувати на практиці [4, с. 125-127].

Професійно-ціннісний розвиток майбутнього педагога є найважливішим чинником їхньої професійної орієнтації. У зв'язку із цим особливого значення набуває чітка морально-ціннісна орієнтація майбутніх педагогів на існуючі загальнокультурні, національні й соціальні норми поведінки. Залучення майбутнього педагога до культурних цінностей неможливе без звертання до історії суспільних і педагогічних явищ, аналіз яких допомагає прийняти культурну обумовленість і свідомо означити комплекс здобутих знань, умінь, навичок, сформованих відносин, оцінок впродовж навчання у ВУЗі.

Специфіка вищої педагогічної освіти зумовлена переважно фундаментальним характером набутих знань, що забезпечує високий рівень як загальної, так і власне педагогічної культури. Цей принцип забезпечує нормативний характер ціннісних орієнтирів сучасної вищої школи, що характеризується закріпленням мотивації, спрямованої на пошук істини; постійною освітою і самоосвітою упродовж всього життя; розвитком інтелекту; збільшенням культурного потенціалу; реалізацією конструктивної діяльничої позиції.

Зауважимо зокрема, що універсальність вищої педагогічної освіти призводить також до того, що її основні ціннісні орієнтири постійно зберігають свою значущість та актуальність навіть за межами освітнього закладу, тобто в період самостійної педагогічної діяльності. Наявність подібної тенденції дозволяє говорити про реальний і визначальний вплив – вплив ціннісних установок вищої педагогічної освіти на суспільство і його духовну сферу.

Таким чином, потреба в цілеспрямованому морально-ціннісному розвитку майбутніх педагогів не викликає ніяких сумнівів і визначається як внутрішніми, так і зовнішніми (соціальними) критеріями.

У формуванні певної ієрархії професійно-ціннісних орієнтирів майбутнього педагога особливу роль відіграють суспільне середовище, спрямованість загальнокультурного й національного менталітету, рівень розвитку суспільства й культури тощо. Такі зовнішні умови необхідно враховувати у визначенні педагогічних засобів, за допомогою яких дану ієрархію варто формувати й актуалізувати. Це все визначається складністю і багатоаспектністю трактування поняття «ієрархія». По-перше, сама «ієрархія цінностей» мінлива історично і соціокультурно, а, по-друге, у певний історичний період існують одночасно різні ієрархії цінностей залежно від того, який вид людської діяльності переважає,

а також, з яких концептуальних позицій розглядається. Існують матеріальні й духовні цінності, реальні й концептуальні, цінності минулого, сьогодення і майбутнього, апіорні й апостеріорні, фінальні й інструментальні утилітарні, естетичні, правові, релігійні та інші [1, с. 6-8].

На об'єктивну зрілість людини вказує насамперед наявність стійких ціннісних орієнтирів. Саме вони безпосередньо й опосередковано впливають практично на всі сторони людської психіки – на пізнавальну діяльність, мотивацію вчинків і поведінку в цілому.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених проблемам професійної компетентності, педагогічної майстерності вчителя (С.Архангельський, Е.Білозерцев, В.Сластьонін, В.Срочинський), відстоюється позиція, відповідно до якої система професійних ціннісних орієнтирів є однією з найбільш значущих характеристик готовності до трудової діяльності, а також найважливішим фактором, що впливає на формування професійної стійкості молодих фахівців у галузі освіти. Найбільш відомою є модель, запропонована В.Сластьоніним [4, с. 126-127].

Визначаючи педагогічну майстерність як вищу форму професійної спрямованості особистості, учений виділив чотири підрівні особистісних орієнтирів, що включають:

- 1) перелік властивостей і характеристик особистості вчителя;
- 2) перелік вимог до психолого-педагогічної підготовки;
- 3) обсяг і зміст спеціальної академічної підготовки;
- 4) обсяг і зміст методичної підготовки з конкретної спеціальності.

З поданої структурної організації учений виокремлює головні складові педагогічних здібностей:

- а) спрямованість (професійно-педагогічна, пізнавальна);
- б) загальні академічні здібності;
- в) спеціальні педагогічні академічні здібності;
- г) приватні дидактичні здібності (навички оволодіння методиками викладання з конкретних дисциплін).

Відмітимо також, що у сучасній психолого-педагогічній науці розробляються такі проблеми, як визначення суті поняття «ціннісні орієнтири», їхнє місце в структурі особистості, функції, вікові особливості, механізми формування в процесі навчання й .

Основоположними складовими даного механізму, відповідно до проведеного дослідження А.Кармаєва, сформульовано такі педагогічні дії:

- наділення знань і учбово-пізнавальної діяльності індивідуально-ціннісним змістом;
- створення розвиваючого освітнього середовища, що орієнтує на цінність педагогічної професії;
- організація діалогового спілкування між учасниками навчального процесу [2, с. 98-100].

Реалізація таких дій здійснюється через систему особистісно орієнтованих ситуацій, послідовно реалізованих на кожному етапі пізнання – мотивації, сприйняття, розуміння, осмислення, узагальнення, закріплення, застосування, оцінки.

Висновки. Отже, в ході проведеного аналізу ми дізнались, що визначення таких категорій, як цінність, оцінка, ціннісні відносини, ціннісні орієнтири, трактується неоднозначно.

У відповідності зі специфікою нашого дослідження, суть цих категорій ми означимо у наступних формулюваннях:

- під цінністю ми розуміємо предмети, явища і їхні властивості, корисність, значимість, необхідність яких усвідомлюється людиною, що виявляє до них позитивне ставлення;
- ціннісним називається ставлення, що формується в результаті оцінної діяльності і спонукає індивіда до усвідомлення певної цінності об'єкта або явища;
- ціннісні орієнтири – це найважливіший компонент структури особистості, що характеризує її відношення до різних цінностей, її визначальну мотивацію і поведінку.

У зв'язку із цим, вивчення професійно-ціннісних орієнтирів професійно-педагогічної освіти з точки зору актуалізації аксіологічних орієнтирів, потрібно досліджувати у якості найвагоміших завдань сучасного педагогічного вузу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 5–32.
2. Вежбицкая, А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая / пер. с англ. М. А. Кронгауз, вступ, ст. Е. В. Падучевой. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
3. Геращенко И. Г. Философско-методологические и социокультурные основания дидактики: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филос. наук: спец. 09.00.01 / И. Г. Геращенко – Саратов, 1995. – 32 с.
4. Ігнатюк О. Педагогічний такт як складова розвитку особистісного потенціалу майбутнього фахівця / О. Ігнатюк // Новий колегіум. – 2005. – № ½. – С. 74–79.
5. Колток Л. Б. Інформатизація як засіб інтенсифікації навчально-виховного процесу в світлі сучасних педагогічних дискусій / Л. Б. Колток // Нова парадигма. – 2006. – № 55. – С. 79–84.

УДК 373.2(477.53)

Леся Клевака, Ольга Гришко
(Полтава)

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ В ЖІНОЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (90-ТІ РР. XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

У статті розкриваються особливості організації підготовки педагогічних кадрів в жіночих навчальних закладах України (90-ті рр. XX – початок XXI ст.): жіночій гімназії при Олександрійському педагогічному коледжі імені В. Сухомлинського (1991-2004 рр.), вечірній жіночій гімназії «Перлина» (м. Полтава, 1995-2011 рр.), Міжнародному гуманітарно-педагогічному інституті «Бейт-Хана» (діє з 1995 р.).

Ключові слова: жіноча освіта, педагогічні кадри, жіночі навчальні заклади.

The article reveals the peculiarities of the organization of the training of pedagogical staff in women's educational institutions of Ukraine (90th years of the XXth – the beginning of the XXI century): female gymnasium at the Alexandrinsky Teachers' College named after V. Sukhomlynsky (1991-2004), the Evening Women's Gymnasium "Pearl" (Poltava, 1995-2011), the International Humanitarian and Pedagogical Institute "Beit-Khan" (since 1995).

Key words: women's education, pedagogical staff, women's educational institutions.

Інтеграція України в європейський освітній простір, розбудова демократичної правової держави вимагають пошуків нової парадигми освіти і виховання підростаючого покоління, підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів враховуючи гендерні особливості. Це стає особливо важливим, оскільки у багатьох містах України відроджуються жіночі навчальні заклади: окремі жіночі класи, школи, гімназії, ліцеї, училища, що засвідчує актуальність жіночої освіти – виховання високоосвіченої, гармонійно розвинутої особистості, майбутньої матері, завдяки якій тримається сім'я.

Кардинальні економічні і соціокультурні перетворення, що почалися в Україні наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. призвели до відродження жіночої освіти зразку XIX століття. На підставі результатів проведеного історико-педагогічного дослідження

визначено чинники виникнення жіночих навчальних закладів в означений період: нездатність країни задовольнити потреби жіноцтва в практичній освіченості, вихованості; можливість отримати додаткові знання, які обов'язково знадобляться у подальшому житті кожної жінки як майбутньої дружини, господині, матері; можливість отримати професійну підготовку [5, с. 174]. В Україні з 90-х рр. XX ст. також існував попит на підготовку педагогічних кадрів серед жіноцтва. Професійну освіту дівчатам тривалий час надавали жіноча гімназія при Олександрійському педагогічному коледжі імені В. Сухомлинського (1991-2004 рр.), вечірня жіноча гімназія «Перлина» (м. Полтава, 1995-2011 рр.) та продовжує надавати Міжнародному гуманітарно-педагогічному інституті «Бейт-Хана» (діє з 1995 р.).

При комунальному вищому навчальному закладі «Олександрійський педагогічний коледж імені В. Сухомлинського» функціонувала (1991-2004 рр.) жіноча гімназія. Гімназія була складовою частиною коледжу. У ній успішно вирішувалися питання педагогічної профорієнтації, розвитку творчої обдарованості, формування моральної культури, збагачення духовності гімназисток. Після завершення жіночої гімназії випускниці вступали до педагогічного коледжу, який готував фахівців за такими спеціальностями: вчитель початкових класів; вихователь дітей шкільного віку; вчитель фізичної культури. Випускниці коледжу одержували додаткові кваліфікації: вчитель іноземної мови початкових класів; організатор дитячої технічної творчості; керівник дитячого хореографічного колективу; організатор фізичного виховання; керівник образотворчої діяльності в дошкільному закладі. В коледжі і гімназії нагромаджено значний досвід творчої реалізації педагогічних ідей В. Сухомлинського. 31 жовтня 2003 р. Кіровоградське обласне управління освіти видало наказ про ліквідацію жіночої гімназії, оскільки, згідно із Законом про вищу освіту, подібні навчальні заклади не можуть існувати при вищих освітніх установах I-II рівнів акредитації [6].

Вечірня жіноча гімназія «Перлина» тривалий час (1995-2011 рр.) функціонувала на базі загальноосвітнього навчального закладу I-III ступенів №38 м. Полтави. Гімназія «Перлина» організована у 1995 р. Науковими керівниками жіночої гімназії виступили А. Бардінов (голова Жовтневої районної ради м. Полтави) і В. Бардінова (кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка). Призначення жіночої вечірньої гімназії – формування дівчини як цілісної особистості, здатної до виконання в майбутньому як суто жіночих ролей – бути матір'ю, господинею, Берегинею сімейного вогнища, – так і здатної до виконання соціальних ролей, зокрема виконання ролі домашнього вихователя (гувернера) [2, с. 261]. В основу навчально-виховної та організаційної діяльності гімназії покладені ідеї видатного українського педагога Х. Алчевської, яка займалася проблемами розвитку і поширення жіночої освіти в Україні у XIX – на початку XX ст., зокрема, навчання та виховання майбутніх матерів – перших вихователів дітей [1, с. 192]. З цього погляду вечірня жіноча гімназія може сприйматися не тільки як інноваційна форма роботи з молоддю жіночої статі, але і як внесок у відродження національних традицій розвитку жіночої освіти в Україні [3, с. 209].

До гімназії приймали дівчат підліткового та юнацького віку. Навчання тривало два роки і було безкоштовним. Зарахування здійснювалося згідно з наказом директора на підставі заяви (для неповнолітніх – заяви батьків або осіб, які їх замінюють) та результатів тестування. Станом на 2007 р. у закладі навчалася близько ста дівчат, абсолютна більшість яких – старшокласниці шкіл м. Полтави й області, учениці професійних технічних училищ, студентки коледжів, інститутів та університетів. Набір відбувається з урахуванням вікових груп: від 14 до 15 років; від 15 до 17 років; від 17 до 28 років. Наповнюваність класів-груп здійснюється відповідно до віку і передбачає від 6 до 15 осіб. Навчальні заняття розпочиналися з 15 вересня і закінчуються 25 травня. Тривалість навчального тижня щорічно визначалося радіою вечірньої жіночої гімназії в межах часу, передбаченого навчальним планом; тижневий режим роботи гімназії «Перлина» фіксується у розкладі уроків. Заняття проводилися 2 рази на тиждень (середа, четвер) по 4 академічні години на день. Крім різних

форм обов'язкових навчальних занять, у гімназії проводилися індивідуальні, групові, факультативні та позакласні заняття та заходи, передбачені розкладом і спрямовані на задоволення освітніх інтересів гімназисток, розвиток їхніх творчих здібностей та обдаровань [2, с. 263].

До викладацької діяльності залучалися висококваліфіковані спеціалісти різних галузей, серед них 2 доктори, 8 кандидатів наук. Всі викладачі працювали за авторськими програмами. Усього до послуг гімназисток – 26 програм з елективних курсів, які вимагали використання нестандартних форм навчання. Однак основною організаційною формою навчання тут залишалася класно-урочна.

В основу змісту навчального плану та програми курсу покладено основні положення кваліфікаційної характеристики професії «гувернер» [7, с. 12]. Увесь курс складався з п'яти блоків, які містять у собі модулі, до них включені відповідно до тематики модуля цільові програми з елективних курсів [7, с. 14]. Розуміючи, що рольова функція жінки найкраще сприймається дівчиною у віці від 15 до 20 років, педагоги дбали про те, аби дівчата усвідомили, що вони – майбутні матері, головні вихователі своєї дитини, і в характер дитини може ввійти лише те, що вже раніше складало характер матері, що від неї йде перший сильний комплекс дій, емоцій, ідей, які впливають на психіку дитини, закладають підвалини її внутрішнього світу. Від того, що переживатиме дитина в перші роки її життя, якою буде спрямованість її почуттів, залежатиме і соціальна вагомість її «Я». Доведено, що від матері залежить майбутнє сім'ї, родоvodu, людства. У підготовці домашнього вихователя (гувернера) суттєву роль відіграють також такі курси, як «Дитинознавство», «Основи вікової психології», «Медицина», «Історія жіноцтва», «Мамина школа», «Сімейна економіка», «Основи юридичних знань», «Мистецтво спілкування», «Фітотерапія в нашому домі», «Іноземна мова». Теоретичній та практичній підготовці дівчат до виконання в майбутньому ними соціальних ролей сприяють такі курси: «Основи комп'ютерної грамотності», «Машинопису», «Стенографії», «Домашньої медсестри», «Масажистки». Усе це разом інтенсифікує теоретичну та практичну допрофесійну підготовку домашнього вихователя [2, с. 264].

Завершується курс допрофесійної підготовки майбутнього гувернера-вихователя проведенням кваліфікаційного іспиту. Особи, які успішно склали іспит із профільюючих дисциплін, отримують посвідчення про присвоєння відповідної кваліфікації, зокрема: користувач ЕОМ; домашня медсестра. Особи, які на «відмінно» закінчили курс навчання у вечірній жіночій гімназії, отримують звання на посаду домашньої гувернантки-виховательки [7, с. 15].

Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана» розпочав свою діяльність 1995 р. – як жіноче педагогічне училище для підготовки вчителів молодших класів і вихователів, згодом (у 2003 р.) – жіночий педагогічний коледж «Бет-Хана». Ідея відкриття жіночого педагогічного училища належить Президентові фонду «Ор Авнер Хабад Любавіч», главі компанії «Африка Ізраель» – панові Льові Льоваєву. Пошуки людини, яка здійснила б цю ідею, привели пана Льоваєва до рабина Меїру Стамблеру. В різний час спонсорами училища були Усесвітнє єврейське агенство «Сохнунт», фонд імені Пінкуса. З 1997 р. училище «Бет-Хана» отримало підтримку Міністерства освіти Ізраїлю.

Перший набір налічував всього 79 дівчат. У 2000 р. він склав 160 студенток. Зараз нараховується 115 випускниць, які працюють або продовжують навчання в системі єврейської освіти в СНД, Ізраїлі, США. У 1997 р. введена нова спеціальність: вихователі-музичний керівник дошкільних навчальних закладів; 1999 р. – відкриті Освітній ресурсний центр для дітей із спеціальними потребами і єврейський клуб «Гань»; 2000 р. – створений Методичний центр «Бєяхад» («Разом»). У цьому ж році за підтримки Усесвітнього Союзу ОРТ в училищі відкритий Комп'ютерний центр.

Інститут готує вчителів на базі 9-ти та 11-ти класів середньої школи для роботи у системі єврейської освіти. Термін навчання – 3 і 4 роки. Весь цей час студентки живуть в закладі на

повному пансіоні. Коледж має ліцензію, що дає випускникам право викладати у всіх державних і приватних школах на території СНД. Навчальні плани з дисциплін національного (єврейського) циклу були розроблені та продовжують вдосконалюватися у співпраці з академічним коледжем «Орот Ізраїль» (Ізраїль). Диплом «Бейт-Хани» визнається Міністерством освіти Ізраїлю.

В інституті «Бейт-Хана» ведеться інтенсивна робота з освітніми інформаційними технологіями. Поглиблений курс інформатики викладається протягом усього терміну навчання. На четвертому курсі читається інноваційний, авторський курс «Дидактика комп'ютерного навчання», що дає студенткам методики проведення занять з комп'ютерною підтримкою в дитячому садку та школі. Всі проекти перевіряються на педагогічній практиці в навчальних закладах нашого регіону [4].

Проведене дослідження дозволило визначити такі прогностичні тенденції розвитку жіночої педагогічної освіти України 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст.: розповсюдження різних типів жіночих навчальних закладів; метою діяльності жіночих освітніх установ є формування особистості дівчини з розвиненим почуттям власної гідності, віри у свої сили, спрямованості на життєтворчість, самовдосконалення, розвиток її здібностей, підготовка до професії; пріоритетними завданнями є відродження національної системи освіти і виховання, звернення до культурно-історичного досвіду регіонів, сприяння становленню національної самосвідомості, високої моральності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бардінов А. Допрофесійна підготовка домашнього вихователя (гувернера) в сучасних умовах / А. Бардінов, В. Бардінова // Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Полтава, 23-25 квітня 2001 р. – Полтава : ПДПУ, 2001. – С. 191-193.
2. Бардінов А. Система допрофесійної підготовки домашнього вихователя (гувернера) / А. Бардінов // Збірник наукових праць ПДПУ імені В.Г. Короленка. – Випуск 6/7 (20-21). – Полтава, 2001. – С. 259-264.
3. Бардінова В. Криза духовності і можливості її подолання у молоді жіночої статі / В. Бардінова // Валеологічна освіта як шлях до формування здоров'я сучасної людини : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Полтава : ПДП, 1999. – С. 208-210.
4. Дніпропетровський єврейський жіночий педагогічний коледж «Бет-Хана» [Електронний ресурс]. – URL : [http://s-osvita.com.ua /component/ option,com_textn/task,vuz/Itemid,28/id,26/rid,4](http://s-osvita.com.ua/component/option,com_textn/task,vuz/Itemid,28/id,26/rid,4)
5. Клевака Л.П. Навчально-виховна діяльність жіночих навчальних закладів Полтавської губернії (друга половина XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л.П. Клевака; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2014. – 200 с.
6. Комунальний вищий навчальний заклад «Олександрійський педагогічний коледж імені В.О. Сухомлинського» [Електронний ресурс]. – URL : http://osvita-kd.kw.ukrtel.net/pages/navchanay_v_skoly.html
7. Підготовка домашнього гувернера-вихователя в сучасному освітньому просторі : навч. пос. / Автори-упорядники : А.В. Бардінов, В.Д. Бардінова. – Полтава : Довкілля-К, 2007. – 224 с.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті розкриваються особливості використання інтерактивних методів навчання та інформаційних комп'ютерних технологій в початкових класах. Розглядаються основні умови задля більш ефективного використання інтерактивних методів навчання. Висвітлюються думки щодо доцільності впровадження інформаційних комп'ютерних технологій в початкових класах.

Ключові слова: інтерактивне навчання, інтеракція, інформаційні технології, слайд, мультимедіа-технології.

The article reveals peculiarities of using of interactive teaching methods and information and computer technologies in the elementary grades. Discusses the basic conditions for more effective use of interactive teaching methods. Vista of the desirability of introduction of information technologies comp Eternia in the elementary grades.

Keywords: interactive learning, interaction, information technology, slide, multimedia technology.

Комп'ютер сьогодні – це потужний інструмент отримання і обробки інформації, можливості комп'ютерних і мережевих технологій, їх швидкодія вражають уяву. Мультимедійні комп'ютерні технології дозволяють замінити майже всі традиційні технічні засоби навчання. Необхідно створювати такі умови навчання, щоб учень прагнув отримати нові результати своєї роботи і в подальшому успішно застосувати їх у практичній діяльності. На сьогоднішній день ми не можемо не замислюватися над тим, що чекає наших учнів. Відомо, що майбутнє зажадає від них величезного запасу знань не тільки за обраною спеціальністю, але в області сучасних технологій. Сьогодні більшість пропозицій про роботу вимагають мінімальних комп'ютерних знань, тому дуже важливо при навчанні школярів враховувати те, що сучасні інформаційні технології набувають першорядного значення.

Актуальність вищезгаданого визначається не тільки соціальним замовленням, а й потребами людини до самовизначення і самовираження в умовах сучасного, інформаційного суспільства. В умовах сучасного суспільства інформаційно-комунікаційна компетентність педагога, його здатність вирішувати професійні педагогічні завдання з залученням інформаційних та комунікаційних технологій, стає важливою складовою його професіоналізму.

Метою статті є розгляд особливостей використання інтерактивних методів навчання та інформаційних комп'ютерних технологій в початкових класах.

Дослідженням даного питання займалися К.Баханов, М.Кларін, Л.Пироженко, Л.Півень, О.Пометун, Г.Сиротенко, Н.Суворова.

Поняття "інтеракція" виникло вперше в соціології та соціальній психології. Для теорії символічного інтеракціонізму характерно розгляд розвитку і життєдіяльності особистості, творення людиною свого "Я" в ситуаціях спілкування та взаємодії з іншими людьми [1, с. 3-8].

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації освітнього процесу, суть якої полягає в спільній діяльності учнів над освоєнням навчального матеріалу за рішенням загальних, але значимих для кожного проблем, в обміні знаннями, ідеями, способами діяльності.

Мета роботи педагога полягає в розробці нових, більш цікавих, більш дієвих, з точки зору педагогіки і психології, інтерактивних методів, щоб вони включали в себе різні

психофізіологічні особливості учнів, і давали максимальний результат в навчально-виховному процесі сучасної школи.

Вважаємо, що розвиток учнів буде здійснюватися більш ефективно з використанням інтерактивних методів навчання, якщо:

- враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей;
- активність відтворення буде характеризуватися прагненням учня зрозуміти, запам'ятати, відтворити знання, опанувати способами застосування знань у змінених умовах;
- активність учня передбачає устремління його до теоретичного осмислення знань, самостійного пошуку рішення проблем;
- педагог буде розуміти значущість використання інтерактивних методів навчання з метою розвитку і виховання школярів, володіти технологією включення інтерактивних методів навчання в педагогічний процес і забезпечувати керівництво ними [2, с. 66-67].

На сьогоднішній день найсерйознішою проблемою навчання стає оптимізація навчального процесу в школі взагалі і в початковій школі, зокрема. У початковій школі інформаційні технології повинні носити розвиваючий, прикладний характер, органічно входити в життя дитини в рамках навчання в початковій школі. Учитель, який викладає одночасно російську мову, літературу, математику, природознавство, музику, праця, фізкультуру в початкових класах, як ніхто інший готовий до освоєння процесу інтеграції різних предметів і технологій. Йому тільки треба самому зрозуміти і прийняти ті необмежені можливості, які надає комп'ютер, гарне програмне забезпечення.

Ряд педагогів вважають, що комп'ютери представляють собою не що інше, як ще один засіб відволікання уваги дітей у класі. Інші наполягають на тому, що неможливо підготувати вчителів до використання комп'ютерів на уроках і компетентному навчання дітей комп'ютерної грамотності без серйозної професійної підготовки їх в області обчислювальної техніки. Треті висловлюють побоювання, що постійне використання комп'ютерів в школі призведе до такого стану, що ціле покоління людей не зможе правильно писати слова, якщо не буде поруч комп'ютера.

Ще більш серйозним запереченням є та обставина, що діти будуть набагато менше спілкуватися один з одним, оскільки значну частину часу вони будуть проводити за комп'ютером. У зв'язку з цим висловлюється побоювання, що діти, які звикли до спілкування з комп'ютерами, будуть віддавати перевагу таким формам спілкування, яким властиві точність і чіткість, а не інтуїція або неоднозначність, які необхідні для мистецтва і гуманітарних видів діяльності.

Однак у школі немає іншого вибору, крім як адаптація її до інформаційного століття. Ознайомлення з обчислювальною технікою є лише частиною такої адаптації. Основна ж мета адаптації в тому, що дітей необхідно навчити обробляти інформацію, вирішувати завдання, спілкуватися з людьми і розуміти суть змін, необхідних суспільству [3, с. 7-8].

XXI століття – епоха інформаційного суспільства. Необхідність нових знань, інформаційної грамотності, вміння самостійно здобувати знання сприяло виникненню нового виду освіти – інноваційного, в якому інформаційні технології покликані зіграти системоутворюючу, інтегруючу роль.

Комп'ютер в навчанні молодших школярів стає збагачує і перетворює елементом розвиваючої предметного середовища. Адже саме в цьому віці відбувається інтенсивний розвиток розумових здібностей дитини, закладається фундамент його подальшого інтелектуального розвитку.

Грамотне використання можливостей сучасних інформаційних технологій в початковій школі сприяє:

- активізації пізнавальної діяльності, підвищенню якісної успішності школярів;
- досягнення цілей навчання за допомогою сучасних електронних навчальних матеріалів, призначених для використання на уроках в початковій школі;
- розвитку навичок самоосвіти і самоконтролю у молодших школярів; підвищенню рівня комфортності навчання;

- зниження дидактичних труднощів у учнів;
- підвищення активності та ініціативності молодших школярів на уроці; розвитку інформаційного мислення; формування інформаційно-комунікаційної компетенції;
- придбання навичок роботи на комп'ютері учнями початкової школи з дотриманням правил безпеки.

Продуктивність уроків з використанням ІКТ дуже висока [4, с. 75-76].

Завдяки сучасній техніці і оптимальним методам навчання кожної дитини надана можливість "подорожувати" по світу знань, подібно до того, як він подорожує по ігровим сценам який-небудь розважальної гри, що дає новий потужний імпульс для розвитку самостійної пізнавальної активності.

Застосування нових інформаційних технологій в традиційній початковій освіті дозволяє диференціювати процес навчання молодших школярів з урахуванням їх індивідуальних особливостей, дає можливість творчо працювати вчителю розширити спектр способів пред'явлення навчальної інформації, дозволяє здійснювати гнучке управління навчальним процесом, є соціально значущим і актуальним.

Особливо цікаво можна використовувати мультимедіа-технології для ілюстрації розповіді вчителя на етапі пояснення нового матеріалу. Комп'ютерні програми допомагають створити різноманітні зорові ілюстрації і звуковий супровід, що сприяє кращій реалізації принципу наочності в навчанні.

Слайди, виведені на великий екран – це прекрасний наочний матеріал, який застосовується для поглиблення уроку. Цей матеріал може бути різним.

К. Роджерс, розмірковуючи з приводу ефективності навчання в школі, пише: "Коли я намагаюся вчити, я жахаюся, що досягнуті результати настільки незначні, хоча іноді здається, що навчання проходить успішно". Ефективність педагогічної діяльності педагога середньої школи характеризується все тими ж 10% учнів. Пояснення дуже просте: "тільки 10% людей здатні вчитися з книгою в руках"

Говорячи іншими словами, тільки для 10% учнів прийнятні методи, використовувані в традиційній школі. Решта 90% учнів також здатні вчитися, але не з книгою в руках, а по-іншому: "своїми вчинками, реальними справами, всіма органами почуттів" [5, с. 12-13].

Результати цього дослідження привели до висновку, що навчання має будуватися інакше, по-іншому, таким чином, щоб всі учні могли вчитися. Один з варіантів організації навчального процесу – використання педагогом у своїй діяльності методів інтерактивного навчання.

Таким чином, освоєння вчителем проблемно-пошукових методів це і є, найвірніший шлях до організації творчо-дослідницької діяльності учнів, а значить, інтерактивного навчання.

Для розвитку творчих здібностей вчителя сьогодні дуже важливо від репродуктивних методів навчання перейти до продуктивних, коли учень повинен не тільки показувати розуміння досліджуваного явища, а й вирішувати завдання, розкриваючи причинно-наслідкові зв'язки між ними, вміти зв'язати досліджуваний матеріал з практикою, з життям.

При цьому для забезпечення максимально самостійної творчої діяльності учнів вчителю необхідно обмежитися лише напрямним впливом, виходячи з того, що будь-яка дитина прагне до успіху і ніколи, як стверджує відомий психолог Селестен Френе, "не втомлюється від роботи, яка відповідає його функціональним життєвим потребам".

При використанні інтерактивної дошки звичайний урок стає більш ефектним, підвищується динамічність уроку, відкривається можливість відео дії, можливість оперативного отримання інформації. Навчання за допомогою інтерактивних дощок істотно відрізняється від звичних методів викладання, хоча основи успішного проведення заняття одні й ті ж. Перш за все, будь-яке заняття, в тому числі і з використанням інтерактивних технологій, має мати чіткий план і структуру, досягати певних цілей і результатів. Все це допомагає учням краще засвоїти матеріал і співвіднести його з тим, що вони вже знають.

Інтерактивне творчість вчителя і учня безмежно. Важливо тільки вміло направити його для досягнення поставлених навчальних цілей.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок про те, що інтерактивне навчання підвищує мотивацію учасників у вирішенні обговорюваних проблем, що дає емоційний поштовх до подальшої пошукової активності учасників, спонукає їх до конкретних дій. Думаю, не може не вражати, що в інтерактивному навчанні кожен успішний, кожен робить свій внесок у загальний результат групової роботи, процес навчання стає більш осмисленим і цікавим.

Крім того, інтерактивне навчання формує здатність мислити неординарно, по-своєму бачити проблемну ситуацію, вихід з неї; обґрунтовувати свої позиції, свої життєві цінності; розвиває такі риси, як уміння вислуховувати іншу точку зору, вміння співпрацювати, вступати в партнерське спілкування, виявляючи при цьому толерантність по відношенню до своїх опонентів, необхідний такт, доброзичливість до учасників процесу спільного знаходження шляхів взаєморозуміння, пошуку істини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Босова Л.Л. Компьютерные уроки в начальной школе // Информатика и образование. – 2002. – №1. – С.2-10.
2. Васильева И.А., Осипова Е.М., Петрова Н.Н. Психологические аспекты применения информационных технологий // Вопросы психологии. – 2002. – №3. – С. 66-70.
3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров. – М.: Издательский центр "Академия", 2004. – С.5-10.
4. Ткачук В. Комп'ютеризація шкільної освіти: переваги та сфери ризику // Вища освіта України. – 2017. – №4. – С.77-81.
5. Петлюшенко Н. Упровадження комп'ютерних технологій у початковій школі / Початкове навчання і виховання. – 2016. – №1. – С.12-15.

УДК 373.3.013.42

Альбіна Кунєва
(Ізмаїл)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОЗИТИВНОЇ ШКІЛЬНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРШОКЛАСНИКА

У процесі соціалізації особистості першокласника відбувається подальше вдосконалення довільної емоційної регуляції поведінки, з'являються навички елементарного аналізу власної поведінки, у дитини з'являється можливість подивитися з боку на себе, на свої вчинки, результати, відстежити свої дії в зворотному порядку, можливість повернутися до початку, у цьому сприяє школа яка повинна прагнути створювати своє соціокультурне середовище та збагачувати спосіб життя дітей.

Ключові слова: соціалізації, виховання, сім'я, поведінка, розвиток особистості, соціальний досвід, соціум.

In the process of socialization of the personality of the first-graders there is a further improvement of arbitrary emotional regulation of behavior, there are skills of elementary analysis of their own behavior, the child has the opportunity to look from the side of themselves, their actions, results, track their actions in reverse order, the ability to return to At the beginning, this is promoted by a school that should strive to create its socio-cultural environment and enrich the way of life of children.

Key words: socialization, education, family, behavior, development of personality, social experience, society.

На сучасному етапі перед системою освіти стоїть актуальне завдання виховання соціально активної, відповідальної, мобільного особистості, здатної до осмислення життя, перетворення суспільства, що володіє позитивним і толерантним ставленням до людей будь-якої національності [4, с. 98].

Також варто зазначити, що в сучасних умовах особливо актуальною є проблема соціалізації молодших школярів. У цьому віці відбувається ряд психофізичних змін в розвитку дитини; змінюються провідний вид діяльності, соціальна група, в яку входить дитина, сутність позиції, яку займає дитина в очах оточуючих і самого себе. Без урахування цих змін неможливо об'єктивно оцінити обґрунтованість соціальних вимог, що пред'являються до молодших школярів сучасним суспільством, відповідність цих вимог реальному рівню їх розвитку, визначити основні напрямки соціалізації першокласників, визначити і обґрунтувати показники їх соціалізації.

Процеси соціалізації першокласників вивчалися багатьма дослідниками, серед яких І.Д. Бех, А.М. Бойко, М.Й. Боришевський, І.В. Василенко та ін.

Згідно самому загальному визначенню, соціалізація – це процес і результат присвоєння дитиною соціального досвіду у міру його психологічного інтелектуального і особистісного розвитку, тобто перетворення під впливом навчання і виховання його психічних функцій, привласнення соціально-моральних цінностей, норм і правил поведінки, формування світогляду [3, с. 26].

Зміст процесу соціалізації визначається культурою і психологією суспільства, з одного боку, і соціальним досвідом дитини – з іншого боку.

Соціальний досвід – це завжди результат дій дитини, активної взаємодії з навколишнім світом. Оволодіти соціальним світом – значить не просто засвоїти суму відомостей, знань, умінь, зразків, а володіти тим способом діяльності і спілкування, результатом якого він є.

Соціальний досвід дитини є результатом його соціалізації і виховання. Оволодіння соціальним досвідом (становлення процесу соціалізації) відбувається трьома взаємопов'язаними шляхами.

По-перше, процес соціалізації відбувається стихійно, так як дитина з найперших кроків вибудовує індивідуальне життя як людська істота, як член людської спільноти. Причому дитина не пасивно вбирає впливу навколишнього середовища, а, включаючись в спільні з іншими людьми акти поведінки, привласнює соціальний досвід [1, с. 204].

По-друге, процес соціалізації реалізується як цілеспрямований процес: виховання, освіта, навчання.

По-третє, процес соціалізації дитини складається і спонтанно. Навіть в найбільш ранні періоди життя, коли активна діяльність в соціумі ще неможлива, дитина вже здатна швидко пристосовуватися до умов життя, до людей.

Дитина соціалізується і набуває власний соціальний досвід:

- в процесі різноманітної діяльності, освоюючи великий фонд соціальної інформації, умінь, навичок;
- в процесі виконання різних соціальних ролей, засвоюючи моделі поведінки;
- в процесі спілкування з людьми різного віку, в рамках різних соціальних груп, розширюючи систему соціальних зв'язків і відносин, засвоюючи соціальні символи, установки, цінності [5, с. 252].

Кожна людина, особливо в дитинстві, є об'єктом соціалізації. Про це свідчить те, що зміст процесу соціалізації визначається зацікавленістю суспільства в тому, щоб людина успішно опанувала ролі чоловіка або жінки, створила міцну сім'ю, могла би і хотіла компетентно брати участь у соціальному та економічному житті, була законослухняним громадянином.

Соціалізація як процес, що визначає становлення особистості, змістовно несе в собі, умовно кажучи, два плани:

Широкі соціальні впливи, недостатньо організовані і контрольовані (вплив засобів масової інформації, традицій регіону, школи, сім'ї);

Спонтанні прояви, вловимі тільки за їх результатами в соціальному становленні (зміні відносин, зміні оцінок поглядів суджень виявлення їх відмінностей від спрямованості офіційного виховання) [3, с. 26-33].

Механізм процесу соціалізації має особистісний характер і реалізується через діяльність особистості. Виховання як раз і сприяє тому, що процес соціалізації залежить від форм прямих впливів, від спільних актів діяльності дорослих і дітей, та поступово виходить до самоконтролю поведінки, до власної ініціативи і відповідальності дитини, яка дорослішає.

Перший план змісту соціалізації не тільки безпосередньо пов'язаний з вихованням, а по суті є широкою формою виховання в порівнянні з вихованням в сім'ї або класному колективі.

Другий план змісту соціалізації в масовій педагогічній свідомості часто сприймається як недолік, слабкість виховання.

Школа не повинна боротися з навколишнім світом, але і не може закривати очі на його вади. Вона повинна створити для дитини своє середовище, таку, щоб, проживаючи в ній шкільні роки, учень виходив у велике життя і міг би адекватно сприймати навколишню його реальність. У цьому, перш за все, і виявляється соціальна ефективність освіти «школи соціального досвіду» [2, с. 232].

Накопичення соціального досвіду можливо не у всякій діяльності. Добре відомо, що дитина може бути присутнім на певному занятті, маніпулювати предметами і матеріалами, але при цьому нітрохи не нарощувати свого соціального досвіду. Успішно соціалізується та діяльність, яка забезпечена спеціальними педагогічними умовами. У процесі соціалізації спонукають до того, щоб:

- відтворювати життєві ситуації, спиратися на дитячі враження повсякденному житті;
- викликати особисту зацікавленість дитини і розуміння нею соціальної значущості результатів своєї діяльності;
- пропонувати дитині активну дію, пов'язану з плануванням діяльності, обговоренням різних варіантів участі, з відповідальністю, з самоконтролем і оцінкою;
- припускати взаємодопомогу, викликати потребу в співробітництві.

Для розуміння цих процесів приведемо коротку характеристику основних психологічних рис особливості молодших школярів, що визначають їх готовність до подальшого розвитку [4, с. 98-102].

Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного розвитку та якісного перетворення пізнавальних процесів: вони набувають опосередкований, усвідомлений і довільний характер.

На думку багатьох вчених, інтереси молодших школярів відрізняються динамічністю: вони нестійкі (А.А. Люблінська), недовговічні (С.Л. Рубінштейн), ситуативні (Н.Г. Морозова), поверхневі (В.В. Давидов). У цьому віці яскраво виражений пізнавальний інтерес, який ґрунтується на інтуїтивному прийнятті цінності знання (В.В. Давидов).

Сучасний науковий І. Д. Бех [1, с. 204] стверджував, що одним з найважливіших новоутворень молодшого шкільного віку є перехід від безпосередньої поведінки до опосередкованої, тобто до поведінки усвідомленої і безпідставної. Дитина вчиться активно керувати собою, будувати свою діяльність відповідно до поставлених цілей, свідомо прийнятими намірами і рішеннями. Це свідчить про виникнення нового рівня організації мотиваційно-потребностної сфери і є важливим показником розвитку особистості.

У першокласника розвиваються мотиви, що стимулюють виникнення самолюбства, прагнення до самоствердження, змінюється здатність до довільної регуляції поведінки. Для свідомості дитини найбільш значущими стають такі широкі соціальні мотиви, як мотиви самовдосконалення (бути культурним, розвиненим), мотиви самовизначення (після школи продовжувати вчитися, працювати), мотиви обов'язку і відповідальності (діти прагнуть

виконувати всі вимоги вчителя). Ці мотиви – результат соціальних впливів. Тому дитина починає керуватися свідомими цілями, соціально виробленими нормами, правилами і способами поведінки [5, с. 252].

Ми намагалися розкрити, що поступово поведінка першокласника перестає бути наївною і безпосередньою, наростає усвідомленість дій, вчинків, почуттів. Школа повинна бачить свою мету не тільки в прояві соціалізації особистості: у формуванні системи знань, умінь і навичок, а й в становленні готовності до самовизначення в моральній, інтелектуальній, комунікабельній, цивільно-правовій, трудовій сферах діяльності. Вчителі та батьки повинні забезпечити простір різноманітної дитячої діяльності, заняття повинні виходити за межі школи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 2012. – 204 с.
2. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації: Навч.-методичний посібник для вчителів шк., викладачів, студ. пед. нав. закл / А. М. Бойко. – К.: ІЗМН, 2016. – 232 с.
3. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 2016. – №3. – С. 26-33.
4. Василенко І.В. Організація системи соціального виховання учнів / І. В. Василенко // Педагогіка і психологія. – 2016. – № 2. – С. 98-102.
5. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навч.-метод. посібник / П.Р. Ігнатенко, В.П. Поплужний, Н.І. Косарева, Л.В. Крицька. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 2014. – 252 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Фурдуй С.Б.

*Ольга Ласкевич
(Луцьк)*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті коротко актуалізовано поняття «інтерактивні технології», проаналізовано їх структуру, складові, характеристичні особливості, обґрунтовано важливість формування, а також – роль та місце початкової школи у цьому процесі.

Ключові слова: технологія, інтерактивні методи, інтерактивні технології, початкова школа, молодші класи

The article briefly introduces the concept of "interactive technologies", analyzes their structure, components, characteristic features, substantiates the importance of formation, and also the role and place of the primary school in this process.

Key words: technology, interactive methods, interactive technologies, primary school, junior classes.

Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх сфер його соціального і духовного життя потребує якісно нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам. Тому перед освітянами постає гостра необхідність у розробці нових та адаптації і осучасненні уже існуючих технологій та методик, котрі здатні сформувати у школярів таких особистісних якостей, які дозволяли б їм не тільки набувати знання, уміння та навички необхідні для вирішення практичних завдань, розв'язання нагальних проблем, але й творчо

самовдосконалюватися і самоактуалізовуватися. Саме тому освітній процес має орієнтуватися на створення таких умов навчання та виховання, завдяки яким усі учні зможуть самостійно осмислювати явища природи та закономірності суспільного життя, систематизовувати їх і робити правильні висновки. Особливо це важливо для молодших школярів.

Як свідчить педагогічна практика і численні наукові дослідження сформувати особистість дитини та спрямувати її становлення у процесі навчання, можна тоді, коли дотримуватися певних психолого-педагогічних умов:

- 1) створення позитивного, радісного настрою на уроках;
- 2) можливість учнів вільно висловити свої думки і вислуховувати товаришів;
- 3) рівність усіх дітей;
- 4) забезпечення сприятливої атмосфери в колективі, котра сприятиме досягненню спільної мети;
- 5) сприяння усвідомленню кожною дитиною цінності колективно зроблених справ, спільно сформульованих умовиводів;
- 6) дотримуватися принципу, згідно якого вчитель не є певним засобом «похвали та покарання», а, у першу чергу, – другом, порадником.

Ці умови дозволяють найбільш повно реалізувати на практиці інтерактивні технології, котрі на даний час набувають найбільшої усе більшого значення в освіті. Запровадження цих технологій у навчально-виховний процес стало прогресивним кроком, який дозволив підвищити мотивацію до навчання у школярів, особливо – учнів початкових класів.

Процес навчання – це не просто автоматичне «вкладання» конкретного навчального матеріалу в голови учнів. Він потребує, у першу чергу, напруженої розумової роботи дітей і їх власної свідомої активної участі у цьому процесі. Пояснення і демонстрація самі по собі ніколи не зможуть дати справжніх, стійких знань. Цього можна досягнути тільки за допомогою активного (інтерактивного) навчання [2, с. 14].

Інтерактивність на даний час набирає особливого та великого значення не тільки в освіті, але й інших видах людської життєдіяльності. Інтерактивними називають такі спеціальні засоби, які надають безперервну діалогову (полілогову) взаємодію усіх учасників процесу. Варто зазначити, що у сучасних умовах при збереженні кінцевої мети та основного змісту навчальної діяльності, інтерактивне навчання доповнює і змінює звичні форми освітньої взаємодії, робить їх більш органічними для дітей оскільки опирається на взаєморозуміння та взаємодію.

Лінгвістичний аналіз значення слова «інтерактивність» свідчить, що це поняття прийшло до нас із англійської мови і складається із двох частин: «inter» – щось спрямоване назовні, взаємодія, «act» – діяти. Таким чином, у дослівному трактуванні інтерактивним можна вважати такий метод, у якому той, хто навчається, є одночасно і його активним учасником, який здатний впливати на перебіг навчання. У процесі інтеракції кожен повинен щось здійснювати: говорити, жестикулювати, моделювати, писати, малювати тощо, – тобто кожен школяр є не просто слухачем та спостерігачем, а насамперед бере активну участь у тому, що відбувається, тобто створює сам процес навчання.

Інтерактивна технологія – це така організація навчання, котра забезпечує здобуття знань засобами спільної діяльності через діалог, полілог учнів між собою і вчителем. «Інтерактивний» означає такий, який здатний взаємодіяти або співпереживати під час бесіди, діалогу з ким-небудь [3, с. 7].

За словами О. Пометун, «...інтерактивна технологія – жива нитка, що пов'язує вчителя з кожним учнем і учнів між собою. Таке нововведення – не данина молоді й не самоціль. Це лише простий і надійний спосіб створити атмосферу активної праці, творчості і співробітництва, взаєморозуміння в класі» [2, с. 9]. Цілі та завдання інтерактивного навчання полягають у:

1) створенні сприятливих умов для реалізації пізнавальних запитів учнів: здобування, аналіз та застосування інформації із різних джерел тощо;

2) реалізації педагогами можливості перенесення отриманих дітьми знань, умінь, навичок, способів діяльності на різноманітні предмети, позашкільне життя учнів;

3) формуванні в усіх школярів глибокої внутрішньої мотивації до освітньої та самоосвітньої діяльності. Для їх реалізації організація інтерактивного навчання повинна передбачати моделювання певних життєвих ситуацій, використання дидактичних рольових ігор, вільне висловлювання своєї точки зору стосовно конкретних проблем, формування умінь міркувати і доводити свої твердження, спільно вирішувати питання на базі аналізу.

В Україні широкого застосування набуло розроблене О. Пометун та Л. Пироженко трактування технологій інтерактивного навчання. У ньому педагоги запропонували класифікацію інтерактивних технологій навчання на основі форм (моделей) навчання, в яких на практиці реалізуються інтерактивні технології. Таким чином, залежно від мети заняття та форм його організації інтерактивні технології навчання об'єднані в 4 групи:

1. Інтерактивні технології кооперативного навчання (це, наприклад, робота в парах, ротаційні (змінювані) трійки, робота в малих групах, два-чотири-всі разом, акваріум, карусель тощо).

2. Інтерактивні технології колективно-групового навчання (серед них можна виділити мікрофон, мозковий штурм, обговорення проблеми у загальному колі, незакінчені речення, навчаюсь-учусь, аналіз ситуації, актуальна пилка, вирішення проблем, дерево рішень та ін.).

3. Інтерактивні технології ситуативного моделювання (стимуляції або імітаційні рішення, спрощене судове слухання, громадські слухання).

4. Інтерактивні технології відпрацювання дискусійних питань (метод ПРЕС, займи позицію, неперервна шкала думок, дискусія, дискусія в стилі телевізійного ток-шоу, дебати тощо) [2].

Варто зазначити, що в молодших класах у процесі інтерактивного навчання учителю обов'язково потрібно враховувати вікові особливості дітей. Саме з цієї причини не всі інтерактивні вправи можна використовувати в навчально-виховному процесі початкової школи. Як свідчить практика, найбільш доцільними є такі як: «Конвеєр», «Мікрофон», «Робота в парах», «Робота в малих групах», «Два-чотири-всі разом», «Акваріум», «Карусель», «Мозковий штурм», «Розв'язання проблем», різноманітні рольові ігри [2, с. 9]. Використовуючи їх у своїй практиці, педагоги можуть досягнути значної інтенсифікації та загальної оптимізації окремих дисциплін і усього навчального процесу.

Інтерактивні методи у поєднанні з класичними методами навчання утворюють ідеальну основу для вивчення матеріалу в початковій школі. Різноманітність методів інтерактивного навчання дозволяє вчителю доцільно підібрати методи саме для конкретної теми, а також вибрати методи відповідно до рівня знань учнів класу.

Одним із цікавих інтерактивних методів для дітей є метод «Конвеєр». На його основі учитель може розробити цікаві ігри. Наприклад, для навчання розв'язувати кругових прикладів можна запропонувати гру «Допоможемо сові розв'язати кругові приклади». Для її проведення на дошці посередині учитель вивішує малюнок мудрої сови, навколо неї розміщені кругові приклади для обчислень в залежності від теми уроку, аркуш паперу із такими ж прикладами роздається групам школярів. Для проведення гри цей аркуш паперу передається у кожній із груп по колу, кожен учасник групи по черзі розв'язує один приклад і передає наступному. Перемагає та група, котра перша дійшла до кінця і замкнула коло. Як свідчить практика, учні залюбки виконують це завдання в групах, особливо цьому сприяють елементи змагання (між рядами, варіантами тощо).

Досить ефективним для застосування у початкових класах є інтерактивний метод «Карусель». Його найбільш доцільно використовувати на уроках математики, наприклад, під час перевірки таблиці множення. Для цього всі діти утворюють два кола, ставши обличчям один до одного попарно. Учні, які стоять у внутрішньому колі називають табличні

прикладі своїм опонентам, а вони у свою чергу – відповіді до них. За сигналом вчителя (наприклад, дзвіночком, сплеском долонь тощо) зовнішнє коло пересувається на одного учня за годинниковою стрілкою. Робота продовжується у новостворених парах. Рух варто продовжувати доти, поки не буде пройдено повне коло. При цьому, якщо є час доцільно поміняти кола місцями.

Досить часто в початковій школі вчителі застосовують, метод інтерактивного навчання «Мозковий штурм», його також люблять учні. Він передбачає колективне продукування ідей, творче обговорення, пошук можливих рішень, що спонукає усіх учасників застосувати уяву, виявити творчість, допомагає знаходити кілька вирішень проблеми та вибирати найбільш доцільні із них. Для проведення «Мозкового штурму» учитель на уроці називає тему та запрошує взяти участь в її обговоренні шляхом «штурму», який організовується за такими етапами:

1. Усі учасники пропонують свої ідеї щодо вирішення висунутої проблеми.
2. На дошці вчитель або учень записує усі ідеї, що були запропоновані.
3. Якщо учасники вважають кількість поданих ідей достатньою (або уже не в змозі запропонувати нові), то подання припиняється.
4. Після того, як майже всі ідеї зібрано, вони групуються, аналізуються, а потім розвиваються усіма учасниками.
5. Вибирають ті пропозиції, які, на думку учнів, допоможуть вирішити поставлену проблему найкраще. Варто зазначити, що «Мозковий штурм» спонукає школярів проявляти творчість, розвиває вміння швидко аналізувати ситуацію [3, с. 49].

Варто зазначити, що застосування інтерактивних технологій у початкових класах також висуває певні вимоги до і структури уроків, яка повинна складатися із 5 елементів: 1) мотивація; 2) оголошення, представлення теми та очікуваних результатів; 3) надання інформації необхідної для виконання завдань; 4) інтерактивна вправа; 5) підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку [2].

Таким чином, урок із інтерактивними технологіями (інтерактивний урок) – це досить складне «методичне випробування» для учителя початкових класів. Проте, важко переоцінити його ефективність не тільки для досягнення навчальної мети, але й формуванні цілісної та гармонійно розвиненої особистості.

Переваги інтерактивних методів навчання полягають у тому, що за один і той же самий проміжок часу можна виконати більший обсяг роботи; досягається високої результативності у засвоєнні матеріалу і формуванні вмінь. Також розвиваються навички навчальної діяльності; формується мотивація навчання, дружні відносини між учнями класу, вміння співпрацювати.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лупенко-Ковтун С. М. Методичні рекомендації щодо підготовки уроку за інтерактивними технологіями [Електронний ресурс] / С. М. Лупенко-Ковтун. – режим доступу до журн.: <http://intkonf.org/lupenko-kovtun-sm-metodichni-rekomendatsiyi-schodo-pidgotovki-uroku-za-interaktivnimi-tehnologiyami/> – (назва з екрану).
2. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика : Науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
3. Хуторской А. Современная дидактика : учебн. пособ. / А. Хуторской. – СПб : Питер, 2001. – 544 с.

Ольга Ласкевич
(Луцьк)

РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ

У статті коротко актуалізовано поняття «логічне мислення», проаналізовано основні особливості мислення та умови, які сприяють розвитку логічного мислення.

Ключові слова: мислення, логіка, логічне мислення, початкова школа, молодші класи.

The article briefly introduces the concept of "logical thinking", the main features of thinking and conditions that contribute to the development of logical thinking are analyzed.

Key words: thinking, logic, logical thinking, primary school, junior classes.

На етапі реформування системи освіти основною метою загальноосвітньої школи є гармонійний розвиток особистості. Одним із аспектів процесу формування особистісних якостей школяра є забезпечення відповідного рівня розвитку їх логічного мислення, який виступає необхідною передумовою адаптації учнів до соціального, професійного, культурного життя в суспільстві.

Розвиток дитини на початку шкільного навчання характеризується невмінням здійснювати самоконтроль та розумові операції. У молодшому шкільному віці учень постає перед необхідністю не тільки обирати спосіб діяльності, який би мав доказову силу, але і свідомо регулювати його застосування. [4]

У словнику психологічних понять К. К. Платонова логічне мислення визначається як «вид мислення, сутність якого полягає в орієнтуванні поняттями, судженнями і умовиводами з використанням законів логіки».

Під логічним мисленням розуміється здатність та уміння дитини молодшого шкільного віку самостійно проводити прості логічні дії, а саме аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і також складені логічні операції (побудова заперечення, твердження і спростування як побудова міркування з використанням різних логічних схем – індуктивної або дедуктивної). [1]

У психолого-педагогічній літературі «логічне мислення» недостатньо диференційована від понять «абстрактне», «теоретичне», «понятійний», «категоріальний», «словесно-логічне мислення». Іноді вони розглядаються як синоніми.

Основними особливостями логічного мислення молодших школярів є:

- переважання чуттєвого, діяльного аналізу над абстрактним;
- здійснення синтезу переважно в наочній ситуації без відриву від дій з предметами;
- несформованість базових умінь для проведення узагальнення;
- невміння виділяти суттєві ознаки, найчастіше, замінюючи їх зовнішніми яскравими ознаками предметів.

Перелік основних вищевикладених логічних операцій, на розвитку яких в основному акцентовано увагу в початковій школі, має бути доповнений такими логічними операціями, як визначення понять, формулювання суджень, проведення логічного ділення, побудова умовиводів, аналогій, доказів. [2]

Протягом молодшого шкільного віку в дітей формуються мислительні операції, за якими необхідно оцінювати розвиток логічного мислення, а саме: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення.

Першокласники та деякі другокласники використовують переважно практично-дійовий та образно-мовленнєвий аналіз предметів, явищ тощо. Із третього, а інколи навіть із другого класу він стає систематичним.

Діти порівняно легко розв'язують задачі, коли можна використати практичні дії із самими предметами, наприклад, паличками, кубиками або виділити ознаки частин предметів,

спостерігаючи їх. Спочатку аналіз є елементарним. Поступово аналіз набуває комплексного характеру, стає повнішим, оскільки учні розглядають більш-менш усі частини чи властивості пізнавального предмета, хоч ще не встановлюють взаємозв'язків між ними. У частини учнів другого класу і в більшості учнів четвертого класу аналіз стає систематичним. Розглядаючи частини і властивості в предметів, учні знаходять серед них головні, виявляють їх взаємозв'язки і взаємозалежності. Об'єктом аналізу є предмети, явища, процеси, дії, вчинки людей, мовні явища. [3]

Умовами для розвитку логічного мислення на уроках є:

- забезпечення мотивації учнів до освоєння логічних операцій у навчанні. Важливо не тільки переконувати учнів у необхідності умінь здійснювати ті чи інші логічні операції, але всіляко стимулювати їх спроби провести узагальнення, аналіз, синтез і т. д.

- спроба молодшого школяра здійснити логічну операцію, нехай і невдала, повинна оцінюватися вище, ніж конкретний результат придбання знань;

- реалізація особистісно орієнтованого підходу в формуванні логічного мислення. [2]

Активна, свідомо діяльність молодших школярів є основою високого рівня розвитку логічного мислення.

Структура навчального матеріалу орієнтована на самостійне і обгрунтоване добування знань учнями на основі використання і узагальнення їх досвіду. Важлива орієнтація на процес навчання, а не тільки на результат.

Формування логічного мислення учнів початкових класів буде успішним, якщо:

- використовувати систему певних математичних задач;

- молодший школяр буде не тільки об'єктом, але і суб'єктом розвитку логічного мислення;

- у класі будуть створені сприятливі педагогічні умови для розвитку логічного мислення.

[4]

Логічне мислення молодших школярів ґрунтується на рішенні нестандартних завдань в їх єдності: навчання, виховання і розвитку. Критерієм сформованості логічного мислення є регулярне застосування на уроках та у позакласних заняттях нестандартних задач. Регулярно використовуючи нестандартні задачі, систему розвиваючих завдань, інтерактивних технологій вчитель може сформувати розвиток логічного мислення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Зак А. Развитие умственных способностей младших школьников / А. Зак. – М.: Просвещение, 1994. – 300 с.

2. Овдій В. Розвиток логічного мислення учнів / В. Овдій // Початкова освіта. – 2017. – № 9. – С. 11–12.

3. Ротенберг В.С., Бондаренко С.М. Трудности детского мышления / В. Ротенберг, С. Бондаренко // Возрастная и педагогическая психология: Хрестоматия: Учеб. пособие сред.пед.учеб.заведений. – М.: Изд. центр «Академия», 1999. – 264 с.

4. Ящук О. Формування логічного мислення молодших школярів на уроках математики: проблеми та перспективи / О. Ящук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2015. – №52. – С. 153–157.

ПЕДАГОГІКА ТОЛЕРАНТНОСТІ В РОБОТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА

У статті висвітлюється значення толерантності у роботі сучасного викладача. Так як вимоги педагогічної культури викладача сьогодні значно зросли у зв'язку з особливостями розвитку сучасних студентів і розширенням завдань освіти. Доведено значення толерантності у роботі педагога в системі професійної підготовки студентів, адже толерантність сьогодні – це шлях до професійного та загально-соціального успіху.

Ключові слова: толерантність, гуманізація, свідомість, діалогічність, професійність.

The article highlights the importance of tolerance in the work of a modern teacher. Since the requirements of teacher's pedagogical culture have increased significantly today due to the peculiarities of the development of modern students and the expansion of educational tasks. The value of tolerance in the work of teacher in the system of professional training of students is proved, because today's tolerance is a way to professional and general social success.

Key words: tolerance, humanization, consciousness, dialogicity, professionalism.

«Усі люди мають недоліки – хтобільші, хто менші. Ось чому дружба, допомога і спілкування були б неможливими, якби не існувало між нами взаємної терпимості.

Г.Гвіччардіні – італійський історик, філософ-гуманіст

Вимоги педагогічної культури викладача сьогодні значно зросли у зв'язку з особливостями розвитку сучасних студентів, розширенням завдань освіти, ускладненням міжособистісних, міжетнічних, міжкультурних взаємин у суспільстві. Система професійної підготовки в цих умовах мусить відповідати вимогам гуманізації освіти, формуванню толерантної свідомості та поведінки самого педагога, що стають важливими характеристиками його професійної діяльності.

Студенти переймають від викладача не тільки манеру поведінки, але й уявлення про цінності, переконання, філософію життя.

Толерантність виступає не тільки складовою навчально-виховного процесу сучасної освіти, але й складає професійну сталість педагога.

В Парижі 16 листопада 1995 року 185 державами – членами ЮНЕСКО, була прийнята Декларація Принципів Толерантності. У статуті ЮНЕСКО зазначено: «Світ повинен базуватися на визнанні чеснот й цінностей людської особистості... і з цією метою виявляти толерантність та жити в злагоді... А освіта повинна сприяти взаєморозумінню та дружбі між людьми». Що таке толерантність?

Толерантність – це повага, прийняття та визнання рівноправності людської особистості, культури, норм цінностей, вірування та різноманіття їх виявлення; відмова від домінування та насильства. Толерантність передбачає готовність прийняти інших такими, які вони є, та взаємодіяти на основі згоди.

У педагогічній науці виникає потреба осмислення ролі толерантності у навчально-виховному процесі.

У теорії сучасного наукового знання мають місце різні підходи до розуміння феномену “толерантність”.

Філософський аспект пропонує розгляд толерантності як готовності постійно і з гідністю сприймати особистість або річ, як терпіння, терпимість, витримка, примирення. Політичний контекст centruє увагу на повазі до свободи іншої людини, її поглядів, думок, поведінки. Соціологія трактує толерантність як милостивість, делікатність, прихильність до іншого .

У загальнопедагогічному контексті педагогіки толерантність трактується як готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на засадах згоди і порозуміння.

Толерантність означає активну позицію людини, а не пасивно-терпиме ставлення до навколишніх подій, тобто толерантна людина не повинна бути терпима до всього, наприклад, до порушення своїх прав чи прав іншої людини або маніпуляцій та спекуляцій з боку інших (по відношенню до себе, в тому числі). Те, що порушує загальнолюдську мораль, громадянські цінності не повинно сприйматись терпимо.

Тому потрібно розмежовувати толерантну поведінку (терпимість) та терплячість. Педагогу необхідно пильно розрізняти ці поняття, щоб сформувати це вміння у своїх вихованців, оскільки терпимість і терплячість, в контексті толерантності, – поняття різні і, в основі своїй, кардинально протилежні. Терпимість – визнання за іншими тих самих прав, які ми визнаємо за собою (на наявність власної думки, позиції, вірування, вподобань тощо). Терпимість гарантує внутрішній комфорт, усвідомлене успішне спілкування, можливість уникати суперечок, конфліктів на підставі розбіжностей у поглядах, позиціях тощо. Терплячість – пасивне сприйняття дій інших людей стосовно нас, що викликають внутрішній дискомфорт, бажання позбутися тиску. Також толерантність не варто плутати з байдужістю і пасивністю. Толерантна поведінка сприяє збереженню здоров'я, а байдужість, пасивність може призвести до втрати здоров'я власного та здоров'я близьких, друзів, партнерів. Важливо, аби студент чітко усвідомив, що заклики до терплячості – це заклики до нетолерантності. Оскільки, людьми, які є терплячими, легше управляти, адже вони, по суті, виправдовують негідні вчинки інших.

Толерантна взаємодія між викладачем і студентом визначається чотирма основними параметрами:

- діалогом;
- співробітництвом;
- опікою;
- пробаченням.

Діалогічна взаємодія виступає фундаментом толерантності і рівнем толерантних переконань. У структурі діалогічної взаємодії переважають емоційний компонент, який виявляє скрізь високий рівень емпатії, почуття партнера, вміння прийняти його таким, яким він є, відсутність стереотипності у сприйманні інших, гнучкість мислення, а також через вміння «бачити» власну індивідуальність, здібність адекватно оцінювати свою особистість. Всі ці ознаки свідчать про те, що у діалозі виявляється індивідуальність особистості й осягається своєрідність іншого, оскільки передбачається рівність позицій у спілкуванні. Емпатія (англ. empathy від (грец. patho) – співпереживання) – розуміння відносин, почуттів, психічних станів іншої особи в формі співпереживання.

Співробітництво як спільне обговорення цілей діяльності, спільне її планування і розподіл сил та засобів на підставі можливостей кожного, можна охарактеризувати такими ознаками: контактністю, доброзичливістю як відсутністю агресії чи самоагресії, відсутністю тривожності, мобільністю дій, ввічливістю, терпінням, соціальною активністю. Спосіб співпраці є альтернативним способом вирішення конфліктів, тому що розвиває не змагання або протиборство, а саме кооперацію.

Третій параметр, що визначає толерантний стиль взаємодії між викладачем і студентом, було визначено як опіка. Під цим поняттям розуміють турботу, яка не зневажає гідності опікуваного, і є природньою нормою суб'єкту й об'єкту. Цей стиль виявлення толерантності можливий тільки тоді, коли обидві сторони терпляче ставляться одна до одної. Опіку можна розпізнати за такими ознаками: емоційна стабільність, високий рівень емпатії, екстравертність, вміння прийти на допомогу.

Сутність пробачення, як четвертого параметру толерантної взаємодії між педагогом та студентом, полягає в тому, що воно дозволяє подолати негативні афекти і судження щодо

кривдника. Пробаченню притаманні такі особливості: готовність пробачити кривдника, розуміння помилок інших, перегляд власних поглядів на кривдника та ситуацію шляхом «примірювання» на себе різних ролей, усвідомлення зменшення негативних почуттів і зростання позитивних почуттів відносно кривдника. Пробачення-це цілком вільний вибір особистості, моральний акт, що лікує біль міжособистісних образ, які руйнують процес повноцінного спілкування в педагогічному середовищі.

Очевидно, що характеристика толерантних стосунків між педагогом і студентом базується на таких складових: створення педагогом необхідних умов для самонавчання студентів; формування у студентів позитивного ставлення до навчання з орієнтацією на його полікультурну мотивацію; спрямування студентів на адекватне сприйняття оцінки. Кожна з них сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу, проведенню занять в атмосфері поваги, теплоти, людяності, комфортності і сприйняттю студента як суб'єкта навчання зі стійкими морально-духовними принципами.

Формула діяльності відповідального та толерантного педагога:

Я поведу тебе за собою, але не буду намагатися підкорити або «перекроїти» тебе «під себе», бо хочу, щоб ти був особистістю, індивідуальністю.

Ознаки толерантного педагога:

- він співпрацює з іншими на засадах партнерства;
- готовий слухати і чути думки інших;
- поважає права інших на індивідуальність та ідентичність;
- терпимий до чужих думок, вірувань, поведінки;
- здатний подивитися на проблему очима інших;
- визнає різноманітність;
- діє усвідомлено;
- емоційно виважений;
- критикує конструктивно;
- уникає застосовувати насильство;
- бере відповідальність на себе за прийняті рішення;
- вміє здійснювати аналіз своїх дій з подальшою їх корекцією;
- у висловлюваннях надає перевагу «Я-концепції» (Я так думаю. На мою думку... Як на мене, то... Я так відчуваю. Мені прикро, коли... Мені приємно, коли... Я тішуся (пишаюся), коли... Я розчарований/розчарована тим, що... (наприклад, дана пропозиція не знайшла підтримки у ваших серцях). Я так бачу ситуацію. Я ти? Якщо наші уявлення (інтереси) не співпадають, я готовий/готова їх обговорити і прийти до компромісу тощо).

Педагога з установкою на толерантність можна впізнати по наступним поведінковим проявам:

- Діє так, що його поважають і учні, і їхні батьки, і колеги;
- Знаходить правильне рішення і досягає того, чого прагне;
- Толерантно відстоює свої права та права свого колективу;
- Висловлює свої почуття, не ображаючи почуттів інших;
- Конструктивно співпрацює та ефективно і продуктивно спілкується з партнерами (соціальні служби для молоді, дитячі та молодіжні організації, громадські неурядові організації, центри планування сім'ї та репродукції здоров'я тощо) та потенційними прихильниками (політичні та релігійні організації, засоби масової інформації тощо).

Виховання толерантності у студентів — це шляхи до гуманізації суспільства, партнерства, співпраці. Педагог повинен навчати толерантності, а саме:

- навчати розуміти й визнавати інших людей;
- знаходити шляхи взаємодопомоги і взаємодії;
- використовувати мирні засоби для розв'язання конфліктів;

- сформувати навички для самостійного пізнання світу;
- виховувати моральні якості особистості: доброту, співчуття, чуйність, милосердя, дружелюбність.

Для того щоб реалізувати педагогіку толерантності, педагоги, в першу чергу, повинні створити зразки взаємовідносин між собою, а саме: працювати в атмосфері взаєморозуміння, взаємоповаги, співучасті й співпереживання. Толерантний педагог усвідомлює, що його сприймають як зразок для наслідування. Він використовує навички для розвитку діалогу і мирного розв'язання конфліктів, навчає мислити критично, вміє цінити позиції інших, при цьому чітко формулює власну точку зору, не підтримує агресивну поведінку, сприяє залученню студентів і батьків до прийняття рішень спільної діяльності. Працюючи з студентами педагоги повинні виконувати свої «заповіді»:

- стримувати свої емоції;
- вислуховувати відповіді й думки уважно, зацікавлено, доброзичливо;
- уміти керувати емоціями студентів;
- зацікавити нестандартними ситуаціями, іграми, проблемними питаннями;
- на достатньому рівні володіти програмним матеріалом;
- вірити у своїх студентів;
- заохочувати творчість;
- тактовно підтримувати бесіду.

Педагоги повинні створити толерантний простір, тобто сприятливі умови для спілкування. А саме:

- поважати студента, його права, бажання, потреби;
- приймати студента таким, який він є;
- допомагати у самостійному оволодінні знань, умінь, навичок;
- заохочувати власну думку;
- створювати умови для взаємодії, співпраці, діалогу між студентами;
- планувати види діяльності, спрямовані на кожного студента, що дає можливість почуватися визнаним, необхідним.

Отже, толерантність є доволі делікатним правилом поведінки, якого, безумовно, потрібно дотримуватись, оскільки, воно визначає не лише моральний, суспільний і демократичний рівень розвитку суспільства, але і кожної особистості, зокрема. Варто пам'ятати, що толерантність – це можливість людини реалізувати свої права, не порушуючи, при цьому, права інших людей, та вміння захистити свої права без порушення прав іншої людини. Толерантність – це шлях до життєво-побутового, професійного, загально-соціального успіху усіх і кожного.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бакальчук В. О. Толерантність як ціннісна складова української культурної ідентичності [Текст]. – // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №2. – С. 153-158.
2. Карандаш М.М. Толерантність як педагогічний феномен [Текст] // Полікультурність, діалог і злагода: українські реалії. / Міжнародна науково-практична конференція: матеріали. – Мелітополь, 2008. – 304 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори [Текст] Т.5. Розмова з молодим директором / В.О.Сухомлинський. – В 5-ти т. – К.: Рад. шк. 1977. – 640 с.
4. Закон України “Про освіту” [Текст]. – Освіта. 1991.
5. Декларация принципов терпимости, утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года [Текст]. – Освіта. 1995.
6. Тодоровцева Ю.В. Педагогіка толерантності: метод. рекомендації. [Текст] / Ю.В.Тодоровцева – Одеса: СВД Черкасов М.П., 2004. – 90 с.

Аліна Маляренко
(Запоріжжя)

РОЛЬ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНИХ СХЕМ ПРИ ВИВЧЕННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті показано як структурно-логічні схеми сприяють розвитку творчих здібностей студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Ключові слова: *структурно-логічні схеми, інтелектуально-логічні, інтелектуально-евристичні, комунікативно-творчі здібності.*

The article shows how flow charts promote the development of creative potential of students while studying humanities.

Key words: *flow charts (structural-logical schemes), intellectual-logical abilities, intellectual-heuristic abilities, communicative-creative abilities, creative abilities.*

На сьогодні проблема творчого розвитку особистості дуже актуальна. Саме творча особистість може конкурувати в сучасному світі. Значно змінюється місце і роль предметів гуманітарного циклу, на які покладаються важливі освітні завдання: задоволення потреб суспільства у навчанні і вихованні творчих громадян з розвинутою духовністю і національною свідомістю, значним інтелектуальним та творчим потенціалом.

Найкращі результати в ході навчального процесу можна отримати тільки при оптимальному поєднанні різних способів представлення інформації: текстової та структурно-логічної.

Проте в даний час у процесі вивчення гуманітарних дисциплін переважає лінійно-текстовий спосіб їх викладу. Ця обставина, безсумнівно, значно ускладнює підвищення якості освіти.

Доведено, що тільки ті знання, які студент здобув самостійно, завдяки власному досвіду, думці і діям, будуть насправді міцні. У процесі викладання навчального матеріалу засвоюється 15% інформації, що сприймається на слух, 65% – на слух і зір. Якщо навчальний матеріал опрацьовується власноручно, самостійно (індивідуально) виконується завдання від його постановки до аналізу отриманих результатів, то засвоюється не менше 90% інформації.

Створення структурно-логічних схем – це форма активізації творчо-пізнавальної діяльності студентів, яка передбачає виконання завдань не лише з допомогою вчителя, а й без будь-якої допомоги. Для цього у студентів слід формувати узагальнені прийоми побудови дій, виробляти вміння керувати своєю діяльністю.

Досвід показує, що застосовуючи структурно-логічні схеми – конспекти, студенти виявляють високу активність, самостійність, краще розуміють і запам'ятовують навчальний матеріал. Вони із зацікавленістю беруть участь в обговоренні будь-якого питання.

Завдяки структурно-логічним схемам можна легко знайти логічну основу матеріалу, який вивчається, визначивши його структуру і будову. Але найголовніше – дати студентам основні орієнтири і вже на цій структурно-логічній основі вони розвиватимуть своє образне мислення, чітко висловлюватимуть свою думку, реалізовуватимуть свій творчий потенціал.

Структурно-логічні схеми сприяють тому, що зусилля педагога спрямовуються на розвиток внутрішніх мотивів пізнавальної діяльності, які активізують розумові здібності, стимулюють вихід за межі поставленого завдання. А також забезпечується спрямованістю учасників процесу навчання на творчість. Тоді обов'язкові репродуктивні дії є частиною власне творчого процесу, який у навчанні розуміється не тільки як освоєння механізмів діяльності, а й як процес формування необхідних для творчості особистісних рис. Під час побудови або презентації структурно-логічних схем студент може розвивати власний

творчий потенціал, формувати свою творчу індивідуальність, саморозвиватися та самовдосконалюватися, що особливо важливо для майбутньої професійної діяльності.

Структурно-логічні схеми сприяють перетворенню діяльності у творчу. З їх допомогою відбувається формування у студентів певних навичок, здібностей творчого характеру [1, с. 101]. Такими творчими навичками можна вважати навички аналізу, порівняння, оцінки і самооцінки, вміння творчого пошуку і критичного сприйняття. Ці конкретні якості особистості формуються під час створення структурно-логічних схем.

Використовуючи структурно-логічні схеми під вивчення предметів гуманітарного циклу, ми переконалися, що в ході цього творчого процесу відбувається взаємозв'язок інтелектуально-логічних, інтелектуально-евристичних та комунікативно-творчих здібностей. Успішне виконання будь-якої діяльності залежить від поєднання різних здібностей [4, с. 117]. Інтелектуально-логічні здібності є конструюючою основою творчості, що передбачають вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати в процесі роботи зі структурно-логічними схемами.

Інтелектуально-евристичні здібності спрямовані на створення нової системи дій, ідей, гіпотез, і передбачають вміння бачити проблеми та протиріччя, переносити знання і вміння в нові ситуації, генерувати ідеї при створенні структурно-логічних схем.

Комунікативно-творчі здібності є умовою і способом реалізації та стимуляції творчого потенціалу студентів, що передбачають вміння співпрацювати, акумулювати творчий досвід інших, організовувати колективну творчу роботу під час створення та презентації структурно-логічних схем.

Визначено, що інтелектуально-логічні, інтелектуально-евристичні та комунікативно-творчі здібності – це підструктура творчих здібностей особистості, яка виявляється при створенні структурно-логічних схем.

Під компонентами інтелектуально-логічних здібностей розуміють вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати, порівнювати, зіставляти. Критеріями ж оцінювання є правильність, логічність, повнота і глибина суджень, оригінальність висновків.

До компонентів інтелектуально-евристичних здібностей відносять вміння генерувати ідеї, висувати гіпотези, бачити проблеми та протиріччя, переносити знання і вміння в нові ситуації. Критеріями оцінювання є число ідей, висунутих особистістю за одиницю часу, їх оригінальність, новизна та ефективність для вирішення творчих завдань; кількість знайдених протиріч, сформульованих проблем за одиницю часу, їх новизна, оригінальність; гнучкість мислення.

Серед компонентів комунікативно-творчих здібностей виділяють вміння акумулювати творчий досвід інших, співпрацювати, організовувати колективну творчу навчальну діяльність. Критеріями оцінювання є ступінь товарищескості, доброзичливості, взаємодопомоги в процесі спільної діяльності при вирішенні творчих завдань, швидкість оволодіння, засвоєння досвіду творчої діяльності інших і адаптація цього досвіду до себе, частота і ефективність прояву вміння розподіляти обов'язки, мобілізувати і раціонально використовувати здібності кожного члена групи в колективній навчально-творчій діяльності.

Формування процесуальних рис творчої діяльності невіддільне від характеру особистості, яка її здійснює. Тому під час презентації структурно-логічних схем паралельно з набуттям інтелектуальних умінь і навичок у студентів необхідно формувати риси притаманні творчій особистості – здатності відстоювати свою думку, вміння співпрацювати, організовувати колективну навчально-творчу діяльність, запобігати конфліктам і успішно їх вирішувати. Дані риси складають компонент комунікативно-творчих здібностей, які в поєднанні з інтелектуально-логічними та інтелектуально-евристичними здібностями складають основу творчої особистості.

Розвиваючи творчі здібності студентів, за допомогою структурно-логічних схем слід дотримуватись певних принципів в організації навчання: принцип зв'язку з життям; принцип саморозвитку; принцип оптимального поєднання індивідуальної та колективної форми

навчально-творчої діяльності; принцип інформативності; принцип віри у власні сили і можливості особистості.

Отже, для особистості творча діяльність є життєвою потребою, а творчий стиль поведінки – найбільш характерний. Головним показником творчої особистості, її найголовнішою ознакою, вважають наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності та є умовою її успішного виконання. Для повноцінного розвитку творчої особистості у процесі вивчення гуманітарних дисциплін доцільно використовувати новітні засоби абстрактної наочності – структурно-логічні схеми. Проблема вивчення творчої особистості потребує подальшого дослідження, що стосується реалізації її творчого потенціалу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдукова И.Б. Можно ли научить творчеству? / И.Б. Гайдукова // Образование. – 2001. – С. 101-103.
2. Коваль І.І. Психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей школярів. Програма "Обдаровані діти" / І.І. Коваль // Обдарована дитина. – 2009. – № 8. – С. 20-29.
3. Кульчицька О.І. Діагностика рівня розвитку творчих здібностей / О.І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – С. 42-44.
4. Роговенко М.М. Розвиток творчих здібностей учнів в процесі вивчення історії / М.М. Роговенко // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Логос, 2001. – Т. XXX. – С. 115-112.
5. Савченко О.Я. Умій вчитися: Навч. посібник: 2-е вид. / О.Я. Савченко. – К.: Освіта, 1998. – 192 с.
6. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоєва. – К.: Поліграфкнига, 1996. – 406 с.

УДК 37.013.42:364-782.44

Ольга Марінова
(Ізмаїл)

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З РІЗНИМИ ВИДАМИ СІМЕЙ

In the conditions of complex and controversial state-building events the profession of social pedagogue takes a special place. The main subject of the activity of a social pedagogue and social workers is the activization of socio-cultural and socio-pedagogical functions of society, family, and every individual person.

Key words: social pedagogue, social worker, functions of society, family.

На сучасному етапі розвитку суспільства посилюється увага до гуманітарних проблем, людини як найвищої цінності планетарного масштабу, а також сім'ї. В умовах складних та суперечливих державотворчих подій на особливе місце виходить професія соціального педагога. Особливу увагу соціальних працівників потребують десятки тисяч переселенців та їх сімей із зони АТО, тимчасово безробітних, військових, які постраждали під час військових дій, дітей-сиріт та інвалідів. За таких умов політика держави повинна бути спрямована на першочергове розв'язання проблеми не лише соціально-економічного характеру, а й соціального-психологічного.

Підґрунтя професійної компетентності будь-якого соціального працівника становлять психолого-педагогічні, комунікативні, етичні та моральні знання. Це започатковано прогресивними вітчизняними традиціями педагогічного середовища. Саме у педагогічній

сфері різних структур ще у 60-70 роках XX ст.. були здійснені перші спроби залучити фахівців до роботи у соціумі:

- організатори позакласної позашкільної роботи у школах;
- заступники з виховної роботи на підприємствах;
- педагоги-організатори у житлово-комунальних конторах;
- вихователі в інтернатах, дитячих домах, гуртожитках, клубах та ін.

Сучасний науковець Малько А.О. стверджує, що за останню чверть століття вони накопичили чималий досвід практичної різнопланової роботи в соціумі. Спираючись на практичний досвід вище зазначеного науковця [4] соціальної роботи, можна виділити такі найзагальніші (базові) характеристики соціальних педагогів і соціальних працівників, незалежно від профілю та спеціалізації:

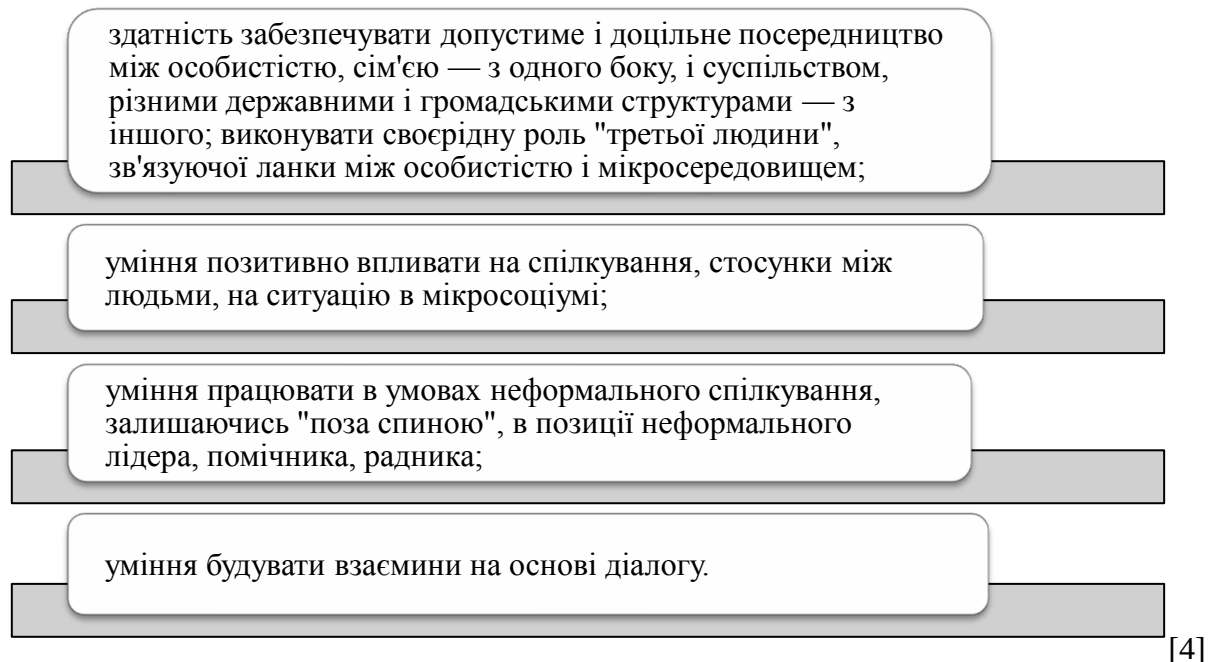

Рис. 1. Базові характеристики роботи соціальних педагогів

Діяльність соціального працівника — це зона довіри між людьми, шлях до взаєморозуміння, спілкування. Обов'язкові якості: психологічна грамотність, делікатність [4, с. 17]. Успішність контактів та професійної діяльності прямо пропорційно залежить від рівня сформованості його професійно-педагогічної культури.

Соціальні педагоги і соціальні працівники допомагають людям в їх повсякденному житті, у сім'ї, сімейно-сусідських та сільських спільнотах. Головний предмет діяльності соціального педагога та соціального працівника — активізація соціально-культурних та соціально-педагогічних функцій суспільства, сім'ї, кожної конкретної особистості [2, с.14].

Залежно від характеру роботи соціального педагога визначають такі провідні види його діяльності:

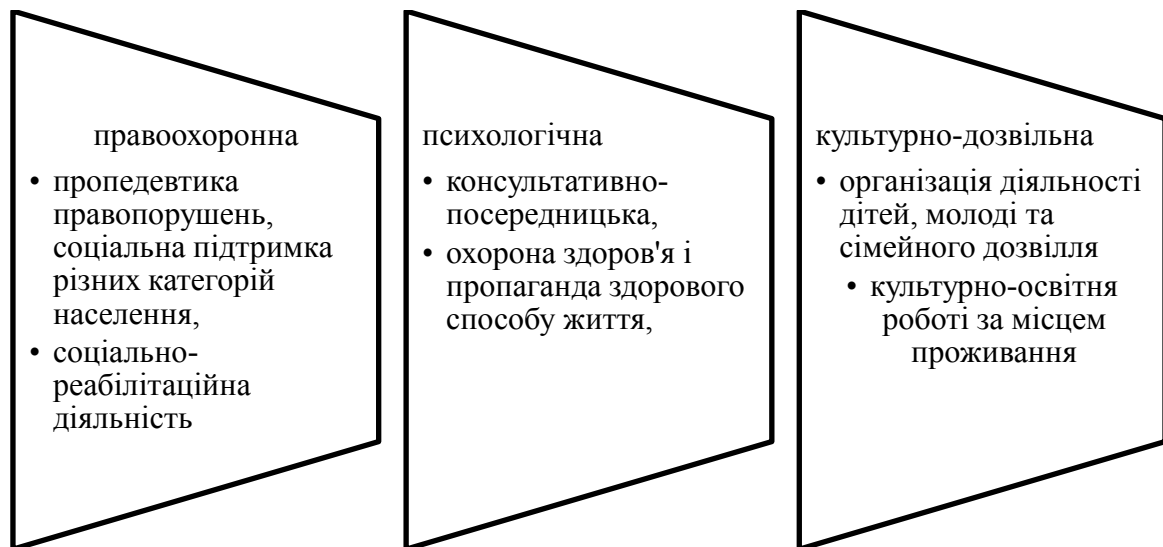

Рис. 2. Основні види діяльності соціального педагога

Отже, соціальний педагог має справу з людиною та її оточенням. Педагогічна культура соціального педагога є інтегральною єдністю знань, умінь і особистісних якостей та цінностей, між яким існують певні зв'язки та відношення [3, с. 130].

Для загального дослідження діяльності соціального педагога з сім'єю ми обрали діяльність соціальних педагогів в благодійному фонді «Надія» [1]. На прикладі його діяльності можна виділити загальні тенденції, напрями і форми роботи соціальних педагогів з сім'ями. Так, для більш детального аналізу ми беремо певний хронологічний період роботи центру – перше півріччя 2017 года. Благодійний фонд є спеціальним закладом, що проводить соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають в складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги. Витоки розвитку фонду йдуть в кінець 80-х-початок 90-х років, коли особливу тривогу в суспільстві викликали підліткова злочинність і суїцид, духовна спустошеність і наркоманія [1]. Під соціальним супроводом перебуває 523 людини і 93 сім'ї, де виховується 193 дитини. У зв'язку з подоланням сім'ями складних життєвих обставинах тільки за перше півріччя 2017 року завершено соціальний супровід 49 сімей (109 дітей)

В ході соціального супроводу:

- покращені взаємини в сім'ях,
- підвищений рівень виховного потенціалу батьків,
- надані інформаційні послуги щодо працевлаштування членів сімей, отримання субсидій і пільг, оздоровлення дітей, отримання медичної допомоги,
- покращено матеріальне становище сімей.

У фонді створюються свої традиції і відзначаються всеукраїнські свята. Так, наприклад, в 2017 році до Великодніх свят 150 сімей отримали продуктові набори від Муніципального управління. За сприяння відділу внутрішньої політики виконавчого комітету муніципальної ради 50 дітей і батьків пільгових категорій відвідали циркову виставу. З метою організації змістовного дозвілля на базі фонду «Надія» проходять майстер-класи з прикладного мистецтва для дітей з сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах. Завдяки співпраці з дирекцією кінотеатрів «Зірка», «Супутник», обласного лялькового театру, діти пільгових категорій безкоштовно відвідують кінофільми і лялькові вистави.

З метою підвищення кваліфікації та налагодження взаємодії з суб'єктами соціальної роботи, працівниками фонду проведено 4 методичних навчань для фахівців із соціальної роботи щодо заповнення декларації на отримання субсидії, питань попередження торгівлі людьми, особливостей надання психологічної допомоги особам і дітям, постраждалим в результаті сімейних конфліктів. На ці методичні засідання були запрошені представників департаменту соціальної політики, громадські організації. Крім соціального супроводу сімей

у складних життєвих обставинах, соціальна служба «Надія» надає послуги для створення і супроводу прийомних сімей та будинків сімейного типу. Для цього є безкоштовна консультація юриста і дитячого психолога. Постійно проводиться робота по:

- вдосконалення взаємодії прийомних дітей і прийомних батьків,
- підтримки взаємин прийомних дітей з біологічними родичами (контакти по телефону з братами і сестрами, зустрічі з родичами),
- здійснюється сприяння в оздоровленні прийомних дітей в літній період.

В рамках соціального супроводу прийомної сім'ї надаються послуги з адаптації дитини до проживання в сім'ї. У цьому допомагають консультації психолога, логопеда, соціального педагога.

Отже, робота соціального педагога має дуже важливе значення в сучасному суспільстві. Такий працівник допомагає родинам вирішувати богатор питань, надає важливу психологічну та консультативну допомогу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Благодійний фонд «Надія». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pokrovskoe.com.ua/responsibility/hope>
2. Липский И. А. Понятийный аппарат и парадигмы развития социальной педагогики / И. А. Липский // Педагогика. – 2001. – № 10. – С. 13– 20.
3. Ломов Б.Ф. Спілкування як проблема загальної психології / Методологічні проблеми соціальної психіки / Б.Ф. Ломов. – М., 2006. – С.130.
4. Малько А. О. Методологічні засади соціальної педагогіки : соціокультурний аспект / А. О. Малько // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2004. – № 1. – С. 16–21.
5. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / За заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. – К. : ІЗМН, 2000. – 260 с.
6. Соціальна педагогіка: категорії та поняття : словник / авт.-уклад. Н. А. Сейко, С. М. Кояденко. – Житомир, 1999. – 55 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Фурдуй С.Б.

УДК 377.2.015.311-053.5

Оксана Мелешко, Андрій Цина
(Полтава)

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ У ТРУДОВОМУ НАВЧАННІ

У статті розглядається проблема формування громадянської відповідальності учнів на уроках трудового навчання. Розкривається сутність ключових понять феномену формування громадянської відповідальності. Обґрунтовуються складові змісту та рівні розвитку громадянської відповідальності учнів 5-9 класів у трудовому навчанні. Розглядаються особливості застосування інтерактивних методів навчання для розвитку громадянської відповідальності школярів.

Ключові слова: *трудове навчання, громадянська відповідальність, інтерактивні методи навчання.*

The article deals with the problem of formation of students' civil responsibility at the lessons of labor education. The essence of key concepts of the phenomenon of formation of civic responsibility is revealed. The components of the content and levels of civil responsibility development of students 5-9 classes in labor studies are substantiated. Peculiarities of application of interactive methods of teaching for the development of civic responsibility of schoolchildren are considered.

Key words: *labor training, civic responsibility, interactive teaching methods.*

Демократична громадянська освіта є однією з найважливіших складових для становлення громадянського суспільства в Україні, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості людей. Громадянська освіта є важливою складовою навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Це складний і багатоаспектний процес, що вимагає системного залучення політичних, наукових та практичних освітніх і виховних зусиль.

Свідомими громадянами не народжуються, ними стають у процесі освіти та виховання. При цьому одним із найбільших викликів сучасної школи є створення демократичного середовища для навчання й виховання дітей на основі цінностей демократії і прав людини.

На етапі переходу до нових освітніх стандартів, зорієнтованих на розвиток ключових компетентностей, Міністерство освіти і науки України разом із небайдужою громадськістю та освітянами здійснило оновлення навчальних програм для 5–9 класів, увівши чотири наскрізні тематичні лінії для формування ключових і предметних компетентностей, зокрема і «громадянську відповідальність» [3, с. 6-7].

Призначення наскрізних інтегрованих змістових ліній – формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях або виконання практичних завдань наближених до життя.

Результатом вивчення наскрізних змістових ліній є процес формування ключових компетентностей, які характеризуються доповненням учнівського досвіду з урахуванням їхніх природних нахилів та здібностей учнів, їхніх професійних намірів, наявних готових знань з різних предметів.

Реалізація міжпредметної тематичної лінії «громадянська відповідальність» у рамках трудового навчання вимагає змін у традиційних методах роботи з учнями.

Метою даної статті є розкриття проблеми формування громадянської відповідальності учнів на уроках трудового навчання, як однієї з найважливіших проблем сучасного виховання людини-громадянина.

Сучасна освіта переживає суттєві зміни, які пов'язані з організаційно-управлінською, правовою, економічною модернізаціями, визначенням нових цілей відповідно до вимог інформаційного суспільства. Підвищується значення виховного потенціалу трудового навчання, ролі громадянської освіти, розвитку демократичних засад у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Ці зміни вимагають від системи освіти здійснення підготовки активної, конкурентоспроможної особистості, компетентної у розв'язанні життєвих, професійних проблем, готової до виконання громадянських обов'язків, відповідальної за власне благополуччя і розвиток своєї країни. З огляду на це, важливим стає формування громадянської відповідальності учнів у трудовому навчанні у загальноосвітньому навчальному закладі.

Проблемі формування громадянської відповідальності учнів присвячені роботи вітчизняних дослідників І. Іванюк, О. Овчарук, С. Рябова, І. Тараненко, О. Сухомлинської, К. Чорної та ін. Серед зарубіжних науковців виділимо: Дж. Прасанса [1], який у своїй книжці «Методи викладання громадянства» відстоює міжпредметний підхід до впровадження громадянської освіти у загальну освіту; Р. Голлоба, Т. Хаддлестона, П. Крапфа, Д. Роу, В. Таелмана В. [5], які аналізують загальний інтегральний підхід до освіти для демократичного громадянства і виділяють три дидактичних підходи до неї: навчання «про демократію та права людини», навчання «через демократію та права людини», навчання «для демократії та прав людини».

Важливою є обізнаність школярів щодо основних понять у галузі формування громадянської відповідальності. Ключовими поняттями тут є:

- громадянська освіта – навчання, спрямоване на формування знань про права й обов'язки людини і пов'язане з формуванням соціально-політичної компетентності особистості в суспільній сфері, яка передбачає, перш за все, політичну, правову й економічну освіченість і здатність керуватися відповідними знаннями в умовах кардинальної перебудови суспільства [4];

- громадянська компетентність – одна з ключових компетентностей особистості, яка охоплює її здатність до політичного аналізу і судження, здатність і навички пошуку й усвідомлення інформації, використання медіа- засобів і комунікації для участі в публічних дискусіях і процесах прийняття рішень, здатність до демократичного прийняття рішень і

дії [5].

Категорія «відповідальність» має багаторівневий характер: з одного боку, індивідуалізований характер стосується єдності теорії та практики, не має досить чітких та об'єктивних критеріїв, з другого – це характеристика результатів діяльності суб'єктів державного управління. Ця категорія тісно пов'язана з іншою – «активністю», яка характеризується тим, що переходить із потреби в діяльність та додає їй певного «забарвлення». Активність має і координуючу роль, виступає мірою відповідальності та побудови тих взаємодій, яких передбачає розвинуте громадянське суспільство.

Поєднанням відповідальності та активності є громадянська відповідальність, яка зумовлена потребою участі в діяльності держави та вирішенні спільних завдань. Її основне призначення – це дієвий результат у побудові відносин громадянського суспільства та держави. Як результат – способи побудови процесів життєдіяльності, а також їх ціннісні характеристики, спрямовані на досягнення конкретних результатів.

Формування громадянської відповідальності на уроках трудового навчання спрямовано на формування відповідального члена громади і суспільства, який розуміє принципи і механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи; спирається у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави [3, с. 7].

Розвиток громадянської відповідальності учнів може відбуватися на трьох рівнях: навчання про громадянську відповідальність; навчання для розвитку розуміння та формування ціннісних ставлень щодо громадянської відповідальності; навчання через здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності.

Учнів 5–6 класів у процесі трудового навчання орієнтують визначати у співпраці з учителем та іншими учнями алгоритм взаємодії для вирішення практичних соціально значущих завдань чи проектів; на усвідомлення важливості дотримання етикету для створення власного позитивного іміджу.

Учнів 7–9 класів у процесі трудового навчання орієнтують раціонально використовувати різноманітні матеріали, обґрунтовувати власну позицію щодо розвитку новітніх ресурсозберігальних та екологічно чистих технологій обробки матеріалів; уміння оцінювати результати власної діяльності.

При складанні вчителями авторських робочих навчальних програм трудового навчання необхідно деталізувати особистісно-ціннісний приріст потенціалу учнів за зазначеними у типовій програмі наскрізними міжпредметними змістовими лініями. Так, змістова лінія «громадянська відповідальність» може передбачати формування в учнів 5 класу інтересу до суспільного важливих проектів. У шестикласників формувати прагнення до участі у житті суспільства та просуспільної проектної діяльності. Учні сьомого класу мають виявляти в проектній діяльності почуття громадського обов'язку та національну свідомість. У учнів 8-9 класу в проектній діяльності повинні виявлятися почуття патріотизму та планетарна свідомість. Тобто у 5-6 класах відбувається адаптація школярів до громадянських цінностей, а у 7-9 класах учні мають виявляти ознаки громадянського обов'язку, патріотизм та свідомість, беручи активну участь у створенні громадянських цінностей.

У процесі трудового навчання учнів потрібно використовувати інтерактивні методи та прийоми навчання. Вони є універсальними для розвитку життєвих, громадянських компетентностей, формують уміння колегіально вирішувати завдання, сприяють активізації особистісних якостей школяра.

Застосовуючи елементи інтерактивних педагогічних технологій, потрібно дотримуватись певних вимог до структури уроку трудового навчання, а саме: мотивації; оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів; надання необхідної інформації; інтерактивна вправа – центральна частина заняття; підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку [3].

Забезпечити використання інтерактивної методики можливо в умовах групової і парної форм організації навчально-трудої діяльності. Робота в малих групах надає всім учасникам можливість діяти, практикувати навички співробітництва міжособистісного спілкування.

Наприклад, при вивченні у 8 класі теми «Технології добору одягу та взуття і догляду за ними» можна провести вправу «Увага, ми все бачимо». Мета цієї вправи в усвідомленні учнями відповідальності за навколишнє середовище, прагнення до дбайливого ставлення до одягу, активна участь у житті громади, у тому числі з екологічних питань.

Суть її полягає в тому, що вчитель пояснює групі, що вони будуть розглядати питання про одяг, який вони купують, та соціальні, економічні і природоохоронні наслідки їхнього вибору. Він пропонує учням подивитись на ярлики на їхніх футболках та светрах, щоб дізнатися, де вони були виготовлені та з якого матеріалу.

Наступний етап – інтерактивне обговорення:

- Наскільки важливими, на вашу думку, є соціальні, економічні та природоохоронні витрати?

- Чи є одне більш важливим за інше?

- Проаналізуйте, яку шкоду пестициди та інші токсини завдають навколишньому середовищу.

- Що ви тепер думаєте про купівлю футболок?

- Що ви можете зробити проти порушень?

- Які ідеї ви хотіли б реалізувати в своїй школі, громаді?

В підсумку, після обговорення в учнів формується відповідальність за навколишнє середовище, дбайливе ставлення до одягу, прагнення розпочати у своїй місцевості кампанію з метою підвищення обізнаності серед однолітків та привернення уваги громадськості до економного використання ресурсів, впливу токсинів на навколишнє середовище.

В результаті проведеної вправи в учнів можна розвивати такі складові громадянської відповідальності:

- повага до людської гідності та прав людини;

- навички роботи в команді;

- толерантність;

- визнання цінності рівності і справедливості;

- навички аналітичного і критичного мислення [2].

Формування громадянської відповідальності на уроках трудового навчання сприяє розвитку в учнів 5-9 класів таких умінь:

- працювати з іншими на результат;

- попереджувати і розв'язувати конфлікти;

- досягати компромісу;

- безпечно поводитися з інструментами та обладнанням.

Міжпредметна змістова лінія «громадянська відповідальність» сприяє в трудовому навчанні формуванню в учнів громадянської свідомості, яка допомагає краще орієнтуватися у складних процесах суспільного життя, виборі життєвих цінностей, позицій та ін., що допоможе школярам адаптуватися до швидкого розвитку сучасного інформаційного суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Prasanth J. K. Methods Of Teaching Civics / J. K. Prasanth // Discovery Publishing House. – 2004. – 280 p.

2. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5-9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с.

3. Трудове навчання. 5-9 класи: практ. посібник для вчителів / С. М. Дятленко, Р. М. Лещук, О. Ю. Медвідь; упоряд. С. М. Дятленко; за заг. ред. А. І. Терещука. – Х. : Ранок, 2017. – 128 с.

4. Шкільний курс “Громадянська освіта: основи демократії” та методика його навчання : підручник для студентів / [Т. В. Бакка, Т. В. Ладиченко, Л. В. Марголіна та ін.]. — Х. : Вид. група “Основа”, 2009. – 254 с.

5. Овчарук О. В. Характеристики освіти для демократичного громадянства: європейський контекст / О. В. Овчарук / Постметодика. – 2013 (3) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/1103>

6. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. – Київ : Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://mon.gov.ua/content/Osvita/post-derzh-stan-\(1\).pdf](http://mon.gov.ua/content/Osvita/post-derzh-stan-(1).pdf).

УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НА ЗАСАДАХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Стаття присвячена проблемі управління навчально-виховним процесом у початковій школі на засадах здоров'язбережувальних технологій. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, результатів проведеного дослідження виокремлено чинники погіршення здоров'я молодших школярів у сучасній школі, що слугувало орієнтиром для виокремлення аспектів управлінської діяльності у початковій школі на засадах здоров'язбереження.

Ключові слова: управління навчально-виховним процесом, здоров'язбережувальні технології, збереження і зміцнення здоров'я учнів, початкова школа.

The article is devoted to the problem of management of the educational process in elementary school on the basis of health-saving technologies. On the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature the results of the study identified the factors of deterioration in the health of younger students' in the modern school, which served as a benchmark for the separation of aspects of management activities in primary school on the basis of health preservation.

Keywords: management of the educational process, health-saving technologies, preservation and strengthening of students' health in elementary school.

Збереження і зміцнення здоров'я дітей – одне з головних та актуальних завдань сучасних загальноосвітніх навчальних закладів. Особливої уваги потребує стан здоров'я молодших школярів. Результати медичних, соціологічних, педагогічних та психологічних досліджень свідчать про щорічне погіршення самопочуття і здоров'я учнів початкової школи. Адже навчальний процес вимагає від молодшого школяра серйозних адаптаційних змін його особистості. Школа, навчальна діяльність в учнівському колективі, спілкування з учителем та один з одним – це вимоги, що відрізняються від тих, що ставилися перед дитиною до вступу до школи. Організація режиму навчально-виховного процесу в сучасній школі, інтенсифікація навчання, величезний обсяг інформації вимагають від учнів початкової школи напруження фізіологічних систем організму, що зумовлює підвищене навантаження на адаптаційні механізми, посилює емоційне напруження.

З-поміж чинників, які негативно впливають на стан фізичного здоров'я учнів початкових класів, учені виокремлюють чинники, пов'язані саме з навчально-виховним процесом. До чинників, що негативно впливають на здоров'я учнів, дослідники Е. Вайнер, Н. Денисенко, О. Дубогай, К. Іванова, Л. Квашіна, А. Куликов, В. Оржеховська, Ю. Півненко, С. Свириденко, В. Шахненко та ін. відносять перевантаження дітей навчальними заняттями, авторитарний стиль взаємин вчителів та учнів, недостатнє врахування їх вікових та індивідуальних особливостей у процесі навчання і виховання.

Серед умов, що впливають на погіршення здоров'я дітей молодшого шкільного віку, Л. Квашіна [1]. називає гіподинамію; велике навчальне навантаження в школі та вдома; нерациональне харчування; невиконання режиму сну, навчання, відпочинку. Негативно впливає на здоров'я школярів недотримання школою гігієнічних вимог: недостатня провітрюваність приміщення, невідповідність шкільних меблів фізичним особливостям дітей, незадовільне освітлення класних кімнат, невиконання вимог щодо рухового режиму молодших школярів. Функціонально незручне робоче місце та брак спеціальних фізкультурних приладів призводять до викривлення хребта. Невиконання гігієнічних вимог та нормативів щодо збереження зору призводять до швидкого розвитку міопії.

Велике розумове навантаження в школі та перевантаження домашніми завданнями не дають змогу дитині в повному обсязі реалізувати свої потреби в руховій активності. Психотравмувальні ситуації, що виникають у процесі навчання в поєднанні з гіпокінезією, спричиняють у молодших школярів невротичні стани та психосоматичні захворювання. Як справедливо зауважує Ю. Півненко, надзвичайно рідко урок аналізується з позиції збереження і формування здоров'я учнів або такий аналіз носить переважно фрагментарний характер [5, с. 41].

Аналіз психолого-педагогічної літератури, результатів проведеного нами дослідження [3] дав змогу виокремити й узагальнити чинники, які погіршують стан здоров'я учнів початкової школи, що слугувало нам орієнтиром для визначення аспектів управлінської діяльності на засадах здоров'язбережувальних технологій: перевантаженість, перевтома школярів, відсутність контролю за рівнем навантажень учнів; інтенсифікація навчального процесу, невідповідність методик і технологій навчання віковим і функціональним особливостям молодших школярів; незадовільний руховий режим учнів; нераціональне їх харчування; хронічне відчуття дитиною неспіху; низький рівень загальної культури педагога, його професійної майстерності (емоційна нестійкість вчителя, порушення ним норм педагогічної етики, неправильне використання прийомів педагогічного впливу, упереджене ставлення до окремих учнів, неправильна оцінка знань і поведінки школярів, незнання індивідуально-психологічних особливостей вихованців, нерозуміння їх внутрішнього світу і психічних станів); стресова тактика педагогічних впливів; психологічне насилля над учнями, маніпулювання ними; відсутність сприятливого психологічного клімату в учнівських колективах, високий рівень тривожності учнів; нераціональна організація навчальної діяльності молодшого школяра.

У більшості загальноосвітніх навчальних закладів застосовуються неефективні форми роботи зі збереження і зміцнення здоров'я учнів, не створені умови для навчання і виховання, які б враховували вікові функціональні можливості організму дітей. Невідповідність вимог, що висуваються до учнів, їхнім можливостям є причиною шкільної дезадаптації, яка призводить до порушення системи спілкування учня з собою та іншими, відчуття психологічного дискомфорту. Підвищена чутливість до інтелектуальних та фізичних навантажень у поєднанні зі стресовою тактикою педагогічних впливів, невідповідністю методик і технологій навчання створюють «ідеальні» умови для розвитку захворювань учнів.

У вітчизняній освіті до цього часу не існує чіткої, стрункої системи виховання здорової особистості учня початкових класів. Поруч з існуючими численними організаційними, методичними, матеріально-технічними, кадровими проблемами, які використовуються у навчальних закладах для ефективного здійснення цієї роботи, однією з найвагоміших є проблема управління навчально-виховним процесом у початковій школі на засадах здоров'язбережувальних технологій.

Проблемі створення навчального середовища, що сприяє збереженню та зміцненню здоров'я дітей, присвячені наукові праці М. Башмакова, Я. Берегового, Л. Бережної, В. Ільченка, С. Дудка, В. Ковалько, М. Малашенка, А. Маджуги, П. Матвієнка, Н. Міллер, А. Морозової, С. Омельченко, О. Підгорної, Н. Рилової, Г. Спіченка, М. Степанової та ін. Багато вчених (Л. Антонова, І. Борисова, Е. Вайнер, Л. Вашлаєва, Ю. Науменко, С. Оржеховська, Т. Паніна, О. Петров, А. Севрук, В. Серіков) досліджували питання формування здоров'язбережувального освітнього середовища через реалізацію здоров'язбережувальних освітніх технологій у навчально-виховному процесі. Питання управління навчально-виховним процесом у початковій школі на засадах здоров'язбережувальних технологій у науковій літературі представлено недостатньо.

На основі аналізу науково літератури з'ясовано, що здоров'язбережувальну технологію вчені трактують як валеологічно обґрунтовану систему заходів, яка спрямована на створення безпечних та сприятливих умов для повноцінної участі учнів у навчально-виховному

процесі. Здоров'язбережувальні технології навчання і виховання передбачають цілеспрямовану взаємодію вчителя та учнів, послідовну систему активних дій усіх учасників навчально-виховного процесу, спрямованого на створення здоров'язбережувального середовища для формування культури здоров'я особистості.

Як свідчить аналіз діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, напрямами роботи зі створення умов для збереження і зміцнення здоров'я молодших школярів є розробка і впровадження у навчально-виховний процес методів профілактики втоми, підвищення моторної та психоемоційної активності школярів з урахуванням їх індивідуальних і вікових особливостей. Для зниження тривожності учнів у навчально-виховному процесі важливою є валеологізація, яка передбачає такі заходи, як музикотерапію, данстерапію, ароматерапію, арттерапію, естетотерапію, ритмопедію, релаксопедію, суггестопедію тощо. Важливим є використання бінарних уроків, під час яких діти почувають себе у комфортному психоемоційному стані, що дає змогу підвищити мотивацію до навчальної діяльності, впевненість у собі [2, с. 52].

Як свідчать наукові дослідження [4; 5] і результати власних досліджень, здоров'язбережувальні технології у практиці початкової школи застосовуються епізодично. Здоров'язбережувальні технології реалізуються через такі окремі напрями навчально-виховної діяльності: організація навчально-виховного процесу з урахуванням його психологічного й фізіологічного впливів на організм молодших школярів; розробка навчальних програм профілактики шкідливих звичок; медичний, психологічний моніторинг стану фізичного й психічного здоров'я; створення служби психологічної допомоги суб'єктам освітнього процесу щодо зниження рівня тривожності; контроль за дотриманням санітарно-гігієнічних норм організації навчально-виховного процесу. Перелічені напрями використовуються несистемно та епізодично. Тому існує необхідність упровадження у навчально-виховний процес початкової школи здоров'язбережувальних технологій на засадах системності, управління цим процесом з боку адміністрації школи.

Управління навчально-виховним процесом у початковій школі на засадах здоров'язбережувальних технологій передбачає такі аспекти діяльності:

- створення безпечних і нешкідливих умов для навчання і виховання учнів (організація раціонального харчування, медичних оглядів, оздоровчих процедур; регулювання рухового режиму; моніторинг показників здоров'я школярів; контроль за рівнем фізичних, розумових та емоційних навантажень учнів; їх психолого-педагогічний супровід);
- забезпечення емоційного комфорту учнів в процесі урочної і позаурочної діяльності, зниження рівня їх тривожності;
- формування культури здоров'я учнів;
- розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів;
- спрямування діяльності шкільної психологічної служби на збереження і зміцнення здоров'я учнів і професійного здоров'я вчителів;
- постійний моніторинг здоров'язбережувального процесу;
- координація діяльності навчального закладу і зусиль сім'ї зі створення умов для забезпечення здоров'я учнів.

Управління навчально-виховним процесом у початковій школі на засадах здоров'язбереження постає як управління складною педагогічною системою, в якій поєднується використання методик забезпечення медичного, психолого-педагогічного супроводу учнів; здійснюється діагностика стану здоров'я школярів, упроваджується комплексна програма зі збереження і зміцнення фізичного і психічного здоров'я учнів; реалізуються методики активного залучення молодших школярів до здоров'язбережувальної діяльності.

Управління загальноосвітнім навчальним закладом на засадах здоров'язбережувальних технологій передбачає цілеспрямовану діяльність зі збереження і зміцнення здоров'я учнів (створення безпечних і нешкідливих умов навчання і виховання; формування культури

здоров'я особистості учня; підвищення рівня його стресостійкості); а також підвищення рівня здоров'язбережувальної компетентності вчителів, формування їх психотерапевтичної позиції; створення умов для збереження і зміцнення професійного здоров'я вчителя.

Отже на рівні навчального закладу управлінська діяльність має забезпечити створення умов для формування здоров'я учнів. У загальному вигляді ці умови виявляються у створенні, підтримці функціонування і розвитку навчально-виховного процесу як цілісної системи на засадах здоров'язбережувальної діяльності. Управління навчально-виховним процесом у початковій школі на засадах здоров'язбережувальних технологій дасть змогу зміцнювати здоров'я молодших школярів, формувати культуру їх здоров'я, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я та проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи для забезпечення здоров'я.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Квашніна Л.В. Своєчасна діагностика здоров'я дітей: оцінка адаптаційних можливостей [Електронний ресурс] / Л.В. Квашніна // Мистецтво лікування: медичний журнал. – 2008. – Режим доступу : <http://m-l.com.ua/?aid=668>.
2. Ковалько В.И. Здоровьесберегающие технологии в начальной школе. 1–4 классы. – М. : ВАКО, 2004. – 296 с.
3. Мешко Г.М. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища як аспект діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу / Г.М. Мешко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – 2017. – Випуск 1 (40). – С. 157–162.
4. Півненко Ю.В. Аналіз уроку з позиції збереження здоров'я учнів / Ю.В. Півненко // Теорія та методика фізичного виховання. – 2012. – № 9. – С. 41–45.
5. Ващенко О.С. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи / О. Ващенко, С. Свириденко // Поч. освіта. – 2011. – №46. – С. 2–4.

УДК 377

Лілія Нечипуренко, Надія Новотна
(Чернятин)

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ДЛЯ ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ, ЕКОНОМІКИ, СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються особливості розвитку професійної аграрної освіти, творчого потенціалу студентів вищих навчальних аграрних закладів, визначаються принципи педагогічного здійснення, що сприятимуть підвищенню якості підготовки фахівців.

Ключові слова: модернізація освіти, STEM-освіта, якість підготовки фахівців, дослідно-проектна діяльність.

Модернізація професійної освіти потребує вдосконалення науково-методичного супроводу її розвитку, врахування прогресивних ідей зарубіжного досвіду професійної освіти і навчання, запровадження інноваційних технологій і методик підготовки висококваліфікованих молодших спеціалістів, а також розроблення і впровадження сучасних моделей управління та фінансування, розвитку співпраці з соціальними партнерами, створення державних стандартів на засадах компетентнісного підходу, підвищення престижності професійної освіти в суспільстві, удосконалення системи професійної орієнтації молоді та консультування з професійної кар'єри, покращення матеріально-технічного, начально-методичного та інформаційного забезпечення. У процесі реформування

середньої професійної освіти мають бути створені заклади нового типу: багаторівневі та багатопрофільні професійні коледжі.

Професійна освіта повинна бути спрямована на задоволення індивідуальних потреб особистості у здобутті сучасних і затребуваних на ринку праці кваліфікацій, професійний розвиток персоналу підприємств, забезпечення підготовки конкурентоспроможних кваліфікованих молодших спеціалістів. [3, с.90]

Наразі в Україні відбувається модернізація системи професійної освіти, яка спрямовується на створення необхідних умов для інноваційного розвитку професійного навчання населення, зокрема, у професійних навчальних закладах різних типів, форм власності та підпорядкування.

Технології сучасного виробництва вимагають значно вищого рівня кваліфікації молодших спеціалістів, ніж це можливо досягти на завершальному етапі професійної підготовки в вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації.

Вимоги роботодавців до професійно-кваліфікаційного рівня молодших спеціалістів, зумовлюють необхідність подальшого розвитку системи професійної освіти, здатної адекватно реагувати на потреби ринку праці.

Сучасний вищий навчальний заклад I–II рівнів акредитації має бути з власною стратегією розвитку, а його керівником повинен бути успішний менеджер, який може нестандартно мислити, не боїться нових проектів, є авторитетом для педагогічного колективу.

Тема модернізації коледжів особливо тих які знаходяться в сільській місцевості є дуже актуальною, та має неабияке значення при отриманні кінцевого результату в підготовці сучасного висококваліфікованого молодшого спеціаліста для аграрного сектору економіки.

Робота усіх складових коледжу сьогодні вимагає кардинально інших підходів:

- гнучкості замість сталості;
- ініціативності замість очікування;
- якості замість кількості;
- орієнтації на результат, а не виконання плану.

Україні потрібні фахівці найвищого рівня підготовки – професіонали. Тому наші випускники повинні не лише знати основи наук і професій, а й вміло використовувати знання та досвід у майбутній професійній діяльності. Назріла необхідність переходу на компетентнісний рівень підготовки фахівців за схемою «компетентний педагог – компетентний студент – компетентний фахівець». Потужний людський ресурс і створену матеріальну базу необхідно спрямувати на досягнення оптимальних результатів навчання, виховання та розвитку студентів.

Стрімка еволюція інноваційних технологій сприяє виникненню нових професій на аграрному ринку. Наприклад, СІТІ-фермер – фахівці з вертикального землеробства, котрі будуть займатися вирощуванням продуктів у ландшафті висотних міських будівель; ГМО-агрономи, які спеціалізуються на вирощуванні генетично модифікованих сільськогосподарських культур; і тому подібні.

Як слідство, для стимулювання процесів навчання необхідне більш ефективне освітнє середовище: освіта сьогодні стає ключовим чинником розвитку інноваційної економіки України, а STEM-освіта є одним з головних трендів інноваційної освіти. Впровадження системи освіти STEM продиктовано вимогою «нової економіки» – бути конкурентоспроможною як всередині країни, так і на міжнародній арені.

STEM-орієнтований підхід до навчання, який сприяє популяризації технологічних професій серед молоді, підвищенню поінформованості про можливості їх кар'єри в аграрній сфері, формуванню стійкої мотивації у вивченні дисциплін, на яких ґрунтується STEM-освіта. [5]

Сьогодні напрямок STEM-освіти набуває все більшої популярності, STEM-підходи реалізуються в багатьох навчальних закладах (різноманітні програми, конкурси і олімпіади,

конференції, круглі столи і брифінги, наукові пікніки інше). Фахівці майбутнього мають розв'язувати задачі з використанням наукових підходів і сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Для цього потрібно приділяти увагу науковій та дослідницькій діяльності студентів. Критичне, аналітичне, творче, інноваційне мислення, вміння працювати над проектами в команді, інформаційна грамотність і навички ефективного використання ІКТ – неповний перелік характеристик сучасної успішної людини [4].

Залучення студентів до STEM-освіти може впливати на розвиток наступних навичок: співробітництво (для досягнення інноваційних результатів і розв'язування складних завдань в команді потрібно працювати особистостям з різним науковим і технічним досвідом); комунікативність (навчання в галузі STEM надає широкі можливості для спілкування «один на один» й «один до багатьох»); творчість (із використанням креативних вмінь можна покращити науковий і технологічний проект, показати його потенційні можливості); критичне мислення (здатність осмислити, вдумливо й обґрунтовано проаналізувати факти та застосовувати знання для вирішення проблеми). STEM-освіта передбачає створення умов для збалансованої гармонійної науково-орієнтованої освіти на основі модернізації математично-природничого та гуманітарного профілів навчання. [4, с. 8-9]

Використання провідного принципу STEM-освіти – інтеграції дозволяє здійснювати модернізацію методологічних засад, змісту, обсягу навчального матеріалу предметів природничо-математичного циклу, технологізацію процесу навчання та формування навчальних компетентностей якісно нового рівня. Це також сприяє більш якійсій підготовці молоді до успішного працевлаштування та подальшої освіти, яка вимагає різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять. [2]

За належних умов викладання спецдисциплін і завдяки активному використанню інноваційних технологій у процесі навчальних занять кожному студенту дається можливість виявити свої лідерські здібності. Таким чином розвивається потенціал кожного студента й подається перспектива розвитку лідерської діяльності. Раціональне й виважене застосування інноваційних технологій завжди дає позитивні результати, даючи змогу використати новітні здобутки без відриву від традиційних навчальних методів.

Дослідно-проектна діяльність це один з ефективних засобів формування компетентностей. Під час виконання навчальних проектів активізують інтегровану дослідницьку, творчу діяльність студентів, спрямовану на отримання самостійних результатів під керівництвом викладача. У процесі вивчення різних тем за дослідно-проектної діяльності студенти розробляють навчальні проекти, обирають форму презентації. Захист отриманих результатів спонукає до пошукової діяльності від зародження інноваційної ідеї до створення комерційного продукту – стартапу. Під час виконання навчальних проектів виконують різнорівневі дидактичні, виховні та розвивальні завдання: студенти набувають нових знань, умінь і навичок, які знадобляться в житті, розвиваються мотивація та пізнавальні навички формується вміння самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, висловлювати власні судження, виявляти компетентність. У перспективі це сприяє зміні ціннісних пріоритетів та світоглядної позиції у молоді в бік формування відповідальної, соціально-активної, громадсько-патріотичної врівноваженої поведінки.

Отже, можна зробити висновок про те, що професійна підготовка творчого потенціалу студентів має бути цілеспрямованим, методологічно обґрунтованим процесом, адже його метою є формування креативної особистості, максимально адаптованої до вимог сучасності. При цьому ефективність та результативність педагогічного здійснення забезпечується всією логікою побудови змісту навчального процесу, стилем навчання і виховання, відповідними організаційними формами та прийомами. І від того, як викладач і студент будуть враховувати їх у своїй діяльності залежатиме рівень професіоналізму і духовності майбутнього фахівця.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лузік Е. Креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців профільних ВНЗ України / Е. Лузік // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 77-82.
2. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. Лист ІМЗО №21.1/10-1470 від 13.07.17 року
3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; / за заг. ред. В.Г. Кременя. – Київ, 2016. – 444 с., С.90.
4. Шулікін Д. STEM-освіта: готувати до інновацій [Текст] : відбувся Всеукраїнський круглий стіл «STEM-освіта в Україні: від дошкільника до компетентного випускника» / Д. Шулікін // Освіта України. – 2015. – №26. – 29 червня. – С. 8-9.
5. STEM-образование в Украине: Перспективы развития. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.kz>

УДК 37.013.32

Елліна Обарчук
(Рівне)

БІНАРНІ ЗАНЯТТЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ

Статтю присвячено проблемі освоєння інтегрованих занять, розширенню діапазону міжпредметних зв'язків, підвищенню якості освіти через застосування комп'ютерних технологій, стимулювання пізнавальної діяльності.

Ключові слова: бінарні заняття, інтегрування знань, мотивація навчання, комунікативна компетентність.

The article is devoted to the problem of mastering the integrated classes, expanding the range of interdisciplinary connections, improving the quality of education through the use of computer technologies, stimulation of cognitive activity.

Key words: binary classes, integration of knowledge, motivation of teaching, communicative competence.

Бінарні заняття – одна з форм реалізації міжпредметних зв'язків і інтеграції знань з кількох дисциплін. Це нетрадиційний вид заняття. Бінарний заняття по своїй природі є однією з форм проекту, а саме, звичайно це міжпредметний, внутрішній короткостроковий чи середньої тривалості проект. Бінарні заняття дозволяють інтегрувати знання з різних областей для рішення однієї проблеми, дають можливість застосувати отримані знання на практиці.

Бінарні заняття:

- служать засобом підвищення мотивації навчання, тому що створюють умови для практичного застосування знань;
- розвивають навички самоосвіти, тому що велику частину підготовки до уроку учні здійснюють самостійно і в позаурочний час;
- розвивають аналітичні здібності і винахідливість;
- володіють величезним виховним потенціалом;
- на бінарних заняттях відбувається перенос умінь в нові області, що не вивчалися раніше, що допомагає студентам приймати рішення творчих виробничих ситуацій

Бінарне заняття є практичним відображенням інтегральної технології навчання і являє собою нестандартну форму навчання з реалізації міжпредметних зв'язків. Це творчість двох

педагогів, яка переростає у творчий процес студентів та формує в останніх креативну компетентність.

Переваги бінарних занять полягають в тому, що вони:

- Сприяють підвищенню мотивації навчання, формуванню пізнавального інтересу студентів, цілісної наукової картини світу і розгляду явища з декількох сторін;
- Більшою мірою, ніж звичайні заняття, сприяють розвитку мовлення, формування вміння студентів порівнювати, узагальнювати, робити висновки, інтенсифікації навчально-виховного процесу, знімають перенапруження, перевантаження;
- Не тільки поглиблюють уявлення про дисципліни, розширюють кругозір, але й сприяють формуванню різнобічно розвиненої, гармонійно і інтелектуально розвиненої особистості.

• Інтеграція є джерелом знаходження нових зв'язків між фактами, які підтверджують чи поглиблюють певні висновки, спостереження студентів у різних дисциплінах.

До якісного вирішення цих завдань навчання і виховання студентів ведуть:

- Перехід від внутріпредметних зв'язків до міжпредметних, що дозволяє студенту переносити способи дій з одних об'єктів на інші, що полегшує навчання. При цьому слід пам'ятати, що такий перехід можливий лише за наявності певної бази знань.
- Збільшення частки проблемних ситуацій у структурі інтеграції дисциплін активізує розумову діяльність студента, змушує шукати нові способи пізнання навчального матеріалу, формує дослідний тип мислення.
- Збільшення частки узагальнюючих знань, що дозволяє студенту одночасно простежити весь процес виконання дій від мети до результату, осмислено сприймати кожен етап роботи.
- Збільшення інформативної ємності заняття.
- Висока мотивація засобами інтеграції допомагає активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів, сприяє зняттю перенапруги та втоми.
- Розвиток творчого мислення студентів, можливість застосовувати отримані знання у реальних умовах, що є одним з істотних чинників розвитку полікультурного світогляду, важливим засобом формування особистісних якостей.

Однак бінарні заняття мають бути гранично чіткими, компактними, продуманими на всіх етапах. Викладачу психологічно складно не дублювати матеріал чужої дисципліни, рахуватись із манерою подачі матеріалу іншою людиною, швидко опанувати необхідну додаткову інформацію. Такі заняття знижують втомлюваність головного мозку, створюють комфортні умови для підлітків як особистості, підвищують успішність навчання, дозволяють уникнути ситуації, коли та чи інша дисципліна потрапляє в розряд не улюблених.

Ознаки бінарного заняття:

1. Спеціально організоване заняття, тобто, якщо воно спеціально не організований, то його взагалі може не бути або він розпадається на окремі частки, не об'єднані спільною метою;
2. Мета специфічна (об'єднана), вона може бути поставлена, наприклад, для:
 - а) більш глибокого проникнення в суть досліджуваної теми;
 - б) підвищення інтересу студентів до занять;
 - в) цілісного, синтезованого сприйняття досліджуваних з даної теми питань;
 - г) економії навчального часу і т. п.;
3. Поглиблене здійснення міжпредметних зв'язків;
4. Синтезування знань;
5. Заглибленість вивчення;
6. Актуальність і практична значущість мети проведення, що розвиває критичність мислення, здатність зіставляти теорію з практикою;
7. Девіантність шляхів реалізації завдань.

В рамках проведення тижня дисциплін у ВСП «Рівненський коледж НУБіП України» було проведено таке бінарне заняття, що поєднало в себе дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» та «Економіка підприємства» за темами «Презентація компаній з використанням інформаційних технологій», «Конкурентоздатність продукції підприємства, фірми, країни».

Іноземна мова володіє широким діапазоном міжпредметних зв'язків, а сучасні зміни структури та змісту навчального курсу іноземної мови вимагають удосконалення заняття з метою розвитку полілінгвального світогляду, що може бути реалізовано у рамках бінарного заняття, поєднання іноземної мови з економічними дисциплінами.

Підготовка та проведення заняття охопило такі етапи.

Викладачі-однодумці визначили тему, цілі, задачі заняття, спільні для обох дисциплін та специфічні для кожного. Сформована мета заняття – розвивати аналітичне, логічне і критичне мислення, самостійність в роботі, комунікативні здібності, вживання лексики англійської мови за професійним спрямуванням та завдань визначили його тип – заняття вдосконалення вмінь та формування навичок.

Другий етап це спільна робота викладачів з обраних дисциплін. На цьому етапі:

- був розроблений план-сценарій заняття;
- проведена підготовка фактичного і дидактичного матеріалу, який добирався у відповідності до теми, задач, типу заняття;
- обиралося найбільш ефективне поєднання методів і прийомів – відповідно до поставленої мети, змісту навчального матеріалу, дидактичних задач навчальних дисциплін, що інтегруються;
- сплановано структуру заняття (при цьому робиться акцент на самостійній пізнавальній діяльності студентів, створенні проблемних ситуацій з урахуванням логіки навчальних дисциплін;
- було визначено участь кожного з викладачів: за методом «включається» в заняття епізодично.

Третій етап включав в себе контрольний огляд і корекцію розроблених матеріалів до заняття. На цьому етапі викладачі об'єднали свій матеріал, визначили домашнє завдання студентам по кожній з дисциплін.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.athens.kiev.ua/binarni-uroki-v-suchasnij-shkoli/>
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://myreferatik.in.ua/forum/33-65-1>
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/inessaml/ss-44178834>
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29342/1/Biletska.pdf>
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.agrolicey.mk.uz.ua/08/files/004.pdf>
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://docs.google.com/document/d/1Lyn-rMNjbOLcQ-EPwIDA7cSGc18R4QFc_YuHXBjmTww/edit
7. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://docs.google.com/presentation/d/1jgFxfXaLEIX0XIM4WpQvrMEbulCFV13n59RnH0tG7-4/edit?hl=uk#slide=id.p13>
8. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.pazl.ippo.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=28&Itemid=38

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

У статті розкрито зміст понять «тьютор» і «тьюторство» у сфері сучасної вищої освіти. Автори показали тьюторський підхід в розкритті творчого потенціалу студентів. Висвітлено сучасні інноваційні технології навчально-виховної роботи у вищій школі.

Ключові слова: тьютор, тьюторство, тьюторська технологія навчання, особистісний підхід.

Discovered the meaning concepts of “tutor” and “tutoring” in contemporary higher education. The authors of the article show the tutoring approach in revealing the creative potential of the students. It shows modern innovative technologies of teaching and educational work at the higher education institutions.

Key words: tutor, tutoring, the tutoring learning technologies, a personal approach.

Невпинний розвиток інформаційних технологій дозволив суттєво урізноманітнити форми проведення освітнього процесу. У сучасній системі освіти відбувається трансформація основного призначення професії викладача. На сьогоднішній день, стало неможливо за один раз, навіть за чотири, п'ять чи шість років, підготувати людину до професійної діяльності на все життя. Сучасна педагогічна теорія та практика оперує різними підходами до даного питання та характеризується цілком обґрунтованими теоріями та цілісним баченням. Освітня система постійно звертається до цінностей, потреб та інтересів особистості, що зумовлює актуальність вивчення діяльності викладача в аспекті удосконалення його професійної компетентності, в результаті чого і спостерігається перехід від керівництва до більш результативної позиції – тьюторства [2, с. 202].

У нашій країні поняття тьюторства наразі знаходиться у стадії становлення і як будь-яке нове явище не має ані чіткого визначення, ані закріплених функцій.

Завдання навчання та виховання в сучасних умовах – формування в молодій людини цілісного світогляду і світосприйняття, уміння осмислено бачити особистісний сенс життя, прагнути до духовної зрілості, бути відповідальним за себе, усвідомлювати відповідальність за долю людства. Педагоги усвідомлюють гостру потребу у створенні та реалізації особистісного підходу до студентів, як одного із принципів організації навчально-виховної роботи.

Розробка особистісного підходу – дуже складна теоретична і практична проблема. Її складність зумовлена, перш за все, тією обставиною, що особистість є чи не найскладнішим утворенням у світі і одночасно – суб'єктом перетворення цього світу і самого себе. Найголовнішою умовою навчально-виховного процесу є його особистісна зорієнтованість спрямована на те, щоб кожний студент став повноцінним, самодостатнім, творчим суб'єктом діяльності пізнання, спілкування вільною і самодіяльною особистістю. Саме в цьому – гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу, центром і метою якого є особистість студента. Завдання педагога – постійно шукати, створювати методи навчання, які б дозволяли забезпечити розвиток особистості, талантів сучасної молоді.

Основна роль у модернізації освіти, яка здійснюється сьогодні в Україні, належить викладачеві, який має здійснити перехід від пріоритетного виконання навчальних планів до інтересів розвитку конкретної особистості. У зв'язку з цим педагогічна діяльність викладача в педагогічній практиці стає більш багатогранною, набуває нового значення.

Останнім часом зріс інтерес до тьюторської системи освіти. Застосування тьюторства викликано об'єктивною потребою переходу до індивідуально орієнтованої системи навчання. Це робота не з колективом студентів, а передусім – із індивідом. Сучасна система освіти не дає змоги розвинути в студента такі якості, як вміння працювати у великих та малих групах, комунікабельність, стресостійкість, відповідальність, здатність приймати рішення, рефлексивність та адаптивність. А викладач, який фактично керує навчанням і виступає головним джерелом знань, зможе безболісно адаптуватися до сучасних потреб студентів. На відміну від учителя і викладача, які знають загальну мету та кінцевий результат, а також шляхи, які ведуть до нього, тьютор піклується про індивідуальне формування певного студента, про окремі, лише йому притаманні засоби навчання і виховання [3, с. 7-9].

Саме студенти будуть формувати майбутнє, у якому їм жити, тому що ключовою характеристикою тьюторської технології стає не тільки передача знань і технологій, але і формування творчих компетентностей, готовності до перенавчання, вміння навчатися протягом усього життя, вибирати і оновлювати професійний шлях. Студенти повинні бути залучені в дослідницькі проекти, творчі заняття, спортивні заходи, в ході яких вони навчатися винаходити, розуміти й освоювати нове, бути відкритими і здатними висловлювати власні думки, вміти приймати рішення і допомагати один одному, формулювати інтереси і усвідомлювати можливості.

Традиційна структура тьюторської системи містить три елементи:

- безпосередньо тьюторство, яке здійснює навчання студента протягом навчального року (культурний тренд);
- керівництво заняттями (кураторство), яке забезпечує навчання студента і роботу, зокрема і в канікулярний час (поєднання культурного й індивідуального);
- моральне наставництво, яке передбачає супровід життя студента в коледжі в самому широкому розумінні (індивідуальний тренд).

Тьюторство насамперед має бути спрямоване на студентів, які потребують підвищеної педагогічної уваги. Студенти можуть виконувати індивідуальні (тьюторські) завдання. Кожне завдання оцінюється за національною шкалою і словесному обґрунтуванні. Зацікавлений студент може виконати за своїм інтересом і бажанням не одне, а кілька тьюторських завдань, що сприятиме зростанню індивідуальної кількості балів, а головне – самоствердженню студента як майбутнього компетентного професіонала.

Виконання індивідуальних завдань студентами потребують педагогічної допомоги та оцінювання, тобто педагогічного супроводу. Формами педагогічного супроводу можуть бути: постановка проблеми, визначення індивідуальних завдань, інформаційний допоміжний матеріал, формулювання запитань та самостійні відповіді студента на них, консультування студентів, оцінювання виконаної роботи, самооцінка, поради щодо подальшої самоосвіти і виховання в особистісному і професійному становленні майбутнього фахівця.

До тьюторських технологій навчання відносяться:

- технологія індивідуальних та групових консультацій;
- технологія постановки запитання, яке носило б проблемний характер;
- проектно-дослідницька технологія;
- інтерактивна технологія;
- кейс-технологія (розв'язання конкретних ситуацій);
- інформаційна технологія.

Варто зазначити, що з гуманістичних позицій завдання не поділяються за рівнями складності, оскільки будь-яке із запропонованих завдань можна виконати на репродуктивному, пошуковому чи творчо-дослідницькому рівні, який визначається у процесі навчального діалогу тьютора (викладача) і студента.

Тьютори – це педагоги, які виявляють високий рівень професійної компетентності, володіють ефективними формами і методами організації навчання, досягли високих результатів у педагогічній діяльності. Тьютор встановлює зі студентами партнерські стосунки, забезпечуючи психологічну підтримку під час навчання, організовує їх освітню діяльність, представляє академічні інтереси студентів на факультеті. Тьюторський супровід націлений на індивідуалізацію в освіті, сприяє найбільш повному розкриттю особистісного потенціалу студента [4, с. 68].

Тьютор у коледжі покликаний включати студентів у різні види самостійної роботи, такі як проектна, дослідницька, організаційна, самодіяльна та ін., що сприяють розумінню ними своїх досягнень, усвідомленню невирішених проблем, постійному випробуванню в індивідуальній діяльності, її рефлексії, формулюванню власних завдань і корекції своїх дій.

Як викладач, що веде навчальний процес, тьютор повинен: проводити індивідуальні заняття з студентами; забезпечувати правильне та ефективне використання відповідного навчально-методичного супроводу дисципліни (навчально-практичні посібники, відеоматеріали, мультимедіаресурси і ін.).

Як консультант тьютор: проводить групові консультаційні заняття; індивідуально консультує студентів у разі потреби з різних питань; допомагає в їх професійному самовизначенні.

Як організатор навчального процесу тьютор: складає індивідуальний графік навчального процесу (заняття, консультації) за навчальною дисципліною, за яким він працює з групою; організовує проведення групових (комунікативних) занять; здійснює поточну атестацію навчальних досягнень студентів (проміжні тести, підсумковий іспит) [5, с.17-18].

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що тьюторство – це культура, яка формувалася в історії паралельно культурі викладання і навчання, а тьютор – це, перш за все, наставник, посередник, людина, яка вчить самостійно вирішувати навчальні проблеми (переводити їх у задачі). Тьютор в педагогічній діяльності займає позицію супровідника процесу освоєння нових знань і нової діяльності; це людина, яка підтримує процес самоосвіти і індивідуального розвитку студентів [2, с. 208].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко А. М. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки: індивідуальні тьюторські завдання для студ. II-V курсів. Навч.-метод. посіб. – Полтава, 2007. – 358 с.
2. Літовка О.П. Тьюторство як професійно-педагогічна позиція майбутнього вчителя / Сучасні педагогічні технології підготовки майбутніх учителів в умовах ступеневої освіти: матеріали регіон. наук.-практ. конф. – Стаханов: ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – С. 202–208.
3. Лукіна Т. О. Тьютор / Т. О. Лукіна // Енциклопедія освіти / гол. ред. акад. В. Г. Кремінь. – К., 2008. – С. 924.
4. Подпльота С.В. Тьюторство: історія і сучасність / Збірник наукових праць. Сер. Педагогічні науки. – Мелітополь, 2017. – Вип. 75. – Т. 2. – С. 65-69.
5. Ходосевич М. В. Тьюторская система обучения: опыт реализации в мировой практике / М. В. Ходосевич; авт.-сост. М. В. Ходосевич; науч. ред. А.Ж. Жафяров; Новосиб. гос. пед. ун-т, НИИ прикладной дидактики. – Новосибирск: НГПУ, 1997. – 19 с.

УДК 373.3.016:7

Ірина Пацалюк
(Тернопіль)

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Реформування сучасної освіти спрямоване на формування особистості творчої, емоційно вихованої, ініціативної, здатної до вирішення різноманітних проблем та життєвих ситуацій. Особливу увагу слід приділити формуванню предметних та міжпредметних компетентностей у царині образотворчого мистецтва позаяк саме образотворче мистецтво як особлива форма вираження естетичного ставлення людини до дійсності є найбільш дієвим у плані формування творчої особистості. Унікальними для оволодіння образотворчими та міжпредметними компетенціями вважають учнів початкової школи, так як вони знаходяться на початковій ланці набуття мистецької освіти.

Ключові слова: образотворче мистецтво, учні початкової школи, предметна (образотворча) компетентність, міжпредметна компетентність, методика формування компетентностей.

Reforming modern education is aimed at forming a creative, emotionally upbringing, initiative personality capable of solving various problems and life situations. Particular attention should be paid to the formation of objective and interdisciplinary competencies in the field of fine arts, since fine art as a special form of expression of the aesthetic attitude to reality which is most effective regarding the formation of a creative person. Elementary school students are unique to mastering the visual and interdisciplinary competencies, as they are at the first stage of artistic education acquisition.

Keywords: fine arts, elementary school students, subject (fine) competence, interdisciplinary competence, methods of forming competencies.

Сучасна освітянська практика змінює вимоги та підходи до формування особистості, так як саме особистість є найвищою цінністю суспільства. Відповідаючи на вимоги держави щодо формування громадянина України педагогічна спільнота чітко усвідомлює, що на сьогодні особистість має бути спрямована на систематичний пошук нових знань та формування умінь, необхідних їй для розв'язання життєвих та у майбутньому, професійних ситуацій, володіти знаннями про культуру та творчість власного народу, примножувати і цінувати її, оскільки в умовах інтеграції в освітній простір Європи ми не лише набуваємо, але й маємо доволі значний ризик втратити власне, автентичне, те, що є виразником та відображенням національного, того внутрішнього, що дає нам відчуття себе українцями.

Постановка проблеми. Реформування державної політики у галузі мистецької освіти відображено у нещодавно прийнятому законі «Про освіту». Як наслідок – ми отримали унікальну можливість законодавчо закріпити умови функціонування мистецької освіти на різних рівнях її існування: початкова ланка, спеціалізована мистецька школа (школа-інтернат) – заклад спеціалізованої освіти I-III або II-III ступенів мистецького профілю, професійна та вища мистецька освіта, професійний коледж (коледж) культурологічного або мистецького спрямування – заклад спеціалізованої освіти, який забезпечує здобуття професійної мистецької освіти. Освітня реформа передбачає оновлений зміст навчання, що потребує відповідних методик навчання образотворчому мистецтву, зорієнтованих на оволодіння учнями певним набором компетентностей (предметних та міжпредметних) та наскрізних вмінь. Особливими у цьому плані є молодші школярі, оскільки у цей період навчання вони не лише здобувають ази мистецької освіти, але й розвивають власну

почуттєво-емоційну сферу, уміння сприймати, оцінювати, творити, відображати власне ставлення до проблем у кольорі, пластичних матеріалах, набувають загальних навиків співпрацювати з іншими, залучають мистецькі знання в інші сфери життєдіяльності. Ці новоутворення набувають ознак системності.

Мета статті – розкрити сутність предметних (образотворчих) та міжпредметних компетентностей якими повинні оволодіти молодші школярі у процесі вивчення образотворчого мистецтва та методи формування компетентностей.

Аналіз наукових розвідок, шкільної практики вказує на те, що питанню формування компетентностей приділяється значна увага. Серед науковців, які долучились до вирішення проблеми можемо назвати Л. Масол, Н. Рудницьку, О. Савченко, Н. Лемешеву, серед педагогів-практиків – Т. Фільчук, Р. Гебріч та ін.

На основі розгляду загально дидактичних підходів та специфіки навчального предмета «Мистецтво», Л. Масол пропонує таку класифікацію компетентностей, трактуючи її як умовну, оскільки, на думку автора, вони формуються в комплексі:

1) особистісні: а) загальнокультурні (світоглядні уявлення, ціннісні орієнтації), б) спеціальні (мистецький тезаурус, ментальний естетичний досвід, художньо-творчі здібності, художньо-образне мислення);

2) соціальні: а) комунікативні (здатність до спілкування, взаєморозуміння), б) соціально-практичні (здатність до співпраці, роботи в команді);

3) функціональні: а) предметні знання та вміння (музичні, образотворчі тощо). б) міжпредметні – галузеві (художньо-естетичні) та міжгалузеві (художньо-гуманітарні);

в) метапредметні (загальнонавчальні): – інформаційно-пізнавальні (здатність до пошуку та оперування інформацією); – саморегуляції (вміння організувати та контролювати власну діяльність, здатність до самореалізації і самовдосконалення).

Зрозуміло, що перелічені компетентності дитина набуває протягом усіх етапів навчання в школі, але в початковій ланці мистецької освіти закладаються основи всіх груп – особистісних, соціальних, загальнонавчальних і предметних компетентностей. Базові компетентності змінні в різних освітніх системах, їх структура рухлива і залежить від багатьох факторів – суспільних і особистісних [6, с. 43].

У дослідженні Н. Лемешової щодо предметних (образотворчих) компетентностей учнів 5-7 класів виділено наступні:

– художньо-ціннісна – здатність учня виділяти естетичні якості художніх творів, пережити і оцінити їх у формі суджень, естетичних почуттів і естетичних вчинків через вираження ціннісних ставлень;

– художньо-пізнавальна – уміння здобувати та усвідомлювати художньо-мистецьку інформацію з різних джерел різними способами та оперувати нею;

– художньо-технологічна – здатність до художньої творчості різними художніми матеріалами в різних техніках відповідно до специфіки того чи іншого виду образотворчого мистецтва з урахуванням властивостей матеріалів, особливостей площинного чи об'ємного вирішення задуму; здатність сприймати, аналізувати та інтерпретувати художні твори;

– художньо-комунікативна – здатність учня обмінюватись інформацією за допомогою засобів образотворчого мистецтва;

– художньо-творча – спроможність учня генерувати ідеї, фантазувати з метою самостійного створення оригінальних художніх образів; здатність застосовувати набутий досвід зображальної діяльності у змінених ситуаціях [3, с. 5.6].

На думку цього ж автора до міжпредметних компетентностей можна віднести ті, які формуються завдяки залученню до навчально-виховної діяльності двох і більше предметів, тобто відображені у інтегрованому навчанні. Таке твердження відповідає коментарям, що прописані для практичного використання методичних рекомендацій щодо викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах у Додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 09.08.2017 р. № 1/9-436. та стосується у нашому

випадку учнів початкових класів: «Сприйняття світу учнями 6-10 років за своєю суттю є цілісним як цілісне і саме докільля. Потреба подолати протиріччя між розподілом освітнього процесу на окремі предмети, з одного боку, і цілісністю світу та цілісністю сприйняття дитиною докільля, з іншого, потребує активного запровадження інтегрованих уроків. У межах таких уроків вивчається підпорядкований одній темі матеріал із різних навчальних предметів» [4]. Водночас результативними є інтегровані нестандартні уроки: урок-подорож, урок-казка, урок-свято тощо [там же].

Опираючись на класифікацію предметних образотворчих компетентностей та їх характеристику Н. Лемешової можна стверджувати, що дана класифікація може бути використана і щодо учнів початкових класів з урахуванням вікової специфіки школярів. Звичайно, методика роботи з школярами також ґрунтується на цій специфіці.

Розглянемо ті методи, які надають змогу сформувати образотворчі та міжпредметні компетентності молодших школярів. Хочемо зазначити, що особливу увагу як науковці так і практики звертають на формування творчості та естетичного світогляду. Щодо методів та прийомів маємо як спільні, так і специфічні для формування компетентностей. До спільних можемо віднести перш за все ігрову діяльність, оскільки молодші школярі саме в ігрових ситуаціях відтворюють світ дорослих, до якого прагнуть, який є для них дуже важливим. У цих ситуаціях молодший школяр проявляє особистісні почуття, переживання, ставлення.

Важливим для формування компетентностей є і залучення театральної педагогіки як методу та як форми реалізації навчальних завдань, оскільки введення школярів у певну нетипову ситуацію створює інтригу, зацікавлює їх, дає змогу створити атмосферу захоплення. Утілення положень театральної педагогіки відповідає принципам художньо-педагогічної драматургії, сприяє перетворенню класичного уроку на справжній урок мистецтва. Такий урок – це творча діяльність педагогів та учнів, що передбачає створення проблемно-пошукових та евристичних ситуацій. Іноді його порівнюють із театальною виставою.

Р. Гебрич виділяє головні завдання театральної педагогіки щодо розвитку творчих здібностей учнів початкової школи: розвиток естетичних здібностей; розвиток сфери почуттів, співучасті, співпереживання; активізація розумового процесу й пізнавального інтересу; опанування навичок спілкування й колективної творчості [1, с. 515].

Ігрова діяльність має певні особливості. На основі досліджень Г. Люблінської виділено наступне:

1. Гра є формою активного відображення дитиною навколишнього життя людей. Вивчення початкових форм гри та її розвитку показує, що вона виникає на основі наслідування і маніпулятивних дій з предметами. Чим більше можливостей для активної дії, тим цікавіша гра.

2. Характерною особливістю гри є сам спосіб, який дитина використовує у цій діяльності. Гра здійснюється комплексними діями, а не окремими рухами.

3. Гра, як і будь яка інша людська діяльність, має суспільний характер, тому вона змінюється із зміною історичних умов життя людей. Ігри дітей змінюються, бо вони відображають життя, яке зазнає змін.

4. Гра є формою творчого відображення дитиною дійсності. Граючись, діти не прагнуть до точного і бездумного копіювання дійсності, а вносять у свої ігри багато власних вигадок, фантазії. У творчій грі дітей у найрізноманітніших поєднаннях переплітаються реальність і вигадка, прагнення до точного відтворення дійсності з найнесподіванішими порушеннями цієї реальності.

5. Гра – це оперування знаннями; засіб їх збагачення, шлях виправлення розвитку пізнавальних і моральних здібностей дитини [5, с. 183-184].

На сьогодні у психолого-педагогічній науці провадяться подальші розвідки щодо залучення гри у практику роботи школи. Про це свідчать дослідження Н. Кудикіна, Л. Масол, В. Калініченко, І. Руденко та ін. Її трактують як художню гру.

Художня гра, як засіб педагогічного впливу на формування знань про мистецтво є одним із найефективніших методів, побудованих на використанні мистецтва як художньо-образної діяльності та заснований на стимулюванні творчих процесів. Це дає змогу залучити школярів і до художньої діяльності, і до сприйняття творів мистецтва.

При використанні гри як засобу формування необхідно враховувати наступне:

- обов'язкова актуалізації та залучення індивідуального досвіду учнів до сфери ігрової діяльності (актуалізації підлягає емоційний досвід школяра – коло емоційно-насичених уявлень, образів – необхідний та обов'язковий компонент художньої гри);

- взаємозв'язок гри та творів мистецтва, завдяки чому відбувається ефективне засвоєння не лише особливостей твору, але й соціально вагомих цінностей;

- креативного спрямування характеру художньої гри на основі несподіванок, новизни, творчого самовідкриття її перебігу.

При такому підході школярі впевнено набувають мистецьких знань, що позитивно відбивається на їхніх творчих роботах.

Наступними спільними методами формування компетентностей учнів молодшого шкільного віку вважають: інформаційно-рецептивний (пояснювально-ілюстративний); репродуктивний (відтворюючий); проблемного викладу; евристичний (частково-пошуковий); дослідницький. Використання перлічених вище методів сприяє не лише формуванню умінь та здібностей, але й загалом навчанню оцінній та зображальній діяльності.

Інформаційно-рецептивний (пояснювально-ілюстративний) метод спрямований на організацію сприймання інформації. Це може бути пред'явлення в готовому вигляді об'єкта, що вивчається (або його зображення чи кінофільм); вчитель може сам побудувати розповідь. Його завдання – організувати сприйняття. Діяльність учня при цьому полягає у сприйманні, усвідомленні і запам'ятовуванні об'єму одержаної інформації в готовому вигляді.

Для формування, відпрацювання вмінь та навичок застосовують репродуктивний метод навчання. Сутність його полягає в тому, що вчитель-конструє, відбирає завдання, при виконанні яких учні відпрацьовують способи застосування знань. Це може бути пред'явлення одного і того ж завдання, або пред'явлення варіативних завдань, схожих зі зразком. При цьому відпрацьовуються способи практичної та інтелектуальної діяльності – з одного боку, з другого – загальні, міжпредметні знання (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, складання плану, конспекту тощо), предметно-специфічні. Цілі, що досягаються репродуктивним методом – це закріплення, зміцнення знань та умінь, тобто засвоєння способів діяльності, вже відомих раніше.

Для формування творчості школярів необхідне застосування продуктивних методів навчання – дослідницького, евристичного, проблемного викладу. Їх відмінність від двох попередніх методів полягає в тому, що учню надається інформація не в готовому вигляді. Її треба виділити і засвоїти самостійно.

При проблемному викладанні вчитель формулює проблему і сам розкриває протиріччя та їх вирішення. Учні слідкують за ходом думок, міркувань вчителя, перевіряють ступінь їх логіки та переконливості. В учнів можуть виникати сумніви, питання, які вони можуть поставити. В окремих випадках вирішення проблемних ситуацій та проблемних задач можливе самими учнями чи під керівництвом вчителя.

Сутність методу проблемного навчання полягає в тому, «що в процесі рішення учнями спеціально розробленої системи проблем і проблемних задач здійснюється оволодіння досвідом творчої діяльності, активної, творчої, свідомої особистості» [6, с. 64].

Сутність дослідницького методу полягає в тому, що «вчитель конструє методичну систему проблем та проблемних задач, адаптує її до конкретної ситуації навчального процесу, пред'являє учням, тим самим управляє їх навчальною діяльністю, а учні, вирішуючи проблеми, забезпечують зрушення в структурі та рівні розумової діяльності, поступово опановуючи процедуру творчості, до того ж засвоюють і методи пізнання. При підготовці до

такого уроку вчителю необхідно визначити, по-перше, ідеї, які буде розкривати він, по-друге, ідеї та поняття, які будуть здобувати самі учні.

Сутність евристичного методу полягає в тому, що «під керівництвом вчителя учень не вирішує цілісні проблемні задачі, а виконує тільки окремі кроки, частини процесу вирішення» [там же, с. 65]. Тому цей метод одержав назву частково-пошукового. Формами такого методу можуть бути: повідомлення вчителем фактів, висновки ж роблять учні; педагог розкриває логіку повідомлення, а учнів просить зробити черговий крок; вчитель поділяє важке завдання на частини, вирішивши які учень вирішує задане; евристична бесіда, тощо. Цей метод допомагає поступово навчатися творчому мисленню.

В практичній діяльності вчителем використовуються методи навчання відповідно до встановлених цілей та задач уроку. Для розвитку творчих здібностей учнів більш продуктивними є проблемні методи навчання, які ґрунтуються на проблемних ситуаціях, протиріччях і вимагають пошуку та прийняття нових рішень. При такій організації діяльності вчителю на уроці належить роль помічника у визначенні проблеми, її переводу в проблемні задачі та їх вирішення учнями.

Щодо відмінних методів формування образотворчих компетентностей, то художньо-ціннісні компетентності формуються у процесі сприйняття творів мистецтва та «... під час спілкування з природою, людьми, у процесі навчальних занять, різних видів творчої діяльності. Все ж, особливим джерелом їх ціннісного досвіду є мистецтво, зокрема твори живопису, графіки, скульптури та ін.» [7, с. 229]. Досліджуючи проблему формування естетичного світогляду учнів, прийшли до висновку, що цьому сприяє використання соціального, художнього та естетичного змісту творів образотворчого мистецтва. Як правило, накопичення досвіду учня виділяти естетичні якості художніх творів, переживати і оцінювати їх у формі суджень, естетичних почуттів і естетичних вчинків через вираження ціннісних ставлень відбувається у формі бесід із школярами та реалізації аналітичних і відтворюючих завдань.

Художньо-пізнавальна компетентність потребує зацікавлення школяра мистецтвом та формування умінь самостійно набувати необхідну інформацію. Завдання педагога на початкових етапах чітко сформулювати де можна знайти ту чи іншу інформацію.

Особливо захопливим для школярів є процес формування художньо-технологічної компетентності, оскільки передбачає набуття практичних умінь та навиків при роботі у різних техніках та різними матеріалами, притаманними видам образотворчого мистецтва. Вже у початковій школі вчитель використовує значну кількість типових та альтернативних технік не лише доступних, але й цікавих для школярів: по-сухому, по-вологому, торцем пензля, гратаж, розбризкування фарби, розлив, накладання фарби на кольоровий фон, на інший колір та засіб промальовки кольорових плям тощо.

Набуття художньо-комунікативної компетентності передбачає залучення школярів до передачі особистісних знань про мистецтво у формі діалогу чи розповідей, описі творів мистецтва. Досить часто до цієї діяльності залучають метод проектів. Можливо сформулювати цю компетентність і у практичній діяльності: виправлення помилок у власних роботах, та у роботах інших школярів чи завідомо невірному педагогічному малюнку вчителя, при виконанні ролі «педагога».

Художньо-творча компетентність формується на кожному уроці образотворчого мистецтва. Навіть при використанні репродуктивного методу, елементи творчості мають бути присутніми у кожному навчальному завданні: оберіть колір, відтворіть за аналогією, пропишіть елементи, необхідні для завершення образу тощо. На сьогодні особливе занепокоєння викликає використання на уроках образотворчого мистецтва альбомів з друкованою основою. Досить часто учні, які користуються цими альбомами не «чують» вчителя, зразу ж приступають до роботи у альбомі, тобто до копіювання чи розмальовування. Якість паперу надрукованих альбомів також сумнівна, тому залучити

різноманітні художні техніки досить проблематично. Знаходимо у них і недостовірну інформацію.

Висновки. Формування образотворчих та міжпредметних компетентностей на уроках образотворчого мистецтва у початкових класах взаємопов'язані не лише специфікою та сутністю самого предмета, але й тими методами: загальними та специфічними, які залучаються педагогами для формування цих компетентностей. Систематична діяльність педагога сприятиме накопиченню мистецьких знань та набуття умінь застосовувати їх у подальшому навчанні та різноманітних життєвих ситуаціях. Бульш ґрунтовного розгляду потребують питання формування предметних компетентностей у позакласній мистецькій діяльності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гебрич Р. Формування художньо-естетичної компетенції у дітей молодшого шкільного віку через використання театральної педагогіки // Руслана Гебрич // Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В. Наумчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. – 648 с. – С. 514-517.
2. Закон України «Про освіту» Прийняття від 05.09.2017 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Лемешева Н. методика формування предметної та міжпредметної компетентностей учнів основної школи засобами образотворчого мистецтва / Н. А. Лемешева // Траектория науки. Международный элекронный научный журнал. – 2016. – Т. 2. – № 12. – С. 5.1-5.15.
4. Лист Міністерства освіти і науки України від 09.08.2017 р. № 1/9-436 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://osvita.ua/doc/files/news/568/56860/metod_rekom_2017.pdf.
5. Люблінська Г.О. Дитяча психологія / Г.О. Люблінська. – К.: Вища школа. – 1974. – 356 с.
6. Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.
7. Пацалюк І. Сприйняття творів живопису на уроках образотворчого мистецтва як засіб формування естетичного світогляду молодших школярів / Ірина Пацалюк // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла тичини / Гол. ред.: Мартинюк М.Т. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2010. – Ч. І. – 307 с. – С. 227-235.

УДК 378.016:[373.2.016:5]

*Лариса Присяжнюк
(Вінниця)*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ЕКОЛОГО-ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНИКІВ

Стаття присвячена з'ясуванню особливостей підготовки майбутніх вихователів ЗДО до еколого-природничої освіти дошкільників у відповідності з сучасними підходами. Автором здійснено обґрунтування необхідності екологізації та естетизації цього процесу, показано можливі прийоми роботи зі студентами в контексті заявлених підходів.

Ключові слова: підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, еколого-природнича освіта дошкільників, сучасні підходи.

The article elucidates the peculiarities of training future preschool teachers towards ecological and natural education of preschoolers in accordance with the requirements of the modern approaches. The author carries out the rationale for the ecologization and aestheticization of the process. Possible ways of working with students in the context of the stated approaches are clarified.

Key words: *training of future preschool teachers of preschool establishments, ecological and natural education, modern approaches.*

Проблема формування взаємин людини і природи цілком виправдано перебуває у фокусі уваги педагогічної спільноти. Нині дослідниками активно здійснюється пошук шляхів гармонізації стосунків людства з природним довкіллям (Л.Білик, Н.Казанжи, Л.Лук'янова, Г.Пустовіт, С.Совгіра, Г.Тарасенко, Н.Ясінська та ін.). При цьому визнано, що таку роботу слід розпочинати ще з раннього дитинства, прищеплюючи дітям доступними для них засобами цінності природи, формуючи у них моделі поведінки у природі, що ґрунтуються на засадах гуманності та добропорядності (Г.Беленька, О.Білан, Л.Буркова, Н.Горопах, Н.Лисенко, В.Маршицька, С.Ніколаєва, З.Плохій, М.Роганова, Д.Струннікова та ін.).

Соціальний запит на людину з екоцентричним типом мислення зумовив перегляд цілей та змісту природничої освіти дошкільників, посилення її екологічної складової. Згідно із Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні актуальності набуває завдання не стільки формування у дітей системи знань про природу (як, скажімо, було донедавна), скільки розвитку емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного довкілля, яке виявляється у їхній природодоцільній поведінці: виваженому ставленні до рослин і тварин; готовності включатись у практичну діяльність, що пов'язана з природою; дотриманні правил природокористування [1]. Відповідно до цього природнича освіта дітей дошкільного віку осучаснилася новими підходами [2, с. 3-8], серед яких чільне місце посіли *екологічний* (орієнтує на опанування широкого екологічного змісту, який формує екологічну свідомість особистості); *естетико-екологічний підхід* (спираючись на синтез екології та естетики, він однаково актуалізує когнітивну, чуттєво-емоційну, мотиваційно-діяльнісну сфери дитини, запускаючи тим самим механізм цілісного пізнання нею природного довкілля); *середовищний підхід* (передбачає педагогічно доцільну організацію еколого-розвивального простору дитини та побудову на цій основі системи педагогічних взаємин з нею); *діяльнісний підхід* (виводить процес пізнання на практичний рівень, сприяє формуванню в дітей досвіду еколого-мотивованої діяльності в природному довкіллі); *інтегративний підхід* (в його основу покладена ідея цілісного (холістичного) пізнання природного довкілля, що ґрунтується на гармонійному поєднанні раціонального й чуттєвого, теоретичного й творчо-дієвого його осягнення, інтегрує водночас різні напрями розвитку дитини). Практика доводить, що означені підходи, інтегруючись, створюють своєрідну філософію педагогічної підтримки, забезпечують екологію дитинства, ефективно моделюють різні варіанти добродійної поведінки дитини у природному довкіллі.

Цілком очевидно, що зміна орієнтирів у природничій освіті дошкільників неодмінно актуалізує потребу в підготовці педагогів, здатних будувати освітній процес відповідно до окреслених завдань і заявлених підходів. У зв'язку з цим існує необхідність в удосконаленні існуючої нині системи професійної освіти майбутніх вихователів щодо набуття ними професійної компетентності та готовності до реалізації завдань еколого-природничої освіти дошкільників в контексті сучасних вимог. На цьому, зокрема, акцентують увагу такі дослідники, як Г.Беленька, вивчаючи особливості педагогічного керівництва формуванням еколого-природничої компетентності в умовах ступеневої освіти; Н.Лисенко, розробляючи теорію і методику екологічної освіти педагога-дошкільника; Г.Тарасенко, досліджуючи взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки педагога в системі професійної освіти; І.Трубник, пропонуючи систему підготовки майбутніх вихователів до формування екологічно мотивованої поведінки старших дошкільників та ін.

Науковці єдині в думці, що готовність майбутнього вихователя до забезпечення усвідомлення дітьми природи як цінності, до формування в них екологічно мотивованої поведінки у природі визначається наявністю у нього відповідної системи мотивів, сформованої еколого-моральної позиції, особистісного змісту у спілкуванні з природним довкіллям. Цю якість вони тлумачать як інтегративне новоутворення, як функціональний стан і стійку характеристику особистості, що включає в себе екологічну спрямованість, позитивну мотивацію, професійно необхідні риси особистості, природничо-методичні знання, уміння й навички, рефлексію результатів власної праці [5, с. 7]. У процесі еколого-педагогічної підготовки майбутнього вихователя, на думку дослідників, визначальним є створення умов для становлення потребово-мотиваційної сфери, досягнення необхідності формувати в собі мотиви еколого-доцільного спілкування з природним оточенням (пізнавальні, емоційні, естетичні, комунікативні) [там же].

Дієвою педагогічною технологією, що дозволяє формувати задану якість (готовність майбутнього вихователя до формування в дітей екологічно мотивованої поведінки у природі), вважаємо *проектну технологію*. У педагогічній літературі проектна технологія трактується дослідниками як цілеспрямоване, системне і послідовне впровадження в практику прийомів, способів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до одержання очікуваних результатів [3, с. 150]. Діяльність у рамках проектної технології орієнтована на створення таких умов, за яких майбутній педагог опанує вміння активно набувати, оновлювати і розвивати свої методичні знання, зможе їх творчо застосовувати. Основу технології складає розв'язання студентом або групою студентів певної методичної проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань, умінь з різних галузей психолого-педагогічної науки, творчості. Скажімо, у процесі виконання майбутніми вихователями методичного проекту *“Еколого-розвивальне середовище в закладі дошкільної освіти”* студенти не лише поглиблюють свої знання із даної теми, а й мають можливість на основі набутих знань моделювати еколого-розвивальне середовище ЗДО, втілюючи власні творчі задуми та креативні ідеї.

Неодмінною складовою професійної підготовки майбутнього вихователя до еколого-природничої освіти дітей в контексті означених сучасних підходів має стати ціннісна компонента, яка виявляється в цілісному (пізнавальному, емоційному, діяльнісному) ставленні педагога до природи під впливом її краси, емоційної привабливості (М.Роганова). А тому у підготовці вихователя домінантою повинні стати емоційні складники, пов'язані насамперед з естетичними почуттями та переживаннями. Така робота, на думку науковців (В.Маршицька, Н.Пахальчук, М.Роганова, Г.Тарасенко, І.Трубник), може організовуватися за такими напрямками:

- виявлення естетичної значимості природних об'єктів і явищ, їх естетичної неповторності й виразності;
- активізація комплексу природних (візуальних, аудіальних, тактильних, нюхово-смакових, поведінкових) і соціальних (естетичного й етичного характеру) подразників у процесі сприйняття особистістю природних об'єктів;
- стимулювання емоційного відгуку на зустріч із природними об'єктами: почуттям, оцінкою, асоціацією, творчим зіставленням, трансформацією сприйнятого об'єкта в уяві, творчою дією з ним чи його образом (образотворчим, літературним, музичним, пластичним тощо);
- художньо-творча інтерпретація естетичних вражень, креативність особистих поведінкових програм, екстраполяція естетичного досвіду на інші сфери життєдіяльності з метою розширення соціального досвіду особистості.

Еколого-педагогічна робота з майбутніми вихователями, спрямована на забезпечення їх емоційно-естетичного спілкування з природою, може організовуватися шляхом використання різноманітних методів, прийомів, форм, як-от: естетичні спостереження,

естетико-екологічні ігри, тренінги на формування емоційної потреби, інтересу, схильності до взаємодії з природними об'єктами, підбір метафор, порівнянь, асоціацій, імітаційне моделювання, суб'єктивація об'єкту (явища), художньо-творча діяльність (створення казок, оповідань, віршів, музичних імпровізацій, малюнків тощо), робота з творами мистецтва, свята, мистецькі майстерні та ін.

Отже, оновлення підходів до еколого-природничої освіти дітей дошкільного віку диктує необхідність удосконалення системи підготовки майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти, перегляду її цілей, змісту та процесу організації. Особливої уваги потребує створення умов для становлення потребово-мотиваційної сфери педагога, усвідомлення ним необхідності формувати в собі мотиви еколого-доцільного спілкування з природним оточенням. Неодмінною складовою професійної підготовки майбутнього вихователя в контексті означених сучасних підходів має стати ціннісна компонента, що виражається в емоційно-ціннісному ставленні педагога до природного довкілля, його краси і неповторності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 4-19.
2. Присяжнюк Л. А. Еколого-природнича освіта дошкільників у поліфонії інноваційних підходів / Л. А. Присяжнюк // Палітра педагога. – 2017. – № 6. – С. 3-8.
3. Проектна технологія // Освітні технології : навч.-метод. посібник / за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – С. 148-163.
4. Тарасенко Г. С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти : монографія / Г. С. Тарасенко. – Черкаси : Вертикаль, 2006. – 308 с.
5. Трубник І. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування екологічно мотивованої поведінки старших дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика вищої професійної освіти" / І. В. Трубник. – Ялта, 2009. – 20 с.

УДК 81.2

Оксана Садовніч
(Сарни)

ТРАДИЦІЙНІ ТА АВТОРСЬКІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена традиційним та авторським методам вивчення англійської мови у початковій школі. Надається основна інформація про методи навчання англійської мови, подана їх коротка характеристика, вказано на переваги та особливості традиційних і авторських методів навчання. Особлива увага приділяється ролі методів в навчальному процесі.

Ключові слова: традиційні методи навчання, авторські методи навчання, цілі навчання, початкова школа

The article is devoted to the traditional and authoring methods of studying English at primary school. Basic information about English teaching methods, their short description, advantages and peculiarities of traditional and authoritative teaching methods are presented. Special attention is given to the role of methods in the learning process.

Key words: traditional teaching methods, author's teaching methods, teaching goals, primary school.

На даний час актуальність цієї теми є очевидною, це обумовлено популяризацією англійської мови в світі та безпосередньо в Україні. Всебічний розвиток учня, формування його моральних, культурних якостей розглядаються як пріоритет у сучасній державній освітній політиці. На уроках іноземної мови учні засвоюють лексичні та граматичні знання, мовні правила, однак головна мета – навчитись спілкування іноземною мовою, щоб мати надалі можливість взаємодіяти з представниками інших лінгвосоціумів. Процес оволодіння учнями англійською мовою, на відміну від оволодіння рідною мовою, цілеспрямований і керований, оскільки вчитель вибудовує його за власним планом, підбираючи оптимальні методи навчання.

То для чого ж потрібно застосовувати традиційні і авторські методи навчання?

Застосування традиційних і авторських методів навчання є важливою умовою підвищення ефективності навчання, що активізує й сприяє розвитку всіх особистісних функцій, забезпечує якісний процес засвоєння знань. Метод – головний інструмент педагогічної діяльності, мистецтво вчителя спрямовує думки учнів у потрібне русло та організувати роботу за планом, лише з його допомогою виробляється продукт навчання, здійснюється взаємодія вчителя й учнів. Методи навчання не тільки спрямовані на передачу та сприймання знань, умінь і навичок, а й мають значно ширший діапазон дій, який виражається у функціях навчального процесу: освітній, виховній, розвивальній. Освітня функція як основа передбачає застосування тих методів і прийомів керування навчальною діяльністю учнів, які сприяли б успішному засвоєнню знань, умінь, наукового світогляду та його відповідних складових – переконань, як упевненості у правильності своїх знань. Виховна функція є невіддільною від освітньої та призначена для єдності навчально-виховного процесу. Розвивальна функція має психологічно-педагогічний зміст. Отже, саме у здійсненні цих трьох функцій підтверджується закономірність єдності навчання, виховання й розвитку учнів.

Основними рисами традиційних методів навчання є: передавання новому поколінню знань і досвіду, підготовка учнів до майбутнього життя, репродуктивний тип навчання, орієнтація на середньостатистичного учня.

Виділяють такі традиційні методи навчання:

Безпосередній/прямий метод. Це найдавніший метод навчання іноземної мови, який полягає у постійному і безпосередньому контакті вчитель-учень, де вчитель відіграє роль керівника і наставника, завданням якого є впровадити підопічного в світ іноземної мови.

Граматично-перекладний метод. Цей метод панував до кінця 50-х років та був єдиним, за допомогою якого навчались абсолютно всі, – інших методів просто не існувало. Заняття проводились за схемою: читай – перекладай, читай – перекладай [1, с. 11].

Мета полягала у вивченні мови з ціллю вільного читання літературних текстів. Для досягнення даної цілі учні мусять докладно ознайомитись з граматичною системою мови та опанувати лексику. Основним дидактичним матеріалом були тексти, які перекладаються на рідну мову учня.

Аудіолінгвальний метод. У 1970-ті роки з'явився аудіолінгвальний метод, а разом з ним – лінгафонні курси та лінгафонні класи [1, с. 12].

Це перший метод створений на наочній основі ставив перед собою ціль у вигляді розвитку мовних навичок учнів в суворо визначеному порядку: аудіювання – говоріння – читання – письмо. Навчання полягало в відпрацьовуванні певних навичок за допомогою багаторазових, механічних повторювань матеріалу.

Когнітивний метод. Основою методу було свідоме володіння граматичними конструкціями та поповнення лексики.

Але, безперечно особливої уваги заслуговує *аудіо-візуальний метод і комунікативний метод навчання англійської мови*

Аудіовізуальний, або, як його інакше називають, швидкісний чи структурно-глобальний метод виник у Франції у 50-і роки ХХ ст. Він набув поширення як у самій Франції, так і в Югославії, Англії, Канаді, Туреччині, Польщі та деяких інших країнах. Незалежно від

кінцевої мети початковий ступінь, на думку прихильників цього методу, повинен бути присвячений розвитку усного мовлення. Навчання спочатку письма, а потім і читання проводиться в кінці початкового ступеня і спрямоване на розвиток уміння написати і прочитати те, що вже добре засвоєне усно. Завдання в галузі усного мовлення полягає в тому, щоб забезпечити учням можливість користуватись іноземною мовою у повсякденному спілкуванні (у країні, мова якої вивчається). Він зветься аудіо-візуальним, оскільки весь новий матеріал сприймається учнем протягом тривалого часу лише на слух ("аудіо"), а його значення розкривається за допомогою зорової невербальної наочності – діапозитивів, діафільмів, кінофільмів ("візуальний"). Цей метод називається також структурно-глобальним, оскільки навчання мови відбувається на основі спеціально відібраних структур, які сприймаються цілісно (глобально). Особливий інтерес викликає відбір мовного матеріалу для аудіо-візуального курсу, у створенні якого брали участь видатні лінгвісти (М. Брюно, Ж. Гугенейм). Їх статистична обробка дала змогу виявити найчастіше вживані слова та фрази. Діафільми не лише є засобом наочної семантизації реплік, але й знайомлять учнів з умовами спілкування, в яких ці репліки вживаються. Весь навчальний матеріал організовано в діалоги, які промовляються носіями мови. Аудіовізуальний метод зберігає всі основні принципи прямих методів, при цьому підкреслює особливу важливість глобального сприймання мовного матеріалу на слух та створення безпосередніх асоціацій між звучанням та значенням в умовах повного виключення рідної мови з процесу навчання. Основними способами засвоєння є імітація, заучування напам'ять та утворення фраз за аналогією. Розвиток певних автоматизмів письма, а потім і читання, якого навчають методом цілих слів, сприятиме запам'ятовуванню навчального матеріалу. Однак, не завжди можливе застосування цього методу в шкільних умовах, адже перебільшення ролі механічного тренування, виключення з навчального процесу рідної мови і, відповідно, елемента свідомості є вразливим місцем аудіовізуального методу.

Саме тому в 60-70-х роках виник *комунікативний метод*.

Комунікативний метод (чи підхід) виник у Британії в 60-70рр., коли англійська мова почала набувати статусу мови міжнародного спілкування. З'ясувалося, що поширені в той час методики (аудіолінгвальна, методика граматичного перекладу) перестали задовольняти потреби більшості людей, що вивчали англійську мову як іноземну. Власне, причиною були не стільки старі методи, скільки новий контингент учнів – "прагматики" з суто функціональним поглядом на мову як на інструмент комунікації [1, с. 28].

Вони прагнули мати можливість негайно практично застосувати свої знання на практиці. На думку Є. І. Пассова, автора комунікативного методу, «комунікативність передбачає мовну спрямованість навчального процесу, яка полягає не тільки в тому, що переслідується мовна практична мета (по суті всі напрямки минулого і сучасності ставлять таку мету), скільки в тому, що шлях до цієї мети є саме практичне користування мовою. Насамперед учитель англійської мови навчає дітей способів мовленнєвої діяльності, тому ми говоримо про комунікативну компетенцію як одну з основних цілей навчання іноземною мовою. Комунікативний метод – це гармонійне поєднання багатьох способів навчання іноземних мов, більшість педагогів-лінгвістів вважають комунікативний метод найефективнішим у навчанні. Цей метод розвиває всі мовні навички – від усного та писемного мовлення до читання та аудіювання. Граматику ж опановують у процесі спілкування, мета – навчити учнів говорити мовою не тільки вільно, але й правильно. Правила, значення нових слів пояснюються вчителем за допомогою знайомої учням лексики, граматичних конструкцій і виразів, малюнків та інших наочних посібників. Комунікативний метод використовується у більшості країн світу і вимагає високо кваліфікованих вчителів. У сучасному світі комунікативна методика надзвичайно поширена. Більшість зарубіжних мовних шкіл (включаючи їх представництва в Україні) використовують її у своїй роботі – наприклад, *British Council*, *International House*, *Live English*

Розуміння англійської мови як чинника міжнародного спілкування стимулює пошук нових підходів до організації процесу навчання іноземної мови. З кожним роком все більшу

популярність здобувають авторські методи навчання. Особливостями авторських методів навчання є: оволодіння життєвими компетенціями, реалізація інтересів учнів, забезпечення індивідуального підходу, перевага надається інтерактивному спілкуванню.

Серед авторських методів найвідомішими є:

Метод Каллана. Цей метод дозволяє вивчити англійську в 4 рази швидше ніж традиційні методики. В основу метода покладено те, що учень повинен весь час або говорити англійською або слухати, що говорить англійською викладач. З першого ж уроку викладач звертається до учнів із швидкістю 200 – 240 слів/хвилину. Недоліками методу є те, що величезне значення відіграє викладач, якщо його рівень низький, то користі не буде ніякої.

Метод Домана

Методика Глена Домана. Тут наголос робиться на зорову пам'ять. Дітям показують картки і таблиці зі словами, що позначають тварин, іграшки, меблі. Картинки і слова запам'ятовуються відразу, а процес навчання спрощується.

Проте, безперечно, особливої уваги заслуговує *метод «Хелен Дорон»* – одна з перших систем раннього вивчення англійської мови у світі.

Методика *Хелен Дорон (Helen Doron method)*, – унікальна й оригінальна, природна та проста. Існує вже 27 років. Це визнана та апробована методика викладання англійської мови, розроблена лінгвістом Хелен Дорон для дітей віком від 3-х місяців до 17 років [1, с. 71].

Базується на максимальному заглибленні дитини в англomовне середовище, щоб створити умови, аналогічні тим, в яких діти в англomовних країнах стають носіями мови. Основою навчання в центрах є невимущена атмосфера гри та сприйняття англійської мови як рідної. Навчання проходить з педагогами-фахівцями у невеликих групах із 4-8 дітей. Система занять розроблена так, щоб діти не тільки вивчали англійську мову, але і розвивали моторику, мовленнєвий апарат, асоціативне мислення, елементи логіки. Метод полягає у постійному прослуховуванні та невимущеному повторенні, закріпленні матеріалу.

На заняттях звучить виключно англійська мова. Під керівництвом професійного викладача діти та підлітки знайомляться з новими словами через живе спілкування, творчість, веселі завдання, ігри, музику. Гра є невід'ємною складовою цього методу, адже дитина активно пізнає світ через гру. На заняттях створюють сприятливу атмосферу, що допомагає учням відчувати себе впевнено, саме тому діти активні на уроках та із задоволенням і легкістю спілкуються англійською.

Отже, проаналізувавши літературу з даної проблеми, можна зазначити, що на уроках з англійської мови рекомендовано застосовувати і традиційні і авторські методи. Вони дають можливість створювати більш гнучкі умови навчання та забезпечити індивідуальний підхід до учнів. Зважаючи на особливості пізнавальної діяльності молодших школярів, можна зробити висновок, що і традиційні і авторські методи навчання мають свої певні переваги і особливості. Саме тому, вчитель має обирати ті методи, які доцільно застосовувати в даному класі, які дають можливість якнайкраще засвоїти навчальний матеріал та розвинути практичні навички учнів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Казачінер О.С. Авторські методики викладання іноземної мови. – Харків: Видавнича група «Основа», 2014. – 93 с.
2. Панова Л.С., Андрійко І.Ф. Тезікова С.В., Потапенко С.І., Чекаль Г.С. та ін. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах. – К.: Академія, 2010. – 328 с.
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://osvita.ua/languages/article/5671/>
4. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://enguide.ua/ua/magazine/kommunikativnaya-metodika-luchsaya-metodika-izucheniya-anglijskogo-yazyka>
5. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://helendoron.ua/about/>

Науковий керівник: старший викладач Юркевич Ж.В.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкриваються головні аспекти впровадження мультимедійних технологій у процес навчально-виховної діяльності молодших школярів. Досліджено та проаналізовано вплив мультимедіа на пізнавальний інтерес та активізацію навчальної діяльності учнів початкових класів.

Ключові слова: мультимедійні технології, сучасний урок, освіта, початкова школа.

Main aspects of the introduction of multimedia technologies in the educational process of junior pupils have been revealed in the article. The influence of multimedia on cognitive interest and activation of educational activity of elementary school students has been researched and analyzed.

Key words: multimedia technologies, modern lesson, education, primary school.

Сучасний етап розвитку середньої загальноосвітньої школи пов'язаний із необхідністю розв'язання проблеми підвищення інтелектуального рівня, пізнавального і творчого потенціалу учнів, особливо – початкових класів. Варто також зазначити, що пошук засобів для розвитку пізнавальних і творчих здібностей, підвищення ефективності навчання школярів є загальною проблемою для багатьох країн, а не тільки України. У контексті загальної інформатизації освіти мультимедіа є формою організації навчання, у рамках якої плідно реалізуються ідеї інтенсифікації, направлені на пошук максимально ефективних методів і засобів навчання, адекватних його цілям і змісту; інтеграції педагогічної науки і практики; цілісності і безперервності педагогічного процесу.

Хоча сьогодні існує значна кількість досліджень присвячених використанню інформаційних технологій в освіті, так, наприклад, окремі аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у практиці початкового навчання досліджувались у працях О. Суховірського, В. Шакоцько, О. Шимана та ін.; потенціал мультимедійних ресурсів аналізували Н. Савченко, О. Шликова та ін.; досвід використання мультимедіа у початковій ланці освіти вивчали Ю. Громова, І. Мураль, Л. Югова та ін.

Мета статті полягає у дослідженні значення використання мультимедійних технологій під час навчальної діяльності в початковій школі. Відповідно до мети було сформульовано та вирішено наступні завдання: 1) розглянути аспекти використання мультимедійних технологій на уроках у початкових класах; 2) дослідити ефективність застосування мультимедійних технологій для навчання молодших школярів.

Для кращого розуміння результатів дослідження актуалізуємо поняття «мультимедійні технології» (або, як вживають у деяких наукових джерелах та педагогічній практиці, – «мультимедіа»).

Технологія – це комплекс, що складається із запланованих результатів, засобів оцінки для корекції та вибору оптимальних методів, прийомів навчання, оптимальних для даної конкретної ситуації, набору моделей навчання, які розроблені вчителем на цій основі [2].

Мультимедіа – це сучасна комп'ютерна інформаційна технологія, що дозволяє об'єднувати в одній комп'ютерній програмно-технічній системі текст, звук, відео, графічне зображення, анімацію та мультиплікацію [2].

Таким чином, у загальному значенні «мультимедійна технологія» – це сукупність методів, прийомів і програмно-педагогічних засобів для реалізації навчально-виховної мети, вирішення окремих дидактичних та виховних завдань. Мультимедіа є ефективною освітньою

технологією завдяки властивим їй якостям інтерактивності, гнучкості й інтеграції різних типів навчальної інформації. Так, характеристичною ознакою мультимедіа є навігаційна структура, котра забезпечує інтерактивність – можливість безпосередньої взаємодії із програмним ресурсом. Інтерактивність технологій мультимедіа передбачає «живий» зв'язок між користувачем і програмою, зокрема, за бажанням, можна задати індивідуальний темп роботи в межах програми, за власним бажанням встановити швидкість подачі матеріалу, кількість повторень тощо. Саме таке задоволення індивідуальних потреб особистості в навчанні дозволяє говорити про гнучкість технологій мультимедіа [3, с. 230].

Однією із беззаперечних переваг засобів мультимедіа є можливість розроблення на їх основі інтерактивних комп'ютерних презентацій із будь-яких навчальних предметів початкової школи, розуміючи під презентацією набір сторінок-слайдів, на кожній із яких можна розмістити різні об'єкти (текст, малюнки, схеми, відео-, аудіо-фрагменти, анімацію тощо) та налаштувати процес їх відображення. Створення подібних продуктів та робота із ними, як правило, не вимагають особливої підготовки вчителів й учнів та активно залучають останніх до співпраці [4]. Разом із тим мультимедійні уроки допомагають виконати такі дидактичні завдання:

- засвоїти базові знання із предмета;
- систематизувати набуті знання;
- сформувати навички самоконтролю;
- сформувати мотивацію до навчання у цілому;
- надати навчально-методичну допомогу учням у самостійній роботі з навчальним матеріалом тощо [5].

У початкових класах цю технологію, в першу чергу, можна розглядати як один із видів реалізації пояснювально-ілюстративного методу навчання, основне призначення якого – організувати засвоєння учнями інформації шляхом повідомлення навчального матеріалу та забезпечити його успішне сприйняття, яке посилюється завдяки залученню зорової пам'яті.

Для забезпечення ефективного навчального процесу необхідно:

- уникати монотонності, ураховувати зміну діяльності учнів за її рівнями: упізнавання, відтворення, застосування;
- орієнтуватися на розвиток розумових здібностей дитини, тобто рівень спостережливості, асоціативності, порівняння, аналогії, виділення головного, узагальнення, уяви тощо;
- дати можливість успішно працювати на уроці із застосуванням комп'ютерних технологій і сильним, і середнім, і слабким учням;
- ураховувати фактор пам'яті дитини (оперативної, короткочасної та довготривалої). Обмежено слід конт-ролювати те, що введено тільки на рівні оперативної та короткочасної пам'яті [1].

Мультимедійна інформація відрізняється чіткістю, лаконічністю, доступністю. У процесі роботи з нею учні вчаться аналізувати, висловлювати власну думку, удосконалюють уміння працювати на комп'ютері. Якщо застосування мультимедійних технологій добре продумане, заняття буде образним, наочним, цікавим, життєвим, дозволить розвивати вміння учнів працювати в парах і групах. Разом із тим, працюючи із мультимедіа педагогам потрібно пам'ятати, що кожен навчальний мультимедійний засіб повинен відповідати всім дидактичним вимогам, які висувають до «традиційних» навчальних посібників, а саме: науковості, систематичності, послідовності, доступності, зв'язку із практикою, наочності. Проте під час створення мультимедійної презентації необхідно враховувати не тільки відповідні принципи класичної дидактики, але й специфічні підходи використання комп'ютерних мультимедійних презентацій. Важливим моментом є розподіл навчального матеріалу на слайдах: він повинен подаватися частинами, легкими для сприйняття. Таким

чином на одному слайді не варто розміщувати багато інформації, навіть якщо вона пов'язана з питанням, якому присвячений слайд [5].

Для практичного дослідження ефективності використання мультимедійних технологій на уроках у початковій школі, нами було проведено опитування (анкетування) молодших школярів. У експерименті взяли участь 28 учнів 2-В класу Луцького навчально-виховного комплексу № 26. Під час анкетування ми цікавились у школярів чи цікаво їм виконувати завдання, які вчителька демонструє на екрані; якій формі подання навчального матеріалу (традиційній чи мультимедійній) вони надають перевагу і чому; що саме приваблює їх у мультимедійних уроках тощо. Аналіз результатів анкетування дозволив встановити, що більшість опитаних дітей надають перевагу завданням, представленим у презентаціях, над завданнями з підручника або дошки. Їм подобається те, що текст і зображення у презентаціях кольорові, яскраві та анімовані. Таким чином можна зробити висновок, що оскільки мультимедійні засоби можуть сприйматися одночасно слуховими та зоровими органами чуття, учні можуть краще засвоїти матеріал; а отже використання мультимедіа позитивно впливає на пізнавальний інтерес учнів та ефективність навчально-виховного процесу у цілому. Варто також зазначити, що в цьому класі вчителька часто використовує навчальні мультимедійні презентації, чим стимулює учнівський інтерес до виконання поданих завдань.

Проведене дослідження дозволило стверджувати, що застосування мультимедійних технологій у навчально-виховному процесі початкової школи забезпечує значний потенціал розвитку молодших школярів. Завдяки використанню мультимедіа навчальне середовище можна доповнити відео, звуком, анімацією. Усе це здійснює значний вплив на емоційну сферу молодшого школяра, сприяючи підвищенню пізнавальної активності, підвищенню інтересу до предмета та навчання взагалі, активізації навчальної діяльності учнів.

Перспективами подальшого дослідження є організація практичного дослідження ефективності використання мультимедійних технологій у процесі вивчення молодшими школярами конкретних предметів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк Д. Т. Інформаційні технології – перепустка до майбутнього: Інформаційні технології в школі / Д. Т. Гнатюк // Директор школи. – 2003. – № 47. – С. 15–16.
2. Дементієвська Н. П. Вчимося самі, вчимо інших / Н. П. Дементієвська // Вісник програм шкільних обмінів. – 2004. – № 21. – С. 5–8.
3. Дементієвська Н. П. Як можна комп'ютерні технології використати для розвитку учнів та вчителів / Н. П. Дементієвська, Н. В. Морзе // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / За ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смульсон. – К. : Міленіум, 2005. – Т. 8. – Вип. 1. – 238 с.
4. Науменко Г. Г. Підготовка вчителя в умовах застосування ІКТ / Г. Г. Науменко, О. М. Науменко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2008. – № 8. – С. 6–10.
5. Шишка І. В. Використання мультимедійних засобів навчання на уроках в початкових класах [Електронний ресурс]: Посібник / І. В. Шишка. – Шевченкове, 2013. – 250 с. – режим доступу до журн.: www.yrok.net.ua/_ld/21/2182.doc

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Остапівська І.І.

УДК 37.013.3-027.31(477)

Галина Святохо, Тайса Антипович
(Біла Церква)

ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ І МЕТОДИЧНИХ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ В НОВІЙ ШКОЛІ

Переступаючи поріг навчального закладу, молодий спеціаліст сподівається реалізуватися в ньому як фахівець. Саме молодь покликана в майбутньому зміцнювати нашу державу. Багато в чому успіх і результати залежать від роботи з молодими спеціалістами, які охоче й швидко сприймають інновації, незаангажовані. Це важливий складник подальшої результативності роботи та руху вперед. Тому однією з важливих проблем у діяльності школи є робота з молодими педагогами. Через брак досвіду вони потребують більшої уваги з боку адміністрації закладу з метою з'ясування професійних труднощів і надання їм допомоги.

Ключові слова: молодий спеціаліст, професійна підготовка, інноваційні навчання, «проект Нової школи».

*«Відкрити у кожній людині творця, поставити її на шлях самобутньо-творчої, інтелектуально-повнокровної праці – це завдання стає нині першочерговим у практичній роботі школи»
(В.О. Сухомлинський)*

Потужну державу і конкурентну економіку забезпечить згуртована спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих. Саме таких повинна готувати середня школа України.

Потрібна докорінна реформа, яка зупинить негативні тенденції, яка перетворить українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності України.

«Вчитель Нової школи – вихователь нового покоління, користуватиметься свободою творчості і професійного розвитку. Педагогіка партнерства буде однією з основ школи, заснованої на взаємній повазі до особистості, праві вибору і відповідальності за прийняті рішення», – наголосила Лілія Гриневич, розповідаючи про один з засадничих принципів Нової української школи – освітній контент на основі компетентностей.

Молоді спеціалісти та студенти які підуть працювати у 2018 році до першого класу знайомляться у ході навчання в коледжі з проектом нового Державного стандарту початкової загальної освіти та модельною навчальною програмою, поглиблюють розуміння інтегрованого підходу, розвивають навички планування в умовах інтегрованого підходу та оцінювання освітніх досягнень учнів, знайомляться з особливостями організації освітнього середовища орієнтованого на дитину, поглиблюють розуміння роботи з дорослою аудиторією(батьками).

Педагогічний досвід В.О.Сухомлинського переконує, що «учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється», і виконувати цю роботу може тільки той, хто має сформоване покликання до праці вчителя. У період реформування освіти одне з основних завдань кожного педагогічного працівника освітньої галузі – вивчати і впроваджувати невичерпну спадщину педагогічних ідей В. О. Сухомлинського, які не втратили з роками своєї актуальності і витримують іспит на вічне довголіття.

І головним завданням будь-якого молодого вчителя має стати забезпечення високої якості освіти та виховання, творчого розвитку кожної особистості.

Однією з необхідних умов успішного професійного зростання молодого вчителя є цілеспрямована й систематична самоосвіта. “Удосконалення педагогічної майстерності – це передусім самоосвіта, особисті ваші зусилля, спрямовані на підвищення власної культури праці і в першу чергу культури мислення. Без індивідуальної думки, без допитливого погляду на власну працю неможлива ніяка методична робота”, – стверджував В.О.Сухомлинський у своїй праці “Сто порад учителям”. Якщо вчитель після вузу не поповнюватиме своїх знань, він неминуче втратить фахову майстерність і авторитет в очах своїх учнів. Давно минули ті часи, коли вчитель був для учня не єдиним джерелом інформації, незаперечним авторитетом.

Сьогодні арсенал джерел інформації значно збільшився. Учителю необхідно не тільки глибоко володіти знаннями, але й уміти їх передати своїм учням.

Іншою важливою професійною якістю особистості вчителя є його методична вправність, під якою треба розуміти постійний творчий пошук, безперервне удосконалення своїх знань і майстерності. Творчу діяльність педагога Василь Олександрович розглядав як складну, багатогранну справу, яка починається там, «де зароджується іскра живої, трепетної думки, що шукає відповідь на питання, яке висувається життям. Без питання, без бажання знайти причинні залежності між явищами ця іскра ніколи не загориться. Питання, що запалює іскру творчості, виникає тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї праці кращими, ніж вони є зараз, коли тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не приводять до того, до чого вони, здавалося б, повинні привести?».

Тільки творча особистість учителя зможе виховати гармонійно розвинену особистість, тому що ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нас, молодих вчителів, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті українського суспільства.

Молодий педагог іде працювати в школу і слова міністра освіти Лілі Гріневич дають надію на те, що «Учитель отримує справжню свободу – може сам створювати навчальну програму, вибирати, скільки часу виділити на вивчення тієї чи іншої теми. Єдина вимога – досягти тих результатів навчання, що прописані у освітньому держстандарті.

Я переконана, що заохочення найкращих, створення нових можливостей для підвищення кваліфікації та справжня педагогічна свобода, допоможуть нам зробити вчителів нашими союзниками».

Тому одне із головних завдань майбутнього педагога отримати як найкращу професійну підготовку.

Основу професійної підготовки майбутнього вчителя становлять:

1) професійна компетентність, професіоналізм. Цей компонент полягає у тому, що вчитель має володіти предметом, методиками викладання, мати знання з педагогіки та психології, сучасному вчителю який іде працювати в нову українську школу треба знати значно більше, ніж вимагає програма, мати теоретичну і методичну основу професійно-педагогічної, соціальної та громадянської компетентностей.

2) Справжнім професіоналом педагогічної праці, молодий вчитель може стати за тієї умови, коли він навчається впродовж усього життя, поглиблює свої знання, вивчає психологію, педагогіку, застосовує наукові методи, аналізує результати, володіє інформаційною і медіа-грамою.

3) гуманістична спрямованість діяльності. Василь Сухомлинський переконаний, що той, хто не любить і не поважає дітей не може досягти успіху в педагогічній праці, бо тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього, до його ідей, поглядів, переконань, знань, які він вчить здобувати: «все шкільне життя повинно бути пройняте духом гуманності», «у школі має панувати дух поваги до людської гідності, дух взаємного довір'я вихователів і виховуваних, дух віри в людину»;

4) здатність до науково-дослідної діяльності. Поєднання практики з елементами наукового дослідження В.О. Сухомлинський вважав вищим етапом педагогічної творчості: «стає майстром педагогічної праці звичайно той, хто відчув себе дослідником», «постійне поповнення наукових знань учителів – дуже важлива умова багатого інтелектуального життя учнівського колективу, передумова високого наукового рівня викладання основ наук»;

5) педагогічні здібності: толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується, комунікативність, професійна проникливість, пильність, інтуїція, емоційна стабільність, креативність, впливовість. Успіх у навчанні і вихованні, вважав великий педагог, можуть забезпечити лише: «увага до кожної індивідуальності, піклування про кожного вихованця, чуйне, вдумливе ставлення до позитивних рис і недоліків кожної дитини», «педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору»;

6) педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння). Вона передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, уміння керувати собою); здатність до «бачення» внутрішнього стану вихованців і адекватного впливу на них («щоб захистити дитину від зла, подолати його і утвердити добро треба бачити й розуміти минуле і уявляти майбутнє дитини, виразно накреслити перед собою ідеал вихованця», «учитель в слові виявляє себе, свою культуру, свою моральність, своє ставлення до виховання, «мудре і чуйне слово – немов цілюща вода».

Логічна єдність, цілісність зазначених вище чинників складає, як відмічав В.О. Сухомлинський, педагогічне явище. Великий педагог писав: «Якраз у тому, що вчитель, спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, творить педагогічне явище, і полягає найважливіший елемент творчого дослідження – передбачення. Тільки вивчення й аналіз фактів дають змогу вчителю бачити в звичайному, звичному нове. Бачення нових сторін, нових рис, нових деталей у звичайному – це важлива умова творчого ставлення до роботи».

Василь Олександрович говорив: «Чим більше ви вивчаєте й спостерігаєте досвід своїх старших колег, тим необхідніші вам самоспостереження, самоаналіз, самовдосконалення, самовиховання. На основі самоспостереження, самоаналізу у вас народжуватимуться власні педагогічні ідеї».

Молодий учитель – це нове віяння, нові ідеї, які впливають не лише на школу, а й на державу в цілому. Своє серце треба віддавати справі про яку мріяв все життя. Адже, діти – це чистий лист, де вчитель першим робить запис на ньому, і почерк має бути таким, щоб діти запам'ятали його на все життя. Це і є особливістю педагога.

Таким чином, підсумовуючи викладене, беззаперечно можна сказати, що бути вчителем – це одна з професій, в якій не лише віддаєш, а й отримуєш, отримуєш любов, розраду, насолоду. А збагнути це зможе той, хто віддаватиме себе до останку. Досвід Василя Олександровича Сухомлинського є цьому підтвердження: «Збагнімоці слова, Учителю! Ми горимо і згоряємо в ім'я того, щоб одати людей узами добрих побажань. Щоб людині хотілося жити від того, що поряд з нею живуть люди».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Белашова Л. Чи легко тобі, молодийвчителю? / Л. Белашова. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/manage/cadre/34828/>.
2. Половенко О.В. Розвиток творчості вчителя у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського / О.В. Половенко // Педагогічний вісник. – 2013. – №2/3. – С. 56–58.
3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 3. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 281–582.
4. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 4. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 5–390.

5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 4. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 391–626.
6. Сухомлинський В.О. Слово вчителя в моральному вихованні / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. Т. 5. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 321–330.
7. Сухомлинський В.О. Сто порадучителів / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 2. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 419–654.
8. Сухомлинський В.О. Як любити дітей / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 5. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 292–308.

УДК 37.013.3–027.31(477)

Галина Святохо
(Біла Церква)

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ – ВИМОГА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Високий рівень професійної культури вчителя характеризується розвинутою спроможністю до виконання складних професійних завдань, високим рівнем професійного мислення та свідомості, адже якісний процес професійної підготовки забезпечує не лише оволодіння спеціальними знаннями, засвоєння технологій навчання і виховання, а й загальною культурою, спроможність створювати та передавати цінності, вивчення культурно-педагогічною спадщиною, включення педагога як суб'єкта культури у процес інноваційної педагогічної діяльності.

Ключові слова: професійна, педагогічна культура, професійне спілкування, комунікативні якості, культура вчителя, педагогічні положення, компетентність, сутність педагогічної культури, педагогічні умови, педагогічне мислення, педагоги Нової школи.

У багатогранній діяльності вчителя формування педагогічної культури є однією з основних умов запровадження європейських стандартів вищої та середньої освіти в Україні. Вхідження України до європейського та світового співтовариства, вимагає об'єктивного зростання попиту на ринку праці вчителів та викладачів з високим фаховим рівнем, педагогічною культурою, умінням жити, працювати і виховувати майбутнє покоління відносно демократичних цінностей людства. Своєю професійною культурою вчитель може максимально реалізувати інтелектуально-творчий потенціал, завдяки оптимальному пристосуванню до накопиченого освітнього капіталу та в умовах кардинальних світоглядних змін.

Реалізація компонентів професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів вимагає підготовки педагога нового типу для реалізації нагальних потреб Нової української школи.

Державна національна програма "Освіта. Україна XXI століття", Закон України «Про Освіту», Концепція Нової української школи в якості одного із найважливіших напрямів реформування системи освіти визначає підготовку нового покоління педагогів, які б творчо втілювали в реальну практику принципи гуманізації, гуманітаризації, демократизації навчання. Вирішення цього завдання під силу лише педагогам, котрі мають високий рівень загальної і педагогічної культури.

Послідовна гуманізація освіти, осмислення її цілей, завдань, технологій відповідно до принципу культуровідповідності зумовлюють необхідність оновлення і модернізації системи підготовки вчителів до професійної діяльності.

У соціально-історичному аспекті культуру визначають як універсальну характеристику педагогічної діяльності, сукупність педагогічного досвіду, набутого за час існування наявних

світових цивілізацій, історичних періодів їх розвитку (О. Анісімов, Є. Бондаревська, О. Буякін, І. Відт, М. Богуславський, А. Валицька, А. Вільвовська, Г. Віленський, М. Кнебель, Г. Карпова, І. Колесникова, Є. Захарченко та інші). Про значення професійної культури вчителя в різних її проявах висловлювали думки П. Блонський, А. Макаренко, К. Ушинський, В. Сухомлинський.

Серед сучасних дослідників проблеми варто відзначити Є. Бондаревська, В. Бондаря, В. Гриньову, Є. Захарченко, І. Зязюна, Т. Іванову, В. Кременя, Н. Ничкало, І. Пальшкову, Л. Султанову, В. Чайку, Є. Щербаня, О. Янковича.

У дослідженні Т. Гулієвої професійно-педагогічну культуру вчителя трактовано у контексті особистісного утворення, що інтегрує професійну картину світу, концепцію професійного життя, професійну позицію, індивідуальний стиль духовності.

Перехід до нового типу освіти неможливий без суттєвого підвищення рівня педагогічної культури вчителів, вихователів, керівників навчально-виховних закладів і всього оточуючого дітей, учнів і студентів соціуму.

Стратегічне завдання - впровадження реформи Нової української школи, в перший клас якої діти підуть у 2018 році. Це потребує створення нового Держстандарту спочатку для початкової, а потім для базової та старшої школи. Він створюватиметься з огляду на компетентнісний підхід та нові методики навчання. Тобто школа даватиме дітям не лише знання, а також стійкі вміння і ставлення, цінності, що потребує зовсім іншого підходу до формування змісту освіти. Все це потребує вчителя нової генерації, високого професійно-культурного рівня.

Культура є підґрунтям формування особистості педагога. У навчально-виховному процесі основним засобом передавання культури, духовних цінностей є неповторна індивідуальність педагога як носія культури і суб'єкта міжособистісних стосунків з унікальною особистістю студента, котра постійно змінюється і збагачується. Високий рівень професійної культури майбутнього учителя молодшої школи характеризується розвиненою здатністю до розв'язання професійних завдань, тобто розвиненим професійним мисленням і свідомістю. Педагогічна культура є особливим утворенням, інтегрованою єдністю педагогічних цінностей, є частиною загальнолюдської культури.

У ній втілені духовні цінності освіти і виховання (педагогічні знання, теорії, концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні етичні норми) та матеріальні (засоби навчання і виховання), а також способи творчої педагогічної діяльності, які слугують соціалізації особистості в конкретних історичних умовах.

Від вересня 2018 року, коли стартує повномасштабна реформа загальної середньої освіти, учні всіх перших класів України почнуть навчатись за новим Стандартом.

Що передбачає цей проект Стандарту?

Стандарт проголошує презумпцію талановитості дитини, рівний доступ до освіти і відсутність будь-яких форм дискримінації.

Серед принципів цього стандарту:

- цінність дитинства – тобто відповідність вимог віковим особливостям дитини;
- радість пізнання та розвиток особистості – тобто плекання самостійності та незалежного мислення замість “навченої безпорадності”;
- принципи здоров'я та безпеки – формування здорового способу життя та створення безпечних умов для фізичного та психоемоційного розвитку дітей.

Це особливо важливо для дітей молодшого шкільного віку – вони мають навчатись в атмосфері взаємної довіри та поваги, без цькування та насильства.

Все це може дати дитині тільки вчитель з великим серцем, мудрий, толерантний, професійний, людяний, культурний, творчий тощо.

Індивідуальна педагогічна культура виявляється у професійній поведінці вчителя. Так, учителеві з високим рівнем педагогічної культури властиві: теоретичне обґрунтування власної педагогічної позиції, системність педагогічної діяльності, творення, гнучкість і

варіативність у прийнятті рішень. Такий педагог має індивідуальний стиль. Він не тільки зберігає і відтворює духовні цінності освіти й виховання, але й сам створює їх у вигляді нових технологій, методик, дидактичних і виховних систем.

Педагогічна культура є важливою складовою частиною професійної і загальної культури вчителя, яка характеризує ступінь глибини і ґрунтовності оволодіння знаннями з історії педагогіки, педагогічної теорії в її постійному розвитку, педагогічною майстерністю, педагогічною технікою та культурою педагогічного спілкування з урахуванням вікових особливостей учнів та нерозривному зв'язку з життям: адекватний, максимально повний вияв індивідуального потенціалу вчителя в творчій реалізації знань, умінь і навичок, що забезпечує високий кінцевий результат професійно – педагогічної діяльності. В.Сухомлинський стверджував: "В основі культури педагогічного спілкування знаходиться загальна і педагогічна культура особистості - це рівень її розвитку, котрий виявляється у системі потреб, соціальних якостей, стилю діяльності і поведінки".

Культура спілкування має глибинні витoki і тісно пов'язана з особистісними рисами педагога, його мотивами і ціннісними орієнтаціями, самосвідомістю, професійними установками. Культура спілкування педагогів впливає на результативність навчально-виховного процесу, встановлення і посилення позитивної духовно-моральної атмосфери учасників взаємодії.

Систему підготовки майбутнього вчителя необхідно змінити, звернувши особливу увагу на формування його педагогічної культури.

„Справжній вихователь той – писав Василь Сухомлинський, – хто йде до вихованців зі своїми яскравими думками, ідеями, переконаннями. Йдеться про духовні потреби вчителя виражати себе як особистість, розвивати свій внутрішній світ”.

Професійна діяльність учителя початкової школи серед інших педагогічних професій посідає особливе місце. Вона визначається не тільки обсягом освітніх завдань, які вирішуються, але й значимістю цього періоду для всього розвитку і становлення особистості дитини, її цінностей та світогляду. Зважаючи на це, науковці чимало уваги приділяють проблемі підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності.

Професійно-педагогічна культура – це особливий різновид педагогічної культури суспільства, в якому сконцентровано досвід суспільної практики організації навчання і виховання молодого покоління у закладах освіти.

Професійно-педагогічна культура вчителів початкової школи виявляє свою *сутність* через:

- наявність фактів, у яких відтворено досвід навчання і виховання дітей в умовах початкової школи, набутий педагогічною діяльністю особливої професійно підготовленої групи вчителів;
- систему професійно-визначених правил, моральних норм поведінки, що регулюють взаємини вчителя початкових класів з учнями, їхніми батьками та іншими учасниками педагогічного процесу;
- систему розпоряджень, наказів, що регламентують цілі, засоби, принципи здійснення педагогічної діяльності вчителя у початковій школі (навчальні плани, програми, підручники, методики навчання, інструкції);
- систему цінностей, що визначають соціальний і професійний статус вчителя початкових класів у суспільстві і системі освіти, його права і обов'язки, професійні вимоги щодо його особистості;
- систему знань, де відображено наявні в суспільстві і у педагогічній дійсності уявлення щодо змісту початкового навчання, його ролі у розвитку дитини та її життєдіяльності; сутності, структури, змісту і технологій педагогічної діяльності вчителя початкових класів.

Формування професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів у процесі підготовки у вищому навчальному закладі КВНЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-

педагогічний коледж» до професійної діяльності забезпечується сукупністю педагогічних умов.

Перший етап формування професійної культури припадає на перший курс навчання у ВНЗ. Цей етап є стимулювально-мотиваційний і виконує інформативну функцію. В цей час студенти вивчають «Вступ до спеціальності», проходять ознайомлювальну практику в школі, де отримують основні знання про вимоги до особистості вчителя та значення професійно-педагогічної культури у зростанні його професіоналізму.

Другий етап є інформаційно-практичним за змістом. Цей етап припадає на другий-третій курси навчання у ВНЗ, коли студенти опановують основні педагогічні дисципліни, основи наукових досліджень, основи педагогічної майстерності. Варто відзначити, що третій етап співпадає із другим. Якщо на другому етапі студенти отримують знання, які сприяють формуванню їх професійно-педагогічної культури, то третій етап сприяє формуванню в них певного педагогічного досвіду.

Отже, розвиток професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів здійснюється в процесі організації та проведення лекційно-практичних занять, самостійної роботи студентів з циклу педагогічних та суспільних дисциплін «Вступу до спеціальності», «Основи педагогічної майстерності», «Дидактики», «Теорії виховання», «Психологія шкільного віку», «Методика навчання предмету «Я у світі», та інші спеціальні методики предметів початкової школи, шляхом засвоєння професійних знань, розвитку навичок та вмінь та формуванню педагогічного досвіду.

Студенти педагогічного коледжу брали участь у педагогічних тренінгах організованих КВНЗ КОР «Академії неперервної освіти» з метою підготовки молодших спеціалістів початкової школи для роботи в умовах реалізації проекту «Нова школа України».

Транспозиційний аспект сприяє застосуванню студентами набутих у коледжі знань, навичок і вмінь з організації навчально-виховного процесу в початковій школі під час педагогічної практики в школах Білої Церкви і в подальшій професійній діяльності.

Таким чином, до основних напрямів формування професійної педагогічної культури належать навчальний процес у ВНЗ і процес самовдосконалення.

Формування та розвиток у майбутніх педагогів початкової школи професійно-педагогічної культури найбільш успішно здійснюється за певних умов:

1. Організація навчального процесу у ВНЗ, зокрема при викладанні педагогіки, основ педагогічної майстерності, на принципах співробітництва, співтворчості викладача та студентів;
2. Акцентування уваги на розвитку професійно важливих якостей особистості майбутніх учителів початкової школи.
3. Систематичного поглиблення теоретичних знань з педагогіки, філософії, соціології, культурології, етики, психології;
4. Актуалізація особистісного саморозвитку студентів, участь у професійних тренінгах – міжнародних, республіканських, обласних тощо.
5. Удосконалення змісту самостійної роботи студентів, яка повинна реалізовуватися в творчій співпраці викладачів і студентів.
6. Широке застосування методів, прийомів, спрямованих на стимулювання творчої активності студентів;
7. Створення атмосфери схвалення активності, самостійності студентів, оригінальності пропонованих ними ситуативних рішень;
8. Здійснення педагогічного моніторингу, який полягає в систематичному одержанні викладачем об'єктивної інформації про хід навчальної діяльності студентів;
9. Залучення студентів до активної педагогічної діяльності з подальшим її аналізом;
10. Створення належних умов і відповідних стимулів для самостійної роботи студентів, самоосвіти, самовиховання, рефлексії.
11. Розвитку викладачами своєї професійної культури.

Висновки. Виходячи із зазначеного вище відзначаємо, що професійна педагогічна культура майбутнього вчителя Нової школи, учителя початкових класів детермінується істотними характеристиками особистості та взаємодії педагога, його професійно-педагогічною культурою, як складовою загальної культури, включає такі компоненти: педагогічну позицію, професійні знання і досвід творчо-педагогічної діяльності, культуру інтелектуальної та методичної діяльності, культуру поведінки та спілкування, педагогічний такт, культуру саморегуляції, активну педагогічну позицію тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості. – К. : Либідь, 2015. – 280 с.
2. Богданова І.М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів. – Одеса, 2015. – 440 с.
3. Бойко А.М. Виховання людини : нове і вічне. – Полтава, 2012. – 568 с.
4. Бутенко Н.Ю. Комунікативна майстерність викладача. – К., 2005. – 336 с.
5. Волкова Н.П. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – К., 2014. – 119 с.
6. Пальшкова І. О. Педагогіка: професійно-педагогічна культура вчителя. – К., 2011. – 192 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. – К., 1972. –Т.3. – 416 с.

УДК 378.147

Людмила Серпокрил, Юлія Побігай
(Дніпро)

ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті дається визначення поняття «інновація», «інноваційні педагогічні технології». Розкриваються основні методологічні вимоги, яким повинна відповідати педагогічна технологія. Аналізуються основні групи інноваційних педагогічних технологій, які підвищують якість підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів.

Ключові слова: інновація, інноваційні педагогічні технології, сучасна школа, якість підготовки спеціалістів.

In the article the determination of notion is given "innovatsiya" „innovative pedagogical technologies". The basic methodological requirements which pedagogical technology must answer open up. The basic groups of innovative pedagogical technologies are analysed which promote quality of preparation of specialists at the level of international standards.

Key words: innovation, innovation pedagogic technologies, modern school, qualification of training of specialists.

Об'єктивне прискорення науково-технічного і соціального прогресу, неминуче позначаються на системі освіти, загострюють протиріччя і труднощі формування молодого покоління. Традиційні педагогічні засоби виховання, змісту й організації освітнього процесу все частіше не спрацьовують. Через невідповідність темпів і характеру соціальних та педагогічних процесів виникають кризові явища в педагогіці.

Слово **інновація** має латинське походження і в перекладі означає оновлення, зміну, введення нового. У педагогічній інтерпретації **інновація** означає нововведення, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу [1]. Інновацію можна розглядати як процес (масштабну або часткову зміну системи і відповідну діяльність) і продукт (результат) цієї діяльності. Таким чином, інноваційні педагогічні технології як процес – це «цілеспрямоване,

систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів». У значенні продукту діяльності визначимо інновацію як оригінальні, новаторські способи та прийоми педагогічних дій і засоби.

Дослідники проблем педагогічної інноватики намагаються співвіднести поняття нового у педагогіці з такими характеристиками, як корисне, прогресивне, позитивне, сучасне, передове. Зокрема, В. Загвязинський вважає, що нове у педагогіці - це не лише ідеї, підходи, методи, технології, які у таких поєднаннях ще не висувались або ще не використовувались, а й той комплекс елементів чи окремі елементи педагогічного процесу, які несуть у собі прогресивне начало, що дає змогу в ході зміни умов і ситуацій ефективно розв'язувати завдання виховання та освіти [6].

Цілий ряд авторів, зокрема й В. Кукушкіна, вважають, що будь-яка педагогічна технологія повинна відповідати деяким основним методологічним вимогам (критеріям технологічності) [3]:

Концептуальність. Кожній педагогічній технології повинна бути притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети.

Системність. Педагогічній технології мають бути притаманні всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок всіх його частин, цілісність.

Можливість управління. Передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами та методами з метою корекції результатів.

Ефективність. Сучасні педагогічні технології існують в конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти.

Відтворюваність. Можливість використання (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших ідентичних освітніх закладах, іншими суб'єктами.

Візуалізація (характерна для окремих технологій). Передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, а також конструювання та застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників.

Порівнюючи традиційну та інноваційну освіту, які сьогодні паралельно існують в Україні, І. Зязюн зробив висновки, традиційна система навчання є безособистісною, "бездітною... без людською". У ній "людина... постає... об'єктом, яким можна керувати за допомогою зовнішніх впливів, загальних стандартів і нормативів" [2].

Крім того, ще всередині минулого століття на Заході забили тривогу: дитина не готова до життя в новому суспільстві. Вона, винесли присуд менеджери великих компаній, не здатна сама учитися, не вміє працювати з інформацією (шукати її, обробляти, переводити з однієї знакової системи в іншу). "Технології завтрашнього дня, – пише О. Тоффлер, – потребують не мільйонів... людей, готових працювати в унісон на безконечно монотонних роботах, не людей, котрі виконують накази, не зморгнувши оком... а людей, котрі можуть приймати критичні рішення, котрі можуть знаходити свій шлях у новому оточенні, котрі достатньо швидко встановлюють нові стосунки в реальності, що швидко змінюється. Світ заговорив про компетентності як спроможність особистості застосовувати засвоєні знання й набуті уміння у нестандартних ситуаціях, "готовність і уміння діяти", здатність до саморозвитку" [4].

Забезпечити реалізацію цих вимог повинна особистісно-орієнтована освіта. Спектр методик і технологій, що складають її зміст досить широкий: вальдорфська педагогіка, технологія саморозвивального навчання Г. Селевка, дальтон-технологія, колективний спосіб навчання (О. Рівін, В. Дяченко), ігрові технології, методика Марії Монтессорі, технологія модульного та модульно-розвивального навчання, проектні технології, розвивальне навчання, технологія рівневої диференціації М. Гузика, адаптивна система навчання

А. Границької, технології проблемного навчання, сугестивні технології, продуктивна освіта, особистісно-орієнтоване розвивальне навчання І. Якиманської, школа «діалогу культур», інтерактивні технології та деякі інші. [5].

Особистісно-орієнтована освіта базується на таких засадах:

- здобувач освітнього процесу - повноцінна особистість;
- метою освіти є становлення особистості;
- педагогічні відносини базуються на принципах гуманізації і демократизації;
- студент є суб'єктом навчальної діяльності;
- талановитою є кожна дитина;
- в основі навчання лежить позитивна Я-концепція особистості;
- навчання на основі успіху, відмова від примушування.

Таким чином, можемо виділити спільні ознаки методик і технологій, які забезпечують реалізацію принципів особистісно-орієнтованої освіти:

- 1) своєю метою вони проголошують розвиток та саморозвиток вихованця з урахуванням його здібностей, нахилів, інтересів, ціннісних орієнтацій і суб'єктного досвіду;
- 2) створюються умови для реалізації та самореалізації особистості;
- 3) забезпечується суб'єктність учасника освітнього процесу за рахунок можливості впливу на хід діяльності (вибір змісту, засобів, методів, форм навчання);
- 4) навчання будується на принципах варіативності;
- 5) кінцевим продуктом є не лише здобуття знань, вироблення умінь і навичок, а й формування компетентностей;

Крім технологій особистісно-орієнтованого навчання виділяють наступні групи педагогічних технологій: традиційні, педагогічні технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності студентів; педагогічні технології на основі підвищення ефективності управління та організації навчального процесу; педагогічні технології на основі дидактичного удосконалення та реконструюванні матеріалу; окремі предметні педагогічні технології; альтернативні, та вроджені педагогічні технології; педагогічні технології розвиваючого навчання та педагогічні технології авторських шкіл.

Нижче дамо характеристику окремим технологіям з вище перерахованих груп.

Групова (колективна) технологія навчання передбачає організацію освітнього процесу, за якої навчання здійснюється у процесі спілкування між студентами (взаємонавчання) у групах. Група може складатися з двох і більше дітей, може бути однорідною або різнорідною за певними ознаками, може бути постійною і мобільною.

Групові форми навчання дають змогу диференціювати та індивідуалізувати процес навчання. Формують внутрішню мотивацію до активного сприйняття, засвоєння та передачі інформації. Сприяють формуванню комунікативних якостей студентів, активізують розумову діяльність. Робота в групах (колективна) дає найбільший ефект у засвоєнні знань.

Технології індивідуалізації процесу навчання. (А. Границька, В. Шадріков) – організація освітнього процесу, при якій вибір педагогічних засобів та темпу навчання враховує індивідуальні особливості студентів, рівень розвитку їх здібностей та сформованого досвіду. Його основне призначення полягає в тому, щоб забезпечити максимальну продуктивну роботу всіх вихованців в існуючій системі організації навчання. Індивідуальне навчання – форма, модель організації навчального процесу при якому: 1) викладач взаємодіє лише з одним студентом; 2) один студент взаємодіє лише із засобами навчання (книги, комп'ютер тощо). Головною перевагою індивідуального навчання є те, що воно дозволяє повністю адаптувати зміст, методи та темпи освітньої діяльності дитини до його особливостей, слідкувати за кожною дією та операцією при вирішенні конкретних завдань, за його рухом від незнання до знання, вносити вчасно необхідні корективи в діяльність як студента, так і викладача. В сучасній вітчизняній педагогічній практиці та теорії найбільш суттєвими прикладами технологій індивідуалізації навчання є:

- проектний метод;

- технологія продуктивного навчання;
- технологія індивідуального навчання І. Унт;
- адаптивна система навчання А. Границької;
- навчання на основі індивідуально-орієнтованого навчального плану В. Шадрікова.

Ігрові технології навчання (Й. Гензерг). Технології ігрового навчання - це така організація навчального процесу, під час якої навчання здійснюється у процесі включення студента в навчальну гру (ігрове моделювання явищ, "проживання" ситуації).

Сьогодні віддають перевагу терміну "імітація" замість "гра" (акцент переноситься на внутрішню сутність дії). Навчальні ігри мають за мету, окрім засвоєння навчального матеріалу, вмінь і навичок, ще й надання студенту можливості самовизначитися, розвивати творчі здібності, сприяють емоційному сприйманню змісту навчання.

Види ігор:

- навчальні, тренувальні, узагальнюючі;
- пізнавальні, виховні, розвиваючі;
- репродуктивні, продуктивні, творчі.

Інтерактивне навчання. В Україні розроблена та пропагується технологія інтерактивного навчання О. Пометун. Інтерактив (від англ.- взаємний та діяти). Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної активності, що має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх студентів; викладач і студент є рівноправними суб'єктами навчання. Інтерактивне навчання сприяє формуванню навичок та вмінь як предметних, так і загальнонавчальних; виробленню життєвих цінностей; створенню атмосфери співробітництва, взаємодії; розвитку комунікативних якостей. Технологія передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем.

Інтерактивне навчання – це навчання діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників педагогічного процесу з метою взаєморозуміння, спільного розв'язання навчальних завдань, розвитку особистісних якостей студентів.

Інтегровані технології (П. Ерднієв) – припускає, що викладач за можливості чітко визначає реакції, поняття, ідеї та навички, які мають бути засвоєні студентам, а потім за допомогою багатостороннього підходу допомагає студенту спрямувати власну діяльність на досягнення цих цілей. При цьому студент може діяти у власному темпі, заповнюючи прогалини у своїх знаннях або пропускаючи те, що вже засвоєно.

Мультимедійні технології пов'язані із створенням мультимедіа-продуктів: електронних книг, енциклопедій, комп'ютерних фільмів, баз даних. У цих продуктах об'єднуються текстова, графічна, аудіо- та відеоінформація, анімація. Мультимедіа-технології перетворили комп'ютер на повноцінного співрозмовника, дозволили вихованцям (будь-якого віку), не виходячи з навчальної аудиторії, будинку, офісу, бути присутніми на лекціях видатних вчених, брати участь у конференціях, діалогах, вести кореспонденцію. Як принципово новий навчальний засіб електронна книга відкрила можливості «читати», аналізувати «живі» озвучені сторінки, Тобто можливості бачити, чути, читати.

Мережеві технології призначені для телекомунікаційного спілкування студентів з викладачами, колегами, працівниками бібліотек, лабораторій, установ освіти тощо. Телекомунікаційний доступ до баз даних здійснюється через всесвітню мережу Інтернет. Формами мережевої комунікації є:

- електронна пошта – призначається для обміну інформацією між суб'єктами зв'язку, здійснення консультування, організації дистанційного навчання;

- телеконференція – дозволяє викладачеві та студентам, що знаходяться на значній відстані одне від одного, організувати спільне навчання, обговорювати навчальні проблеми, брати участь у ділових іграх, практикумах тощо в умовах так званої віртуальної лабораторії.

Інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Впровадження інновацій неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвиненою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій. Педагогів-новаторів такого типу називають педагогами інноваційного спрямування, їм властиві чітка мотивація інноваційної діяльності та викристалізована інноваційна позиція, здатність не лише включатися в інноваційні процеси, але й бути їх ініціатором.

Завдяки старанням педагогів-новаторів нових орбіт сягало мистецтво навчання і виховання, їм належать різноманітні відкриття. На новаторську педагогічну практику зорієнтовано і немало представників науки, які свої авторські програми реалізують у закладах освіти не як експериментатори, а як викладачі й вихователі. У новаторській педагогіці багатогранно втілена творча сутність освітнього процесу. Якщо наукова педагогіка розвиває загальні закономірності і теоретичні проблеми виховання, то новаторська творить ефективні педагогічні технології.

Перед кожним із нас два шляхи: жити минулими заслугами, закриваючи очі на кардинальні зміни у світі, прирікаючи своїх студентів (і власних дітей) на життєвий неуспіх, або пробувати щось змінити у своєму ставленні до новітніх освітніх технологій. Гарно про це сказав І. Підласий: "Можна бездумно тужити за втраченими ідеалами, скаржитись на падіння духовності та вихованості, втрату людяності й моральності, загалом на життя і зовсім незвичний навчальний заклад, але хід подій вже не повернути. Погрожувати поїздові, що стрімко віддаляється від перону, дозволено лише дітям"[8].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Інноваційне спрямування педагогічної освіти. Аксенова, Э. А. Педагогические инновации в зарубежной школе / Э. А. Аксенова // Шк. технологии. – 2016. – № 4. – С. 121-126.
2. Інноваційні технології в освітньому процесі / О. М. Давидюк, Т. І. Дегтярьова // Пед. майстерня. – 2017. – № 2. – С. 2-8.
3. Інтегроване навчання та інноваційні технології / Н. Білозуб // Відкритий урок. – 2011. – № 6. – С. 44-47.
4. Перспективи інноваційного розвитку освіти / Л. Івлева, Є. Сідоріна, С. Карбовська // Вища шк. – 2016. – №10. – С.49-58.
5. Підвищення ефективності навчального процесу / Ю. Гладун, К. Скрібцова // Відкритий урок. – 2017. – №11. – С. 24-30.
6. Стратегічна модернізація освітньої системи / В. Черкашенко // Директор шк. – 2016. – № 2. – С. 19-27.
7. Українська освіта та інноваційний режим діяльності педагога: режим діяльності педагога: ризики, пошуки, стратегії / Л. В. Волик. – 2012. – №4. – С. 24-28.

УПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС

Для сучасного суспільства впровадження інноваційних технологій в освіту має не стільки теоретичне, скільки прагматичне значення, оскільки в умовах глобалізації воно стосується його перспектив, які пов'язані з так званими «високими технологіями».

Ключові слова: інновації, самовиховання, виховний процес, сугестія, педагогічні технології, методи, методика.

*«Педагогічна ідея – це повітря,
в якому розправляє крила педагогічна творчість»
Василь Сухомлинський*

Необхідною умовою використання інноваційних технологій є реформування системи освіти, розробка нових дидактичних і методичних концептуальних засад освіти. Навчання і виховання з використанням інформаційних технологій якісно перевищує класичну освіту. Воно інтегрує процеси, які не можна об'єднувати в межах класичної освіти: навчання, працевлаштування, планування кар'єри, безперервна освіта. Особливості інноваційної педагогіки і полягають у гармонійному поєднанні давно перевічених життям педагогічних прийомів, методів і сучасних технологій.

У зв'язку з цим інноваційна педагогіка має на меті формування не тільки знань, умінь і навичок, а й всебічний розвиток високо інтелектуальної особистості, що дасть їй можливість інтегруватись у будь-якому інноваційному середовищі; встановлює домінуючий тип та характер стосунків між педагогом та вихованцем – суб'єкт-суб'єктний. Стиль взаємодій передбачає демократичність, діалогічність, відкритість, рефлексивність. Форми організації виховного процесу залишаються як традиційні, добре перевірені часом, так нетрадиційні, наприклад: «мозковий штурм», «колоквиум», «філософський стіл», «чорна скриня», «захист проєктів» і т. д. Інноваційні методи, що ми використовуємо у виховному процесі в нашому гуртожитку спрямовані на залучення студентів до самовиховання:

- 1) метод індивідуального творчого завдання, запропонованого вихованцям у ситуації вибору;
- 2) метод колективної творчої праці;
- 3) індивідуальна та колективна бесіди;
- 4) анкетування;
- 5) узагальнення незалежних характеристик;
- 6) диспут;
- 7) дискусія.

Метод індивідуального творчого завдання

Пропонуємо вихованцям його у ситуації вибору. Використовуємо як у процесі навчальної діяльності, так і поза навчальної. У поза навчальній, як уже згадувалось, його використовуємо упродовж тривалого вивчення широкої навчальної теми, що дає можливість для студента використати щойно здобуті знання в улюбленому виді діяльності. У позанавчальній діяльності цьому прислужить свято творчості, різноманітні заходи та вечори відпочинку, спортивні змагання, акції, виготовлення іграшок, подарунків, наочності для практики тощо.

Свято творчості, наприклад, можна провести й у межах групи, приурочивши його до якоїсь значущої події. Готуючись до нього, педагог, насамперед, складає список творчих робіт, які пропонуватимуться вихованцям у ситуації вибору. Бажано, щоб назви цих робіт

охоплювали коло передбачуваних захоплень молоді. Як правило, назви цих робіт починаються зі слів: «Якщо ви полюбляєте моделювати...», «Якщо ви полюбляєте малювати...», «Якщо ви полюбляєте колекціонувати...» і т.д. Потрібно, щоб такий список включав декілька десятків назв і враховував можливості студентів. Кожне із творчих завдань має бути реальним для виконання. До того ж молоді потрібно залишити можливість самим запропонувати певну роботу, списком може і не передбачуватися. Активізує підготовку до свята демонстрування кращих результатів творчих завдань, які, наприклад, були підготовлені на попередніх заходах. Доцільно надати святу змагального характеру. Створити у ході його проведення урочисту, можливо, святкову атмосферу.

У ході дискусії людина вимушена сповна використовувати свій інтелектуальний потенціал, що й дає можливість визначити ті його сторони, які пов'язані з внутрішньоінтенційною спрямованістю особистості.

обстановку. Передбачити підведення підсумків, відзначення кращих робіт, визначення перспективна ліній продовження творчої діяльності.

Після завершення свята вивчення його творчої продукції доцільно поєднати із вивченням того навчального матеріалу, який знаходиться найближче до сфери захоплень кожного конкретного вихованця. Отримані результати спостережень та аналізу слід відповідним чином оформити, щоб потім до цих даних долучити результати інших методів діагностики.

Метод колективної творчої справи

Цей метод зародився у системі методики колективного творчого виховання (КТВ), розробленої російським педагогом І. Івановим у 60-ті роки XX ст., коли стали формуватися виховні об'єднання дітей і дорослих, які називали себе комунарами, через що методика отримала назву «методика Іванова», або «комунарська». Відмінність її від традиційної авторитарної полягає в тому, що коли перша нав'язувала члену молодіжного колективу зовні свою мету, то друга намагалася непомітно для вихованця реалізовувати поставлені виховні завдання на основі стимуляції його внутрішніх чинників самоактуалізації. У методиці колективного творчого виховання чітко простежуються три складові: людяність, діяльність, творчість. Колективні творчі справи (КТС) є «серцевиною» цієї методики. З одного боку, вони виступають важливою формою організації колективної творчої діяльності. З іншого, основним засобом у системі методики КТВ. У нашому ж випадку виступають у ролі методу діагностики внутрішньоінтенційної спрямованості вихованця. Така його функція пояснюється тим, що будь-яка колективна творча справа потребує розподілу доручень між вихованцями. Захоплені перспективою спільної творчої діяльності вихованці нерідко самі пропонують свої послуги у вирішенні конкретних завдань, особливо у тих випадках, коли вони пов'язані зі сферою їхніх захоплень. Трапляються випадки, коли дитина чи підліток приховує свої уподобання і їх допомагають виявити підказки одногрупників або ситуації випадковості.

Усі КТС класифікують на організаційні, пізнавальні, трудові, суспільно значущі, художньо-естетичні, спортивно-оздоровчі. Для виконання кожної з них вибирається рада, кількість і склад якої залежить від характеру завдань, які необхідно виконати. Технологія підготовки та здійснення колективної творчої справи передбачає низку послідовних етапів:

1) підготовча робота педагога (визначення змісту справи, її виховної мети; обмірковування варіантів реалізації; розгляд доцільності шефської допомоги; проведення з учасниками справи настановчої бесіди);

колективне планування обговорення та уточнення визначеної педагогом мети та завдань; збір додаткової інформації, її аналіз та узагальнення; розподіл завдань серед виконавців – окремих учасників, міні-груп, ланок, бригад, загонів тощо; вирішення проблеми керівництва – хто виступатиме в ролі керівника: рада колективу, рада представників міні-колективів чи командир зведеної бригади, ланки, загону; визначення місця і термінів виконання колективної творчої справи);

2) колективна підготовка роботи (уточнення й конкретизація плану підготовки КТС її керівним органом; розстановка учасників на вихідні позиції);

3) реалізація КТС (виконання затвердженого плану згідно з внесеними керівним органом змінами; формування атмосфери доброзичливості та загального творчого пориву);

4) колективне підведення підсумків КТС (первинний аналіз на рівні міні-колективів, ланок, загонів, бригад; винесення узагальнених думок на загальний збір з метою формування остаточних колективних висновків);

5) визначення перспективної лінії розвитку КТС (обговорення можливостей найближчих КТС, наповнення їх новим змістом, передбачення ускладненого характеру виконання).

Так чи інакше, результати спостережень за діяльністю вихованців у процесі колективної творчої справи слугують вагомим доповненням до результатів індивідуального творчого завдання і спільно з ними є однією із складових методичного інструментарію діагностики внутрішньо інтенційної спрямованості підростаючої людини, педагога. Цей метод грамотно організований, проведений та проаналізований буде використовуватись майбутніми педагогами у власній педагогічній діяльності, тобто вони отримують своєрідний тренінг, майстер клас для початківців. [5]

Індивідуальні, групові та колективні бесіди

Індивідуальна бесіда передбачає безпосереднє спілкування наставника з вихованцем в атмосфері доброзичливості, що передбачає можливість отримання від співрозмовника необхідної для діагностики інформації. В офіційній атмосфері досягнути цього важко. У ході такої бесіди педагогу *слід* керуватися синергетичною методологією, тобто за умови, коли результат бесіди починає входити у суперечність із заздалегідь визначеною метою її, необхідно негайно розпочинати коректування власних дій, які викликають таку суперечність, і саму мету її, замінюючи її на якийсь час іншою, відкоректованою. Бесідуючи з юнаком чи підлітком, потрібно постійно слідкувати за відомим у психотерапевтиці другим комунікативним планом (мімікою, жестами, позою, інтонацією, паузами, смисловими наголосами, характером погляду тощо). Дисгармонізація цього комунікативного плану з першим (вербальним) зазвичай свідчить про нещирість або інші особливості сприйняття співбесідника.

З діагностичною метою нерідко ставлять прямі запитання. Наприклад: «Ким захоплюєшся?», «Що тебе цікавить?», «Якій справі прагнеш присвятити життя?» тощо. У таких випадках після цього йдуть такі запитання: «Чому це тобі подобається?», «У зв'язку з чим ти прийшов до такого висновку?», «Чому це для тебе так важливо?» і т. д. Запитання «Коли ти відчув це вперше» допомагає виявити відомі у психології імпресинги, які, образно кажучи, є першими «іскрами вогню» захоплення.

Однак, вважаємо доречним перед тим, як перейти до прямих питань, намагатися висвітлити сферу спрямованості вихованця посередництвом переключення його уваги на ті об'єкти, які за попередніми спостереженнями наставника, можуть користуватися посиленою увагою підопічного.

Під час **групових та колективних** бесід, навпаки, доцільно ставити «прямі» запитання, створюючи атмосферу відкритості та щирості. За таких умов щирість одного учасника бесіди викликає щирість інших. У ході групових та колективної бесіди підсилюється значущість поставленої проблеми. Завдяки спільним зусиллям з'являється можливість розглянути її повніше, виявити ті нюанси, які залишаються «у тіні» під час проведення індивідуальної бесіди.

Анкетування

Застосовується здебільшого з метою діагностики, слугує як доповнючий метод. У змісті анкети можна використати ті самі запитання, які педагог використовує під час бесіди. Анкетування корисне тим, що відповіді у письмовій формі сприяють більшій зосередженості опитуваних і нерідко серйознішому ставленню до поставлених питань. До того ж є частина тих хто анкетується, які не сміливі під час колективної бесіди або приховують свої думки від ровесників.

У студентів 1-2 курсів метод письмового анкетування використовуємо як складову методики вивчення професійних інтересів. Для цього використовують опитувальники типу

«Карти інтересів», «Бланки відповідей», дешифратори, таблиці позитивного і негативного ставлення студентів до певних сфер професійно спрямованої діяльності, таблиці зведених результатів.

Перед початком письмового опитування педагог роздає студентам «Бланки відповідей», у яких надруковані порядкові номери 144 питань «Карти інтересів». Зачитує інформацію: «У вас є можливість продовжити навчання або влаштуватися на роботу. Для того, щоб допомогти вам визначитись у *професії*, пропонуємо перелік питань. Подумайте над тим, як відповісти на кожне питання, постарайтеся дати якомога точнішу відповідь. Якщо ви не раз переконувалися, що любите або вам дуже подобається те, про що запитується, то у «Бланку відповідей» у графі під тим же номером, що і номер питання, поставте два плюси, якщо просто подобається (любите) – один; якщо ж не знаєте, вагаєтеся, ставте нуль; якщо не подобається (не любите) – мінус, якщо дуже не подобається – два. Відповідайте на кожний пункт, не пропускайте жодного питання. Якщо виникають запитання, ставте їх відразу. Час на заповнення «Бланку відповідей» не обмежується».

Під час зачитування питань рекомендується не робити довгих пауз. Зміст їх може, наприклад, мати такий вигляд: «Чи любите ви..., хотіли б ви..., чи подобається вам...? 1. Уроки фізики. 2. Читати про ліс. 3. Дивитися телепередачі про космонавтів. 4. Бувати у школі». Після завершення роботи з інтерв'юером педагог пропонує учасникам підрахувати окремо плюси і мінуси, виставивши у дві нижні порожні графи суму одних і других. Після виконання цього завдання керівник зачитує «Дешифратор». З назвами 24 сфер захоплення для 24 колонок «Бланку відповідей». На основі отриманих сум визначаються ті сфери діяльності, інтерес до яких вивчався. Після цього заповнюються таблиці, які дозволяють визначити рангове місце видів діяльності: а) які викликають позитивне ставлення; б) які викликають негативне ставлення.

Позитивне ставлення	Кількість балів	Рангове місце
Мистецтво	6	1
Астрономія	5	2
Філологія	4	3
Історія	4	3

Метод узагальнення незалежних характеристик

Дозволяє поглянути на сферу спрямованості виховання очима його друзів, ровесників, батьків, колег-педагогів, бібліотекаря навчального закладу, лікаря, керівника гуртка, спортивної секції, члена неформального молодіжного об'єднання і т. д. Важливими є зіставлення та аналіз отриманих відомостей. У всіх випадках необхідно з'ясовувати причини розбіжностей у судженнях, оскільки окремі з них можуть зумовлюватися поспішністю або необ'єктивністю чи непрофесійністю суджень.

Дискусійні методи

До них відносять диспути і дискусії. У той час, коли диспут передбачає вільний обмін думками учасників, колективне обговорення хвилюючих питань, то дискусія виступає як метод групового обговорення проблеми з метою з'ясування істини шляхом зіставлення різних думок. Зазвичай дискусія має гостріший характер, через що її нерідко називають суперечкою. Однак для її учасників властива компетентність, повага до аргументів опонента, послідовна критика міркувань учасників обговорення.

У практичному використанні інноваційні методи виховання виступають у досить складній, а інколи в суперечливій взаємодії. Безумовно, якийсь окремий метод може бути використаний, проте обов'язково повинен підкріплюватися іншими, взаємодіяти з традиційними методами. Ефективність застосування інноваційних методів виховання залежить також від того, наскільки вихователь враховує закономірності та рушійні сили виховання, індивідуально-типологічні особливості та рівень вихованості підлітка, природу

конкретних педагогічних ситуацій, в яких опинився вихованець. Результат виховання залежить від умілого використання і поєднання методів, прийомів, засобів і форм організації виховного процесу. Варто не забувати мудрих порад А.С.Макаренка, який застерігав, що сам по собі метод не може бути ні хорошим, ні поганим: «Ніякий засіб педагогічний, навіть загальноприйнятий... не може бути визнаним завжди абсолютно корисним. Найкращий засіб в деяких випадках обов'язково буде найгіршим». Вважаємо основним критерієм ефективності виховного процесу виникнення у студентів потреби у самовихованні і активне їх входження в цей процес.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех, І.Д. Виховання особистості : підручник [Текст] / І.Д. Бех. – Київ : Либідь, 2008. – 839 с.
2. Богданова, І.М. Технології освіти: теоретико-методологічний аспект: монографія / І.М. Богданова. – Одеса: ТЕС. – 1999. – 98 с.
3. Виховна робота в навчальних закладах [Текст]. Вип. 12 / [ред. кол.: М.П. Хоменко, Т.М. Угнівенко]. – Немішаєво : Наукметодцентр, 2009. – 191 с.
4. Виховна робота в технікумах, коледжах [Текст] : з досвідуроботи вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації. Вип. 5 / [ред. кол.: М.П. Хоменко, Т.М. Угнівенко] – Немішаєво : Наукметодцентр, 2006. – 241 с.
5. Вишинський, О.І. Методи виховання [Текст] / О.І. Вишинський // Теоретичні основи педагогіки ; за ред. О.І. Вишинського. – Дрогобич, 2001. – С. 455-482.
6. Карпенчук, С.Г. Теорія і методика виховання [Текст] : навч. посіб. / С.Г. Карпенчук. – 2-ге вид. доповн. і переробл. – Київ : Вища школа, 2005. – 341 с.
7. Макаренко, А. С. Методика виховної роботи [Текст] / А. С. Макаренко. – Київ: Радянська школа, 1990. – 366 с.
8. Сухомлинський, В. А. Методика виховання колектива [Текст] / В. А. Сухомлинський. – Москва : Просвещение, 1991. – 191 с.
9. Ярошук, Л. Г. Методика виховної роботи [Текст] : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Л.Г. Ярошук. – 2-ге вид., випр. – Київ : Слово, 2012. – 320 с.

УДК 373.3:[159.955:791.228]

Ірина Сухопара, Ольга Міщенко
(Київ)

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПЕРШОГО КЛАСУ ЗАСОБОМ МУЛЬТФІЛЬМУ

Стаття присвячена проблемі розвитку критичного мислення молодших школярів. Розглядається методика розвитку критичного мислення першокласників засобом авторського мультфільму.

Ключові слова: критичне мислення, розвиток критичного мислення, учні першого класу, мультфільм.

The article deals with the problem of development of critical thinking in junior schoolchildren. We consider method of critical thinking development in first class schoolchildren's a author's cartoon tool.

Key words: the critical thinking, development of critical thinking, first class schoolchildren's, cartoon.

Сучасні зміни в сфері освіти вимагають оволодіння школярами такими ключовими компетентностями, як уміння висловлювати власну думку, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, уміння адекватно керувати емоціями, приймати рішення, вирішувати проблеми, співпрацювати з іншими

людьми. Відповідно, розвиток критичного мислення стає основою для формування сучасного школяра як освіченої, активної, творчої особистості. Зорієнтованість початкової школи на впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі визначає пошук сучасних динамічних, яскравих, доцільних наочних засобів навчання. Одним із таких засобів є мультфільм, який дозволяє повідомляти нову інформацію в доступній формі, демонструвати способи поведінки, міркувати, робити висновки, висловлювати власну думку, відтак, розвивати критичне мислення молодших школярів.

Проблема розвитку критичного мислення висвітлено в працях зарубіжних науковців М. Ліпмана, Д. Брунера, Дж. Гілфорда, А. Кроуфорда, К. Мередіт, С. Метьюза, Д. Рассела, Ф. Станкато, Ч. Темпла, К. Уейда, Д. Халперна, Дж. Чаффа та вітчизняних – Н. Березанської, В. Бондаря, Т. Воропай, Н. Дайрі, В. Дороз, І. Кожуховської, А. Ліпкіна, О. Пометун, Л. Терлецької, С. Терно, О. Тягло, А. Федорова та ін. Технологія критичного мислення учнів початкової школи розкрито в наукових доробках О. Белкіної-Ковальчук, Л. Варзацької, М. Вашуленка, Л. Липкіної, О. Савченко та ін. Застосування мультфільмів із метою розвитку і виховання учня досліджували вітчизняні науковці Н. Гавриш, Н. Дементієвська, В. Дороз, О. Мерзлякова, М. Сітцева, Р. Силко, І. Харченко, Ю. Хомська та ін.

Аналіз психологічних і педагогічних наукових джерел засвідчив різноманітність у поглядах щодо тлумачення поняття «критичне мислення». Так, психолог П. Блонський розглядає критичне мислення як окрему індивідуальну рису мислення особистості [2]. Зарубіжний психолог М. Ліпман розглядає це поняття як складне вміння, що дозволяє правильно розв'язувати широке коло практичних проблем у будь-якій професійній діяльності, у людських взаєминах, у науковій діяльності, у повсякденному житті тощо [5]. Схожі погляди висловлюють зарубіжні науковці Д. Браус, Д. Вуд, Ф. Станкато, які визначають критичне мислення як «формулювання суджень відносно правдивості та реальності заяв або відповідей щодо розв'язання проблем» [6, с. 2].

Педагоги розглядають критичне мислення як раціональне, рефлексивне мислення, яке спрямоване на вирішення того, чому варто вірити або які дії варто застосувати. Поділяємо думку О. Пометун щодо розуміння критичного мислення як комплексу мисленнєвих операцій, що характеризується здатністю людини: аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел; бачити проблеми, ставити запитання; висувати гіпотези та оцінювати альтернативи, робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його [4].

Дослідниця І. Горохова визначає розвиток критичного мислення як «процес і результат кількісних та якісних змін у мисленні людини, що спрямований на самостійне розв'язання нею конкретної пізнавальної чи життєвої проблеми через її всебічний розгляд на основі різних джерел інформації, визначення шляхів розв'язання цієї проблеми, їх оцінювання й обґрунтований вибір одного з них із постійною рефлексією та корекцією власної мисленнєвої діяльності» [3, с. 26]. Відтак, у дослідженні виходимо з того, що *розвиток критичного мислення* – процес і результат кількісних і якісних змін у мисленні людини, спрямований на самостійну оцінку оточуючої дійсності, уміння визначати і знаходити оптимальне вирішення проблеми, приймати незалежні й обдумані рішення. До його головних ознак, на думку науковців А. Байрамової, А. Липкіної, Л. Рибак, В. Сінельнікова, належать: незалежність мислення, відносна самостійність поглядів; відсутність страху перед відстоюванням власної точки зору; активна участь в обговоренні питань, які виникають під час уроку; уміння відстоювати власну думку, а не змінювати її під тиском інших людей; прагнення до розуміння причин (мотивів) тих чи інших тверджень, вимог, висновків; критичне ставлення до себе, виявлення власних помилок та адекватне ставленні до них; адекватне сприймання критичних суджень учителя, однокласників щодо виявлених помилок та недоліків; пошукова спрямованість мислення, прагнення до вдосконалення та знаходження найбільш оптимальних шляхів вирішення поставлених завдань; прагнення знайти найкращий варіант вирішення навчальних завдань, проявити свою творчість; уміння брати участь у

діалоговій взаємодії, що виявляється в аргументації власних суджень; повага до міркувань опонентів; уміння працювати в команді задля спільного розв'язання проблеми [1, с. 10-11].

Серед прийомів розвитку критичного мислення у першокласників найбільш доцільними виявилися: кластер, асоціативний куш, кубування, мозковий штурм, робота в парах, кошик ідей, ажурна пилка, дискусія, метод «ПРЕС», «Ромашка запитань Блума», сенкан, фішбон тощо.

Мультфільм як вид кіномистецтва, створений методом мультиплікації стимулює активність та розкутість мислення дитини, безпосередньо впливає на свідомість та збагачує її знання, досвід. Сюжет мультфільму демонструє вчинки персонажів, способи їхньої поведінки, що вимагає аналізу, власної оцінки, висновків, відтак, дає можливість розвивати критичне мислення школярів. Персонажі мультиплікаційних фільмів демонструють школярам найрізноманітніші способи взаємодії з навколишнім світом, розширюють кругозір, розвивають мислення, мовлення, увагу, пам'ять, уяву, сприяють формуванню уявлень про добро і зло.

З метою розвитку таких умінь першокласників, як: самостійно осмислювати інформацію, висловлювати власну думку; помічати помилкові судження інших, відстоювати власну думку; бачити власні помилки; адекватно оцінювати результати роботи; самостійно розбиратися в правильності тих чи інших тверджень, висновків, рішень; знаходити кращі варіанти вирішення завдань; аргументовано висловлювати свої думки, співпрацювати з іншими для знаходження спільного рішення були створені авторські мультфільми. Створення мультфільмів для розвитку критичного мислення учнів першого класу здійснювалося за допомогою сервісу Animaker, який має велику колекцію об'єктів і персонажів, що в свою чергу мають запрограмовані анімаційні ефекти. Саме тут були обрані персонажі наших мультфільмів. Для комбінування різних мультфільмів за власно створеним сюжетом користувалися Movavi Video Editor – простим у користуванні редактором відео, який допоміг створити мультфільми. Персонажем мультфільмів виступає єнот, тварина, яка тепер широко поширена в Україні, а в окремих місцях (Полісся, Галичина, Наддніпрянщина) є однією з домінантних груп хижих ссавців. Єнот – надзвичайно миролюбна і доброзичлива, активна, допитлива, кмітлива тваринка з досить високий рівнем інтелекту (вони цілком здатні вчитися і пам'ятати вирішення тієї чи іншої проблемної ситуації протягом трьох років). У сучасному дитячому світі кіно і мультиплікації єнот уособлює мудрість і водночас легковажність, чутливість і життєрадісність, здатність бачити позитивні сторони речей у будь-яких ситуаціях, чим власне схожий із першокласниками. Ці тварини часто потрапляють в комічні ситуації і знаходять розумний вихід із них.

Мультфільми створювалися до експериментальної освітньої програми «Початкова школа: освіта для життя», а саме для реалізації міні-проекту «Школа чемних» (розробник Г. Бондаренко), було підготовлено мультфільми «Балакучі сороки», «Ввічливі сніговики», «Під час перерви».

Для сюжету мультфільму «Балакучі сороки» обрана поведінка учнів, яка манерою спілкування нагадує крикливих сорок. Завданнями мультфільму було: розвиток критичного мислення першокласників; пояснення правил поведінки під час спілкування; формування правил спілкування у школі. Зазначені завдання вирішувалися за допомогою запитань і завдань: «Поміркуй, чому школярів інколи порівнюють із сороками?», «Побудуй відповідь за зразком: Я вважаю... Тому що...Наприклад...Отже,...», «Склади поради балакучим школярам та школяркам». Першокласникам пропонується висловити думку за допомогою методу «ПРЕС».

Сюжетом мультфільму «Ввічливі сніговики» стали доброзичливі сніговики, які демонструють способи ввічливого привітання «Доброго дня», «Добридень. Як справи?», «Радий Вас бачити!», «Здоровенькі були!», «Гарного дня!». Окрема увага приділяється звучанню голосу, тембру, темпу, інтонації. Завданнями мультфільму було: розвиток критичного мислення першокласників; пояснення способів ввічливого привітання;

формування правил спілкування в різних інтонаціях та манерах. Дійти правильних висновків щодо манери спілкування першокласникам допоможуть такі запитання і завдання: «Який спосіб привітання є найкращим для тебе?», «Як ти ввічливо привітаєшся?», «Обміняйся думками разом із однокласниками у групі», «Розробіть свій діалог».

У мультфільмі «Поведінка на перерві» ілюструється ситуація, коли назустріч дівчинці, яка йшла і дивилася собі під ноги, біг хлопчик із м'ячем і ненароком її штовхнув. Дівчинка розсердилася на хлопчика, але коли хлопчик повернувся, підійшов до неї і сказав дещо, після чого дівчинка одразу усміхнулася. Завданнями мультфільму було: розвиток критичного мислення першокласників; формування правил правильного поведіння на перервах; визначення способів вирішення конфліктних ситуацій. Учням пропонується за допомогою запитань і завдань самостійно вирішити проблему в групах: «Що сказав хлопчик дівчинці?», «Поясни, що трапилося з дівчинкою.», «Як би ти вчинив у схожій ситуації?». Першокласникам пропонується знайти рішення за допомогою методу розвитку критичного мислення Fishbone.

Роботу з мультфільмами ми проводили під час навчальних занять за експериментальною програмою «Початкова школа: освіта для життя». Так, під час виконання завдань зошита-посібника «Школа чемних» школярі додатково переглядали мультфільм на екрані телевізора або інтерактивної дошки, на яких демонстрували сюжет, пропонувалися запитання та завдання за змістом мультфільму, можлива схема відповіді. Обговорення шляхів вирішення проблеми відбувалося в невеликих групах (5-6 чоловік), де кожен учень міг висловити власну думку, вислухати думку інших, запропонувати вирішення проблеми. При цьому вислуховувалися всі пропозиції, учні вчилися критично аналізувати, обговорювати переваги і недоліки вирішення, знаходити оптимальне рішення. Учителю наголошувалося на доброзичливому, толерантному ставленні до кожного, критичному обговоренні ідей, думок, а не учнів. Під час обговорення застосовували такі методи, як: «ПРЕС», «Ромашка запитань Блума», Fishbone («рибна кістка»). Далі учні висловлювали своє спільне рішення, або індивідуальне (залежно від змісту завдання), після чого на екрані з'являлася правильна відповідь або поради першокласникам.

Під час роботи з мультфільмом дотримувалися такої послідовності проведення: 1) підготовка до сприймання мультфільму, постановка завдань; 2) перегляд мультфільму; 3) з'ясування емоційного впливу, вражень; 4) розуміння змісту переглянутого; 5) обговорення переглянутого мультфільму в невеликих групах відповідно до поставлених на екрані запитань і виконання завдань за допомогою методу «ПРЕС», «Ромашка запитань Блума», Fishbone («рибна кістка»); аналіз учинків персонажів, з'ясування мотивів учинків героїв, обговорення ставлення учнів до вчинків дійових осіб, виявлення зв'язків із життєвим досвідом першокласників; 6) висловлення висновків, прийняття рішень; 7) правильні відповіді, поради учням від персонажів мультфільму на екрані.

Отже, застосування спеціально створених авторських мультфільмів під час навчальних занять сприяє розвитку критичного мислення першокласників, зокрема: виявляти самостійність, незалежність мислення; протистояти думкам, висновкам, вимогам інших; проявляти критичне ставлення до результатів власної діяльності; знаходити кращі варіанти вирішення завдань; брати активну участь у діалоговій взаємодії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Белкіна-Ковальчук О.В. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.09 – теорія навчання / О. В. Белкіна-Ковальчук ; Волинський держ. ун-т ім. Л. Українки. – Луцьк, 2006. – 21 с.
2. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические произведения / Под ред. А. В. Петровского. – М. : Педагогика, 1979. – 304 с.

3. Горохова І. В. Мовно-комунікативні практики формування критичного мислення в сучасних університетах США : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10 – філософія освіти / І. В. Горохова, К., 2016. – 206 с.
4. Пометун О. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів / автори-укладачі : О. І. Пометун, І. М. Сущенко. – К., 2017. – 96 с.
5. Lipman M. Critical thinking: What can it be? / Matthew Lipman. – Institute of Critical Thinking. Resource Publication. – 1988. – Series 1. – № 1. – 12 p.
6. Stancato F. Tenure, Academic Freedom and the Teaching of Critical Thinking / F. A. Stancato // College Student Journal. September, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://findarticles.com/p/articles/mi_m0FCR/is_3_34/ai_66760558.

*Людмила Туниця
(Ізмаїл)*

НАСТУПНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ МІЖ ДОШКІЛЬНОЮ ТА ПОЧАТКОВОЮ ЛАНКАМИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ПОНЯТЬ

Головною стратегічною установкою в реформуванні сучасної системи освіти, позначеної в національній концепції «Нова Українська школа», є забезпечення реалізації наскрізних змістових ліній на кожному етапі безперервної загальної освіти. У зв'язку з цим актуалізується проблема реалізації принципу наступності між дошкільною та початковою ланками у процесі формування природничої компетентності молодших школярів.

Ключові слова: *принцип наступності, природнича компетентність, природничі поняття.*

The main strategic setting in reforming the modern system of education, as outlined in the national concept «New Ukrainian School», is to ensure the implementation of cross-cutting content lines at each stage of continuous general education. In this regard, the problem of implementation of the principle of continuity between preschool and primary units in the process of forming the natural competence of junior pupils is actualized.

Key words: *principle of continuity, natural competence, natural sciences.*

Вступ до школи – дуже важливий і новий етап в житті дитини. Практичний досвід показує, що далеко не всі діти всебічно підготовлені до того, щоб успішно засвоювати навчального матеріал.

Одним із аспектів навчальної діяльності в школі першого ступеня є оволодіння молодшими школярами вміннями аналізувати, порівнювати і узагальнювати навчальний матеріал. Неабияку роль у розв'язанні даного завдання відіграє курс початкового природознавства.

Закономірне підвищення вимог до рівня та якості природничої освіти підростаючого покоління спонукає до пошуку нових шляхів удосконалення освітнього процесу.

Загальновідомо, що в системі освіти існує тенденція: старша ланка диктує свої вимоги до попередньої. У цьому контексті актуалізується проблема реалізації принципу наступності та перспективності у процесі формування природничих понять в учнів початкової школи.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що проблема вступу дитини до школи і все, що з цим пов'язано, була предметом уваги досить широкого спектру наукових праць у сфері дошкільної та початкової педагогіки (Л.В. Артемова, Т.Н. Байбара, Г.В. Беленька, А.М. Богуш, О.М. Варакута, Н.В. Гавриш, В.П. Кисільова, Н.В. Лисенко, Г.О. Люблинська, Т.І. Поніманська, О.Я. Савченко, Є.І. Тихеева та ін.).

Забезпечення наступності між освітою та вихованням дошкільників і молодших школярів генералізуються ще у науковій спадщині педагогів-класиків (П.П. Блонський, Я.А. Каменський, А.С. Макаренко, К.Д. Ушинський, С.Ф. Русова, В.О. Сухомлинський),

Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення у наукових працях, де висвітлені питання підходів до змісту природничої освіти, відповідності методів навчання віковим особливостям дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (Н. Буринська, Т. Васютіна, М. Войцехівський, В. Ільченко, Н. Коваль, О. Ляшенко, Г. Мігалівська, І. Мороз, І. Опалева, З. Плохій, І. Пронькіна, Н. Румянцева та ін.).

Разом з тим теоретичний аналіз наукових досліджень свідчить, що проблема забезпечення вертикалі наступності перших двох ланок освіти ще недостатньо досліджена й у теоретичному, й у практичному аспектах, зокрема не набули обґрунтування шляхи реалізації принципів наступності та перспективності у процесі формування природничих понять.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні реалізації природничої освіти на засадах наступності та перспективності у навчанні.

Згідно положень концепції сучасного природознавства одним із завдань національної системи освіти є формування в учнів природничо-наукової компетентності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань.

Як зазначено в новій концепції Української школи, компетентність – це динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити подальшу навчальну діяльність [4, с. 10]. Таким чином, наступність дошкільної та початкової загальної освіти визначена нами як змістовний, двосторонній зв'язок, що припускає, з одного боку, спрямованість освітнього процесу дошкільної освіти на вимоги, що пред'являються школою до майбутніх першокласників, а з іншого – опору вчителя початкової школи на досягнуті цільові орієнтири.

На нашу думку, сучасний стан природничої підготовки дітей потребує переорієнтації її змісту від суто навчального до проблемно-розвивального, що зумовлює необхідність реалізації принципів наступності та перспективності як складових системи безперервної освіти.

Тому маємо всі підстави вважати, що зв'язок між змістом освіти та розвитком процесу мислення незаперечний, а психологічно і дидактично обґрунтований відбір цього змісту є базою природничої освіти.

Одним із стратегічних напрямків безперервної природничої освіти є – формування системи природничих понять.

Формування природничого поняття – це складний цілісний психолого-педагогічний процес, компоненти якого в педагогічній практиці тісно переплітаються між собою [7].

Наступність дошкільного навчального закладу і початкової школи у процесі формування природничих понять передбачає опору на знання, вміння, творчі якості та здібності. Тому активному засвоєнню природничих знань із дотриманням принципу наступності сприяють такі методичні прийоми як пригадування, використання завдань із застосуванням попередньо набутого досвіду.

Враховуючи те, що формування природничих понять неможливо досягнути тільки шляхом запам'ятовування визначень і відтворення окремих фактів для цього створюються певні дидактичні умови, серед яких ми вирізняємо забезпечення єдиної лінії педагогічного процесу на етапах дошкільної та початкової ланок загальної освіти.

Обсяг природничих знань, яким повинні оволодіти діти в дошкільлі, досить великий. Однак ці знання емпіричні і формуються лише на рівні первинних уявлень, отже, потребують подальшого уточнення та систематизації. Тому, важливо, щоб дошкільнята сприймали об'єкти природи як суб'єкти.

Для розв'язання цих завдань учневі початкової школи необхідно проаналізувати факти, встановити зв'язки, використати набутий досвід. Усі ці дії виконуються у формі різноманітних прийомів розумової діяльності. З огляду на це, в практиці початкової школи з метою формування природничих понять використовують різні типи пізнавальних завдань, а саме: репродуктивні, частково-пошукові, продуктивні. Організований таким чином процес засвоєння природничих понять, шляхом поступового ускладнення теоретичного мислення школярів, набуває цілісного характеру та забезпечує реалізацію принципу перспективності.

Важливим етапом у розвитку природничих понять є закріплення знань через повторення на основі наявного досвіду. Щоб нові поняття не виявилися ізольованими, важливо на етапі вивчення нового матеріалу між новими визначеннями встановлювати логічні зв'язки.

Саме опорні схеми є однією з доступних форм вивчення природничого матеріалу, як на етапі старшого дошкільного, так і молодшого віку. Опорні схеми є однією з найбільш доступних форм абстракції для молодших школярів. Не дарма психологи (Л.А. Венгер, Л.С. Виготський) називають рівень наочно-образного мислення, якого досягають діти цього віку, наочно-схематичним, основою логічного мислення.

Використання різноманітних схем у природничій освіті дошкільників (схеми-опори, схеми-інструкції, динамічні схеми, схеми-малюнок) дозволяє зосередити увагу дітей старшого дошкільного віку на головному, глибше засвоїти логічну сутність поняття, полегшує засвоєння, запам'ятовування і відтворення навчального матеріалу.

Отже, забезпечення наступності та перспективності процесу формування природничих понять у дітей дошкільного й початкової школи має здійснюватися цілеспрямовано та багатоаспектно, а саме: продовження формування чуттєвого досвіду дітей; застосування в роботі тих методів і прийомів розвитку, виховання і навчання, які знайомі й звичайні для них ще з дошкільного (спостереження, гра, пошукова-дослідна діяльність тощо), використання різноманітних форм організації навчально-пізнавального процесу (екскурсії, позаурочні заняття), надання переваги завданням практичного характеру (вимірювання, дослідження, експеримент, проектування, моделювання тощо).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бакланова Н.Н. Значення опорних схем у формуванні природничих понять / Н.Н. Бакланова // Початкова школа. – 1999. – №2. – С. 44-53.
2. Варакута О. Формування природничих понять в учнів початкових класів / О.Варакута // Початкова школа. – 1999. – №5. – С.20-23.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти. – К.: Шкільний світ, 2011. – 43 с.
4. Концепція нової Української школи [Електроний ресурс]. – Режим доступу: education-ua.org/ua
5. Романенко Л. Наступність природничої освіти в дошкільній – початковій школі – основній школі / Л. Романенко // Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 19-20 листопада 2003 року). – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2004. – С. 101-102.
6. Савченко О.Я. Наступність і перспективність в роботі двох перших ланок освіти / О.Я. Савченко // Дошкільне виховання. – 2000. – №11. – С. 4-5.
7. Уфімцева С. Наступність у творчому розвитку дошкільників і учнів початкових класів / С. Уфімцева // Початкова школа. – 2005. – №12. – С. 39-42.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук Граматик Н.В.

УДК 378.011.3-051:004.738.5(045.7)

Володимир Шевченко, Ірина Маркусь
(Київ)

В УМОВАХ ШВИДКОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА КІНЦЕВИЙ РЕЗУЛЬТАТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ – НЕ ЗНАННЯ, А РОЗУМІННЯ

Сьогодні, в рамках концепції модернізації сучасної освіти, предметом дискусії багатьох учених, педагогів і методистів є питання щодо створення інфокомунікаційного середовища на базі широкого використання високоякісних і високошвидкісних інформаційних і комунікаційних технологій.

Ключові слова: інформаційні технології, ЕОМ, ІКТ, інформаційна компетентність, компетентнісний підхід, інформаційна грамотність та розуміння.

Today, within the framework of conception of modernization of modern education, the article of discussion of many scientists, teachers and methodists is a question in relation to creation of environment on the base of deployment of high-quality and high-speed information and of communication technologies.

Keywords: information technologies, PC, ICT, informative competence, approach, informative literacy and independent educational activity.

Широке розповсюдження нових інформаційних технологій поза сумнівом полегшило доступ кожному користувачеві до найсучасніших та найактуальніших масивів інформації, але разом з тим призвело до того, що людина разом з дійсно потрібною і корисною інформацією отримує безліч абсолютно марної і навіть помилкової інформації, так званого «інформаційного інтернет сміття». В цілому можна говорити про надлишок інформації.

Тим самим, перехід до «інформаційного суспільства» несе в собі не тільки позитивні можливості, але і негативні тенденції, що мало враховуються, зокрема «відступ від мислення». Оказії технократичного мислення призводять, в умовах комп'ютерної революції і переможного ходу по планеті Інтернету, до того, що сьогодні знання часто ототожнюється з інформацією, а замість розуміння говорити про пам'ять.

Як відзначають безліч науковців, «що стосується молодих людей, то вони під час своєї діяльності пов'язаної з здобуттям нових знань та умінь потрапляють в свого роду ножиці, коли знання, що отримуються від вчителя, з підручника, перекриваються потоком хаотичної інформації, що йде, перш за все, з мережі Інтернет та ЗМІ. Причому ця інформація, що не має структурно-змістовного логічного зв'язку, подається не системно, а, як правило хаотично, не просто не вписується в рамки стаціонарної освіти, але є якісно іншим типом, де, зокрема, принципово змінюється поєднання зорового і слухового сприйняття [1, 3].

В результаті останнім часом багато вузів виявили, що інтелектуальний рівень випускників шкіл почав стрімко падати. Людство підійшло до такого моменту свого розвитку, коли воно не встигає усвідомлювати що відбувається в суспільстві і швидко адаптуватися до нього. Інформація є тільки фундаментом знання, вона перероблюється, оброблюється усвідомлюється, упорядковується, зберігається і лише тоді перетворюється на знання. Знання, на відміну від інформації, не трансльовані, вони носять виключно особистісний характер і нерозривно пов'язані із структурами свідомості. Передається тільки незавершена думка і незавершене знання. Незавершеність же знання полягає в тому, що воно вимагає розуміння: його потрібно наростити, збагатити власним досвідом свідомості. Думка, що не зрозуміла, якщо в ній дійсно відсутні прояви розуміння, перестає бути думкою і може бути тільки механічно відтвореним фактом, що і відбувається при заучуванні матеріалу.

Інтенсивне застосування сучасних інформаційних технологій часто призводять до того, що відбувається своєрідний «параліч людського мислення», повне підпорядкування свідомості засобам інтернет-технологій.

Комп'ютер відучив молодь не тільки писати і слухати, але і говорити. Це вже виявляється в деяких вузах, коли студент, знаючи на іспиті відповідь, соромиться говорити вголос. Дуже захоплюючись комп'ютеризацією, ми позбавляємо молодь можливості самовираження, а це веде людину до ізоляції, робить її самотньою та безпорадною. [2, 4].

З проблемою розуміння учень постійно зіштовхується коли отримує нові знання. Кінцевий результат освіти – не знання, а саме розуміння. Ця істина справедлива для всіх часів, але сьогодні проблема розуміння гостра, як ніколи. Кризу розуміння бере свій початок в надлишку інформації. Великий об'єм отримуваної інформації погано впливає на розвиток інтелектуальних здібностей.

У всіх трактуваннях поняття «розуміння» є інваріативне ядро – виділення істотних зв'язків, що визначають деяку цілісність. Розуміння досягнуте, якщо в результаті отримана деяка цілісність (цілісне знання). Іншими словами, зрозуміти можна тільки цілісний об'єкт. І процес розуміння характеризується рухом від цілого до часткового і назад.

Отже, в підході до навчання, спрямованому на розуміння, текст повинен бути спеціальним чином структурований з метою додання йому властивостей цілісності, а учень спеціальним чином зорієнтований на виявлення властивості цілісності матеріалу, що вивчається.

Але, як відзначають багато вчених, розуміння виникає тоді, коли є активне навчання, є діалог, оскільки мислення нерозривне від мови, і в цьому суть діалогічності розуміння. Тому, щоб націлити навчання на розуміння, необхідним є наявність діалогу або його модифікації, але щоб він виник, потрібна певна організація навчального матеріалу. При реалізації у вузі процесу навчання, спрямованого на розуміння, може виникнути ряд проблем: певні обмеження дають встановлена програма навчання, регламентований час, плановані результати навчання, потрібні інші засоби навчання, форми організації процесу навчання і тому подібне.

Освіта за допомогою комп'ютера створює всі умови для вирішення цих проблем, потрібно лише правильно ними скористатися. Процесом навчання за допомогою комп'ютера, організованим по традиційній схемі, є послідовний і контрольований порядок з чітко заявленими стадіями і їх результатами: від сприйняття до запам'ятовування і потім тестового контролю. Але діалогічність навчання при цьому відсутня. Для успішної відповіді на тести не треба володіти розвиненим мисленням: глибоко розуміти матеріал, розуміти приховані значення, метафори, досить пам'ятати інформацію про предмет і механічно її застосовувати. Тому необхідне створення при навчанні проблемних ситуацій, тобто таких ситуацій, при яких, з одного боку, відбувається усвідомлення деякого незнання, а з іншого боку, виникає потреба подолання цього незнання.

Такі проблемні навчальні ситуації виступають умовою, засобом для пізнання, пов'язані з конкретизацією фактів, встановленням змістовних зв'язків, з виявленням незнання, породженням сумніву.

Окрім проектної діяльності для створення пізнавальних навчальних ситуацій можна використовувати проблемні лекції і проблемні семінари. Проблемні лекції і проблемні семінари повинні передувати заняттям-тренінгам, їх основна мета – добитися розуміння студентами ключових питань модуля. Проблемні лекції повинні читатися найбільш кваліфікованими і досвідченими викладачами, які володіють прийомами діалогового навчання. Основним і початковим компонентом діалогового навчання окрім хорошого володіння матеріалом є уміння ставити питання. Без питань неможливе засвоєння нових знань.

Сприйняття не повинне зводитися тільки до зорового сприйняття інформації, необхідно застосовувати і слуховий і кінестетичний канали. Відомо, що особистості між собою сильно

розрізняються по тому, який сенсорний канал в них є переважаючим: виділяються візуали, аудіали і кінестетики. Комп'ютерне навчання, як правило, віддає перевагу першим, дискримінуючи останніх.

Дуже важливим для отримання розуміння є етап відтворення. У багатьох учнів розуміння досягається тільки після того, як вони проговорять навчальний матеріал кілька разів. Саме цим можна пояснити давно відмічену педагогами ефективність роботи учнів у парах чи бригадах. Проте при комп'ютерному навчанні цей етап найчастіше відпадає. Відповіді на питання тесту ніяк не можна назвати відтворенням. З цієї ж причини усні іспити дають значно більше користі.

Як ми бачимо, навчання із застосуванням інфо-комунікаційних технологій не є панацеєю. Воно має ряд істотних недоліків та обмежень. З цих позицій ці технології слід застосовувати у освітньому процесі досить обдуманно, не замінюючи звичайне аудиторне навчання, а доповнюючи його. Проте саме по собі використання нових інформаційних технологій ще не робить освіту ефективним. Тому при проектуванні і впровадженні таких технологій необхідно націлити та спрямувати процес навчання на розуміння, для чого необхідно докласти багато зусиль психологам, педагогам, методистам, викладачам та і державі в цілому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Жалдак М.И. Система подготовки учителя к использованию информационной технологии в учебном процессе. – Автореферат дис. докт. пед. наук. – М., 1989. – 48 с.
2. Зязюн І.А. Наукове осмислення освітнього простору культури в педагогічній теорії // Імідж сучасного педагога. Науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2006. – №5–6. – С. 12–16.
3. Кремень В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті і формування інформаційного суспільства// Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2006. – №6. – С. 5–9.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.

УДК 74

Світлана Шквір
(Теребовля)

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ – ДІЄВИЙ ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті аналізується формування пізнавальної активності студентів шляхом використання інтерактивних технологій навчання.

Ключові слова: *пізнавальна активність студентів, інтерактивні технології навчання.*

Законодавством України освіту визнано як загальнонаціональний пріоритет у розвитку суспільства і держави. Система освіти сьогодні найбільше впливає на формування громадянина-патріота, забезпечує збереження досягнень вітчизняної освіти і науки та підготовку фахівців нового покоління, здатних творчо працювати в нинішніх економічних умовах.

Питання формування пізнавальної активності студентів відносяться до числа найбільш актуальних проблем сучасної педагогічної науки і практики. Це зумовлено новими завданнями, які висунені сьогодні освітніми реформами перед вчителями та викладачами. А саме, готувати молоде покоління, яке пристосується до стрімких змін, що відбуваються в

освіті, з активною позицією в життєвих обставинах, критичним, творчим мисленням, здатне до розуміння інших людей та співпраці з ними.

Сьогодні багато викладачів зіштовхуються з проблемою, що студенти мають низький рівень знань, низьку активність у навчанні, не вмють чітко формулювати свої думки, не усвідомлюють необхідності в оволодінні новими знаннями та вміннями. З іншого боку, студенти відчують потребу в активній діяльності, яка веде до надбання знань, розуміють, що без знань не можна успішно організувати життя, професійну діяльність, правильно мислити, правильно діяти.

Орієнтиром для сучасного навчання учнів і студентів є пошук нових засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності, використовуючи різноманітні форми її організації та методичні підходи до освітнього процесу. Адже успіх у навчанні багато в чому залежить від розвитку пізнавальних здібностей людини – її уваги, пам'яті, сприймання і уяви. Загальновідомо, що «традиційне навчання» побудоване з опорою на пам'ять учнів та студентів. Такі психічні процеси, як уява та мислення, що слугують основою розвитку творчої активності, самостійності та ініціативності, є другорядними компонентами традиційного навчання.

Ідеї активізації навчання висловлювались вченими протягом всього періоду становлення та розвитку педагогіки, перш ніж вона сформувалася в самостійну наукову дисципліну. До засновників цих ідей активізації відносять Я.А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, Г.Гегеля, К.Д.Ушинського та інших.

Хоч існування певних засобів покращення навчання спостерігається з давніх-давен, необхідність активізації навчальної діяльності учнів та студентів визнається на державному рівні не так давно – лише у 70-ті ХХ століття.

Питання активізації навчання стало предметом дослідження багатьох вчених, які у своїх працях висловлюють ідею необхідності підвищення рівня навчально-пізнавальної діяльності учнів та студентів, конкретизують поняття активізації, розробляють концепцію проблемного навчання, створення та вдосконалення окремих методів активізації.

Розкриття сутності та основних показників пізнавальної активності неможливе без виявлення наукових підходів до поняття «активність».

Поняття «активність» походить від латинського «activus» і означає діяльний, енергійний, ініціативний. Тобто, людина з такими рисами характеру прагне до живої участі в усьому, виявляє себе в діяльності.

«Активність» у більшості словників розглядається як здатність людини до свідомої трудової та соціальної діяльності. Активність проявляється у творчості, вольових діях, в спілкуванні. Інтегративна характеристика активності – активна життєва позиція людини, яка проявляється в її принциповості, послідовному відстоюванні своїх поглядів, ініціативності, діловитості, психологічному налаштуванні на діяльність.

Відомий український психолог Г.С.Костюк у статті про активність в «Педагогічній енциклопедії» дає істотне доповнення до визначення поняття «активність»: «здатність змінювати оточуючу дійсність відповідно до власних потреб, поглядів, цілей». Як особливість особистості людини активність знаходить вияв в енергійній та ініціативній діяльності, в праці, навчанні, громадському житті, в різних видах творчості, спорті».

Таким чином, активність визначається через діяльність, вказує на її характер на ставлення суб'єкта до діяльності.

Деякі психологи вважають що «активність» – це надзвичайно високий етап «діяльності», бо «активність» властива всьому матеріальному світові» [3, с. 142].

Ряд науковців визначає активність як рису характеру людини, М.О.Данилов вважає за недолік те, що в дослідженнях активність часто розглядається в плані засвоєння знань, а не як риса особистості.

Що ж до педагогіки, то поняття «активність» тут має відображати мету, зміст цієї науки, мати чітку педагогічну спрямованість, разом з тим враховувати досягнення й інших наук.

В.І. Лозова в цьому контексті визначає активність «як рису особистості, що проявляється у стані готовності до самостійної діяльності, у якості її здійснення, виборі оптимальних шляхів досягнення поставленої мети виявляючи тим самим ставлення до конкретної діяльності». В.І.Лозова наголошує на тому, що «активність передбачає певний психологічний стан суб'єкта, що виникає на основі потреб, мотивів, інтересів. Активність породжується при цьому суперечностями як внутрішніми, так і зовнішніми». Саме це проливає світло на механізм організації активної діяльності студентів, зокрема в умовах інтерактивних технологій: тільки при створенні певних діалектичних суперечностей можна сподіватися на позитивну динаміку активності суб'єктів навчання.

У літературних джерелах немає однозначного визначення пізнавальної активності, а у психологічній та дидактичній науках немає єдиного підходу до тлумачення поняття «пізнавальна активність».

Р.А. Нізімов зазначає, що пізнавальна активність – це риса особистості та вибіркова діяльність індивіда. Він перераховує такі ознаки пізнавальної активності студентів: вольові дії, діяльний стан, посилена пізнавальна діяльність, всебічний глибокий інтерес до знань, напруженість уваги. [7, с. 34-35]

Спільним у дослідженнях педагогів і психологів є те, що вони характеризують пізнавальну активність через діяльність, підкреслюючи, – поза діяльністю пізнавальної активності не існує.

Спираючись на праці психологів і педагогів, переконуємося в тому, що найбільша ефективність освітнього процесу досягається в умовах активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. На зміну окремим формам та методам активного навчання, що є пріоритетним засобом активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, приходять нові освітні технології навчання. Однією з таких технологій вважають інтерактивні технології навчання (ІТН)

Слово «інтерактивний» (від анг “interact”, де “inter” – взаємний, “act” – діяти) означає здатність взаємодіяти або знаходитися в режимі бесіди, діалогу (наприклад, з комп'ютером), або ким небудь.

Інтерактивні методи можна розглядати як більш сучасну форму активних методів. На відміну від активних методів – інтерактивні зорієнтовані на більш ширшу взаємодію учнів та студентів не лише з викладачем, але й один з одним. Інтерактивне навчання – це взаємонавчання, у якому студент і викладач – рівноправні суб'єкти.

Інтерактивне навчання має конкретні та прогнозовані цілі, одна з яких – створення комфортних умов навчання, при яких той, хто навчається, відчує свою у спішність, інтелектуальну самостійність, що робить продуктивним сам процес навчання.

Особливість інтерактивного навчання в тому, що в ході навчання практично всі студенти виявляються залученими до процесу пізнання, вони мають можливість аналізувати те, що вони знають, розуміють та думають з цього приводу. Інтерактив виключає домінування однієї думки над іншою, ґрунтується на позитивному діловому спілкуванні. У ході діалогового спілкування студенти (учні) вчаться критично мислити, вирішувати складні проблеми, аналізувати певну інформацію, зважувати альтернативну, приймати дієві рішення, брати участь в дискусіях, в спілкуванні з іншими людьми.

Накопичений вже сьогодні в Україні та в європейських країнах досвід засвідчує, що інтерактивні технології навчання сприяють інтенсифікації навчального процесу, та активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів та студентів. Для цього необхідно:

- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу, зробити засвоєння знань більш доступним;
- самостійно знаходити можливі ресурси для вирішення проблеми;
- виробляти стратегію досягнення цілей та планувати конкретні дії;

- навчитись формулювати власну думку, та правильно її виражати, доводити власну точку зору, аргументувати й дискутувати;
- навчитись слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації;
- вчитись будувати конструктивні відносини, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, і прагнути діалогу;
- знаходити спільне розв'язання проблеми;
- розвивати вміння проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих задумів.

Отже, головна мета сучасної педагогіки полягає в тому, щоб пробудити пізнавальну активність студентів, сприяти становленню самостійності думок та діяльності. Для цього учні та студенти повинні підходити до навчання як до творчого процесу, самостійно оволодівати знаннями. А це, в свою чергу, вимагає таких технологій навчання, при яких навчальні заняття супроводжуються і підтримуються засобами, що активізують самостійну пізнавальну активність студентів. Одним з найдієвіших засобів підвищення ефективності пізнавальної активності студентів є використання у навчальному процесі інтерактивних технологій навчання.

В усі галузі нашого життя швидко входять інноваційні технології навчання. Які є однією з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу є впровадження інноваційних технологій навчання. Сьогодні є актуальною підготовка студентів до повноцінного життя в інформаційному суспільстві. Тому, використання інноваційних технологій є пріоритетним в освіті.

Інноваційна діяльність заснована на осмисленні практичного педагогічного досвіду. Ідея втілення інноваційних технологій під час проведення занять передбачає досягнення мети якісного застосування знань, спроможних забезпечити кожному студенту умови для самостійного досягнення цілей. Сучасні інформаційні технології відкривають студентам доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищують ефективність самостійної роботи, дають нові можливості для творчості, знаходження і закріплення професійних навиків і знань, дозволяють реалізувати принципово нові форми і методи навчання.

Інноваційні технології дають змогу поєднувати як інформаційні технології, так і інтерактивні прийоми навчання. Студенти створюють презентації, беруть інтерв'ю, знімають відео, записують аудіо файли, фотографують, працюють з інтерактивною дошкою.

Навчання, націлене на використання інформаційних технологій, допомагає розвиватися, проявляти ініціативу, спрямовує на критичне мислення, дає можливість навчатися від інших, оптимізувати форми і методи навчання методичної роботи.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) зумовив появу нової форми освіти – електронні, тобто навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Основою електронної освіти є електронні освітні ресурси (ЕОР). Під електронними освітніми ресурсами розуміють навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу, або розміщені в комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів.

Електронні освітні ресурси це основний компонент інформаційного освітнього середовища, який орієнтований на реалізацію освітнього процесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій і на застосування нових методів і форм навчання.

ЕОР є складовою частиною освітнього процесу, мають навчально-методичне призначення та використовуються для активізації пізнавальної діяльності учнів та студентів. ЕОР створюють принципово нові можливості для засвоєння освітнього матеріалу, значно підвищують ефективність проведення занять. Використання ЕОР значно полегшує і скорочує

час підготовки викладача до заняття, впливає на форми і методи подання освітнього матеріалу, на методику проведення занять, дозволяє зробити заняття яскравим і не стандартним.

Електронні засоби навчання надають унікальну можливість для самостійної творчості і дослідницької діяльності студентів, які отримують можливість самостійно вчитися.

Використання мультимедійних засобів та інтерактивних технологій підвищує медіа-освідченість учнів та студентів і дає можливість користуватися не обмеженими ресурсами інтернету.

Мультимедійні технології навчання (МТН) представляють собою різновид комп'ютерних технологій, які об'єднують у собі традиційну візуальну інформацію: мову, музику, відео, анімацію, обумовлюючи можливість одночасного впливу на зорові та слухові органи.

Впровадження МТН значно підвищує якість презентації навчального матеріалу, та ефективність його засвоєння, збагачує зміст освітнього процесу, створює умови для тісної співпраці між викладачем та учнями, студентами.

МТН це можливість поєднання логічного та образного способів засвоєння інформації, активізація освітнього процесу через посилення наочності, інтерактивна взаємодія що допомагає управляти поданням інформації, індивідуально змінювати налаштування, вивчати результати, змінювати швидкість подання інформації та кількість повторювань, які мають задовольняти індивідуальні потреби.

МТН забезпечують гнучкість та інтеграцію різних типів мультимедійної інформації. В результаті залучення в навчальний процес МТН учень (студент) стає суб'єктом комунікативного спілкування з викладачем, що сприяє розвитку його самостійності й творчості в навчальній діяльності.

До прийомів що сприяють розвитку інтерактивної пізнавальної діяльності можна віднести:

- створення ситуацій, під час вирішення яких учень (студент) повинен відстоювати свою думку, наводити аргументи і докази, використовуючи при цьому свої знання та вміння;
- ставити запитання викладачу та своїм товаришам, з'ясовувати незрозуміле;
- самостійно виконувати завдання, розраховані на опрацювання додаткових джерел;
- знаходити не одне, а кілька самостійних рішень;
- практикувати науково-пошукову та творчу роботу.

Інтерактивні прийоми навчання, які варто використовувати на заняттях:

➤ Метод ділової гри – сприяє практичному застосуванню набутих в творчій діяльності студентів.

➤ Гра – одна з форм активізації навчальної діяльності студентів, під час вивчення будь-якої теми.

➤ Гра-тренінг – ефективна при виконання великої кількості вправ, засвоєнні нового матеріалу.

➤ Бліц-турнір – ефективна форма для фронтального опитування теми;

У процесі проведення ділових ігор студенти на практиці закріплюють знання, що одержали за час навчання.

Серед інноваційних методів навчання значне місце займають активні методи навчання. Для активізації навчально-виховного процесу застосовуються різноманітні засоби і прийоми. Організація пізнавальної діяльності в ігровій формі має свою самостійну функцію в навчальному процесі, яка не може бути виконана іншими засобами. На ігровому занятті відбувається закріплення і поглиблення знань, які були отримані під час занять. Але головна функція ігрового заняття – навчання в дії, і чим ближче ігрова діяльність до реальності, тим вище пізнавальний ефект.

Рольові навчальні ситуації мають не тільки пізнавальне значення, а й допомагають виявити і скорегувати недоліки та прогалини в знаннях студентів.

Однією з форм активізації пізнавальної діяльності учнів (студентів) є метод проектів і відеопроєктів.

Навчальний проект дає можливість учням (студентам) виконувати значну роботу самостійно у групі або індивідуально, максимально використовуючи власні можливості. Участь у проектній діяльності дозволяє проявити себе, спробувати власні сили, застосувати знання, презентувати досягнутий результат, почуватися «корисним». Проект передбачає самостійну дослідницьку роботу учнів (студентів), в процесі якої вони спільно працюють, розробляють методи дослідження, використовуючи інформаційні ресурси мережі інтернет.

Створення відеопроєктів є однією з найулюбленіших форм роботи учнів та студентів на заняттях. Під час створення відео проектів потрібно чітко визначитися з темою та типом роботи. Відеопроєкт надає учням (студентам) можливість побачити, усвідомити і проаналізувати свої помилки.

Серед технічних новинок, що приходять сьогодні в освіту, особливе місце посідають інтерактивні дошки – комплекс обладнання який дозволяє викладачу зробити процес навчання яскравим, насиченим, динамічним. Інтерактивна дошка це сенсорний екран, приєднаний до комп'ютера, зображення з якого передає на дошку проектор. Спеціальне програмне забезпечення дозволяє працювати з текстами, аудіо та відео матеріалами, інтернет-ресурсами. Інтерактивна дошка надає унікальні можливості для ефективної роботи викладача і студента.

Основні переваги роботи з інтерактивною дошкою полягають в тому, що вона підсилює подачу матеріалу; надає більше можливостей для взаємодії та обговорення в аудиторії; робить заняття цікавим та захоплюючим завдяки різноманітному та динамічному використанню ресурсів; розвиває мотивацію і надає такі можливості, які традиційні підручники надати не можуть.

Вона дозволяє задіяти майже всі органи чуття студентів поєднуючи друкований текст, графічне зображення, рухоме відео, аудіо запис, створюючи «віртуальну реальність» справжнього спілкування.

Інтерактивне навчання відкриває для студентів можливості співпраці зі своїми ровесниками, дає змогу реалізувати природне прагнення людини до спілкування, сприяє досягненню вищих результатів засвоєння знань і формуванню вмінь і навичок. Інтерактивне навчання дозволяє значно збільшити обсяг засвоєння матеріалу.

Використання лише зорової та слухової пам'яті не достатнє для засвоєння інформації. Основне кредо інтерактивного навчання:

Коли я чую, бачу, обговорюю і роблю,
Я починаю розуміти,
Я набуваю нових знань і навичок.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ахияров К.Ш. Правдин Ю.П. Формирование познавательной активности студентов в обучении: учебное пособие / Башкирский пединститут, Уфа, 1988. – 80 с.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Изд. Иностраннх и национ. словарей. – Т. 1. – 1955. – С. 9.
3. Демин М.В. Проблема теории личности. – М., 1977. – С. 142.
4. Коган В.З. Понятие «активность личности» как категория социальной психологии // Некоторые проблемы личности: Сб. аспирантских работ. – М., 1971. – С. 116.
5. Лозовая В.И., Камышанченко Е.Н. Формирование познавательной активности школьников. – Белгород: Изд. БелГУ, 2009. – С. 25.
6. Леонтьев А.Н. Проблема деятельности в психологии // Вопросы философии. – 1972. – №9. – С. 104.

7. Низимов Р.А. Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов. – Казань, 1975. – С. 34-35.
8. Український педагогічний енциклопедичний словник / Укл.С. Гончаренко. – Вид. 2-ге. Доповнений й виправлений. – Рівне: Волинські береги, 2011. – 34 с.
9. Дичківська І.М. Іноваційні педагогічні технології: Навч. посібник / Дичківський І.М. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
10. Козак Л. Принципи інноваційної професійної діяльності викладача вищої школи / Козак Л.В. // Педагогіка, 2011. – С. 88–97.
11. Уруський В.І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності: Методичний посібник / Уруський В.І. – Тернопіль: ТОКІПО, 2005. – 96 с.
12. Хаустова О. Формування готовності педагога до інноваційної діяльності як педагогічна проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vitkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp2/upravlenie/haustova.pdf

УДК 378.016:811.111

Альона Щербій, Любов Байдюк
(Умань)

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Найважливішим засобом людського спілкування, без якого існування і розвиток суспільства неможливі є мова. Формування в учнів комунікативної компетенції є невід'ємною складовою структури змісту освіти, базою для якої є комунікативні уміння, сформовані на основі мовних знань та навичок.

Ключові слова: комунікація, діяльнісно-орієнтоване навчання, комунікативний метод.

The most important means of human communication, without which the existence and development of society is impossible speech. Formation of communicative competences in students is an integral part of the structure of the content of education, the basis for which are communicative skills, formed on the basis of language knowledge and skills.

Key words: communication, activity-oriented learning, communicative method.

У 1964 р. в часопису «іноземні мови в школі» було опубліковано статтю методиста Є. І. Пасова «Комунікативні вправи», яка ініціювала велику кількість психолого-педагогічних досліджень комунікативного методу навчання іноземних мов, що полягає в навчанні учнів мовленнєвої діяльності в умовах спілкування, спільного обговорення життєвих і цікавих для них питань, тем, завдань.

Найважливішим засобом людського спілкування, без якого існування і розвиток суспільства неможливі є мова. Якісні зміни характеру міжнародних зв'язків з точки зору практичної та інтелектуальної діяльності людини зумовлюють реальну необхідність вивчення іноземних мов. З цією метою розроблено цілісну Державну національну програму «Освіта» (Україна ХХІ століття), у якій визначено стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективи ХХІ століття [1; 3].

Стосовно впровадження комунікативного підходу у підготовці майбутніх вчителів початкової школи до навчання англійської мови має три основні складники:

- рівень теоретичної поінформованості;
- рівень мотивації до його впровадження;
- рівень практичних навичок.

Кожний з цих складників залежить від чинників, на особливостях яких ми зупинимось детальніше.

Рівень теоретичної поінформованості в упровадження комунікативного підходу включає в себе:

- особистісно-індивідуальний чинник;
- професійний чинник;
- суспільний чинник.

Особистісно-індивідуальний чинник у підготовці майбутніх вчителів початкової школи до навчання англійської мови – це наявність у педагога вмінь скоординувати власну самоосвіту. Аби вчитель мав зрілу мотивацію до самоосвіти й саморозвитку, потрібно, щоб у нього: по-перше, було адекватне уявлення про свою діяльність і особистість і по-друге, щоб він знав ті вимоги, які ставить перед ним як професіоналом суспільство.

Співвідношення особистої діяльності, своєї особистості з ідеальною моделлю вчителя і стане тим стимулом, який спрямовує вчителя на самоосвіту й саморозвиток.

Професійний чинник – це значення основних нормативних документів та шкільного навчально-методичного комплексу, які визначають напрями впровадження комунікативного підходу у викладанні англійської мови. У свою чергу, усі дидактичні та методичні засади і зміст програм мають бути узгоджені з відповідною галуззю Державного стандарту середньої освіти як головного стратегічного документа й відповідною галуззю Державного стандарту середньої освіти як головного стратегічного документа й відповідати основним положенням «Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання».

Комунікативний метод підготовки майбутніх вчителів початкової школи до навчання англійської мови не є самостійним, чітко структурованим методом навчання, оскільки являється швидше збірником ідей з багатьох джерел.

Найбільш вагомий внесок з обґрунтування цього методу зробили його найпослідовніші прихильники і, насамперед, А. Холлидей, Г. Уідоусан, У. Литлвуд (Велика Британія), Г. Е. Піфо (Німеччина), Ю. І. Пассов (Росія), Н. І. Бичкова (Україна). У наступні роки комунікативний метод у підготовці майбутніх вчителів початкової школи до навчання англійської мови був впроваджений у всі рівні освіти, включаючи вищу військову освіту.

Завдяки комунікативній філософії виникло багато інших методик підготовки майбутніх вчителів початкової школи до навчання англійської мови, відомих як навчання майстерності, діяльнісно-орієнтоване навчання та комунікативна методика підготовки майбутніх вчителів початкової школи до навчання англійської мови. Найбільшого значення набула комунікативна методика навчання іноземних мов.

Комунікативний підхід до навчання іноземним мовам учнів, тобто наближення до реального процесу спілкування, є методичним стандартом, розробкою та впровадженням якого займалися вітчизняні та закордонні вчені, починаючи з 60-70-х років ХХ століття, зокрема Б.В. Беляєв, І.Л. Бім, Л.В. Биркун, Г. Відоусан, О.І. Вишневський, П.Б. Гурвіч, Г.О. Китайгородська, У. Літлвуд, Ю.І. Пассов, Г. Піфо, В.М. Плахотнік, В.Г. Редько, В.В. Сафіонова, Т.Л. Сірик, Н.К. Складенко, А.П. Старков, О.Б. Тарнопольський, Д. Хаймс тощо.

Слід відзначити, що поняття «комунікативність» передбачає виокремлення наступних параметрів, які окреслюють конкретні ознаки принципу навчання іноземної мови відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти: 1) ситуативність; 2) мовленнєво-мисленнєва діяльність; 3) новизна; 4) функціональність; 5) індивідуалізація; 6) діалог культур [2, с. 45]. У початковій школі вивчення іноземної мови дозволяє закласти основи комунікативної компетенції, достатні та необхідні для їх подальшого розвитку та удосконалення. Від успішного проходження початкового етапу навчання залежать подальші успіхи у оволодінні предметом в цілому.

Основні завдання, що реалізуються через комунікативні вправи:

- розвиток комунікативної компетенції учнів;

- продуктивне засвоєння навчального матеріалу та розвиток навичок його практичного використання;
- підвищення пізнавальної активності та мотивації навчання в учнів;
- формування критичного мислення учнів;
- збагачення соціального та комунікативного досвіду школярів;
- виховання особистостей як громадян демократичного суспільства.

Основою комунікативної компетенції є комунікативні вміння, розвиток яких неможливий без оволодіння мовними засобами та без реалізації усного та писемного висловлювання.

Організація комунікативного підходу до навчання іноземної мови обов'язково вимагає дотримання принципу діалогу культур, що розуміється як:

1) створення навчального середовища, де постійно відбувається зустріч, ознайомлення та здобуття певних знань чужої мови, культури, традицій;

2) впровадження такого змісту навчальних матеріалів у навчальному процесі, що моделює міжкультурний діалог;

3) організація міжкультурного спілкування з носіями чужої культури та мови, стимулювання розвитку толерантності, «міжкультурної чутливості», соціокультурної спостережливості, спроможності змінити перспективу і подивитися на світ очима іншого [4; 5]. Моделювання ситуацій діалогу культур на уроках іноземної мови дає змогу учням порівнювати спосіб і стиль життя людей у своїй країні та країнах, мову яких вони вивчають.

У початковій школі цей принцип реалізується у доборі змісту матеріалів соціокультурної значущості як на традиційних уроках іноземної мови, так і в активній позакласній діяльності: передусім познайомитись з іншомовним ровесником, його повсякденним життям, інтересами, іграми, захопленнями, стереотипами поведінки, а через призму сприйняття іноземця – і з країною, представником якої він є. Тому організація листування та спілкування з носіями іноземної мови в межах іншомовного середовища засобами інноваційних комунікаційних технологій, ознайомлення із іншомовним пісенним, віршованим і казковим фольклором, світом ігор і розваг країни, мова якої вивчається є дієвими інструментами стимуляції пізнання, розкриття творчого потенціалу особистості учня і посилення гуманізації початкової освіти.

Отже, ефективність процесу навчання у молодшому шкільному віці визначають готовність та бажання учнів брати участь у міжкультурному спілкуванні мовою, яку вивчають. Комунікативно-діяльнісний підхід є найефективнішим, оскільки забезпечує дійове, зорієнтоване на особистість навчання іншомовного спілкування. Дотримання на уроках іноземної мови у початкових класах принципів, характерних для комунікативного підходу, сприятиме формуванню і розвитку практичних навичок і вмінь спілкування іноземною мовою молодших школярів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Абасов З. Инновационность в образовании и подготовка учителей / З.Абасов // Almaty: Вестник высшей школы. – 2001. – №4. – С. 7-11.
2. Алексеева А.В. Трансформація змісту підготовки педагогічних кадрів в сучасних умовах // Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства: Матер. міжнар. наук.-теорет. конфер. до 80-ої річниці НПУ ім. М.П.Драгоманова (18-19 жовтня) / А.В. Алексеева / – В.І. – К., 2000. – С.66-69.
3. Альбуханова-Славська К.А. Стратегия жизни / К.А.Альбуханова-Славська. – М.: Мысль, 1991. – 302 с.
4. Ангеловски К. Учителя и инновации: Кн. для учителя / К.Ангелович: Пер. с макед. – М.: Просвещение, 1991. – 159 с.
5. Англійська мова. 1 клас (авт. Несвіт А. М.), ТОВ «Видавництво «Гене́за», 1995. – 227 с.

УДК 373.5:81'243](73+477)

Olha Yunina
(Kyiv)

PECULIARITIES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN AMERICAN AND UKRAINIAN COMPREHENSIVE SCHOOLS

The article reveals the peculiarities of teaching foreign languages in comprehensive schools of Ukraine and the USA. The traditional objectives of teaching foreign languages in education systems of both countries are considered. The problem of foreign language teaching and learning has been reviewed.

Key words: language education, communication, modernization of education, foreign languages, the process of teaching.

У статті висвітлюються особливості навчання іноземних мов у загальноосвітніх школах України та США. Розглянуто традиційні цілі навчання іноземних мов у системах освіти обох країн. Проаналізовано проблему навчання та вивчення іноземної мови.

Ключові слова: мовна освіта, комунікація, модернізація освіти, іноземні мови, процес викладання.

Nowadays Ukraine is at the stage of social development transformation and radical changes in the sphere of education. There are social and political changes in the life of modern Ukraine cause the new trends of pedagogics. According to the Concept of language education in Ukraine, mastery of languages is one of the key means of formation of the human personality which backbone is the full development of oral and written speech and mastering language as a means of communication and knowledge.

Expansion of international relations, the internationalization of social, political and economic activities of Ukraine made foreign languages really popular. This is the impetus for the development of students' needs in learning a foreign language as a general subject at another level.

Increased interest in learning foreign languages is the result of relations of Ukraine with other countries, including the United States. Knowledge of foreign languages provides an opportunity to learn historical and ethnic characteristics and traditions of other countries, cultures and clarify something common and valuable that each national culture has. The desire of countries to use the common information space strengthens the role and importance of a foreign language, which is a necessary tool of communication.

The last decade experience shows that Ukraine and the United States are cooperating closely in different spheres, especially in education. In terms of modernization of education in Ukraine, requirements for knowledge of foreign languages by high school graduates and the ability to use the foreign language as a means of communication are being increased.

Considering the trends of modern language education we can note that the main purpose of a foreign language is to be a means of communication of students due to the following established communication skills: speaking, listening, reading and writing [1, p. 54]. However, the main purpose of learning a foreign language is not only language competence. Another important point is the ability of students to communicate, mastering the skills of their practical application, knowledge of geographic and cultural realities of the language and etiquette. It is very significant to teach students both to receive information that interests them and comprehend it logically, give personal assessment. It is necessary to teach students to communicate, i.e. to think and share their opinions with others. The study of the US experience reveals the interplay of home and American educational processes, offers an important reference point and source of correction of educational policy.

The following scientists dedicated their pieces of work to the problem of the learning of foreign methods of teaching foreign languages: V. Rauschenbach, L. Scherba, G. Vedel, K. Hanshyna, I. Rakhmanov. H. Rogova, D. Dzhalalov, A. Klymentenko determined the content of teaching foreign languages in high school in their research works. V. Arakin, N. Mamuna, A. Lubarska,

I. Bim, N. Halskova, I. Hruzynska, A. Mirolubov, A. Moskalska, Y. Pasov, A. Solovova, V. Tsetlin studied practical aspects of learning a foreign language. It seems expedient to study and comprehend the relevant international experience.

The scientific works of the foreign scholars (R. Ellis, J. Clark, W Bennet) have a considerable interest in the sphere of study of educational process organization, forms and methods of teaching; theoretical concept of teaching foreign languages (L. Bachman, K. Jones, R. Lado, G. Miller, N. Palmer, N. Sweet, N. West); modern educational technologies of training organization (G. Brown, D. Larsen-Freeman, R. Carter, B. Melvin, S. Green, Ch. Broomfit).

The aim of this article is to examine the peculiarities of the process of teaching foreign languages in comprehensive schools in Ukraine and the USA.

For some historical reasons, education is not mentioned in the US Constitution. So, there is no unified state system of education, and administration of public education is entrusted to states, which have the right to determine its structure on their own [2, p. 8]. Each state has its own school management bodies, the members of which are not teachers but businessmen, bankers and officials. The states are divided into school districts, different in size, money funds, etc. [3]. Thus, there are no strict federal standards for schools in the USA and a school system varies depending on the state.

There is no unified curriculum at all stages of education in American schools, as well as there are no unified textbooks. Each school district works out its own recommendations on teaching time, prints the programs on specific subjects and deals with financing of schools.

Most children in the United States receive free secondary education in public schools, although there are also private schools, and about three percent of children are taught at home (homeschooling) [4, p.18].

In fact, in most secondary schools, pupils learn foreign languages, but this subject is not the basic one. It can be optional or elective. Thus, not all children learn a particular foreign language. In addition, pupils who live in areas with low socio-economic status and rural areas have far fewer opportunities to study foreign languages. Private primary schools offer to study foreign languages three times more often than public schools [5, p. 108-109].

Many Americans do not think that it is necessary to learn other languages, as English has become worldwide, and now it is used in international trade and in many spheres of human activity.

However, most American schoolchildren start learning a foreign language very early, sometimes in elementary school. Then they continue studying foreign languages in high school. But the overall result is that teaching of foreign languages has a limited and uncoordinated character that prevents most students from learning a foreign language fluently.

So, what foreign languages are taught in the United States? The most popular, of course, is Spanish. It is also the most applicable one. Depending on the budget, different schools are able to hire teachers of different languages: French, Chinese, Japanese, Russian, Portuguese, German. Latin is compulsory in Catholic schools. There are also Polish, Ukrainian, Korean schools. Almost any language can be offered if there is a demand. The curriculum includes at least one foreign language. Some "rich" cities offer an option of 8 different language programs. Three Chinese dialects (Mandarin Kantonyz, Shuang) are taught. The Indochinese language is also learnt. Among foreign languages that are taught in American schools, Polish, Ukrainian, Armenian, and Arabic are popular.

Several factors affect mastering foreign languages in the United States. The main disadvantage of modern American school language education is the fact that children begin to learn a foreign language at a fairly late stage of education. Another factor is that the majority of foreign language programs are poorly organized and ineffective.

In Ukraine, studying and being educated is considered prestigious. Four general foreign languages are taught in Ukrainian comprehensive schools. More than 80% students study English, others - German, French, and Spanish. But English is dominant. This is a global trend. But in recent years, attention is drawn to the study of oriental languages. Many schools offer students to study Chinese, Japanese, Vietnamese, Turkish, Arabic, Hindi, and other languages.

The basic principles of teaching in high school in Ukraine are regularity and intensity. The process of intensive learning involves the continuous work of students at a given rhythm to achieve the ultimate goal of each year of study. A student has the opportunity to plan classes and their intensity independently.

Two foreign languages are compulsory to study in Ukrainian schools, one of which is English.

Knowledge of English is compulsory for each student. But in addition to English, Russian, French, German, Polish, Italian, Spanish, Romanian, Tatar, Turkish, Chinese, Japanese are also studied.

The school stage of language education is multi-levelled (primary, secondary, high). Each degree is characterized by specificity depending on the status of the learned language, the goals and objectives of the course, communication needs, age characteristics of students.

The main purpose of language education in elementary school is to ensure the general development of students, to develop their motivation to learn languages, to develop their ability to listen and understand speech, to learn to read and write, to build practical skills (including communicative) on the basis of accessible language theory.

In secondary school, linguistic education contributes to raising the level of intellectual development of students. At this stage, they learn a holistic system of knowledge of the language, which becomes the basis for the formation of the necessary skills. The quality of foreign language learning achievements for secondary school graduates must be in line with the B-1 level.

The peculiarity of profile language teaching in high school is to distinguish between philological and non-philological areas. The philological profile is aimed at deepening the linguistic competence of students, forming their scientific outlook, penetration into the essence of linguistic reality, which functions in speech. The non-philological course of mastering the language is aimed at improving the communicative competence of students [6, p. 44-45].

Due to frequent changes in the system of Ukrainian education, the level of knowledge of foreign languages among high school students is not high. As one of the problems of imperfect knowledge of a foreign language is the lack of competent teachers. Ukraine sets itself the task of providing the highest quality education in the world. But today, the real quality of education in Ukraine has fallen sharply.

Thus, it can be said that the study of relevant foreign language teaching experience in the United States comprehensive schools is very useful for improving the efficiency of the learning process of foreign languages in Ukrainian comprehensive schools.

We see prospects for further study of the problem in finding the best ways to improve the process of foreign language teaching in Ukrainian comprehensive schools.

SOURCES AND LITERATURE

1. Практикум з методики викладання англійської мови у середніх навчальних закладах: Посібник. Вид. 2-е, доп. і переробл. / Кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2004. – 360 с.
2. Spillane J., Halverson R., Diamond J. Towards a theory of leadership practice: a distributed perspective // *Journal of Curriculum Studies*. – 2004. – N 36 (1). – P. 3–34.
3. American Council on the Teaching of Foreign Languages. (2011b). Standards for Foreign Language Learning: Preparing for the 21st Century. Retrieved from http://www.actfl.org/files/public/StandardsforFLLExecsumm_rev.pdf.
4. Wiese, Anne-Marie, and Eugene Garcia. "The Bilingual Education Act: Language Minority Students and US Federal Educational Policy." *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 4.4. 2010.
5. Першукова О. О. Державна мовна політика США з навчання іноземних мов у контексті формування світогляду школярів / О. О. Першукова // *Педагогіка і психологія*. – 2011. – № 3 (72). – С. 103–112.
6. Осипенко Е. О. Організація навчально-виховного процесу з англійської мови у 2012 / 2013 навчальному році: інструктивно-методичний лист / Е. О. Осипенко. – Миколаїв: ОППО. – 2012 – 48 с.

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

Надія Баган
(Дрогобич)

ДІТИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ: ЩАСЛИВІ ЧИ НЕЩАСНІ?

У даній статті розповідається про вплив та наслідки дистанційних сімей на розвиток особистості.

Ключові слова: дистанційні родини, емоційна близькість, синдром емоційної депривації, сімейні ідеології, девіантна поведінка, трудові емігранти, референтна група.

*«Живу, расту – а ти цього не бачиш,
Нас захопила круговерть життя...»
Н.Боднарчук*

Новим соціальним феноменом сучасності можна вважати появу в Україні дистантних сімей трудових мігрантів. Значна кількість громадян нашої країни у пошуках кращого життя для себе та своїх рідних зважаючи на свій соціально-економічний стан, ситуацію в сім'ї та безліч інших причин, виїжджає працювати за кордон. На роботу їдуть як чоловіки, так і жінки віком від 25 до 50 років. Кожен сьомий українець – заробітчанин.

Згідно із статистичними даними, лише 6% із них не мають дітей. Більшість мігрантів має двоє або троє дітей. Тобто, якщо Україну покинуло сім мільйонів громадян (і це лише офіційні дані), *без батьківського піклування нині живе приблизно 7,5-9 млн. неповнолітніх.* Практично в кожному класі є один, двоє або й троє учнів, у котрих мама, тато, а іноді і двоє батьків перебувають на заробітках за кордоном.

Таким чином, батьки, які їдуть за кордон, щоб забезпечити майбутнє своїх дітей, часто неспроможні контролювати їхнє сьогодення. З одного боку, можливість сімей мігрантів отримувати вищі доходи завдяки матеріальній підтримці позитивно впливає на стан здоров'я дітей, завдяки покращенню якості харчування, можливості отримати вищу освіту, розвивати свої здібності, розширювати кругозір подорожуючи світом тощо. З іншого боку, – неможливість повною мірою реалізовувати виховну функцію, сутність якої полягає у передачі дітям соціального досвіду у процесі їх входження в систему суспільних відносин, знань, орієнтацій, норм поведінки, умінь і навичок, необхідних для моральної життєдіяльності. Адже тільки повноцінне сімейне виховання розвиває здібності, здорові інтереси та потреби дитини, формує правильний світогляд, позитивне ставлення до праці, сприяє прищепленню гуманних моральних якостей, розумінню необхідності дотримуватися правових і моральних норм життя і поведінки.

В окремих випадках проявляються позитивні зміни у поведінці дітей із дистантних родин – формування самостійності, відповідальності, зростання поваги до батьків, їх праці, зароблених коштів. За умов наявності стійкого механізму заміни відсутності батьків та відповідального догляду за дітьми, вони можуть розвиватися правильно і стати зрілими. Однак, як показує практика, ці випадки поодинокі.

Але, якщо догляд осіб, які замінюють батьків, неправильний або нестабільний, або діти зазнають насильства, тоді дитина розвивається з психічними проблемами.

Зокрема діти трудових мігрантів часто переживають вплив, який травмує психіку. Психотравма виникає через те, що найосновніші люди в їхньому житті, тобто батьки, не проживають разом із ними. Той факт, що найрідніші люди приїжджають лише періодично, викликає відчуття нестабільності, через непостійність або недоступність бажаного значущого дорослого, який мав би забезпечувати стабільну емоційну підтримку, якої не компенсують

тимчасові приїзди батьків.

Крім цього, дуже часто є незадоволеною й потреба в емоційній близькості, оскільки замінити спілкування з матір'ю і батьком не завжди спроможний хтось із родичів, а тим більше інший дорослий. Вкрай негативно позначається те, що потреба у безумовній любові, тобто в усвідомленні дитиною, що вона є цінністю для своїх батьків, теж є незадоволеною. Отож, той факт, що батьки залишають дитину саму, підриває впевненість у значущості дитини для батьків.

Особливо гостро відчуває дитина відсутність матері, внаслідок чого виникає загроза виникнення синдрому емоційної депривації, який спричиняє брак істинної стійкості в житті людини, позбавленої в дитячому віці належної емоційної підтримки, яку неможливо компенсувати за рахунок подарунків чи фінансового забезпечення.

Діти трудових мігрантів відчують сум за батьками, неможливість звернутися до них за порадою, пригніченість, нестачу батьківської любові та ласки. Після від'їзду одного з батьків за кордон у дітей частіше всього виникає глибокий депресивний стан, небажання спілкуватися з рідними та друзями, особливо з мамою чи татом, які поїхали. Причиною є почуття покинутості та відсутності ідеального образу людини, яка забезпечує турботою.

З іншого боку, ці діти відчують велику відповідальність та провину за те, що батьки поїхали заробляти гроші, важко працюють днями і ночами задля них, щоб їм краще жилося, щоб вони отримали хорошу освіту. Як наслідок внутрішніх суперечностей, що виникають у цій ситуації, в дитини з'являється почуття розчарування, апатії, власної меншовартості.

Крім того, дитина стає дратівливою, тривожною, агресивною, у неї можуть з'явитися думки про самогубство, вона нікому не довіряє і навколишній світ стає для неї чужим. Для такої дитини характерні проблеми у міжособистісних стосунках, стресові стани, підвищений рівень тривожності, замкнутість, нерішучість, недовіра до оточення. Своєю чергою це зумовлює виникнення в дитини проявів неврозоподібної симптоматики (розладів сну, апетиту), психосоматичних захворювань.

Часто виникають проблеми і у відносинах між дітьми та дорослими, які опікуються дитиною, хоча, на думку опікунів, рівень довіри дітей до них доволі високий. Однак проведені дослідження все-таки виявили проблеми у взаєминах між дітьми та дорослими: відсутність авторитету опікуна у дітей та, як наслідок, неслухняність, неспроможність опікуна замінити батьків, прагнення контролювати дитину, обмеження самостійності, невиконання обіцянок, формалізація відносин, психічне насильство, а подекуди й фізичне.

Той факт, що дитина не слухається дорослих, свідчить не тільки про невихованість дитини або неповагу до дорослих. Це також може бути проявом відсутності педагогічних навичок в осіб, які доглядають за дитиною, низького рівня педагогічної культури в цілому і зокрема в ЛЮДЕЙ похилого віку.

Із від'їздом одного чи обох батьків змінюється соціальне оточення дитини, звички та цінності. Знижується виховний потенціал сім'ї, фактична здатність до виховання дітей з урахуванням конкретних соціальних обмежень, збалансованості матеріальних і нематеріальних ресурсів сім'ї. Зниження батьківського авторитету, зміна сімейної ідеології внаслідок зміни ціннісних орієнтацій веде до зниження якості соціалізації молодого покоління. Прогалини у вихованні призводять до порушення формування особистості.

Так, за свідченням експертів, до від'їзду батьків для дитини було найважливішим становище батьків у суспільстві, місце проживання сім'ї, навчання у престижній школі, висока успішність у навчанні дитини. Після від'їзду батьків система ціннісних орієнтацій дитини змінюється: стають більш важливими модний одяг та манера модно одягатися, можливість та вміння «красиво» жити, поїздки дитини за кордон.

Щодо навчання, то успіхи та невдачі дітей у звичайних сім'ях перебувають під постійним контролем дорослих. Таким чином, у дітей формується пізнавальний інтерес, почуття відповідальності, інтенсивне нормування самостійності, опанування прийомами самовиховання, вольової поведінки, що підкріплюється та задовольняється людьми, які

оточують. Однак відсутність сприятливих умов, тривала розлука з батьками може спричинити зниження мотивації до навчання, погіршення успішності, появи в дитини негативізму, упертості, неорганізованості, імпульсивності поведінки.

Загалом діти трудових мігрантів мають ті ж проблеми, що і їхні однолітки: труднощі в соціалізації, навчанні, побудові взаємин із протилежною статтю тощо. Але через відсутність батьків у них виникають додаткові проблеми: переживання за батьків, неспокій, самотність, страх, надмірні намагання самоствердитися. Нерідко це проявляється в девіантній поведінці, конфліктах. Проблеми, які вирішує звичайна дитина в сім'ї через поради батьків, діти трудових мігрантів не завжди можуть розв'язати у своєму соціальному оточенні, а до відповідних фахівців (вчителя, класного керівника, психолога), вони не звертаються. Причинами цього є відсутність довіри до вчителів, упевненість, що допоможуть тільки батьки або члени сім'ї, незнання про наявність психолога або соціального педагога у школі та можливість проконсультуватися в них. Приблизно половина дітей трудових мігрантів не бачить у педагогічних працівниках осіб, які здатні допомогти їм у вирішенні поточних проблем.

Діти, які не відчують контролю з боку дорослих, більш схильні до проявів девіантної поведінки: стають агресивнішими, починають пропускати школу, скоюють дрібні правопорушення (наприклад, пошкодження шкільного майна), є учасниками бійок, тобто порушують громадський порядок. Маючи достатню кількість грошей, які їм надсилають батьки з-за кордону, вони стають клієнтами комп'ютерних, нічних клубів, починають курити та вживати наркотичні речовини, алкоголь, підпадають під вплив вуличних банд, торговців наркотиками. Окрім того, якщо поведінку дитини не контролювати належним чином, чого власне не можуть здійснювати батьки, вона стає безвідповідальною, а з часом у неї слабшають, а то й зовсім зникають установки самоконтролю.

Соціально-психолого-педагогічні труднощі, яких зазнають діти за умов розриву родинних зв'язків, тривалої розлуки з батьками, призводять до негативного сприйняття реалій і оточення. Дитина починає шукати ідеал, авторитет, референтну групу, часто у просоціальних чи навіть асоціальних молодіжних середовищах. Все більший відсоток дітей трудових мігрантів стає так званими «дітьми вулиці». Окрім того, утворюється своєрідна і доволі чисельна каста «утриманців» – молодих працездатних людей, які вважають за краще для себе жити за надіслані їм кошти від батьків. Для своїх ровесників вони стають вагомим доказом того, що заробляти гроші можна виключно за кордоном. Іншими словами – формується наступне покоління трудових мігрантів.

У той самий час є випадки, коли батьки зникають за кордоном і діти опиняються без жодних засобів до існування, більше того, вони навіть не мають офіційного статусу сироти або напівсироти. У будь-якому випадку такі діти поступово відмежовуються від суспільства, не бачать перспектив для себе та не мають мотивації застосувати зусилля для того, щоби стати повноцінними членами суспільства. Будучи довгий час без батьківської опіки, діти та молодь мають недостатньо відповідної компетенції, щоб закінчити навчання та працювати за якоюсь спеціальністю у майбутньому.

Водночас доречно підкреслити, що наслідки відсутності таких впливових агентів соціалізації, як сім'я в цілому чи батьків, можуть виявитися вже в дорослому віці, наприклад, через проблеми в налагодженні емоційних зв'язків з іншими людьми, у почуттях невпевненості й ненадійності. Позбавлені особистого досвіду сімейного проживання, діти мігрантів невідворотно стикатимуться з проблемами під час створення власної сім'ї.

Навіть у випадку, коли особливих девіацій у соціальній поведінці дитини трудових мігрантів не виявляється, доречно враховувати потенційну загрозу їх виникнення у подальшому житті. Зазначимо, таких дітей потрібно оточити турботою та увагою. Навіть якщо вони дуже добре поведуться та навчаються, їхня психіка, безумовно, травмована та постійно зазнає перенапруження. Тому будь-яке необережне зауваження, нетактовне звернення вчителя, навіть жалість вчуття з боку оточення, – все це може важко переживатися,

висікаючи непередбачувані наслідки.

Дослідники солідарні в тому, що від'їзд одного чи обох батьків негативно впливає на дитину, що проявляється в різноманітних проблемах (Табл.1.)

ПРОБЛЕМИ	ОЗНАКИ
Психологічні	✓ підвищений рівень тривожності, агресії; ✓ замкнутість; ✓ нерішучість; ✓ пригнічений стан; ✓ дратівливість; ✓ недовіра; ✓ небажання спілкуватися з рідними та друзями, особливо з мамою чи татом; ✓ почуття розчарування, апатії; ✓ негативна та нестійка самооцінка ("Я – концепція»); ✓ поява думок про самогубство; ✓ афективні поведінкові реакції; ✓ емоційна холодність; ✓ порушення процесу ідентифікації; ✓ зниження когнітивних функцій (затримка мовного розвитку, порушення зосередженості уваги тощо) ✓ поведінкові розлади (розгальмованість поведінки, асоціальна поведінка тощо).
Фізіологічні	✓ затримка фізичного, моторного розвитку; ✓ прояви неврозподібної симптоматики (розлади сну, апетиту); психосоматичні захворювання.
Соціальні	✓ соціальна дезадаптація; ✓ труднощі у взаємостосунках з найблищим оточенням (сім'я, родичі, однокласники, вчителі) та засвоєння соціальних ролей у міжособистісних стосунках; ✓ затримка розвитку навичок сомообслуговування; ✓ відсутність економічних знань; ✓ пасивна життєва позиція; ✓ відсутність адекватної мотивації до створення власної сім'ї; ✓ проблема у професійному самовизначенні; ✓ складнощі у прийнятті рішень.
Педагогічні	✓ неповага до дорослих; ✓ відсутність мотивації до навчання; ✓ зниження успішності; ✓ порушення шкільної дисципліни; ✓ проблема організації дозвілля; ✓ зміна ціннісних орієнтацій; ✓ поширення споживацьких настроїв; ✓ впертість; ✓ неорганізованість; ✓ імпульсивна поведінка; ✓ демонстративна поведінка; ✓ делінквентна поведінка; ✓ адиктивна поведінка; ✓ не сформованість відповідальності за власні дії.

Отже, залишаючись без батьків, діти позбавлені повноцінного батьківського виховання та уваги, що може призвести до суттєвих змін у їхній поведінці, цінностях, появи низки наслідків, які звичайна дитина вирішує в сім'ї через поради батьків. Діти трудових мігрантів не завжди можуть розв'язати їх самостійно, саме тому потребують кваліфікованої соціально-педагогічної допомоги та підтримки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Миколайчук М.І., Мединська Ю.Я., Підлипна Л.В., Ліпська В.С., Кріцак Л.П., Ковальчук Л.М., та ін. Психолого-педагогічний супровід трудових мігрантів. Зцілюючи рани. – Львів, 2014. – 450 с.
2. Винославська О.В. Льдські стосунки: навч. посіб. для вищ. навч. закл. / О.В. Винославська, М.П. Малигіна; Нац. техн. ун.-т України «Київ. політехн. ін-т». – 3-тє вид., переробл. і доп. – К.: Копм'ютерпрес, 2010. – 141 с.

УДК 378.22:316.647.5

Анжела Горянська, Ігор Пісоцький
(Ніжин)

КОМУНІКАТИВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ

У статті аналізується зв'язок професійної адаптації з толерантністю як її чинником та внутрішнім ресурсом суб'єкта діяльності і стосунків. Доводиться, що оптимальні умови для успішної професійної адаптації у соціальному аспекті стосунків створює розвинена комунікативна толерантність особистості.

Ключові слова: професійна адаптація, адаптивна толерантність, комунікативна толерантність, толерантність до невизначеності, фрустраційна толерантність.

The article analyzes the connection of professional adaptation with tolerance as its factor and internal resource of the subject of activity and relations. The article argues that the optimal conditions for the success of professional adaptation in the social aspect of relations are created by the developed communicative tolerance of the individual.

Key words: professional adaptation, adaptive tolerance, communicative tolerance, tolerance to uncertainty, frustration tolerance.

Під професійною адаптацією розуміється вироблення оптимального режиму цілеспрямованого функціонування особистості в нових або змінених умовах праці та середовища. Цей процес спрямований на оволодіння суб'єктом сукупністю професійних і соціальних ролей, функціональною і нормативною складовими обраної діяльності та посади (професійний аспект адаптації); активне пристосування до умов соціального середовища, прийнятих в організації форм і способів взаємодії, традицій, норм і правил поведінки у конкретній соціально-професійній групі (соціально-психологічний аспект). Адаптацію проходять і новачки (первинна адаптація), і ті співробітники, що змінюють своє місце в посадовій ієрархії (вторинна адаптація). Метою професійної адаптації є створення умов для поєднання інтересів особистості з інтересами організації, виробничого колективу. Управління цим процесом є одним з важливих напрямків роботи кадрового менеджменту із забезпечення організації оптимізації витрат на персонал і підвищення ефективності професійної діяльності та компетентності працівників.

З точки зору психології адаптація – це послідовність психологічних реакцій суб'єкта на об'єктивну ситуацію (зовнішню, або внутрішню), що відображають пристосувальну

поведінку, необхідну для вирішення специфічного завдання. Сучасний стан розробки психологічних проблем адаптації характеризується неоднозначністю і суперечливістю, взаємопроникненням зарубіжних і вітчизняних підходів. Це пов'язано як з об'єктивною складністю самого явища адаптації, так і з трансформацією соціально-економічних та соціально-психологічних відносин, що наповнює новим змістом розуміння професійної й соціально-психологічної адаптації: з'являються нові фактори й умови, що впливають на успішність цього процесу, змінюються вимоги до необхідного рівня, з'являються нові сфери застосування психологічних концепцій адаптації.

Теорія психологічної адаптації розвивається в руслі різних підходів і галузей: психоаналізу, гуманістичної, когнітивної психології, біхевіоризму та небіхевіоризму, психофізіології, психології праці, менеджменту. Основоположниками розробки адаптаційної проблематики прийнято вважати Г. Сельє, П. Анохіна, Р. Баєвського, Ф. Меєрсон, В. Казначєєва, С. Казначєєва, В. Медведєва, А. Юревіц, М. Яницького та ін. У руслі розуміння адаптації як процесу формування суб'єктом когнітивних стратегій щодо подолання стресогенної ситуації було визначено континуум стратегій адаптації між успішною адаптацією і дезадаптацією (Ф. Василюк, В. Ганзен, Л. Дика, Т. Крюкова, С. Розенцвейг та ін.). В організаційній психології та теорії менеджменту розробляється концепція професійної адаптації (А. Карпов, В. Тернопіль, Ю. Поваренко). Підхід до адаптації, пов'язаний з толерантністю як індивідуальною рисою, що сприяє успішній адаптації, представляють Г. Бардієр, В. Бойко, А. Гусєв, Н. Капустіна, Д. Леонтьєв, П. Лушин, Л. Мітіна, Г. Олпорт, А. Реан, Г. Солдатова та ін.

Толерантність як стійка властивість особистості сприяє успішному пристосуванню людини до різноманітних ситуацій, їх зміни, а також емоційно вираженому прийняттю індивідуальних відмінностей людей, які її оточують. Вона виявляється на психофізіологічному та соціально-психологічному рівнях. Показником психофізіологічної толерантності індивіда є знижений поріг чутливості, що убезпечує його від сильних і тривалих страждань, спричинених дією фрустраторів. С. Розенцвейг визначає фрустрацію як більш або менш стійку індивідуальну характеристику людини, особливістю якої є нездатність пристосуватися до ситуації стресу, і протиставляє їй толерантність як "здатність подолати фруструючу ситуацію без втрати психобіологічної адаптації" [4, с. 4]. Отже, міра фрустраційної толерантності полягає у збереженні цілісності й неушкодженості організму і залежить від психофізіологічних, статевих, темпераментних, вікових особливостей індивіда. При цьому не відбувається порушення адаптивних можливостей людини, організм функціонує за рахунок підвищення порогів чутливості, а не на шкоду власному здоров'ю. Психофізіологічна толерантність є фактором, який стабілізує систему як із середини, так із зовні. Якщо ставлення людини до фруструючих обставин є адекватним, а способи подолання фрустрації відзначаються гнучкістю, це характеризує її як зрілу особистість, професіонала.

Адаптивна толерантність на індивідуально і соціально-психологічному рівні стосунків об'єднує три складові: реалізм у сприйнятті оточення (перцептивна складова), бажання людини адаптуватися до оточення (мотиваційна складова) і здатність адаптуватися – приймати оточення таким, яким воно є (регулятивна складова). За Л. Мітіною [6], здатність до адаптації залежить від емоційної стійкості індивіда. З одного боку, її забезпечує здатність адекватно оцінити реальну ситуацію, а з іншого – можливість передбачити вихід із ситуації. На соціально-психологічному рівні толерантність стає внутрішнім ресурсом особистості, що може реалізуватися в різних системах: "Я", "Я – Інший", перебувати в актуальному або потенційному стані, ґрунтуючись при цьому на єдиній готовності й здатності позитивно і продуктивно вирішувати складні завдання взаємодії" (Н. Капустіна [2, с. 67]).

В. Бойко зазначає, що успішність адаптації конкретної особистості до індивідуально-своєрідних особливостей інших людей залежить від комунікативної толерантності, яка визначає міру терпіння нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, рис та вчинків осіб, з якими їй доводиться взаємодіяти. "Вона поєднує в собі певні тенденції, що обумовлені комунікативними установками особистості, її життєвим досвідом, рисами

характеру, моральними принципами, станом психічного здоров'я. За усім цим стоїть система ставлень особистості до інших людей, їх поведінки, до себе, до впливів інших людей на себе, до життя взагалі" [1, с. 70]. Комунікативна толерантність має різні рівні прояву: ситуативний (ставлення суб'єкта до конкретної людини з її оточення), типологічний (ставлення суб'єкта до представників конкретної національності, соціального прошарку, професії) та професійний (проявляється стосовно тих соціально-психологічних типів людей, з якими доводиться мати справу за родом діяльності). При цьому, як наголошує В.Бойко, рівень комунікативної толерантності особистості обов'язково позначається на її енергетичному обміні з її соціальним оточенням.

У соціальному плані стосунків адаптивна толерантність може проявлятися в орієнтації на цінності традицій і безпеки та обумовлюватися прагненням уникати конфліктів, слідувати нормам людського співжиття, зберігати позитивні стосунки з оточенням. Основою емоційного фону соціально адаптованого індивіда, який знаходиться під впливом певних факторів на шляху між негативним ставленням і негативними спонуканнями щодо об'єкта толерантності, є нейтральне ставлення, яке свідчить про "...відсутність апріорних упереджень; воно є цілком сприятливим фоном для початку спілкування і здійснення спільної діяльності, в яких і формуються стосунки, засновані на власному реальному досвіді взаємодії" (Д. Леонтьєв) [3, с. 7].

Адаптивні можливості особистості суттєво підвищує відкритість досвіду в контактах з новими людьми, ситуаціями й проблемами, завдяки чому суб'єкт здатний адекватно й неупереджено усвідомлювати нові реалії, не намагаючись втиснути їх у старі когнітивні схеми, тобто може нормально ставитися до суперечностей, виявляє щирий інтерес до відмінностей та готовність змінюватися. Ця здатність лежить в основі толерантності до інформаційної невизначеності. Як соціально-психологічна установка, вона відображає рівень усвідомленості й переживання невизначеності зовнішнього середовища та виявляє тенденцію реагувати на невизначеність тим або іншим способом. П.Лушин в толерантності до невизначеності вбачає "здатність сприймати новизну, нестабільність власного розвитку" й відводить їй роль конструктивного, перехідного феномену, який задає програму подальшого розвитку [5, с. 193]. Г. Олпорт [7] відмічає, що толерантність до невизначеності проявляється у сприйнятливості й гнучкості мислення, у здатності структурувати інформацію й уявляти можливі завершення ситуації та успішно реалізовувати стратегії подолання стресових ситуацій. Протилежною цій властивості є ригідність, тобто схильність до раніше засвоєних пізнавальних і поведінкових стереотипів та неготовність їх оперативно змінювати у разі, якщо реальність перестає їм відповідати.

Для успішної професійної й соціально-психологічної адаптації необхідною умовою є розвинена конструктивна або позитивно-конфліктна толерантність, яка ґрунтується на прийнятті відмінностей та взаємній повазі, орієнтована на пошуки консенсусу, передбачає добровільність взаємовизнання суб'єктів як рівноправних учасників виробничих та соціально-психологічних відносин, що виявляють готовність до розуміння і співпраці на основі згоди, балансування між інтересами сторін (при цьому фактор взаємної корисності є визначальним). У соціально-психологічному плані стосунків конструктивна толерантність характеризується реалістичними поглядами на природу людини, інтернальним локусом контролю, легітимністю рішень і вчинків, розумним прагматизмом, тактовністю, увагою і повагою до партнера, готовністю до компромісних рішень, розвиненими комунікативними вміннями конструктивного розв'язання конфліктних і важких ситуацій, навичками активного й рефлексивного слухання та ін.

З проаналізованих джерел випливає, що зв'язок толерантності з соціально-психологічною адаптацією прямий: чим толерантнішою є людина, тим вищі адаптаційні здібності вона має, і навпаки, високі адаптаційні здібності сприяють підвищенню її толерантності. Тож, виходячи з логіки нашого дослідження, своїм подальшим кроком плануємо емпіричну перевірку даного положення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В. В. Бойко. – М. : Информационно-издательский дом "Филинь", 1996. – 472 с.
2. Капустина Н.Г. Формирование толерантности в структуре этического мировоззрения / Н.Г. Капустина // Известия УГУ. – 2008. – № 60. – Проблемы образования, науки и культуры. – Вып. 24 "Психология". – С. 61–69.
3. Леонтьев Д. А. К операционализации понятия "толерантность" / Д. А. Леонтьев // Вопросы психологии. – 2009. – № 5. – С. 3–16.
4. Лукин С. Е. Тест рисуночной ассоциации С. Розенцвейга. Руководство по использованию / С. Е. Лукин, А. В. Суворов. – СПб., 1993. – 62 с.
5. Лушин П. В. Толерантность к неопределенности как предмет психотерапии : тезисы и аргументы / П. В. Лушин // Журнал практикующего психолога. – 2003. – Вып. 9. – С. 193–197.
6. Митина Л. М. Психология развития конкурентноспособной личности / Л. М. Митина. – 2-е изд. – М. : Моск. психол.-социальный институт, 2003. – 400 с.
7. Олпорт Г. У. Природа предубеждения / Г. У. Олпорт // Век толерантности: науч.-публ. вестник. – М. : МГУ, 2003. – Вып. 5. – С. 11–25.

УДК 371.134

Єлизавета Гусак
(Херсон)

ФАСИЛІТАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглядаються особливості застосування фасилітативного підходу до професійної підготовки майбутніх педагогів.

Ключові слова: фасилітація, педагог, фасилітативний підхід, педагогічна фасилітація.

The article deals with the peculiarities of the use of a facilitative approach to the training of future teachers.

Key words: facilitation, teacher, facilitative approach, pedagogical facilitation.

Сучасна соціокультурна та освітня ситуація в Україні характеризується динамічністю, невизначеністю, мінливістю та малою передбачуваністю. За таких умов зростає роль і значення професійної підготовки майбутніх фахівців в різних соціальних сферах. Ці принципово нові умови висувають перед освітньою галуззю підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів, здатних діяти в умовах сьогодення. Застосування фасилітативного підходу до професійної підготовки майбутніх педагогів є актуальним з огляду на необхідність використання інтерактивних технологій навчання.

Підґрунтям фасилітативного підходу слугують праці: з концепції вільного розвитку людини К. Роджерса; з проблем управлінської діяльності, на основі системного підходу (Л. Орбан-Лембрик, Л. Романкова, В. Шукшунов, Г. Щедровицький); з проблем фасилітації В. Кременя, Л. Петровської, К. Роджерс, Т. Сорочан. В світлі екофасилітативного підходу П.В. Лушин розглядав механізми особистісного змінювання як переходу до нової ідентичності.

Історичний аспект підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти відображено у працях Л. Артемової, З. Борисової, Н. Дем'яненко, Т.Поніманської, О. Проскури, О. Сухомлинської, М. Собчинської. У дисертаційних дослідженнях С. Попиченко,

В. Сергєєвої, Т. Слободянюк, І. Улюкаєвої аналізується генеза фахової підготовки працівників дошкільної галузі [3, с. 1-2].

Поняття *фасилітація* (від англ. Facilitate – допомагати, полегшувати, сприяти) характеризується сукупністю навичок, спрямованих на ефективну організацію обговорення складної проблеми без втрат часу та за короткий термін виконати усі заплановані дії із максимальним залученням учасників процесу [1, с. 72]. Дана фасилітативна організація процесу групової роботи, що спрямована на прояснення і досягнення групою поставлених цілей сприятиме ефективній професійній підготовці майбутніх педагогів під час застосування інтерактивних технологій навчання. Фасилітатор, що керує процесом обговорення, під час проведення заняття, забезпечує успішну групову комунікацію, допомагає групі зрозуміти загальну мету і підтримує позитивну групову динаміку для досягнення цієї мети в процесі дискусії, не захищаючи при цьому одну з позицій або сторін [2, с. 10].

Існують різні види фасилітації. Кожен вид фасилітації відіграє значну роль у процесі самореалізації, саморозвитку та відповідає принципам гуманізму.

Педагогічна фасилітація – вид педагогічної діяльності, який має за мету допомагати студентам в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати їх прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, сприяти особистісному зростанню, розкриттю здібностей, пізнавальних можливостей, актуалізовувати ціннісне ставлення до людей, природи, національної культури на основі організації гуманістичного, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування, атмосфери безумовного прийняття, розуміння та довіри.

Соціальна фасилітація спрямована на поліпшення якості виконання деяких простих і добре засвоєних операцій. Результати дослідження довели, що присутність глядачів полегшує виконання простих, механічних дій, та погіршує виконання складних (К. Фере, В. М. Бехтерев) [2, с. 12].

Екофасилітація – це процес управління відкритою динамічною системою особистості з метою пітримання її у стані саморозвитку.

Розглянувши аналіз характеристик основних видів фасилітації, дає можливість визначити. Фасилітативний підхід – це процес управління ситуацією розвитку наявного потенціалу особистості майбутнього педагога. Педагог – фасилітатор сприяє, фасилітативно супроводжує процес відповідно динаміці учбової або особистої саморегуляції в умовах утруднення. За умов групового розв'язання завдань фасилітатор активізує креативну діяльність майбутніх педагогів, ймовірніше прогнозування та пошукове конструювання [2, с. 11].

При співставленні принципів фасилітативного підходу та підходу традиційних принципів освітньої практики можна виділити ряд особливостей. *Принцип абсолютного позитивного відношення* проти принципу умовно позитивного відношення. В традиційній моделі дії студентів і самого педагога кваліфікуються як успішні тільки в тому випадку, якщо вони відповідають встановленим стандартам авторитетної інстанції. В моделі фасилітативного підходу підтримується право на особисту позицію в рамках колективного суб'єкта. *Принцип переходу «порядок через хаос»* проти принципу поступового змінення. В традиційній моделі педагогічне змінення розглядається як зворотній і лінійний процес на протигагу переходу на більш високий етап розвитку особистості через «хаос», що характеризується ознаками незворотності та нелінійності. *Принцип невизначеності* проти принципу повної детермінації учбово-виховного процесу. Стиль, темп та результати групового процесу важко передбачити. *Принцип колективного суб'єкта* як спільної групової ідентичності, взаємної замученості та розподіленої відповідальності проти принципу індивідуальної відповідальності суб'єкта (педагога або студента), який претендує на повний контроль в учбовому процесі [1, с. 73-75].

У фасилітативному підході важливим є виокремлення технологій та методів, які продуктивно впливають на якість професійної підготовки майбутнього педагогів: метод

проектів, постановка та розв'язання проблемних завдань, дослідницька робота, метод портфоліо, дебати, діалоги, імітаційні ігри, професійні завдання, інтерактивні технології навчання тощо. Застосування фасилітативного підходу в освітній практиці призводить до підвищення ефективності групової роботи, залучення та зацікавленості учасників, розкриття їх потенціалу.

Таким чином, застосування фасилітативного підходу до професійної підготовки майбутніх педагогів сприяє розвитку потенціалу особистості майбутніх психологів, створює умови розвитку фасилітативної компетентності, що підвищить ефективність їх професійної підготовки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Левченко О.О. Формування фасилітативної компетентності студентів-психологів за умов впровадження інтерактивних технологій професійної підготовки / Олег Левченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету: [Збірник наукових праць]. – Вип. 18: Педагогічні науки [За заг. ред. В.Д. Будака, О.М. Пехоти]. – Миколаїв: МДУ, 2007. – С. 70-83.

2. Сорочан Т.М. Фасілітація – нова функція післядипломної педагогічної освіти / Т.М. Сорочан // Освіта на Луганщині. – 2004. – №2(21). – С. 8-12.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Казаннікова О.В.

УДК 316.647.5:159.964.21(640.432)

*Галина Закалик, Євгенія Бондарєва, Наталія Шувар
(Львів)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦІВНИКІВ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ЛЬВОВА

Якість обслуговування включає ряд важливих показників, на які має звертати увагу адміністрація. У ході дослідження виявлено деякі психологічні особливості працівників одного із ресторанів міста Львова.

Ключові слова: *рівень емпатії, комунікативна толерантність, ресторанний бізнес.*

The quality of service includes a number of important indicators, which should pay attention to the administration. In the course of the study, some psychological characteristics of workers of one of the restaurants in the city of Lviv were revealed.

Key words: *level of empathy, communicative tolerance, restaurant business.*

«Місто з запахом кави та шоколаду», «Серце Галицької землі», «Маленький Париж» чи «Український Лондон» – з такими епітетами Львів пізнається туристами. Сфера гостинності загалом в Україні та, зокрема, у Львові розширює свої можливості і у перспективі прагне відповідати світовим стандартам. Це вимагає дивитися по-іншому на підбір персоналу закладу, що забезпечує надання послуг як місцевому населенню, так і гостям міста.

Лише за 2016 рік тут побували понад 2,5 мільйона мандрівників і за прогнозами їх кількість надалі зростатиме на 15-20 % у рік [2, с. 1]. Для нашого міста це добрі прибутки: за даними останнього дослідження львівського Інституту розвитку міста, у середньому один турист витрачає на день перебування у Львові близько 38 євро, сім'ї (двоє дорослих і дитина) доведеться витратити до 300 євро. Більш того, Львів потрапив до п'ятірки європейських міст, рекомендованих туристичним порталом Lonely Planet до відвідання у 2016 р. [5].

Якість обслуговування включає ряд важливих показників, на які має звертати увагу адміністрація і пред'являти до своїх працівників. Вони стосуються надання повноцінних

послуг, зручностей, комфортності, що мають створювати приємне враження в обслуговуванні та задоволеність у клієнта. Серед таких характеристик є доступність отримання послуг (у зручному місці, у потрібний час, без зайвого очікування їх надання), комунікабельність (здатність персоналу при потребі описати замовлення, виконати його швидко і точно), компетентність (володіння персоналом необхідними навиками і знаннями), ввічливість (привітність, уважність і дбайливість персоналу), довірчість (на працівників клієнт може покластися, оскільки відчуває їх дійсне прагнення задовольнити будь-які запити), стабільність і обережність (послуги надаються акуратно і на стабільному рівні), чуйність (відчуття уваги і творчого підходу до вирішення проблем у задоволенні запитів клієнта), безпека (послуги не несуть ніякої небезпеки або ризику і не дають приводу для яких-небудь сумнівів), розуміння та знання відвідувача (працівники закладу прагнуть якнайкраще зрозуміти потреби відвідувача і кожному з них приділяють увагу) [4, с. 25].

Виходячи з цього працівники, які працюють у сфері послуг мають володіти певними психологічними здібностями та характеристиками, що сприятиме максимально високому рівню обслуговування та задоволення потреб клієнтів.

Тому метою нашого дослідження є виявлення деяких психологічних особливостей працівників сфери гостинності на прикладі одного із ресторанів, що знаходиться у самому серці міста Лева. В основу дослідження покладено методики «Діагностика рівня емпатії» (В. В. Бойко) [3] та «Діагностика комунікативної толерантності» (В. В. Бойко) [6]. У дослідженні взяли участь 44 працівники, які мають безпосередній контакт з клієнтами: офіціанти, бармени. Вік досліджуваних 18-24 роки.

На основі проведеного дослідження показано, що загальний рівень емпатії $17,6 \pm 0,58$ бали, що відповідає нижчому за середній. Аналіз даних за різними каналами емпатії показав наступне. Рациональний канал емпатії на середньому рівні у 61% респондентів, низькому – 34% і високому – 5%. Це свідчить, що більшість досліджуваних характеризуються як такі, що здатні спрямовати уваги, сприйняття і мислення на суть будь-якої іншої людини – її стан, проблему чи поведінку. Це спонтанний інтерес до іншої людини, який відкриває «шлюзи» емоційного та інтуїтивного її відображення. У раціональному компоненті емпатії не слід шукати логіку чи мотивацію інтересу до іншого. Людина привертає увагу своєю буттєвістю, що дає змогу емпатуючому неупереджено виявляти її суть.

За шкалою «емоційний канал емпатії» було виявлено 59% респондентів із середнім рівнем емпатії, 32% – із низьким та 9% – з високим рівнем емпатії. Це свідчить, що для більшості працівників ресторану характерне входження до емоційного резонансу з оточуючими – співпереживати з клієнтом, що дає можливість емоційній чутливості «входити» до енергетичного поля партнера, зрозуміти його внутрішній світ, прогнозувати його поведінку і ефективно впливати на епатованого.

За шкалою «інтуїтивний канал емпатії» виявлено 52% з низьким рівнем, 34% – із середнім рівнем і 14% – з високим рівнем емпатії. Це свідчить, що більшість респондентів виявляли низьку здатність «бачити» поведінку партнерів, правильно діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід підсвідомості. На цей рівень можуть покладатися особистості, які мають життєвий досвід і здатні узагальнювати різноманітні дані про клієнта. Очевидно є те, що молоді працівники такого досвіду ще не набули, а тому часто можуть оцінювати клієнта за стереотипами, що може шкодити роботі та успішному обслуговуванню.

За шкалою «установки, які сприяють емпатії» 50% респондентів виявили середній рівень, 27% – низький рівень і 23% – високий рівень емпатії. Цей показник свідчить, що для частини респондентів існують утруднення дії всіх емпатичних каналів, що знижує ефективність загального рівня емпатії. Що стосується частини тих працівників, які виявили низький рівень емпатії за даним каналом і які виявляли, відповідно, намагалися уникнути особистих контактів, вважали недоречним цікавитися іншим людьми чи переконувати себе спокійно ставитися до переживань і проблем оточуючих. Такі умонастрої різко обмежують діапазон емоційної чутливості й емпатичного сприйняття. Водночас, лише незначна частина

респондентів – 23% активно використовували різноманітні канали емпатій, здатні діяти активніше і з боку установок таких особистостей не існує жодних перешкод.

За шкалою «здатність до емпатії» показано, що переважна більшість респондентів виявляла середній рівень 57% або високий рівень 9% і разом з тим для 32% – характерний низький рівень. Проникаюча здатність в емпатії розцінюється як важлива комунікативна ознака людини, яка дає змогу створювати атмосферу відкритості, сердечності, щирості. Так кожний з нас своєю поведінкою і ставленням до партнерів сприяє інформаційно-енергетичному обміну, створює атмосферу розслаблення партнера. Водночас ті працівники, у яких низький показник здатності до емпатії – не спроможні забезпечити нормального відпочинку клієнтам, можуть провокувати атмосферу напруженості і штучності, що стає перешкодою до отримання задоволення від перебування у даному закладі.

За шкалою «ідентифікація в емпатії» виявлено значну кількість респондентів – 57% з низьким рівнем емпатії. Як відомо, ідентифікація – це одна з необхідних умов успішної емпатії [1]. Вона вказує на вміння зрозуміти іншого на основі співпереживань, здатність поставити себе на місце партнера. В основі ідентифікації лежить – легкість, рухливість і гнучкість емоцій, здатність до наслідувань. Поряд цим, 43% опитаних, які виявили середній та високий рівень емпатійності за даним показником здатні забезпечити хороші сприятливі умови перебування клієнтів.

Відповідно аналіз даних за діагностикою комунікативної толерантності показав, що для більшості респондентів характерний середній рівень толерантності. Однак, розкид балів був достатньо широким і складав від 43 до 89, що вказує на те, що для частини з них можливий перехід до інтолерантного ставлення до клієнта.

Особливого значення у даному випадку набувають такі якості особистості як невміння приховувати або згладжувати неприємні враження при зіткненні з некомунікабельними якостями людей (24% респондентів); виявляти схильність «підганяти» партнерів під себе, робити їх зручними для себе (12%); нетерпимість до дискомфортних станів оточуючих (37%); низька адаптаційна здатність до взаємодії з людьми (27%).

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зазначити, що за психологічними характеристиками готовність працівників ресторану до забезпечення гостинності перебуває на середньому рівні. Хоча адміністрації закладу необхідно звертати увагу на толерантне ставлення до клієнта, уміти співпереживати, що звичайно впливатиме на якість обслуговування. Не зайвим буде й проведення тренінгів та навчальних занять для персоналу щодо підвищення емоційної сприйнятності гостей закладу, ввічливості їх обслуговування та поважного ставлення до них.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаревська І. О. Особливості кар'єрних орієнтацій та емпатійних здібностей студентів / І. О. Бондаревська, А. О. Олійник // Наука і освіта. – Одеса, 2012. – № 7. – С. 114–118. – Режим доступу: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/NiO_7_2012/ps/Bond.htm
2. Звіт управління туризму департаменту розвитку (в тому числі ЛКП «Центр розвитку туризму м. Львова) за 2016 р. // Управління туризму Львівської міської ради. Режим доступу: <http://city-adm.lviv.ua/public-information/offices/upravlinnia-turyzmu/zvity>
3. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. – СПб.: Питер, 2004. – 701 с.
4. Сильчук Т.А. Экспертиза якості надання послуг в готельному і ресторанному господарстві [Електронний ресурс] : конспект лекцій для студ. напряму підготовки 6.140101 «Готельно-ресторанна справа» ден. форми навч. / Т.А. Сильчук – К.: НУХТ, 2014. – 107 с.
5. Стадник Г. Львів бореться за іноземного туриста [Електронний ресурс] / Галина Стадник // Deutsche Welle. – 27.05.2016. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/лвв-бореться-за-иноземного-туриста/a-19286143>
6. Технології роботи організаційних психологів: Навч. посібник / За наук. ред. Л.М. Карамушки. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ

У статті висвітлено теоретико-методологічний аналіз перспектив розвитку історико-психологічної науки з урахуванням ретроспективного підходу. Викладено логіку досліджень історії психології в контексті наукової методології. Автором порушено актуальну проблему систематизації історії психології. Застосовуючи спробу еклектичного синтезу в розвитку історії психологічної науки, здійснено прогноз психологічних систем в XXI столітті.

Ключові слова: перспективи, розвиток, методологія, ретроспективний аналіз, логіка досліджень, історико-психологічна наука.

The article deals with theoretical-methodological analysis of the prospects of historical and psychological Sciences taking into account the retrospective approach. Set out the logic of the research history of psychology in the context of scientific methodology. The author discussed the problem of systematization of the history of psychology. Applying the attempt of the eclectic synthesis in the history of development of psychological science made the prediction of psychological systems in the XXI century.

Key words: prospects, development, methodology, retrospective analysis, logic of research, historical and psychological science.

Психологія, як наука здобуваючи самостійність пройшла тривалий шлях, і лише всередині XIX ст. з розрізнених знань вона стала самостійною наукою. Однак і в попередні епохи, в межах філософського знання уявлення про психіку (душу, поведінку) не були цілковито позбавлені ознак науковості, що виникали в надрах інших наук, зокрема філософії, медицини, природознавства, явищах соціальної практики та ін. В даному вічному пошуці людства психологічна думка дедалі більше набувала наукового значення і сили, усвідомлюючи свій власний предмет [1; 2; 4; 5; 9].

У історико-психологічній науці, яка досліджує процес становлення знань про психіку та уявлень, виокремлюють декілька фундаментальних етапів до визначення меж розвитку психології [2; 5].

Розвиток психології поділяють на два етапи: передісторія (кінець першої половини XIX ст.) та історія (з другої половини XIX ст.) [8].

Згідно з першим підходом, психологія має тривалу передісторію і коротку історію, яка починається з другої половини XIX ст. (пов'язана з дослідженнями Еббінгауза).

Представники другого підходу вважають, що розвиток психологічного знання потрібно розділити на три етапи:

1-й етап – донаукова (міфологічна) психологія – коли панували переважно анімістичні уявлення про душу;

2-й етап – філософська психологія – коли психологія була частиною філософії, об'єднана з нею спільним методом (від античності до XIX ст.);

3-й етап – власне наукова психологія, з другої половини XIX ст. (тобто саме тим часом, коли, за Еббінгаузом, починалася вся історія психології). Зокрема, даний період пов'язують із застосуванням у психології об'єктивного методу (експерименту), запозиченого в природничих наук, який дав їй змогу відокремитися від філософського знання. Наковий підхід сьогодні є найпоширенішим. Недолік його у тому, що експериментальну психологію (або наукову) протиставляють усій попередній [2; 3; 6; 7; 8].

Третій підхід – культурологічний – розвиток психологічної науки розглядає в контексті розвитку людської культури загалом. До цього підходу належить вчинкова концепція в історії психології, яку розробив український учений В. А. Роменець [10]. Ідея культурологічного підходу розкриває етапи розвитку психології за історичними епохами: психологія Міфологічного періоду, психологія Античності, психологія Середньовіччя, психологія Відродження, психологія епохи Бароко, психологія Просвітництва, психологія Сцієнтизму (епохи, що бере початок у XIX ст., у якій, до речі, живемо й ми, її назва походить від лат. «scientia» – наука, і відображає ту рушійну силу, яку має наука в сучасній культурі) [1].

Такий поділ історії психології є доцільним, оскільки в психології кожної історичної епохи були суттєві культурно-історичні відмінності, розставляючи акценти на тих чи інших психічних явищах. Психологічна думка від Міфологічного періоду до епохи Середньовіччя наголошувала на ситуативних феноменах, від епохи Відродження до Просвітництва – на мотиваційних, а у XIX – XX ст. – на феноменах дії та післядії. Ситуація, мотивація, дія та післядія є компонентами вчинку як осередку (пояснювального принципу) психології.

Проте, на наш погляд, розвиток психологічної науки можна розглядати також залежно від того, що було її предметом. Саме з цього погляду етапи розвитку психології розглядають під кутом розуміння її предмета. У такому контексті доцільно виокремлювати перший етап, коли психологію розглядають як науку про душу; другий - як науку про свідомість; третій - як науку про поведінку; четвертий - як науку про психіку, що становить єдність свідомого і несвідомого у взаємодії людини зі світом [2]. Пропонуємо розглянути розвиток психологічних уявлень у наступних історичних етапах (таблиця 1.)

Таблиця 1

Основні етапи розвитку історії психології

Хронологічні межі етапу	Предмет та зміст психологічного знання		Методи дослідження психіки	Основні досягнення
Донауковий, до VI ст. до н.е.	Душа – без розкриття її конкретного змісту і функцій		Відсутні	Загальне уявлення про охоронну і активну роль душі
Філософський, VII – VI ст. до н.е. – Кінець XVIII – початок XIX ст.	Антична психологія	Душа – джерело активності тіла, має функції пізнання і регуляції поведінки	Спеціальних методів немає, використовуються методи інших наук – філософії, медицини, математики – при дослідженні змісту і функцій душі	Визначення основних проблем психології, пов'язаних з дослідженням пізнання, активності тіла, способів регуляції поведінки і меж свободи людини
	Психологія Середньовіччя	Душа, дослідження видів активності тіла і особливостей пізнання, перш за все чуттєвого пізнання світу	Поява власне психологічного методу – інтроспекції	Розвиток психофізичних досліджень і перших робіт з психології мас

	Психологія Відродже ння та Нового часу	Свіломість – її зміст і шляхи формування	Інтроспекція і частково логіка – методи індукції, дедукції, аналізу, тощо.	Розвиток раціоналістичного і сенсуалістичного (емпіричного) підходу до психіки, поява перших теорій емоцій та теорії рефлексу, а також першої спроби ввести в предмет психології несвідоме.
Асоціані- стична психологія, кінець XVIII – початок XIX ст. – середина XIX ст.	Свідомість, що складається з, уявлень і почуттів. Таким чином, предмет психології – насамперед пізнавальні процеси, а також (в кінці цього періоду) поведінка	Інтроспекція, логіка, початок використання методів природничих наук, зокрема методу проб і помилок (при формуванні поведінки)	Поява першої психологічної школи, нових підходів до предмета і методів психології, концепції про адаптаційної функції психіки, розвиток теорії рефлексу, природно- наукового підходу до вивчення психіки, подальший розвиток концепцій несвідомого	
Експеримен тальна психологія, середина XIX – початок XX ст.	Елементи психіки, ототожнюється головним чином з свідомістю, їхні зв'язки і закони	Експериментальний метод, а також інтроспекція та аналіз результатів творчої діяльності як людини, так і народу в цілому, поява перших тестів	Поява експериментальної психології, перших теорій «психології народів», нових даних про психічні процеси (насамперед пам'яті). Поява нових підходів до психології, перших симптомів методологічної кризи	
Методологічна криза і поділ психології на окремі школи, 10-30-ті роки XX ст.	Поява кількох предметів психології. Спочатку – елементи психіки (структуралізм), функції психіки, «потік свідомості», глибинні структури психіки (глибинна психологія), поведінка (біхевіоризм), структури психіки (гештальтпсихології), вищі психічні функції та діяльність (радянська психологія)	Поява нових методів, найважливіші з яких – психоаналіз і проективні методи (глибинна психологія), експериментальне вивчення процес навчання, формування зв'язку між стимулом і реакцією (біхевіоризм), експериментальне дослідження пізнавальних процесів і потреб (гештальтпсихології), інструментальний метод (радянська психологія)	Поява перших концепцій особистості, теорії свідомості, у тому числі і зміненої свідомості, теорій навчання та розвивального навчання, творчого мислення. Поява перших експериментальних досліджень особистості, введення в її дослідження культури і соціального оточення як нових парадигм. Розвиток галузей психології	

Подальший розвиток психологічних шкіл, 40-60-ті роки XX ст.	Поява нових напрямків, для яких предмет психології пов'язується з внутрішньою сутністю особистості (гуманістична, екзистенційна психологія), пізнавальними процесами, розвитком інтелекту та етапів переробки інформації (генетична та когнітивна психологія)	Поява опитувальників, нових експериментальних методів вивчення інтелекту, в тому числі й штучного інтелекту	Подальший розвиток теоретичних концепцій у руслі основних проблем психології, розвиток і вдосконалення психотерапевтичних технологій
Сучасна психологія, 60-ті роки – кінець XX ст.	Розвиток предмета психології в рамках окремих психологічних шкіл	Удосконалення методів експериментального дослідження психіки, поява різноманітних діагностичних методик	Поява тенденції до об'єднання, синтезу найбільш значних досягнень окремих шкіл

Ситуація, мотивація, дія, післядія вчинку – це послідовні, із наростанням та збагаченням, історичні рівні становлення психологічних знань. В. А. Роменець пропонує узгоджену з етапами всесвітньої історії періодизацію всесвітньої історії психології. Кожному етапу він присвятив окремий том семитомної «Історії всесвітньої психології». Обсяг і зміст викладеного матеріалу вражають. Учинкова дія – предмет особливої уваги дослідження, на цьому етапі, розуміння історії психології обертає психологічну науку до відкриття того, що має бути [9].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Авсеев П. Из записок по психологии / П. Авсеев // Сборник из лекций бывших профессоров Киевской духовной академии.. – 1999. – №7. – С. 198–276.
2. Акімова Л. Н. Становлення і розвиток вітчизняної експериментальної психології (на матеріалі Південноукраїнського регіону): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.01 "загальна психологія, історія психології." / Акімова Л. Н. – Одеса, 2001. – 48 с.
3. Аристотель. О душе / Аристотель. – Москва: Соцекгиз, 1967. – 265 с. – (Академ-проект).
4. Ананьев Б. Г. О современном состоянии психологической науки в СССР / Б. Г. Ананьев // Советская педагогика. – 2009. – №6. – С. 35–48.
5. Балей С. Про поняття психологічної основи почувань / С. Балей // Записки НТШ, 10-е. – 2012. – №9. – С. 105–115.
6. Белявский И. Г. Проблемы исторической психологии / И. Г. Белявский, В. А. Шкурапов. – Ростов н/Д: Издательство Ростовского университета, 1982. – 224 с.
7. Выготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса / Л. С. Выготский // 3-е. – 2008. – №1. – С. 56–65.
8. Дружинин В. Н. Структура и логика психологического исследования. Москва. Институт психологии / В. Н. Дружинин. – Москва: Институт психологии РАН, 2004. – 412 с. – (3-е).
9. Роменець В. А. Історія психології XVII століття / В. А. Роменець. – Київ: Либідь, 2010. – 348 с. – (2-е доповнене та перероблене).
10. Роменець В. А. Історія психології епохи Відродження / В. А. Роменець. – Київ: Вища школа, 1998. – 520 с.

КЛЮЧОВІ СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСТВА

Професійна адаптація фахівця – це процес активної взаємодії особистості й соціального середовища з метою досягнення таких стосунків між ними, які в найбільшій мірі забезпечують ефективність професійної діяльності та особистісну задоволеність професійною самореалізацією. Структура професійної адаптації включає виробничо-технологічні, соціально-психологічні й особистісні елементи.

Ключові слова: адаптація, професійна адаптація, соціально-психологічна адаптація, соціалізація.

Professional adaptation of a specialist – is a process of active interaction of the individual and the social environment with the aim of achieving such a relationship between them, which to the greatest extent ensures the effectiveness of professional activity, and personal satisfaction of professional self-realization. The structure of professional adaptation includes industrial-technological, socio-psychological and personal element.

Key words: adaptation, professional adaptation, socio-psychological adaptation, socialization.

Економічне та соціальне життя українців істотно змінилося в гірший бік за останні кілька років, заглибилася кризова ситуація на ринку праці, внаслідок цього студенти-випускники відчують гостру потребу в підтримці від викладачів та набутті певних рис, що допоможуть їм адаптуватися до нового етапу життя та реалізувати себе як фахівця. Адаптація до професійної діяльності розуміється як активна взаємодія фахівця і соціально-економічного середовища з метою досягнення таких стосунків між ними, які в найбільшій мірі забезпечують ефективність трудової діяльності, розвиток фахового потенціалу і особистісну задоволеність професійною самореалізацією.

Професійна адаптація – адаптація (пристосування) людини до нових для нього умов праці, яка характеризується досконалим оволодінням вибраною професією або спеціальністю, закріпленням трудових навичок і умінь, що виявляється в стабільному виконанні норм виробітку, високій якості продукції, точності і надійності, творчій активності. Звичайно, професійна адаптація – складний і тривалий процес, а психологія вивчає мотивацію і потреби працівника, досліджує рівень його задоволеність роботою, вплив різних індивідуальних і організаційних характеристик на трудову діяльність.

Адаптацію особистості до об'єктивних умов діяльності можна забезпечити наступними методами:

- вдосконалення або зміна в певних межах окремих властивостей характеру;
- формування стереотипів дій при незмінних особистісних якостях;
- позитивна мотивація до праці;
- вироблення індивідуального стилю роботи.

Потрібно зазначити, що ці методи стосуються тих професій, які ставлять до людини відносні вимоги професійної придатності.

Структура професійної адаптації включає виробничо-технологічні, соціально-психологічні й особистісні елементи.

Професійна адаптація виражається в певному рівні оволодіння професійними навичками та вміннями, у формуванні деяких професійно необхідних якостей особистості, у розвитку стійкого позитивного ставлення працівника до своєї професії. Професійна адаптація виражається в рівні ознайомлення з професійною роботою, придбанні навичок

професійної майстерності, вправності, необхідних для якісного виконання трудових обов'язків.

Для подолання труднощів щодо пристосування до майбутньої професії в навчальному закладі використовують різні педагогічні підходи та форми навчання: тренінги, майстер-класи, семінари, екскурсії та заняття на виробництві, тижні навчальної та виробничої практики, онлайн конференції, вебінари, особистісні розповіді та психологічні опитування. На практиці професійна адаптація відбувається в коледжі таким чином,

1) студенти економічного відділення спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» відвідують з екскурсіям підприємства регіону, де вивчають наближено до практики окремі теми з дисциплін «Комерційне товарознавство», «Ціноутворення», «Охорона праці», «Технологія зберігання і переробки с/г продукції», «Економіка підприємства»;

2) викладачі організовують зустрічі з провідними спеціалістами фіскальної служби, комерційними та виконавчими директорами фірм, працівниками банківських установ;

3) навчальна практика з дисципліни «Комерційна діяльність» проходить на базі гіпермаркету «Епіцентр» (м.Рівне), де випускники набувають необхідних навичок та знань щодо роботи в торговому залі, на складі, під час роботи з клієнтами;

4) особливо важливим моментом адаптації студентів до трудової діяльності є проходження виробничої (переддипломної) практики на базі с/г підприємств регіону, які випускники самостійно вибирають та намагаються за календарним графіком практики працювати дублерами на посадах бухгалтера, працівника складу, менеджера з реалізації продукції, начальника цеху тощо. Звичайно, виникають труднощі з організацією баз практики та доступом студентів-практикантів до робочого місця, тому що більшість підприємств обмежують доступ до внутрішнього документообороту внаслідок конфіденційності інформації та небажання співпрацювати.

Соціально-психологічна адаптація полягає в освоєнні людиною соціально-психологічних особливостей трудової організації, входження в сформовану в ній систему взаємовідносин, позитивному взаємодії з членами організації. Це включення працівника в систему взаємин трудової організації з її традиціями, нормами життя, ціннісними орієнтаціями. У ході такої адаптації працівник поступово отримує інформацію про трудову організацію, її норми, цінності, про систему ділових і особистих взаємин в групі, про соціально-психологічну позицію окремих членів групи в структурі взаємин, про лідерів групи. Ця інформація не засвоюється працівником пасивно, а співвідноситься з його минулим соціальним досвідом, з його ціннісними орієнтаціями. Об'єктивні фактори соціального макросередовища здійснюють вплив на особистість майбутнього фахівця у вузі насамперед через макросередовище – студентський трудовий колектив. Тому важливо пройти успішно соціально-психологічну адаптацію у навчальному закладі, яка стане запорукою трудової адаптації студентів.

Вивчаючи спосіб життя студентів, соціологи розглядають студентський колектив як фактор, що формує спосіб його життєдіяльності. Велике значення для ефективності самоврядування і керування групою, для становлення її колективу має вивчення соціально-психологічних закономірностей колективу, як носія способу життя студентів.

Особливу увагу звертають на розвиток згуртованості й удосконалення внутрішньо колективних і особистих інтересів, організаторських навичок, формуванню єдності колективних і особистих інтересів, формуванню і розвитку практичних навичок роботи з людьми, удосконаленню методів впливу на ділові та особисті якості, формування позитивних якостей майбутнього фахівця.

Аналізуючи відповідь на питання «Хто найбільше Вам допомагає адаптуватися в студентське середовище?», ми виявили, що завідувач відділення сприяє адаптації – 15% опитаних, куратор групи – 20%, інші викладачі – 5%.

Аналізуючи відповіді студентів під час усного опитування, ми виявили, що 29% опитаних вважає, що для становлення дружніх стосунків в групі слід проводити колективні змагання та заняття спортом, 25 % студентів стверджує, що для цього потрібно проводити вечори відпочинку. Однакова кількість студентів (10% та 10%) зазначає, що для становлення дружніх стосунків в групі слід проводити колективні перегляди кінофільмів та походи в театр. 25% опитаних надає перевагу туристичним походам, екскурсіям, подорожам.

Не потрібно забувати про **особистісні елементи адаптації**, про рівень соціальної зрілості випускника, бажання самоствердитися та досягти бажаної мети в житті. Найбільш загальний і об'єктивний критерій соціальної зрілості – початок трудового життя, досягнення економічної самостійності, придбання стабільної професії. Цей підхід можна вважати логічно обгрунтованим, тому що праця – головна сфера людської діяльності. Соціальна зрілість – це і багатомірний процес поступового включення в соціальне життя. Але юнацьке самовизначення не зводиться тільки до вибору професії: молода людина повинна вибрати вид трудової діяльності, супутницю/супутника життя, визначити свій моральний ідеал, виробити визначений спосіб життя. Цей вибір складається не тільки (і навіть не стільки) у тому, ким бути в рамках існуючого поділу праці, скільки яким бути. Не випадково проблема самовизначення осмислюється і переживається юнацтвом насамперед як моральна проблема.

Серед студентів економічного відділення Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України» було проведено анкетування щодо виявлення професійних рис підприємця та їх адаптації до практичних умов на підприємстві, і, взагалі, до реального життя поза стінами коледжу (рис. 1).

Рис. 1. Аналіз анкетування випускників

**Представлено дані за результатами анкетування 2017-2018 н.р. серед студентів економічного відділення спеціальність «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» (за ОПП «Комерційна діяльність»)*

Куратор під час усного особистого опитування виявив що, з 20 комерсантів-випускників, 3 особи вже мають досвід роботи економічного спрямування на фірмі (це 15% від всієї групи), 5 студентів (складає 25% від всієї групи) готові йти працювати підприємцем, стати справжнім менеджером (але все ж їх вибір, на думку куратора, здебільшого продиктований рекламою та модою, аніж внутрішніми спонуканнями. Тому даним студентам було запропоновано уважно проаналізувати чи варто їм витратити свої зусилля на розвиток здатності до управління, але ж для цього буде потрібно пройти відповідний курс соціально-психологічної підготовки); 3 особи взагалі не хочуть працювати за спеціальністю, що складає 15% від опитуваних. І залишається 9 студентів, а це 45% групи, які не знають куди підуть працювати і не відчувають себе підготовленими до реальних умов праці. Тобто

виникає необхідність посилити адаптацію студентів-випускників до своєї майбутньої професії і допомогти їм пройти процес соціалізації.

Соціалізація – процес засвоєння людським індивідом визначеної системи знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати як повноправний член суспільства. Соціалізація включає як соціально контрольовані процеси цілеспрямованого впливу на особистість (виховання), так і стихійні спонтанні процеси, що впливають на її формування. У системі вишів студентство проходить два етапи соціалізації відповідно до двох основних періодів становлення. У період первинної соціалізації відбувається не тільки включення молоді до системи вищої школи, прилучення до нового соціального статусу студента, але і своєрідний соціально-груповий синтез цінностей, привнесених студентами різного соціального походження, що виступає як найважливіший момент становлення соціальної однорідності. Соціалізація другого періоду складається з підготовки студентів до основного соціального статусу, виконанню в суспільстві соціальних функцій інтелігенції (професійної, організаційно-управлінської, культурно-виховної). Все вищезначене підтверджує актуальність проблеми адаптації до трудової діяльності.

Опанування особистістю процесом професійної праці досягається лише в тому випадку, коли праця відповідає природі людини, потребам у професійній самореалізації, активним і стійким властивостям особистості як професіонала. Звичайно, легше і швидше адаптуються ті молоді фахівці, які самі адекватно, з врахуванням реалій професійного середовища обирають, як себе поводити і які дії потрібно чинити, щоб відчувати себе якомога комфортніше у незвичних умовах професійної діяльності.

*Ірина Шиман
(Ізмаїл)*

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Система педагогічної підтримки дітей з особливими потребами в умовах масової загальноосвітньої школи забезпечує повернення дитини з інвалідністю в продуктивне повноцінне соціальне життя. Включення в систему суспільних стосунків. Педагогічна підтримка дітей в навчально-виховному процесі передбачає індивідуальний підхід до дитини із визначенням її сильних сторін для актуалізації здібностей, особистісний розвиток, задоволення соціальних, духовних і моральних потреб дитини із порушеннями розвитку.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, педагогічна підтримка, індивідуальний підхід, адаптація, подолання труднощів.

The system of pedagogical support of children with the special necessities in the conditions of mass general school provides the return of child with disability in productive valuable social life. Inclusion in the system of social relations. Pedagogical support of children in an educational-educator process envisages the individual going near a child with determination of her strong parties for actualization of capabilities, personality development, satisfaction of social, spiritual and moral necessities of child with violations of development.

Keywords: child with the special educational necessities, pedagogical support, individual approach, adaptation, overcoming of difficulties.

Актуальність теми визначається тим, що однією з гострих сучасних соціальних проблем є стан здоров'я дітей та молоді. За даними Міністерства охорони здоров'я України поширеність захворювань у дітей віком до 14 років становить більш ніж 1700 випадків на 10 000 дітей. Стабільно високими є показники дитячої інвалідності. Кількість дітей є близькою до 200 000 осіб.

Ці дані свідчать про негативну тенденцію зростання чисельності дітей з особливостями психофізичного розвитку, що обумовлює необхідність різних форм соціальної допомоги та підтримки таких дітей.

Організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями в останнє десятиріччя присвячено ряд праць науковців як А.Капська, О.Мовчан, Н.Мирошніченко, В.Тесленко, Е.Ярська-Смірнова, та інші

Важливим аспектом інклюзивної освіти є педагогічна підтримка, яка в Україні використовується недостатньо широко порівняно з європейськими державами і США.

Педагогічна підтримка дітей в освіті стала предметом наукового вивчення з кінця 70-х р. XX ст. Для нашого часу характерна інтеграція накопичених теоретичних уявлень щодо педагогічної підтримки у загально-філософському, педагогічному та психологічному напрямках, проте не вироблено єдиного погляду та не створено програми чи методики педагогічного супроводу дітей з особливими потребами під час навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах.

Так, один з дослідників проблеми – Р.Безлюдний зазначає, що формування педагогічної підтримки дітей з особливими потребами відбувалося не лише шляхом організації установ для дітей з порушеннями інтелекту. Одночасно розвивалися установи для навчання та виховання дітей з іншими видами дефектів, деякі з цих закладів виникли набагато раніше за аналогічні установи для дітей та молоді з обмеженими можливостями у Франції, США.

На початку XIX століття сформувалися три основні напрями підтримки дітей з особливими потребами:

- *християнсько-філантропічний* (мета – піклування про інвалідів організаційна форма – притулки, богадільні, будинки піклування);

- *медико-педагогічний* (мета – лікування, виховання й елементарне навчання дітей з вираженими порушеннями в розвитку; організаційна форма – спеціальні відділення при лікарнях, медико-педагогічні установи). Розвиток цього напрямку пов'язують із заснуванням 1844 р. у США Асоціації медичних американських шпиталів для божевільних. Пізніше згадане товариство змінило назву на Американську психіатричну асоціацію [1, с. 287-288];

- *педагогічний* (мета – освіта дітей з порушенням слуху, зору, інтелекту; організаційна форма – спеціальні класи, спеціальні школи).

Науковець С. Зайковська, опираючись на авторів Елайн Гордон та Едварда Гордона (Edward E. Gordon, Elaine H. Gordon) зазначає, що процес надання соціально-педагогічної підтримки вимагає підготовки фахівців у цій сфері діяльності. Таким чином, сьогодні в США існують різні моделі діяльності соціальних працівників в системі підтримки: тьютор, куратор (індивідуальний, груповий, класний), психолог, радник, консультант, консультант з вибору професійного шляху, вчитель компенсуючого навчання, координатор із захисту прав дитини та інші [2, с. 341-343]. Сучасне визначення педагогічної підтримки, на думку С. Попової, передбачає «дію, скеровану на збереження і зміцнення фізичних і духовних сил дитини в життєвоважливих ситуаціях її розвитку. Це дії педагога в системі стосунків, скеровані на надання допомоги в ситуації «тут і зараз» в ім'я особистісного розвитку» [3, с. 56-57].

Основні форми соціально-педагогічної підтримки це:

1. діагностична робота;
2. складання та реалізація індивідуального навчального плану;
3. індивідуальна консультативна та профілактична робота з учнями;
4. педагогічні ради, методичні об'єднання;
5. психолого-педагогічний консиліум;
6. батьківський лекторій;
7. дискусійний клуб старшокласників;

Виділяють наступні види педагогічної підтримки:

- за ступенем участі дорослого – осередня і опосередкована підтримка;
- за часом надання – підтримка, що випереджає, своєчасна підтримка, застережлива післядія;

– за тривалістю – одноразова, пролонгована, дискретна підтримка.

Педагогічна підтримка виходить із проблем дитини, яка має фізичні, інтелектуальні чи комплексні порушення та реалізується значною мірою з позиції педагогічної підтримки, яку Л.Аксенова визначає як «...безперервний педагогічно організований процес соціально-педагогічного виховання з врахуванням специфіки розвитку особистості людини з особливими потребами на різних вікових етапах, в різних верствах суспільства і за участю всіх соціальних інститутів і всіх суб'єктів виховання і соціальної допомоги» [4, с. 13]. Ціль педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в закладах освіти полягає у цілеспрямованій педагогічній діяльності з метою надання допомоги дітям різного віку з різними порушеннями засобами навчально-виховної системи школи, включаючи соціум школи та забезпечення взаємодії із здоровими дітьми; сприяння ціннісному розвитку дитини як особистості в межах її психофізичних можливостей за допомогою комплексу різноманітних педагогічних засобів. Згідно з методичним листом Міністерства освіти, молоді та спорту України від 26.07.2012 №1/9-259 «Про організацію психологічного і педагогічного супроводу в умовах інклюзивного навчання», пріоритетними питаннями освіти дітей з особливими освітніми потребами відокремлюються наступні завдання та потреби педагогічної підтримки:

- 1) враховувати особливості розвитку та фізичні обмеження дитини;
- 2) необхідність адаптації навчального середовища;
- 3) модифікація навчальних матеріалів;
- 4) формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами;
- 5) супровід педагога в організації навчально-виховного процесу психологом.

Аналіз джерел з проблеми дозволив визначити компоненти педагогічної підтримки дитини з особливими освітніми потребами чи іншими труднощами (такими, як розлади поведінки) в умовах масової загальноосвітньої школи. Основними формами є наступні: діагностична, консультативна, практична, прогностична.

Діагностична форма передбачає вивчення особистості дитини і її взаємини із середовищем. Проведене комплексне діагностичне дослідження дозволяє виділити основну проблему, з якою стикається дитина у процесі сприйняття самої себе і наявної неповносправності, дозволяє надати загальну характеристику її особистісного розвитку і стосунків з навколишнім середовищем.

Консультативна форма соціально-педагогічної підтримки дитини з особливими потребами включає організацію консультування даної категорії дітей. Консультації дітей-інвалідів повинні бути індивідуальними, вони спрямовані на подолання тих труднощів, з якими зустрічається дитина.

Практична форма передбачає вибір і реалізацію конкретних заходів, засобів і форм педагогічної підтримки дітей. Реалізація практичного компонента включає декілька етапів: підготовчий, вирішення проблем, що виникають в ході навчання, та супровід.

Головне правило педагогічної підтримки дітей з обмеженими освітніми можливостями – дати можливість подолати чергову перешкоду, розвинувши при цьому інтелектуальний, моральний, емоційно-вольовий потенціал дитини, допомогти їй почуватися здатною на вчинок і самостійне рішення.

Педагогічна підтримка навчання передбачає оптимізацію викладання навчального матеріалу дітям з особливими освітніми потребами у максимально сприйнятливій для них формі, впровадження сучасних педагогічних технологій навчання, забезпечення навчально-методичними матеріалами.

Система педагогічної підтримки в процесі навчання і виховання дітей з обмеженими освітніми можливостями у навчальних закладах повинна базуватися на таких методах:

1. компетентність;
2. командна робота спеціалістів, залучених у процес соціально-педагогічної підтримки;
3. партнерські стосунки із батьками дитини;
4. індивідуальний підхід до дитини;

5. оцінювання досягнутих результатів та їхній аналіз через призму психофізичного стану дитини;
6. формування адекватного «Я-сприйняття»;
7. врахування можливостей дитини та розвиток компенсаторних функцій..

Отже, проаналізувавши зміст та поняття надання педагогічної підтримки для дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх школах, ми можемо визначити мету педагогічної підтримки – допомога вчителя у внутрішній інтеграції та соціальній адаптації незалежно від нозології дитини; використання принципів диференційованого навчання та виховання дітей з урахуванням їхніх компенсаторних можливостей, створення ситуації успіху, адаптація навчальних програм, календарних планів до потреб учнів; упровадження особистісно-орієнтованого підходу до навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами; нестандартні уроки; консультація для батьків та цикл бесід, адаптація робочого місця учня з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх школах.

Відмінність педагогічної від звичайної людської підтримки як особливої професійної діяльності полягає в тому, що педагог може змінити проблему, якщо вона виникла, на освітню ситуацію, створюючи умови для розвитку здібностей дитини. Змінюється освітня система навчання дитини на рівних засадах з іншими, а не дитина під систему. Таким чином, під педагогічною підтримкою дітей з особливими потребами ми розуміємо комплекс педагогічних заходів, скерованих на розвиток особистості дитини, яка має життєві обмеження, обумовлені особливими освітніми потребами, і в ході якої формується адекватне сприйняття власного «Я» і навколишньої дійсності, стійкість до зовнішніх і внутрішніх травмуючих дій, здатність адаптуватися до довкілля й ефективно з ним взаємодіяти. Ми можемо виділити основні форми і методи педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами:

- адаптація середовища;
- адаптація змісту, методів і форм навчальної діяльності;
- адаптація дидактичного матеріалу;
- створення сприятливих умов для взаємодії учня з соціальним середовищем.

В Україні до сих пір досить не конкретним є поняття «інвалід», недосконалі правові засади забезпечення соціальної адаптації людей з функціональними обмеженнями, проте набуває розвитку соціальна модель інтеграції. У межах соціальної моделі допомога дітям та молоді з обмеженими функціональними можливостями передбачає: розширення сфери їх соціальних контактів; створення умов для вільного переміщення; забезпечення різних видів консультування; навчання дітей з обмеженими можливостями в загальноосвітніх школах; допомогу в професійному самовизначенні та працевлаштуванні; розвиток потенційних можливостей інвалідів; створення мережі громадських організацій, які здійснюють різні види соціальної реабілітації та захищають інтереси дітей-інвалідів у суспільстві; залучення волонтерів до роботи з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Головінський І. Педагогічна психологія / І. Головінський. – К.: Аконт, 2003. – С.287-288.
2. Гордон Э. Столетия тьюторства: история альтернативного образования в Америке и Западной Европе / Э. Гордон, Эл. Гордон; [пер. с англ. М. Л. Мельниковой]. – Ижевск : ERGO, 2008. – С.341-343.
3. Попова С. И. Педагогическая поддержка в работе учителя и классного руководителя / С. И. Попова. – М. : Центр «Педагогический поиск», 2005. – С.56-57.
4. Аксенова Л. И. Социально-педагогическая помощь лицам с ограниченными возможностями / Л. И. Аксенова. – М. : Академия, 2001. – С.13.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, старший викладач Холостенко Ю.В.

УДК 159.9:796.01

*Віктор Шинкарюк
(Кам'янець-Подільський)*

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СПОРТІ

У статті розглянуто основні історично - теоретичні погляди що до моделі особистості психолога у спорті. Здійснено узагальнення основних особистісних характеристик які сприятимуть успішній професійній діяльності.

Ключові слова: *особистість психолога, психологія спорту, функції психолога в спорті.*

The article deals with the main historical - theoretical perspectives about the model of personality of the psychologist in sport. Personal characteristics summarize and promote professional development.

Key words: *personality of a psychologist, psychology of sport, functions of psychologist in sports.*

Актуальність. У спорті як і в педагогіці виправдовує себе відома вимога: «Щоб виховати людину у всіх розуміннях треба її знати у всіх відношеннях». У загальній системі наук, які дозволяють зрозуміти природу людини поряд із фізіологією, анатомією та іншими науками особливе місце займає психологія. У підготовці кваліфікованих кадрів фізичного виховання і спорту, велике значення має психологія спорту. Вона являє собою спеціальну галузь психологічної науки і ґрунтується на даних досліджень найважливіших закономірностей гармонійного розвитку психіки спортсменів.

Психологія спорту є прикладною наукою, адже її рекомендації реалізуються в діяльності спортивного психолога, учителя фізичної культури в школі, у роботі тренерів.

Незважаючи на те, що у всіх навчальних закладах нашої країни працюють практичні психологи, нажаль, не кожен спортивний колектив чи спортивна школа мають фахівця із психології спорту. В сучасних умовах функції спортивного психолога виконують тренери, лікарі. Аналіз спортивної діяльності команд, спортсменів індивідуальних видів спорту дозволяє стверджувати що необхідність спортивних психологів є вираженою. Тому, актуальним є питання що до спеціальної підготовки психологів для роботи у спорті. Одним із головних чинників спеціальної підготовки психологів до діяльності є їх психологічна готовність.

Тому метою статті є теоретичне вивчення поглядів та підходів що до психологічної готовності спортивного психолога до професійної діяльності.

Психологічна готовність психолога до професійної діяльності в спорті – це комплекс мотивів, знань, умінь і навичок, особистих якостей, які забезпечують взаємодію психолога з підопічними.

При великому спортивному інтересі до сутності професійної діяльності спортивного психолога необхідно зазначити що психологічна готовність до професійної діяльності одне із питань найменш досліджених у психологічній науці.

Аналізуючи літературні джерела, можемо констатувати що в основі міркувань науковців було покладено функціональний підхід, оскільки готовність психолога до спортивної діяльності визначалась через наявність чи відсутність окремих функцій.

Визначаючи умови формування психологічної готовності спортивного психолога Вачков І.В. із співавторами виділяє такі типи психологів (в основу типології покладено типи науковців Г. Сельє): психолог – загальноновизнаний лідер, психолог – генератор ідей, психолог – систематизатор ідей, психологи які займають соціально-професійні позиції в спорті,

психологи-організатори, психологи-імітатори, психологи-пацієнти, психологи-актори, психологи, що прагнуть творчої самореалізації.

Вачков І.В. відкидав саму ідею створення моделі спортивного психолога. Він вважав, що в одну модель не можна помістити складність і багатогранність цієї спеціальності.

Йому на противагу О. Гринь зауважив що для успіху психологу, перш за все, потрібно відмінно розбиратись у специфіці конкретного виду спорту та мати тривалий контакт зі спортсменами.

Маркова А. К виділяє такі моделі фахівця: професіограму, професійно-посадові вимоги, кваліфікаційний профіль.

Більшість фахівців таких як Блауберг Н.В. та Е.Г. Юдін, А.А. Бота, А.Д. Ганюшкін та інші, стверджують, що професійну готовність спортивного психолога до діяльності підвищує той факт що психолог сам займався певним видом спорту. Він знає специфіку конкретного виду і глибоко його відчуває, використовуючи специфічні, а інколи жаргонні, для цього виду спорту, висловлювання (сленг).

На думку Л. М. Мітіної існує деяка сукупність особистісних властивостей, які сприятимуть психологічній готовності спортивного психолога: успішне засвоєння професійних обов'язків, висока ефективна діяльність, розвиток професіоналізму.

К. Роджерс, Р. Кочюнас важливим компонентом психологічної готовності спортивного психолога вважають особистісну готовність, а саме притаманність таких особистісних якостей: автентичність як прояв відвертості, відкритість, розвиток самопізнання, сила особистості, толерантність, прийняття власної відповідальності за свої дії у ситуації професійного спілкування, постановка реалістичних цілей, емпатія.

У деяких дослідженнях підкреслюється необхідність розвитку для психологічної готовності таких якостей як емоційна стійкість, терпимість, стресостійкість (М.В. Молоканов, Є.Е.Смірнова, І.М. Юсупов).

Серед негативних якостей які заважають здійснювати ефективну професійну діяльність виділяють схильність до синдрому емоційного вигорання, високий рівень тривожності, сором'язливість.

Р. Кочюнас, В. В. Макаров, О. О. Осипова вважають, що у професійній діяльності спортивного психолога не може спостерігатися синдром «вигорання», оскільки це буде свідчити про недостатню емоційну врівноваженість, високу емоційну реактивність, недостатні вміння конструктивно вирішувати ускладнення, адекватно долати емоційні напруження. Тобто, такі психологи не зможуть надати потрібної допомоги спортсменам, адже не вміють використовувати свої знання по відношенню до себе. Цей факт ставить під сумнів їх психологічну готовність до професійної діяльності [2, с. 98].

Структурний підхід що до вивчення психологічної готовності психологів до професійної діяльності у спорті запропонував Бочелюк В. Й.

У структурі психологічної готовності автор пропонує виділяти наступні складові: мотиваційний компонент, когнітивний, операційний, особистісний. Розглянемо детальніше їх характеристику.

Мотиваційний компонент це сукупність мотивів адекватних цілям та завданням професійної діяльності психолога в спорті. Виділяють такі типи професійної мотивації спортивного психолога: адекватний тип (ціннісні орієнтації і пов'язанні з ним мотиви узгодженні з його реальною суспільно-значущою поведінкою); ситуативний тип (вирішальним фактором в діяльності є матеріальні винагородження, престиж професії); конформістський тип (вибір спеціалізації відбувається під впливом референтної групи); компенсаторний тип (зустрічається в осіб які намагаються перебороти слабкі сторони характеру завдяки оволодінню професією).

Когнітивний компонент психологічної готовності – це сукупність знань необхідних психологу для здійснення професійної діяльності. Структура професійної діяльності психолога включає: мотиваційно-орієнтувальний компонент, сукупність

психодіагностичних, розвивальних, корекційних, формуючих, терапевтичних дій, контрольно-оцінювальний компонент [1, с. 112].

Є.П.Ільїн вважає, що для ефективності професійної діяльності спортивний психолог має володіти знаннями в різних галузях психології.

Соціальна психологія допоможе розкрити взаємодію спортсмена і тренера, суперництво і співробітництво у спортивній команді. Вікова психологія вивчає статеві вікові відмінності, роль генетичних факторів і факторів середовища у спортивній діяльності. Педагогічна психологія допоможе підібрати ефективні методи навчання (розчленованого або цілісного використання рухів, найбільш доцільну послідовність у засвоєнні навичок). Знання клінічної і медичної психології дозволять зрозуміти проблеми поведінкових порушень і психічного здоров'я людини. Експериментальна психологія займається дослідженнями питань навчання мотивації, збереження і перенесення засвоєних спортсменами знань і навичок. Психологія особистості досліджує особистісні чинники які дозволять встановити різницю між кваліфікаційними категоріями спортсменів [4, с. 205].

Операційний компонент психологічної готовності - це принципи і технології виконання функціональних обов'язків які реалізуються завдяки професійним умінням спортивного психолога.

Бочелюк В.Й. і Черепехіна О.А. Пропонують виділяти такі функції психолога в спорті: психопрофілактика спрямована на своєчасне попередження відхилень у становленні особистості спортсмена; психодіагностика – як система засобів виявлення особливостей пізнавальної, емоційно-вольової особистісної, комунікативної сфери; психокорекція – як система засобів впливу психолога на особистість спортсмена, робота психолога з метою розвитку особистості спортсмена; психологічна просвіта – заходи психолога з проблем підвищення психологічної компетентності спортсменів, тренерів; психологічна реабілітація та реадптація – комплекс заходів спрямованих на допомогу спортсменам та тренерам після психотравмуючих ситуацій; психологічна експертиза – участь психолога в оцінці інноваційних технологій [1, с. 107].

Особистісний компонент – сукупність важливих особистісних якостей психолога, які сприятимуть його професійній діяльності. Найбільш значущими психологічними якостями спортивного психолога є: аналітико-конструктивний тип мислення, самостійність суджень, емоційно-вольова стабільність, терпіння, стійкість до стресів, вміння адаптуватись до різних умов.

Висновки. Одним з головних чинників у підвищенні ефективності професійної діяльності психолога в спорті є його психологічна готовність до реалізації даної діяльності. Структура психологічної готовності психолога до професійної діяльності в спорті включає ряд компонентів функціонального характеру (мотиваційний, когнітивний, операційний) та особистісний компонент. Не зважаючи на те, що проблема підготовки психологів у галузі спорту є актуальною вже сьогодні, вона потребує значного вивчення і розширення як на теоретико-методичному так і на практичному рівнях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бочелюк В.Й., Черепехіна О.А. Психологія спорту: Навч. посібник / В.Й. Бочелюк, О.А. Черепехіна. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
2. Вачков И.В. Введение в профессию «Психолог»: Учеб. пособие / В.И. Вачков и др. – М.: «МОДЕК», 2003. – 464 с.
3. Воронова В.І. Психологія спорту: Навч. Посібник / В.І. Воронова. – К.: Олімпійська література, 2007. – 298 с.
4. Ильин Е.П. Психология физического воспитания / Е.П. Ильин. – М.: Просвещение, 1987. – 287 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 332.834.4:004.358

Тетяна Марусей
(Кам'янець-Подільський)

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

У даній статті розглядається програмний продукт SAP Business One, який представляє повний набір рішень, необхідних для автоматизації управління сучасним підприємством: оптимізація бізнес-процесів, прийняття правильних рішень та скорочення витрат, підтримує більшість стандартних бізнес-процесів, включаючи фінансовий менеджмент, оперативне управління складськими запасами, закупівлі, облік товарів, роботу з банком та управління взаємовідносинами з клієнтами.

Ключові слова: інформаційна технологія, інформаційна система, автоматизація, бізнес, управління, програмне забезпечення.

In this article the examined software product of SAP Business One presents the complete set of decisions necessary for automation of management a modern enterprise: optimization of business processes, acceptance of correct decisions and reduction of expenses, supports most standard business processes, including a financial management, operative management by warehouse supplies, purchases, account of commodities, house supplies, purchases, account of commodities, work with a bank and management by customer relationships.

Key words: information technology, information system, automation, business, management, software.

Ефективне управління як складне комплексне завдання потребує оптимальної взаємодії різних ресурсів. Зважаючи на сучасні тенденції розвитку економіки, інформаційні ресурси відіграють ключову роль в діяльності будь-якого суб'єкта ринкової економіки, забезпечуючи автоматизацію бізнес-процесів підприємства та більш ефективне управління. У свою чергу впровадження інформаційних технологій у процес управління підприємством здатне забезпечити його конкурентоспроможність, а отже здатність зайняти найбільш вигідну позицію в маркетинговому середовищі, що постійно змінюється та формується під впливом різноманітних факторів.

Інформаційні технології на підприємствах існують у вигляді різноманітних інформаційних систем та інформаційних комплексів, що використовуються в різних сегментах управлінської системи. Вони зорієнтовані на: зростання продажів, зниження витрат, підвищення лояльності клієнтів і контрагентів, поліпшення якості обслуговування. В цілому ці програмні продукти підвищують конкурентоспроможність продукції підприємства. Такі продукти сприяють координації інновацій, мінімізації ризиків, підвищенню масштабованості і гнучкості, зниженню витрат. В цілому, підвищують економічну безпеку підприємства.

SAP Business One є цілісним комплексним рішенням, що надає чітке бачення всього бізнесу і повний контроль над кожним аспектом діяльності, збирає усю критичну бізнес-інформацію та надає до неї миттєвий доступ з будь-якого робочого місця у компанії. На відміну від бухгалтерських пакетів та електронних таблиць, надає всю інформацію, яка необхідна для керування ключовими областями бізнесу. Розглянутий програмний продукт SAP Business One представляє повний набір рішень, необхідних для автоматизації управління сучасним підприємством: оптимізація бізнес-процесів, прийняття правильних рішень і скорочення витрат.

Можливості SAP Business One:

- управління ресурсами підприємства (ERP);
- управління відносинами з клієнтами (CRM);
- управління електронним бізнесом.

Система SAP Business One є доступним, зручним в експлуатації програмним рішенням для автоматизації роботи підприємств, яке дозволяє компаніям, що розвиваються впорядкувати виробничі та управлінські процеси, надає розширені можливості управління господарською діяльністю. Інтуїтивно зрозумілий інтерфейс системи SAP Business One забезпечує швидкий доступ до важливих даних в режимі реального часу, гарантуючи гарантований рівень якості та точності прийнятих управлінських рішень. Використовуючи єдине джерело даних про клієнтів, компанії можуть застосовувати інструменти управлінського контролю для підвищення ефективності та прозорості процесу продажів [3].

Система SAP Business One є дворівневою клієнт-серверною архітектурою, в основі якої лежить технологія Win32. Продукт сумісний з операційною системою Windows, і підтримує роботу з СУБД Microsoft SQL Server. Рішення компанії SAP в повній мірі реалізує переваги інтеграції з технологіями MS Office і NT, використовуючи всі функціональні можливості служб електронної пошти та резервного копіювання Windows NT.

До складу системи SAP Business One входить набір інструментів розробника Software Developer Kit (SDK), що полегшує інтеграцію з програмами і службами сторонніх розробників. Цей набір SDK надає відкриті інтерфейси API, забезпечуючи зв'язок між усіма об'єктами системи і підвищений рівень ефективності при розробці та обслуговуванні засобів інтеграції з зовнішніми програмами та службами.

До особливостей даного продукту можна віднести:

- інтуїтивно-зрозумілий інтерфейс;
- інтегрований модуль CRM;
- вбудований аналіз прибутковості окремих операцій і результатів роботи з бізнес партнерами в цілому;
- гнучка управлінська звітність, в т.ч. динамічні звіти з можливістю отримання розшифровки і деталізації по кожному рядку, а також простота візуального отримання нових звітів;
- система оповіщення та контролю бізнес-процесів, побудована від процесу, а не від бази даних;
- інтеграція з Microsoft Office [6].

Продукт призначений саме для підприємств малого та середнього бізнесу. Єдина оболонка та єдиний інтерфейс всіх компонентів системи спрощує навчання персоналу та конфігурацію робочого місця. В системі реалізована «готова» технологія основних процесів життєдіяльності компанії, що знижує терміни впровадження продукту. Продукт є гнучким та адаптованим за рахунок можливості додавання користувацьких полів і таблиць, дизайнера екранних форм і звітів. При цьому, робота з одними полями і таблицями органічно вбудована в систему і не є чимось виділеним: поля можна додавати на форми, до них можна прикріплювати правила, вони можуть використовуватися в звітах і запитах. У призначених для користувача звітах є можливість drilldown і графічного представлення інформації; звіти можуть будуватися на базі SQL-запиту або по декількох таблицях.

У рішенні передбачено кілька інструментів побудови звітності від простого операційного лістингу (адаптований інтерфейс SQL-запиту) до складних аналітичних зведень (інтегрований Crystal Reports). У стандартний пакет поставки включені наступні сервіси: SBO Mailer (пошта, факс), SBO Backup (резервне копіювання), SBO DI Service (доступ до даних), SBO EarlyWatch Alert (попередження про проблеми системи), Support Desk (відправка повідомлень в підтримку), SBO Integration Service (інтеграція з NetWeaver) та інші [6].

На сьогодні досить актуальним є рішення для iPhone SAP Business One для iPhone при використанні співробітниками підприємств малого бізнесу використовується як робочий інструмент смартфон. Мобільний додаток забезпечує постійний доступ до важливих даних і ключових інструментів рішення SAP Business One. Додаток SAP Business One для iPhone дозволяє перевіряти товарний запас і відомості про клієнтів, надає доступ до звітів, повідомлень. З його допомогою користувачі отримують доступ до даних в режимі реального часу, можуть ініціювати віддалені процеси та реагувати на події.

Отже, система SAP Business One являє собою оригінальне управлінське рішення для невеликих компаній, яке дозволяє формалізувати бізнес-процеси підприємства, автоматично, здійснювати контроль за їх виконанням, надає співробітникам, клієнтам і партнерам зручний доступ до інформації, необхідної для прийняття зважених рішень. Дозволяє швидко адаптувати свої процеси до нових вимог бізнес-середовища. Важливими перевагами системи є доступна ціна і короткі терміни впровадження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. «Про затвердження плану заходів з підтримки розвитку індустрії програмної продукції України на 2015 рік» [Електронний ресурс] / Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 338-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/338-2015-p>.
2. IT ринок. Дослідження та рекомендації // IT Ukraine Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itukraine.org.ua/it-rynok>.
3. Опис рішення SAP. Рішення SAP для малого та середнього бізнесу. Змініть свій бізнес разом з SAP Business One. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://events.sap.com/ua/b1ukraine/en/home>.
4. Янчук Т. В. Економічний механізм впровадження інформаційних технологій на підприємствах малого та середнього бізнесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Янчук Тетяна Василівна. – Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2015. – 21 с.
5. Янчук Т. В. Алгоритм впровадження інформаційних технологій в сучасний бізнес / Т. В. Янчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Економічні науки”. – 2014. – Вип. 5, Ч. 3. – С. 128–130.
6. SAP Business One [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://go.sap.com/product/enterprise-management/business-one.html>

УДК 004.77:378

Олег Папка
(Львів)

ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИЧНОМУ НАВЧАННІ

Розглянуті можливі напрямки використання мобільних технологій в навчальному процесі. Встановлено, що незважаючи на широке поширення і доступність смартфонів та планшетів серед студентів, мобільне навчання на сьогодні дуже мало використовується в освітньому процесі.

Ключові слова: smart-технології, мобільні технології в навчанні, мобільне навчання.

The possible directions of mobile technologies use in the educational process are examined. It was found that despite the widespread availability of smartphones and tablets among students, mobile learning today is used very little in the educational process.

Keywords: smart-technologies, mobile technologies in education, mobile learning.

Цифровий світ протягом останніх років невпинно стає частиною нашого повсякденного життя. Особливу роль в цьому процесі відіграє швидке поширення і впровадження смартфонів та планшетів. Завдяки цим мобільним пристроям цифрова інформація тепер може бути доступною людині протягом цілого дня. За даними соціологічного дослідження, проведеного в 2016 році компанією TNS Infratest на замовлення Google – з 2013 року кількість користувачів смартфонів в Україні зросла на 150%. Сьогодні більше третини українців є користувачами смартфонів, тоді як в 2015 році ця цифра становила 28%. Серед молодих людей у віці до 35 років ця цифра ще вища – в даній віковій категорії 72% українців використовують смартфони [1]. Така позитивна динаміка використання смартфонів та планшетів молодими людьми не залишає сумніву в тому, що найближчими роками практично всі студенти вищих навчальних закладів будуть користуватися мобільними пристроями.

Трендом сучасної освіти, яка спрямована на підготовку висококваліфікованих фахівців, є широке використання smart-технологій, до яких можна віднести мобільні пристрої та технології, що використовують їхні можливості. Мобільне навчання (mLearning) – це відносно новий напрям в освіті, який використовує можливості мобільних технологій. Протягом останніх років цей різновид навчального процесу набуває все більшої популярності завдяки низці переваг використання смартфонів та планшетів в порівнянні з традиційними електронними засобами навчання - персональним комп'ютером та ноутбуком. Ось деякі з них:

- студенти можуть взаємодіяти один з одним і з викладачем, а не ховатися за моніторами;
- набагато простіше розмістити в аудиторії декілька мобільних пристроїв, ніж декілька персональних комп'ютерів;
- смартфони і планшети легкі та займають менше місця, ніж підручники і навіть ноутбуки. Використання для взаємодії з інтерфейсом сенсорного екрана або стилуса є більш наочним, ніж використання клавіатури та миші;
- існує можливість обміну завданнями та спільної роботи; студенти і викладачі можуть надсилати повідомлення електронною поштою та програмами-месенджерами, передавати пристрої всередині групи, працювати один з одним, використовуючи мережу Інтернет та локальні бездротові мережі.
- мобільні пристрої можуть бути використані в будь-якому місці, у будь-який час, в тому числі вдома, в транспорті, під час подорожі.
- нові технічні пристрої, такі, як смартфони і планшети приваблюють студентів – молодих людей, які, можливо, частково втратили інтерес до навчання [4].

Виділяють також наступні переваги мобільного навчання:

- мобільне навчання є орієнтованим на студента, оскільки робить навчання індивідуальним - студент має можливість вибрати зміст навчання з урахуванням його інтересів;
- гнучкість, негайний доступ до інформації, необхідної для конкретної роботи, за допомогою мобільних пристроїв дозволяє підвищити продуктивність студента в процесі навчання;
- самостійне навчання та негайне надання контенту по запиті є характерними рисами мобільного навчання. Воно надає користувачам можливість пройти навчання в неробочий час і створює умови для спільного навчання та взаємодії.

Однак, мобільне навчання не позбавлене і деяких недоліків, які обов'язково мають бути враховані в процесі впровадження таких форм навчання:

- малий розмір екрану мобільного пристрою обмежує кількість і тип інформації, яка може бути на ньому відображена;

- акумулятори повинні мати достатній заряд для безперервної роботи, а також повинна існувати можливість підзарядки пристрою в разі потреби;
- мобільні пристрої можуть бути менш надійні, ніж стаціонарні комп'ютери;
- важко виконувати роботу з графікою;
- ринок швидко змінюється, особливо для мобільних пристроїв, тому пристрої можуть дуже швидко «морально» старіти;
- пропускна здатність мережі може знижуватися при великій кількості користувачів, що використовують бездротові мережі.

У зв'язку із цим майбутнє сфери мобільного навчання вимагає спільних зусиль мобільних виробників, постачальників мобільних послуг, а також експертів індустрії навчання [4].

На сьогодні виділяють наступні категорії мобільного навчання [5]:

- технологічне мобільне навчання. Деякі конкретні технологічні інновації розташовуються в академічному середовищі, щоб продемонструвати технічну доцільність і педагогічні можливості;
- портативне електронне навчання. Мобільні, бездротові технології і портативні технології використовуються для відтворення підходів і рішень, які вже використовуються у звичайних електронних засобах навчання. Наприклад, перенесення деяких технологій електронного навчання, таких як віртуальне навчальне середовище, на ці технології або, наприклад, гнучка заміна статичних технологій робочого столу мобільними технологіями;
- навчання, пов'язане з аудиторією. Мобільні технології використовуються в аудиторії для підтримки спільного навчання, можливо, в поєднанні з іншими технологіями, такими як інтерактивні дошки;
- неформальне, персоналізоване, ситуаційне мобільне навчання. Мобільні технології підсилюються додатковою функціональністю, наприклад, передачею відео, і спрямовані на освітню діяльність, яка в іншому випадку може бути важкою або неможливою;
- віддалене мобільне навчання. Мобільні технології використовуються для надання освітніх послуг там, де звичайні електронні технології навчання не можуть працювати.

Зупинимося на конкретних формах і методах впровадження мобільних технологій у навчальний процес.

1. Смартфон або планшет забезпечує доступ в Інтернет на сайти з навчальною інформацією.

Найпоширенішим способом використання мобільного пристрою є використання його в якості засобу доступу до мережі Інтернет. Можна організувати студентам доступ до спеціалізованих сайтів, що містять електронні навчальні курси, тести, практичні завдання та додаткові навчальні матеріали (зображення, аудіо- та відеофайли). Також можливий обмін електронною поштою в освітніх цілях та обмін миттєвими повідомленнями в програмах-месенджерах. Таким чином, на всіх етапах навчання існує багато можливостей для передачі інформаційних матеріалів тому, кого навчають, а також контроль усього процесу навчання і допомога у вирішенні проблем.

2. Смартфон або планшет забезпечує відтворення текстових, аудіо- та відеофайлів, а також графічного контенту, що містить навчальну інформацію.

Другим способом можливого застосування мобільних телефонів для навчання є використання спеціальних програм для смартфонів та планшетів, які здатні відкривати та переглядати файли офісних програм, таких як Office Word, PowerPoint, Excel. Таким чином, маючи в пам'яті мобільного телефону такі файли, що містять навчальну інформацію, можна переглядати їхні версії, адаптовані спеціально для екрану мобільного пристрою.

Також джерелом інформації можуть служити відео- та аудіофайли, програми-плеєри для яких є в будь-якому смартфоні або планшеті. Особливо цінною дана можливість є для

бажаючих вивчати іноземні мови – в мережі Інтернет знаходиться величезна кількість аудіо- та відео курсів.

3. Мобільний пристрій дозволяє організувати навчання з використанням адаптованих електронних підручників.

Ще одним способом застосування смартфонів та планшетів для навчання є використання спеціалізованих електронних підручників і курсів, адаптованих для перегляду та виконання на мобільних пристроях. Студентам пропонується завантажити на смартфон або планшет додатки, що містять, приміром, тестування з певних предметів, а також інформацію (електронні підручники, тексти лекцій), необхідну для їхнього успішного виконання. Сучасні технології дозволяють досить легко спроектувати й програмно реалізувати такі електронні посібники. Можливою є також створення навчальних курсів в інтерактивному форматі, однак реалізація таких додатків – доволі складний та трудомісткий процес. Внаслідок цього написання електронних підручників та програм для перевірки знань видається більш перспективним напрямком.

Незважаючи на те, що кількість смартфонів та планшетів сьогодні значно перевищує кількість персональних комп'ютерів, мобільні пристрої є доступнішими за стаціонарні, а функціонал і потужність дозволяє успішно використовувати їх у багатьох сферах, у нашій країні в навчальному процесі смартфони та планшети використовуються мало. Цей факт можна пояснити тим, що для впровадження нової перспективної технології в навчальний процес необхідно розробляти нові освітні стратегії та прикладати певні організаційні зусилля.

Висновки. Впровадження мобільних технологій в навчальний процес :

- дозволяє учасникам освітнього процесу вільно переміщуватися;
- розширює рамки навчального процесу за межі стін навчального закладу;
- дає можливість вчитися людям з обмеженими можливостями;
- не вимагає придбання персонального комп'ютера і навчальної літератури;
- навчальні матеріали легко поширюються між користувачами завдяки сучасним бездротовим технологіям;
- інформація в мультимедійному форматі сприяє кращому засвоєнню і запам'ятовуванню матеріалу, підвищуючи інтерес до освітнього процесу. Таким чином, очевидна доцільність використання цих сучасних засобів комунікації в навчанні.

У майбутньому, викладачі і студенти більше не повинні бути обмежені можливістю вчитися та навчатися в певному місці та у певний час. Мобільні пристрої та бездротові технології стануть у найближчому майбутньому повсякденною частиною навчання, як всередині, так і поза аудиторіями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/09/12/605197/>
2. Рекомендации ЮНЕСКО по политике в области мобильного обучения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iite.unesco.org/pics/publications/ru/files/3214738.pdf>
3. Технологии обучения. Мобильное обучение, или mLearning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zillion.net/ru/blog/220/mobil-noie-obucheniie-ili-mlearning>
4. Kumari Madhuri, Vikram Singh, Mobile Learning: An Emerging Learning Trend – Hitech Whitepaper, 11, 2009.
5. John Traxler. Current State of Mobile Learning [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/346/875>

Фелікс Чатикян
(Харків)

УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядається значення електронних ЗМІ як соціального інструменту забезпечення електронною інформацією суспільства на етапі його інформатизації та засобу вдосконалення безпеки національного інформаційного простору.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційні обміни, соціальні мережі, інформаційні впливи, мережеві комунікації, інтернет-ЗМІ.

In the article the importance of electronic media as a social tool to support electronic information society at the level of information and means of improving the security of the national information space.

Keywords: information security, information exchange, social networking, information impacts network communications, Internet media.

Сучасний інформаційний розвиток, інформатизація суспільства є важливою складовою розширення можливостей для доступу до інформації, для задоволення відповідних інформаційних потреб не тільки на рівні політичних перетворень, відстоюванні того чи іншого політичного вибору в процесі демократизації, а й на всіх інших рівнях суспільної діяльності, що зрештою й забезпечують в комплексі суспільний прогрес. Цей розвиток має як свої позитивні, так і негативні сторони.

Необхідно підкреслити, що в останнє десятиліття в багатьох регіонах світу глобалізм, крайні прояви інформаційного та економічного тиску на відсталі в економічному відношенні регіони світу, отримали відповідну реакцію у вигляді міжнародного тероризму. Сформований на базі сильної культурної відсталості та релігійного фанатизму, бідності тероризм при безперспективності будь-яких спроб протистояти високотехнологічній зовнішній економічній і культурній експансії став єдиним ефективним засобом протистояння могутнім країнам-глобалізаторам. Практика останніх десятиліть говорить про дедалі більш відчутне значення інформаційних операцій, інформаційних війн, що передують силовим діям у відносинах між державами або ж нерідко, дедалі більшою мірою, замінюють їх, будучи успішними з точки зору отримання кінцевого результату. На інформаційному рівні йдеться про чітко спрямовані операції, що мають за мету вплив на свідомість населення.

У контексті зростання цієї загрози заслуговує на увагу характеристика нинішньої ситуації, зроблена професором Дипломатичної академії Міністерства закордонних справ Росії, академіком Академії військових наук І. Панаріним. Дослідник акцентує увагу на питанні про те, до яких меж має функціонувати інформація, що надходить з інших країн, який обсяг вона має займати в національному інформаційному просторі, яким чином у правовому полі регулювати ці інформаційні потоки [1].

Привертає увагу до цього те, що на українських інформаційних ринках збільшується присутність зарубіжних компаній, що відстоюють власні інтереси в інформаційному просторі України. Електронні ЗМІ в контексті такої ситуації можуть сприяти виокремленню негативних впливів на вітчизняний інформаційний простір і протистояння шкідливим зарубіжним інформаційним продуктам. Це твердження підкріплюється практикою, адже останні декілька років в інформаційному просторі спостерігається цікава тенденція: інтернет-ЗМІ за рядом показників випереджають традиційні друковані ЗМІ [2, с. 41].

Дослідження останніх років доводять, що наявні для суверенних інформаційних ресурсів загрози насамперед пов'язані з:

– можливістю порушення змістовної цілісності, недостатнього забезпечення необхідної вичерпності суверенних масивів інформації в структурі соціальних інформаційних баз для існування й розвитку держави, нації, усіх необхідних соціальних складових сучасного суспільства;

- можливістю порушення організаційної структури дотримання та розвитку інформаційного суверенітету;
- відсталістю в процесі розвитку інформаційних технологій, призначених для обслуговування суверенних масивів інформації, а також технологій забезпечення та розвитку інформаційного суверенітету;
- зниженням значення інформаційного ресурсу ЗМІ як джерела оновлення суверенних інформаційних ресурсів;
- відставанням правової бази забезпечення інформаційного суверенітету від об'єктивних умов його реалізації;
- порушенням основ збереження балансу вітчизняних (державних, національних) інтересів у міжнародному інформаційному співробітництві [3, с. 141-151].

Враховуючи наявні для суверенних інформаційних ресурсів загрози, слід зазначити, що вітчизняні електронні ЗМІ можуть стати важливим інструментом реалізації сучасних технологій захисту інформаційного суверенітету в контексті впливів зарубіжних масивів інформації через канали всіх видів зарубіжних ЗМІ. У сучасному вітчизняному інформаційному просторі з утвердженням електронних інформаційних технологій удосконалюється процес структурування традиційної джерельної бази та нових інформаційних ресурсів відповідно до потреб сьогодення. Це структурування визначається запитами різних категорій користувачів.

При використанні вітчизняних електронних ЗМІ для захисту національного інформаційного простору слід враховувати, що виражальні засоби цих видань дають можливість:

- по-перше, інформувати систему користувачів про надходження в обіг нових, важливих для розвитку суспільства інформаційних ресурсів;
- по-друге, застерігати від деструктивної інформації;
- по-третє, інформувати про розвиток правової бази у сфері інформаційного обігу;
- по-четверте, надавати інформацію про закономірності розвитку конструктивних інформаційних процесів у світі;
- по-п'яте, сприяти ефективному використанню суверенних інформаційних ресурсів у соціальних інформаційних комунікаціях сучасності.

Ці можливості можуть бути реалізовані при ліквідації нинішньої диспропорції в інформаційному просторі України між державними та приватними ЗМІ. При розгляді цього питання звертає на себе увагу та обставина, що «розвиток приватних ЗМІ призводить до втрати позицій в інформаційному просторі державних, а також інших ЗМІ, що в організації своєї діяльності не спираються на кошти великих економічних структур. Реалізація цієї тенденції призводить до реального ущемлення демократичних засад забезпечення свободи діяльності ЗМІ, звужує можливості української держави в донесенні до громадян повною мірою змісту і результату своєї діяльності». Сучасні дослідження говорять про помилковість рішення про повне роздержавлення національних ЗМІ.

Останнім часом спостерігається постійна втрата позицій в інформаційному просторі України регіональних, обласних і місцевих друкованих видань. Учені вказують на відсутність ефективної концепції розвитку їхньої діяльності й, відповідно, наявні матеріально-технічні, кадрові проблеми не дають можливості цим ЗМІ перейти на використання сучасних технологій та активно включатися в інформаційну діяльність. Однак ця констатація видається неповною характеристикою проблеми. Немає ніяких підстав стверджувати, що потреби в такому замовленні не існує. Ідеться, швидше, про суспільну неусвідомленість такого замовлення, відсутність у суспільстві чітких уявлень про конкретні завдання національного розвитку й значення в їх реалізації національних ЗМІ. Цю проблему відчують українські фахівці, що знайшло своє відображення в Національній доповіді «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави» [4, с. 582].

З цією проблемою стикається також дуже слабе наповнення вітчизняного інформаційного простору потрібною суспільству для розвитку, відповідним чином

адаптованою інформацією глобального інформаційного простору. Електронні ЗМІ при цьому можуть бути якісним змістовним орієнтиром у формуванні уявлень про нову інформацію за кордоном, важливим навігаційним інструментом по глобальних інформаційних ресурсах для всіх категорій українських користувачів.

При цьому звертає на себе увагу те, що під впливом процесів демократизації, розвитку інформаційних запитів членів суспільства палітра всіх видів впливу електронної інформації постійно розширюється, що ускладнює роботу із захисту інформаційного суверенітету. У цьому контексті особливо привертають на себе увагу соціальні мережі, що останнім часом стали ефективним механізмом горизонтальної циркуляції інформації, реалізації потенціалу інфотворчості поза межами усталених інтересів традиційних соціальних структур. В процесі свого розвитку у вітчизняному інформаційному просторі соцмережі дедалі більше відображають проблеми та потреби суспільства, демонструють ставлення громадян до актуальних проблемних ситуацій економічного, політичного й суспільного життя.

Феномен соціальних мереж сьогодні вже став настільки значущим, що починає впливати на ряд сторін суспільного життя, на психологію суспільства, політику та економічне життя сучасного суспільства. Швидкий розвиток соціальних мереж, що можуть не тільки об'єднувати однодумців, а й налагоджувати інтерактивну взаємодію на рівні кожного конкретного члена такої мережі, сьогодні є одним з істотних елементів формування майбутнього каналу взаємодії суспільства та влади [5, с. 41-42].

Слід зазначити, що якість державного нагляду за мережею Інтернет, а також регулювання «діяльності» мережі на основі ряду різнопланових законів України: «Про інформацію», «Про телекомунікації», «Про національну програму інформатизації», «Про основи національної безпеки України», «Про захист суспільної моралі» тощо – на сьогодні певною мірою втратила свою ефективність, оскільки в цих нормативних актах не відображені повністю реалії впровадження нових сучасних електронних інформаційних технологій [6, с. 177-182]. Уповноважені для контролю й розвитку інформаційного законодавства органи: Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі, Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України, Управління по боротьбі з кіберзлочинністю МВС України та ін. – на сьогодні не встигають із законодавчими ініціативами за темпами розвитку інформаційних технологій.

Очевидно, у цій ситуації потребує вдосконалення існуюча в державі методологія правотворення, що має не лише забезпечувати відповідний супровід інформаційних процесів, а й випереджати їх з огляду на розвиток інформаційних технологій майбутнього.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Панарин И. Н. Проблемы информационной безопасности как одна из основ государственного суверенитета [Электронный ресурс] / И. Н. Панарин // Панарин.com. – Режим доступа: <http://www.panarin.com/comment/1053>. – Загл. с экрана.
2. Юрченко А. М. Украина: эволюция «революций» / А. М. Юрченко, А. А. Поляруш. – К. : Саммит-книга, 2013. – С. 41.
3. Онищенко О. С. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / О. С. Онищенко, В. М. Горюхов, В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – С. 141–155.
4. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К., 2009. – С. 582.
5. Юрченко А. М. Украина: эволюция «революций» / А. М. Юрченко, А. А. Поляруш. – К. : Саммит-книга, 2013. – С. 41–42.
6. Онищенко О. С. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горюхов, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 177–182.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

УДК 372.851

Ольга Києнко
(Слов'янськ)

ШУКАЄМО ШЛЯХИ ДО МАКСИМАЛЬНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ

У статті розкривається питання «Активізація пізнавальної діяльності студентів, як шлях до максимальної продуктивності». Наведено деякі приклади розвиваючих вправ і задач для студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Ключові слова: активізація, візуалізація, продуктивність, групова робота, стимулювання, творча активність.

Сьогодення ставить перед нами складні випробування... Кожен громадянин, патріот нашої держави, важко переживає події, що відбуваються в Україні. Але ми, сподіваємося на те, що всі зміни у політиці, ідеології, економіці та культурі країни сприятимуть відродженню України як незалежної, самостійної, правової та успішної держави.

На сучасному етапі перед освітянами постає складна проблема: як зберегти найцінніше, що ми маємо, – нашу талановиту молодь? Як заохотити молодь залишатись в Україні, як заохотити випускників шкіл до навчання в українських ВУЗах?

Тому, в наш час проблема формування, навчання і виховання особистості, її духовності, громадянської позиції, високої національної культури, інтелектуально-творчого потенціалу стає пріоритетною.

Закласти і виробити самостійність, свободу вибору, відповідальність за зроблене, творчий потенціал можливо лише в процесі пізнавальної діяльності, яка є провідною в житті учня і студента.

На кожному занятті математики має відбуватися не тільки інтелектуальний розвиток особистості, але й її моральне і духовне збагачення. На кожному занятті викладач і студенти повинні відкривати шляхи до максимальної продуктивності. На цьому шляху особливу увагу приділяємо активізації пізнавальної діяльності студентів.

Активізація пізнавальної діяльності студентів – це перехід до високого рівня активності та самостійності студентів у процесі навчання, який стимулюється розвитком пізнавального інтересу та відбувається завдяки удосконаленню методів і прийомів навчального процесу.

Науковцями виділяються різні рівні пізнавальної активності учнів і студентів. У своїх дослідженнях О.С. Дубинчук встановила такі рівні пізнавальної активності:

- Репродуктивно-повторювальна активність, за допомогою якої досвід діяльності однієї людини накопичується завдяки досвіду іншої;
- Пошуково-виконавча активність, яка передбачає такий ступінь самостійності учнів, що дозволяє зрозуміти задачу та відшукати засоби її розв'язання без сторонньої допомоги;
- Творча активність, яка дозволяє учню та студенту самостійно ставити певну задачу та вибирати нешаблонні, оригінальні шляхи її розв'язання.

Головне призначення методів та прийомів навчання полягає в організації пізнавальної діяльності студентів.

Для успішного засвоєння навчального матеріалу, розвитку пізнавальної самостійності можна використати деякі прийоми. Перш ніж визначити зміст і методику проведення конкретного уроку, необхідно комплексно спланувати матеріал всієї теми, тобто встановити зв'язок матеріалу теми з матеріалом інших предметів, визначити напрям продовження роботи на позакласних заняттях, виявити виховне значення питання, що буде розглядатися. Комплексне планування допомагає правильно зорієнтуватися в матеріалі й служить основою систематизації знань студентів.

Наступним засобом активізації пізнавальної діяльності студентів є широке використання їхнього життєвого досвіду. Під час вивчення кожної теми, де тільки дозволяє зміст матеріалу, корисно пропонувати практичні роботи.

Ще одним способом активізації пізнавальної діяльності студентів є націлення їх на розв'язання однієї і тієї самої задачі кількома способами.

Ще один спосіб – це вправи з набором відповідей, з яких потрібно вибрати правильну, тобто тести; вправи на встановлення відповідностей, цифрові та німі диктанти і т. п.

Усі ці прийоми формують інтерес до вивчення математики, озброюють методами пошуку, дослідження, виховують вольові якості.

Важливо викликати інтерес до предмету. Для цього можна наводити цікаві, пізнавальні факти з математики; створювати позитивну психологічну атмосферу; створювати позитивні враження, викликані навчальною діяльністю; вказувати на тісний зв'язок навчання з життям; використовувати на практиці засвоєнні знання; використовувати проблемне навчання; диференціювати матеріал відповідно до навчальних можливостей студентів; використовувати сучасні технічні засоби навчання.

На заняттях потрібно створювати ситуації які стимулювали б самостійність розумової діяльності студентів. Студенти мають навчитися захищати свою думку, наводити на її захист аргументи, докази, використовуючи при цьому здобуті знання.

Вони мають можливість ділитися своїми знаннями з іншими, допомагати товаришам долати труднощі (групова робота), створювати ситуації самоперевірки аналізу особистих пізнавальних і практичних дій.

Серед усіх навчальних дисциплін математика найменш схильна до компромісу. Її можна або знати досконало, або зовсім не знати. В процесі вивчення математики у студентів можуть виникати найбільш складні та сильні переживання. Як допомогти студенту подолати ці переживання та труднощі? Як зацікавити математикою? Як захопити розв'язанням задачі?

Відомо, що ключовим фактором стимуляції розумової активності є задоволення. Розумові вправи приносять більше користі, коли є цікавим сам процес їх виконання.

Як допомогти учню, що вивчає математику, зануритися у предмет, як допомогти ввійти у так званий «потоківий стан»? Корисно пам'ятати наступну пораду психологів: *чим довше перебуваєте в «потоці», тобто стані зосередженості та занурення у процес, який приносить задоволення, тим активніше розвиваються ваші розумові та фізичні здібності.*

Чи можна на заняттях математики навчити студента виходити на шлях до максимальної продуктивності?

Так, можна, наприклад «Kumon Mathamatemex» (навчальна програма, яка створена японським викладачем Тору Куманом) для багатьох учнів та студентів перетворила математику із екзамену в захоплюючу гру.

Працюючи за цією програмою, учень відпрацьовує 4400 сторінок із вправами всіх рівнів складності від базової арифметики до диференціальних та інтегральних обчислень. Кожен учень продовжує працювати з одним і тим самим набором задач до тих пір, поки не досягне поставленої мети: виконати максимальну кількість завдань за відведений період часу.

Учні, за програмою Кумона ніколи не переходять до наступного заняття, не виконавши з оптимальною швидкістю всі завдання до попереднього (навіть якщо завдання даються легко, їх треба виконувати послідовно, без пропусків – це допомагає закріпити всі набуті навички).

Студентам корисно запропонувати ознайомитися з рисунком 1, на якому показані компоненти «потоків». Компоненти потоку створюють шлях до максимальної продуктивності.

Необхідно також пам'ятати, що максимальної продуктивності можна досягти тільки за умови, якщо учень (студент) вміє дивитися та бачити те, що закладено в предметі, який досліджується.

Тому викладач має організувати роботу на занятті так, щоб на кожному її етапі відбувалося інтелектуальне зростання студента. Особливу роль при цьому відіграє формування візуального мислення.

«Візуальне мислення» – це людська діяльність, продуктом якої є зародження нових образів, створення нових візуальних форм, які несуть змістовне навантаження, яке робить знання видимим.

Викладачі використовують на заняттях наочний матеріал – формули та креслення на дошці, малюнки та схеми на екрані, таблиці та плакати на стінах, моделі та інше.

Перша мета викладача в тому, щоб учень дивився на запропоновані йому зорові образи.

Друга мета в тому, щоб учень дивився та бачив те, що закладено в цих образах.

Культура здорового сприйняття потребує такого ж серйозного виховання, як культура письма та мови.

Рис. 1. Компоненти «потoku»

Першим кроком на шляху розвитку візуального мислення є «Аналіз візуальної інформації».

По-перше, має відбутися осмислення загальної структури запропонованого зображення (це може бути формула, графік, креслення, схеми та інше). При цьому необхідно розпізнати деяку еталонну, стандартну ситуацію, тобто відповісти на запитання «нащо», на застосування яких знань, якого правила спрямована задача.

(Приклади: розв'язати нерівність, використовуючи метод інтервалів; застосувати ознаку паралельності для побудови перерізів куба; провести дослідження функцій за графіком; розв'язати показникові рівняння.)

Другим кроком є здоровий аналіз інформації, під час якого важливу роль грає розпізнавання окремих її фрагментів, ототожнення однакових, схожих за формою або за змістом її елементів.

Третім, найважливішим кроком є етап складання плану роботи. На цьому етапі необхідно визначити порядок подальших дій, постаратися в умі відтворити прогонку варіантів. Дуже корисно обговорювати вголос, не виконуючи обчислень можливі варіанти з прогнозуванням того, що можна одержати в результаті кожного з них.

Запропонована методика допомагає трансформувати візуальне мислення студента у продуктивне.

Розглянемо деякі приклади розвиваючих вправ і задач для студентів.

I. АНАЛІЗ ЗАВДАННЯ «Розв'язати рівняння $4^x + 3 \cdot 2^{2x-1} + \left(\frac{1}{2}\right)^{3-2x} = 5$ »

1. Рівняння включає в себе показникові функції – це показникове рівняння – розпізнавання стандартної постановки задачі.

2. В рівняння входять показникові функції з основами 4; 2; $\frac{1}{2}$ розпізнавання стандартного об'єкта.

3. Всі складові в лівій частині можна представити як показникові функції з однією основою 2 – впізнання однакових елементів.

4. Мені відомо два стандартних типу показникових рівнянь – $a^x = b$ і $a^{2x} + pa^x + q = 0$. Для їх розпізнання треба порівняти показники степенів, не звертаючи увагу на постійні (ще один стандарт – ототожнення a^{x+c} і ka^x) – цілеспрямованість подальшого аналізу.

5. Всі складові мають вигляд $k \cdot 2^{2x}$, тобто є рівними степенями однієї основи (тепер видно, що за цю основу можна взяти як 2, так і 4) з точністю до постійного множника – ототожнення однакових елементів.

6. Після викладок ми отримаємо в лівій частині три подібних доданки виду $k \cdot 2^{2x}$ і, склавши їх, прийдемо до стандартного рівняння виду $A \cdot 2^{2x} = 5$, для розв'язання якого є стандартна формула.

II. ОРГАНІЗАЦІЯ «ЖИВОГО СПОГЛЯДАННЯ» НА ЗАНЯТТЯХ МАТЕМАТИКИ

Приклади:

1. Розставити символи множення у виразі:

$$\frac{\operatorname{tg}(x+y)a^{xy}}{\sin x \cos x} \log_2(x-y)$$

2. Визначити порядок обчислення значень функції при заданому значенні аргумента:

$$\sin^2 \sqrt{\cos \frac{1}{\sqrt{\lg x}}}$$

3. Знайти однакові елементи та замінивши їх буквою a , записати вираз:

$$\frac{\lg^{-2} x + \sqrt{\lg x}}{\log_{10} x - \lg \frac{1}{x^{-1}}}$$

4. Продовжити серію:

$$f(x) = x^2 + \sin x + \frac{1}{x};$$

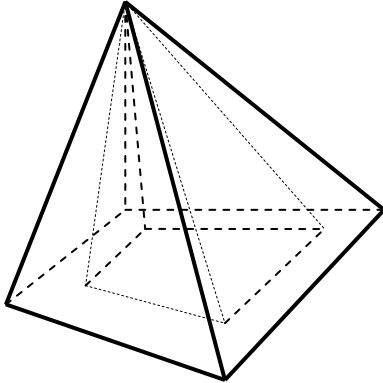
$$f(2) = 2^2 + \sin 2 + \frac{1}{2};$$

$$f(-x) = \dots;$$

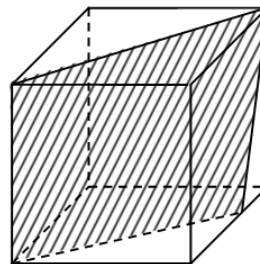
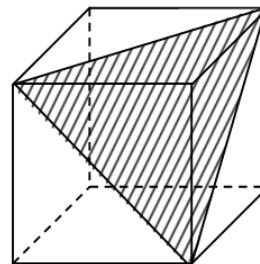
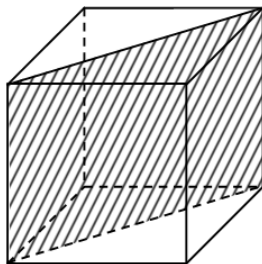
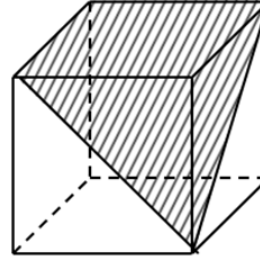
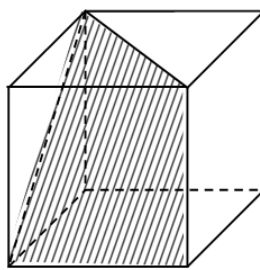
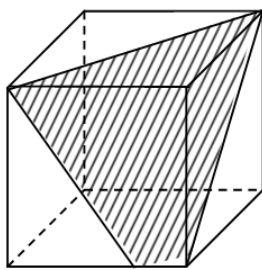
$$f(3x+1) = \dots;$$

$$f(\cos x) = \dots;$$

5. Визначити, які параметри двох зображених пірамід є однаковими:

6. Які з заштрихованих фігур не можуть бути плоскими перерізами куба?

III. ПРИКЛАДИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СХЕМ

ПОХІДНА

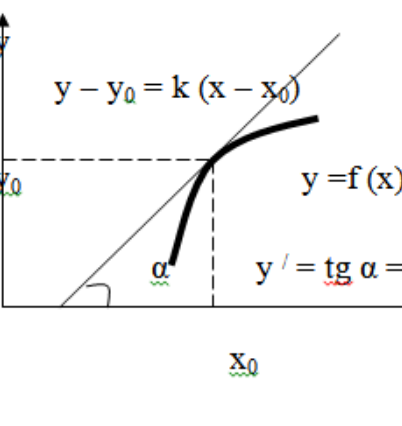
Аргумент x

аргумента Δx

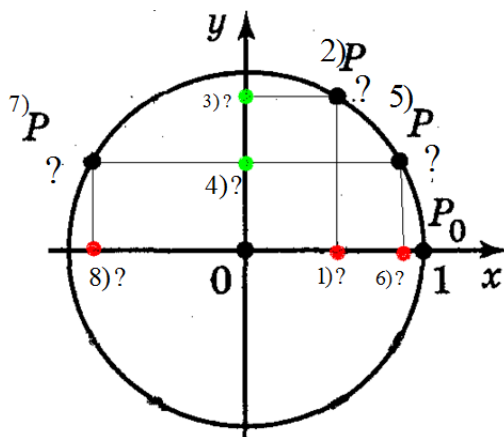
Приріст

Функція $y = f(x)$

Функції $\Delta y = f(x+\Delta x) - f(x)$

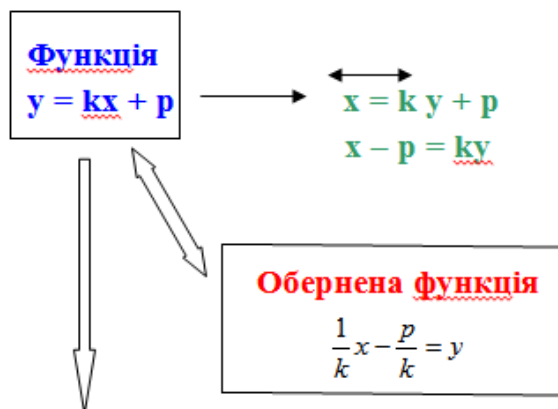
Правила	Середня швидкість	Таблиця	
$(u + v)' = u' + v'$	$v_{\text{сер}} = \frac{\Delta y}{\Delta x}$	y	y'
$(cu)' = c u'$	$y' = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x}$ Похідна	c	0
$(uv)' = u'v + uv'$		$kx + b$	k
$\left(\frac{u}{v}\right)' = \frac{u'v - uv'}{v^2}$		x^n	$n x^{n-1}$
$(f(kx + b))' = kf'(kx + b)$		$\frac{1}{x}$	$-\frac{1}{x^2}$
$(f(g(x)))' = f'(g(x)) g'(x)$		$\sqrt{x}$	$\frac{1}{2\sqrt{x}}$
		$\sin x$	$\cos x$
		$\cos x$	$-\sin x$
		e^x	e^x
		$\ln x$	$\frac{1}{x}$

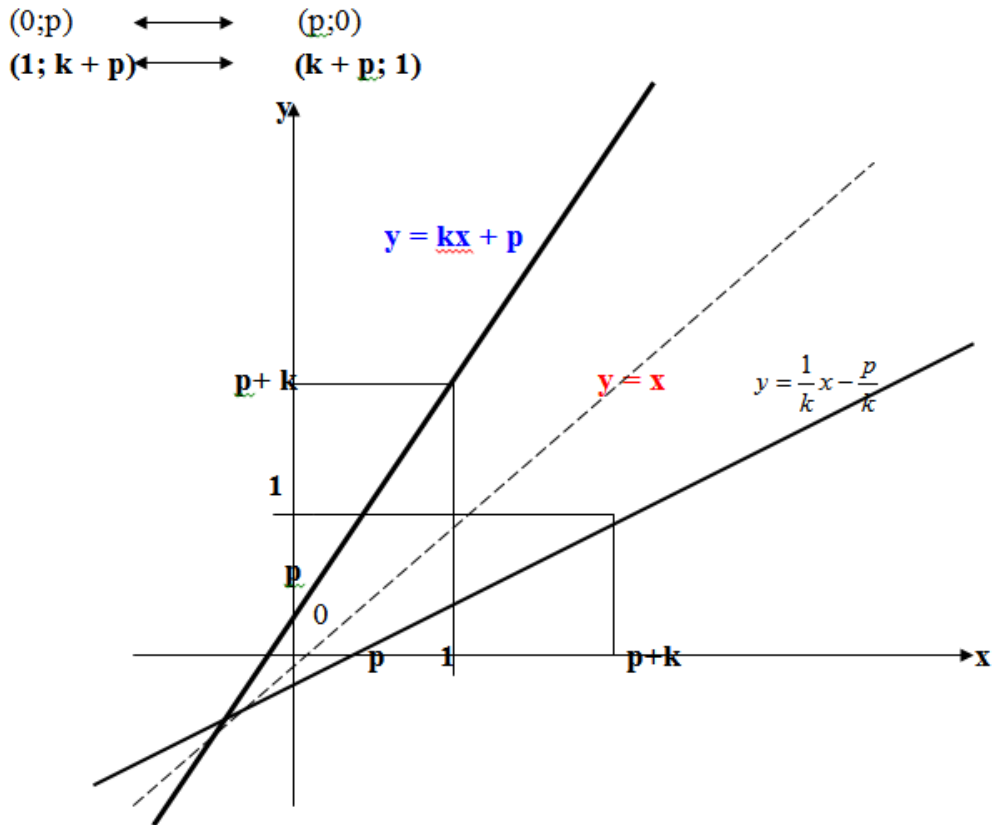
Німий диктант

IV. СЛОВЕСНИЙ ОПИС ЗОБРАЖЕННЯ

Завдання. Опишіть, що ви бачите на цьому рисунку

V. ЗАВДАННЯ «ПОБАЧИТИ ПОМИЛКУ»

1. Розв'яжіть рівняння: $\lg x^2 = 4$

Неправильне розв'язання

$$2 \lg x = 4;$$

$$\lg x = 2;$$

$$x = 100.$$

Відповідь: 100.

Правильне розв'язання

$$\lg x^2 = 4;$$

$$2 \lg |x| = 4;$$

$$\lg |x| = 2;$$

$$|x| = 100;$$

$$x = \pm 100.$$

Відповідь: -100; 100.

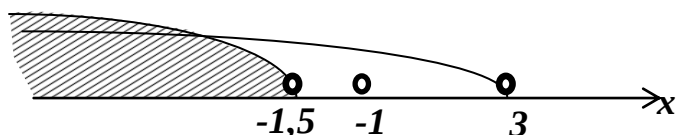
2. Розв'язати нерівність

$$\log_{25} (x+1)^2 + \log_{0,2} (3-x) \leq \log_5 \frac{1}{-2x-3}$$

Неправильне розв'язання

$$1) \text{ ОДЗ: } \begin{cases} x+1 \neq 0, \\ 3-x > 0, \\ \frac{1}{-2x-3} > 0; \end{cases} \quad \begin{cases} x \neq -1, \\ x < 3, \\ -2x-3 > 0; \end{cases} \quad \begin{cases} x \neq -1, \\ x < 3, \\ x < -1,5. \end{cases}$$

$$\text{ОДЗ: } x \in (-\infty; -1,5)$$

2) Застосовуючи властивості логарифмів маємо:

$$\log_{25} (x+1)^2 + \log_{0,2} (3-x) \leq \log_5 \frac{1}{-2x-3};$$

$$\log_{5^2} (x+1)^2 + \log_5^{-1} (3-x) \leq \log_5 \frac{1}{-2x-3};$$

$$2 * \frac{1}{2} \log_5 (x+1) - \log_5 (3-x) \leq \log_5 \frac{1}{-2x-3};$$

$$\log_5 \frac{x+1}{3-x} \leq \log_5 \frac{1}{-2x-3};$$

Так як основа логарифма

$$a=5>1, \text{ то } \frac{x+1}{3-x} \leq \frac{1}{-2x-3};$$

$$(x+1)*(-2x-3) \leq (3-x);$$

$$-2x^2-3x-2x-3-3+x \leq 0;$$

$$-2x^2-4x-6 \leq 0; i$$

$$x^2+2x+3 \geq 0;$$

$$D=4-4*3=-8<0.$$

Отже $x^2+2x+3 \geq 0$ для будь-якого $x \in \mathbb{R}$.

Враховуючи ОДЗ нерівності, одержимо множину розв'язків логарифмічної нерівності.

Відповідь: $x \in (-\infty; -1,5)$.

Правильне розв'язання нерівності:

$$\log_{25} (x+1)^2 + \log_{0,2} (3-x) \leq \log_5 \frac{1}{-2x-3};$$

Оскільки область допустимих значень невідомого заданої нерівності $x \in (-\infty; -1,5)$, то для будь-якого $x \in \text{ОДЗ}$ значення виразу $x+1$ менше нуля.

Коментарі

В наведеному розв'язанні було неправильно застосовано властивості логарифма степеня.

Неправильне застосування

$$\log_5 (x+1)^2 = 2\log_5 (x+1)$$

Правильне застосування

$$\log_5 (x + 1)^2 = 2\log_5 |x + 1|$$

При $x < -1,5$, $x + 1 < 0$, тоді

$$\log_5 (x + 1)^2 = 2\log_5 |x + 1| = 2\log_5 (-x - 1)$$

Тоді переходимо до нерівності

$$2 * \frac{1}{2} \log_5 (-x - 1) - \log_5 (3 - x) \leq \log_5 \frac{1}{-2x - 3}$$

$$\log_5 \frac{-x - 1}{3 - x} \leq \log_5 \frac{1}{-2x - 3};$$

$$\frac{-x - 1}{3 - x} \leq \frac{1}{-2x - 3};$$

так як

$$\begin{cases} 3 - x > 0 \\ -2x - 3 > 0 \end{cases}$$

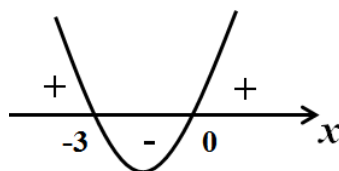
$$\text{то } (-x - 1) * (-2x - 3) \leq (3 - x);$$

$$2x^2 + 3x + 2x + 3 \leq 3 - x;$$

$$2x^2 + 6x \leq 0;$$

$$x^2 + 3x \leq 0;$$

$$x * (x + 3) \leq 0.$$

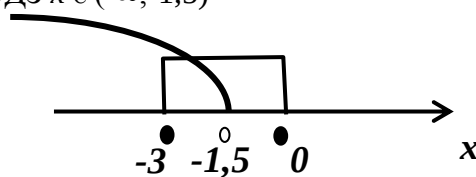

$$x \in [-3; 0]$$

Враховуючи ОДЗ $x \in (-\infty; -1,5)$

маємо систему

$$\begin{cases} 3 \leq x \leq 0 \\ x < -1,5 \end{cases}$$

Відповідь: $x \in [-3; -1,5)$

VI. ЗАВДАННЯ «ПОБАЧИТИ МНОЖИНУ РОЗВ'ЯЗКІВ НЕРІВНОСТІ»

Зобразіть на координатній площині $ХОУ$ множину точок, координати яких задовольняють нерівності

$$x^2 - 4y + y^2 \leq 0;$$

$$x^2 + y^2 \leq 4y; \quad y \geq 0, \text{ так як сума квадратів не може бути від'ємним числом.}$$

Виразимо x через y

$$x^2 \leq 4y - y^2$$

$$\sqrt{x^2} \leq \sqrt{4y - y^2}$$

$$|x| \leq \sqrt{4y - y^2}$$

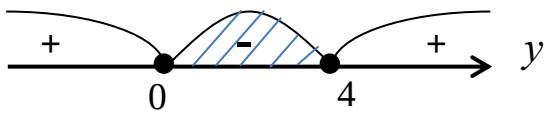
1. Знайдемо область допустимих значень y .

$$4y - y^2 \geq 0$$

$$-y(y-4) \geq 0$$

$$y(y-4) \leq 0$$

$$0 \leq y \leq 4$$

x	0	$\pm\sqrt{3}$	± 2	$\pm\sqrt{3}$	0
y	0	1	2	3	4

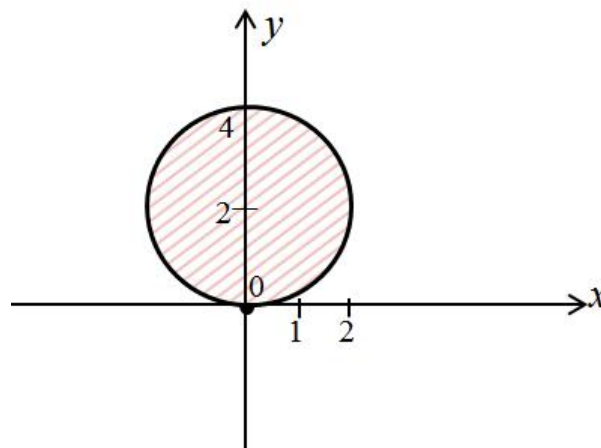

Рис.2

Шуканою множиною точок є круг, зображений на рис. 2.

Доведення:

$$|x| = \sqrt{4y - y^2} \Leftrightarrow \begin{cases} x = \sqrt{4y - y^2}, & x \geq 0 \\ -x = \sqrt{4y - y^2}, & x < 0 \end{cases} \text{ або } \begin{cases} x = \sqrt{4y - y^2}, & x \geq 0 \\ x = -\sqrt{4y - y^2}, & x < 0 \end{cases}$$

1. Розглянемо функцію $f_1(y) = \sqrt{4y - y^2}$ та побудуємо її графік

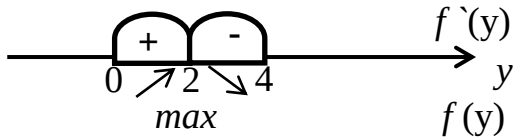
1) $D(f): [0; 4]$;

$$f'(y) = ((4y - y^2)^{\frac{1}{2}})' = \frac{1}{2} \cdot (4y - y^2)^{-\frac{1}{2}} \cdot (4 - 2y) = \frac{4 - 2y}{2 \cdot \sqrt{4y - y^2}}$$

2) Критичні точки:

$$f'(y) = 0: 4 - 2y = 0;$$

$$-2y = -4; \underline{y = 2};$$

$$f_{\max} = f(2) = \sqrt{4 \cdot 2 - 2^2} = \sqrt{4} = 2;$$

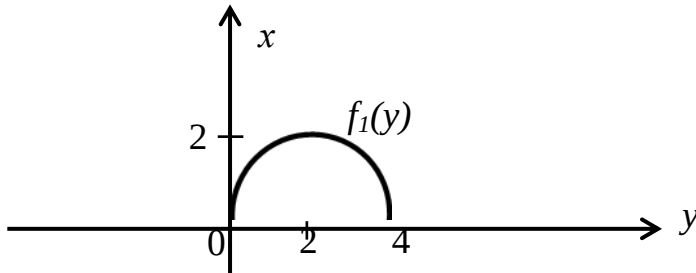

Рис.3

2. Розглянемо функцію $f_2(y) = -\sqrt{4y - y^2}$.

Для побудови її графіка досить ліній, яка зображена на рис.3 симетрично відобразити відносно осі Oy .

Об'єднуючи результати Рис.3 та Рис.4 отримаємо відповідь, яка зображена на рис.2

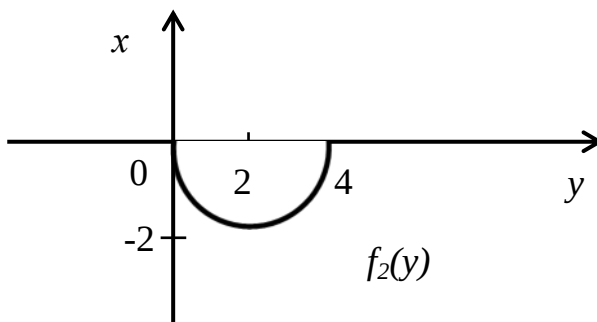
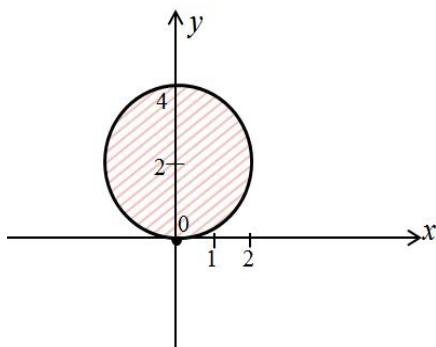

Рис.4

Другий спосіб розв'язання

$$\begin{aligned} x^2 - 4y + y^2 &\leq 0 \Leftrightarrow x^2 + (y^2 - 4y + 4) \leq 4 \Leftrightarrow \\ &\Leftrightarrow x^2 + (y - 2)^2 \leq 2^2 \end{aligned}$$

Відповідь: круг на мал. №2

Який спосіб раціональніший?

VII. ЗАВДАННЯ «ПОБАЧИТИ ВЕКТОРИ В АЛГЕБРАЇЧНОМУ РІВНЯННІ»

Приклад 1. Розв'язати рівняння

$$\sqrt{x^2 + y^2} = \frac{x + 4y - 1}{\sqrt{17}}.$$

Розв'язання

Перепишемо дане рівняння у вигляді

$$\sqrt{17} \cdot \sqrt{x^2 + y^2} = x + 4y - 1;$$

Розглянемо вектори: $x(\vec{x}; y)$; $y(1; 4)$

$$|\vec{x}| = \sqrt{x^2 + y^2};$$

$$|\vec{y}| = \sqrt{1^2 + 4^2} = \sqrt{17};$$

$$\vec{x} \cdot \vec{y} = x + 4y.$$

Відомо, що $\vec{x} \cdot \vec{y} \leq |\vec{x}| \cdot |\vec{y}|$, так як

$$\vec{x} \cdot \vec{y} = |\vec{x}| \cdot |\vec{y}| \cdot \cos \varphi, \text{ де } \cos \varphi \leq 1.$$

Тому

$$\sqrt{17} \cdot \sqrt{x^2 + y^2} \geq x + 4y > x + 4y - 1.$$

Відповідь: рівняння розв'язків не має.

Висновки. Правильний вибір місця й часу застосування того чи іншого прийому активізації пізнавальної діяльності студентів дозволяє досягти потрібного ефекту. Від пізнавальної активності студентів під час вивчення курсу математики залежать результати знань, їхня підготовка до роботи в сучасних умовах, до творчої діяльності. Саме через активну творчу діяльність можна досягти міцного засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу, розвитку навичок його творчого використання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дудник Н. Організація пізнавальної діяльності учнів / Н. Дудник // Завуч. – 2005. – Жовт.(№30). – С.4-6.
2. Кошелєв О. Л. Навчання студентів процедурам і операціям творчої пізнавальної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / О. Л. Кошелєв. – Луганськ, 1995. – 20 с.

3. Моделювання сучасного уроку математики в школі: навч. посіб. / Уклад.: Н.І. Труш, Б.Б. Беседін, Г.М. Бірюкова, Л.Г. Плєсканьова. – Слов'янськ, 2009. – 103 с.
4. Титаренко О. М., Семенець В. В., Кармазин В. В. Збірник тренувальних задач з математики: Навч. посібник. – Харків : Рубікон, 2002. – 224 с.
5. Как развить феноменальную память и скорость чтения, или Фактор Эйнштейна / В. Венгер, Р. По. - 2-е изд. – Минск : Попурри, 2008. – 352 с.
6. Сучасні шкільні технології // Бібліотека "Шкільного світу". Завуч. Бібліотека. Ч. 1 / упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. – 2005. – 112 с.
7. Сиротинко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – Харків: Вид. група «Основа», 2003. Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 3. – 32 с.
8. Осинська, В. Н. Формування розумової культури учнів у процесі навчання математики / В. М. Осинська. – Київ: Радянська школа, 1989. – 192 с.
9. Слепкань З. І. Психолого-педагогічні та методичні основи розвиваючого навчання математики / З. І. Слепкань. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 240 с.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

УДК 378.147:796

Сергій Городинський
(Чернівці)

МОТИВАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Збільшення кількості годин аудиторного навчання, у студентів все частіше виникає криза рухової активності. Вона призводить не лише до проблем зі здоров'ям, а відповідно і з навчання. Розгляд мотивації як рушійної сили процесу фізичної культури дає змогу врахувати побажання студентів щодо занять з фізичної культури. А отже, правильно підібравши засоби та методи перевести заняття з фізичної культури з примусового на бажане.

Ключові слова: мотивація, інтерес, навчальний процес, фізична культура, спорт, здоровий спосіб життя.

Increasing the number of hours of classroom instruction, students are increasingly facing a crisis of motor activity. It leads not only to health problems, but also to learning. Consideration of motivation as the driving force of the process of physical culture allows you to take into account the wishes of students for physical education classes. And therefore, correctly selecting the means and methods of transferring physical education classes from forced to desired.

Key words: motivation, interest, educational process, physical culture, sport, healthy way of life.

Психоемоційне напруження під час навчання, впровадження комп'ютерних технологій у повсякденність, зниження рухової активності, надають можливість фізичному вихованню, що створює необхідні передумови здорового способу життя, стати інструментом у зміцненні здоров'я та підготовки студентської молоді до активного життя та продуктивної професійно-педагогічної діяльності.

Адже руховий режим студентів настільки мізерний, що не забезпечує навіть мінімуму необхідних біологічних потреб організму. Відповідно, збереження та зміцнення здоров'я, збільшення його резервів, стимулювання імунітету організму значною мірою залежать від способу життя, запобігання та профілактики захворювань, створення умов для найповнішої реалізації кожною людиною індивідуального потенціалу здоров'я.

Фізичне виховання – це двосторонній процес, в якому бере участь, з одного боку, вчитель, який прагне навчити, а з іншого – студент, котрий повинен виявити бажання вчитися. Досвід показує: якщо студент розуміє суть поставленого завдання і зацікавлений у його вирішенні, то це прискорить хід навчання. Відповідно, кваліфікований спеціаліст повинен мати високий рівень не лише професійної, інформаційної культури, а й фізичної, що забезпечить його повноцінну фахову діяльність в умовах сучасного суспільства.

Одним з головних завдань процесу стимулювання є активізація фізкультурного інтересу, оскільки без цього психологічного механізму не може здійснюватися розвиток мотиваційної та емоційної сфер людини у фізкультурній діяльності.

Більш детальне вивчення мотивації може сприяти визначенню стимулів, що спонукають студентів до підвищеної активної діяльності з самовдосконалення морально-вольових, фізичних якостей, спрямувати на духовне, фізичне становлення і формування активної життєвої позиції в суспільстві.

Проблема мотивації набуває все більшої актуальності для сьогодення і досліджувалася багатьма науковцями. Зокрема, мотиваційну основу навчання студентів досліджували

Н.В. Підбуцька (2007), Р. Бака і А. Шпаков, 2003; С.В. Романчук і Ю.А. Бородін (2004), О.І. Подлесний (2009), О.Ю. Марченко (2009). Достатня кількість досліджень стосується мотивації до занять різними видами спорту (В.В. Галдіна, В.В. Трегуб, В.А. Штих, 2009; Є. Гончарова, 2009; Т. Чуприна, 2008; Л.А. Перелигіна, Н.Г. Самойлов, 2008; Е. Кондо, 1999 та ін.), формування мотивації до зміцнення здоров'я засобами фізичного виховання (Т. Круцевич, 2001).

Фізична культура є найбільш економічно вигідним та ефективним засобом профілактики захворюваності. Потреба в руховій активності студентів проявляється у їхніх мотиваційних відносинах до фізичної культури.

Отже, однією з головних складових успішного виконання фізкультурно-спортивної діяльності є мотивація – процес формування та обґрунтування наміру щось зробити або не зробити.

Мотив – це складне психічне утворення, що починає формуватися під впливом виникаючої у людини потреби.

Поняття «мотивація» ширше, ніж поняття «мотив». Мотивація – це співвіднесення цілей, що стоять перед людиною, яких вона прагне досягти, і внутрішньої активності особистості, тобто її бажань, потреб і можливостей. Мотивація може бути позитивною, наприклад, якщо майбутній фахівець виражає бажання вчитися, прагне якнайкраще досягти бажаного результату. Інший студент прагне всіма силами уникнути навчання і занять, виявляючи негативну мотивацію до навчальної діяльності. Загальновідомо, що будь-яка діяльність проходить більш ефективно, коли вона більш мотивована.

Поведінка людини зазвичай визначається не одним мотивом, а їх сукупністю, вони можуть знаходитися у визначеному співвідношенні за ступенем впливу на поведінку людини. Тому мотиваційна структура людини може розглядатися як основа комплексу запланованих дій. Природно, що мотивація залучення студентів до занять фізичними вправами та спортом відіграє ключову роль.

Іншими словами, мотивація – це прагнення людини щось робити. Будь-яка діяльність спрямована на досягнення цілі. Ціль – це уявлення про майбутній результат, про те, що повинно бути здобуто.

Процес формування цілей відбувається через інтерес, який є багатоступінчастим: починається він із перших елементарних гігієнічних знань та навичок до глибоких психофізіологічних знань теорії і методики фізичного виховання і інтенсивних занять спортом. У найбільш широкому сенсі мотивація іноді визначається як детермінація поведінки взагалі.

Мотивація до фізичної активності – особливий стан особистості, спрямований на досягнення оптимального рівня фізичної підготовки та працездатності.

Мотивація до фізичного самовдосконалення не з'являється сама по собі, її потрібно формувати в процесі навчання, фіксувати і закріплювати позитивні мотиви та нейтралізувати вплив негативних. Наприклад за результатами експериментальної роботи Лещенко Г.А. доведено, що формуванню мотивації до систематичних занять фізичними вправами сприяє дотримання таких педагогічних умов:

- формування позитивного ставлення до занять фізичними вправами;
- цілеспрямоване мотивування і стимулювання до активної фізкультурної діяльності;
- прищеплення інтересу до активних занять фізичними вправами;
- озброєння знаннями з фізичної культури для самостійних занять фізичними вправами.

На ставлення до занять фізичною культурою впливають вікові та статеві фактори, індивідуальні особливості особистості. Найбільш відповідальними до відвідування занять відносяться студенти першого та другого курсів.

Сприяють збільшенню інтересу студентів до розвитку власної фізичної культури одночасне залучення студентів і викладачів до різних програм, семінарів, навчальних курсів, під час яких розглядаються проблеми здоров'я, а також лекційних занять із цього фаху. І

необхідно, насамперед, подолати формальність занять з фізичної культури та спорту у ВНЗ. Важливо оптимізувати розклад занять, поліпшити побутові умови проживання студентів у гуртожитках, сприяти формуванню у них уявлення про здоровий спосіб життя і вдосконалювати методичне забезпечення навчального процесу з фізичного виховання.

Отже, особливості формування мотивації до занять фізичними вправами та здорового способу життя у студентів вимагають чималих зусиль. Оскільки їхні результати можна буде спостерігати у майбутньому, і не кожна молода людина може вирішити це завдання самостійно, необхідна спрямованість системи виховання й освіти у ВНЗ на пошуки допоміжних способів формування в студентів мотивації до занять фізичними вправами. Мотивація є однією із основних вимог забезпечення високої результативності будь-якого навчального процесу. Тому і виникає потреба в тому, щоб вміти мотивувати студентів, довести до їх свідомості значимість, необхідність та цінність придбання знань, вмінь та навичок.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Азаренков В. М. Шляхи формування мотивації до занять фізичною культурою у студентів факультету мистецтв [Електронний ресурс] // В.М. Азаренков // Режим доступу: <http://journals.urau.ua/hdafk-tmfv/article/view/71904>.
2. Біленко О.О. Особливості мотивації до занять з фізичного виховання у студентів [Електронний ресурс] / О.О. Біленко // Режим доступу: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2011-05/11beatpe.pdf>
3. Верещагіна О.П. Формування мотивації у молоді до занять фізичною культурою та спортом [Електронний ресурс] / О.П. Верещагіна // Режим доступу: <http://intkonf.org/vereschagina-o-p-formuvannya-motivatsiyi-u-molodi-do-zanyat-fizichnoy-kulturoyu-ta-sportom/>
4. Вовченко І.І., Ус І.В. Формування мотивації до занять фізичною культурою та спортом під час навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / І.І. Вовченко, І.В. Ус // Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/6659/2/999.pdf>
5. Жуковський Є. І. Формування у студентів мотивації до самостійної фізкультурно-оздоровчої діяльності // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 381-388.
6. Клим Г. Мотивація до занять фізичними вправами [Електронний ресурс] / Г. Клим // Режим доступу: <http://galka13q.blogspot.com/2016/10/blog-post.html>
7. Педагогічні умови стимулювання активності студентів вищих педагогічних навчальних закладів до фізкультурної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pedahohikam.net/nervs-878-8.html>
8. Петров Д.О., Галушкін А.В. Формування у студентів мотивації до занять фізичною культурою [Електронний ресурс] / Д.О. Петров, А.В. Галушкін // Режим доступу: <http://www.chito.in.ua/petrov-d-o-galushkin-a-v-formuvannya-u-studentiv-motivaciyi-do.html>.

УДК 796.41.796.03:94(477)

*Олексій Лях-Породько, Віктор Кравчук, Андрій Резніков
(Київ)*

ОРГАНИЗАЦИЯ ПОДГОТОВКИ МИРОВОГО СПОРТИВНОГО СООБЩЕСТВА К ОЛИМПИЙСКИМ ИГРАМ 1916 ГОДА

В статье проанализирована деятельность в ряде стран мира по подготовке к Олимпийским играм 1916 г. в Берлине. Выявлены особенности взаимосвязи государственных органов, национальных олимпийских комитетов и общественности Германии, Великобритании, США, Франции, Швеции и др. стран при подготовке к Играм VI Олимпиады.

***Ключевые слова:** Игры VI Олимпиады, международное олимпийское движение, национальный олимпийский комитет.*

The article analyzes the activities in a number of countries in the preparations for the Olympic games in 1916 in Berlin. The peculiarities of the relationship of state bodies, national Olympic committees and the public in Germany, UK, USA, France, Sweden and other countries in preparation for the Games of the VI Olympiad.

***Key words:** Games of the VI Olympiad, the international Olympic movement, national Olympic Committee.*

Постановка проблемы. Успешное проведение Игр V Олимпиады 1912 г. в Стокгольме (Швеция) вселяло надежды на высокий уровень подготовки и отлительно качественную организацию Олимпийских игр 1916 г. в Берлине (Германия). Этому способствовала и атмосфера вокруг завершившихся Игр 1912 г. и отношение к ним руководства страны-организатора. Необходимо отметить и готовность многих государств (Англия, Франция, США и др.) к очередным Олимпийским играм. Однако беспокойная военно-политическая ситуация в мире и начавшаяся Первая мировая война, в которую были вовлечены не только европейские но многие другие страны, оборвала все надежды на проведение Игр VI Олимпиады. Более того, последствия этих событий непосредственно повлияли на дальнейшее развитие международного олимпийского движения.

Анализ последних исследований и публикаций. Олимпийские игры современности были предметом исследований многих специалистов, которые рассматривали различные аспекты этого явления. Например в фундаментальных работах детально изложены исторические, педагогические, политические, экономические и др. аспекты современных Олимпийских игр [6]. А к примеру в Олимпийской энциклопедии вышедшей в 1980 г. в канун проведения Игр XXII Олимпиады в Москве об Олимпийских играх 1916 г. говорится лишь на четырех строках [5]. Из выше изложенного мы видим, что вопрос подготовки и организации Игр VI Олимпиады не нашел должного отображения в специальной научной литературе и практически исключен из истории современного олимпийского спорта, что и предопределяет актуальность научного исследования.

Цель исследования – выявить особенности подготовки и организации к проведению Игр VI Олимпиады 1916 г. и определить их значение в развитии международного олимпийского движения.

Методы исследования: анализ научно-методической литературы, историко-логический и описательный методы.

Результаты исследования и их обсуждение. Успешное проведение Игр V Олимпиады в 1912 г. вселяло надежды в мировую спортивную общественность, что организация следующих Олимпийских игр будет еще более на высоком уровне. И с уверенностью можно утверждать, что предпосылки к этому были весьма обоснованы. В первую очередь следует

остановиться на стране-организаторе Игр, в которой идея проведения Олимпиады нашла поддержку, как со стороны власти, так и в значительной мере в общественности.

Не стоит забывать, что в этот период Германия была среди лидеров не только в культурно-экономическом и политическом развитии, но и в мировом спорте, и желание организовать у себя Олимпийские игры было естественным. Так как уже на то время проведение главных спортивных соревнований четырехлетия было очень престижно.

Необходимо обратить внимание, что выбор города-организатора Олимпийских игр 1916 г. был неслучайным, а во многом зависел от огромного вклада Германии в развитие международного олимпийского движения. Уже в 1895 г., т. е. у истоков зарождения современного олимпийского движения, представитель этой страны (Ф.В. Гербхарт) был избран членом МОК. К 1916 г. их было, учитывая тех, кто состоял, и кто выбыл, 8 человек. Не многие страны могут похвастаться таким же количеством членом МОК в этот период. Более того, до Первой мировой войны у таких сильных спортивными традициями государства их было меньше: Франция – 7; Великобритания – 7; США – 6. Еще один факт красноречиво свидетельствует об авторитете Германии в международном олимпийском движении это количество членом МОК. Например, Франция была представлена 4, а США, Великобритания и Германия по 3. К тому же Национальный олимпийский комитет Германии был создан одним из первых в 1900 г. [8].

Не следует забывать и о том, что в 1909 г. в Берлине состоялась 11-я сессия МОК, на которой рассматривались ряд важных вопросов: любительство в спорте; награждение на Олимпийских играх; программа Игр; отчет о проведении Игр IV Олимпиады и доклад о подготовке к Играм V Олимпиады 1912 г., которая должна будет состояться в столице Швеции. Интересно, что именно в 1912 г. на 15 (14) сессии МОК, которая проходила в Стокгольме, было принято решение о том, что Игры VI Олимпиады 1916 г. состоятся в Берлине [3]. Кроме Берлина на проведение Олимпийских игр претендовало не мало и других городов: Александрия (Египет), Будапешт (Австро-Венгрия), Кливленд, Нью-Йорк (оба США) [9]. Более того, германские города не раз боролись за право проводить у себя Олимпийские игры. К примеру, в 1908 г. среди претендентов на проведение Игр IV Олимпиады был Берлин.

Также результаты предыдущих Игр утвердительно говорили, что в стране много внимания уделяет развитию спорта. Примером могут послужить отдельные данные, из которых мы узнаем, что в 1896 г. (Игры I Олимпиады) Германия заняла третье место (15 медалей) пропустив вперед лишь Грецию, страну-организатора и США потенциальных претендентов на первое место. Дальнейшие выступления сборной Германии лишь подтверждают ее высокий уровень и стабильность: 1900 г. – 6 место (7 медалей); 1904 г. – 2 м. (13 медалей); 1908 г. – 6 м. (14 медалей); 1912 г. – 5 м. (25 медалей).

Для руководства и координации деятельности по подготовке к Олимпийским играм был создан Германский олимпийский комитет (ГОК), состоящий из 40 постоянных членом, в том числе и представителей Международного олимпийского комитета. Из числа членом ГОК был избран исполнительный комитет, в котором находились представители разных видов спорта, государственный канцлер, уполномоченные министерств иностранных дел, военный и внутренних дел. Этот исполнительный комитет в свою очередь был разделен на два отдела: спортивно-технический и финансовый. Кроме этого, с первых же дней ГОКом активно была начата работа с представителями средств массовой информации, которые должны были своей деятельностью привлечь внимание мировой общественности к Олимпийским играм [2]. Организационным комитетом за несколько лет до начала Игр был выпущен плакат, подготовлены эскизы медалей, значков и почтовый спецштемпель [4]. Еще одним шагом к подготовке Олимпийских игр, и в частности к увеличению финансирования процесса подготовки легкоатлетов, была инициатива ГОК организовать олимпийскую лотерею. Целью этого проекта было привлечение, по предварительным подсчетам, около 300.000 марок. Кроме этого, был приглашен специалист из США тренер по легкой атлетике. А для

ознакомления с особенностями построения организационной системы физического воспитания и спорта и опытом подготовки спортсменов в Соединенные штаты Америки была командирована специальная комиссия. Результатом поездки этой комиссии явились прочитанные многочисленные лекции во многих городах Германии, в которых освещались вопросы современного положения спорта и его значения в социально-культурном развитии страны.

Огромного значения для успешной подготовки и проведения Олимпийских игр имело очень внимательное отношение императора Вильгельма II к этому важному событию. Значительную поддержку Олимпиаде оказала и императорская семья в лице младшего сына императора, принца Иоахима и его кузенов принцев Сигизмунда и Фридриха-Карла, которые, записавшись в военную секцию спортивного клуба в Берлине, начали интенсивно готовиться к Олимпийским играм [1].

Следует отметить, что не только Германия серьезно готовилась к Олимпиаде, а во многих странах мира этот вопрос рассматривался как государственно-важный. Во Франции правительством Барту предполагалось выделить 500.000 франков на подготовку спортсменов к Олимпийским играм 1916 г., но, к сожалению, смена правительства и избрание нового Премьер-министра Г. Думерга внесло некоторые коррективы в механизм финансирования процесса подготовки французских олимпийцев. Новая смета расходов равнялась 150.000 франков. Однако существенная поддержка пришла, откуда ее совсем не ждали. Французский подданный господин В. Захаров, с явным русским происхождением, пожертвовал 500.000 франков, из которых 300.000 предполагалось выделить на подготовку к Олимпийским играм 1916 г., 150.000 на последующие Олимпиады и по 25.000 для пропаганды спорта в стране и непредвиденные расходы [7].

В США, как и в предыдущие года подготовка спортсменов соответствовала высокому уровню развития спорта в стране с очень внимательным отношением к этому государства (правительства и военного министерства). Однако в этот раз не маловажную роль в сборе средств сыграла общественность, с помощью все той же практики подписки. В свою очередь Национальный олимпийский комитет США запланировал израсходовать на поездку и содержание участников Олимпиады около 300.000 рублей.

Огромное значение Олимпийским играм 1916 г. придавали в Швеции. В значительной мере потому, что наследник короля возглавил Национальный олимпийский комитет и лично занимался организационными вопросами подготовки шведских спортсменов. К тому же парламент Швеции выделил к подготовке к предстоящим Играм 100.000 крон. Как и во Франции, США и Англии значительная финансовая поддержка поступила с общественной стороны, т.е. с помощью подписки было собрано 100.000 рублей, а выпущенная серия почтовых виньеток к предстоящим Играм имела огромную популярность среди населения (этому же примеру последовал и НОК Дании). Кроме этого, НОК Швеции пригласил из США специалиста Эртберга, одного из лучших тренеров, которому доверили управлять тренировочным процессом по всем видам спорта.

Очень деятельно готовились к Олимпийским играм 1916 г. и в других странах мира. Например, в Австралии спортивные организации планировали собрать 200.000 марок на подготовку и участие в Олимпиаде. Кроме этого, живой интерес Берлинская Олимпиада вызвала со стороны правительства, общественности и печати. Среди важных вопросов подготовки спортсменов обсуждался вариант приглашения американского специалиста.

Выводы. Успешное проведение Игр V Олимпиады (по сравнению с предыдущими) обязывало Германию приложить максимум усилий для подготовки Олимпийских игр 1916 г. Тщательно разработанный механизм государственной поддержки в тесной взаимосвязи с Национальным олимпийским комитетом, спортивными организациями и общественностью подтверждали серьезные намерения страны провести Олимпийские игры на высоком уровне. К тому же этому способствовало привлечение военного министерства, образовательного ведомства, многих местных городских властей. Надлежащая финансовая поддержка была

получена от крупных промышленных фабрик, заводов, предприятий и от частных лиц. Все подготовительные работы говорили об успешном проведении Олимпийских игр в 1916 г., но нарастающее военно-политическое напряжение в Европе и начавшаяся Первая мировая война помешала этому сбыться. Очередные Олимпийские игры состоялись в 1920 г. в Антверпене.

ИСТОЧНИКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Из Берлина // Спорт и игры. – 1913. – №7. – С. 6.
2. Косарихин А. Первые шаги к VI Олимпиаде // Красота и сила. – 1913. – №3. – С. 19.
3. Кубертен П. де. Олимпийские мемуары. – К.: Олимп. л-ра, 1997. – 180 с.
4. Левин М.Е. Филателия под знаком пяти колец / М.Е. Левин, Е.П. Сашенков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Связь, 1980. – 336 с.
5. Олимпийская энциклопедия. Гл. ред. С.П. Павлов. – М.: «Советская Энциклопедия», 1980. – 416 с.
6. Олимпийский спорт: в 2 т. / В.Н. Платонов, М.М. Булатова, С.Н. Бубка [и др.]; под общ. ред. В.Н. Платонова. – К.: Олимп. л-ра, 2009. – Т.1. – 736 с.
7. Приготовление к Олимпийским играм во Франции // Русский спорт. – 1914. – №21. – С. 19.
8. Суник Александр. Германия и Олимпийские игры // Partner-Nord. – 2006. – №37. – С.2. Режим доступа: <http://www.nord-inform.de/modules.php?name=News&file=article&sid=214>.
9. Штейнбах Валерий. Игры 1916 года могли пройти в Нью-Йорке // Спорт-экспресс. – 2008. – 29 мая. – С. 8.

Андрій Науменко
(Полтава)

КРАСИВА ХОДА, ГОРДА ОСАНКА ТА ВПЕВНЕНИЙ ПОГЛЯД – ЗАПОРУКА УСПІХУ ЖІНКИ

У статті порушуються питання важливості регулярних занять гімнастикою та фізичними вправами для здоров'я і краси жінки.

Ключові слова: жінка, здоров'я, красива хода, гімнастика.

The article deals with the questions of the importance of regular gymnastics exercises and exercises for women's health and beauty.

Key words: woman, health, beautiful gait, gymnastics.

Як викладач фізичного виховання, постійно спілкуючись із жіночою аудиторією на заняттях, я зробив висновок: деякі жінки вважають, що підтримка хорошого здоров'я вимагає значних зусиль і чималих матеріальних витрат. Хочу запевнити, що це не зовсім так.

Ходити пішки – ось що необхідно і достатньо усім, хто хоче зберегти відмінну фізичну форму на довгі роки. Але озирніться навколо, коли йдете по вулиці: як це не жахливо, але багато дівчат та жінок не можуть похвалитися гарною, легкою ходою. Подивіться, як вони ходять... Одні занадто широко ставлять ноги, інші перевалюються з ноги на ногу, немов качки, треті роблять занадто великі кроки, та ще й пружинять при цьому, як чоловіки.

Деякі жінки дуже активно розмахують руками при ходьбі, хода інших занадто різка і кваплива.

Яка ж хода вважається красивою і як її виробити?

Хочу відмітити, що перш за все хода повинна бути вільною і невимушеною, легкою і граціозною. Домогтися цього нелегко, але можна, постійно контролюючи себе.

Існують встановлені стандарти красивої жіночої ходи. Гарною ходою визнається та, при якій стопи ніг ставлять носком назовні, а п'яти на одну уявну лінію. Крок повинен бути середньої довжини і відповідати зросту і довжині ніг. Крок починається від стегна при спокійному стані таза. Не можна розгойдувати «п'ятою точкою» з боку в бік, як роблять багато жінок, вважаючи, що це виглядає дуже сексуально і красиво.

Починаючи крок з правої ноги, необхідно перенести центр ваги на ліве стегно, плечі відвести назад і опустити їх, груди підняти. При виробленні правильної ходи стежте за поставою, її потрібно зберігати в рівному положенні не відхиляючи корпус ні вправо, ні вліво. Спробуйте стежити за руками і не розмахувати ними при ходьбі, як солдат на марші.

Рух продовжується всією ногою, яка трохи зігнута у коліні. Між коліннями обох ніг не повинно бути просвітів.

Не можна робити довгих кроків, щоб не порушити плавності й м'якості руху. В іншому випадку створюється уява важкості ходи.

Хочу запевнити, що завершувати крок треба на пряму ногу. Як вже говорилося вище, п'яту ноги, що рухається слід ставити на одну пряму з п'ятою опорної ноги.

Рух продовжують плавно, переносючи центр ваги з одного стегна на друге. При цьому не повинно створюватися враження перевалювання тіла з ноги на ногу. Плечі треба тримати спокійно, опущені вниз, злегка відведеними назад, м'язи живота підтягнути, але не так, щоб не було чим дихати.

Звичайно, спочатку виконувати все це непросто, але, якщо постійно стежити за своєю ходою, вона стане природною і буде радувати око оточуючих.

На жаль, жінки і дівчата не завжди привертають увагу на те, як вони сидять. А сидять вони часто неправильно і негарно. Наприклад, дівчина в міні-спідниці сидить, розставивши ноги; жінка в транспорті може недбало покласти ногу на ногу, заважаючи проходу. Як же сидіти правильно і красиво? Треба сидіти глибоко в кріслі, злегка спираючись на спинку, одну ногу закласти за іншу.

Неправильна та некрасива поза

Поза, яка розвиває целюліт

Красива поза

Рис. 1.

Однак завжди сидіти так, як показано на малюнку, неможливо, та й не обов'язково. Потрібно намагатися, коли сидиш, вибирати зручну, красиву і правильну позу. Від цього буде залежати правильна постава жінки.

Якщо робота сидяча, то слід віддавати перевагу такій позі, яка не шкодить здоров'ю. Наприклад, поза, при якій одна нога лежить на іншій, розвиває целюліт в області сідниць, внутрішньої і задньої частини стегна.

Хочу звернути також увагу на те, щоб хода була красивою, потрібно подумати про взуття. Купуючи нове взуття, потрібно намагатися, щоб воно не було важким, незручним. Особливо на це слід звертати увагу зовсім юним дівчаткам, у яких хода тільки формується. Якщо в цьому віці носити грубі черевики на важкій платформі, то і хода стане такою ж.

Якщо навіть дуже красива дівчина чи жінка робить незграбний рух або встає в безглузду позу, то вона виглядає набагато гірше, ніж насправді. Це трапляється тоді, коли у неї погані

манери і пластика рухів. Щоб виглядати граціозною і не відчувати комплексів, цим слід зайнятися. Вам може прийти на допомогу певний комплекс вправ.

Давайте зробимо висновок! Що таке правильна постава?

При правильній, красивій поставі треба випрямити коліна, тазостегнові суглоби і спину, але намагайтеся не перенапружувати їх. Руки повинні бути розгорнені ліктями до талії, а кисті рук розташовують уздовж тулуба у бічній середній лінії стегон. Спину і шию треба тримати випрямленою, плечі повинні бути опущені до низу, а лінія підборіддя повинна утворювати з шиєю прямий кут. Живіт максимально втягують в себе, м'язи черевного преса і сідниці напружують, але при цьому грудну клітину вгору піднімати не треба.

Велику роль в гарній поставі грає положення голови і погляд. Не треба ходити з опущеною головою, не варто занадто високо задирати ніс.

Голову намагайтеся держати рівно, дивіться уперед із упевненістю!

Для того щоб перевірити, чи правильна у вас постава, можна використовувати два тести.

Тест 1. Треба лягти на спину на підлогу, напружити м'язи черевного преса, максимально притиснувши поперек до підлоги.

Рис. 2. **Тест 1** на правильну осанку

Якщо відстань між поперекком і підлогою настільки мало, що не можна просунути руку, то ви можете бути задоволеною своєю поставою. В іншому випадку потрібно попрацювати.

Тест 2. Треба встати спиною до стінки і притиснутися до неї.

При цьому тіло повинно стосуватися стінки виступаючими точками: потилицею, обома лопатками, сідницями і п'ятами.

Якщо результати цих тестів вас не влаштовують, необхідно над собою працювати, використовуючи спеціальні вправи.

Рис. 3. **Тест 2** на правильну осанку

Наприкінці хочу зазначити, що жінку, яка займається гімнастикою, фізичними вправами відрізняє гарна постава та якісне функціонування всього організму в цілому. Жінки, які активно займаються спортом та фізкультурою зберігають молодість та активний спосіб життя на довгі роки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Искусство быть здоровым. – Х.: Основа, 1995. – 448 с.
2. Бурбо Л. Тренируем мышцы ног и ягодиц за 10 минут в день / Люси Бурбо. – Ростов-н/Д.: «Феникс», 2005. – 224 с.
3. Тренируем тело. – Харьков: Книжный клуб, 2008. – 320 с.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 811.112.2

Марія Бараняк
(Житомир)

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ РИСИ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ЇХ МІСЦЕ У СИСТЕМІ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті проаналізовано структурні та семантичні особливості паремій німецької мови. Розглянуто синтаксичні особливості прислів'їв з огляду на тип речення та його довжину, а також висвітлено характерні риси ритміки паремій.

Ключові слова: паремія, прислів'я, семантика, синтаксична структура, ідіоматичне значення.

The article deals with peculiarities of structure and semantics of German proverbs. The given article provides an analysis of syntactical characteristics basing on the type and length of proverbs and outlines their specific rhythm.

Key words: paremiological unit, proverb, semantics, syntactical structure, idiomatic meaning.

Серед великої кількості спроб дати вичерпне визначення прислів'я однією з найбільш повних можна вважати дефініцію, за якою прислів'я – це стислі загально відомі твердження, котрі узагальнюють мудрість, правду, мораль і традиційні погляди народу, виражені у метафоричній фіксованій та легкій до запам'ятовування формі, а також передаються з покоління в покоління [8].

З погляду лінгвістики, прислів'я належать до предикативних сталих виразів, які мають відношення до фольклору. Вони пов'язані з єдностями фразеологічного рівня на основі сталості та циклічності форми, значення і семантичних трансформацій. Прислів'я вважають закритими предикативними сталими виразами, а з погляду граматики, вони переважно характеризуються сталим модальним і темпоральним планом з узагальнюючим позачасовим значенням. Головна роль в організації семантичної структури прислів'їв належить внутрішній формі. Інтерпретація внутрішньої форми як семантичного змісту мовного знаку, виражена у його матеріальній формі та формалізована у відношенні до актуального значення як його мотивації, повною мірою стосується прислів'їв. Внутрішня форма прислів'я фіксує асоціативні риси ситуації, яку визначають як базу специфічної для прислів'я фразової номінації. Внутрішня форма служить для розуміння, а також семантичної трансформації прислів'я і способу репрезентації його актуального значення. Вона базується на метафоричному намірі, пов'язаному з переходом значення деяких слів і початкового значення інших у структурі прислів'я. Особливий інтерес викликає в такому випадку внутрішня форма прислів'їв з прямою мотивацією значення. Більшість з них можна замінити семантичними еквівалентами, які передають те ж судження у більш деталізованій формі у зв'язку з іншими ситуаціями: укр. – *Зробив діло – гуляй сміло*. Нім. – *Nach getaner Arbeit ist gut ruhen* [7, с. 225-229].

Фразеологічні звороти і прислів'я володіють відносною здатністю, на відміну від вільних словосполучень, до зміни компонентів зі збереженням при цьому їхнього загального значення. І фразеологічні звороти, і прислів'я відрізняються від вільних словосполучень синтаксичною єдністю і стабільністю компонентів. Такі вагомні ознаки фразеологічних зворотів як сталість вживання, відносна стабільність їх компонентів і структури, ідіоматичне значення, функціональна єдність усього виразу на відміну від функціональної незалежності кожного компонента у вільних словосполученнях одночасно є властивостями і прислів'їв [1, с. 15].

З погляду фольклору, прислів'я може розглядатись як такий же текст, як і інші (напр., пісня, казка, анекдот та ін.), котрі виникають через розгортання компаративної формули. З погляду лінгвістики, процес руху від малого тексту до більшого також отримує своє обґрунтування, так як це – діалектичний процес розгортання, який служить для врівноваження мовної ентропії спрощення. Таким чином, прислів'я служить інколи для утворення фраземи чи фразеологічної єдності:

- шляхом звуження: *Stille Wasser sind tief – stilles Wasser; Der eine klopft auf den Busch, der andere fängt den Vogel – auf den Busch klopfen, Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst hinein – jemandem eine Grube graben;*

- за допомогою розширення фразеологічної єдності утворюється прислів'я: *den Tag vor dem Abend loben – Lobe nicht den Tag vor dem Abend, und nicht die Ehefrau vor dem Tod, der frühe Vogel – Der frühe Vogel springt weiter, aber krepirt auch eher* [1, с. 16, 9, с. 246-247].

Прислів'я можна розглядати у кількох площинах: як самостійні мікротексти, у співвідношенні з іншими прислів'ями, у їхньому дискурсивному контексті, а також в рамках певної культурної матриці. Прислів'я, виражаючи ознаки єдиної лексеми, одночасно репрезентує внутрішні структури. Вони об'єднують риси лексеми, висловлювання, тексту та цитати. Прислів'я володіє впізнаваними, відносно сталими текстуальними блоками з унікальним риторичним потенціалом. Їх варіативність залежно від тексту чи аудиторії також викликає цікаві спостереження. Формально вони відображають певні зразки просодії, паралелізму, синтаксису, лексики та уявлень. Саме завдяки останнім прислів'я являють собою узагальнення стереотипів та метафор, властивих кожній культурі [2].

На сьогодні можна спостерігати тенденції вільного, часто грайливого поводження з пареміями. До того ж, мова йде про навмисну модифікацію зовнішньої форми паремій через доповнення новими елементами, субституцією на лексичному рівні, елімінацію різних частин прислів'я, комбінацію кількох та ін. Новоутворення на основі загально відомого прислів'я викликає незвичну реакцію реципієнта і робить мовлення живим і образним [6, с. 242]. Можливість модифікації залежить від ступеню ідіоматичності, яка виражається у неоднаковому значенні усієї фразеологічної одиниці порівняно зі значенням її компонентів. Передумова можливості утворення модифікації – семантична автономія окремих компонентів [10, с. 293].

Прислів'я належать до структурно-семантичної мішаної класифікації і виступають на синтаксичному рівні як самостійні речення, а також як дискурсивна автономія, або самостійні тексти [3, с. 145].

Серед типів речення, у яких виражаються прислів'я, переважно зустрічаються прості і зазвичай без додаткових доповнень. На противагу великій кількості простих, однак, виступають складносурядні і складнопідрядні речення, а також еліптичні поєднання речень. Під останніми розуміємо випадки, коли не вживається конститутивний елемент, зазвичай це – фінітне дієслово, однак його можна легко виявити з контексту: *Des einen Freund, des andern Leid. Ende gut, alles, gut* (відсутнє фінітне дієслово *ist*). Серед складносурядних речень зустрічаються ряди послідовних простих речень: *Vertrauen ist gut, Kontrolle ist besser*. Інколи вони об'єднані одним підметом або присудком: *Das Leben ist den Reichen lang, den Armen kurz. Das ist leicht gesagt, aber schwer gemacht*.

Складнопідрядні речення переважно по-різному організовані, а від одного підрядного речення можуть залежати інші. Однак у синтаксисі прислів'їв існують і певні обмеження, переважно використовується лише одне підрядне, якщо не враховувати модифікації:

Підрядне підметове: *Wer mit dem Teufel essen will, braucht einen langen Löffel*.

Підрядне додатку: *Man tut, was man kann*.

Підрядне умови: *Wenn zwei sich streiten, freut sich der Dritte*.

За дослідженнями про середню довжину німецьких прислів'їв, було встановлено, що майже половина (приблизно 52 %) з них складаються з 5-8 слів, серед них однак найчастіше прислів'я з 6 словами. З погляду на тенденцію до скорочення розмірів речення у мовленні

взагалі, такий результат можна було очікувати [5, с. 103]. Окрім того, існує залежність між середньою довжиною прислів'я і його відомістю, а саме: довжина зменшується при рості поширеності прислів'я. Однак, не слід стверджувати, що існує спеціальний синтаксис для фразеологізмів, рівнозначних реченню.

Одночасно, П. Ёжибек стверджує, що будь-які обчислення середньої довжини прислів'я слід вважати гіпотетичним, так як паремія може мати до кількох варіацій вихідної форми з неоднаковою кількістю лексем, що спричиняє надто велику похибку в обчисленнях [4, с. 203-215]. Крім того, дуже часто не береться до уваги факт відомості / вживаності прислів'я саме у конкретній формі, а лексикографічні джерела можуть наводити застарілі форми вживання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Belozerova F. Phraseology and Paremiology or Phraseology? / Faina Belozerova // Phraseology and Paremiology. International Symposium, Sept., 2–5, 1997. [edit. by Peter ĎURČO] // Akademia PZ, Bratislava, 1998. – P. 14–17.
2. Burger H. Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen/ Harald Burger – 4., neu bearb. Aufl. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2010. – 239 S.
3. Filatkina N. Phraseologie des Lëtzebuergerschen. Empirische Untersuchungen zu strukturellen, semantisch-pragmatischen und bildlichen Aspekten / Natalia Filatkina // Universitätsverlag WINTER GmbH, Heidelberg, 2005. – S. 67–71, 145–147.
4. Grzybek P. Zur Frage der Satzlänge von Sprichwörtern (unter besonderer Berücksichtigung deutscher Sprichwörter) / Peter Grzybek // Von der Einwortmetapher zur Stazmetapher / Rupprecht S. Baur, Christoph Chlosta.- Bochum: Universitätsverlag Brockmeyer, 1995 (Akten des Westfälischen Arbeitskreises Phraseologie, Parömiologie; 94/95). – S. 203–217.
5. Lüger H.-H. Satzwertige Phraseologismen. Eine pragmlinguistische Untersuchung / Heinz-Helmut Lüger. – Wien: Ed. Praesens, 1990. – 314 S.
6. Matulina Ž. Sprichwortgebrauch im aktuellen politischen Kontext Kroatiens / Željka Matulina // Von der Einwortmetapher zur Stazmetapher / Rupprecht S. Baur, Christoph Chlosta. – Bochum: Universitätsverlag Brockmeyer, 1995 (Akten des Westfälischen Arbeitskreises Phraseologie, Parömiologie; 94/95). – S. 239–267.
7. Melerovič G. On Semantic Structure on the Proverbs / Galina Melerovič // Phraseology and Paremiology. International Symposium, Sept., 2 – 5, 1997. [edit. by Peter ĎURČO] // Akademia PZ, Bratislava, 1998. – P. 225–229.
8. Mieder W. Sprichwörtliches und Spruchhaftes als Basis für Aphoristisches / Wolfgang Mieder. – Burlington, Vermont: he Universitz of Vermont, 2002. – 159 S.
9. Mokienko V. M. Parömiologie und Phraseologie oder Phraseologie und Parömiologie / Valerij M. Mokienko // Phraseology and Paremiology. International Symposium, Sept., 2-5, 1997. [edit. by Peter ĎURČO] // Akademia PZ, Bratislava, 1998. – P. 243–250.
10. Stammel K. Modifikation – ein phraseologisches Paradox? / Karolina Stammel // Phraseologie disziplinär und interdisziplinär / Hrsg. von Csaba Földers. – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2009. – S. 293–304.

ВИКОРИСТАННЯ СЕМАНТИКИ СІРОГО КОЛЬОРУ В УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ ТА ХУДОЖНІХ ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Публікація присвячена дослідженню використання семантики сірого кольору у зразках усної народної творчості, художніх творах окремих українських письменників. Автор розглядає сірий колір як особливий в народній колористиці. Цей колір пов'язувався у народному розумінні перш за все з мудрістю, сивиною і добротою, а у творах письменників, поетів він часто асоціюється з одноманітністю, буденністю життя.

Ключові слова: колір, семантика кольору, сірий, фольклор.

The publication is devoted to the study of the use of gray semantics in samples of oral folk art, and the works of certain Ukrainian writers. The author regards gray as a special color in folk color. This color was associated with the folk understanding, first of all with wisdom, gray hair and kindness, and in writings of writers, poets, it is often associated with the monotony, the routine of life.

Key words: color, semantics of color, gray, folklore.

Назви кольорів давно вже привертають увагу мовознавців, фольклористів, лінгвістів і досліджуються в ньому матеріалі різних мов, в різних аспектах.

Кольори для українців відігравали надзвичайно важливу роль в їхньому житті та світогляді. Колір займав значне місце у формуванні системи народних уявлень, культури та в сприйнятті всього навколишнього світу, отожднювався також із життєво важливими речами, подіями та загальним психологічним станом.

Естетичні ідеали, відображені колористичними уявленнями, синтезують певні світоглядні принципи, знання, настанови і переконання, що є компонентами народного світогляду. В українській культурі колір відігравав одну з головних ролей після Слова. Традиція впорядкування об'єктів і подій оточуючого світу за кольорами занурена в глибини архаїчного мислення.

Традиційними для українського світогляду та культури постали червоний, білий та чорний кольори. Саме ця трійка завжди зберігала своє важливе значення у житті людей і яскраво відображена в усній народній творчості.

Разом з тим особливе місце народній колористиці посідає сірий колір. Цей колір пов'язувався у народному розумінні перш за все з мудрістю, сивиною і добротою, а відтак – зі старшими в роді дідусем та бабусею, які, за розподілом обов'язків у хліборобській родині, піклувались про дитину, передавали їй світоглядні настанови та стереотипи бачення й розуміння. Семантика сірого кольору – це вираженість у всьому, доброта, зрештою, родинність. Все сиве допускається до дитини так близько, як і біле та червоне: *Зозуленька сивокрила на колосочці сиділа*. За цим кольором закріпився спокій, задоволеність від щоденного затишку. Не дарма поруч з білим котом, що заколисує дитину, виступає муругий, сірий: *“Ой ти коте муругий, коли б такий другий, щоб вас була пара, щоб дитина спала...”*, *“ну люлі, котів два, сіренькій обидва...”*. Сірі коти діють в парі, а пара, за шкалою ментальних цінностей, запорука сімейного щастя.

Розумне дитя, яке слухається старших, називають *сивим соколом* (*Спи, дитинко, спи, мій сивий соколе, пішла мати жито жати на широке поле, сивеньким орлом (Як ми підростем, то ми ся розлетим сивенькими орлами)*).

Інколи сивий колір супроводжує багатство, тим самим стверджується закон етнопедагогіки: все справжнє – непоказне. Так, у колядках та щедрівках знаходимо постійні епітети: *сиві воли, сірі бички, сивий вепрік*; у забавлянках – навіть алегорії: *мишка сіренька*.

Можливо, за частим вживанням слова *сивий* ховається давній *сизий* (голубий), до якого наші предки були небайдужі: фарбували у голубий колір стіни, використовували в релігійних розписах. Підтвердження цьому – слова колискової: *“Люляй же мі, люляй, сиві вочка стуляй”*.

У цілому сизий колір в народній традиції споріднювався з ознакою небесності, святості, служив оберегом, символізував дух.. Інше значення сірого кольору – символ бідності – зустрічається значно рідше: *Був собі чоловік Нетяшка, на ньому сіра серм’яжка...; Пішла баба в сухий ліс без сокири, без коліс...Завадила в суху сливу та роздерла сукню сиву”*.

Доповнення до характеристики злого вовка – постійний епітет *сірий* – символізує визнання за вовком ще й підступності, уміння приховувати жорстокі наміри.

Слова *сірий, сивий, сідий, сизий* дуже близькі за своїм значенням і вирізняються за семантикою з-поміж інших найдавніших в українській мові прикметників – назв кольору. Якщо червоний, жовтий, зелений – чисті кольори, які займають певне місце в сонячному спектрі, то *сірий* – невизначений, ахроматичний. Це, власне, суміш двох або кількох кольорів малої насиченості, інтенсивності, розташованих між білим і чорним.

Разом з тим у «Слові о полку Ігоревім» – визначній пам’ятці давньоруської мови XII ст. – назви сірого кольору вживаються не лише для позначення якості тих чи інших історичних реалій, але й у переносно-фігуральному значенні. Для образної характеристики героїв на відомий автор – співець слави народної – використовує розгорнуті порівняння: *Боянь бо влщии, аще кому хотяше пѣснь творити, то растѣкашеться мыслію по древу сѣрымъ вѣлкомъ по земли, шизымъ орломъ подѣ облакы*; *«Сами скачють, акы сѣрыи вѣлци вѣ полѣ»*. Тут *серый* і *шизый* (*сизый*) – постійні епітети, які були здавна добре відомі вживому мовленні, в усній народній творчості.

У впорядкованій М. Стельмахом збірці українських народних пісень «Народні перлини» (К., Дніпро, 1971) однією з найхарактерніших ознак мовної тканини цих творів є щедre використання епітетів, зокрема постійних:

А я бідний сиротина,
Степ широкий – то мій сват,
Шабля й люлька – вся родина,
Сивий коник – то ж мій брат.
З епітетами сивий, сизий нерідко пов’язане вираження суму, зажури:
Гей, зажурився сивий соколонько,
Гей, бідна ж моя, бідна головонько!

Вони можуть не лише передавати настрій, але й створювати яскраву картину соціальної нерівності:

Багата сестра в золоті, кармазині,
А вбога небога в сіренькій свитині.

Сіра одежина біднячки протиставлена золоту й кармазину, тобто яскравому, з малинової дорогої тканини гаптованому золотими нитками одягу багатой сестри.

Свита з нефарбованого домотканого сукна – типовий одяг українського бідного селянина. Тому саме вона часто згадується і в усній народній творчості, і в мові письменників, які змальовували життя дореволюційного села. Свита вже сама по собі свідчить про певну соціальну приналежність її власника. Т. Шевченко у сповненому ліричного смутку вірші «Мар’яна-черниця» пише з гіркотою про власну долю:

Чи правда, Оксано? чужа чорнобрива
І ти не згадаєш того сироту,
Що в сірій свитині, бувало, щасливий,
Як побачить диво – твою красоту.

Три слова – сирота у сірій свитині – і перед читачем постає образ убогого селянського хлопчини – майбутнього Кобзаря.

Сизий орел (сокіл, голуб); сива голубка (зозуля, вутка); сивий туман; сірий вовк – улюблені образи народної поетичної мови. Народжені творчим генієм народу, вони містять у собі глибокий смисл, емоційну образність і широко використовуються багатьма видатними українськими письменниками. Особливо часто знаходимо народнописенні епітети, образи у віршах, у поемах Т. Г. Шевченка («На вічну пам'ять Котляревському» – тут звучить і повага великого Кобзаря до творця «Енеїди», і почуття скорботи:

Прилинь, сивий орле, бо я одинокий

Сирота на світі, в чужому краю.

Образністю, мелодійністю зачаровують нас і такі рядки з твору великого поета «У неділю не гуляла», що сприймаються як народна пісня:

Ой застогнав сивий пугач

В степу на могилі,

Зажурились чумаченьки,

Тяжко зажурились.

Іронічний ефект може викликати контрастність між звичним, усталеним значенням слова чи словосполучення та самим об'єктом, який позначено цим словом. Чимало таких прикладів знаходимо на сторінках «Енеїди» І. Котляревського:

Скажи ж, моя голубка сиза,

Іще Еней яги спитав...

Яга і голубка сиза – поняття настільки несумісні, різнопланові, що не можуть не викликати в читача усмішки.

Для пророчиці Сівілли І. Котляревський вишукує цілу низку «потворних» слів:

Як вийшла бабище старая,

Крива, горбатая, сухая,

Запліснявіла, вся в шрамах;

Сіда, ряба, беззуба, коса,

Розхристана, простоволоса,

І, як в намисті, вся в жовнах.

Слово сіда в ряду інших також набуває негативного відтінку. У творах Т. Шевченка і Марка Вовчка майже не вживається сидий, а лише сивий і звучить воно в тексті, як правило, шанобливо, часом ніжно: дідусь сивесенький; «Сивий ус, стару чуприну Вітер розвіває» (Т. Шевченко); «Сей, як вийде, кажу вам, – високий, сивий та усатий, у чорній свиті, а пояс червоний, шапка сива, виступка козацька настояща...» (Марко Вовчок); «А сам почав уже сивим волосом, як сніжком, присипатись» (Марко Вовчок).

Особливу роль відіграє колір у портретних характеристиках героїв Лесі Українки, зокрема її «Лісової пісні». Навіть просто описуючи в ремарках зовнішній вигляд персонажа, поетеса самим доббором лексики визначає його соціальну і локальну приналежність. У дядька Лева «Довге волосся білими хвилями спускається на плечі з-під сивої шапки-рогатки; убраний Лев у полотняну одежу і в ясно-сиву, майже білу свиту». Полотняний одяг, свиту, сиву шапку-рогатку носили небагаті поліські селяни. Лісовик також «у сірій свиті і в шапці з вовчого хутра». Витончений, ніжний малюнок образу Мавки створений відповідними засобами, серед яких значне місце займають прикметники – назви кольорів.

Примарність Мавки, її злиття з природою передає мінливість кольору очей:

А чом же в тебе очі не зелені?

Та ні, тепер зелені... а були,

Як небо, сині... О! тепер вже сиві,

Як тая хмара... ні, здається, чорні,

Чи, може, карі...

Так, знаємо ми, змінюється вода в річці, озере залежно від кольору неба, від зелених віт, що нависають над нею; небо в різний час стає то блакитно-зеленкуватим, то ясно-синім, а то сірим від хмар; так змінюється сама природа

Величезні можливості для художньої зображальності має використання прикметників – ознак кольору в переносно-фігуральному значенні. Так, у Марка Вовчка читаємо:

«Засиніє старий Дніпро поміж зелених комишів та червоного верболозу, і повстають круті сиві гори»; «Як замахнувся блискавою шаблею, тільки кров тепла зчервонила сиву хвилю Дніпрову».

Досліджуючи назви сірого кольору, відзначаємо, що серед його компонентів сірий колір набуває особливої ідейно-естетичної ваги як важливий засіб розкриття концептуально навантаженого поняття неповторності. Зазначений епітет із його запрограмованою негативною енергією стає мовним засобом, що виражає все спрощене, швидко минаюче. Вказану виразно підтверджує поезія Ліни Костенко, де сірий колір символізує одноманітність життя:

Стоїть зима. Короткі сірі дні;
Любов неповторна – моя валторна.
Шляхи прощальні – перша скрипка печалі.
А в сірі будні / буду бити, як в бубни;
Неправедний, нечистий:
А хто від правди ступить на півметра, –
душа у того сіра й напівмертва.

Семантичне ускладнення епітета сірий відбувається в алегоричних поезіях Ліни Костенко, де він набуває виразного символічного звучання. З мотивом сірості поєднується і мотив туману, що також маніфестує негативні процеси в суспільстві періоду застою:

Такий туман, аж піють сірі півні.
Людина йде з туману у туман.
Ми всі, по суті, живемо якоюсь мірою в тумані.
Прозріння нам уже не притаманні.
Нема прозрінь в тумані підозрінь.
Потрібна філософія. Натомість –
всі форми напливання на свідомість.
Імо плоди із дерева незнання;

Вибір того чи іншого слова, його стилістичне забарвлення в тексті залежать не тільки від змісту, ідейного спрямування твору, художніх завдань, поставлених письменником, його індивідуальних можливостей і уподобань, але й від загальних тенденцій, існуючих у мові. І приклади з літературних творів, і практика живого мовлення свідчать, що з синонімічного ряду первинних прикметників сірий, сивий, сідий, сизий у сучасній українській мові частіше вживаються в художньо-белетристичному стилі сивий і сизий.

Вдумливе, уважне ставлення до кожного слова, кожного речення дає змогу і глибше пізнати рідну мову, щоб збагнути красу людини і природи, чарівність поезії, прози, драматургії, прилучитися до всіх духовних багатств, створених людством.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Багнюк А. Символи українства. Художньо-інформаційний довідник. – Тернопіль: Новий колір, 2008. – 828 с.
2. Бобкова В.С. О.О.Потебня про художню символіку народної поезії // НТЕ. – 1973. – №4. – С.61-68.
3. Весільні пісні / Упоряд., вст. стаття та примітки М.М. Шубравської. – К.: Дніпро, 1988. – 476 с.
4. Весільні пісні / За ред. Дея О. – К., 1970. – 210 с.

5. Давидюк В. Крокове колесо: Нариси з історичної семантики українського фольклору. – К.: Наукова думка, 2002. – 188 с.
6. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. – Вид. 2-е, доп. й переробл. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 310 с.
7. Дей О. І. Поетика української народної пісні. – К.: Наукова думка, 1978. – 252 с.
8. Дмитренко М., Іваннікова Л., Лозко Г., Музиченко Я., Шалак О. Українські символи / За ред. М. К. Дмитренка. – К.: Ред. часопису «Народознавство», 1994. – 140 с.
9. Дмитренко М. Символи українського фольклору. – К.: Сталь, 2011. – 342 с.
10. Губарева Г. Семантичні перетворення кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко / Г. Губарева // Матеріали міжнародної студентської наукової конференції «2001 рік – рік мов: людина, мова, комунікація, культура в світлі нової парадигми знань». – Харків, 2001. – С. 34-35.

УДК 821.161.2-193.3.09(Жук М.)

Вікторія Квіцинська
(Київ)

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ЕТАП ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ЖУКА

Стаття присвячена аналізу другого (чернігівського) етапу творчості Михайла Жука, його розвитку як художника та письменника-казкаря.

Ключові слова: портрет, ксилографія, «Співи землі» орнамент, майоліка, екслібрис, офорт.

The article devotes to the analysis of the second (Chernihiv) stage of the creativity of Mykhailo Zhuk, his development as an artist and storyteller.

Key words: portrait, xylography, "Singing of the Earth", majolica, exlibris, etching.

Творчі пошуки Михайла Жука так само як і Павла Тичини формувалися в духовному оточенні М. Коцюбинського. Прозаїк сприяв входженню М. Жука в літературу, клопотався з приводу перших прозових (оповідання «Мені казали: «Ще молодий!») і поетичних публікацій у «Літературно-науковому віснику», які з'явилися поряд із творами І. Франка, В. Винниченка, С. Черкасенка, М. Вороного та ін. українських письменників.

Його публікації часто друкувалися не тільки в «Літературно-науковому віснику», а й в журналі «Українська хата», в альманасі «Українська муза». Твори М. Жука помітили Леся Українка (вірш «Дорога») та С. Єфремов («Історія українського письменства»). І. Франко дав високу оцінку поемі «Чари», назвав її «літературною пам'яткою досить високої поетичної вартості, неважаючи на романтичне розуміння людського життя», порівняв її з російською поемою «Упырь» О. Афанасьєва-Чужбинського [1, с. 28].

М. Жук був особисто знайомим з І. Франком, змалював з нього портрети (1904, 1909), надіслав йому оповідання «Дора», як свідчить лист від 30 жовтня 1906 р., з проханням надрукувати в «Літературно-науковому віснику». Також взяв участь у збиранні коштів, організованому М. Коцюбинським, на лікування хворого І. Франка, якому вони були передані через київську контору редакції «Літературно-наукового вісника». І. Франко завжди ставився з теплотою до художника, шкодував, що він 1911 р. не приїхав разом з М. Коцюбинським у Криворівню [2, с. 323], в якій часто бував. Про це свідчить лист маляра від 31 серпня 1909 р. до М. Коцюбинського. Пізніше Михайло Жук «по-каменярськи» оформив Франкову книжку «Грицева шкільна наука», надруковану в Чернігові (1921), на замовлення кооперативного видавництва «Книгоспілка» виконав портрет-плакат І. Франка

(погруддя у вишиванці на фоні скелі з написом «Каменярі», яку розбивають робітники) в техніці кольорової літографії.

М. Жук видав поетичну збірку «Співи землі» (1912), але вона, попри його сподівання, не отримала розголосу, викликала поодинокі рецензії Г. Чупринки й В. Леонтовича. Задум видання виник раніше, 1909 р., коли він перебував у львівському домі Грушевських. У Криворівні малював їхню дев'ятирічну дочку Катерину, тоді ж мав розмову з М. Грушевським та його дружиною Марією Сильвестрівною про можливе видання поетичної збірки [3, с. 321].

Особливе творче піднесення М. Жук пережив в добу національно-визвольних змагань. За його зізнанням, всі його надії «були на революцію» [4, с. 159]. Він – професор щойно сформованої Академії мистецтв, брав активну участь у художньому житті відроджуваної України. Можливо, перебування в цій навчальній установі спонукало його відновити академічну техніку, засвоєну в Краківській академії красних мистецтв («Дитячий портрет»). Пензлю художника належить декоративне панно «Хризантеми» (1919).

Показова активна участь митця у літературному гурті «Музагет». Планувався місячник під цією ж назвою, але вийшов один номер на 172 сторінки, названий альманахом, датований «січень – лютий – березень» 1919 р. Серед чотирнадцяти молодих авторів найстаршим був М. Жук. Йому, крім обкладинки, титульного аркуша, декоративного рисунка в текстах, трьох портретів (П. Тичина, Д. Загул, Ю. Меженко), виконаних італійським олівцем, належить два вірші, два прозові твори «Смуток» й «Етюд», «Вінок сонетів», рецензія на збірку «Світлотінь» В. Ярошенка. Автор звернувся до різних стильових розв'язань своїх художніх робіт: коли зображення Ю. Меженка на фоні бібліотеки мало реалістичні ознаки, Д. Загула – символістські, то П. Тичини – конструктивізму й кубізму. М. Жук не був еклектиком, він лише доводив, що митець не може обмежуватися одним стилем. Художник підготував ще портрети до наступного видання «Музагета» (В. Ярошенко, О. Слісаренко, Лесь Курбас), яке так і не з'явилося. То були станкові рисунки.

А. Ніковський, захоплюючись роботами М. Жука, дивувався, чи молоді поети «такий значний слід поклали в життя і мистецтві, щоб уже пропонувати вдячним сучасникам і потомству свої портрети» [5, с. 23].

У журналі «Книгарь» за 1918 р. з'явилося повідомлення «Підготовляються до друку три томи Михайла Жука (перший том – поезії, два томи оповідань)» [6, с. 676]. Збережений в архіві М. Жука аркуш «Зміст книжки» нараховує 16 оповідань й драму «Легенда». Автор у своїх спогадах посилався на підписаний договір з видавництвом «Сіач» на п'ятитомне видання (поезія, проза, драматичні твори, казки, статті з питань літератури й мистецтва), пояснював невдачу з друкуванням об'єктивними й суб'єктивними, від нього особисто незалежними причинами: «Книжки так і не встигли вийти з чисто технічних умов та умов дуже бурхливих політичних подій, що тоді відбувалися на Україні» [7, с. 252]. Останній текст, датований 1918 р., був другим, правленим варіантом оповідання «Травень», написаного 1914 р. Остання публікація малої прози припадає на 1921 р. Це було оповідання «Очі».

Чернігівський етап творчості М. Жука був досить інтенсивним. Попри адміністративну й громадську роботу (відповідальний секретар губернського відділу спілки працівників мистецтв, завідувач підвідділом мистецтв при губнаросвіті), він у 1923 році гуртував молодих письменників Д. Тася, Ладю Могилянську, Марка Вороного, С. Устименка, М. Саєнка, В. Коновала, які збиралися у нього вдома на літературні «середки». Серед них були й старші, наприклад, А. Казка, з яким М. Жук раніше відвідував «суботи» М. Коцюбинського. До них приїжджали П. Тичина, Ю. Меженко, М. Зеров. Художник зробив ліричні портрети Д. Тася й Марка Вороного, що згадувалися у каталозі АЧХУ (Асоціація художників червоної України, заснована 1923 р. в Києві, офіційно затверджена 1926 р.), а також М. Зерова [4, с. 152]. 1925 р. М. Жук входив до складу АРМУ (Асоціація революційного мистецтва України), заснованого в Києві творчого об'єднання художників

(В. Бурачек, В. Касіян, О. Хвостенко-Хвостов, О. Богомазов, В. Пальмов, Д. Бурлюк та ін.), яке з 1927 р. підпорядковувалося М. Бойчуку та його учням.

1920 року Михайло Жук на замовлення Чернігівського державного видавництва написав серію портретів у техніці ксилографії (Т. Шевченко, Леся Українка, В. Стефаник, М. Горький та ін.). Він виконав серію 20-ти кольорових літографованих портретів українських письменників від Г. Сковороди до «розстріляного відродження», роблену на замовлення харківського видавництва «Книгоспілка» (1925), яке мало на меті поширити їх по бібліотеках, хатах-читальнях та школах. То були погрудні, психологічно переконливі, графічно виразні зображення. Вони, однакові за розміром і композицією, подані на стилізованому фоні, що символізує істотні риси портретованих. Виконані в техніці вугілля, італійського олівця й акварелі (В. Сосюра, М. Хвильовий, В. Блакитний), плакати, обтяжені деталями, близькі до декоративного панно, розкривають ідеологічну й композиційну спільність письменників. Психологізм зображення властивий «Портрету сина художника», в якому представлено хлопчика на фоні дерев'яної рами вікна.

Т. Максим'юк, аналізуючи портрети Т. Шевченка у виконанні І. Жука, виявив інтерпретаційну специфіку художника, який у першому разі (1921) користувався або «Автопортретом в шапці і кожусі» (1860), що Т. Шевченко виконав на основі фотографії А. Денсера (1859), або портретом роботи М. Мурашка з «Кобзаря» (1867). Репродукція цієї роботи М. Жука була надрукована в чернігівській пресі (1923).

Другий портрет, що представляв Т. Шевченка у сурдугі, при краватці, сприймався як ремінісценція світлин 1858–1859 рр., видала «Книгоспілка», третій (1931) – стосувався його заслання у казахські степи (використано образ з Шевченкової акварелі «Казах на коні»), четвертий – зображав поета в зеленому сурдугі на фоні стилізованих кавказьких скель. Остання робота не датована. На думку, М. Максим'юка, М. Жук, очевидно її забракував, використав для подвійної сильветки (на звороті), датуючи її 1933р., коли вже лишив жанр портрета [8, с. 251–255].

Крім малярських і графічних робіт М. Жук захопився плакатом зі спрощеними закличними зображеннями та формульними текстами. Він, як О. Хвостенко-Хвостов або А. Стархов, виконував соціальне замовлення більшовиків, маюючи одноденки на зразок «Тільки серп і молот знищать смерть і голод» чи «Хто здав продподаток – обмінює лишки в кооперативі на крам. Хабарника-спекулянта жене з двору». Ці плакати, виконані яскравим символічним декоруванням, відображали політику комуністичної партії, а не жахливу дійсність з її грабіжницьким продподатком, що призвів до голоду 1921 р. М. Жук був природнішим у 1916 р., коли працював над плакатом «Жінка із серпом».

Художник в багатьох роботах на соціальне замовлення використовував нову для нього символіку радянської влади. Наприклад оздобив обкладинку «Сільськогосподарського календаря Чернігівщини» п'ятикутними зірками, серпом і молотом, штучно прив'язаними до стилізованих рушників, гаптованих червоним і чорними нитками. Мотиви народного орнаменту видавалися неприродними і на ескізі обкладинки російського видання «Известия черниговского губкома КП(б)У».

У ці роки найповніше розкрився талант Жука-казкаря. Першою причиною, яка зумовила активність письменника в жанрі літературної казки, була потреба задовольнити читацькі потреби дітей, зокрема формувати естетичний смак синів Юрія й Миколи. До цього жанру він вперше звернувся 1907 р. (віршова казка «Ох»; видання 1908; рукопис першої прозової казки «Правда та Неправда», 1908), активно працював у ньому з 1919 р. і майже всі 20-і роки, видав у Чернігові «Казки» (1920), «Правда та Неправда» (1920), «Дрімайлики малайцям» (1923).

П'ять саморобних книжок лишилося в архіві автора, обкладинки яких він виконав в одному стилі, сподіваючись на можливу серію видань казок. Крім того він опублікував поетичний збірник «Весняне світло пролетарія», організував випуск збірника «На допомогу голодуючим Поволжя» із власноруч оформленою обкладинкою та віршами «Голод», «Біда».

Митець був визнаний на державному рівні, навіть отримав особливий статус («охоронний лист»): на підставі декрету Раднаркому УСРР про історичні та художні цінності будинок-майстерня в Чернігові на Вознесенській вулиці перейшов у «відання Народного комісаріату освіти і реквізиції не підлягає, а також не може бути забраний іншою установою» [9, с. 192].

Восени 1925 р., переїхавши з Чернігова до Одеси, Михайло Жук починає викладати з короткими паузами (1931, 1937–1938, 1942–1943) в художній школі (1925–1953), яка називалася Одеським політехнікумом образотворчих мистецтв. Певний час виконував обов'язки її проректора, проводив процес українізації.

Отже, чернігівський етап творчості Михайла Жука можна охарактеризувати як один із найпродуктивніших у становленні його як письменника-казкаря. Він почав друкуватися у «Літературно-науковому віснику» та альманасі «Українська музі», активно брав участь у гурті «Музагет».

Проте, М. Жук так і не зміг відбутися повністю як письменник. Попри те, що митець був активним представником раннього модернізму, що його відносять до представників «національного літературно-художнього Ренесансу 20-х років» [10, с. 95], він випав з історії української літератури.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, Т. 39.
2. Лукіянович Д. Мої зустрічі з І. Франком / Д. Лукіянович // Спогади про Івана Франка. – Л., 1997.
3. Листи до Михайла Коцюбинського / «Аспект-Поліграф», 2003. – Т. IV. – 400 с.
4. Лущик С. Михайло Жук у колі сучасників / С. Лущик // Київ. – 1988. – № 11. – С. 148–160.
5. Ніковський А. Музагет / Андрій Ніковський // Книгарь. – 1919. – № 23–24.
6. Бурд Г. Обранець двох муз / Герц Бурд // Вітчизна. – 1968. – №8. – С. 188–193.
7. Максим'юк Т. Портрети Тараса Шевченка роботи Михайла Жука // Тарас Максим'юк // Тарас Шевченко і народна культура : Зб. праць міжнар. (35-ї) наукової шевченківської конференції 20–25 квітня 2004 р. : У 2 кн. / К. : Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та ін. – Черкаси : Брама-Україна, 2004. – Т. 1. – 2004. – С. 251–255.
8. Голобородько Я. Симфонізм Михайла Жука (Профілі мистецької постаті) / Ярослав Голобородько // Голобородько Я. Південний ареал. Консорціум літературної Таврії : Роман-монографія. – К. : Факт, 2007. – С. 87–96.
9. Лущик С., Яворська О. Михайло Жук – літератор / С. Лущик, Олена Яворська // Дом князя Гагарина : сб. статей и публикаций / Одесский литературный музей. – Одесса, 1997. – Вип. 1. – С. 67–93.
10. Голобородько Я. Симфонізм Михайла Жука (Профілі мистецької постаті) / Ярослав Голобородько // Голобородько Я. Південний ареал. Консорціум літературної Таврії : Роман-монографія. – К. : Факт, 2007. – С. 87–96.

Оксана Козир
(Житомир)

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ФАХОВОЇ МОВИ МЕДИЦИНИ

Фахова мова медицини, на нашу думку, є недостатньо вивченими у сучасній науковій парадигмі. У статті проаналізовано структурно-семантичні особливості фразеологічного корпусу фахової мови медицини.

Ключові слова: *фразеологізм, фразеологічне зрощення, фразеологічний корпус фахової мови медицини.*

The specialty language of medicine is not sufficiently studied in the modern scientific paradigm. The article deals with the structural-semantic features of the phraseological building of the professional language of medicine.

Key words: *idiom, phraseological locution, phraseological bond, phraseological corpus of the professional language of medicine.*

Фразеологізми – це стійкі словосполучення, за допомогою яких можна точніше, конкретніше і виразніше, ніж одним словом, назвати чи охарактеризувати предмет, дію чи ознаку. Фразеологізми – це майже завжди яскраві, образні вирази. Вони є важливим експресивним засобом мови. Кожна культурна людина повинна володіти цим скарбом літературної мови. Вони роблять, будь-яку мову образною, емоційною і виразною [3].

Широкого визнання у вітчизняному та світовому мовознавстві здобула семантична класифікація, опрацьована В. В. Виноградовим. Відштовхуючись від синтаксичних ідей академіка О. Шахматова й узявши до уваги деякі думки Ш. Баллі, академік В. Виноградов подав семантичну класифікацію [2]. Зберігши три основні класи фразеологічних одиниць за схемою В. В. Виноградова, М. М. Шанський виділив четвертий клас – фразеологічні вирази, до яких належать «такі стійкі в своєму складі і вживанні фразеологічні звороти, які не тільки є семантично подільними, але й складаються цілком із слів з вільним значенням» [6].

Фразеологічні зрощення – найстійкіші, семантично неподільні сполучення слів, загальне значення яких не впливає із значення їхніх компонентів. Саме фразеологічні зрощення є найбільш уживаними серед основних класів фразеологічних одиниць. Наведемо наступні приклади:

get a charley horse - to develop a cramp in the arm or the leg;

The swimmer got a charley horse while he was swimming.

green around the gills - to look sick;

My colleague was looking a little green around the gills when he came to work today.

in a family way - pregnant, going to have a baby;

Our new secretary is in a family way and plans to stop working soon.

in labor - a woman going through childbirth;

The woman was in labor for three hours.

out cold - unconscious, to have fainted;

The patient was out cold because of the anesthesia when he entered the operating room.

pull through - to recover from a serious illness;

The car accident was very bad and I do not think that the driver will pull through.

pale around the gills - to look sick;

My colleague was looking a little pale around the gills when he came to work today.

up and about - healthy and moving around, not sick in bed;

My uncle has been up and about for a couple of days since he left the hospital.

take a sick day - to be absent from work and still receive pay;

I did not feel well yesterday so I decided to take a sick day.

in the pink - in very good health;

My grandmother is in the pink and is doing very well.

Фразеологічні зрощення – абсолютно неподільні, нерозкладні, немотивовані фразеологічні одиниці, у значенні яких «немає ніякого зв'язку, навіть потенційного, зі значенням їх компонентів. Фразеологічні зрощення називають ще ідіомами, під якими розуміють фразеологізми з повною втратою внутрішньої форми. Пояснити, як склалося значення ідіом, – складна етимологічна проблема [5].

Фразеологічні єдності – семантично неподільні фразеологізми, цілісне значення яких умотивоване значенням компонентів. Фразеологічні єдності – теж семантично неподільні фразеологічні одиниці, але цілісне значення їх умотивоване значенням компонентів. Значення фразеологічної єдності виникає внаслідок узагальненого переносного значення вільного словосполучення. Це результат образного метафоричного переосмислення словосполучення. Для фразеологічних єдностей характерна семантична двоплановість. В окремо взятих ізольованих від контексту таких зворотах не можна однозначно встановити їх семантику, бо такі словосполучення можуть уживатися як вільні у прямому значенні і як фразеологічні в переносному, тобто вони є омонімічними [2]. Серед найуживаніших:

picture of health - a perfect example of health;

The man is feeling very well and is the picture of health.

alive and well - to be well and healthy;

The worker was alive and well after the accident.

at death's door - very near death;

The sales manager was at death's door after his heart attack.

bitter pill to swallow - an unpleasant fact that one must accept;

Losing the election was a bitter pill to swallow for the candidate.

breathe one's last - to die;

The man breathed his last after a long illness.

die a natural death - to die by disease or of old age and not by an accident or by violence;

My grandfather was very old and he died a natural death.

go under the knife - to have an operation in surgery;

The woman went under the knife at the hospital last evening.

have a physical (examination) - to get a medical check-up;

Our company sent all the employees to have a physical last week.

have foot-in-mouth disease - to embarrass oneself through a silly mistake;

The man has foot-in-mouth disease and is always saying stupid things.

have one foot in the grave - to be near death (usually because of old age or illness);

My uncle is very sick and has one foot in the grave.

show signs of an illness - to show indications or hints of an illness;

The man was beginning to show signs of some kind of illness.

sick in bed - to remain in bed while you are sick;

My father was sick in bed for three days last week.

in surgery - undergoing surgery, doing surgery;

The patient was in surgery for several hours this morning.

in the best of health - very healthy;

My father has been in the best of health for many years.

lapse into a coma - to go into a coma;

The woman lapsed into a coma soon after the accident.

Фразеологічні сполучення – це фразеологізми, до складу яких входять слова, з яких одне є вільним, а друге – з так званим зв'язаним значенням, причому цілісне значення фразеологізму впливає із значення компонентів. Фразеологічні сполучення не є безумовними семантичними єдностями. Фразеологічні сполучення – звороти, в яких самостійне значення кожного слова є абсолютно чітким, але один із компонентів має зв'язане значення [1:5]. Наприклад:

get (something) out of one's system - to get rid of the desire to do something

I went on a short holiday so that I could get travelling out of my system.

hang out one's shingle - to open an office or business - especially in a profession
The doctor decided to hang out his shingle as soon as he finished medical school.

back on one's feet - physically healthy again

My mother is back on her feet after being sick for two weeks.

in good shape/condition - in good physical condition, functioning or working well

My grandfather is in very good shape.

take (someone's) pulse - to measure the beats of a person's pulse

The doctor took the patient's pulse when she arrived at the hospital.

take (someone's) temperature - to measure someone's body temperature

The nurse took my temperature when I went to the hospital yesterday.

a taste of one's own medicine - the same treatment that one gives to others (usually this has a negative meaning)

Our boss got a taste of his own medicine when people began to treat him badly like he treats

У кожному наведеному звороті всі слова мають своє значення, але одне зі слів реалізує таке значення, як правило, тільки в цьому звороті. Так, скажімо, слово розквасити реалізує значення "розбити до крові" лише зі словами ніс, обличчя та їх синонімами.

Ті мовознавці, що дотримуються широкого розуміння фразеології, тобто відносять до неї комунікативні одиниці (речення) і будь-які влучні (крилаті) фрази, виділяють четвертий тип фразеологізмів – фразеологічні вирази. Фразеологічні вирази – це стійкі за своїм складом і значенням одиниці, які складаються із слів з вільним лексичним значенням і відтворюються в мові. Це приказки, прислів'я та крилаті вислови. Фразеологічні вирази – стійкі за складом і вживанням семантично подільні звороти, які складаються повністю зі слів із вільним значенням. Фразеологічні вирази – це прислів'я, приказки, афоризми відомих політиків, письменників, діячів науки й культури [5]. Наприклад:

Sleep is better than medicine. Traditional Proverb

Laughter is the best medicine. Traditional Proverb

Too many doctors too few medicines. French Proverb

There is no medicine for a fool. Japanese Proverbs

An ounce of prevention is worth a pound of cure. US Proverb

Безумовно, що аналізуючи фахову мову медицини, ми зустрічаємо усі класи фразеологічних одиниць. Вивчаючи фразеологічний корпус фахової мови медицини, ми визначили, що найбільш поширеним класом виступає клас фразеологічних зрощень, а найменш вживаними у фаховій мові медицини в англійській мові є фразеологічні вирази.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк І.І. Структурні та лексико-семантичні особливості фразеологічних одиниць із колоративами в англійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І.І. Гуменюк ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2010. – 20 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Навч. посібник [Текст] / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 303 с.
3. Литвин А.А. Семантика та функціонування англійських фразеологічних одиниць на позначення поняття «удар» у спортивній грі волейбол / А.А. Литвин // Наукові записки. [Національний університет «Острозька академія»]. – Сер. : Філологічна. – 2009. – Вип. 11. – С. 269-273. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2009_11_47.pdf.
4. Літвінова М.М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови XIX-XX ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / М.М. Літвінова ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2004. – 20 с.
5. Мікрюков О.О. Фразеологія в лінгвістичній системі мови. [Електронний ресурс] / О.О. Мікрюков, О.В. Рубан. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_NPN_2013/Philologia/3_139382.doc.htm.
6. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики / Е.В. Падучева. – СПб.: Экополис и культура, 2004. – 608 с.

УДК 82.0

Василина Мацарська
(Кам'янець-Подільський)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Стаття «Особливості розвитку методики української літератури» має на меті розглянути особливості розвитку методики української літератури і всіх її аспектів.

Ключові слов: методика, розвиток, література.

Article of "Feature of development of methodology of Ukrainian literature" has for an object to consider the features of development of methodology of Ukrainian literature and all her aspects.

Key words: methodology, development, literature.

Історія розвитку методики української літератури співзвучна з історією народу, його боротьбою за незалежність і державність, з поглядами суспільства на виховання і навчання молодого покоління засобами художнього слова.

У самостійну науку методика української літератури виокремилася в середині XIX ст., коли в школах України з'являється українська література як навчальний предмет, і почали складатися відповідні підручники.

Академік О.Р.Мазуркевич справедливо відносить зародження методики у часи Київської Русі [1], коли у перших школах починає вивчатись інтегрована філологічна дисципліна – словесність. Вона поєднувала в собі кілька суміжних за змістом і методикою викладання наук – діалектику, поетику і риторичу (XI-XVIII ст.).

Історичну тяглість методики української літератури від Давньої Русі ведуть і автори "Наукових основ методики літератури" за редакцією Н.Й.Волошиної (К., 2002 р.).

На думку літературознавців сьогодення, розвиток методики української літератури, а тому й підручникотворення відбувався за такими періодами:

1. Предтечі методики літератури (XI-XVIII ст.).
2. Становлення і розвиток літератури як окремого шкільного і вузівського предмету та його методики викладання у Галичині і Наддніпрянщині у XIX – поч. XX ст.
3. Методика літератури у добу Центральної Ради (1917-1920 рр.).
4. Література в школах УРСР у 1920-1980-х рр.
5. Викладання літератури в роки німецької окупації (1941-1943 рр.).
6. Розвиток методики літератури в українському зарубіжжі у XX ст.
7. Шкільний курс літератури у незалежній Україні у 90-х рр. XX ст. та на початку XXI ст.

Розглядаючи перший етап зародження методики літератури і підручникотворення, предметом нашої уваги ми обираємо так звані предтечі методики літератури – навчальні предмети, які об'єднуються під загальною назвою "словесність" та їхні навчальні книжки з цих предметів.

Слід сказати, що вагомі здобутки методики словесності протягом кількох століть (XI-XVIII ст.) мали значний вплив на розвиток теорії і практики вивчення української літератури у XIX і в наступних століттях. Ці досягнення теорії і практики викладання словесності лягли в основу побудови структури і змісту шкільного курсу літератури, зокрема принципів добору матеріалу для вивчення, формування методики аналізу окремих жанрів та теоретичних понять, розвитку в учнів зв'язного усного та писемного мовлення, системи творчих робіт тощо. Окремі з цих словесних наук, як, наприклад, риторика, викладаються в деяких середніх і вищих навчальних закладах і сьогодні.

Давній період викладання словесності в Україні як інтегрованої філологічної науки бере свій відлік із окремих статей "Ізборників Святослава", "Букварів" Федорова (1574 і 1578 рр.), "Азбуки" Л.Зизанія (1596 р.), "Букваря язика словенського..." (1652, 1671 рр.), "Букваря"

Й.Клеменса на Закарпатті (1699 р.) та з інших навчальних книжок для філологічної освіти шкіл нижчого і підвищеного ступенів.

У навчальних закладах використовувалися грецькі граматика Іоанна Дамаскіна, К.Ласкарсіса (Кирило Лукаріс – грек, запрошений Костянтином Острозьким до Острозької школи), М.Крузія та ін. Граматичний матеріал у цих книжках подавався послідовно, у методичній інтерпретації.

Перші школи в Київській Русі застосовували у навчанні рукописні книжки - збірники, умовно названі пізніше "Ізборниками Святослава", укладені у 1073 і 1076 рр. [3] книжником Іоанном (Грішним) на основі збірників, виготовлених для болгарського царя Симеона.

Про особливості навчання у школах Давньої Русі та місце в ньому словесності видатний дослідник української старовини, історик М.Грушевський писав: "Вінцем освіти й образования було присвоєння і опанування правил риторичного, поетичного стилю і віршування, якого доходили на взірцях грецьких, мабуть, і вправах також грецьких" [4, 31].

Вчений, високо поцінуючи універсальний характер змісту "Ізборників...", дав їм жанрове визначення як "підручної енциклопедії", перекладеної з невеликими змінами з грецького оригіналу X ст. Первинний зміст "Ізборників...", на думку М.Грушевського, був обумовлений працею болгарської і моравської місій і роботою болгарських письменників і книжників царя Симеона та його наступників.

Подальші суспільно-політичні події у Давній Русі були позначені трагічними наслідками для всієї руської людності, її культури і освіти: розвиток школи загальмувала монгольсько-татарська навала. Однак цей розвиток не було припинено. Про незнищенність і безперервність культурного розвитку українців переконливо сказав у своїй славетній праці "Історія України-Руси" М.Грушевський: "В нашій науковій літературі, – писав він, – вияснилось все докладніше, що татарське лихоліття не перервало українського життя в його цілому, не погнало його на Московщину, як уявляли собі великоросійські дослідники. Київська доба продовжувалася в галицько-волинській, і в самій Київщині її традиції тримались досить міцно та віджили зараз із тим, як став відживати Київ" [4, 52].

У своїй фундаментальній праці М.Грушевський зумів прослідкувати основні впливи зарубіжжя у період середньовіччя і в пізніші епохи на розвиток стану української культури й освіти.

Основну тенденцію, яка стала пануючою в українському культурному житті, М.Грушевський вбачав не в академічних спробах князя Острозького і вченого З.Копистинського, а в демократичних поглядах на суспільне життя "козацьких наскоків смотрицьких і вишенських, підхоплених "неученими попами" київськими і понесених серед козацької маси, рішили справу - так, як у новім відродженні XIX ст. "гайдамацька" революційна-дерзновенна поезія "п'яної Шевченкової музи" [Там само, 60].

Зрозуміло, що ці суспільно-політичні ідеї мали пряме відображення і в європейській освіті, зокрема українській, яка розвивалася під візантійським і західноєвропейським впливами. Українські гуманісти високо цінували людський розум, вірили в його силу і можливості. Тому-то, на думку вчених-гуманістів, освічена людина повинна була знати філософію, володіти універсальними знаннями, грати на музичних інструментах, вміти красиво говорити, а разом із тим уміти їздити верхи на коні, знати давніх письменників і ці знання застосовувати у практичному житті.

Одним із об'єктів гуманізації освіти були навчальні книжки, що використовувались у нижчому і підвищеному типах шкіл.

Історія розвитку словесності залишила нам такі жанри навчальних книг, як буквар, азбуковник, граматики, поетика, риторика тощо. Часто підручниками для дітей і дорослих були церковні книги священного писання "Часослов", "Псалтир", "Учительні Євангелії" та ін. Видатний білоруський друкар Ф.Скорина рекомендував: "... граматику учить за Псалтирем, логіку (діалектику) – за книгами Іова або святого апостола Павла, риторіку – за книгами Соломона, арифметику, геометрію, астрономію, музику – знову таки за книгами "святого письма" [8,108-109].

У XVI-XVII ст. в Україні існувало п'ять типів шкіл, які, хоч і були різні за своїм ідеологічним спрямуванням, але мали і деякі спільні організаційні форми і методи навчання: братські школи і школи в полках; школи при монастирях і церквах; школи при протестантських общинах-кальвіністів, лютеран, аріян; католицькі школи орденів єзуїтів і піаріїв; національні школи інших народів, що жили на українських землях: єврейські, вірменські, грецькі та ін.

Середньовічна книжність не знала чіткої різниці між навчальною і науковою літературою. Так звані букварі були насправді зведенням правил граматики старослов'янської (давньоруської), грецької і латинської мов, у яких із XVI ст. яскраво починає проглядатися тенденція до вживання народної (української) мови. Інакше кажучи, буквар являв собою загальноосвітній нормативний збірник філологічного і релігійно-догматичного змісту. Педагогічну цінність букварів І.Федорова становить те, що в них, крім вивчення букв, подаються основи грамоти, орфографія, а також за матеріалами службових церковних книг тексти виховного змісту. Останні адресуються не тільки дітям, але й дорослим, батькам. Букварі Федорова були вершиною методично-педагогічних досягнень XVI ст. у галузі вивчення письма. Деякі їхні складові елементи і сьогодні становлять основу сучасного букваря і читанки.

Підбір матеріалу для читання (тексти зі Святого письма) спрямований на виховання християнської доброчинності.

Однією з перших вітчизняних граматик була книжка "львівських спудеїв" – "Адельфотес", що перекладається як "братство". Вона має ознаки підручника, який автори-студенти разом із керівником, вчителем-греком Арсенієм, еласонським архієпископом, назвали "Граматиною доброглаголивого еллинослов'янського язика". Видано цю пам'ятку української писемності було у львівській друкарні 1591 р. [15]. Вчений-дослідник української старовини В.Микитась назвав цю навчальну книжку "першим помітним підручником, який ознайомлював учнів як із закономірностями грецької і давньоукраїнської мов (орфографією, синтаксисом, етимологією), так і з просодією, тобто віршознавством, яке ставало обов'язковим у шкільній освіті" [16, 54].

Новизну теоретичних основ Я.А.Коменського можна звести до кількох важливих положень, які видатний педагог реалізував у власному підручникотворенні і практичній педагогічній діяльності [20]:

- матеріал для навчання адаптується з урахуванням психології та обдарованості дітей певного віку і подається у драматизованій формі;
- слово і предмет, який воно позначає, вивчаються разом;
- до тексту підручників вводяться ілюстрації як практична реалізація принципу наочності у навчанні;
- для навчання створюються не тільки підручники, але й хрестоматії;
- підручники укладаються для кожного класу з урахуванням особливостей дитячого сприймання;
- використання підручників відбувається за певною методикою (принципи відбору книжок, методика читання, техніка виписок тощо);
- друкування навчальних книжок ведеться за певними вимогами, які передбачають поділ матеріалу на розділи, стовпці, параграфи з певним простором як на берегах, так і між окремими рядками;
- зміст підручників будується на принципах наступності і концентризму;
- провідним стає "природний метод навчання", заснований на самостійній, творчій, пізнавальній діяльності дитини;
- у підручниках вживається рідна мова школярів (у підручнику з латинської мови);
- у підручниках подається не лише граматичний лад мови, але, що найголовніше, засвоюються знання про природу і людину;
- учителі забезпечуються посібниками для керівництва навчання дітей і правильним використанням дитячих підручників.

Такого рівня вимог українські навчальні книжки не могли досягти навіть у ХІХ ст. в Галичині, де існували українські школи і українська педагогічна думка досягла певного розвитку. Причиною цього, звичайно, була слабка розвиненість підручникотворення в умовах колоніальної залежності українського народу. Разом із тим гуманістичні ідеї видатного педагога і його практичні здобутки у багатьох галузях педагогіки, дидактики і підручникотворення стимулювали і стимулюють професійну діяльність українського вчителства і науковців-методистів протягом кількох століть.

Пізніше складовою частиною підручників із літератури стали елементи риторики як навчального предмету ХVІ-ХVІІ ст. Ця наука чи не найбільше передала своїх методів і прийомів методиці літератури, адже викладачі риторики ставили своїм завданням навчити учнів писати твори, в яких потрібно було вміти використовувати цитати з давніх грецьких і римських авторів, наводити приклади із давньої історії, обґрунтовувати свої докази, вміти зв'язано і переконливо висловлюватися тощо.

Найдавнішим відомим підручником, складеним українським автором, за яким читалася риторика в Києво-Могилянській академії, був курс професора Йосифа Кононовича-Горбацького, прочитаний ним у 1635 р. Написано його латинською мовою за зразком твору римського філософа, письменника й оратора І ст. до н.е. Марка Тулія Ціцерона "Поділи ораторські" [21, 65]. У 50-х рр. ХVІІ ст. з'явився підручник І.Галатовського гомілетики – частини риторики, яка стосувалася методики створення проповідей для церкви – "Наука, або спосіб складання казання". Звичайно, ці досягнення певним чином впливали на шкільну методику викладання словесності, формували різноманітні підходи до навчальної книжки, способів її використання.

Елементи методики читання ми знаходимо у "Книжці" Вишенського. Це полемічні виступи, об'єднані автором для читань вголос на братських зібраннях. За змістом це своєрідні послання з Афону глибоко переконаного у правоті своїх релігійних поглядів автора, який прагне донести своїм землякам переваги православної віри та традиції східноєвропейської освіти. На початку книжки у вступі "Про те, як потрібно читати це писання" і в розділі "Для того, хто читатиме це писання на самоті" І.Вишенський повчає письменних людей майстерності читання для неписьменних, які сприйматимуть його слово на слух:

"Перш за все хай буде читач вправний у читанні, звиклий і швидкий на око, щоб не повторював і не заїкався на одному місці двічі чи тричі, але хай ступає в міру, рівно словом по шляху написаних висловів; там, де кома, трохи зупиняється, а на крапках, минувши дві-три чи скільки може вмістити крапок, особливо там, де закінчується вислів думки, хай дасть духові одпочити, відпочиває й робить зупинку – а це для того, щоб і простим, безкнижним слухачам було зрозуміло й дохідливо подано смисл прочитаного. Друге, соборно скликавши братію православних до школи вранці, після нічного сну, доки ще поголос мирський не внесе у бадьору й здорову думку сум'яття й турботності і не пригнітить земним промислом і доки ще череву не начинене їстівним погноєм – тоді хай читається. Третє, не утяжувати слуху кволих довгим читанням, але всмак тридцять чи більше листків прочитати та й кінчати; і, закладку заклавши, просити на другий ранок слухачів на такий самий бенкет і духовну честь, і так ранок за ранком проходити, допоки не здійсниться бенкет книжного читання; треба вмовити зібрання, щоб, почавши, закінчили слухання здорових і тверезих думок, а що візьмуть із того, гадаю, через випробування пізнають, коли добре вислухають" [22, 20-21].

Більш детально І.Вишенський зупиняється на рекомендаціях для тих простих людей, що читатимуть його послання на самоті, тобто для самих себе. Автор застерігає читачів, виходячи із своїх ідейних позицій збереження східного християнського обряду, візантійського способу мислення (філософії), власне, давніх українських традицій, від "хитростей сплетено мовних складів еллінської науки" – латинської освіти. У протилежному випадку, стверджує полеміст, якщо читач захоплюватиметься "латинською наукою", він вічного життя не досягне.

У Києво-Могилянській академії курс поетики складався з двох частин – загальної і прикладної (практичної). В основі цього предмету були праці Аристотеля ("Поетика"), Горация ("Послання до Пізонів"), а також поетики Юлія Цезаря Скалігера, Якова Понтана та ін. У навчанні використовувались і поетики українських авторів.

Загальна поетика тлумачила матеріал і природу поезії, розповідала, що таке наслідування, вигадка, віршова мова тощо. Прикладна поетика присвячувалася видам поетичних творів, тут же пропонувалися їхні зразки, правила складання.

Учні здобували знання про стиль, періоди, тропи й фігури, ритміко-інтонаційні особливості періоду, а також про епічну, драматичну, сатиричну, буколічну, елегійну, ліричну, епіграмічну, курйозну й фігурну поезію.

У друкованому вигляді до нас дійшла лише вітчизняна поетика Ф.Прокоповича "De arte poetica libri...", що видана була 1786 р. латинською мовою у навчальних цілях.

Цікавим здобутком української поетики у 2-й пол. XVIII ст. була рукописна праця Г.Сковороди "Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной для Переяславской семинарии", написана філософом і педагогом під час його викладацької діяльності. Але цей рукопис був втрачений, а зміст його спробував реконструювати О.Мазуркевич за спогадами учня Г.Сковороди – М.І.Ковалинського, що були уміщені, як стверджує О.Мазуркевич, у кн. "Собрание сочинений Г.С.Сковороды" за ред. В.Бонч-Бруевича (СПБ, 1912) [1].

Починаючи з середини XIX ст., у шкільний курс літератури і в курс для вищих навчальних закладів, де вивчалася українська філологія, було введено матеріал з теорії літератури, яка значною мірою продовжила і поглиблювала здобутки поетики, але вже на матеріалах вітчизняної національної української літератури.

У XX ст., з розвитком в Україні теорії, історії літератури, а також науки методики літератури і з активним розгортанням процесу підручникотворення, почали видаватись для середніх і вищих навчальних закладів окремі посібники з теорії літератури. Так, для середньої школи були видані у 1-й пол. XX ст. в радянській Україні праці Д.Загула "Теорія поезії" (1921 р.), С.Гаєвського, "Поетика"(1923 р.), у 2-й пол. XX ст. – посібники О.М.Бандури "Теорія літератури" (1969 р.) і "Вивчення елементів теорії літератури в 4-7 класах (1981 р.), довідник із теорії літератури В.М.Лесина і О.С.Пулинця "Словник літературознавчих термінів" (1971 р.).

У західній діаспорі для українських шкіл і вищих навчальних закладів було видано посібник Д.Нитченка "Елементи теорії літератури і стилістики" (1975, 1979). Окремі теоретичні поняття та методика їхнього вивчення розглядаються у праці Л.Кисілевської "Українська література у вищих класах шкіл українознавства..."(1983 р.), деякі теоретичні поняття трактуються у "Хрестоматії з української літератури XX ст." (1978 р.), укладеної Є.Федоренком та П.Малярем.

Вища українська школа послуговується з теорії літератури як окремого предмета працями О.Пулинця "Короткий нарис розвитку естетичних вчень та теоретико-літературної думки" (1968.р.), "Теорія літератури" (1975 р.), А.Ткаченка "Мистецтво слова. Вступ до літературознавства" (1998 р.) та ін. Широкого використання заслужив "Літературознавчий словник-довідник. Nota bene" (1997 р.) Р.Гром'яка, Ю.Коваліва та ін.

Отже, в XI-XVIII ст. активно розвивались методи вивчення словесності – інтегрованої філологічної науки, збагачуючи навчальний процес і розвиваючи учнів та студентів. Разом із тим слід пам'ятати, що під час навчання приклади брались в основному з латинських джерел. Тести вітчизняних письменників для розборів не використовувались. Інколи за приклади правила польськокомовні зразки. Тільки з XVIII ст. почав вивчатись український силабічний вірш (поетика Гедеона Сломинського). Додамо: тоді ще не існувало поняття національна література, рідна література.

Таким чином, здобутки науки словесності у минулі століття є предтечами методики української літератури, яка починає розвиватись всебічно з 2-ї пол. XIX ст. у нових суспільно-політичних умовах українського життя. Методика поетики увійшла органічною частиною у шкільний і вузівський курси української літератури та підручники і посібники.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті висвітлюється питання важливості соціолінгвістичного аспекту у формуванні іноземної мовленнєвої компетенції. Показано, що основним у формуванні соціолінгвістичної компетенції є автентичні матеріали: газети, пісні, вірші, відео та аудіо матеріали. Зроблено висновок, що соціолінгвістична компетенція є невід'ємною складовою у вивченні іноземних мов, і дозволяє володіти мовою на такому рівні, щоб адекватно використовувати її у відповідності до ситуації спілкування.

Ключові слова: соціолінгвістична компетенція, мовленнєва компетенція, країнознавчі знання, лінгвокраїнознавчі знання, учасник спілкування, автентичні матеріали, ситуація спілкування.

Importance of sociolinguistic aspects in developing communicative competence is highlit in this article. The authentic materials: newspapers, songs, poems, video and audio materials are shown to be the most important. It is concluded that sociolinguistic competence is an integral part in studying English and affords to use English adequately in different communicative situation.

Key words: sociolinguistic competence ,communicative competence, knowledge about the country, linguistic knowledge of the country, participant of speech settings, authentic materials, speech setting.

Невід'ємним аспектом успішної міжкультурної комунікації є сформованість соціолінгвістичної компетенції.

Питання соціолінгвістичної компетенції досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні педагоги, зокрема Елейн Андерсен, Хаймс, Фергусон, Торн, Гальскова, Коваленко та багато інших.

Елейн Андерсен з Університету Південної Каліфорнії сказала: «Чим довше ми вивчаємо мову в природному оточенні, тим більше ми знаходили системних засобів вираження у кожного комуніканта, залежно від того з ким він говорить, де говорить, про яку соціальну подію йде мова, яка тема розмови, які соціальні відносини між комунікантами». На її думку поняття «компетенція» включає – вміння використовувати адекватну мову у відповідних обставинах, і коли є відхилення від норми, то знати про що йде мова.

Хаймс (Hymes) вважає, щоб оволодіти іноземною комунікативною компетенцією, діти повинні вчитися говорити не тільки правильно, з точки зору граматики, але й оволодіти **соціолінгвістичними** та **соціальними** інтерактивними правилами, які і керують тим, як потрібно використовувати мову. Діти 5-10 років, на думку Хаймса, оволодівають соціолінгвістичними та соціальними інтерактивними правилами користування мовою, тому що були мовленнєвими учасниками у різних ситуаціях з людьми різного віку, різної статі, різного соціального статусу і відповідно- в кожній ситуації мова була іншою. Численні дослідження показали, що звичайні діти отримують знання про речення, як про адекватне, а не граматично правильне і безпомилково визначають свою мовленнєву поведінку: коли говорити, а коли не треба; про що говорити, з ким, де, коли і яким чином. Дитина має у своєму репертуарі запас різних мовних дій, які необхідні в різних мовленнєвих ситуаціях, і які оцінюються іншими комунікантами.

Закони правильної мови різні в різних культурах, вони змінюються в залежності від таких чинників :

- зміст, тема спілкування
- вік комунікантів

- соціальний статус людей
- стать.

Як зазначають Фергусон та Андерсен, дорослі одним чином розмовляють з молодими людьми; іншим – з людьми старшого віку; і зовсім іншим способом із своїми однолітками. На думку науковця Шай лікарі звертаються до пацієнтів одним чином; консультують друзів або своїх колег, використовуючи інші засоби; науковець Стефано вважає, що студенти змінюють стиль мовлення як тільки залишають шкільні коридори; Фергусон стверджує, що місцеві жителі модифікують мову коли звертаються до іноземців; Торн та Хенлі, спостерігаючи за мовою чоловіків та жінок кажуть, що вони демонструють манери мовлення, які залежать не від статі, а від ролі, яку вони виконують у суспільстві.

Ці та інші соціальні навички у спілкуванні повинні опанувати ті люди, які вивчають іноземну мову у школі. Фактично цими словами ми дали відповідь, що таке соціолінгвістична компетенція, а тепер давайте подивимось на це очима науки.

О.М. Соловійова вважає, що до складників іншомовної мовленнєвої компетенції входять наступні компетенції:

- мовленнєва
- мовна / лінгвістична
- соціолінгвістична
- соціокультурна
- стратегічна
- дискурсивна
- соціальна.

З даної схеми видно що соціолінгвістична компетенція є обов'язковою у формуванні іншомовної мовленнєвої компетенції.

Вище сформовані компетенції використовуються у міру необхідності у різних контекстах, залежно від різних умов та різних потреб для здійснення різних видів мовленнєвої діяльності.

Під терміном «компетенція» розуміємо суму знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії. Таким чином, поняття «компетенція» означає те, що людина, набувши знання повинна уміти використовувати їх на практиці.

Скажімо, недостатньо знати багато лексичних одиниць та правила граматики, щоб володіти іншомовною мовленнєвою компетенцією. Якщо ми детально проаналізуємо зміст навчання ІМ то побачимо, що до соціолінгвістичної компетенції входять такі компоненти:

- країнознавчі знання
- лінгвокраїнознавчі знання
- мовні знання
- навички мовлення
- уміння мовлення, які і складають соціолінгвістичний аспект вивчення іноземної мови.

Н.Д. Гальскова вважає, що соціолінгвістична компетенція це: «Система знань національно – культурних особливостей і реалій країни, мова якої вивчається, мінімум етично – узуальних форм мовлення і вміння користуватися ними в різних сферах мовленнєвого спілкування. Давайте детально розглянемо кожний компонент:

1) Лінгвокраїнознавчий містить:

- знання важливих для спілкування особливостей мовленнєвої та не мовленнєвої поведінки носіїв мови і вміння поводити себе у відповідності до цих знань.
- соціальні умовності (початок і завершення бесіди, привітання, вибачення тощо)
- соціальні звичаї (візити, їжа, напої, запрошення тощо)
- загальна інформованість (про умови життя, особливості повсякденного життя, міжособистісні стосунки, суспільні цінності тощо).

2) Країнознавчий включає знання культури країни, мова якої вивчається

- основні факти

- історія
- географія
- економіка
- державний устрій
- традиції
- література
- мистецтво

3) Мовні знання, навички мовлення та уміння мовлення включають:

- правила хорошого тону
- норми спілкування між представниками різних поколінь, статей, класів і соціальних груп
- мовне оформлення певних ритуалів, прийнятих в даному суспільстві
- знання та уміння використовувати формули привітань та звернень
- знання сленгу, жаргонізмів, виразів за ступенем грубості
- знання та уміння використовувати крилатих виразів
- знання екстралінгвістичних засобів спілкування
- знання ідіоматичних формул та уміння їх використовувати
- знання підтекстів фраз
- знання мовних кліше, тощо.

Кожна іноземна мова має свої характерні риси. Оволодіти такою мовою можна тоді, коли людина опановує етичну культуру виучуваної мови; принципи етикетного спілкування, використання стандартних мовних формул у стандартних ситуаціях спілкування.

Але кожна формула має своє конкретне значення в кожній лінгвокультурній спільноті та свої табу.

Наведемо деякі з них: How do you do? Fine, thank you. Це мовне кліше. Офіційне вітання і не щось інше (наприклад, як твоє здоров'я?). Взагалі тема «Здоров'я» в Англії та США – це табу. Англіїці ніколи не говорять про здоров'я. Інше табу у Англії та США – політика. Коли зустрічаються англійці, то говорять про погоду, а коли американці – то як приготувати індичку, гарбузовий пиріг чи соус із журавлини. Зарплата – ще одне табу для іноземців. Якщо навіть ви мали необережність і запитали про зарплату, американці ніколи не дадуть відповіді, зроблять вигляд що не почули. Якщо ви повторите запитання, то можете опинитися в «цікавій ситуації». Звертатись до заміжньої жінки у Великій Британії необхідно: Mrs – місіс, до чоловіка: Mr – містер, а до незаміжньої жінки – miss – міс, навіть якщо вона похилого віку, інакше вона образиться.

Як бачимо знання мовного етикету, ритуалів – важлива умова ефективної діяльності та запорука успіху у міжкультурному спілкуванні. Неправильне розуміння або невиконання правил етикету може створити непорозуміння. Вищевказані приклади свідчать про те, що соціолінгвістичний компонент пронизує весь процес спілкування між представниками різних культур, навіть тоді коли учасники не усвідомлюють його впливу.

О. Коваленко визначає, що «соціолінгвістична компетенція – це здатність вибрати і використовувати адекватні мовні форми та засоби залежно від ситуації спілкування та соціальних ролей учасників спілкування: тобто від того, хто є партнером по спілкуванню».

Як можна цьому навчитися?

Соціолінгвістичний компонент повинен забезпечити систему соціокультурних знань про країну, мова якої вивчається, як інтегрована складова змісту навчання іноземної мови. Джерелом навчального матеріалу, який найбільш повно відображає соціолінгвістичні мовні явища є автентичні матеріали.

Почнемо з підручників НМК, які нами використовуються на заняттях: «Real life», «Get 200», «Success», і дають можливість працювати з автентичними текстами, діалогами, текстами для аудіювання, записаними носіями мови, текстами для читання, що відображають реалії країни, як у плані країнознавства, так і в плані мовленнєвих знань.

Іншим джерелом є пісні сучасних виконавців, які відображають фонетичний та лексичний матеріал, викликають мотивацію до вивчення мови та сприяють оволодінню певними мовними явищами: e.g. “I wanna be”, означає “I want to be”.

Художні фільми, відеоролики ІМ, сюжетні фільми дозволяють звернути увагу як на вербальні так і на невербальні засоби комунікації. Візуальні картинки сприяють повному та точному розумінню.

Відеосюжети дозволяють звернути увагу на використання фразових сполучень в окремих ситуаціях, а також знайомлять із звичаями та культурою країни. Відео-технології сприяють розвитку іншомовної комунікативної компетенції.

Важливою є також робота по вивченню ідіоматичних виразів, якими студенти опановують під час курсу «Практична фонетика». Знання ідіом, фразеологій та їх значення рідною мовою допомагає розумінню іншомовного мовлення, сприяє розвитку соціолінгвістичної компетенції. Адже, знаючи прислів'я «When in Rome do as Romans do» студент перекладе його рідною мовою «На чиему возі їдеш, того й пісеньку співай», а той що не знає скаже «Коли ти в Римі, то роби так як роблять римляни».

Важливим джерелом роботи по оволодінню соціолінгвістичною компетенцією є Інтернет та мова Інтернету. Якщо студентам цікава іноземна мова, то вони самі знаходять цікаві Інтернет-ресурси для її вивчення, для перегляду фільмів, відеороликів, кліпів тощо, а потім охоче розповідають про це іншим.

Цікавою є і мова Інтернет – повідомлень, де використовуються загальноприйняті скорочення.

Як бачимо, соціолінгвістична компетенція формується в тісному зв'язку з іншими. Процес формування соціолінгвістичної компетенції є складною категорією, яка тісно пов'язана з процесом навчання і включає такі компоненти:

- країнознавчі знання про країну, мова якої вивчається
- лінгвокраїнознавчі знання (знання мовленнєвої та не мовленнєвої поведінки носія мови)
- мовні знання (знання правил виконання дій з мовним матеріалом)
- навички мовлення (фонетичні, лексичні, граматичні, з техніки читання і техніки письма)
- уміння мовлення (аудіювання, говоріння, читання, письмо), що характеризують рівень практичного володіння ІМ
- сфери комунікативної діяльності, теми і ситуації спілкування.

Таким чином соціолінгвістична компетенція є невід'ємною складовою у вивченні ІМ, яка дозволяє оволодіти мовою на такому рівні, щоб адекватно сприймати і використовувати мовні форми у відповідності до ситуацій спілкування. Джерелом опанування соціолінгвістичною компетенцією повинні бути автентичні матеріали: газети, журнали, пісні, відео, аудіо матеріали.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах у структурно – логічних схемах і таблицях: Навчальний посібник / Укладачі С.Ю. Ніколаєва, С.В. Гапонова, за участю: Е.Г.Арванітопуло, Г.С.Бадаянц, О.Б.Бігич, та інших акторів. – К.: Ленвіт. 2004. – 208 с.
2. Developing communicative competence in a second language. Edited by Robin C. Scarcella University of California, Irvine, Elaine S. Andersen and Stephen D. Krashen University of Southern California. – Heinle and Heinle Publishers. Boston, Massachusetts 02116. 1990. – 356 p.
3. Krashen S.D. 1981. Second Languages Acquisition and Second Language Learning. New York: Pergamon press.

Vira Mogylevska
(Kyiv)

CORPUS-ASSISTED CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS

У статті розглядаються роль дискурс-аналізу та корпусного аналізу у вивченні соціальної реальності у часі.

Ключові слова: лексика; дискурс-аналіз; корпусна лінгвістика.

Critical discourse analysis (CDA) has grown rapidly over the last decade of the 20th century as a continuation of critical linguistics that appeared in the 1970s [2]. Therefore, it is a relatively new area developed in language study in which discourse is treated as “a form of social practice” [4, p. 258]. CDA investigates the relationship between language, power, and society, and pays much attention to the crucial role that context plays in discourse [18].

Critical discourse analysis has been a target for criticism and the focus of a heated debate. The objectivity of the analysts is in question, being ideologically biased and analyzing the texts based on their political and ideological stance. Widdowson questions the notion of representativeness saying that CDA depends on fragments rather than full texts, and ‘cherry-pick’ examples that suit its analysts’ assumptions [15,16,17]. Therefore, CDA can be viewed as a way of examining the relationship between the languages of the certain newspapers. It is a way to reveal how the same events are represented in a particular time span, why they are represented in that way, and whether the newspapers are biased in their representation or not. Critical discourse analysis focuses on the way language exercises its power in the society. However, more recently, it seems that the use of corpus linguistics techniques is becoming increasingly popular in critical approaches to discourse analysis.

Hunston defines ‘corpus’ based on both its form and its purpose as “a collection of naturally occurring examples of language, consisting of anything from a few sentences to a set of written texts or tape recordings, which have been collected for linguistic study” [10, p. 2]. Corpus linguistics (CL) is “the study of language based on examples of ‘real life’ language use” [11]. This method has become popular since the advent of personal computers in the 1990s. Corpus linguistics has largely been accepted as an important way of analysing language in different fields such as lexicography [8], syntax [13], cognitive linguistics [7], and applied linguistics [10].

Over the last 20 years or so there has been an explosion of work which has combined aspects of these two approaches. McEnery and Wilson argue that combining both quantitative and qualitative approaches offers two main advantages; namely it makes the qualitative analysis more precise, and the quantitative results more reliable and generalizable [11]. The combination between CDA and CL has been described as a ‘natural match’ [9], and a ‘**useful methodological synergy**’ [1] to show that the combined effect of the interaction between the two is greater than the sum of their individual effect. Partington draws three conclusions for carrying out CDA with the aid of corpus linguistic tools based on three levels [12]. At the simplest level, corpus techniques contribute to finding some examples of a phenomenon that has already been noted. At the other level, it uncovers some patterns that were unthought-of previously. In between these two levels, it can support, falsify or revise researchers’ intuition by showing why and how much of their suspicions were grounded.

Both approaches have strengths and weaknesses. Corpus linguistics is a quantitative approach that is being used or applied to process large collections of texts which are characterised to be representative. This approach helps in having a relatively greater distance between the researcher and the data. CL also adopts some statistical tools to give generalizable descriptions of the investigated data that is, in most cases, decontextualized, and maybe put the findings at risk. Conversely, CDA is a qualitative research approach that depends on making a close reading for some fragments, which are related to the topic under investigation, and this might help the

researchers achieve deep analysis and thick explanation. This means that using these two extremes in one study may make the findings of the study broader and robust.

In CL, particular attention has been paid both to techniques that can identify patterns of co-occurrence of linguistic items and to the description of these formulaic units as documented in language corpora. Collocations, as one of the units of formulaic language, have received considerable attention in corpus-based language learning studies in the last 15 years. These studies have used corpus evidence to gain information about collocational patterns in the language production of L1 as well as L2 speakers; patterns identified in corpora have also been used to form hypotheses about language learning and processing that were then more directly studied by experimental methods.

Collocation can also be used in discourse studies to uncover some ideologies by revealing some information about the subtle meanings and connotations that the words may have. Collocation as a term was coined by Firth who states that “you shall know the word by the company it keeps!” [5, p. 179]. A statistical definition of collocation has been used by Stubbs who believes that “my definition is [...] a statistical one: “collocation” is frequent co-occurrence” [14, p. 29]. In CL, collocation provides researchers with some details about the ties or relationship between words. As for CDA, collocation is useful because it provides researchers not only with the semantic definition of the word, but also with other implicit aspects of the same word within a particular discourse [6]. The relation between collocation and discourse mainly depends on the context in which the two words occur, who the receivers and producers of the text are, and how the audience processes the phrase. When two words or phrases keep appearing next to each other in most contexts, it would be difficult for the text receivers to exclude any of them, and once one of these words is mentioned, they will directly think of its collocate [3]. This process may affect how issues are viewed and understood. For example, in the case of media, if particular words/phrases were used next to each other over a period of time, and people receive them repeatedly over the same period of time, the two words after a while turn out to have a strong relation they did not have before.

Overall, each approach can be used to help triangulate the findings of the other, taking into account the coherence, or lack of it, of the findings and the theoretical frameworks informing CDA and CL. Both approaches can be used as entry points, creating a virtuous research cycle. CL can provide a general ‘pattern map’ of the data, mainly in terms of frequencies (e.g. number of texts per time period and/or newspaper, number of words in sub-corpora, type/token ratios, mean sentence length), key words/clusters and collocations, as well as their diachronic development (the latter contributing to the historical perspective of CDA). This helps pinpoint specific time periods for text selection or sites of interest. Similarly, the CDA analysis can point towards patterns to be examined through the CL lens for triangulation. CL can also examine frequencies, or, at least, provide strong indicators of the frequency, of specific phenomena recognised in CDA (e.g. topoi, topics, metaphors), by examining lexical patterns, and can add a quantitative dimension to the CDA analysis. Importantly, the project demonstrated the fuzzy boundaries between ‘quantitative’ and ‘qualitative’ approaches. More specifically, it showed that ‘qualitative’ findings can be quantified, and that ‘quantitative’ findings need to be interpreted in the light of existing theories, and lead to their adaptation, or the formulation of new ones. The non-theory-specific categories emerging from the large-scale data analysis helped inform the adaptation/expansion of existing CDA categories.

The combination of CDA and CL methodologies in research projects, and their potential theoretical and methodological cross-pollination seem to benefit both CDA and CL. Combining the two methodologies strengthens the theoretical basis of both CDA and CL (e.g. expressing semantic/discourse prosodies in terms of CDA topoi/topics). CL in general, and concordance analysis in particular, can be positively influenced by exposure and familiarity with CDA analytical techniques, and the theoretical notions and categories of CDA can inform the quantitative CL analysis. Also, CL needs to be supplemented by the close analysis of selected texts using CDA theory and methodology. CDA, in its turn, can benefit from incorporating more objective, quantitative CL approaches, as quantification can reveal the degree of generality of, or confidence

in, the study findings/conclusions. As the project indicated that the CL analysis can overlap with that of CDA, it would be desirable to further examine the extent to which a CL approach is able, on its own, to contribute to critical approaches to discourse analysis. At the same time, it would seem unreasonable for CL to ignore the findings of the considerable body of work in CDA and related fields, or the theoretical notions informing, and deriving from, relevant non-CL research.

REFERENCES

1. Baker, P., Gabrielatos, C., Khosravini, M., Krzyżanowski, M., McEnery, T., & Wodak, R. (2008). *A useful methodological synergy? Combining critical discourse analysis and corpus linguistics to examine discourses of refugees and asylum seekers in the UK press*. DISCOURSE & SOCIETY, 19(3), 273-306. doi: 10.1177/0957926508088962
2. Barletta Manjarrés, N. (2007). Critical discourse analysis: a review of the critique. *Language*, 35(1), 219-242.
3. Bloor, M., & Bloor, T. (2007). *The practice of critical discourse analysis: An introduction*. London: Hodder Arnold.
4. Fairclough, N., & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. In T. A. van Dijk (Ed.), *Introduction to Discourse Analysis*. (pp. 258-284.). London: Routledge.
5. Firth, J. R. (1957). *Papers in Linguistics 1934-1951: Repr.* Oxford Oxford University Press.
6. Forest, R. W. (2007). "Tell us what you really think": collocation and discourse in an intertextual corpus. (PhD. Thesis), City University of Hong Kong.
7. Gries, S. T., & Stefanowitsch, A. (2007). *Corpora in cognitive linguistics: corpus-based approaches to syntax and lexis* (Vol. 1). Berlin: Walter de Gruyter.
8. Hanks, P. (2012). The corpus revolution in lexicography. *International Journal of Lexicography*, 25(4), 398-436. doi: 10.1093/ijl/ecs026
9. Hardt-Mautner, G. (1995). *Only Connect.' Critical discourse analysis and corpus linguistics'*. UCREL (University Centre for Computer Corpus Research on Language). Technical Papers 6: Lancaster University. Retrieved from <http://ucrel.lancs.ac.uk/papers/techpaper/vol6.pdf>.
10. Hunston, S. (2002). *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. McEnery, T., & Wilson, A. (2001). *Corpus linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
12. Partington, A. (2003). *The linguistics of political argument: The spin-doctor and the wolf-pack at the White House*. London and New York: Routledge.
13. Roland, D., Dick, F., & Elman, J. L. (2007). Frequency of basic English grammatical structures: A corpus analysis. *Journal of Memory and Language*, 57(3), 348-379. doi: 10.1016/j.jml.2007.03.002
14. Stubbs, M. (2001). *Words and phrases: corpus studies of lexical semantics*. Malden, MA; Oxford: Blackwell Publishers.
15. Widdowson, H. G. (1995). Discourse analysis: a critical view. *Language and Literature*, 4(3), 157-172. doi:10.1177/096394709500400301
16. Widdowson, H. G. (1996). Reply to Fairclough: Discourse and interpretation: conjectures and refutations. *Language and Literature*, 5(1), 57-69. doi: 10.1177/096394709600500106
17. Widdowson, H. G. (1998). REVIEW ARTICLE The Theory and Practice of Critical Discourse Analysis. *Applied Linguistics*, 19(1), 136-151.
18. Wodak, R. (2001). What CDA is About - a Summary of its History, Important Concepts and Its Developments¹. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis*. London: SAGE Publications Ltd.

УДК 811.14'06'373.2(043)

Владислав Мозговий
(Маріуполь)

КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНИМ КОМПОНЕНТОМ У НОВОГРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті проаналізовано семантичні особливості національно маркованого компоненту, що функціонує у фразеологічних одиницях новогрецької та української мов. Наведені приклади фразеологічних одиниць яскраво ілюструють теоретичний матеріал з двох мов.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічні одиниці (ФО), національно маркований компонент, мовна картина світу, безеквівалентна лексика.

The article analyzes the semantic features of the nationally-marked component that functions in the phraseological units of the Modern Greek and Ukrainian languages. Examples of phraseological units that illustrate the theoretical material from two languages are given.

Key words: phraseology, phraseological units (FU), nationally marked component, language picture of the world, non-essential vocabulary.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях спостерігається виразна тенденція до виявлення мовних явищ, пов'язаних із національною самобутністю лінгвospільноти, та їх всебічний аналіз. Об'єктом такого зацікавлення є фразеологія, а особливо та її частина, що містить національно маркований компонент. Вивчення фразеологічних одиниць (ФО) з національно маркованим компонентом дає змогу простежити особливості закріплення в новогрецькій та українській мовах національних та загально-людських реалій.

Культурологічна цінність фразеологічних зворотів залежить від того, що виступає в них в ролі національно-культурного компонента. Таким чином, фразеологізми відбивають національну культуру, по-перше, комплексно, ідіоматичним значенням, в основу якого покладені ті явища минулого і сучасного країни, які не мають аналогів у інших культурах; по-друге, окремими лексичними компонентами, які мають власну культурологічну цінність [6].

Актуальність дослідження полягає насамперед у зверненні до лінгвокультурно маркованого матеріалу, аналіз якого допомагає поглибити розуміння ряду дискусійних проблем мовознавства, таких як природа компонента ФО та його роль у мотивації фразеологічного значення, семантичний статус власних назв, вивчення категорії національного в фразеології. Ці питання вже ставили й частково вирішували вчені А. М. Левицький, М. Ф. Алефіренко, В. М. Білоноженко, А. Д. Райхштейн [1, с. 246].

Національно-культурна специфіка фразеологізмів стає останнім часом традиційною темою досліджень у фразеології. Важливо відзначити, що фразеологізми являють собою національно-специфічні одиниці мови, що передають із покоління в покоління культурний потенціал народу. У них проявляються особливості будь-якої національної мови й у такий спосіб виражаються дух і своєрідність націй або даного народу.

Вивчення національно-культурної специфіки фразеологізмів проводиться в плані її вираження. Національно-культурний компонент – це вхідна до складу фразеологізму лексика, у якій утримується географічна, історична й культурно-побутова співвіднесеність. Проблеми розкриття й опису національно-культурної специфіки фразеологізмів тісно замикаються із проблемами дослідження людської свідомості, сприйняття світу й шляхів його усвідомлення, відбитих у мові. Усе, що говорить людина, проходить когнітивну обробку – інтерпретацію через систему етнолінгвістичної інформації [3, с. 35-36].

Фразеологізми з національно маркованим компонентом можна класифікувати за деякими ознаками:

1) за способом вираження національно маркованого компонента – всім складом фразеологізму або тільки окремим лексичним компонентом;

2) за наявності / відсутності в його складі лексеми з національно маркованим компонентом;

3) за лексико-семантичними групами слів з національно маркованим компонентом.

Остання підстава для класифікації передбачає подальше виділення підгруп.

З урахуванням перерахованих вище підстав для класифікації з опорою на проведений аналіз ФО з національно маркованим компонентом новогрецької та української мов вважаємо за можливе виділити такі види досліджуваних фразеологізмів:

1. ФО, що не мають в своєму складі лексем з національно маркованим компонентом, але відображають національно-специфічні поняття всім своїм складом (в число таких ФО включаємо і складні слова-композиції, значення яких незводиться до значень їх частин, тобто присутня певна фразеологізація одиниці (наприклад, «Σαββατογεννημένος» (народжений в суботу – везуча, щаслива людина; «Το αμίλητο νερό» (мовчазна вода – вода, якою освячують своє житло в перший день Нового року); «бабина каша»).

2. ФО, що включають лексеми з національно маркованим компонентом і одночасно передають національно-специфічні поняття всім своїм складом («весільний коровай» (традиційний коровай хліба з сіллю, що подається молодятam під час весілля); «δίνω μοῦντζα» (робити образливий жест рукою)).

3. ФО, що включають лексеми з національно маркованим компонентом, але не передають всім своїм складом національно-специфічне поняття, тобто ФО, які можуть мати еквіваленти фразеологічного або лексичного характеру в інших мовах («щеляга не варта» (не має ніякої цінності, ні для чого не годиться) ; «από το άλφα ως το ωμέγα» «від альфи до омеги»).

Такі групи фразеологізмів можливо виділити тільки при зіставленні конкретних мов (в даному дослідженні – української та новогрецької), тому що можливість-неможливість підбору еквівалентів зумовлена особливостями конкретних мовних систем, що спираються на певні етноспецифічні мовні картини світу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л.Г. Семантическая структура фразеологических единиц современной украинской лексики и особенности ее формирования / Л.Г. Авксентьев. – Харьков: Мовознавство, 1987. – 137 с.

2. Білоноженко В.М. Фразеологічний словник української мови: В 2-х т. / В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.О. Винник. – Київ: Наукова думка, 1993. – 984 с.

3. Власенко М.В. Національно-культурна специфіка фразеологізмів / М.В. Власенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Т. 27 (66), № 2. – С. 34-38.

4. Гак В.Г. Фразеология, образность и культура. Советская лексикография. Сборник статей / В.Г. Гак. – Москва : Рус. яз., 1988. – 270 с.

5. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов / В.П. Жуков. – Москва : Просвещение, 1978. – 198 с.

6. Телегунь О.В. Національно марковані фразеологізми / О.В. Телегунь, Т.С. Пашкова // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. – Praha, 2008. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NIT_2008/Tethis/Philologia/27675.doc.htm

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Кіор Ю.А.

ALTERNATIVE NARRATION IN HENRY JAMES'
THE TURN OF THE SCREW

The problem of identifying the untrustworthiness of the character is still urgent and many scholars hold that this phenomenon cannot be analyzed from a linguistic perspective. This article suggests a potential approach to the study of unreliable narration in fiction.

Key words. Unreliability, narration, shift in perspective, situation model

Питання встановлення ненадійності героя є актуальними, оскільки багато дослідників вважають, що це явище неможливо проаналізувати з точки зору лінгвістики. У статті запропоновано можливий підхід до визначення ненадійного оповідача у художньому творі.

Ключові слова. Ненадійність, розповідь, зміна перспективи, ситуаційна модель

A narrator is an agent in the conversation between the author and the reader. The first-person narrator can be of many types, but the most controversial of them are reliable and unreliable [1].

The terms *implied author* and *narrator* are close in the meaning and can be easily confused. They can even merge with each other, thus it is necessary to distinguish between them.

The concept of reliable and unreliable narration was initially used by W. Booth in *The Rhetoric of Fiction* [1, p. 73]. The main distinction between these two notions lies in the relationship of the narrator with the implied author. She offers the following definition of the latter: "Our sense of the implied author includes not only the extractable meanings but also the moral and emotional content of each bit of action and suffering of all of the characters. It includes, in short, the intuitive apprehension of a completed artistic whole; the chief value to which this implied author is committed, regardless of what party his creator belongs to in real life, is that which is expressed by the total form" [1, p. 73].

In his work, H. van Oostendorp points out that while analyzing narrative perspective the *situation model* [6, p. 173] should be taken into account: "A situation model is a mental representation of the situation described by the text. Categories that populate such a situation are agents, actions, space, time, events and casual relations" [6, p. 173]. He also explains such phenomena as a shift in perspective, autobiographic narration, rejection hypothesis and *updating* [6, p. 175] or the process of adaptation. He claims that the readers may hold onto a first perspective once it is established. It means that we perceive the very first situation model while reading the whole text. As a result, we become vulnerable; we believe anyone who tells the story without any doubts or suspicions.

Record of a Haunted House by R. C. Morton was firstly published in 1892 in *The Proceedings of the Society of Psychical Research*. F. W. H. Myers, one of the investigators of the Morton's case, described it as "one of the most remarkable and best authenticated instances of *haunting* on record" [4, p. 388 – 389]. The two cases, the Morton's and the governess', are practically the same. There are two narrators, children, ghosts who were servants in their past. There were also other incidents with ghosts, so people believed in supernatural. As the relevance of the information influences the reader's updating, a reader can easily believe the narrator.

F. X. Roellinger drew a conclusion that H. James' ghosts are constantly different from those of "magazine" ghosts stories. It is one more reason why readers are most likely to believe the narrator of *The Turn of the Screw* [5, p. 406].

The shift in perspective is a prevailing feature in gothic fiction. The narration is not logically built and is interrupted by character's stories, memories or predictions that are more often not connected to the general idea and confuse the readers. In our opinion, the shift in perspective must

be taken into account while analysing an unreliable narration. For instance, in Charlotte Brontë's *Jane Eyre* the protagonist tells the story of her life and often recalls her experience as a child. In Henry James' *The Turn of the Screw* the governess predicts the future, thinks of her previous meetings with ghosts and tells a lot of unrelated things. The following examples illustrate the process of adaptation in Henry James' *The Turn of the Screw*.

I remember the whole beginning as a succession of flights and drops, a little see-saw of the right throbs and the wrong. After rising, in town, to meet his appeal, I had at all events a couple of very bad days—found myself doubtful again, felt indeed sure I had made a mistake. In this state of mind I spent the long hours of bumping, swinging coach that carried me to the stopping-place at which I was to be met by a vehicle from the house [HJ, p. 10].

I turned and saw that Flora, whom, ten minutes before, I had established in the schoolroom with a sheet of white paper, a pencil, and a copy of nice "round O's," now presented herself to view at the open door [HJ, p. 18].

I seized my colleague's arm. "She's there, she's there!" Miss Jessel stood before us on the opposite bank exactly as she had stood the other time, and I remember, strangely, as the first feeling now produced in me, my thrill of joy at having brought on a proof. She was there, and I was justified; she was there, and I was neither cruel nor mad. She was there for poor scared Mrs. Grose, but she was there most for Flora [HJ, p. 122]....

The last shift should confuse a reader as the perspective jumps from the governess to Miss Jessel. We cannot understand from the narrator's speech whether it is good or bad that the ghost appeared.

I had again and again treated them; they were in possession of everything that had ever happened to me, had had, with every circumstance the story of my smallest adventures and of those of my brothers and sisters and of the cat and the dog at home, as well as many particulars of the eccentric nature of my father, of the furniture and arrangement of our house, and of the conversation of the old women of our village [HJ, p. 87].

Numerous homogeneous parts of the sentence (e.g., *brothers, sisters, cat, dog, eccentric nature, furniture*) destroy our attention and make it much easier for us to be involved in the governess' made-up story. This creates the role of the shift in perspective in the context of Henry James' *The Turn of the Screw*.

In the novella, there are three situation models. The first one can be found in the very beginning of the book:

The story had held us, round the fire, sufficiently breathless, but except the obvious remark that it was gruesome, as, on Christmas Eve in an old house, a strange tale should essentially be, I remember no comment uttered till somebody happened to say that it was the only case he had met in which such a visitation had fallen on a child. The case, I may mention, was that of an apparition in just such an old house as had gathered us for the occasion—an appearance, of a dreadful kind, to a little boy sleeping in the room with his mother and waking her up in the terror of it [HJ, p. 1]....

The author I, general location round the fire, in an old house and action an appearance, of a dreadful kind, to a little boy sleeping in the room with his mother and waking her up in the terror of it allow the readers to construct the very first situation model. It gives us as readers the general idea of the whole narrative structure. Something strange, frightening and inexplicable is going to develop in the book.

The second situation model is viewed when Douglas begins his story:

"Well then," I said, "just sit right down and begin"... "The story's written. It's in a locked drawer—it has not been out for years. I could write to my man and enclose the key; he could send down the packet as he finds it"... then I asked him if the experience in question had been his own. To this his answer was prompt. "Oh, thank God, no!"... "Is in old, faded ink, and in the most beautiful hand". He hung fire again. "A woman's. She has been dead these twenty years. She sent me the pages in question before she died... She was a most charming person, but she was ten years older than I. She was my sister's governess [HJ, p. 2]."

This paragraph involves one more narrator – Douglas. The sentence “*The story’s written...*” informs us that we are going to hear a ghost story. The seriousness of further events lies in the phrase *it’s in a locked drawer*. Douglas’ exclamation confirms that he would not like to face such strangeness or danger or even horror. From his words, we can understand that the woman who gave him the record was *a most charming person* and, moreover, his *sister’s governess*. These two facts assure us that this woman is responsible, as she works with children, so subconsciously we feel confidence in her.

We can observe the third situation model which suddenly interrupted Douglas’ narration and became the leading one:

I remember the whole beginning as a succession of flights and drops, a little seesaw of the right throbs and the wrong. After rising, in town, to meet his appeal, I had at all events a couple of very bad days – found myself doubtful again, felt indeed sure I had made a mistake... Driving at that hour, on a lovely day, through a country to which the summer sweetness seemed to offer me a friendly welcome... The little girl who accompanied Mrs. Grose appeared to me on the spot a creature so charming as to make it a great fortune to have to do with her... I slept little that night- I was too much excited [HJ, p. 10 – 11].

From this paragraph, we understand that there is one more narrator – a young woman who is telling the story from the first-person. Before an important day in her life she had *a couple of very bad days* and sure she *had made a mistake*. This fact implies that either she has some problems, or she is a pessimistic person. The words *driving*, *summer sweetness*, and *welcome* give us the information about her trip somewhere. New characters, like *the little girl* and *Mrs. Grose* raise the whole mood of the narrative. The phrases *I slept little that night - I was too much excited* give us back to the mood in the beginning. It implies that the following story is going to have irregular or even illogical narrative structure.

H. van Oostendorp [6] claims that readers perceive the first situation model, but we suppose in H. James’ *The Turn of the Screw* the second one is more reliable and the recipients of the narration are confident in the truthfulness of the governess’ story because they rely on Douglas’ words. As a result, they accept the third situation model as credible and the governess as a reliable narrator:

The story’s written [HJ, p. 3].

If the story is “written”, the person who created it had witnessed the events and is thus reliable.

Douglas keeps on describing the governess, saying that:

She was a most charming person, but she was ten years older than I. She was my sister’s governess [HJ, p. 3].

Douglas spoke with a serious look on his face and he did not have any reasons to lie or to invent things. As the guests of the implied author believed him, the reader subconsciously believes him, too. Moreover, according to his description of the author of the ghost story, everyone had no doubts about the authenticity of Douglas’ and the governess’ words. A more detailed analysis is given further.

There are several narrators in *The Turn of the Screw*: Douglas, the governess and the implied author. An anonymous narrator or author recalls a Christmas Eve gathering at an old house where guests listen to one another’s ghost stories. This is the very first fact which indicates the fictitious story.

The striking example of the alternative unreliable narrator is Douglas. Before telling the story he created mystical atmosphere using tautology:

He seemed to say it was not so simple as that; to be really at a loss how to qualify it. He passed his hand over his eyes, made a little wincing grimace. “For dreadful-dreadfulness [HJ, p. 2]!”

Nothing but the impression. I took that here” – he tapped his heart. “I’ve never lost it [HJ, p. 3].”

In this way he admitted the possibility of believing in the story. As it was found out later, he was in love with the governess; therefore, he definitely wanted everyone to trust him.

Throughout his life and career, Henry James was involved in ghost stories. *Record of a Haunted House* by R. C. Morton was firstly published in 1892 in *The Proceedings of the Society of Psychical Research*. It is very probable that H. James was aware of it because his brother William was a psychologist and F. W. H. Myers, one of the investigators of the Morton's case, was their friend. He described it as: "one of the most remarkable and best authenticated instances of *haunting on record*" [4, p. 388 – 389].

The research shows that a narrator is "unreliable" when he or she offers an account of some event, person, thought, thing, or other object in the narrative world that is opposed to the contents the implied author would offer, excepting the point that the implied author knows that the narrator is not worth trusting. Before the reader is aware that there might be an unreliable narrator, like in Henry James' *The Turn of the Screw* he or she should pay attention to some special features in the text to remain resistant to narrator's manipulations.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Booth W. C. *The Rhetoric of Fiction* / Wayne C. Booth. – Chicago: The University of Chicago Press, 1983. – 572 p.
2. Brontë C. *Jane Eyre* / Charlotte Brontë. – New York: Seahorse Publishing, 2013. – 332 p.
3. HJ – James H. *The Turn of the Screw* / Henry James. – London: Harper Collins, 2011. – 180 p.
4. Myers F. W. H. *Human Personality and Its Survival of Bodily Death* / Frederick William Henry Myers. – London: Longmans, Green, and Co, 1907. – 506 p.
5. Roellinger F. X. *Psychical Research and "The Turn of the Screw"* / Francis X. Roellinger // *American Literature* / Durham: Duke University Press, 1948. – Vol. 20(3). – P. 401–412.
6. Oostendorp H. van. *Holding onto Established Viewpoints during Processing New Reports* / Herre van Oostendrop // *New Perspectives on Narrative Perspective* / Albany: State University of New York Press, 2001. – P. 173–188.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, професор Чеснокова Г.В.

УДК 821.161.2.09-14

*Ганна Терзі
(Ізмаїл)*

КОНЦЕПТ «СЕРЦЕ» В ПАРАДИГМІ ХУДОЖНЬОЇ АНТРОПОЛОГІЇ ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО

У статті досліджується ідейно-естетична функція концепту «серце» в ліриці Володимира Підпалога. Іntenційний світ поета аналізується крізь призму художньо-філософського антропологічного дискурсу.

Ключові слова: «філософія серця», кордоцентризм, концепт, серце, художня антропологія.

The article deals with ideological and aesthetic function of the concept «heart» in the lyric poetry of Volodimir Pidpali's. Intentional world of the poet is analyzed through the prism of artistic and philosophical anthropological discourse.

Key words: «philosophy of heart», cordocentrism, concept of the «heart», artistic anthropology.

У поліструктурному дискурсі сучасного літературознавства на особливий статус претендує літературознавча антропологія, означена Л. Тарнашинською як «новий методологічний проект» філологічної науки [11]. Українське літературознавство, як, власне, й зарубіжне, дедалі активніше повертає свій погляд до антропологічного аналізу художнього

тексту, тобто до висвітлення його людинознавчої природи. Про це свідчать непоодинокі праці, котрі все частіше з'являються в національному інтелектуальному науковому обігу (напр., монографія М. Ткачука «Творчість Івана Котляревського: антропологічний та естетичний дискурси», статті Р. Гром'яка, Т. Музики, Я. Поліщука, Г. Райбедюк, Л. Тарнашинської, С. Яковенка й ін.). Принцип антропологічної інтерпретації спрямовано до сфери стійких емоційних станів – антропологічної передумови людської екзистенції. Він ґрунтується на всебічному вивченні людини, виходячи з унікальності проявів її особистого життя. Це зумовило розуміння духовності як здатності переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній світ особистості на етичній основі.

Уведення людської тілесності до контексту «гносеологічного, методологічного, предметно-практичного ставлення людини до світу і до самої себе розширює можливості цілісного сприйняття людини, яка набула в наші дні ваги глобальної першопроблеми цивілізації» [4, с. 12]. Тілесно-міметичний вимір художнього тексту в загальній концепції його всебічної інтерпретації цілком закономірний та абсолютно неминучий, оскільки діяльність людини, як підкреслює Ф. Штейнбук, з «антропологічної точки зору так чи інакше є у певний спосіб пов'язаною із її, людини, тілесною природою» [14, с. 82].

Одним із домінантних образів, які структурують художню антропологію ліричного наративу українських митців слова від найдавніших часів і до сьогодення, є образ серця. Широкий семантичний спектр цього концепту в літературно-філософській парадигмі має тривалі й міцні традиції. Центром «мікрокосму» (людини), як відомо, вважав серце Г. Сковорода: «О серце, безодно всіх вод та небес ширина!.. Яка ти глибока! Все охоплюєш і складаєш!..» [10, с. 163]. Українські письменники плідно продовжують і розвивають досвід європейської містичної літератури (І. Арнт, В. Вайгель, А. Сілезіус), зокрема, символіко-антропоцентричний принцип її моделювання.

Дослідники нерідко пов'язують поняття «серце» з релігійною символікою, що «репрезентує центр морального життя й духовності людини. Розгляд серця під таким кутом зору притаманний усій українській духовній культурі» [2, с. 85]. Г. Сковорода означував серце як істинність, божественність у людині: «Істинною людиною є серце в людині» [10, с. 162]. Серце виступає також і психолого-емоційним образом. О. Камінчук зауважує, що серце в національній літературі є переважно «символом емоційної сфери душевного життя людини» [3, с. 65]. Йдеться про трактування образу серця, що його українські філософи розглядають як центр духовного життя індивіда. Саме в такому ракурсі розгортав антропологічну концепцію про серце П. Юркевич: «В серці людини лежить основа того, що її уявлення, почування й учинки дістають особливості, в якій виражається її душа» [15, с. 567].

Різне емоційне забарвлення від (нейтрального до пристрасного) має цей образ у поезії В. Підпалого – поета, котрий репрезентує унікальне в історії української літератури другої половини ХХ століття художнє явище «тихої лірики», представники якої (В. Базилевський, П. Засенко, Б. Мамайсур, Л. Талалай, В. Яринич та ін.) є митцями медитативного плану. Їх субстанцію визначив сквородинівський ідеал самопізнання та духовного вивершення.

В. Підпалый створив індивідуальний, автономний від соціальної ангажованості, «не підвладний зовнішнім впливам світ, у якому поет віднаходить власну суверенність і цілісність» [8, с. 96]. У цьому плані пильної уваги заслуговує інтенційний світ як віддзеркалення внутрішнього світу митця-інтроверта, глибоко інтимних переживань та емоцій, котрі текстуалізуються в його художньому слові завперш у метафоричних мікроконтекстах із концептом «серце». Означений ракурс інтерпретації творчого доробку поета, що донедавна з відомих ідеологічних причин був відсторонений на маргінес наукового студіювання, перебуває сьогодні на початковому етапі наукової рецепції, що, власне, й зумовлює актуальність порушеної у статті проблеми. Основними завданнями наших спостережень бачимо виокремлення індивідуальних мікроконтекстів із концептом «серце», з'ясування їх

ідейно-естетичної ролі в художньо-естетичній системі митця й у загальній традиції кордоцентризму.

Як і Г. Сковорода, В. Підпалый «прагнув передусім глибоко осмислити реальність, пропустивши її через розум і серце» [12, с. 89]. Відтак образ серця в його ліриці є доволі частотним і постулює сутнісні виміри художньої антропології, зокрема ідеї добротворення, універсальної гармонії, гуманізму: «Якщо життям прийдешнім серце б'ється – / воно й болить з великої любові!..» [6, с. 38]. Програмним в означеному плані можна вважати вірш, що має промовисту назву «Серце». В умовній розмові зі своїм серцем, ліричний герой твору персоніфікує (стала фольклорно-літературна традиція) цей тілесний орган. Він веде з ним діалог, закликає розділити радість пізнання світу, злитися з природою, вловити динамічний ритм життя й битися з ним в унісон: «Серце! / ... Чуєш: / Порухи трави, / Рух машин і пішохідів. / Серце! / Ритм життя лови – / Я живий і ти живи / В людях і природі» [6, с. 200].

Візія тілесності, текстуалізована різними контекстами концепту «серце», в ліриці В. Підпалого оприявнює дихотомію людської природи. Її дуальність вирішується ним на користь духовного. Емоційно-оцінна конотація, яка супроводжує тілесний код віршів поета означеного смислового поля, тяжіє до позитивного полюса, як, власне, й уся його лірика, зміст та експресію якої можна окреслити домінантною темою «душі, що «внутр ридає» (Т. Шевченко). Поет передає через образ серця внутрішній стан суб'єкта лірики, котрий прагне гармонії з собою та зі світом: «І все примарне виліється в реальне / І западе до серця (люлі-лі)...» [6, с. 200].

В. Підпалый, подібно до Т. Шевченка, в багатьох випадках «трактує серце перш за все як синонім душі» [13, с. 18]. Тому в його ліричному наративі превалюють концепти «серце» та «душа», які структурують смислове поле художньої антропології. Ці два концепти, виведені на площину одного тексту, підсилюють його гуманістичну змістовність, увиразнюють антропологічний вектор творчої самопрезентації автора-інтроверта. Сказане переконливо ілюструє вірш, що має символічну назву «Душа»: «Навчи мене, серце, / Навчіть мене, люди, / Мудрості отієї – / Завжди пам'ятати про душу!» [6, с. 91].

Г. Райбедюк підкреслює, що «самозамозаглиблений, самозосереджений лірик сквородинівського стибу, в особі якого поєдналися непересічний літературний та редакторський таланти, добрий і щирий, він своєю світлою поезією «рятував душі від запустіння» [...] Потужна й зовні непоказна духовна енергетика жила в ньому природно й органічно» [7]. Змістовим маркером цієї енергетики є саме концепт «серце», образні мікросюжети якого зустрічаються у віршах В. Підпалого широкого спектру мотивів та модифікацій («Серце! / Ритм життя лови...»; «смуток серця почується»; «Я власним серцем вас палити буду»; «Як в горах жаріє ватра, / мов серце живих»; «Серця власного пожежу / на долонях покажу»; «В серці справді сум такий великий, наче плач трембіти»; «мене постійно серце зупиня» тощо). Поет уводить цей образний ряд у різноманітні контексти, в тім числі й у патріотичні вірші глибоко інтимного звучання: «Вже потім з'явилось велике / Величчя її наяву, / Оте, що у серці навіки, / Оте, що Україною зву» [6, с. 167].

Найчастіше концепт «серце» зустрічається в інтимній ліриці В. Підпалого, котра явила той варіант творчої презентації почуття, «що водить сонце і світила» (Данте), коли локальне й особистісне має вихід крізь усепланетарне й космічне («Двоє серць – два світи» [6, с. 68]). Поет апологетизує інтимний світ суб'єкта лірики, «корелюючи з концептом вищого семантичного рівня – любові, вибирає незрівнянно розмаїтіший, ніж окрема сердечна реакція, спектр – тематичний, емоційний, філософсько-етичний» [1, с. 6]. У ліриці кохання В. Підпалого присутня потужна чуттєва енергія як «жага натуральності» (Б. Віппер). Він поетизує тілесні принади коханої («губ твоїх тепло», «шепіт губ», «очей вогонь»), демонструючи при цьому неабияку майстерність у відтворенні полярних почуттєвих / відчуттєвих станів: гаряча пристрасть / висока духовність: «...захмеліє зустріч від поцілунків / І шуму акацій, / І притисне чекання / До серця руками...» [6, с. 42].

«Тілесна мова» (А. Арто) емоційно-психологічних рефлексій поета естетизує еротичні «амбіції» ліричного героя, викликає в читача позитивні емоції, переводить фізичну енергетику тексту в духовну субстанцію, онтологізує її, виводячи на вічні цінності, коли «тілесна й духовна чуттєвість зливаються в енергію нового порядку» [5, с. 65]. Подібні інтимні рефлексії В. Підпалого функціонують у художньому полі його лірики як маркер високих моральних вартощів. Ці рефлексії сприймаються, подібно до інтенційного світу М. Вінграновського, як вияв щасливих людських почувань, за якими стоїть цілісна система морально-етичних принципів. Вони і «являють ліричного героя як особистість у високому почуттєвому стані, де любов виступає «гуманізуючою духовною силою, далекою від егоїстичних пристрастей, від короточасних емоційних проминальностей» [9, с. 106].

В. Підпалый змальовує серце по-різному. Найчастіше це щось схоже на українські народнопісенні топоси, фольклорні персоніфікації й традиційні тропеїчні структури («смуток серця», «серце б'ється», «серце в'яне», «холод серця» й под.). А переважно образ серця виступає маркером гармонійного Універсуму: «Серце! / Слухай, за вікном, / Де кінчається палата, / Білий цвіт / Легким крилом / Хоче світ / Весь обійняти» [6, с. 200].

Отже, дослідження дозволяє зробити висновок щодо продовження В. Підпалым української кордоцентричної художньо-філософської традиції. Через домінуючий концепт «серце» та пов'язані з ним образно-символічні структури поет утверджує ідею духовної сутності людини. Репрезентуючи розмаїтий спектр образних асоціацій, вони виконують у його ліриці багатопланові функції – від конкретизації уявлення про зображене, відтворення почуттєвої гами ліричного героя й до філософських узагальнень про людину і світ. Вивчення означеного ракурсу є однією з перспективних ліній подальшого дослідження поетичного доробку репрезентантів «тихої лірики» загалом і виявлення іманентних ознак творчої індивідуальності В. Підпалого зокрема.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю. Я. «...Людей і Господа любить» (Любов як ментальна й поетична константа творчості Тараса Шевченка) / Ю. Я. Барабаш // Слово і Час. – 2007. – № 3. – С. 3-19.
2. Валявко І. В. Дмитро Чижевський – фундатор поняття «філософія серця» / І. В. Валявко // Слово і Час. – 1998. – № 8. – С. 83-88.
3. Камінчук О. А. Поетика української романтичної лірики : проблеми просторової організації поетичного тексту / О. А. Камінчук. – К. : ТОВ «ЛДЛ», 1998. – 160 с.
4. Косяк В. А. Эпистемология человеческой телесности / В. А. Косяк. – Суммы : ИТД «Университетская книга», 2002. – 362 с.
5. Мудрак О. В. Еротична лірика як літературознавча проблема / О. В. Мудрак // Слово і Час. – 2008. – № 11. – С. 62-65.
6. Підпалый В. О. Золоті джмелі : [вибрані твори] / В. О. Підпалый. – К. : Твім інтер, 2011. – 560 с.
7. Райбедюк Г. Б. «Він повертав до сонця Україну...» / Г. Б. Райбедюк // Нація і держава. – 2016. – Квітень. – № 4 (635).
8. Рарицький О. А. Редакторська діяльність Володимира Підпалого в епістолярних спогадах сучасників / О. А. Рарицький // Слово і Час. – 2011. – № 7. – С. 95-102.
9. Салига Т. Ю. Микола Вінграновський : [літературно-критичний нарис] / Т. Ю. Салига. – К. : Радянський письменник, 1989. – 167 с.
10. Сковорода Г. С. Твори : у 2 т. / Г. С. Сковорода. – К. : Обереги, 2005. – Т. 1. – 528 с.
11. Тарнашинська Л. Б. Літературознавча антропологія : новий методологічний проект у дзеркалі філософських аналогій / Л. Б. Тарнашинська // Слово і Час. – 2009. – № 5. – С. 48-61.
12. Третяченко А. В. Володимир Підпалый у контексті «тихої лірики» / А. В. Третяченко // Слово і Час. – 2013. – № 6. – С. 87-92.

13. Ушкалов Л. В. «Філософія серця» Тараса Шевченка / Л. В. Ушкалов // Слово і Час. – 2012. – № 9. – С. 17-28.
14. Штейнбук Ф. М. Засади тілесного міметизму у текстових стратегіях постмодерністської літератури кінця XX – поч. XXI ст. : [монографія] / Ф. М. Штейнбук. – К.: Педагогічна преса. – 293 с.
15. Юркевич П. Д. Серце та його значення в духовному житті людини, за вченням слова Божого / П. Д. Юркевич // Україна : Філософський спадок століть / Хроніка : Український культурологічний альманах – К. : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2000. – Вип. 39-40. – С. 563-573.

УДК 373.5.016:[821.161.2.09:94(477)1932/1933]

Світлана Тишківська
(Вінниця)

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті з'ясовуються особливості вивчення теми Голодомору 1932-1933 рр. на заняттях з української літератури, зокрема, подаються твори, де ця тема розкрита, пропонуються певні види роботи на різних етапах заняття.

Ключові слова: тема Голодомору, геноцид, бесіда, система запитань, твір про Голодомор.

Article deals with the peculiarities of studying the theme of the Holodomor of 1932-1933 at classes on Ukrainian literature, in particular, works are submitted where this topic is revealed, certain types of work are offered at different stages of the class.

Key words: the topic of Holodomor, genocide, conversation, a system of questions, a work on the Holodomor.

Найжорстокішим злочином комуністичного режиму проти українського народу був Голодомор 1932–1933 рр. Ця спланована проти українського селянства акція мала ліквідувати основу української нації і національного відродження, зруйнувати незалежні господарства, унеможливити протистояння радянській владі. "Голод запланувала Москва для знищення українського селянства як національного бастиону. Українських селян знищили не тому, що вони були селянами, а тому, що вони були українцями", - писав американський професор Р. Конквест. [4, с. 21]

До страшної теми Голодомору в 33-му, якої навіть пам'яттю доторкнутися невимовно боляче, в різні часи зверталися письменники і в Україні і за її межами. Тема Голодомору в українській літературі продовжує привертати увагу авторів та читачів і зараз. Її актуальність зумовлена й особистими причинами (майже в кожній родині є спогади про цей трагічний час), але передусім – загальнонаціональною пам'яттю про страшний геноцид, важливістю тримати зв'язок із попередніми поколіннями заради майбутнього.

Навчальна програма «Українська література для вищих навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації, які здійснюють підготовку фахівців на основі базової загальної середньої освіти» у переліку творів для обов'язкового текстуального вивчення пропонує лише два твори, присвячені темі Голодомору 1932-33 рр., – роман-хроніку Уласа Самчука «Марія» і роман Василя Барки «Жовтий князь». Але певна частина навчального часу виділяється для роботи над визначеними викладачем темами. Отже, викладачеві надається можливість реалізувати зміст програми з позицій певного вибору щодо тематичного наповнення того чи іншого розділу, форм і методів організації навчального процесу. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне вивчення у позакласному читанні повісті Є. Гуцала «Голодомор», (особливо для

студентів Поділля, оскільки вони матимуть змогу не лише побачити художню інтерпретацію теми голоду письменниками посттоталітарного суспільства, але й паралельно глибше осягнути глибинну сутність спадщини представників літератури рідного краю, які входять до складу літературного краєзнавства, сприйняти й осмислити ідейно-естетичну вартісність їх творів).

Найгрунтовніше розробили цю тему письменники української діаспори Улас Самчук, Василь Барка, Тодось Осьмачка тощо. Але студенти повинні знати, що у часи послаблення ідеологічного тиску на «материковій» Україні ця тема також висвітлювалася, виходить друком значна кількість художніх творів і науково-документальних досліджень, у яких на об'єктивно-фактологічному рівні моделюється картина апокаліптичного й аморального суспільства. Варто назвати повісті «Самосуд» і «Тридцяті» А. Дімарова, оповідання «Протеже дяді Васі» Б. Антоненка-Давидовича, книгу «Безкровна війна» О. Міщенка, повісті «Мор» і «Смертні листи» Б. Хандроса, «Одеса-мама» А. М'ястківського. Картини голоду бачимо і в першій частині роману П. Загребельного «Тисячолітній Миколай». Ця тема знайшла своє відображення і у поетичній творчості («Голод» О. Олеса, «Прокляті роки» Ю. Клена, «Хрест» М. Руденка, «Весна» М. Будлянського, «Телесик» В. Голобородька, «Весільна балада 1933 року» Т. Коломієць, «Краєвид 1933 року» Б. Бойчука, «Антон Біда, герой труда» І. Багряного). Тому, вивчаючи творчість вищеназваних авторів, принагідно звертаємо увагу на висвітлення ними теми Голодомору.

Побіжно згадано велику трагедію століття, не вдаючись до глибокого соціального аналізу подій, у романах М. Стельмаха «Дума про тебе», «Чотири броди», в оповіданні Ю. Мушкетика «Суд»; згадує перед боєм голодний рік Роман Блаженко з «Прапорonoсців» О. Гончара, розповідає про тяжке лихоліття й герой іншого Гончарового твору – артилерист Решетняк з «Людини і зброї».

Тема голоду не нова в історії світового письменства, оскільки йдеться про перманентно повторюване, трагічне в історії людства явище. Цей мартирологічний мотив культивувався українськими письменниками різного часу (Тарас Шевченко, Панас Мирний, Іван Франко, Василь Стефаник, Михайло Коцюбинський, Володимир Винниченко та ін.), які змальовували голодне нещастя людей насамперед як наслідок посухи, неврожаю, соціального чи воєнного лихоліття. Інша справа – художнє моделювання катастрофізму штучного голодомору, спричиненого ленінсько-сталінським режимом. [7, с. 11]

Першим художнім твором в українській та світовій літературі про велику трагедію століття був роман Уласа Самчука «Марія» (1939), написаний за кордоном по гарячих слідах страшних подій. Невеликий за обсягом, він охоплює кілька десятиліть: в ньому автор художньо осмислює суспільні катаклізми, людські драми й трагедії в дореволюційний період, після жовтневого перевороту, в роки громадянської війни і в час злочинних більшовицьких реформ 30-х років, наслідком яких був геноцид, що забрав в життя близько 10 мільйонів чоловік. Картини людських страждань, мученицьких смертей, аморальних діянь більшовицьких опричників вражають трагедійністю, широтою художніх узагальнень.

В Уласа Самчука давні традиційні проблеми постають у самобутній художній інтерпретації, у спектрі бачення трагедії України 1917–1933 рр. Наймолодший Маріїн син Лаврін, як найпорядніший, найлюдяніший, свідомий національно, стає жертвою більшовицьких репресій. Єдина дочка з маленькою дитиною гинуть у голодних муках. Середульший син, ледачий і неслухняний Максим, стає більшовицьким катом, глузиться над одвічною народною мораллю, руйнує святі храми, мордує своїх співвітчизників, зневажає національне коріння.

У третій частині твору з документальною точністю змальовано жахи голодної смерті, викликані етноцидом. Тут ідеться про „початок кінця” – тотальне винищення українського селянства в 30-х роках, витравлення з нього власника, господаря, годувальника. Забирали все: молотарки, пашню, худобу, коней, хліб. Насильно заганяли в «комунії» та «совхози». На

колись родючих землях тепер «буяли катлаті бур'яни», під осінніми дощами гнило зіbrane збіжжя. Люди перетворилися на «опухлі», «охлялі», «немічні» постаті.

Якщо Улас Самчук, змальовуючи життя українського села впродовж кількох десятиліть, аналізує передусім витоки великої народної трагедії 1933 року, то Василь Барка у своєму романі «Жовтий князь» (1963) художньо узагальнив документальний матеріал страшного злочину тоталітаризму, подав безліч жахливих картин цього Апокаліпсису. Твір В. Барки просто пересичений страшними фактами чорного лихоліття. Трагедія 1933-го осмислюється письменником через біблійне пророцтво як результат запрограмованого геноциду, що його здійснювала партія більшовиків та її вожді. Так через весь роман проходить символічний образ Жовтого князя, що несе смерті, горе, страждання, суцільне нищення й руйнацію, спустошує не тільки землю, а і душі людські. [7, с. 12]

Змальовані Баркою докладні, часом вражаючі натуралізмом картини смерті селян та їх дітей, реалістичні описи голодних мук, пошуків їжі на зимових полях розкривають світові страшну правду про істинну сутність "процвітаючого суспільства", розвінчують радянський тоталітарний режим, який так цинічно штовхнув у голодну прірву своїх громадян, селян-хліборобів. З особливою силою стримує викривальний пафос через зображення трагедії родини Мирона Катранника, у якій вимерли всі (у муках помирають діти Катранників, Микола та Оленка, на очах своїх батьків, а батьки нічим не змогли їм допомогти; у пошуках їжі, серед чужих людей, у муках голоду гинуть також виснажені Мирон і Дарія Катранники), лишився тільки наймолодший пагінець – Андрійко, щоб зберегти пам'ять про велику трагедію віку.

У романі багато картин людських страждань, мученицьких голодних смертей, до дрібних деталей зображуються пошуки рятівних крихт, вражають розповіді про людоїдство, моральну деградацію, епізоди, пов'язані з похованням живих і мертвих. Однак значна увага у творі акцентується на кращих людських якостях, що їх у дні горя й скорботи не розтринькав наш народ. Над жорстокістю й моральним падінням все ж домінує доброта, милосердя, здатність прийти на допомогу одне одному. Так Андрійко ділиться рештками роздобутої ховрашатини з незнайомою жінкою, аби врятувати їй життя. У той же час подружжя Петрунів ділиться з хлопчиком останнім борошном і картоплею. Отже, у поєдинку зі смертю народ усе ж таки зберіг найкраще: людяність, природний альтруїзм, здатність спільно долати злигодні й біду. І в цьому гуманістичний і життєстверджуючий пафос роману В. Барки «Жовтий князь».

Написаний на початку 60-х років у США, твір цей є на сьогодні найобґрунтованішим історичною конкретикою епічним полотном про свідомий геноцид українського народу в 1933 році, злочинно, підло організований більшовицьким тоталітаризмом.

Найоптимальнішою формою проведення заняття на таку важку тему є, на нашу думку, заняття-бесіда чи інтегроване заняття-бесіда, хоча цілком прийнятними можуть бути заняття-дослідження, заняття-диспут, навіть заняття-суд. Сучасний українець, зокрема той, що народився у 90-х, розуміє трагедію Голодомору через статистику і приклади, завдяки чому він уявляє ту втрату, якої зазнала наша країна, жахається з правди, з того, як це відбувалося. Але це ще не той рівень усвідомлення. Насправді ж воно приходить тоді, коли національна трагедія стає особистою, а це неможливо без ланцюжка народної пам'яті. Тому варто запропонувати студентам дослідити сімейні історії, взяти інтерв'ю у родичів, які пережили ті роки, написати твір-роздум, наприклад, на тему «Пам'ять бережемо в душах».

На етапі з'ясування первинних читацьких вражень можна запропонувати студентам такі запитання:

- Які почуття й емоції у вас виникали під час читання твору? Поясніть чому.
- Які епізоди повісті вас найбільше вразили? Чому?
- Хто з героїв твору найбільше запам'ятався? Чим саме?

Подальша робота має бути спрямована на усвідомлення студентами ідейно-художнього змісту твору: на з'ясування проблематики твору, його сюжетно-композиційних

особливостей, образної системи, індивідуального авторського стилю. Це може бути як евристична бесіда, так і бесіда з постановкою проблемного запитання.

У нагоді можуть стати фільми про трагедію Голодомору: фільм українського кінорежисера Олеса Янчука "Голод-33", знятий за мотивами повісті Василя Барки "Жовтий князь"; документальна стрічка «Жорна», в якій подано спогади людей, що пережили голод; документальна програма «Окупація-голодомор», в основі якої інтерв'ю з українськими істориками.

Надзвичайно цікавим та пізнавальним для студентів буде інтегрований урок-бесіда, оскільки розповідь вчителя історії суттєво збагатить знання студентів документальними й науковими матеріалами про причини та наслідки голоду, факти й перебіг подій у 1932-1933 рр., чим допоможе викладачеві-словеснику глибше й повніше розкрити тему, забезпечити усвідомлення того, що твори про геноцид народу 1933 року – вагомий внесок у розвій української літератури та духовності.

Отже, вивчення творів про Голодомор має не тільки пізнавальний, але й надзвичайно сильний виховний вплив на студентів, допомагає їм бачити в художніх творах історію та ментальність української нації, спонукає до утвердження загальнолюдських духовних цінностей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Барка В. Жовтий князь. – К.: Дніпро, 1991. – 266 с.
2. Кудрявцев М. Холокост-33 в художніх інтерпретаціях // Дивослово. – 1999. – №9. – С.7-10.
3. Мак О. Каміння під косою. – К.: Глобус, 1994. – 126 с.
4. Мовчан Р. "Жовтий князь" Василя Барки // Дивослово. – 2002 – №4 – С.21-25.
5. Самійленко О. Великий голод у творах радянських письменників // Сучасність. – Ч.6. – С.23-35.
6. Самчук У. Марія. Хроніка одного життя: Роман. – К., 1981. – 181 с.
7. Славутич Я. Голодомор в українській літературі заходу // Слово і час. – 1991. – №7. – С.10-18.

УДК 821.161.1-31.09

Євген Уколов
(Херсон)

АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АНТИЧНОГО СЮЖЕТУ У РОМАНІ В. ПЕЛЄВІНА «ШОЛОМ ЖАХУ: МІФ ПРО ТЕСЕЯ ТА МІНОТАВРА»

У статті розглядається питання авторської інтерпретації давньогрецького міфу про Тесея та Мінотавра у сенсі віртуального простору роману В. Пелевіна. Приділяється увага спільності та різниці використання сюжету античної та скандинавської міфології в сучасному постмодерністському романі. Аналізується взаємодія міфу та сучасної віртуальної реальності.

Ключові слова: міф, інтерпретація, Пелевін, віртуальна реальність, постмодернізм.

The article deals with the author's interpretation of the ancient Greek myth about Theseus and the Minotaur in the sense of the virtual space of the novel V. Pelevin. The attention is paid to the commonality and difference of the use of the plot of ancient and Scandinavian mythology in the modern postmodern text. The interaction of myth and modern virtual reality is analyzed.

Keywords: myth, interpretation, Pelevin, virtual reality, postmodernism.

У одній зі своїх статей професор С. Корнєв, кажучи про творчість В. Пелевіна як про «увлекательную и предельно ясную философскую прозу», зазначає, що цей письменник, про якого в останні роки настільки суперечливо висловлюються критики і вчені, «заняв в русской литературе доселе вакантную нишу Борхеса, Кортасара и Кастанеды, отчасти – Кафки и Гессе» [3, с. 250]. Кожний новий твір автора притягає увагу вчених, та стає основою нових досліджень. Одним з центральних творів є роман «Шолом жаху», у якому по розумінню Л. Данілікіна «он достиг такого качества, которое пишется с большой буквы» [2].

Твір «Шолом жаху» створювалося Пелевіним на замовлення британського видавництва «Canongate» в рамках міжнародного проекту «Міфи» у 2005 році. Кілька відомих сучасних письменників (У. Еко, М. Етвуд і ін.) брали участь в проекті. Їх завданням було придумати романні версії відомих міфів. За свідченням самого автора, міф про Мінотавра був обраний всього лише за порадою дочки його італійських знайомих, яка надіслала йому електронною поштою в короткому меседжі єдине слово: «Minotaurus». Коріння самої назви «Шолом жаху» слід шукати в історії давньоірландських рунічних символів і в «Сазі про Вельсунгів».

Метою даної статті є спроба дослідження авторського переосмислення сюжетів, образів класичних сюжетів давньогрецької та скандинавської міфології у романі В. Пелевіна «Шолом жаху».

Пелевін не перший, хто звернувся до інтерпретації міфу. Спроби переосмислення міфологічного матеріалу були зроблені ще в античності, але до теперішнього часу не існує загальноприйнятої думки про міфі. Так, наприклад А.Н. Афанасьєв називає міф найдавнішою поезією, а Р. Барт розуміє міф як комунікативну систему [1, с. 40].

Варто відзначити ще й те, що міфи є джерелом сюжетів і образів у всі часи розвитку мистецтва. Міф, який використовується письменником у творі, набуває нових рис і значення. Авторське мислення накладається на мислення міфопоетичне, народжуючи фактично, новий міф, дещо відмінний від свого прототипу.

Міфи активно використовувалися модерністами для створення образів, для розкриття і осягнення існуючої реальності. Міфотема відіграє особливу роль також і в творах постмодерністів, де текст мислиться інтертекстуальним.

Чому автор дав своєму роману таку назву «Шолом жаху»? Чому в назві Пелевін також вказує, що це «креатифф» про Тесея і Мінотавра? Міф про Тесея і Мінотавра має вигляд полілогу мережевого чату; жанр визначити складно. У багатьох роботах літературознавці називають цей твір то романом, то повістю, то п'єсою. Про жанровий синкретизм творчості Пелевіна писалося чимало. Але сам автор дає своєму творінню вельми специфічну назву – «Креатифф о Тесее и Минотавре», тим самим відсилаючи читача до мови «анонімусів» Інтернету, за допомогою якого віртуальне життя давно замінило реальне. Твір починається з висловлювання Аріадни: «Построю лабіринт, в котором смогу затеряться с тем, кто захочет меня найти, – кто это сказал и о чём?» [4]. І правда, хто побудував цей лабіринт? На це питання відповідає нам сам автор: лабіринт у кожного з нас свій, він всередині кожного з нас, «лабіринт представляє світ, в якому ми живемо, широкий біля входу, але вузький біля виходу. Той, хто заплутався в радощах цього світу і обтяжений його гріхами, може знову знайти доктрину життя лише з зусиллями» [4]. Перед нами вісім персонажів (Monstradamus, Isolda, Nutscracker, Organism, Sliff_zoSSchitan, Ariadna, UGLI 666, Romeo-y-Cohiba), що зустрічаються за випадковим збігом обставин в одному дуже дивному чаті. Кожен з них невідомим чином потрапив в одну з однотипних кімнат з монітором і клавіатурою. Незабаром вони розуміють, що стали учасниками міфу про Тесея і Мінотавра. Але ситуація виявляється набагато складніше, ніж здається на перший погляд. Персонажі роману замкнені всередині лабіринту – кожен свого: у Монстрадамуса – глухий кут і заряджений револьвер, у Ізольди і Ромео – парк (тому вони намагаються в ньому зустрітися), у Nutscracker – кімната з апаратурою і касетами, у Organism – заставка maze, у Аріадни – спальня, у UGLI 666 – собор, у Sliff_zoSSchitan – «холодильник синьки». Хтось називає їх дивними іменами. У реальному житті кожного звучать по-іншому, але всі спроби розкрити анонімність, вказати справжнє ім'я,

місце проживання, рід занять закінчуються невдачею: невидимий модератор чату строго за цим стежить, автоматично замінюючи слова зірочками – Астеріск (ще одна подвійність). Однак по мірі розвитку сюжету читач поступово розплутує клубок анонімності: розкриваються характери персонажів. Ми дізнаємося, як начитаний Монстрадамус, який цілком може бути професором філології. Виявляється, що вусатий, бритоголовий підприємець Ромео – багатий, розбирається в автомобілях, є членом яхт-клубу і має якесь відношення до нафтових корпорацій. Має уявлення про автомобілі і прекрасна Ізоolda, але скоріше не як власниця роллс-ройс, а як дівчина, яка мріє поєднати своє життя з господарем дорогого авто.

Як переосмислив Віктор Пелєвін міф про Тесея і Мінотавра? У романі присутні кілька міфів-першоджерел. Згадку про перший міф ми зустрічаємо в самій назві «Шолом Жаху» – запозичено автором зі скандинавської міфології. Шолом Жаху (aegish-jarm) належав клану Одіна, головна його властивість полягала в тому, що його носій наводив жах на все живе. У «Сазі про Вельсунгів» говориться, що шолом є частиною скарбів Нібелунгів. Герой Сігурд повернув цей скарб богам, вбивши жажливого змія Фафніра [5, с. 218].

Незважаючи на сильну позицію твору – його назву, скандинавський міф не грає провідну роль у сюжеті роману. Сюжетна лінія грецького міфу є першоосновою тексту «Шолом жаху». По-перше, на сторінках твору ми знайомимося з героями античного міфу про Тесея і Мінотавра: Аріадна – в грецькій міфології – донька критського царя Міноса і Пасіфаї, онука бога Сонця, Геліоса, яка допомогла Тесею перемогти Мінотавра, вона дала герою клубок ниток. Порівняємо, у Пелєвіна Аріадна – героїня, яка підтримує всю смислову організацію роману. Її сни, розказані іншим, дають зрозуміти, де вони знаходяться, знайомлять з Мінотавром, оповідають про будову та принцип дії Шолома Жаху. Образ Аріадни, і все, що з нею пов'язано, як би є «ниткою», здатної врятувати і заплутати; вона і з'являється в романі в найскладніший для героїв період, коли, здавалося б, і виходу немає.

Інші міфологічні персонажі у Пелєвіна представлені не так яскраво. Тесеєм, якого всі так чекають і покладають надії на нього, з'являється лише один раз, і тільки для того, щоб з початкових букв імен героїв «створити Мінотавра».

Зв'язок Зевса і Мінотавра виник не випадково. Згідно з міфом, Рея народила Зевса в лабіринті печер Дикта на Криті. Фетишистські символи шанування Зевса Критського у вигляді двостороннього сокири збереглися саме там. Зображення такої сокири часто зустрічається на ритуальних речах між рогами бика, який на Криті є зооморфні втіленням Зевса (згадаємо, що саме в образі бика Зевс викрадав Європу). І Мінотавр є одна з іпостасей Зевса Критського.

Мінотавр – за грецьким переказами, чудовисько з тілом людини і головою бика, що сталося від неприродною любові Пасіфаї, дружини царя Міноса, до послови Посейдоном (в деяких джерелах Зевсом) бику. За переказами, вона приваблювала бика, лягаючи в дерев'яну корову, зроблену для неї Дедалом.

Згідно з переказами, Мінос приховував його в побудованому Дедалом Кносском лабіринті, куди йому кидалися на пожирання злочинці, а також надсилалися з Афін кожні дев'ять років 7 дівчат і 7 юнаків. Тесеєм, з'явившись на Крит у числі 14 жертв, вбив Мінотавра ударами кулака і за допомогою Аріадни (єдиноутробної сестри Мінотавра – дочки Міноса і Пасіфаї), що дала йому клубок ниток, вийшов з лабіриту.

Існує й інша історія про Мінотавра. Мінотавр був вчителем критського царя Міноса на ім'я Тавр і жорстокою людиною. Мінос заснував змагання, пропонуючи афінських хлопчиків у якості нагороди. В змаганні Тавр перемагав всіх суперників, поки не був переможений в боротьбі десятим царем Афін Тесеєм, на підставі чого афінян звільнили від сплати данини хлопчиками, як говорили самі жителі Кносса. Мінотавр називався також за деякими джерелами Астерій («зоряний») – син Міноса, переможений Тесеєм. На вазах його тіло було вкрите зірками, або поцятковано очима, на монеті з Кносса він зображувався в масці бика.

У романі про Мінотавра говорять все, його бачить Аріадна в своїх снах і інші герої наяву, ніхто не може точно дати опис, який він, єдине, що незаперечно, – це шолом на його голові, який описується як складний пристрій. Розмови і думки героїв стосуються його безпосередньо. Кілька разів він був їм у вигляді маски. Шолом означає захист і збереження, атрибут воїна або героя. У геральдичному символізмі шолом означає приховану думку. Віртуальні «частини» Шолома жаху, за сумісництвом – всі герої, стають вже не відомих науці древнім змієм Мінозавром, щоб знову допомогти комусь в досягненні Просвітлення. Оскільки Слив тепер виявляється в центрі – і слова, і шолома (всіх «в Мінозавре» весь час нудить), – то або він, або Аріадна виявляються в числі «потенційних» кандидатів на «вихід» за межі Колеса Сансари. Це підтверджує і остання репліка Аріадни: «Тошнит, ххх. Нет, пора отсюда...» [4]. Аріадна і в минулий раз, коли «ушёл» Тесей, з ним, за словами Углі, «в Минотавре рядом стояла, вот и снюхалась» [4]. Ймовірно, не без допомоги Аріадни Тесей все усвідомив і «вольним» пішов в «Пустоту». За іншою версією, у всьому винен Слив, вибрав усе «с перепоя». Фінальні репліки його і Монстрадамуса роблять «вихід» Слива в наступний раз досить імовірним.

Але що таке Шолом Жаху і що він собою являє? Так про нього розповідається в книзі: «...корпус этой машины походил своей формой на шлем. Древняя бронзовая каска, под которой было погибающее вонуть забрало в дырочках. Нижняя часть уходила внутрь шлема через прорез посередине лица. Еще там были какие-то боковые пластины. Похоже на шлем римского гладиатора - как бы бронзовая шляпа с забралом. Только здесь были еще рога. Они выходили из верхней части шлема и погибали назад. Шлем ужаса состоял из нескольких главных деталей и множества вспомогательных. У деталей были странные названия: фронтальный сачок, решетка сейчас, лабиринт-сепаратор, рога избытия, зеркало Тарковского и так далее. Самой большой деталью была решетка сейчас - фронтальный сачок. Она состояла из двух частей, временами сливающихся в одно целое. Ее внешняя часть, сачок, выглядела как забрало с дырочками, а внутренняя, решетка, делила шлем на верхний и нижний отделы, так что голову, даже самую маленькую, в него уже было не просунуть. Решетка сейчас отделяет прошлое от будущего, поэтому то, что мы называем «сейчас», существует именно в ней. Прошлое находится в верхней части шлема, а будущее – в нижней» [4]. В результаті чатового спілкування головні персонажі розуміють, що Мінотавр сидить всередині них самих і покінчити потрібно не з зовнішньою загрозою, а з власними страхами і комплексами. У підсумку – кожен є Тесеєм, а Шолом жаху – це особисті страхи.

Якщо Тесей одягне на себе Шолом жаху, то в дзеркалі він побачить Мінотавра. І якщо Тесей буде намагатися вбити Мінотавра, то Шолом жаху вже не зняти. Всі ці філософські думки про наше внутрішнє «я», страхах, які наздоганяють кожного з нас, як не дивно, викладає алкоголік SliffzoSSchitan, що є звичним художнім прийомом письменника Пелевіна. У романі шолом перетворюється на маску («...на голове у него (Астериска) был шлем, похожий на маску гладиатора, – каска с широкими полями и пластина в дырочках на месте лица. На этом шлеме было два рога...» [4]) та на вуаль («...у шляпки была вуаль в круглых дырочках, за которой совсем не было видно лица. Все это было красиво, но отчего-то мне стало тревожно.... А потом я узнала в своем отражении эту бронзовую маску ... » [4]. Маска означає захист, приховування. Вуаль – символ темряви як стану, що наближає просвітління, також уособлює темряву, поступається шляху світла, таємницю, ілюзію матеріального світу.

Міфологічне ми спостерігаємо також в імені UGLI666. Ugly в перекладі з англійської – жахливий, потворний. У скандинавських оповідях існує слово ІГГ – жахливий. Також є міф про Іггдрасіль – «жахливому дереві», яке має три кореня, що опускаються до Хеля, таємничого підземного світу, і розходяться звідти до Йотунгейм, царству велетнів, і Мідгарда – землі, обителі людей. Його крона простягається над усім світом, а гілки досягають Неба, на них живуть боги і полеглі герої [5, с. 190]. Це і пояснює той факт, що саме цієї героїні бачився лабіринт у формі дерева.

Трансформація імен героїв властива літературі постмодернізму, це мовна гра. Перед нами яскравий приклад принципу карнавалізації, зазначеного І. Хассаном як одна з ознак постмодернізму.

У творі нерідко використовуються інші символи, що мають відношення до міфології. Вони грають в романі одну з провідних ролей. Звичайно, головним символом, що проходить через увесь твір, є лабіринт. Створюючи своє перекладення міфу про Тесея і Мінотавра «Шолом жаху», російський письменник не без впливу борхесових «Саду розбіжних стежок» і всіляких «Лабіринтів» пропонує читачеві власне трактування світобудови. Тут лабіринт свій у кожного героя: у когось - нескінченна алея у парку (Ізольда, Ромео), у когось підвал з паперовими стінами (Організм), у когось просто порожня кімната зі столом, на якому лежить пістолет з одним патроном (Монстродамус). Самі міркування і пошук героями виходу з того місця, куди вони потрапили, – теж лабіринт. І, нарешті, сам текст з його мовними іграми – лабіринт для читача. Лабіринт присутній всюди: і у снах UGLI666, де на стінах і підлогах церкви є свої лабіринти, які допомагають людям покаятися у своїх гріхах і бути ближче до Бога; найдивовижніший лабіринт у Аріадни кімнати відпочинку, де сняться сни про Мінотавра.

Слово «лабіринт» близьке до слова «лабіріс» – Подвійна сокира. Його зображення «переслідує» героїв (наприклад, на дверях в їхніх кімнатах). В цілому, лабіринт – це символ, на який герої покладають особливі надії, який відображає ідею руху людини до істини, це те, що змушує людину рухатися, виводить зі стану спокою, замкнутості. Проходження через лабіринт – це оновлення, перетворення, нове народження (що, в принципі і відбувається в фіналі роману).

Отже, на основі вищесказаного можна відзначити, що ретекстом роману Віктора Пелевіна «Шолом жаху» є міф про подорож Тесея на Крит, але античний міф «піддався» серйозним трансформаціям. З урахуванням постмодерністської спрямованості тексту, міф представлений у автора в ігровому сенсі і має інтертекстуальний характер.

Інтерпретація античного міфу допомагає усвідомити той глибинний сенс, який письменник поклав в основу свого твору. Внутрішній світ персонажів, блукаючих по чату в Інтернеті, до кінця роману змінюється, вони стають близькі один одному. Пошуки виходу з лабіринту, пошуки Мінотавра, пошуки Тесея допомагають Monstradamus, Isolda, Nutcracker, Organism, Sliff_zoSSchitan, Ariadna, UGLI 666, Ромео-у-Cohiba розібратися в самих собі, знайти вихід з лабіринту в своєму житті. Окрім того, аналіз і інтерпретація постмодерністської прози є дуже складним процесом, але в той же час перспективним джерелом нових досліджень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, 1989. – 418 с.
2. Данилкин Л. Шлем ужаса [Электронный ресурс] / Лев Данилкин. – Режим доступа: <http://www.afisha.ru/book/774/review/151141/>
3. Корнев С. Столкновение пустот: может ли постмодернизм быть русским и классическим? // Новое литературное обозрение. – 1997. – № 28. – С. 244-259.
4. Пелевин В. Шлем ужаса: Креатифф о Тесее и Минотавре [Электронный ресурс] / Ольга Лебедушкина // Дружба народов. – 2006. – №1. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/druzhba/2006/1/le10/html>
5. Петрухин В.Я. Мифы Древней Скандинавии. М. : Астрель; АСТ, 2002. – 464 с.

НАРАТИВНИЙ МОДУС ПРОЗИ ВІКТОРА ПЕТРОВА-ДОМОНТОВИЧА

У статті розглядається художній наратив прози Віктора Петрова-Домонтовича. Простежується зв'язок наративних особливостей авторського тексту письменника зі стилістичним контекстом української еміграційної літератури повоєнної доби.

Ключові слова: нарація, жанр, проза, викладові форми, наратор, інтенція.

The article considers the artistic narration of V. Petrov-Domontovych's prose. The connection of the narrative features of the original text of the writer is traced with the stylistic context of the postwar period Ukrainian emigration literature.

Key words: narration, genre, prose, presented prose ideas, forms, narrator, intention.

Ім'я Віктора Петрова-Домонтовича, як відомо, пов'язане з добою мурівського модернізму, зокрема, з виразною орієнтацією його чільних теоретиків (В. Державина, Ю. Косача, І. Костецького й ін.) на інтелектуальну Європу та категоричним запереченням (почасти неприйняттям) утилітарності й підкресленої тенденційності (ідеологічної ангажованості) української еміграційної літератури міжвоєнного десятиліття та повоєнної пори. Модерністське самоусвідомлення письменника супроводжувалося гострою критикою традиційних моделей і концепцій національного мистецтва слова в екзилі. Його він потверджував і теоретичними працями («Екскурси в мистецтво», «Естетична доктрина Шевченка», «Микола Зеров та Іван Франко»), й художньою творчістю (романи «Доктор Серафікус» і «Дівчина з ведмедиком», романізована біографія «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі», повість «Без ґрунту», оповідання «Без назви» та ін.).

В. Петров-Домонтович знаний в українському зарубіжжі як неотрадиціоналіст та аполог нового мистецтва. Він, «минаючи усталені канони, доктрини, догми, долав у послідовності свій письменницький шлях [...], прагнучи власного об'єктивного «прочитання» світу й утверджуючи власну манеру письма» [6, с. 33]. Ю. Шерех уводив його в коло найвизначніших реформаторів української прози ХХ ст. (О. Кобилянська, М. Коцюбинський, В. Винниченко). Дослідник зазначав, що твори В. Петрова-Домонтовича становлять «етап повної зрілості нашого «європеїстського» роману» [12, с. 319]. С. Павличко розглядала письменника в контексті «кризи» доби як найпослідовнішого українського модерніста своєї епохи, який «ламав стару риторику, стереотипи традиції, канони, повставав проти норми», що було в той час «оновлюючим, конструктивним фактором і для самого Петрова, і для української літератури в цілому» [10, с. 336]. Оцінює творчу особистість митця як «вищою мірою» новаторську літературознавець Г. Грабович [3, с. 582].

У прагненні В. Петрова-Домонтовича модернізувати українську літературу неабияку роль зіграло його намагання оновити традиційні викладові форми письма. Йдеться про індивідуально-авторські натаривні моделі його прози. Творчий доробок цього неординарного письменника вже тривалий час перебуває в полі зору професійної критики. Основна увага згаданих вище та деяких інших літературознавців зосереджена переважно на маркерах модерністської поетики митця. Ще одним аспектом, прописаним у сучасному літературознавстві, є екзистенційний вимір його авторського тексту (Г. Грегуль, Ю. Мариненко, М. Хороб). Індивідуальний наратив прози письменника поки перебуває на початковому етапі наукової рецепції та інтерпретації. Питання про наративні стратегії його прозопису лише принагідно торкаються дослідники в характеристиці загального контексту художньої творчості та в оглядах української еміграційної літератури мурівської пори (М. Ткачук, В. Державин, І. Кошелівець, С. Луцій, С. Павличко, Ю. Шерех). Саме цим зумовлена актуальність порушеної нами проблеми, що підсилюється й питаннями

теоретичного плану. Відомо, що оповідний формат у структурі літературного тексту є одним із важливих рівнів функціонування художньої інформації. У творі завжди є «той, хто оповідає» або «той, хто знає», і саме від нього залежить як зміст, так і манера викладу образного матеріалу. А тому цілком закономірно, що у XX ст. відбулося становлення наратології [9].

Сьогодні розуміння наративу має широкі межі. Його трактують і як «модель світу, і модель власного «я», «спосіб упорядкування й осмислення навколишнього світу. Розгортаючи науковий дискурс і студіюючи наративні стратегії світового письменства, літературознавці виходять з основного положення наратології – комунікативного розуміння природи літератури, що передбачає розгляд тексту як акту комунікації автора з читачем» [4, с. 58].

Мета статті – виявити й охарактеризувати іманентний для індивідуального стилю В. Петрова-Домонтовича наративний модус його прозових жанрів. У своїх спостереженнях виходимо з того, що центральною проблемою наратології є «модель нарації й образ наратора. Структура цього образу знаходиться в прямій залежності від того, як він розуміє світ, яка, на його погляд, роль окремої особи в житті суспільства» [11, с. 4].

Викладові форми прози В. Петрова-Домонтовича безпосередньо пов'язані з його концепцією модернізму, що її він співвідносив насамперед з ідеєю творчої свободи митця, його безпосередності й стихійності, з розривом із фольклорним традиціоналізмом, з екзистенціалістськими мотивами самоти й абсурду, доктринальністю, експериментами мовностилістичного характеру тощо. Проза В. Петрова-Домонтовича, як і Ю. Косача, І. Костецького та ін., засвідчує жанрово-стильові пошуки письменника. Новаторство в сюжетно-композиційній побудові його авторського тексту простежується «у зміні функції оповідача, його грі й діалозі із читачами. Руйнується традиційна розповідь з героєм, розлогими зовнішніми описами, авторським моралізаторством» [8, с. 15].

Органічною складовою модерністського стилю В. Петрова-Домонтовича є інтелектуалізм. Він посилено рефлексує, внаслідок чого досягає ефекту самоусвідомлення. Його письмо характеризується переважанням думки над образом та дією, створенням дискусійного поля. Звідси й своєрідний наратив прози, що оприсутнює чітке виявлення позиції автора через інтелектуальний дискурс. Подібно до В. Барки (маємо на увазі роман «Рай»), В. Петров-Домонтович повсякчас намагається залучити читача до співучасті у структуруванні «змісту комунікативної інстанції, залишаючи за ним можливість кінцевого трактування та вибору тієї чи іншої точки зору на зображені події» [2]. Тому, гадаємо, закономірною є виразна тенденція до суб'єктизації наративної структури, оскільки наратор зазвичай відходить від лінійної викладової форми, традиційної для сюжету епічного твору.

Оригінальність наративного модусу прози В. Петрова-Домонтовича, що значною мірою характеризує її жанрову специфіку (близькість до ліро-епічного прозового тексту), забезпечується принципом дефабулізації. Так, художній світ роману «Доктор Серафікус» організовує не подієвість, а монологи, роздуми тощо. Моделюючою категорією тут виступає гомодієгетичний наратор, тобто такий, котрий є «частиною художнього світу», «учасником історії», суб'єктом мовлення, що «безпосередньо моделюється текстом» [11, с. 5].

Наративні ситуації в романі репрезентують рівноправність дискурсів розповідача й героя як суб'єктів пізнання світу (самопізнання). Письменник широко використовує текстуальні експлікації внутрішньомонологічного наративу й уточнювальних (прояснювальних) ремарок з метою глибшого розкриття духовної ницості Василя Комахи та його чотирьох коханих жінок (Ірця, Тася, Таня, Вер). Тут маємо справу з поєднанням двох типів прагматики вислову, означених М. Кодаком як «гомогенізуючи авторська поведінка (сугестивна)» та «гетерогенізуюча – експлікативна (роз'яснювально-пояснювальна)» [7, с. 45]. Прощаючись із Танею Бернс, Серафікус намагається маскуватись під праведника, цитує Сенеку: «Побувавши серед людей, я повертаюсь додому менше людиною» [5, с. 456].

Подібні самохарактеристики героя, котрі є діаметрально протилежними до його справжньої сутності, в наративні стратегії тексту супроводжуються авторськими ремарками,

котрі не тільки прояснюють істинність самопрезентації героя твору, але й виявляють концепцію мовлення, в якій розкривається розуміння авторської нарації загалом. Для увиразнення сказаного наведемо один із таких коментарів: «Він [Комаха. – В. Ф.] охоче й часто згадував слова Сенеки, наведені в *Imitatio Christi* Томи Кемпійського, застосовуючи їх до себе, бо вони якнайдосконаліш відбивали самовідчуття, яке прокидалося в ньому, коли він десь із людей повертався додому» [5, с. 456].

У романі іменем, що винесено у його назву, наречено професора Василя Хрисанфовича Комаху, який імітує святість, наслідування Христа, насправді ж є злим янголом, котрий «навчає людей злу» [1, с. 69]. І це зло поширюється на всю світобудову: «Я мислю тисячоліттями. Хронологія і історія обмежують обрії. Вічність для мене реальніша, ніж століття» [5, с. 456]. Імперсональний усезнаючий наратор, характерний для епічних жанрів, тут фактично відсутній. Наративна структура роману визначається такою формою нарації, як «я-оповідь» («Я [...] ніхто, але хочу бути людством...»). Розповідь переважно ведеться від імені персонажа, який особисто бере участь в оповіданій ним історії (дієгезисі). Більшість персонажів введено до сюжету як «декорації», «фантоми» (О. Артамонов), бо текстуальне «життя» героя – спостереження за вчинками тих, з ким він контактує, їх оцінка. Такий наратив зведений до єдиної точки зору персонажа-наратора, оскільки весь матеріал пропускається крізь сприйняття Серафікуса, тобто «внутрішньо фокалізується» (Ж. Женетт).

Творчість В. Петрова-Домонтовича становить собою цілісну художню систему, включену в масштабний філософсько-психологічний, естетичний і соціокультурний світовий контекст. Відтак його прозовий наратив характеризується широким інтертекстуальним полем, структурованим різними типами зв'язків між окремими елементами тексту: цитати, документи, газетні хроніки, спогади, біографії тощо. Текстова реальність функціонує в системі інтертекстуальних взаємин. Цікавим явищем є специфічні викладові форми, в яких пов'язано художні структури з науковими працями митця (творча інтерпретація ідей «Історіософічних етюдів» в романі «Доктор Серафікус», в історичних оповіданнях «Приборканий гайдамака» й «Помста»). Індивідуальну манеру його письма засвідчує синтез художнього дискурсу з публіцистичними відступами та вставними історіями (роман «Дівчина з ведмедиком»).

Модерністські ознаки наративу В. Петрова-Домонтовича засвідчує також характерний для його прози наскрізний діалог автора з іншими художніми свідомостями. Вельми показовим у цьому плані є роман «Доктор Серафікус», який можна жанрово дефініювати як роман-дискусію з Дж. Фрезером і З. Фройдом щодо проблем ірраціонального в людській сутності. Інтелектуальний потенціал тексту підсилюють уведений письменником сюжетні моделі інших авторів (приміром Гюго) та асоціативні вкраплення з творів Т. Шевченка, М. Рильського, Л. Толстого й ін. Інтертекстуальне поле прозового наративу В. Петрова-Домонтовича прочитується й у багатьох інших творах. Так, у романізованій біографії «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі» автор веде діалог зі складною творчою особистістю відомого художника Ван Гога, а в його особі з ідеями Альбера Камю, намагаючись у такий спосіб утвердити філософію екзистенціалізму на українському ґрунті.

«Співприсутність» (Ж. Женетт) «чужих» текстів на рівні використання філософсько-літературного інтертексту виконує різні ідейно-естетичні функції в «новій» художній тканині: «прирощування» власного тексту новим змістом та асоціаціями, розширення ідейно-художньої концепції твору, увиразнення й конкретизація граней світоглядно-естетичної системи, коригування біографічних реалій тощо. «Індивідуальна свідомість надає чуттєвого забарвлення наративу, а колективна, яка є джерелом інтертекстуальності твору, творить оцінний реєстр, утверджує ідейний пафос твору» [11, с. 436].

Таким чином, можемо підсумувати, що нарація виконує у структурі авторського тексту В. Петрова-Домонтовича важливу функцію розкриття інтенційного задуму письменника загалом. Отже, йдеться про перспективність означеного темою статті напряму дослідження спадщини митця.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Артамонов О. «Доктор Серафікус» В. Домонтовича : осмислення епохи через призму біблійних символів / О. Артамонов // Слово і Час. – 2015. – № 5. – С. 67-75.
2. Бородіна С. Наративна структура роману «Рай» Василя Барки / Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – Сер. Літературознавство. – Вип. 31. – С. 47-57.
3. Грабович Г. Ю. Екзорцизм українського модернізму // Грабович Г. Ю. До історії української літератури: [дослідження, есе, полеміка] / Г. Ю. Грабович. – К. : Основи, 1997. – С. 571-584.
4. Гурбанська А. І. Наративна стратегія повістєвої прози Івана Чендея / А. І. Гурбанська // Слово і Час. – 2012. – № 12. – С. 57-65.
5. Домонтович В. Доктор Серафікус / В. Домонтович // Домонтович В. Проза : у 3 т. – Сучасність, 1988. – Т. I. – С.355-509.
6. Загоруйко Ю. Митець незвичайної долі (Віктор Петров-Домонтович) / Ю. Загоруйко // Слово і час. – 1992. – № 7. – С. 25-33.
7. Кодак М. П. Вибране : [статті, рецензії, питання /проблеми теоретичні] : у 2 т. / М. П. Кодак. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2015. – Т. 1. – 424 с.
8. Луцій С. Жанрово-стильові особливості української еміграційної прози періоду МУРу (1945-1948) / С. Луцій // Слово і Час. – 2012. – № 7. – С. 3-17.
9. Наратологія як наука про оповідні структури тексту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studopedia.org/6-84917.html>.
10. Павличко С. Д. Теорія літератури / С. Д. Павличко. – К. : Основи, 2002. – 664 с.
11. Ткачук М. П. Наративні моделі українського письменства / М. П. Ткачук. – Тернопіль: ТНПУ, Медобори, 2007. – 464 с.
12. Шерех Ю. В. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології : у 3 т. / Ю. В. Шерех. – Харків : Фоліо, 1998. – Т. 1. – 607 с.

ХІМІЧНІ НАУКИ

УДК 54:502

Ольга Пойдюк, Тетяна Іванченко
(Боярка)

ВПЛИВ ХІМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ЕКОЛОГІЮ

У даній статті висвітлюється взаємозв'язок між екологією та хімією, наведені приклади дії негативних чинників на навколишнє середовище.

Ключові слова: хімія, екологія, зелена хімія, забруднення, екосистема, охорона навколишнього середовища, важкі метали.

У живій і неживій природі відбуваються різні процеси і явища. Вони можуть бути спричинені як самою природою так і діяльністю людини. Ті чи інші чинники певним чином впливають на навколишнє середовище і призводять до певних змін. Ці зміни впливають на екологічну ситуацію світу позитивно, негативно або нейтрально. Діяльність людини внесла чи не найбільше змін у навколишнє середовище. Зокрема вона внесла зміни у колообіг різних елементів у природі. Так як з еволюцією людей і науково-технічним прогресом навколишнє середовище змінюється все більше і більше, то набуває популярності така наука як екологія.

Так як хімія займає певне місце в екології, так і екологія в хімії. Насамперед це екологічне застосування хімічних добрив у сільському господарстві.

Сучасний етап розвитку сільського господарства потребує зниження антропогенного навантаження, дотримання системи впливу на природні ресурси, орієнтованої на підтримку гармонії між діяльністю людини та довкіллям, розробки та розвитку різноманітних альтернативних методів сільськогосподарського виробництва, які ґрунтуються на глибшому розумінні процесів, що відбуваються в природі; спрямовані на поліпшення структури ґрунтів; відтворення їхньої природної родючості і сприяють утворенню екологічно стійких агроландшафтів та краще відповідають життєвим інтересам суспільства.

Інтенсивне забруднення природного середовища значною мірою є наслідком нераціонального сільськогосподарського виробництва. Саме екологія шукає засоби раціонального використання господарських матеріалів і екологічно-правильне застосування хімічних добрив і пестицидів для збереження задовільного стану екосистеми і меншого навантаження хімічними речовинами ґрунтів.

Взагалі господарська діяльність людини завдає великої шкоди природі. Так при виробництві чавуну залишається дуже велика кількість шлаку, який для зручності перетворюють на шлакобетон і шлаковату, яка використовується як заміник азбесту, а малий шлак використовується як фосфорне добриво. Такі способи утилізації відходів економлять енергію і природну сировину [2].

Екологія – це наука про взаємовідносини організмів між собою та з навколишнім середовищем. Головними забрудниками довкілля є теплоелектростанції, металургія, транспорт. Наприклад, щороку в атмосферу викидається 100 млн. тон сульфур(IV) оксиду SO₂. Майже половина – це електростанції, чверть – кольорова металургія і лише кілька відсотків – чорна металургія та основна хімічна промисловість. Те саме можна сказати і про викиди оксидів нітрогену, вуглекислого газу, а також пилові викиди. З метою захисту довкілля в хімічній промисловості використовують різні фільтри, пилогазовловлювачі, які значно зменшують викидання шкідливих речовин в атмосферу, адже синтетичні полімери не розкладаються, а залишаються у природі на дуже довгий період часу. Спалюючи їх після використання, люди лише погіршують стан атмосфери і навколишнього середовища. Перед екологами стоїть завдання розробки способів утилізації синтетичних матеріалів і створення нових полімерів, які б розкладалися в природі.

Дуже гостро постала проблема раціонального використання води і неприпустимості забруднення водою. Враховується при цьому, що прісна вода займає лише 2,5 відсотки серед загальної кількості води на планеті. Розв'язання проблеми полягає у створенні замкнених (безстічних) технологічних систем, коли використана вода очищується і знову повертається у виробництво [5].

Чому ж до хімії має пряме відношення саме екологія? Тому що без хімічних засобів утилізації відходів і розчинників концентрованих кислот було б набагато важче знайти вирішення деяким екологічним проблемам.

Хімія – це одна з наук про природу, яка вивчає перетворення речовин, хімічні процеси і явища в природі. Хімія це не тільки помічник в вирішенні екологічних проблем, але й забрудник навколишнього середовища. Хімічна промисловість є винуватцем у надходженні в атмосферу різних важких елементів і речовин, таких як аміак, сірководень, хлоридів, метанолу, нітратної кислоти, сульфатної і ацетатної кислот. Хоч зараз і використовують різні фільтри, наприклад на ТЕС, але й вони не здатні вловити деякі речовини, такі як оксид сульфуру (IV). Також біля різних заводів і фабрик накопичуються такі відходи як залишки цементу, попелу, пилу. Це не те щоб великі забрудники, просто вони забирають досить велику кількість місця. Для їх утилізації хіміки запропонували переробляти їх на цемент, бетон, плитки та інші будівельні матеріали.

Зважаючи на велику кількість екологічних проблем в Україні на багатьох заводах зводяться очисні споруди, нейтралізатори, ставки-відстійники, а також установки біохімічного очищення промислових стоків [3].

Найбільшою хімічною катастрофою з величезним згубним впливом на екологічний стан не лише України, а й сусідніх держав була і є аварія на Чорнобильській Атомній Електростанції. Найнебезпечнішим її наслідком є викид в атмосферу радіоактивних речовин, наслідком чого є забруднення радіацією великих площ. А так як радіоактивні речовини здатні розкладатись тільки через 30-50 років, а протягом цього часу вони викликають багато різних хвороб і мутацій, то аварії на тепло-електростанціях є одними з найнебезпечнішими для екології.

За оцінками спеціалістів, відбулись викиди 50 мегакюрі небезпечних ізотопів і 50 мегакюрі хімічно інертних радіоактивних газів. Сумарне радіоактивне забруднення еквівалентне випадінню радіоактивних речовин від вибуху декількох десятків таких атомних бомб, які були скинуті над Хіросімою. Внаслідок цього викиду були забруднені води, ґрунти, рослини, дороги на десятки й сотні кілометрів. Під радіоактивне ураження потрапили території України, Білорусі, Росії, де зараз проживає 5 млн. осіб [1].

Також, оскільки перед людством постала проблема гострої нестачі води, хіміки розробили систему замкнених технологічних водних систем. Це такі системи при яких використана вода очищується і повертається у використання. Нестача води з'явилась через швидкий ріст урбанізації а також розвиток виробництва.

В результаті тісної взаємодії екології і хімії утворюються також нові гілки наукової діяльності – хімія навколишнього середовища. Хімія навколишнього середовища – це наука, яка вивчає хімічні процеси у воді, землі, атмосфері, ґрунті.

Охорона навколишнього середовища – глобальна проблема, що охоплює інтереси всього світу, оскільки неможливо навіть у великій країні локалізувати шкідливі наслідки розвитку виробництва. Тому в наш час в галузі екології розвивається міжнародне співробітництво, багато проблем вирішується спільними зусиллями багатьох держав [6].

Також в природі поширені важкі хімічні елементи, які негативно діють на навколишнє середовище.

Важкі метали – токсичні елементи, які можуть міститись в продовольчій сировині та харчовій продукції, мають здатність накопичуватися в організмі: Ртуть, Свинець, Миш'як, Мідь, Цинк [4].

Одним з різновидів хімії в екології є зелена хімія. Зелена хімія (екологічна хімія) – філософія хімічних досліджень та інженерії, що закликає до створення продуктів та процесів,

які дозволяють мінімізувати використання та виробництво шкідливих речовин. Одночасно з цим, хімія навколишнього середовища – це хімія природного довкілля. Метою зеленої хімії є зменшення та запобігання забруднення вже на початку планування хімічних технологій.

Зелена хімія використовує майже всі хімічні гілки – і органічну хімію, і неорганічну хімію, і біохімію, аналітичну, а також фізичну хімію. Найбільше зелена хімія використовується в хімічній технології. Головним її завданням є зменшення шкідливості хімічних процесів і збільшення ефективності хіміко-технологічних процесів. Зелену хімію вважають окремою наукою, яка займається хімічними явищами в навколишньому середовищі. Прикладом зеленої хімії є воднева енергетика. При водневій енергетиці відновлювальна енергія запасається у вигляді водню, отриманого із води, який при використанні дає і енергію і воду [1].

Юджин Одум сказав, що екологія використовує хімічні методи для оцінки стану навколишнього середовища, в свою чергу хімія використовує екологічні рамки для визначення стану нормальності тих чи інших елементів у природі.

Отже, хімія і екологія мають дуже тісні взаємозв'язки. Хімія має як позитивний так і негативний вплив на навколишнє середовище. Тож перед нами стоїть завдання зменшити цей негативний вплив, щоб жити на чистій планеті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Біохімія: Навч. посібник / Авт. Кучеренко М.Є., Пащенко О.Ю. та ін. – К.: Либідь, 1995. – 344 с.
2. Горін М.О. Заплавне ґрунтоутворення Полісся та Лісостепу України (еволюція, біогеохімія, окультурювання): Спец.:03.00.18; Автореф. дис. докт. біолог. наук. – Харків, 2002. – 42 с.
3. Гуцуляк В. М. Ландшафна екологія: Геохімічний аспект. – Чернівці: Рута, 2002. – 272 с.
4. Бардов В.Г. Основи екології. – 48 с.
5. Дубова О.В. Короткий курс лекцій зі спецкурсу "Вступ в екологічну біохімію": для студентів-заочників біологічного факультету за спец."Біоекологія". – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 48 с.
6. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>

УДК 54:334.716

Олена Пойдюк, Тетяна Іванченко
(Боярка)

ХІМІЯ В ПРОМИСЛОВOSTІ

У даній статті розкривається взаємозв'язок хімії і промисловості, використання хімічних речовин для виготовлення товарів, а також поширення промисловості у різних регіонах України.

Ключові слова: хімія, промисловість, гірничо-хімічна промисловість, органічний синтез, полімерні матеріали, побутова хімія.

За всіх часів хімія слугує людині в її практичній діяльності. Ще в давнину виникли ремесла, в основі яких були хімічні процеси: добування металів, скла, кераміки, барвників.

Велику роль відіграє хімія в сучасній промисловості. Хімічна і нафтохімічна промисловість є найважливішими галузями, без яких неможливе функціонування економіки. Серед важливих продуктів слід назвати кислоти, луги, солі, мінеральні добрива, розчинники, мастила, пластмаси, каучуки, гуми, синтетичні волокна і багато іншого. Сьогодні хімічна промисловість випускає кілька десятків тисяч найменувань продукції.

Винятково важливе значення мають хімічні продукти і процеси в енергетиці, в якій використовується енергія хімічних реакцій. З енергетичною метою використовують багато продуктів переробки нафти (бензин, гас, мазут), кам'яне і буре вугілля, сланці, торф. У зв'язку зі зменшенням природних запасів нафти виробляють синтетичне паливо шляхом хімічної переробки різної природної сировини і відходів виробництва.

Розвиток багатьох галузей промисловості пов'язаний з хімією. Металургія, машинобудування, транспорт, промисловість будівельних матеріалів, електроніка, легка, харчова промисловість – ось неповний перелік галузей економіки, де широко використовуються хімічні продукти й процеси. У багатьох галузях застосовують хімічні методи, наприклад каталіз (прискорення процесів), хімічну обробку металів, захист металів від корозії. Значну роль відіграє хімія в розвитку фармацевтичної промисловості. Основну частину всіх лікарських препаратів одержують синтетичним шляхом [3].

Винятково велике значення має хімія в сільському господарстві, де використовують мінеральні добрива, засоби захисту рослин від шкідників, регулятори росту рослин, хімічні добавки і консерванти до кормів для тварин та інші продукти. Застосування хімічних методів у сільському господарстві привело до виникнення низки суміжних наук, наприклад агрохімії й біотехнології, досягнення яких за наших часів широко застосовуються у виробництві сільськогосподарської продукції.

До складу хімічної промисловості входять такі галузі: гірничо-хімічна, хімія органічного синтезу, виробництво та переробка полімерних матеріалів, побутова хімія [2].

Гірничо-хімічна промисловість – сукупність виробництв з видобування та збагачення гірничо-хімічної сировини для одержання переважно продуктів основної хімії – мінеральних добрив, соди та її продуктів, природної сірки та її похідних.

Надра України багаті на різні види гірничо-хімічної сировини: калійні солі, кам'яну сіль, карбонатну сировину, фосфорити, барій, борні руди, йод і бром, сірку самородну, ропні води, мінеральні фарби. Основними районами їх зосередження є Донбас. Дніпровсько-Донецька западина, Передкарпаття, Крим і Закарпаття.

Органічний синтез – галузь хімічного синтезу, що займається отриманням органічних сполук за допомогою органічних реакцій. Часто органічні молекули мають вищий рівень складності, у порівнянні з неорганічними, тому органічний синтез розвинувся в одну з найголовніших галузей органічної хімії.

Для виробництва хімії органічного синтезу основною сировиною є продукти нафтопереробки, природного і попутного газу, газового конденсату.

Найкращі умови для розміщення нафтогазохімічних комбінатів існують в регіонах, де ведеться видобуток нафти і газу, забезпечених дешевою електроенергією [4].

В результаті нафтопереробки отримують бензин, мастила та дизельне паливо. Продукти нафтопереробної промисловості є сировинною базою для нафтохімічної промисловості і постачають їй більше 80 видів напівпродуктів: прямогонний бензин, бутан, бензол, стирол, кислоти, масла, парафіни, етилен, пропілен, ацетилен. На основі них виробляють синтетичні смоли, пластмаси, синтетичний каучук, хімічні волокна. Кінцеві стадії виробництва – отримання шин, гумотехнічних виробів, пластмасових виробів, ниток з хімічних волокон.

Найбільші лакофарбні заводи розташовані в Дніпропетровську, Одесі, Львові, Кривому Розі, Беріславе (Херсонська область), Чернівцях та інших містах країни. Гумотехнічні вироби також випускають підприємства Києва, Лисичанська, Білої Церкви, Сум, Запоріжжя, Одеси, Харкова, Луцька, Донецька, Дубно, Чернівців, Дашави і Кременчука (заводи технічного вуглецю).

Полімерні матеріали (пластмаси) - це матеріали, що містять у своєму складі високомолекулярні органічні речовини – полімери. На певній стадії виробництва вони є пластичними, але після затвердіння полімеру пластичність втрачається [3].

Промисловість побутової хімії – галузь хімічної промисловості, що виробляє синтетичні засоби для миття і догляду за одягом, посудом, меблями, розфасовує лаки, фарби, фотографічні матеріали, добрива та засоби боротьби з шкідниками тощо. У побуті ми

практично щоденно зустрічаємося з продуктами хімічної промисловості та з хімічними процесами. Це прання білизни, миття посуду, доглядання за підлогою та меблями застосування клею, а також готування їжі, умивання з милом, догляд за шкірою обличчя та інша особиста гігієна тощо. Застосування цих засобів оптимізує процеси та заощаджує ресурси.

Найбільші та найпоширеніші виробництва побутової хімії в Україні: компанія «СВ», «SAMA», «Економ», «Флорика», «ФитоБум» та інші.

Природа, що нас оточує, здається, є невичерпною коморою, з якої промисловість бере сировину. У міру розвитку науки і техніки дедалі більше нових корисних копалин використовується для добування продуктів виробництва, з'являються нові види сировини, розширюється сировинна база промисловості, а останні 40 років багатьох корисних копалин було видобуто більше, ніж за всю історію людства. Тепер у світі щорічно вилучається й переробляється 100 млрд т гірських порід. А в хімічному виробництві як сировину використовують не лише гірські породи. Це призводить до того, що багато які сировинні джерела швидко виснажуються. Уже тепер багато країн відчувають гостру нестачу окремих видів сировинних ресурсів. В Україні, наприклад, не вистачає такої горючої мінеральної сировини, як нафта і природний газ.

Хімічна промисловість разом з користю приносить і багато шкоди, особливо це стосується забруднення навколишнього середовища. Найбільше потерпають атмосферний басейн, водна система, ґрунти. Однак при розумному підході негативний вплив на довкілля можна максимально зменшити. При цьому ще хімічна промисловість може боротися із забрудненням довкілля, впроваджуючи різноманітні утилізаційні технології тощо. Отже, роль хімії в промисловості дуже важлива. Сучасний прогрес неможливий без хімії! [5].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Біохімія: Навч. посібник / Авт. Кучеренко М.Є., Пащенко О.Ю. та ін. – К: Либідь, 1995. – 344 с.
2. Горін М. О. Заплавне ґрунтоутворення Полісся та Лісостепу України (еволюція, біогеохімія, окультурювання): Спец.:03.00.18; Автореф. дис. докт. біолог. наук. – Харків, 2002. – 42 с.
3. Гуцуляк В. М. Ландшафна екологія: Геохімічний аспект. – Чернівці: Рута, 2002. – 272 с.
4. Дубова О.В. Короткий курс лекцій зі спецкурсу "Вступ в екологічну біохімію": для студентів-заочників біологічного факультету за спец."Біоекологія". – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 48 с.
5. Дідух Я.П. Популяційна екологія. – К.: Фітосоціоцентр, 1998. – 192 с.

МЕДИЧНІ НАУКИ

УДК 796.616-006.33-085

Максим Виноград
(Київ)

ПРЕВЕНТИВНА ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ РОЗРИВУ ГРУДНОГО М'ЯЗУ В ПАУЕРЛІФТИНГУ

Роботу присвячено опису програми превентивної фізичної реабілітації розриву грудного м'язу в пауерліфтингу.

Ключові слова: превентивна фізична реабілітація, грудний м'яз, тендиніт, травма, виконання вправ.

The work is devoted to the description of the program of preventive physical rehabilitation of breaststroke muscle in powerlifting.

Key words: preventive physical rehabilitation, breast muscle, tendonitis, trauma, implementation of exercises.

Вступ. Як відомо, головна мета спортсмена-пауерліфтера – підняття максимальної ваги. По травматизму його навряд чи можна порівняти з боксом або іншими контактними видами спорту, і все ж в ньому не обходиться без травм.

Основними вправами в силовому триборстві – як ще називають пауерліфтинг – є станова тяга, присід і жим штанги лежачи. Звідси зрозуміло, що травми спортсменів в основному припадають на попереk, коліно і плечовий суглоб, причому пальма першості тут належить саме плечу.

Дещо рідше зустрічаються травми інших суглобів, наприклад, ліктьового і променевого.

Основними ж видами вважаються розтягування м'язів і зв'язок, а також дистрофічні пошкодження сухожиль (тендиніти). На частку інших видів травм припадає трохи більше 15% всіх випадків. [2]

Рекордсменом по травмах в пауерліфтингу, а також у бодібілдингу та в багатьох інших видах спорту вважається плечовий суглоб. Все тому, що плече є дуже рухливим, ми можемо його розводити на 360 градусів. Травма суглоба виводить спортсмена зі спорту як мінімум на півроку, так як їх лікування триває дуже довго. Травмування суглобів трапляється не так часто, як пошкодження зв'язок і сухожиль, розтягнень та розривів м'язів. [3]

Мета і завдання дослідження. Аналізувавши літературні та інші джерела інформації, з'ясувати механізм розриву грудного м'язу, їх причини та скласти комплекс превентивної фізичної реабілітації.

Аналіз літературних джерел з теми дослідження. Грудні м'язи розташовані на передній поверхні грудної клітки. Вони відіграють велику роль у забезпеченні рухів і функції плечового суглоба і руки. Грудні м'язи складаються із великого грудного м'язу і малого грудного м'язу. Тендиніт грудних м'язів у більшості випадків запалення виникає в сухожиллі великого грудного м'язу. Великий грудний м'яз виконує внутрішні оберти плечового суглоба і руки, він тягне руку вперед до грудей та вниз. [1]

Великий грудний м'яз наражається на ризик травми під час будь-якого руху, в якому рука витягнута і обертається назовні, при максимальному скороченні м'язу. Розрив часто супроводжується виразним звуком, хрускотом, болем і / або слабкістю. Найчастішою причиною пошкодження великого грудного м'язу є вправа «жим лежачи». [11, с. 1693]

У цій вправі максимальне скорочення грудного м'язу може привести до його пошкодження – до часткового або повного розриву м'язу. Саме при виконанні жиму лежачи рука повернена назовні, витягнута і відведена, що є біомеханічно небезпечною ситуацією для цієї травми. У цьому положенні, якщо навантаження не припиняється, розрив може

продовжитися проксимальніше і торкнутися грудинно-реберного і ключичного волокна грудної м'язи. [10, с. 945]

Тендиніт великого грудного м'язу зазвичай виникає у атлетів, які виконують часті махи руками вперед (під час кидання чи піднімання), зокрема, у таких видах спорту, як плавання, теніс, веслування, боротьба, гандбол, метання спису, штовхання ядра, метання диску, тощо. При частому повторенні рухів м'язи та сухожилля перенавантажуються, в результаті чого накопичуються мікропошкодження, що викликають дегенеративні зміни та ініціюють запальний процес. Запалення також може виникати внаслідок травми – після падіння на плече, удару в груди і зону плечового суглоба. Біль при цьому виникає поступово, відчувається під час рухів і локалізується у передній частині плеча, де сухожилля прикріплюється до плечової кістки. З часом біль посилюється і впливає на рухи руки й плеча. [4]

Великий грудний м'яз починається вздовж грудини, проходить латерально та прикріплюється до медіальної проксимальної частини плечової кістки. Він має дві частини: грудинна частина (в місці прикріплення до грудини) і ключична частина (в місці прикріплення до ключиці).

Залежно від розташування розриву, травма поділяється на 4 типи:

1. Відрив місця прикріплення сухожилля великого грудного м'яза від плечової кістки;
2. Розрив м'язово-сухожильного переходу;
3. Розрив тканини м'язу;
4. Розрив у місці з'єднання м'язу із грудиною – надзвичайно рідкий.

При розриві біль у грудях або верхній частині плеча є дуже сильним. У місці розриву можна відчути та почути звук в момент розриву, з'являється набряк і гематома, деформація в місці розриву, може відчуватися слабкість м'язу, виникає обмеження рухів плечового суглоба. [1]

Причини розриву грудного м'язу. У переважній більшості випадків розриви великого грудного м'язу виникають у чоловіків-спортсменів (у любителів і у професіоналів) у віці 20-50 років. Як правило розрив відбувається при надмірному напруженні м'язу (при виконанні жиму від грудей, що є причиною розриву приблизно в половині випадків) або при ударі по руці в той момент, коли великий грудний м'яз напружений.

Відомо, що розриву великого грудного м'язу сприяє прийом стероїдних препаратів і ряд захворювань (системний червоний вовчак та ін.), Але в багатьох випадках розрив відбувається у людей, які не мають ніяких захворювань і ніколи не застосовували стероїдні препарати. [5]

Результати дослідження. Аналізуючи матеріали за даною проблемою, була обрана програма превентивної фізичної реабілітації:

1. Розминка всіх груп м'язів;
2. Правильна техніка виконання вправ;
3. Використання екіпірування(жимова сорочка, магnezія);
4. Виконання вправ за допомогою технічних засобів;
5. Слідкування за харчуванням та прийомом анаболічних препаратів.

Розминка всіх груп м'язів. Розминка – це комплекс спеціальних вправ, спрямованих на загальне розігрівання організму, розробку м'язів і мобілізацію суглобо-зв'язкового апарату. Зазвичай виконується перед тренуванням, але також може бути включена в тренувальну програму і після.

Основні завдання, які вирішує розминка, це: розтяжка і приведення в тонус всіх м'язових систем організму; підвищення серцево-судинної активності (збільшення припливу крові до скелетних м'язів з 20% до 75%) та активне кровонаповнення м'язів; отримання аеробного типу навантаження; збільшення частоти пульсу до 100 ударів/хв протягом 10 хвилин розминки [6]

Правильна техніка виконання вправ. Правильна техніка виконання вправ дозволяє уникнути виникнення тендопатій інсерцій в ділянці плеча, особливо епіконділіту плечової

кістки. Особливо не слід допускати зміщення ваги за вісь тіла. Велику роль відіграє розвиток достатнього рівня сили м'язів живота і м'язів, що розгинають хребет. [7]

Використання екіпірування (жимова сорочка, магнезія). Магнезія використовується для зменшення пітливості рук і запобігання ковзання (збільшує тертя). [7]

При роботі в жимових сорочках слід враховувати характер і особливості роботи в них. Найчастіше травми виникають або через невірний підбір розміру сорочки, коли атлет фактично замість жиму, здійснює боротьбу з сорочкою, це призводить до зайвого перенапруження і зміни траєкторії снаряда, або через те, що атлет невірно розраховує вагу і йде на позамежні для себе ваги. [8]

Виконання вправ за допомогою технічних засобів. За допомогою технічних засобів можливе відновлення, оздоровлення людини в різних умовах: експедиційних, трудових, домашніх, природних, стаціонарі лікарень, шпиталів, поліклінік, реабілітаційних центрів, пересувних медичних закладів, санаторіїв, спортивних центрів і шкіл, залів, майданчиків, басейнів тощо. [9, с. 12]

Слідування за харчуванням та прийомом анаболічних препаратів. Так само рекомендується стежити за харчуванням, щоб не було нестачі у вітамінах і мінералах. Як правило, коли йде підготовка до змагань, потреби організму у вітамінах та мікроелементах сильно зростають, а недолік їх в організмі призводить до недовідновлення, втрати еластичності м'язової тканини, затурканості.

Ряд препаратів негативно впливають на еластичність м'язів і сухожиль (дексаметазон, станозолол). Так само під впливом анаболіків відбувається значне зростання результатів за рахунок збільшення м'язової тканини, в той час як сухожилля наростають повільніше, що призводить до дисбалансу між силою м'язів і міцністю сухожиль. [7]

Висновки.

1. Серед усіх травм у спорті, найбільше травм припадають на плечовий суглоб, зв'язки і сухожиль, розтягнення та розриви м'язів.

2. Найчастішою причиною пошкодження великого грудного м'язу є вправа «жим лежачи».

3. Розриву грудного м'язу сприяє вік, перетренованість і перетренований м'яз, удар, прийом анаболічних стероїдів, захворювання що знижують еластичність м'язів.

4. Виконання превентивної фізичної реабілітації знижує ризик травматизації, перешкоджає перенапруження м'язів, підтримує їхній тонус.

5. У виконанні превентивної фізичної реабілітації рекомендую проводити розминку всіх груп м'язів, дотримуватися правильної техніки виконання вправ, використовувати екіпірування яке покращить виконання вправ, використання технічних засобів, дотримання правильного харчування і регуляцію спортивних добавок, відмова від анаболічних препаратів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Розрив великого грудного м'яза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.videoreha.com/uk-ua/programy/mclmpgdsfeimfwfi3tqviq/poshkodzhennia-i-travmy-m-iaziv-ta-sukhozhyly-plecha--rozryv-velykoho-hrudnoho-m-iaza>

2. Причини травм в пауэрлифтинге [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.powerlifting.ru/clauses/Stati/Nauka/prichiny-travm-v-powerliftinge>

3. Травмы в пауэрлифтинге [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://4rama.com/threads/travmy-v-pauerliftinge.396/>

4. Тендинт великого грудного м'язу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.videoreha.com/uk-ua/programy/mclmpgdsfeimfwfi3tqviq/poshkodzhennia-i-travmy-m-iaziv-ta-sukhozhyly-plecha--rozryv-velykoho-hrudnoho-m-iaza>

5. Разрывы и отрывы большой грудной мышцы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://travmaorto.ru/266.html>

6. Розминка перед тренуванням. Ефективний комплекс вправ [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://jak-nakachaty.pp.ua/452-rozminka-pered-trenuvannyam-efektivniy-kompleks-vprav.html>

7. Разрыв большой грудной мышцы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sportmedicine.ru/pectoralis-rupture.php>

8. Травмы в тяжелой атлетике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sportmedicine.ru/weightlifting.php>

9. Попадюха Ю. А. Сучасні комп'ютеризовані комплекси та системи, які використовуються в технологіях фізичної реабілітації: Навч. посіб. / Ю. А. Попадюха.- К.: Центр учбової літератури, 2017. – 12 с.

10. Dodds SD, Wolfe SW. Injuries to the pectoralis major. Sports Med. 2002, vol.32, №14, pp.945-952.

11. Provencher MT, Handfield K, Boniquit NT, Reiff SN, Sekiya JK, Romeo AA. Injuries to the pectoralis major muscle: diagnosis and management. Am J Sports Med. 2010, vol.38, №8, pp.1693-1705.

Науковий керівник: доктор технічних наук, професор Попадюха Ю.А.

УДК 611.612.7.614.616.7

**Ярослав Лисюк
(Київ)**

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ГРИЖАХ ГРУДНОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СИСТЕМИ ТРАКЦІЙНОЇ ТЕРАПІЇ TRACTIZER

На даний момент серед населення землі все частіше зустрічаються травми спини, які супроводжуються серйозними ускладненнями здоров'я. Підвищення випадків травматизації обумовлюється не дотриманням необхідної техніки безпеки на робочому місці або в умовах проживання. Травматизація хребетного стовпа може призвести до його нестабільності в наслідок чого виникають міжхребцеві грижі. При серйозних ушкодженнях грудного відділу хребта є висока ймовірність утворення міжхребцевої грижі в даному відділі через деформації фіброзного кільця в міжхребцевому диску. В свою чергу такого роду пошкодження становлять високу загрозу життю людини. Значною мірою потерпілий може втратити працездатність. Отже, враховуючи всю серйозність наведеного захворювання виникає велика потреба в своєчасному лікуванні та проведенні програми фізичної реабілітації для мінімізації зл�акісного впливу міжхребцевої грижі грудного відділу хребта на людське життя та життєдіяльність. Сучасна медицина дає змогу швидко прибрати наслідки захворювання завдяки хірургічній операції шляхом мініінвазивного втручання. Такий метод здатний значно скоротити післяопераційний період. Проте не зважаючи на це потрібно боротися з залишковими явищами такими, як м'язові спазми та болі, що виникають внаслідок них. Також для уникнення рецидиву виникнення міжхребцевої грижі грудного відділу хребта потрібно проводити якісну реабілітацію. В даній роботі наведено ефективність проведення фізичної реабілітації при міжхребцевої грижі у грудному відділу хребта за допомогою автоматизованого тракційного крісла TRACTIZER 2, яке може застосовуватися в широкому діапазоні для відновлення людей з патологією не лише грудного відділу, а й шийного та поперекового відділу спини. Розглянуто питання, які необхідні для забезпечення ефективного застосування програми фізичної реабілітації за допомогою автоматизованого тракційного крісла TRACTIZER 2 при грижі у грудному відділу хребта. Розглянутий досвід, напрацьований на основі наукових досягнень фахівців у галузі фізичної реабілітації та сучасних комп'ютеризованих реабілітаційних технологій. Наведено підходи щодо забезпечення ефективності проведення програми фізичної реабілітації.

Ключові слова: тракційне крісло TRACTIZER 2, фізична реабілітація, міжхребцеві грижі.

At present, back injuries are more common among the population of the Earth, which are accompanied by serious complications of health. Increase in the number of injuries caused by failure to comply with the necessary safety precautions in the workplace or in a residential environment. Traumatization of the vertebral column can lead to its instability, resulting in intervertebral hernias. In case of serious damage to the thoracic spine, there is a high probability of formation of an intervertebral hernia in this section due to the deformation of the fibrous ring in the intervertebral disc. In turn, such damage is a high threat to human life. To a great extent, the victim's ability to work is lost. Consequently, given the seriousness of the present illness, there is a high need for timely treatment and implementation of a program of physical rehabilitation to minimize the harmful effects of the intervertebral hernia of the thoracic spine on human life and livelihoods. Modern medicine makes it possible to quickly remove the effects of the disease by surgical operation by minimally invasive intervention. Such a method can significantly reduce the postoperative period. However, in spite of this, it is necessary to deal with residual effects, such as muscle cramps and pain resulting from them. Also, in order to avoid recurrence of intervertebral hernia of the thoracic spine, it is necessary to conduct qualitative rehabilitation. In this paper, the effectiveness of conducting physical rehabilitation in the intervertebral hernia in the thoracic spine with the help of the automated traction armchair TRACTIZER 2, which can be used in a wide range for the restoration of people with pathology of not only the thoracic part, but also the cervical and lumbar spine, is presented. The issue is considered to be necessary to ensure the effective use of the program of physical rehabilitation with the help of an automated traction armchair TRACTISER 2 with hygirosis in the thoracic spine. Considered experience, developed on the basis of scientific achievements of specialists in the field of physical rehabilitation and modern computer rehabilitation technologies. The approaches to ensuring the effectiveness of the program of physical rehabilitation are presented.

Key words: traction chair TRACTISER 2, physical rehabilitation, intervertebral hernia.

Постановка наукової проблеми та її значення. Біль в області спини обумовлена захворюванням та травмами опорно-рухового апарату. Це являє собою значну поширену проблему для сучасних фахівців в галузі фізичної реабілітації та медицини. За даними дослідження ВООЗ 30% людей зазнають ушкодження грудного відділу в ДТП щорічно [1]. З кожним роком болі в області спини можна зустріти частіше і це обумовлюється розвитком захворювань спини, які виникають у зв'язку з неправильним способом життя. Одним з таких захворювань являється міжхребцева грижа.

Епідеміологічні дані засвідчують, що від 60% до 80% населення нашої планети відчували біль у спині протягом свого життя, які були викликані компресією на спинномозковий нерв який знаходиться в хребетному каналі та піддається впливу міжхребцевої грижі. В деяких випадках часто вдаються до оперативного втручання та незважаючи на це потерпілий потребує якісного проведення фізичної реабілітації для повного або часткового відновлення працездатності наскільки це можливо [1].

Мета і завдання роботи. Мета роботи – полягає у аналітичному огляді літературних джерел для визначення особливостей проведення фізичної реабілітації осіб, які мають міжхребцеву грижу грудного відділу з метою безпечного відновлення опорно-рухового апарату та профілактики супутніх ускладнень за допомогою автоматизованого тракційного крісла TRACTIZER 2

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Грижі грудного відділу хребта зустрічаються значно рідше ніж шийного та поперекового. Сам по собі грудний відділ відрізняється від інших відділів хребта своєю міцністю. Такі особливі відмінності обумовлені міжхребцевими дисками (МХД) в грудному відділі, які мають невелику висоту. Це значною мірою зменшує рухливість даного відділу хребта. Окрім того, рухливість грудного відділу обмежена довгими остистими відростками хребців, які розташовані в особливому анатомічному порядку, та грудною кліткою [2].

На відміну від масивних рухових сегментів грудного відділу форамінальний канал в них, де проходить нерв, вузький, тому навіть невеликі об'ємні утворення, такі як грижа, призводять до розвитку компресії нервових корінців і спинного мозку. В наслідок цього при будь-якому русі, піднятті рук, ходьбі, в хребті з'являється сильний біль, біль в області серця, виникає утруднене дихання і хворий задихається. В свою чергу несприятливі симптоми вимагають термінового лікування. Сучасна медицина надає широкий перелік послуг, методів та засобів у боротьбі з міжхребцевими грижами грудного відділу. Необхідні медико-реабілітаційні заходи можна розпочати з лікувальної фізкультури (ЛФК) та гімнастики, а закінчити оперативними та мініінвазивними втручаннями на грудному відділі хребта. Та не зважаючи на великий перелік засобів реабілітації для усунення наслідків навіть мініінвазивних втручень нелегко підібрати потрібну та найбільш корисну методику відновлення. Здебільшого процес відновлення людей після грижі супроводжується болісними відчуттями та фізичним чи емоційним дискомфортом. Тому виникає потреба в досконалому підборі сучасних лікувально-реабілітаційних заходів для повноцінної та якісної реабілітації. Одним з таких засобів сучасної реабілітації є тракційне крісло TRACTIZER 2 [3].

Автоматизоване тракційне крісло є одним з лікувально-реабілітаційних пристроїв, які забезпечують ефективне проведення програми фізичної реабілітації при міжхребцевих грижах. Воно належить до новітнього покоління тракційних пристроїв для лікувально-реабілітаційних центрів, що створено з метою загального витягнення хребта від грудного до поперекового відділу [5]. За допомогою цієї новітньої технології забезпечується швидка і максимальна комфортна фіксація пацієнта в ідеальному положенні для проведення необхідної тракції. За заданою програмою крісло переміщається з вертикального в горизонтальне становище, фіксуючи тіло плечовими затискачами. Щоб сприяти проведенню найбільш комфортної та безпечної для здоров'я тракційної реабілітації в TRACTIZER 2 є можливість увімкнути програму, яка забезпечує підігрівом необхідну ділянку хребетного стовпа. Після проведення процедури крісло плавно переміщається в вертикальне вихідне положення (рис. 1).

Рис 1. Автоматизоване тракційне крісло TRACTIZER 2.

Особливість даної технології заключаються в безступеневому наростанні та зниженні навантаження на міжхребцеві диски з можливістю в будь-який момент зупинити процедуру і відповідно регулювати цикл самого витягнення сегментів хребта [4]. Для покращення психоемоційного самопочуття пацієнта під час проведення процедури допускається прослуховування музичного матеріалу з метою повної або часткової релаксації. Крісло

застосовується відповідно до методики витягнення хребта грудного відділу для усунення напруги міжхребцевих дисків і розслабленню м'язів та зв'язок, зниження набряків і локального запалення, відновлення мікроциркуляції і зняття м'язового спазму м'язів хребта. Забезпечується максимальний комфорт для пацієнта, який дозволяючи уникнути небажаних больових відчуттів під час процедури [7].

Технічні характеристики та особливості механізму витягнення автоматизованого тракційного крісла TRACTIZER 2 дають можливість проводити заняття фізичної реабілітації з двома пацієнтами одночасно та регулювання тривалості процедури. Застосування вище згаданого підігріву відділів хребетного стовпа та його регулювання дає змогу не лише усунути біль, а і розслабити мускулатуру, що створює мінімальний супротив хребетного стовпа при проведенні тракційної реабілітації.

Обговорення результатів. Технології TRACTIZER 2 забезпечує вплив на грудний відділ хребта на анатомічному рівні. Завдяки можливості проведення фізичної реабілітації під музичний супровід відбувається релаксація та значно покращується психологічний стан. Тракційна терапія сприяє відновленню нормального тону м'язів та повному їх розслабленню. Витягнення ефективно впливає на міжхребцеві диски повністю знімаючи з них компресію тим самим зберігаючи цілісність фіброзного кільця, яке служить бар'єром для виникнення грижі в грудному відділі хребта. Реабілітаційна технологія TRACTIZER 2 дозволяє ефективно та за короткий проміжок часу відновити втрачені функції організму [6].

Висновки. З'ясовано, що ефективність проведення фізичної реабілітації за допомогою тракційної технології TRACTIZER 2 набагато краща ніж у звичайних засобів реабілітації. Успішність відновлення всіх функціональних можливостей залежить від раннього початку занять та індивідуального підходу до людини. Визначено ступінь значимості проведення дозованих процедур та їх послідовності виконання в цілому. Доведено, що основну значимість в відновленні посідає мотивація самого пацієнта до занять на комп'ютеризованій системі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бубновский С.М. Грыжа позвоночника – не приговор! / Сергей Бубновский. – М.: Эксмо, 2011. – 192 с. : ил.
2. Тихонова А.Я., Вишневская О.В. Путь к здоровому позвоночнику. – К.: Здоров'я, 2005. – 288 с.
3. Марченко О.К. Основы физической реабилитации: учеб. для студентов вузов / О.К. Марченко. – К. : Олимп. лит., 2012. – 528 с. – Библиогр. : С.519-527.
4. Попадюха Ю. А. Сучасні комп'ютеризовані комплекси та системи у технологіях фізичної реабілітації: Навч. посіб. / Ю.А.Попадюха. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 300 с.
5. Попадюха Ю.А. Особливості використання комп'ютерної системи HUBER Motion Lab для забезпечення здоров'язбережувальної оптимізації та індивідуалізації тренувального процесу спортсменів у різних видах спорту // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, Вип. № 98. Том III Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Збірник наукових праць. – Чернігів: ЧДПУ, 2012. – С. 23-28.
6. Попадюха Ю.А. Досвід використання системи HUBER Motion Lab для корекції постави, поліпшення балансу та координації рухів людини. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – № 102 – Т.2. – С. 93-96.
7. Попадюха Ю.А. Технологія HUBER у зміцненні опорно-рухового апарату людини // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова, Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Вип. 24. – С. 77-83.

УДК 616-001.34

*Ольга Попадюк, Всеволод Стеблюк, Катерина Проноза-Стеблюк
(Київ)*

ВЕГЕТАТИВНІ ПОРУШЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕЕГ ПРИ ПОСТКОНТУЗІЙНОМУ СИНДРОМІ

У статті проведений аналіз літератури відносно постконтузійного синдрому та представлені результати оцінки вегетативних порушень у осіб, які перенесли легку черепно-мозкову травму. А також представлені особливості ЕЕГ при постконтузійному синдромі.

Ключові слова: легка черепно-мозкова травма, мінно-вибухова травма, постконтузійний синдром, вегетативні порушення, ЕЕГ.

In the article an analysis of the literature of the post-concussion syndrome and presents the results of the assessment of autonomic disorders in persons suffering from mild traumatic brain injury. Also, features of EEG in post-concussion syndrome are presented.

Key words: mild traumatic brain injury, mine-blast closed traumatic brain injury, post-concussion syndrome, autonomic disorders, EEG.

Черепно-мозкова травма (ЧМТ) є однією з найбільш актуальних проблем сучасної медицини. Травматичні пошкодження черепа та головного мозку складають 30–40% усіх травм і займають перше місце за показниками летальності та інвалідизації серед осіб працездатного віку [1, с. 5]. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я щорічно у світі отримують ЧМТ понад 10 млн осіб, 250-300 тис із цих випадків завершуються летально [2, с. 15].

Статистичні дані останніх років вказують на те, що в середньому у двох із трьох пацієнтів (це приблизно 50–80% спостережень), які мали в анамнезі закриту черепно-мозкову травму (ЗЧМТ), через різні проміжки часу мають місце віддалені наслідки в різних клінічних варіантах, перебіг яких пов'язаний з частими станами декомпенсації, тимчасової непрацездатності, нерідко – з подальшою інвалідизацією [3, с. 75]. Таким чином, ЗЧМТ є не тільки медичною, а й соціальною проблемою, оскільки вимагає значних економічних витрат, як власне на лікування, так і на медико-соціальну реабілітацію [4, с. 127].

Військові конфлікти, крім значних економічних збитків, спричиняють великі людські втрати серед військових і цивільних осіб. Історія війн свідчить, що під час збройних конфліктів частота ураження цивільного населення збільшується: так, у війні між Німеччиною та Францією (1870–1871 рр.) з 100 вбитих було 98 військових і 2 цивільних, під час Першої світової війни (1914–1917 рр.) – відповідно 52 і 48, Другої світової (1939–1945 рр.) – 24 і 76, війни у В'єтнамі – 2 і 98. [5, с. 31].

У сучасних військових конфліктах у 50% поранених нейрохірургічного профілю спостерігають рани м'яких тканин голови, у 28% – проникні, у 17% – непроникні. Майже у 70% потерпілих виявляють мінно-вибухове ушкодження. Під час військового конфлікту на сході України травма голови виявлена у 37,5% поранених [5, с. 32].

Проблема ЧМТ у Збройних Силах України залишається актуальною у зв'язку із специфікою професійної діяльності, різницею механізму отримання травми порівняно з цивільним контингентом та часом госпіталізації до стаціонару. Бойова травма також супроводжується значним емоційним навантаженням, кількість скарг у вояків мінімальна, а це, у свою чергу, не дозволяє об'єктивно визначити тяжкість їх стану, що впливає на подальший перебіг травми та її наслідки [6, с. 98].

На сучасному етапі в структурі ЧМТ переважає легка черепно-мозкова травма, що становить 80% від загальної кількості пошкоджень [7, с. 68]. Різниця у визначеннях поняття «легка черепно-мозкова травма» в Європі і Америці, різниця у формулюванні клінічного

діагнозу за наслідками ЧМТ (травматична хвороба головного мозку, посттравматична енцефалопатія, посткоммоційний синдром) у поєднанні з недостатністю доказової бази щодо лікування в гострому та віддаленому періодах легкої ЧМТ створюють невизначеність та утруднюють проведення наукових досліджень даної патології [8, с. 68].

В сучасній систематизації тяжкості черепно-мозкових пошкоджень, яка базується на оцінці по шкалі коми Глазго в момент поступлення в стаціонар, аналогом легкої ЧМТ є Mild Traumatic Brain Injury з оцінкою в межах 13-15 балів [9, с. 191].

Особливою, специфічною формою віддалених ускладнень травматичного ушкодження головного мозку є постконтузійний синдром, який проявляється переважно розладами вегетативної нервової системи (ВНС) та порушеннями в психо-емоційній сфері. Причому саме порушення ментального здоров'я в переважній більшості визначають провідну клінічну картину та соціальну значущість даної патології.

Необхідність виділення контузії, чи то легкого травматичного ушкодження мозку в окремий розділ пов'язана з рядом факторів, притаманних цій патології: надзвичайно часта патологія (може бути внаслідок дії вибуху в 50 м від місця перебування), в структурі мозкових травм складає до 87%; симптоматика залишає можливість жити та воювати; провідні симптоми зникають протягом 7-21 днів, головний біль, психоемоційні та поведінкові розлади (що виникають у віддаленому періоді) "списуються" на характерологічні особливості чи алкоголізацію.

Постконтузійний синдром (травматична енцефалопатія) – це комплекс неврологічних і психічних порушень, що виникає в пізньому або віддаленому періодах черепно-мозкової травми. Обумовлений дегенеративними, дистрофічними, атрофічними і рубцевими змінами мозкової тканини внаслідок травми. Терміни появи, характер і ступінь вираженості нервово-психічних розладів при цьому залежать від тяжкості та локалізації травми, віку потерпілого, ефективності лікування та інших чинників.

До недавнього часу в Україні не приділялося належної уваги питанням клініки, діагностики та терапії постконтузійного синдрому. Але стрімке зростання кількості зареєстрованих випадків бойового травматичного ушкодження головного мозку легкого ступеня (лише зареєстрованих близько 10 000), його психо-соціальні наслідки (особливо на фоні сучасної соціально-економічної ситуації, алкоголізації ветеранів АТО), підіймають актуальність цієї проблеми та вимагають пошуку нових методів лікувально-реабілітаційного впливу, спрямованих на зменшення вираженості суспільно-небезпечних та аутоагресивних проявів цієї патології.

Мета: аналіз порушень вегетативної регуляції за суб'єктивним самосприйняттям пацієнтів з постконтузійним синдромом; визначення особливості електричної активності головного мозку (за даними електро-енцефалографії) у пацієнтів з постконтузійним синдромом.

Матеріали та методи дослідження

Для вивчення порушень вегетативної регуляції з постконтузійним синдромом відібрано і проведено опитування 28 осіб, що зазнали підтвердженого легкого травматичного ушкодження мозку (контузії) та мали ознаки постконтузійного синдрому у відповідності до Міжнародної класифікації хвороб Х перегляду.

Дослідження проводили із забезпеченням прав та свобод пацієнтів, що передбачені Гельсінською декларацією («Declaration of Helsinki») міжнародної конференції з гармонізації («International Conference on Harmonisation», ICH). До початку дослідження всі пацієнти підписали інформовану згоду на участь в дослідженні.

Дослідження стану вегетативної регуляції проведено шляхом заповнення опитувальника суб'єктивної оцінки дистонії (за опитувальником А.М. Вейна, 1998) та за таблицею об'єктивної оцінки (А.М. Вейн, 1998). Електроенцефалографія виконувалась на приладі Тредекс-Ескперт: 16-ти каналний запис з комп'ютерною обробкою сигналу, можливостями поліфакторного аналізу та побудови графіків залежностей.

Результати дослідження та їх обговорення

Найчастішими порушеннями вегетативної нервової системи при опитуванні осіб з постконтузійним синдромом відмічаються: при будь-якому хвилюванні відзначають схильність до почервоніння 15 осіб (54%); оніміння чи похолодання пальців кистей, стоп у 13 осіб (46%); оніміння чи похолодання всієї кисті, стопи у 12 осіб (43%); відмічають підвищену пітливість при хвилюванні 16 осіб (57%); часто бувають відчуття серцебиття, «замирання», «зупинки серця» у 17 осіб (61%); часто бувають відчуття утруднення при диханні: відчуття нестачі повітря, часте дихання при хвилюванні у 13 осіб (46%); відмічають порушення функції шлунково-кишкового тракту 14 осіб (50%); приступоподібні головні болі турбують 26 осіб (93%); відзначають в даний час швидку стомлюваність та зниження працездатності 24 особи (86%); порушення сну спостерігається у 25 осіб (89%).

Всі пацієнти виявили високий сумарний бал ($35,78 \pm 4,22$) за шкалою вегетативної дисфункції (середній показник для військовослужбовців – учасників АТО аналогічної вікової групи без контузії – $22,34 \pm 2,17$ бали) (рис.1).

Отримані результати свідчать про розвиток синдрому вегетативної дисфункції у пацієнтів з постконтузійним синдромом і є власне проявом порушення загального адаптаційного синдрому – дизадаптозу.

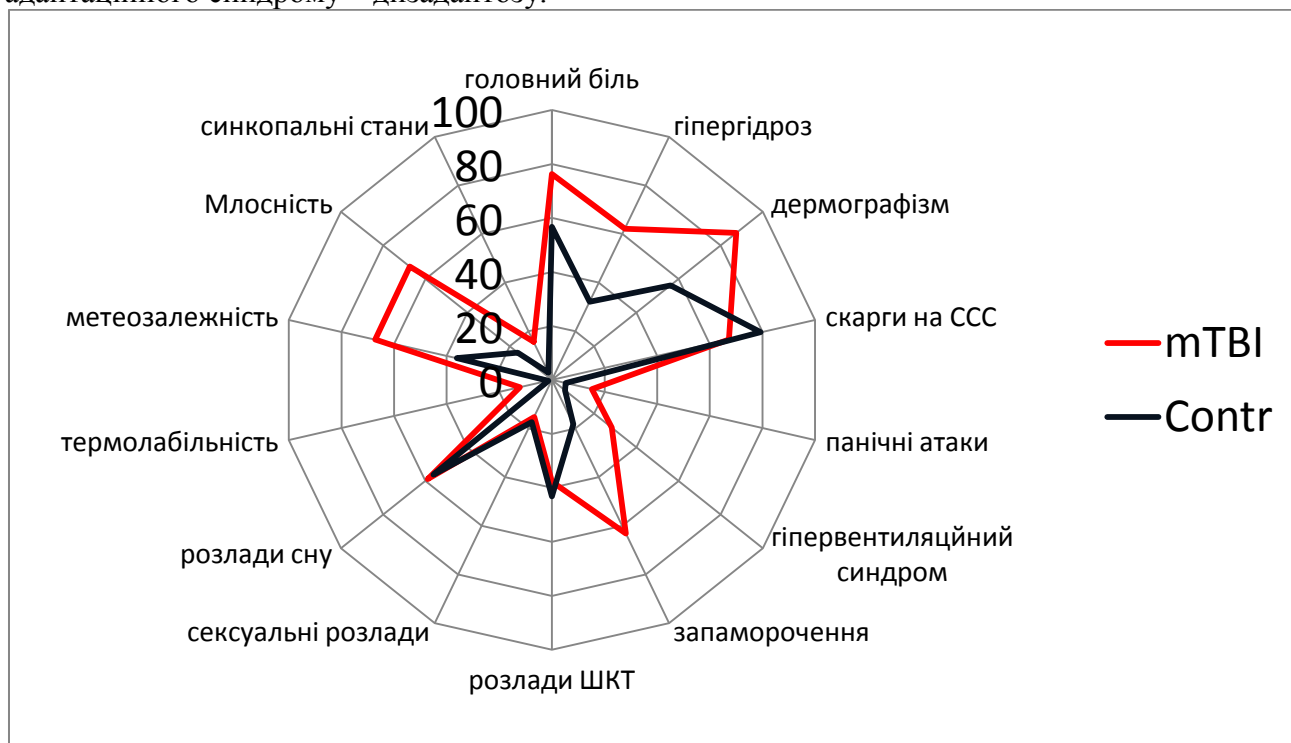

Рис. 1. Вираженість симптоматики вегетативних розладів у пацієнтів з ПКС

За даними результатів лікарського обстеження, на сьогодні найбільш об'єктивним методом оцінки функціонального стану ЦНС є ЕЕГ. У хворих з початковими формами судинних захворювань мозку спостерігається деяке зниження амплітуди альфа-ритму.

Проведене нами обстеження показало наступне: особливістю при постконтузійному синдромі є переважання тета-ритму та асиметрія.

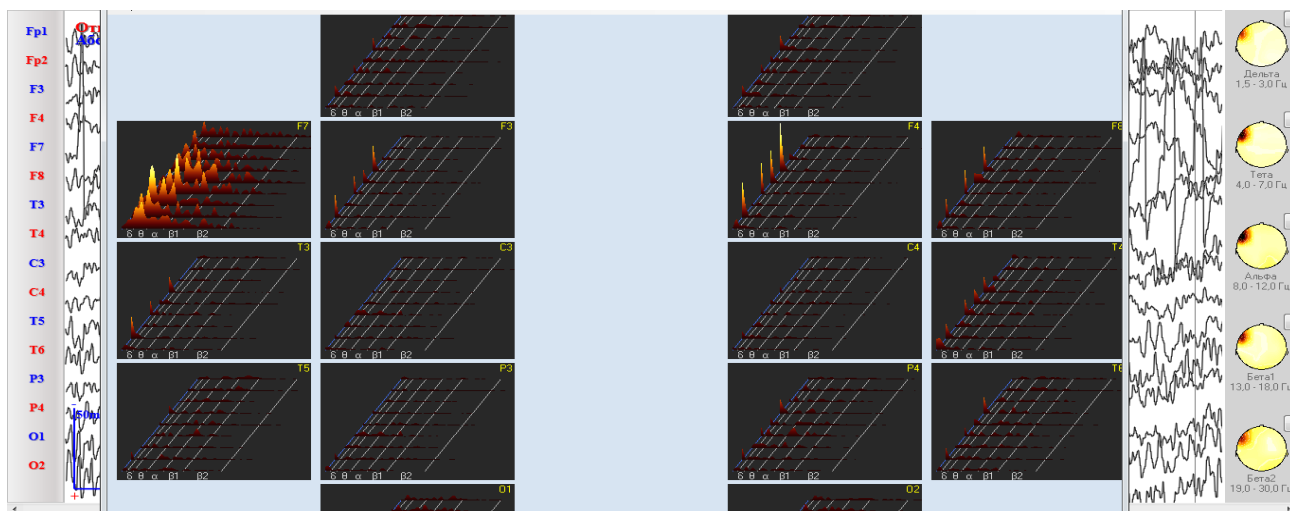

Рис.2. Особливості ЕЕГ при постконтузійному синдромі

Висновки.

Отримані дані результату дослідження свідчать про розвиток синдрому вегетативної дисфункції у пацієнтів з постконтузійним синдромом і є власне проявом порушення загального адаптаційного синдрому – дизадаптозу.

При ЕЕГ дослідженні виявлена особливість при постконтузійному синдромі переважання тета-ритму та асиметрія.

Особи, що перенесли mТВІ потребують значної уваги та підтримки, що включає медичну та психологічну допомогу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Черепно-мозкова травма: сучасні принципи невідкладної допомоги, стандарти діагностики та лікування / Є.Г. Педаченко // Укр. журн. Невідкладні стани в практиці лікаря. – 2010. – №1 – С.5–9.
2. Лечебная тактика при огнестрельных ранениях черепа и головного мозга в текущем военном конфликте / А.Г.Данчин, Н.Е. Полищук, Г.А. Данчин, Н.Ф. Мельник, И.А. Лурич, А.А. Данчин, О.Н. Гончарук, Р.Г.Красильников, С.И. Бибиченко // Укр. журн. малоінвазив. ендоск. хірургії. – 2015. – Т.19, №1. – С.15–23.
3. Марута Н. А. Особенности диагностики и терапии тревожных расстройств невротического и органического генеза / Н. А. Марута, Т. В. Панько // Український вісник психоневрології. – 2013. – Т. 21, вип. 1 (74). – С. 75–82.
4. Neurohormones role in pathogenesis vegetative dysfunction syndrome of patients in remote consequences of closed craniocerebral injury / V. O. Korshnyak, B. A. Nasibullin, O. V. Korshnyak, A. I. Gozenko // Journal of Health Sciences. – 2014. – № 04 (04). – P. 127–134.
5. Стратегія лікування потерпілих при бойовій черепно-мозковій травмі // Поліщук М.Є., Данчин А.О., Гончарук О.М.// Український нейрохірургічний журнал, вісник. – 2016. – №1. – С.31–39.
6. Нейропсихологічні та нейровізуалізаційні дослідження в клініці черепно-мозкової травми легкого і середнього ступеня тяжкості в бійців антитерористичної операції і осіб мирного часу// М.Г. Семчишин // Клінічна та експериментальна патологія . – 2016. – Т.XV, №4(58). – С.98–101.
7. Клініко-діагностичні аспекти легкої черепно-мозкової травми// Григорова І.А., Новак А.С.// Міжнародний медичний журнал. – 2016. – №3. – С.68-71.
8. Легка черепно-мозкова травма та її наслідки / Шурпак І.В. // Журнал сімейна медицина. – 2013. – №1. – С. 67-73.
9. Vos P.E.(2012) Mild traumatic brain injury:EFNS guidelines on mild traumatic brain injury. European Journal of Neurology, vol. 19, no 2, pp.191-198.

ПРЕВЕНТИВНА ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПОШКОДЖЕНЬ ПОПЕРЕКОВОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА У ВОЛЕЙБОЛІ

Роботу присвячено обґрунтуванню застосування програми превентивної фізичної реабілітації травм поперекового відділу хребта у волейболі.

Ключові слова: превентивна фізична реабілітація, травма, спондилоліз.

The work is devoted to the substantial usage of the preventive physical rehabilitation spine traumas program in volleyball.

Key words: preventive physical rehabilitation, injury, spondylolysis.

Вступ. Спортивні травми стали одними з найбільш поширених травм у сучасному суспільстві, а волейбол разом із футболом займає перше місце по травматизму у спорті, пов'язаному з м'ячем [7, с. 1].

За даними різних досліджень травми спини у волейболістів складають 9-17% від загальної кількості травм. Найчастіше волейболісти страждають від хронічних болів у попереку, причиною яких, зазвичай, є «втомлений» перелом дуги хребця в міжсуглобовій області або в області ніжки дуги іменованій спондилоліз. Спондилоліз зустрічається у спортсменів, які часто виконують надмірні розгинання в поперековому відділі, скручування або піддаються осьовому навантаженню - все це має місце у волейболі при подачах і атакуючих ударах. До спондилолізу схильні однаковою мірою як чоловіки, так і жінки, хоча у жінок він з більшою ймовірністю може ускладнитися спондилолістезом [5].

Лікування спортивних травм часто є складним та трудомістким процесом, отже розробка програми превентивної фізичної реабілітації, як первинної профілактики травм, є доцільною як з медичних так і економічних причин.

Мета і завдання дослідження. На основі аналізу літературних та інших джерел інформації описати механізм травми поперекового відділу хребта та сформулювати програму превентивної фізичної реабілітації.

Аналіз публікацій з теми дослідження. Серед причин, що призводять до болю в області попереку належать надмірні розгинання хребта в області попереку. Досягнення максимальних амплітуд в русі може привести до гострої травми. Повторювані надмірні розгинання, згинання та скручування в поперековому відділі хребта можуть стати причиною мікро- і макротравм хребців і міжхребцевих дисків. Найбільш поширеними проблемами з поперековим відділом хребта є спондилоліз та спондилолістез [4].

Спондилоліз - перелом дуги хребця (частіше 5-го поперекового) в міжсуглобовій області або в області ніжки дуги, може бути гострим або хронічним. Хронічний спондилоліз виникає під впливом надлишкових фізичних навантажень на тлі порушення харчування кісткової тканини або дисплазії хребців. Спондилоліз – наслідок кумуляції силових впливів на міжсуглобову дужку хребця, що перевищує модуль пружності кісткової тканини. З початку розвитку патологічного процесу спондилоліз є зоною кісткової перебудови (зона Лозера), потім відбувається «втомлений» перелом, зазвичай міжсуглобової зони дужки, яку називають "критичною зоною". Спондилоліз – самостійне захворювання. У частини хворих (приблизно у половини) спондилоліз ускладнюється спондилолістезом [4].

Спондилолістез – це зміщення (зісковзування) тіла вищележачого хребця щодо тіла нижчого хребця. Найчастіше виникає зісковзування тіла п'ятого поперекового хребця над тілом першого крижового. Це обумовлено повторюваним впливом надмірного розгинання поперекового відділу хребта [4].

Необхідно зміцнювати м'язи спини і черевного преса, розвивати гнучкість хребта і силу стабілізуючих хребет м'язів.

Результати дослідження. Враховуючи вищесказане я обрала наступну програму превентивної реабілітації:

1. Обізнаність гравців та тренерського штабу.
2. Екіпірування.
3. Комплексна розминка всіх груп м'язів.
4. Тренування спеціальної спрямованості (засоби з нестійкою опорою, гідрокінезотерапія, технічні засоби).

Обізнаність полягає в тому, що спортсмени, які займаються видами спорту з підвищеним ризиком травм поперекового відділу хребта, і їхні тренери повинні мати уявлення про механізм травми і про профілактичні заходи. Періодичне надмірне розгинання і згинання хребта, асоціюються з «втомленими» травмами. Пошкодження поперекового відділу хребта сприяють такі змінні або їх поєднання, як погана техніка, низький рівень підготовки, аномальна анатомія [3, с. 72].

Екіпірування гравця повинно включати бандаж-корсет для попереку, який забезпечує фіксацію грудо-поперекового і попереково-крижового відділів хребта, розвантажує м'язовий і зв'язковий апарати хребта, компенсує недостатню опорну функцію хребців і зв'язок [3, с. 72].

Розминка – це комплекс вправ, що виконуються на самому початку тренування з метою розігріву м'язів, зв'язок і суглобів, а також приведення їх у стан готовності до навантажень. Вона знижує ризик отримання травми, поліпшує кровообіг, поліпшує еластичність м'язів і зв'язок [3, с. 72].

Засіб з нестійкою опорою – тренажер фітбол.

Фітбол (швейцарський м'яч) – це гімнастичний ортопедичний м'яч діаметром 45-95 см в залежності від зросту. Його використовують для кардіовправ, зміцнення всіх груп м'язів, розвитку сили і балансу. Фітбол включає звичайні вправи, які виконуються сидячи (лежачи) на ортопедичному м'ячі. Цей різновид фітнесу допомагає розвинути гнучкість, виправити поставу. Фітбол дуже корисний для хребта і його поперекового відділу, оскільки заняття допомагають зняти втому. Крім того, розвиваються всі групи м'язів, вправи з фітболом зміцнюють зовнішні і глибокі м'язи [6, с. 2].

Велику перевагу віддають тренуванні м'язів кора оскільки сильні м'язи кора грають велику роль в підтримці поперекового відділу хребта. Тренування кора – тренування центральної частини тіла і створення міцної основи навколо хребта. Тренування кора являє собою зміцнення м'язів стабілізаторів (в першу чергу, поперечних м'язів живота), що здійснюють мікрорухи під час виконання вправ з маневруванням і утриманням балансу. Зміцнення м'язів кора дозволяє зберігати здоровим хребет, поліпшити координацію рухів і зменшити ймовірність травм. При виконанні зміцнювальних вправ на поперек необхідно зберігати м'язи кора і сідничну групу м'язів в стані напруги, що дозволяє уникнути травм. При поєднанні вправ для зміцнення попереку зі зміцненням м'язів кора, створюється найефективніша функціональна комбінація для тіла [6, с. 8].

Гідрокінезотерапія. Під час плавання відсутній вплив сили гравітації на хребет і навантаження, яке відчувають при вертикальному положенні тіла, зникає. З іншого боку, для утримання рівноваги у воді, включаються в роботу глибокі м'язи, які в звичайній діяльності не задіяні і, як правило, слабо розвинені. Виконання вправ ЛФК в умовах басейну надає всебічний вплив на організм: під час плавання активно працюють всі м'язи спини, преса, ніг, рук і т. д. Активно відновлюється тонус м'язового корсету і зміцнюються м'язи-стабілізатори хребта [1].

Технічні засоби, системи та комплекси дозволяють ефективно розвивати різні рухові якості та здібності, об'єднують удосконалення технічних навичок і фізичних якостей під час профілактики, створюють необхідні умови для точного контролю і управління важливими

параметрами (тренувальними реабілітаційними навантаженнями, певними параметрами функціонального стану людини) [2, с. 10].

Висновки:

1. Спортивні травми є одними з найбільш поширених у сучасному суспільстві.
2. Найчастіше волейболісти страждають від хронічних болів у попереку, причиною яких, зазвичай, є спондилоліз.
3. Превентивна фізична реабілітація відіграє важливу роль і перш за все повинна бути спрямована на зміцнення м'язів спини і червеного преса.
4. У програмі превентивної фізичної реабілітації я рекомендую використовувати спеціальне екіпірування, ретельну розминку перед кожним фізичним навантаженням, засоби з нестійкою опорою, гідрокінезотерапію та технічні засоби.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Как заниматься в бассейне с пользой для позвоночника? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lecheniespiny.ru/content/kak-zanimatsya-v-basseyne-s-polzoy-dlya-pozvonochnika>
2. Попадюха Ю. А. Сучасні комп'ютеризовані комплекси та системи, які використовуються в технологіях фізичної реабілітації: Навч. посіб. / Ю. А. Попадюха. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 300 с.
3. Спортивные травмы. Клиническая практика предупреждения и лечения / Под общ. ред. П. А. Ф. Х. Ренстрёма. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 470 с.
4. Травматизм видов спорта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sportmedicine.ru/rhythmic-gymnastics.php>
5. Травмы в волейболе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sportmedicine.ru/volleyball.php>
6. Укрепление поясничного отдела позвоночника с помощью нестабильных сфер-тренажеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://evnuir.univer.lutsk.ua/bitstream/123456789/3242/1/Popaduha.pdf>
7. Elena Seminati & Alberto Enrico Minetti (2013): Overuse in volleyball training/practice: A review on shoulder and spine-related injuries, European Journal of Sport Science, DOI:10.1080/17461391.2013.773090

Науковий керівник: доктор технічних наук, професор Попадюха Ю.А.

ФАРМАЦЕВТИЧНІ НАУКИ

УДК 615.322:582.929.4:[581.192:547.458]

Лариса Фуклева
(Запоріжжя)

ДОСЛІДЖЕННЯ ВМІСТУ ПОЛІСАХАРИДІВ ЧЕБРЕЦЮ КРИМСЬКОГО – ПЕРСПЕКТИВНОГО ВИДУ РОДУ THYMUS L. ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Методом ВЕРХ ідентифіковано та визначено вміст вільних та зв'язаних сахаридів у траві роду *Thymus L.* *Thymus tauricus* Klok. et Shost. приладі Agilent Technology 1100 (мікрокапілярна колонка $l = 300$ мм, $d = 7,8$ мм, сорбент Supercogel-C610H). Основними ідентифікованими речовинами були: рамногалактуронан (до $6,69 \pm 0,34$ %), D-глюкоза (до $4,00 \pm 0,24$ %), галактуринова кислота (до $2,10 \pm 0,11$ %), глюкуронова кислота (до $1,99 \pm 0,11$ %), L-рамноза (до $1,61 \pm 0,08$ %).

Ключові слова: тим'ян кримський, полісахариди, лікарська рослинна сировина; ВЕРХ, D-глюкоза, рамногалактуронан.

Composition of free and conjugated saccharides in species studied from genus Thymus L. Thymus tauricus Klok. et Shost. has been determined by HELC technique on apparatus Agilent Technology 1100 (microcapillary column $l = 300$ mm, $d = 7.8$ mm, sorbent Supercogel- C610H). The main substances identified are: rhamnogalacturonan (до $6,69 \pm 0,34$ %), D-glucose (до $4,00 \pm 0,24$ %), acid glucuronic (до $2,10 \pm 0,11$ %), L-rhamnose (до $1,61 \pm 0,08$ %).

Keywords: *Thymus tauricus*, saccharide, medical plants, HELC, D-glucose, rhamnogalacturonan.

Полісахариди притаманні для видів родин: айстрові, подорожникові, бобові, селерові, мальвові, ясноткові, злакові, розові, льонові та ін.

Полісахариди – це велика група природних високомолекулярних сполук, утворених з мономерів, з'єднаних О-глікозидними зв'язками. Ці речовини накопичуються як у надземних (трава, листя, суцвіття, насіння), так і у підземних (кореневища, корені, бульби) органах.

Рослинні полісахариди відомі своєю участю у численних біохімічних процесах, утворюючи сполуки вторинного біосинтезу. Деякі речовини (целюлоза та пектини) рослини використовують для розбудови структур клітинної оболонки; крохмаль та інулін відомі, як запасні резервні речовини. Також полісахариди виконують роль захисних речовин, запобігаючи висиханню рослин або їх насіння при несприятливих умовах навколишнього середовища. Препарати полісахаридів відомі також як відхаркувальні, обволікаючі, пом'якшувальні, ранозагоювальні, болезаспокійливі та проносні засоби [1].

Представники роду *Thymus L.* (чебрець) родини *Lamiaceae L.* (ясноткові), містять полісахариди, амінокислоти, а також, високі концентрації біологічно активних речовин (фенольної, терпенової та флавоноїдної природи), які проявляють протизапальну, протимікробну, антиоксидантну дію та низьку токсичність. У флорі України зустрічається до 50 видів роду *Thymus L.*

Мета дослідження. Визначити хімічний склад полісахаридів у рослинній сировині виду роду *Thymus tauricus* Klok. et Shost.

Матеріали та методи дослідження. Об'єктом дослідження обрано траву *Thymus tauricus* Klok. et Shost. (ч. кримський), яку було заготовлено відповідно до вимог ДФУ.

Полісахариди виділяли з подрібненої трави *Thymus tauricus* Klok. et Shost. нагріванням з гарячою водою (1:5). Осадження проводили 96% спиртом. Осад відфільтровували та висушували.

Дослідження хімічного складу полісахаридів здійснювали методом ПХ та ТШХ на пластинках “Silufol UF-254” після кислотного гідролізу 10 % розчином кислоти сульфатної в системі етилацетат – кислота мурашина – кислота оцтова – вода (18:3:1:1).

Одержані хроматограми висушували та обробляли специфічним свіжевиготовленим анілінфталатним реактивом. Знову висушували у сушильній шафі протягом 5 хв при $t = 105^{\circ}\text{C}$. Паралельно проводили хроматографування розчинів РСО сахаридів: D–ксилози, D–галактози, D–манози, L–арабінози, D–глюкози, D–фруктози, L–рамнози. Сахариди з класу гексоз виявляли світло-коричневе, пентоз – червоне забарвлення.

Результати досліджень вмісту зв’язаних та вільних сахаридів у досліджуваного виду *Thymus tauricus* Klok. et Shost. наведено в табл. 1 і на рис. 1.

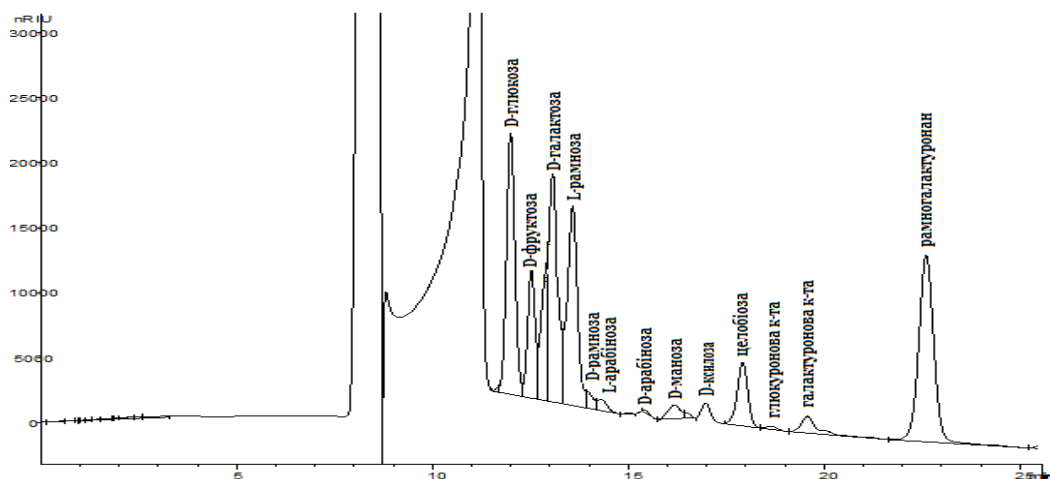

Рис. 1. Хроматограма складу суми вільних та зв’язаних сахаридів досліджуваної сировини *Thymus tauricus* Klok. et Shost.

Для визначення якісного складу та кількісного вмісту зв’язаних та вільних сахаридів у траві *Thymus tauricus* Klok. et Shost. використано метод ВЕРХ та приладі Agilent Technology 1100 (мікрокапілярна колонка $l = 300$ мм, $d = 7,8$ мм, сорбент Supercogel-C610H). Використання зазначеного методу дозволяє проводити дослідження якісного складу та кількісного вмісту сахаридів у рослинній сировині досить швидко, з високою достовірністю та невеликою відносною помилкою.

Одержані результати дослідження наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Кількісний вміст суми вільних та зв’язаних сахаридів з трави *Thymus tauricus* Klok. et Shost., яку заготовлено в м. Запоріжжя (липень 2012 р.)

Сахариди	<i>Thymus tauricus</i> Klok. et Shost. ($\bar{x} \pm \Delta \bar{x}$), %, $\mu=6$
D–глюкоза	$4,00 \pm 0,24$
D–галактоза	$0,58 \pm 0,03$
L–рамноза	$1,61 \pm 0,08$
D–рамноза	$1,90 \pm 0,10$
L–арабіноза	$0,49 \pm 0,02$
D–маноза	$0,10 \pm 0,005$
D–ксилоза	$0,04 \pm 0,002$
Целобіоза	$0,07 \pm 0,004$
Глюкуронова к-та	$1,99 \pm 0,11$
Галактуринової к-та	$2,10 \pm 0,11$
Рамногалактуранан	$6,69 \pm 0,34$
Сума сахаридів	$19,57 \pm 0,98$

Для підтвердження присутності речовин використовували РСЗ відомих полісахаридів. Кількісний вміст зв'язаних та вільних сахаридів був у траві *Th. tauricus* Klok. et Shost. складав $19,57 \pm 0,98$ %. Основними ідентифікованими речовинами були: рамногалактуронан (до $6,69 \pm 0,34$ %), D-глюкоза (до $4,00 \pm 0,24$ %), галактуринова кислота (до $2,10 \pm 0,11$ %), глюкуронова кислота (до $1,99 \pm 0,11$ %), L-рамноза (до $1,61 \pm 0,08$ %) [2, 3].

У траві досліджуваного виду *Thymus tauricus* Klok. et Shost. встановлено присутність 11 речовин: D-глюкози, D-галактози, L-рамнози, D-рамнози, L-арабінози, D-манози, D-ксилози, целобіози, глюкуронової кислоти, галактуринової кислоти, рамногалактуронану. Дослідженням фармакологічної активності полісахаридів встановлено їх репаративні, протизапальні та протимікробні властивості.

Висновки. Наявність та суттєвий вміст полісахаридів у траві *Thymus tauricus* Klok. et Shost. під час цвітіння та плодоношення свідчить про доцільність одержання лікарських фітозасобів протизапальної дії з сировини, що заготовлено саме у ці періоди вегетації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лекарственные препараты Украины / А. Н. Беловол, В. А. Георгиянц, О. М. Гладченко и др.; под ред. В. П. Черных, И. А. Зупанца. – Х. : Изд-во НФаУ : Золотые страницы, 2005. – 512 с.
2. Настойки, экстракты, эликсиры и их стандартизация / Под ред. Багировой В. Л., Северцева В. А. – СПб. : СпецЛит., 2001. – 223 с.
3. Обзор физико-химических методов стандартизации настоек, экстрактов и эликсиров в ведущих странах Европы и Америки / И. Г. Зенкевич, В. Л. Багирова, Т. А. Сокольская, Е. Б. Нечаева // Фармация. – 2002. – № 3. – С. 45–46.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 338.43.02

Ірина Тімченко
(Харків)

ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Сільське господарство України є одним з ключових рушіїв економіки держави. Наслідком інтенсивного використання земельного ресурсу є втрата його цінності та можливості збереження для майбутніх поколінь. У статті проаналізовано сьогоденний стан земельного ресурсу сільського господарства та певні державні програми, метою яких є запровадження засад сталого розвитку у сільське господарство, запропоновано збереження ресурсу шляхом впровадження державних цільових програм для сільського господарства, а також представлено ряд рекомендацій щодо покращення та розширення фокусу державних цільових програм у сільському господарстві.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, державні програми.

Ukrainian agriculture is one of the main engines for the state economy. The result of intensive land resource usage is loss of its value as well as possibility of its saving for future generations. This article analysis today's quality of the agricultural resource and selected governmental programs. It is proposed to save resource with help of the government programs. Also, the article presents recommendations for the governmental program focus improvement in agriculture.

Key words: sustainable development, agriculture, state programs.

Постановка проблеми. Наслідками індустріальної революції та інтенсивного, подекуди надмірного, використання природних ресурсів людством є загроза глобальної екологічної катастрофи, яка спричиняє незворотний процес зміни клімату на планеті, підвищення рівня світового океану, деградацію екосистем тощо. Усвідомлюючи глибину проблеми та її наслідки, світова спільнота вирішила об'єднати свої зусилля та намагається забезпечити сталий розвиток суспільства за допомогою багатьох міжнародних ініціатив. Сільське господарство та розвиток села є інтегральними важливими компонентами сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сталого розвитку присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема Дорогунцова С.І., Трегобчука В.М., Мочерного С.В., Данилишина Б.М. Вивченням проблем сталого розвитку сільського господарства займалися Шубравська О.В., Мельник Л.М., Лісовий А.В., Саблук П.Т., Збарський В.К. та ін. Однак більшість робіт присвячена дослідженню окремих аспектів сталого розвитку, немає єдиного підходу до вивчення сталого розвитку сільського господарства, який розглядається в контексті сталого розвитку сільських територій.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз різних підходів до визначення сутності сталого розвитку, дослідження передумов, засад та принципів сталого розвитку сільського господарства.

Основний матеріал дослідження. Сьогодні людство зіткнулось із значним забрудненням навколишнього середовища, зменшенням кількості та погіршенням якості природних ресурсів, зростанням екологічної напруженості в промислово розвинутих регіонах, деградацією природного середовища, продовольчою проблемою.

Для покращення ситуації необхідно сформувати новий тип відносин у системі "людина – господарство – природа". Екологічні пріоритети у використанні природних ресурсів повинні стати вищими за економічну вигоду. Україна підтримала ідею сталого розвитку і приєдналась до рамкового документа "Порядок денний на XXI століття", таким чином обравши для себе спрямування розвитку усіх сфер господарства.

Термін "сталий розвиток" з'явився у 1972 році на Всесвітній Конференції з навколишнього середовища у Стокгольмі, набув поширення після публікації доповіді

Міжнародної комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку "Наше спільне майбутнє" у 1987 році і був використаний для назви концепції, прийнятої у 1992 році на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, де було затверджено Програму дій "Порядок денний на ХХІ століття" [1].

Трегобчук В.М. зазначає, що сталий розвиток — це економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля [2].

Збарський В.К. вказує, що стійкий сільський розвиток передбачає стабільний розвиток сільської спільноти, який відповідає критеріям економічної, соціальної та екологічної ефективності й забезпечує виконання селом його народногосподарських функцій [3].

Барановський В.А. розглядає сталий розвиток як систему, що забезпечує певний тип рівноваги між соціально-економічними та природними складовими [4].

Шубравська О.В. наголошує, що сталий економічний розвиток сільського господарства визначається його здатністю забезпечити власне зростання в умовах дотримання оптимальних пропорцій свого внутрішнього розвитку і збалансованості з розвитком економічної, екологічної та соціальної систем [5].

Лісовий А.В. розуміє під сталим розвитком такий напрям світового економічного зростання, що забезпечує якість життя громадян завдяки сучасним досягненням науково-технічного прогресу, які задовольняють поточні потреби, але, одночасно, відповідають вимогам екологічної безпеки [6].

Домінуюча частина науковців погоджується, що рухаючись у напрямку досягнення сталого розвитку, можна забезпечити економічне процвітання нації та зменшити руйнівний вплив на довкілля. Для повного розуміння даного підходу необхідно визначити що таке сталий розвиток та в чому полягає його сутність.

Сталий розвиток — це такий розвиток людської діяльності, який включає в себе збалансоване врахування економічного, соціального та екологічного аспектів. Варто зауважити, що швидкість використання природних ресурсів людством, не повинна перевищувати швидкості їх поновлення. Наші нащадки мають такі самі права як і ми на користування природними ресурсами та функціями екосистем.

Важливим аспектом є те, що в природі екологічний, соціальний та економічні складові розвитку є взаємопов'язані. Отже, зміна одного з елементів тягне за собою зміну інших двох. Як зазначено вище, сталий розвиток включає в себе три складові: екологічну, соціальну та економічну.

Слід зауважити, що Україна вже зробила ряд кроків в питаннях впровадження сталого розвитку на державному рівні, однак вони переважно носять декларативний характер.

За останню декаду відбулися позитивні зрушення у сільському господарстві України, але, на жаль, вони не дали змогу вирішити соціально-економічні проблеми сільських територій. Кабінетом Міністрів України ухвалено Розпорядження від 3 лютого 2010 року №121р "Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року", метою якої є забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, охорона навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Однак дане розпорядження визнано таким, що втратило чинність на підставі Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1761р від 2 вересня 2010 року [7].

Сталий розвиток повинен реалізовуватись в рамках належного функціонування ринкової системи та державного регулювання економіки, координації дій у всіх сферах життя суспільства.

Основними засадами реформування економіки в аграрній сфері в контексті сталого розвитку повинні стати:

— впровадження екологічно обґрунтованих систем ведення сільського господарства та адаптованих до місцевих умов технологій;

- розширене впровадження органічного землеробства, тобто сільськогосподарської діяльності із застосуванням біологічних методів захисту рослин та оптимальним використанням мінеральних добрив;

- реалізація заходів щодо підвищення родючості ґрунтів та продуктивності орних земель за умови зменшення їх площі;

- збільшення обсягу виробництва високоякісних продуктів харчування, обґрунтована зміна структури харчування населення та забезпечення контролю якості сільськогосподарської продукції;

- сприяння розвитку екологічно збалансованих сільських поселень [8].

З метою забезпечення високих стандартів якості, ресурсозбереження та збільшення прибутковості потрібно запроваджувати інноваційні технології у сільськогосподарське виробництво. Інноваційна концепція розвитку полягає у зниженні енергоспоживання технологічних операцій, оптимізації термінів виконання передбаченого комплексу операцій, забезпеченні екологічності виробництва [9].

Для забезпечення сталого розвитку сільського господарства та використання земельних ресурсів необхідно здійснити ряд заходів:

- забезпечити рекультивацію деградованих земель;
- покращити правове регулювання відносин в аграрній сфері;
- стимулювати збільшення обсягів випуску якісних продуктів харчування;
- забезпечити державну підтримку малих форм господарювання;
- запровадити належне кредитування та страхування сільгоспвиробників.

Висновки. Одним з варіантів вирішення проблеми нераціонального використання земельних ресурсів та виховання в землекористувачів бережного відношення до природного ресурсу є впровадження у виробництво сільськогосподарської продукції принципів сталого розвитку, що буде мотивувати сільськогосподарські господарства трансформувати виробничі процеси у більш екологічні і завдяки цьому збільшувати вартість свого капіталу. Запровадження сталої сільськогосподарської діяльності повинно відбуватись на основі отриманого досвіду про ведення сільського господарства. Це сприятиме зниженню руйнівних процесів, збільшить продуктивність господарств та стабілізує відносини між підприємствами та місцевими громадами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття». – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
2. Трегобчук В.М. Концепція сталого розвитку для України / В.М. Трегобчук // Вісник НАН. – 2002. – № 2. – С. 15–22.
3. Збарський В.К. Сталий розвиток сільських територій: проблеми і перспективи / В.К. Збарський // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 129–136.
4. Барановський В.А. Стратегічні аспекти та пріоритети сталого (збалансованого, гармонійного) розвитку / В.А. Барановський // Територія. Сталий розвиток. – 2004. – № 2. – С. 24–31.
5. Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України / О.В. Шубравська. – К., Інститут економіки НАНУ, 2002. – 203 с.
6. Лісовий А.В. Сталий розвиток сільських територій: виникнення, сутність, принципи / А.В. Лісовий // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 140–145.
7. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. №121 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
8. Стратегія сталого розвитку України (проект) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України, 2004. Режим доступу: <http://www.ecolabel.org.ua/mainprojectstrategy1.html>
9. Христенко Г.М. Інноваційні ресурсозберігаючі технології у зерновиробництві / Г.М. Христенко // Економічний форум. – 2012. – №3. – С. 80–85.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ. ТРАНСПОРТ

УДК 378:62

Ірина Безугла
(Слов'янськ)

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІЧНА МЕХАНІКА»

Представлено інформацію про використання комп'ютерних технологій. Надано комплекс програмного забезпечення, що використовується під час викладання дисципліни «Технічна механіка».

Ключові слова: сучасні комп'ютерні технології, технічна механіка, електронний посібник, комп'ютерні навчальні програми, комп'ютерне тестування.

При викладанні дисципліни «Технічна механіка» головною метою є доступна подача матеріалу та максимальна ступінь його засвоєння студентами, і як наслідок – підготовка кваліфікованих працівників, що вільно володіють своєю професією, конкурентоспроможних на ринку праці, компетентних, відповідальних, творчих.

Використання комп'ютерних технологій в освітньому процесі має ряд переваг: мотивація студентів до навчання підвищується, розширюються можливості надання навчальної інформації; залучаються студенти в освітній процес, активізуючи розумову діяльність, сприяючи розкриттю їх здібностей; дозволяючи якісно змінювати контроль діяльності студентів.

Широке впровадження комп'ютерних технологій дозволяє збагатити зміст і урізноманітнити форми та способи оволодіння новими темами; підвищує мотивацію навчальної діяльності студентів на заняттях; дає змогу студентам самостійно вивчати певні теми та отримати принципово нові знання для їх подальшого використання в практичній роботі.

При викладанні дисципліни «Технічна механіка» користуються наступними програмними продуктами: електронний посібник має формат довідки ОС Windows (*.chm), візуальний супровід лекційних занять виконаний в форматі Power Point, підсумковий контроль знань студентів проводиться з використанням програми Testing.

Електронний навчальний посібник – це електронне видання, яке частково або повністю замінює або доповнює підручник і офіційно затверджене в якості даного виду видання [2]. До такого посібника входять: матеріали лекцій, матеріали практичних та лабораторних занять, матеріали для самостійного вивчення, питання для самоконтролю знань, питання модульного контролю (рис. 1). Ці інформаційні матеріали дозволяють:

- ✓ розподіл матеріалу, що вивчається в аудиторії та виноситься на самостійне вивчення;
- ✓ розподіл матеріалу, який доопрацює студент самостійно;
- ✓ автоматизацію контролю рівня знань студента;
- ✓ користуватись матеріалами у зручний для студента час;
- ✓ індивідуалізувати роботу із студентом;
- ✓ заощадити час викладача і студента.

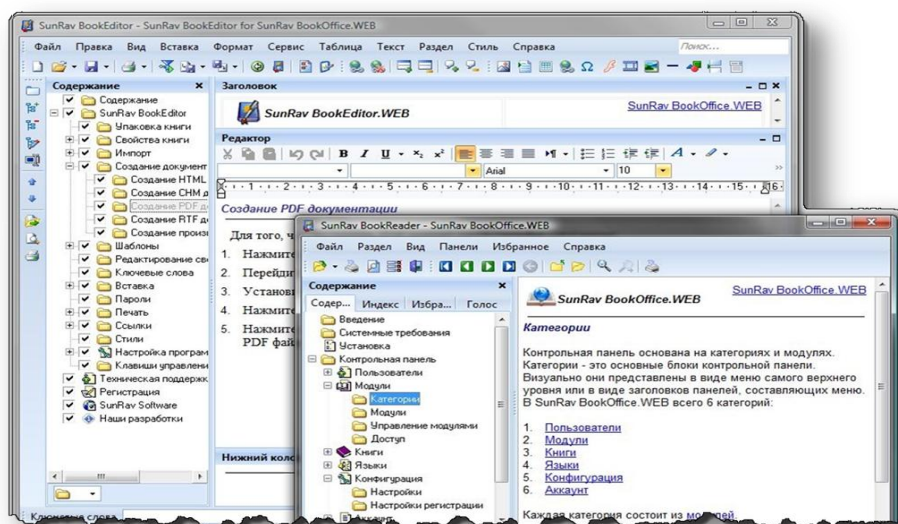

Рис. 1. Електронний посібник у форматі довідки ОС Windows (* .chm)

Одним із дидактичних засобів, що допомагає викладачу при викладанні навчального матеріалу є візуальний супровід заняття. Він дозволяє використовувати текст, графіку (рис. 2). У процесі навчання студент включає образне мислення, яке допомагає цілісно сприймати запропонований матеріал. З'являється можливість поєднувати теоретичний та демонстраційний матеріали.

Візуальний супровід лекційних занять стимулює пізнавальну активність студентів, полегшує сприйняття нової інформації, сприяє успішному запам'ятовуванню матеріалу, розвиває просторову уяву і уміння логічно мислити, скорочує час на викладання необхідного матеріалу.

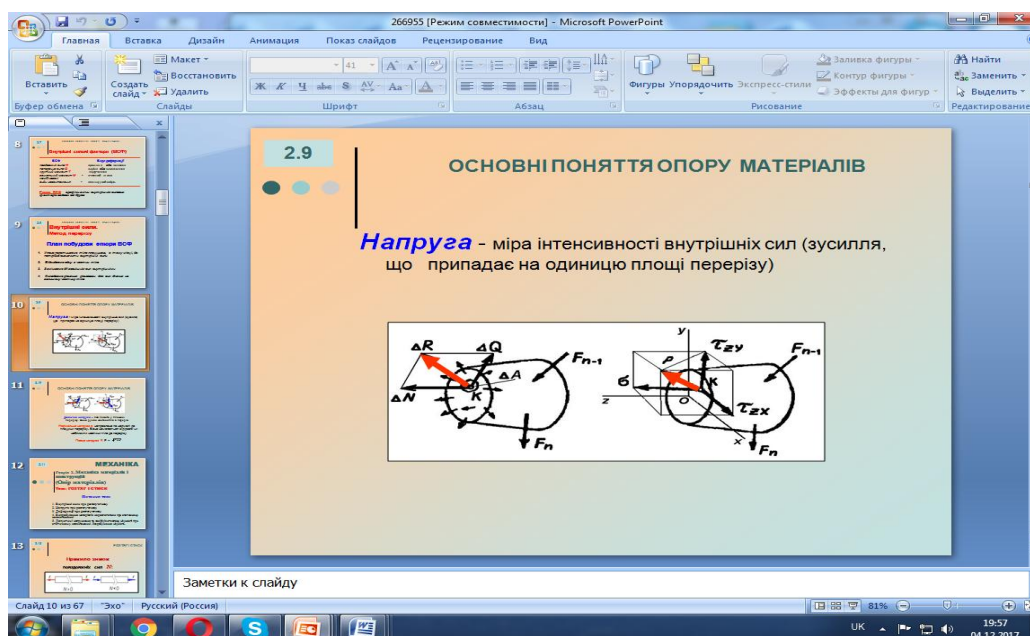

Рис. 2. Візуальний супровід заняття в форматі Power Point

Нині у навчальних закладах найпоширенішою формою підсумкового контролю знань є комп'ютерне тестування. Комп'ютерне тестування студентів використовується при підсумковому оцінюванні з відповідної дисципліни.

Комп'ютерне тестування має ряд переваг: забезпечення стандартизації; забезпечення індивідуальності процедури контролю; підвищення об'єктивності контролю й виключення суб'єктивних факторів (втома викладача і його емоційність або поганий настрій, відсутність часу для особистого спілкування з студентами тощо); оперативність статистичної обробки

результатів контролю; доступність для контролю та повна інформація про результати; забезпечення можливості викладачеві швидкої перевірки знань великої кількості студентів, за різними темами, виконанню завдань по дисципліні в комплексі; звільнення викладача від виконання повторюваної трудомісткої й рутинної роботи з організації масового контролю, вивільнення часу для творчого вдосконалювання різних аспектів його професійної діяльності; забезпечення всебічної й повної перевірки; забезпечення можливості самоперевірки студентом освоєння матеріалу в тім режимі роботи як це йому зручно (мережевий режим доступу до контролюючих систем); доступності й рівноправності всіх учасників процедури тестування [1]. (рис. 3)

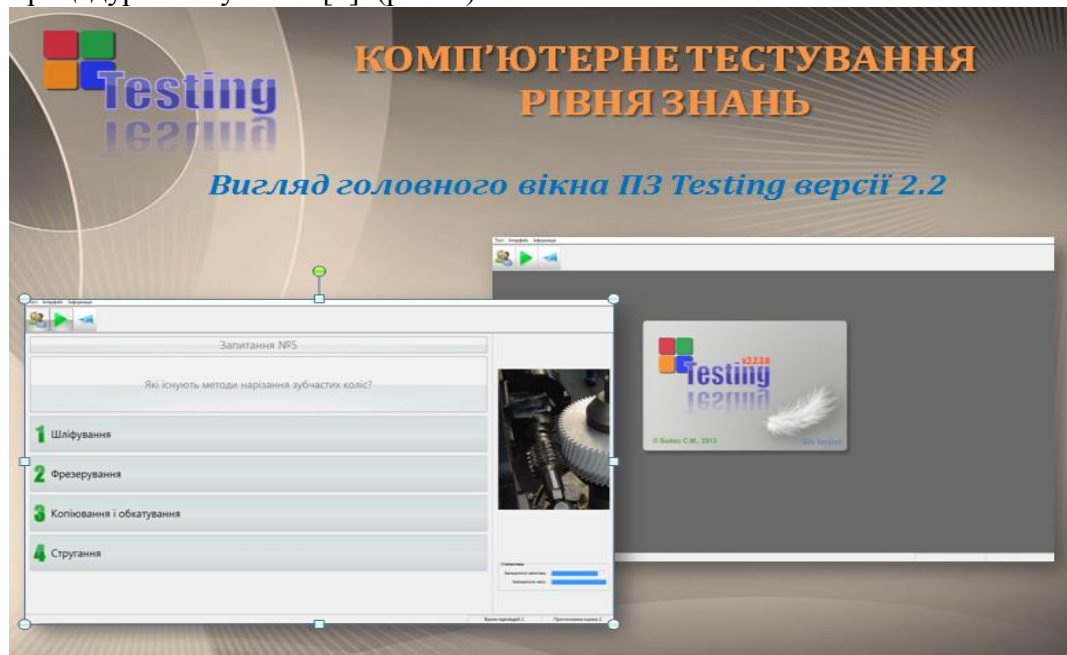

Рис. 3. Підсумковий контроль знань за допомогою програми Testing

Вивчаючи сучасні комп'ютерні технології, важливо, щоб протягом усього навчального процесу студенти постійно знайомились з новітніми комп'ютерними технологіями в техніці.

Нові технології навчання дозволяють покращити освітній процес, збільшують швидкість розуміння, сприйняття та глибину засвоєння інформації. Систематичне включення комп'ютерних технологій в освітній процес забезпечує розвиток і формування інформаційної культури як викладача так і студента. Інноваційні методи навчання сприяють якісній підготовці фахівців, які здатні широко застосовувати отримані знання на підприємствах сільського господарства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Красильникова В.А. Подготовка заданий для компьютерного тестирования. Методические рекомендации. – Оренбург: ИПК ГОУ ОГУ, 2004. – 31 с.
2. Кузнецова І.О. Електронний підручник як важливий компонент системи дистанційного навчання / І.О. Кузнецова // Вісник СевНТУ. Серія: Педагогіка. – Севастополь: СевНТУ. – 2012. – № 127/2012. – С. 63–67.
3. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та їх роль в освітньому процесі [Електронний ресурс] / С. Дишлева. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/technol/6804>.
4. Современные информационные технологии в образовании [Электронный ресурс] / С.А. Зайцева, В.В. Иванов. – Режим доступу: <http://sgpu2004.narod.ru/infotek/infotek2.htm>.
5. Сутність поняття «Інформаційно-комунікаційні технології» та їх значення на сучасному етапі модернізації освіти [Електронний ресурс] / Н.Ю. Фоміних. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2009_5/files/ped905_77.pdf.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОГО ПРОЕКТУ

Основною ціллю посібника є ознайомлення студентів з тематикою дипломного проектування та характеристикою вимог, які пред'являються до дипломного проекту, що допоможе студенту внести планованість в роботу над проектом та дозволить стимулювати творчий підхід, максимально проявити ініціативи в рамках чітко визначених загальних вимог до змісту та обсягу всіх розділів, а також до оформлення пояснювальної записки та графічної частини проекту відповідно до діючих стандартів.

Ключові слова: дипломний проект, пояснювальна записка, графічна частина, оформлення документів.

Дипломне проектування є заключним етапом навчання студентів в технікумі.

Метою виконання дипломного проекту являється: систематизація, закріплення та розширення теоретичних знань студентів та використання цих знань при вирішенні конкретних технічних, економічних та виробничих задач; поглиблене вивчення однієї з галузі техніки відповідно теми дипломного проекту; розвиток навичок самостійної роботи та оволодіння методикою дослідження та експериментування при рішенні питань, що розробляються; виявлення підготовленості студентів до самостійної роботи в умовах сучасного виробництва.

Робота над дипломним проектом створює сприятливі умови для проявлення студентами самостійності, творчих здібностей, прояви ініціативи при вирішенні сучасних технічних задач.

При виконанні дипломного проекту слід керуватися матеріалами, що були зібрані під час виробничої практики на підприємстві, спеціальною технічною літературою (підручниками, монографіями, довідниками), періодичними виданнями (журналами, експрес-інформаціями, передовими матеріалами соціальних мереж у відповідній галузі, нормативно-технічною документацією).

Дипломний проект є випускною роботою студентів, на підставі якої Державна кваліфікаційна комісія вирішує питання про присвоєння йому кваліфікації молодшого спеціаліста техніка-механіка хімічних виробництв.

Підсумкова державна атестація фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» проводиться у вигляді публічного захисту дипломного проекту. Захист дипломних проектів здійснюється державною мовою.

До захисту допускаються дипломні проекти, теми яких затверджені наказом директора технікуму, а структура, зміст та якість викладення матеріалу та оформлення відповідають вимогам даних методичних вказівок.

Теми дипломних проектів повинні відповідати реальним вимогам сучасних хімічних виробництв, забезпечувати можливість використання новітніх досягнень науки та техніки, винаходів і раціоналізаторських пропозицій.

Теми дипломних проектів розробляє випускова комісія. Тематика розглядається і ухвалюється на засіданні циклової комісії та затверджується наказом директора.

Дипломне проектування повинно охоплювати ряд питань виробничого проектування: реконструкцію ділянки існуючого виробництва з модернізацією обладнання; розробку проекту капітального ремонту обладнання.

Теми дипломних проектів, що передбачає реконструкцію ділянок з хімічних виробництв, а також модернізацією трудомістких робіт мають актуальне значення. Такі теми слід більше упроваджувати в навчальному закладі, так, як це дозволяє використовувати

результати вирішення проблемної ситуації для впровадження у виробництві, а сама робота над проблемою буде більш творчою.

В дипломних проектах повинні бути відображені новітні досягнення техніки, робота сучасного високопотужного обладнання, використані прогресивні методи передових виробництв, цехів, дільниць, повинно бути відображено використання комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів, максимально можливі герметизація, теплоізоляція обладнання.

Дипломний проект молодшого спеціаліста складається з пояснювальної записки і графічної частини. Орієнтовно рекомендований обсяг пояснювальної записки повинен бути в межах 70-80 сторінок, а обов'язковий матеріал графічної частини має містити не менше 4 аркушів креслень формату А1.

Варіанти індивідуальних завдань, вихідні дані потрібні для розв'язання завдань, детальний перелік графічних документів, зміст визначаються керівником дипломного проекту, формулюються і записуються у бланку завдання на дипломний проект.

Пояснювальна записка до дипломного проекту повинна у стислій та чіткій формі розкривати творчий задум проекту; містити аналіз сучасного стану проблеми, методів вирішення завдань проекту, обґрунтування їх оптимальності, методики та результати розрахунків, необхідні ілюстрації, ескізи, графіки, діаграми, таблиці, схеми, малюнки тощо.

Пояснювальну записку рекомендується умовно поділяти на вступну частину, основну частину та додатки.

До вступної частини включають: титульний аркуш; завдання на дипломне проектування; зміст; вступ.

Основна частина вміщує: розділи, які розкривають основний зміст проекту відповідно до переліку питань, що надані у завданні на дипломне проектування; питання охорони праці, техніки безпеки, екології та охорони навколишнього середовища тощо; техніко-економічне обґрунтування та питання організації виробництва; загальні висновки; літературу;

Вступ повинен відображати актуальність і новизну проекту та містити: обґрунтування необхідності реконструкції або удосконалення (модернізації) існуючого об'єкта проектування на основі аналізу сучасного стану проблеми за даними вітчизняної та зарубіжної науково-технічної літератури, патентного пошуку та досвіду роботи підприємств, установ, провідних фірм у відповідній галузі виробництва, економіки або науки; обґрунтування основних проектних рішень.

Для першої групи тем зміст розрахунково-пояснювальної записки повинен містити: сутність реконструкції; обґрунтування необхідності та можливості реконструкції; опис конструкції обладнання після реконструкції; підбір нового вузла; механічний розрахунок елементів основного апарата (машини); заходи по захисту навколишнього середовища; питання техніки безпеки, протипожежних заходів та заходів по охороні праці; питання технічного обслуговування та ремонту основного апарата (машини); техніко-економічну частину.

Якщо темою дипломного проекту є модернізація обладнання необхідно провести аналіз роботи існуючого обладнання та вивчити недоліки в роботі окремих деталей та вузлів; визначити сутність модернізації обладнання та їх обґрунтування; провести механічний розрахунок елементів.

Для другої групи тем зміст розрахунково-пояснювальної записки повинен містити: призначення та опис конструкції апарата (машини), підготовки його (її) до ремонту; опис розборки; технічні вимоги на дефектацію та ремонт; опис технології ремонту; обладнання, що використовується при ремонтних роботах; перевірочний розрахунок на міцність елементів ремонтуємого обладнання; опис збирання; випробування та здача обладнання в експлуатацію; питання техніки безпеки при проведенні ремонтних робіт; техніко-економічна частина.

При описуванні апаратів (машин) необхідно вказати їх призначення, конструкцію, вказати габарити апаратів (машин), конструкційний матеріал основних елементів, наявність футеровки, ізоляції і т. ін.

Зміст графічної частини повинен містити: креслення загального виду апарата (машини); види, перерізи, виносні елементи апарата (машини); збірне креслення основного (ремонтуючого) вузла апарата (машини); креслення деталей апарата (машини).

Специфікації до складальних креслень та креслень загального виду виконуються на стандартних аркушах формату А4 і розміщуються у додатках до пояснювальної записки.

Текст пояснювальної записки складається, державною мовою в друкованому вигляді на аркушах формату А4 (210х297 мм) шрифтом Times New Roman 14 кеглем, з міжрядковим інтервалом 1,5 Lines, вирівнювання тексту – по ширині, відповідно до чинної нормативно-технічної документації на виконання документів.

Аркуш оформляється рамкою з основним написом форми 2 та 2а. Розміри відступів рамки до краю аркуша: зліва – 20 мм, з інших сторін – 5мм. Відстань від рамки форми до границі тексту не менше 3 мм. Відстань від верхнього або нижнього рядків тексту до верхньої або нижньої рамки повинна бути не менша за 10 мм.

Абзаци в тексті починають відступом, який дорівнює 15 – 17 мм.

Структурні елементи: «ЗМІСТ», «ВСТУП», «ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», не нумерують, а їх найменування є заголовками структурних елементів.

Розділи і підрозділи повинні мати заголовки. Пункти і підпункти можуть мати заголовки.

Заголовки структурних елементів і розділів необхідно розміщувати по середині рядка і друкувати великими літерами без крапки в кінці. Заголовки підрозділів, пунктів і підпунктів необхідно починати з абзацу. Перенесення слів у заголовках не дозволяється.

Відстань між заголовком та наступним або попереднім текстом має бути не менше двох рядків. Не можна розміщувати заголовок у нижній частині сторінки, якщо після нього залишається тільки один рядок тексту.

Розділи, підрозділи, пункти і підпункти нумеруються арабськими цифрами. Номер підрозділу складається з номера розділу та порядкового номера підрозділу, розділених крапкою, наприклад, 1.1, 1.2 і т.д. Номер пункту складається з номера розділу, номера підрозділу (якщо він є) і порядкового номера пункту, розділених крапками тощо.

Сторінки роботи нумеруються арабськими цифрами в правому нижньому кутку зі збереженням наскрізної нумерації усього тексту. Титульний аркуш також включають до нумерації, але номер сторінки не ставлять.

Найменування апарату (машини) на титульному аркуші, в основному напису пояснювальної записки та при першому згадуванні в тексті записки повинно бути повним і однаковим з найменуванням його в основному графічному документі.

Ілюстрації необхідно розміщувати безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці. Всі ілюстрації, які виносяться на захист, необхідно навести в основній частині атестаційної роботи або в додатках.

Ілюстрації нумеруються арабськими цифрами в межах розділу та називаються «Рисунок», що разом з назвою ілюстрації (у разі необхідності) розміщується під рисунком, наприклад, «Рисунок 3.2 - Колона абсорбційна» (другий рисунок третього розділу).

Цифровий матеріал, як правило, зводять до таблиць. Слово «Таблиця» розміщують ліворуч над таблицею.

Таблицю слід розміщувати безпосередньо після тексту, в якому вона згадується вперше, або на наступній сторінці. На всі таблиці мають бути посилання в тексті пояснювальної записки. Нумерують таблиці як і рисунки.

Дозволяється розміщувати таблицю вздовж довгої сторони аркуша.

Формули в тексті пояснювальної записки рекомендується набирати за допомогою вбудованого в Word редактора формул.

Формули наводять безпосередньо після тексту, у якому вони згадуються, посередині рядка з полями зверху та знизу не менше одного рядка.

Номер формули або рівняння складається з номера розділу і порядкового номера, розділених крапкою. Номер проставляється в дужках на рівні формули в кінці рядка. Пояснення символів та числових коефіцієнтів формул слід наводити безпосередньо під формулою, в тій самій послідовності, у якій вони подані у формулі. Перший рядок пояснення починають з абзацу словом «де» без двокрапки. Пояснення кожного символу необхідно починати з нового рядка. Посилання в тексті на джерела необхідно вказувати порядковим номером за переліком посилань, виділеним двома квадратними дужками.

Додатки потрібно розміщувати в порядку появи посилань на них у тексті. Кожен додаток має починатися з нової сторінки. Додатки позначають посередині рядка великими літерами (А, Б, В). Наприклад, «Додаток А». Далі, симетрично до тексту, друкується заголовок додатка.

Перелік використаних джерел розташовують відповідно порядку появи посилань в тексті або, при великій кількості джерел, – за алфавітом в такій послідовності: для книг (монографій, підручників, довідників і тому подібне) – прізвище і ініціали автора (авторів), назва книги, місце видання, рік випуску, том (при необхідності); для статті – прізвище і ініціали автора (авторів), назва статті, рік випуску, джерела видання (журналу), номер видання (журналу), сторінки, на яких розміщена стаття.

Оформляючи перелік, необхідно дотримуватися стандарту опису бібліографічних джерел.

Виклад змісту пояснювальної записки має бути коротким, чітким, таким, що унеможливило б суб'єктивне тлумачення. Термінологія і визначення мають бути єдиними і відповідати встановленим стандартам чи загальноприйнятими в науково-технічній літературі.

До складу графічних документів входять креслення загального вигляду, складальне креслення, креслення деталі.

Вони повинні бути виконані відповідно до стандартів, що діють, на креслярському папері формату А1 (594x841 мм), з рамками для основних і додаткових написів, олівцем чи комп'ютерним способом за допомогою креслярсько-графічних редакторів, що входять до складу відомих САПР.

Креслення загального вигляду визначає конструкцію виробу та взаємодію його основних складових частин і пояснює принцип роботи виробу.

Креслення загального вигляду повинно вміщувати: зображення виробу, повне (чи часткове) зображення конструкції, до якої цей виріб кріпиться; габаритні розміри – довжину, ширину і висоту; приєднувальні і монтажні розміри (розміри опорних поверхонь, діаметри і координати кріпильних отворів, відстані між осями складальних одиниць тощо); технічні вимоги до точності монтажу виробу (допустимі радіальні, осьові і кутові зміщення валів тощо); технічну характеристику виробу (навантаження і швидкості руху, потужності, що передаються тощо).

Складальне креслення містить зображення складальної одиниці і інші дані, потрібні для його виготовлення й контролю.

Складальні креслення повинні містити всі необхідні розміри, вказівки, що обумовлюють умови збірки, регулювання і випробування вузла, технічні умови, взаємно пов'язуючі вузли і частини, що переміщуються. Сусідні вузли на складальному кресленні показують тонкими лініями. Допускається неповне зображення цих вузлів і їх елементів. Обов'язковим є відображення крайніх положень рухомих частин.

ПРИКЛАД ВИКОНАННЯ МЕХАНІЧНОГО РОЗРАХУНКУ КОЛОНИ РЕКТИФІКАЦІЇ

1 Вибір розрахункових параметрів

Вибір розрахункових параметрів проводиться за ГОСТ 14249-89.

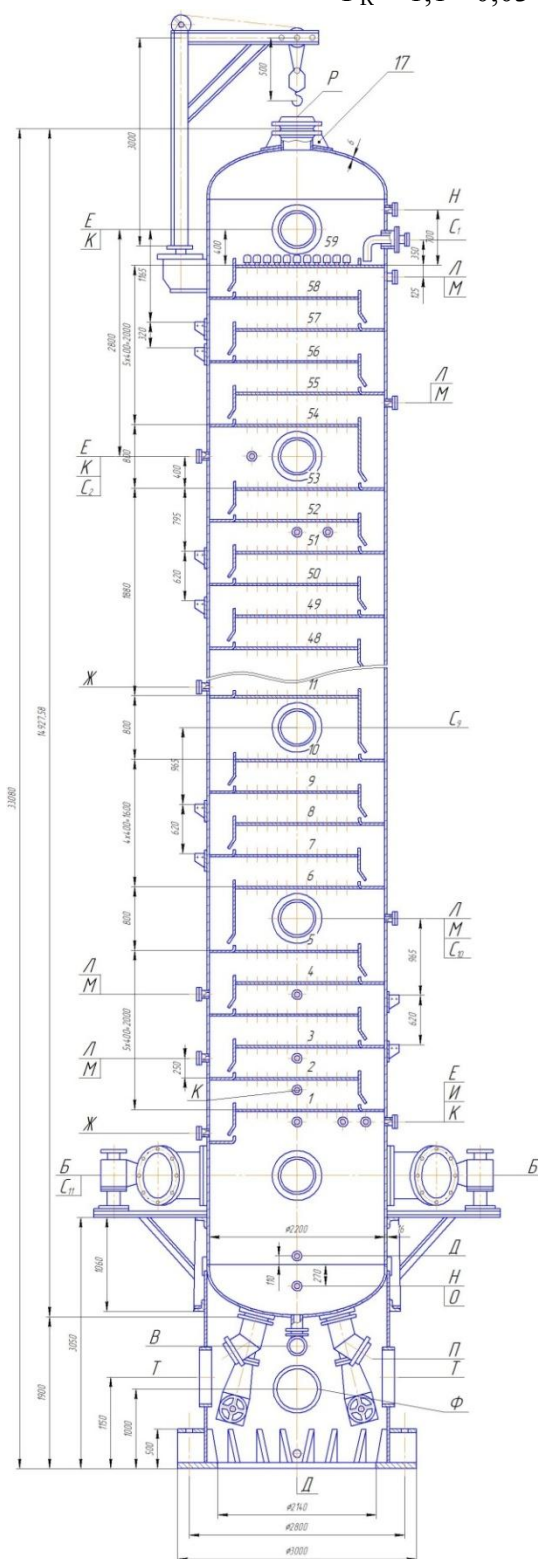
1.1 Розрахунковий тиск

Так, як на колоні встановлений попереджувальний клапан, то при розрахунку розрахункового тиску необхідно враховувати запізнення його спрацювання

$$P_R = 1,1 \cdot P_{роб.} \quad (1)$$

де $P_{роб.}$ – робочий тиск в колоні, МПа; $P_{роб.} = 0,03$ МПа

$$P_R = 1,1 \cdot 0,03 = 0,033 \text{ МПа}$$

Таблиця штуцерів

Поз.	Найменування	Кільк.	Тиск роб.	Тиск Ру
03.01			МПа	кг/см²
A	Вхід суміші	5	50	10
B	Вхід парів	2	400	10
B	Вихід трубопроводів	2	250	-
Г	Вхід флегми	1	100/150	10
Д	Вихід кубового залишку	2	50	10
Е	Відбір парів у паровиді фазі	12	10	10
Ж	Відбір парів у жидкій фазі з тарілки	11	10	10
И	Вихід перепаду тиску	2	15	10
К	Для термометру рітунного	13	25	10
Л	Для термометри	7	25	10
М	Для хроматографа	6	25	10
Н	Для рівнемеру	2	40	10
О	Отвір для вентиляції	3	30/60	-
П	Для циркуляції	2	250	-
Р	Вихід парів	1	400	10
С	Лек	11	500	10
Т	Вихід трубопроводів	2	100/100	-
Ф	Лаз	2	600	-

Технічна характеристика

1. Апарат призначений для очищення фінанс-актату від важких фракцій і отримання більш концентрованого розчину.
2. Робочий тиск МПа 0,03
3. Робоча температура, °С 140
4. Середовище склад

	ацетат	кислота	вінілацетат
токсичність	так	так	так
корозійність	так	так	так
вибухонебезпечність	так	так	так
пожежонебезпечність	так	так	так
5. Габарити апарату, мм			
діаметр	3000		
висота	33000		

Технічні вимоги

1. Виготовлення, випробування та приймання апарату проводити згідно з вимогами ГСТУ 3-17-191-2000 "Посудини та апарати сталеві зварні. Загальні технічні умови".
2. Зварювання проводити згідно з ГСТУ 3-020-2001 "Зварювання лопатями металевих матеріалів в хімічному та нафтохімічному машинобудуванні".
3. Зварні шви випробувати на стійкість до мікрокристалічної корозії за методом АМ ГСТУ 6032-89.
4. Зварні шви контролювати в обсязі 100% від всієї довжини швів.
5. Задієжити рівномірність зварних швів основному металу.
6. Додаток на корозію 0,1 см.
7. Дієсне розташування штуцерів дивись на виді А.
8. Апарат теплоізолювати.

Рис. 1. Колона ректифікації

1.2 Розрахункова температура

Так, як процес в колоні протікає при нормальних умовах, то розрахункова температура приймається рівною робочої

$$T_R = T_{\text{роб.}}, (2)$$

де $T_{\text{роб.}}$ – робоча температура в колоні, °C

$$T_{\text{роб.}} = 140 \text{ °C}, T_R = 140 \text{ °C}$$

1.3 Допустиме напруження матеріалу елементів колони при розрахунковій температурі

Матеріал елементів колони: Сталь 08X18H10T

Розрахункова температура $T = 140 \text{ °C}$, $[\sigma] = 120 \text{ МПа}$ [8]

1.4 Коефіцієнт міцності зварювального шва

Так як всі елементи колони виконані автоматичною зваркою з одного боку стиковим швом $\phi = 0,8$ [8].

1.5 Додаток на компенсацію корозії

Приймаємо додаток на компенсацію корозії для всіх елементів колони

$C = 1 \text{ мм}$

2 Розрахунок циліндричної обичайки корпусу, що навантажена внутрішнім тиском. Розрахунок проводиться за ГОСТ 14249-89

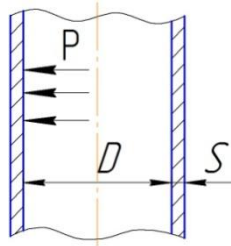

Рис. 2. Циліндрична обичайка корпусу

2.1 Розрахункова товщина стінки циліндричної обичайки корпусу

$$S_R = \frac{P_R \cdot D}{2[\sigma]\phi - P_R}, (3)$$

де P_R – розрахунковий внутрішній тиск, МПа; $P_R = 0,033 \text{ МПа}$

D – внутрішній діаметр циліндричної обичайки корпусу, мм;

$D = 2200 \text{ мм}$;

$[\sigma]$ – допустиме напруження матеріалу корпусу при розрахунковій температурі, МПа; $[\sigma] = 140 \text{ МПа}$;

ϕ – коефіцієнт міцності зварювального шва; $\phi = 0,8$.

$$S_R = \frac{0,033 \cdot 2200}{2 \cdot 140 \cdot 0,8 - 0,33} = 0,32 \text{ мм}$$

2.2 Потрібна товщина стінки циліндричної обичайки корпусу

$$S \geq S_R + c, (4)$$

де c – додаток на компенсацію корозії, мм; $c = 1 \text{ мм}$

$$S \geq 0,32 + 1 = 1,32 \text{ мм}$$

2.3 Виконавча товщина стінки циліндричної обичайки корпусу

Так, як колона працює при незначному тиску і має значну висоту, порядку 34 м, то необхідно враховувати не тільки її міцність, але і її стійкість, тому виконавчу товщину стінки приймаємо: $S = 6 \text{ мм}$ – за сортаментом

2.4 Допустимий внутрішній надлишковий тиск

$$[P] = \frac{2[\sigma]\phi \cdot (S - c)}{D + (S - c)} \geq P_R, (5.5)$$

$$[P] = \frac{2 \cdot 140 \cdot 0,8 \cdot (6 - 1)}{2200 + (6 - 1)} = 0,51 \text{ МПа},$$

$$[P] > P_R,$$

$$0,51 \text{ МПа} > 0,033 \text{ МПа}$$

Умова виконується.

3 Розрахунок еліптичних кришки та днища, що навантажені внутрішнім тиском. Розрахунок проводиться за ГОСТ 14249-89

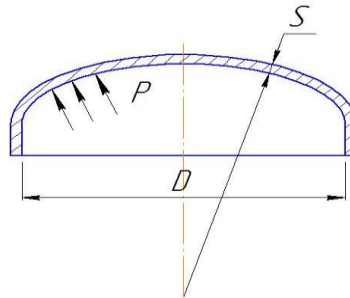

Рис. 3. Еліптичне днище

3.1 Розрахункова товщина еліптичних кришки та днища

$$S_R = \frac{P_R \cdot R}{2[\sigma] \phi - 0,5 P_R}, \quad (5.6)$$

де R – радіус кривизни у вершині еліптичного днища, мм

Для стандартних еліптичних днищ $R = D$; $R = 2200 \text{ мм}$

$$S_R = \frac{0,033 \cdot 2200}{2 \cdot 140 \cdot 0,8 - 0,5 \cdot 0,033} = 0,32 \text{ мм},$$

3.2 Необхідна товщина стінки еліптичних кришки та днища

$$S \geq S_R + c$$

$$S \geq 0,32 + 1 = 1,32 \text{ мм}$$

3.3 Виконавча товщина стінки еліптичних кришки та днища

Приймаємо виконавчу товщину стінки еліптичних кришки та днища рівну товщині стінки циліндричної обичайки корпусу $S = 6 \text{ мм}$ – за сортаментом

3.4 Допустимий внутрішній надлишковий тиск

$$[P] = \frac{2(S - c) \cdot \phi [\sigma]}{R + 0,5 \cdot (S - c)} \geq P_R, \quad (7)$$

$$[P] = \frac{2(6 - 1) \cdot 0,8 \cdot 140}{2200 + 0,5 \cdot (6 - 1)} = 0,5 \text{ МПа},$$

$$[P] > P_R$$

$$0,5 \text{ МПа} > 0,033 \text{ МПа} \text{ Умова виконується}$$

5.4 Розрахунок фланцевого з'єднання Ду 400; Ру 1,0 МПа

Розрахунок проводиться по ОСТ 26-373-78.

Для приєднання штуцера виходу парів підібрано стандартний фланець приварний встик з ущільнювальною поверхнею «шип-паз», матеріал прокладки – пароніт.

Фланець (I) – 400-10 ГОСТ 12832-87

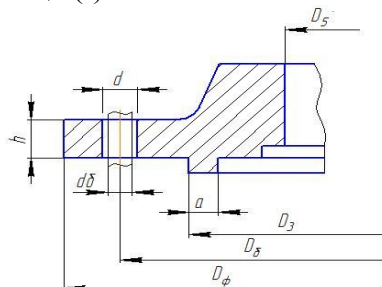

Рис. 4. Конструкція стандартного сталюго приварного встик фланця для труб та трубної арматури з «шипом»

Таблиця 1

Фланець для труб та трубної арматури сталевий приварений встик з «шипом»												
Р _у , МПа	Розміри, мм											Кількість отворів, Z
	D _y	D _ф	D _б	D ₁	D ₂	D ₄	D ₅	D ₆	H	h	d	
1.0	400	565	575	482	474	432	398	445	64	22	27	16

4.1 Навантаження, що діє на фланцеве з'єднання від внутрішнього тиску

$$Q_g = 0,785 D_{\text{сп}}^2 P_y, (8)$$

де $D_{\text{сп}}$ – середній діаметр прокладки, мм; $D_{\text{сп}} = D_2 - b$;

D_2 – зовнішній діаметр прокладки, мм; $D_2 = 474$ мм

b – ширина прокладки, мм; $b = 12$ мм [5]

$$D_{\text{сп}} = 474 - 12 = 462 \text{ мм}$$

P_y – умовний тиск, МПа; $P_y = 1$ МПа

$$Q_g = 0,785 \cdot 462^2 \cdot 1 = 167553,54 \text{ Н}$$

4.2 Реакція прокладки

$$R_{\text{п}} = 2\pi D_{\text{сп}} \cdot b_0 \cdot m \cdot P_y, (9)$$

де b_0 – розрахункова ширина прокладки, мм; при $b \leq 15$ мм

$$b_0 = 0,5b$$

$$b_0 = 0,5 \cdot 12 = 6 \text{ мм}$$

m – прокладочний коефіцієнт; $m = 2,5$ [5]

$$R_{\text{п}} = 2 \cdot 3,14 \cdot 474 \cdot 6 \cdot 2,5 \cdot 1 = 44630,8 \text{ Н}$$

4.3 Болтове навантаження

4.3.1 В умовах монтажу

$$P_{b1} = \max \left\{ \frac{\alpha Q_g + R_{\text{п}}}{\pi D_{\text{сп}} \cdot b_0 q} \right\}, (10)$$

де α – коефіцієнт жорсткості фланцевого з'єднання; $\alpha = 1,1$ [5]

q – питомий тиск на прокладку, МПа; $q = 20$ МПа [5]

$$P_{b1} = \max \left\{ \frac{1,1 \cdot 167553,54 + 44630,8}{3,14 \cdot 462 \cdot 6 \cdot 20} \right\}$$

$$P_{b1} = \max \left\{ \frac{228959,69}{174081,6} \right\}$$

З двох значень P_{b1} вибираємо більше $P_{b1} = 228959,69$ Н

4.3.2 В робочих умовах

$$P_{b2} = P_{b1} + (1 - \alpha)Q_g$$

$$P_{b2} = 228959,69 + (1 - 1,1) \cdot 167553,54 = 212204,34 \text{ Н}$$

4.4 Умови міцності болтів

4.4.1 В умовах монтажу

$$\sigma_6^{20} = \frac{P_{b1}}{Z_b \cdot f_6} \leq [\sigma]_6^{20}, (11)$$

де Z – кількість болтів, шт.; $Z = 16$ шт

f_6 – площа поперечного розрізу болта, мм².

для болта М24 $f_6 = 340$ мм² [5]

$[\sigma]_6^{20}$ – допускається напруження болта при 20°C, МПа;

Матеріал болта – Сталь 35Х $[\sigma]_6^{20} = 230$ МПа [5]

$$\sigma_6^{20} = \frac{228959,69}{16 \cdot 340} = 42,09 \text{ МПа}$$

$$\sigma_6^{20} < [\sigma]_6^{20}$$

42,09 МПа < 230 МПа Умова виконується

4.4.2 В робочих умовах

$$\sigma_6^t = \frac{P_{\sigma 2}}{Z_{\sigma} \cdot f_{\sigma}} \leq [\sigma]_6^t, \quad (12)$$

де $[\sigma]_6^t$ – допускаємо напруження матеріалу болта при розрахунковій температурі, МПа;
 $t_6 = 0,96 t$,

t – розрахункова температура в колоні, °C; $t = 140$ °C

$$t_6 = 0,96 \cdot 140 = 134,4$$

$$[\sigma]_6^t = 225 \text{ МПа}$$

$$\sigma_6^t = \frac{212204,34}{16 \cdot 340} = 39,01 \text{ МПа}$$

$$\sigma_6^t < [\sigma]_6^t$$

39,01 < 225 МПа Умова виконується

4.5 Перевірка міцності прокладки

$$q = \frac{P_{\sigma 1}}{\pi \cdot D_{cn} \cdot b_0} \leq [q], \quad (13)$$

де $[q]$ – допустимий питомий тиск на прокладку, МПа; $[q] = 130$ МПа [5]

$$q = \frac{228959,69}{3,14 \cdot 474 \cdot 6} = 25,64$$

$$q < [q]$$

25,64 МПа < 130 МПа Умова виконується

5 Механічний розрахунок сітчастої тарілки проводиться по [6]

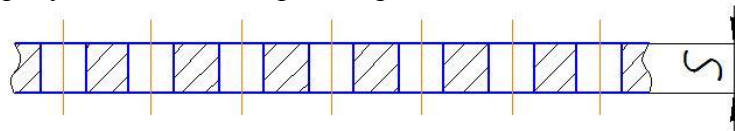

Рис. 5. Тарілка сітчаста

5.1 Площа тарілки

$$F = \frac{\pi D^2}{4}, \quad (14)$$

де D – внутрішній діаметр колони, мм; $D = 2200$ мм = 2,2 м

$$F = \frac{3,14 \cdot 2,2^2}{4} = 3,79 \text{ м}^2$$

Сумарна площа всіх отворів на тарілці складає 80-85% площі диску тарілки, приймаємо 85%

5.2 Площа всіх отворів

$$F_1 = 0,85 \cdot F, \quad (15)$$

$$F_1 = 0,85 \cdot 3,7 = 3,22 \text{ м}^2$$

5.3 Вага диска тарілки

$$G_g = (F - F_1) \cdot S \gamma, \quad (16)$$

де S_g – товщина диска тарілки, м; $S_g = 0,01$ м ÷ 0,015 м,

Приймаємо $S_g = 0,012$ м;

γ – питома вага сталі, МПа / м; $\gamma = 0,078$ МПа / м [6]

$$G_g = (3,79 - 3,22) \cdot 0,012 \cdot 0,078 = 0,00053 \text{ Мн}$$

5.4 Вага тарілки $G_t = G_g = 0,00053$ Н

Висота шару рідини на тарілці 80 мм

5.5 Вага рідини $G_p = 0,01 \cdot 0,08 \cdot F$,

$$G_p = 0,01 \cdot 0,08 \cdot 3,79 = 0,003 \text{ МН}$$

5.6 Загальне навантаження на тарілку

$$G = G_t + G_b$$

$$G = 0,00053 + 0,003 = 0,00353 \text{ МН}$$

5.7 Товщина диска тарілки

5.7.1 Розрахункова товщина диска тарілки

$$S_R = D \sqrt{\frac{5}{16} \cdot \frac{P}{[\sigma]}}, \quad (17)$$

де P – рівномірно розподілене навантаження на диск тарілки, МПа

$$P = \frac{4G}{\pi D^2}$$

$$P = \frac{4 \cdot 0,00353}{3,14 \cdot 2,2^2} = 0,00093 \text{ МПа}$$

$[\sigma]$ – допустиме напруження на вигін, МПа; $[\sigma] = 120 \text{ МПа}$ [6]

$$S_R = 2,2 \sqrt{\frac{5}{16} \cdot \frac{0,00093}{120}} = 0,003 \text{ м}$$

5.7.2 Виконавча товщина диску тарілки $S = 0,005 \text{ мм}$ – за сортаментом

5.8 Максимальний прогин у центрі тарілки

$$y = \frac{0,043 \cdot p D^4}{E(S - c)} < \frac{1}{2000} D,$$

де E – модуль поздовжньої пружності, МПа; $E = 2,2 \cdot 10^5 \text{ МПа}$

$$y = \frac{0,043 \cdot 0,00093 \cdot 2,2^4}{2,2 \cdot 10^5 (0,005 - 0,001)} < 0,0011$$

$$y = 1,06 \cdot 10^{-5} < 0,0011 \text{ м}$$

що значно менше допустимого.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Альперт Л.З. Основы проектирования химических установок. – М.: Высшая школа, 1989.
2. Генкин А.Э. Оборудование химических заводов. – М.: Высшая школа, 1986.
3. Ермаков В.И. Шейк В.С. Технология ремонта химического оборудования. – Л.: Химия, 1977.
4. Криворот А.С. Конструкция и основы проектирования машин и аппаратов химической промышленности. – М.: Машиностроение, 1976.
5. Лашинский А.А. Конструирование сварных химических аппаратов. Справочник. – Л.: Машиностроение, 1981.
6. Фарамазов С.А. Оборудование нефтеперерабатывающих заводов и его эксплуатация. – М.: Химия, 1984.
7. ГОСТ 14249-89. Сосуды и аппараты. Нормы и методы расчета на прочность.
8. ДСТУ 3008-95. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення.
9. ОСТ 26-373-78. Сосуды и аппараты. Нормы и методы расчета на прочность фланцевых соединений.

УДК 641.12

*Анжеліка Медведєва, Ірина Антонюк, Олена Третяк
(Київ)*

ТЕХНОЛОГІЯ БОРОШНЯНИХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ, ЗБАГАЧЕНИХ ПРОТЕЇНАМИ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

Стаття присвячена розробці технології борошняних кондитерських виробів з використанням протеїнового збагачувача рослинного походження – соєвої пасту. Встановлено, що введення соєвої пасту до рецептури вищеназваної групи виробів, дозволяє одержати високоякісну готову продукцію, збагачену протеїнами рослинного походження.

Ключові слова: соєва паста, протеїни, борошняні кондитерські вироби, бісквітний напівфабрикат, печиво пісочне, кекси.

The article is devoted to the development of technology of flour confectionery products using a protein enrichment plant of plant origin - soy paste. It has been established that the introduction of soy paste into the formulation of the aforementioned group of products allows to receive high-quality finished products enriched with proteins of plant origin.

Key words: soya paste, proteins, flour confectionery, biscuit semi-finished product, sand biscuits, muffins.

Один з аспектів втілення принципу єдності організму з навколишнім середовищем – найбільш повне задоволення потреби людини в харчових речовинах. При цьому важливе значення для життєдіяльності організму і формування його стійкості до впливу зовнішнього середовища мають харчові білки. Білок в організмі не можливо замінити іншими харчовими речовинами, а повноцінний синтез білкової молекули може здійснюватися тільки при належності «незамінного компонента» розщеплення білку.

Білки людина споживає з різними продуктами, у тому числі з борошнряними кондитерськими виробами, котрі користуються великою популярністю. Сьогодні на Україні обсяг їх виробництва, якість і асортимент значно поступаються світовому рівневі. Вітчизняні продукти повинні мати добрі органолептичні показники, високу харчову і біологічну цінність. Ці якості можуть бути отримані у випадках, коли при виробництві використовується сировина, яка сама має покращену харчову і біологічну цінність. Для борошняних кондитерських виробів такою сировиною є паста із соєвих бобів.

Актуальність проведення даної роботи визначається необхідністю збільшення ресурсів рослинних протеїнів, створення нових продуктів харчування високої біологічної цінності і поживності, низької собівартості.

Білки борошняних кондитерських виробів не відрізняються великою харчовою цінністю, бо борошняні кондитерські вироби з традиційними видами сировини недостатньо збалансовані за амінокислотним складом [1]. Дефіцит білка в раціоні посилює токсичний ефект багатьох хімічних сполучень, радіонуклідів, афлатоксинів, що обумовлено різкими змінами у функціонуванні різних ферментних систем клітини, призводить до значних порушень в діяльності печінки, ендокринних залоз, кровотворній системі. Згідно з даними ФАО/ВОЗ, в світі недоїдає біля 500 мільйонів людей, в тому числі 100 мільйонів дітей страждають помірними та тяжкими формами білково-калорійної нестачі.

Енергетичну цінність деяких борошняних кондитерських виробів підвищує жир (до 20% сухої речовини), який поліпшує смак і засвоювання виробу. Поліненасичені жирні кислоти, які містяться у жирах, і деякі вітаміни (А, Д, Е) підвищують біологічну цінність виробів. Незамінні поліненасичені жирні кислоти виступають в якості попередників або елементів ліпідних структур клітин. Крім того, вони служать вихідним матеріалом для синтезу в

організмі циклічних перекисей арахідонової кислоти, які регулюють всі процеси діяльності на клітинному рівні [2].

Борошняні кондитерські вироби можна розглядати як джерело цукрози та поліненасичених жирних кислот, але їх не можна віднести до постачальників протеїнів.

Із дешевих протеїнів рослинного походження найбільшу біологічну цінність (амінокислотний склад) мають білки бобових: сої, і в меншому ступені гороху. Цікаво, що біологічна цінність білків сої підвищується при тепловій денатурації. Однією з причин позитивної дії прогріву на засвоювання білків сої є інактивація інгібітору трипсину, який в ній міститься і який перешкоджає процесам травлення.

У технологічних розробках по створенню борошняних кондитерських виробів з підвищеною біологічною цінністю застосовують шлях заміни харчових речовин з меншою біологічною цінністю на речовини з більшою біологічною цінністю. Нова технологія при цьому повинна забезпечувати високі споживчі властивості кінцевих продуктів.

Соеві боби займають гідне місце в раціоні харчування сучасних людей – це джерело цінних і потрібних організму корисних речовин. Найкорисніша якість сої – це підвищений вміст повноцінного білку, що дозволяє замінювати соєвими продуктами м'ясо, молоко і масло. Завдяки високому вмісту вітамінів В і Е, соя є відмінним антиоксидантом. Соеві боби багаті фосфоліпідами (що очищають жовчовивідні протоки), жирними кислотами, ізофлавонами (що перешкоджають утворенню онкології), Токоферолом (що уповільнює старіння і що підвищує імунітет). Соя практично не містить вуглеводи, близько 10% її складу – це розчинні цукри (фруктоза, глюкоза і сахароза), крохмаль і пектини. Окрім цього соєві боби є багатими на макро- і мікроелементи та вітаміни. Це вітаміни групи В, Е і Д, а також β -каротин, з мікроелементів в сої міститься – бор, залізо, марганець, нікель, алюміній, мідь, кобальт, йод і молібден. З макроелементів – сірка, кальцій, калій, фосфор, кремній, магній, і натрій [арго].

В соєвих бобах і соєвих продуктах, містяться молекули ліпідів, які носять назву сфінгадієни. Саме вони і є основною речовиною, яка допомагає запобігти розвитку раку легенів, раку молочної залози, раку товстої кишки та іншим формам цієї смертельної хвороби [3].

В Інституті технічної теплофізики НАН України розроблена безвідходна технологія вітчизняного соєвого продукту – «Пасти соєвої», яка зберігає весь унікальний комплекс найважливіших поживних речовин сої [4].

Фізико – хімічні показники «Пасти соєвої»: вологість – 60 %, білок – 18-22%, жир – 5-7%, вуглеводи – 5-7 %, клітковина – 3-4 %, енергетична цінність – 143,0 ккал.

Розроблена технологія забезпечує, з одного боку, інактивацію антипоживних і токсичних компонентів сої, а з другого боку, дозволяє одержати однорідний, пастоподібний продукт високої біологічної та харчової цінності за рахунок наявності: легкозасвоюваного рослинного білку, збалансованого за всіма незамінними амінокислотами; поліненасичених жирних кислот, таких як лінолева та ліноленова, а також лецитину; мікро- та макроелементів, особливо Калію, Кальцію, Магнію, двухвалентного Феруму, що легко засвоюється організмом; вітамінів Е, В₁, В₂, В₆; харчових волокон. Паста не містить холестерину, при цьому має унікальну властивість нормалізувати рівень холестерину в організмі.

За фізико-хімічними, функціональними і органолептичними показниками соєва паста може використовуватись в різних галузях харчової, м'ясо-молочної, хлібопекарської промисловості і в закладах ресторанного господарства для оздоровчого та лікувально-профілактичного харчування. Паста може бути використана в м'ясних, рибних, молочних, хлібобулочних, борошняних кондитерських виробках шляхом заміни до 50% м'яса, риби, сиру, вершкового масла, маргарину, яєць.

Затверджена нормативна документація на виробництво «Пасти соєвої», одержані гігієнічні висновки державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

За результатами постановочних дослідів встановлено оптимальний вміст соєвої пасти в рецептурах борошняних кондитерських виробів: для бісквітного напівфабрикату – 25% до маси борошна, для печива пісочного – 70 та 106%, для кексів – 104%.

На підставі оптимізації технологічних параметрів виробництва борошняних кондитерських виробів з соєвою пастою науково обґрунтовані технології, які забезпечують отримання виробів, збагачених рослинними протеїнами. Вміст білку у випеченому бісквітному напівфабрикаті збільшився на 24%, у пісочному печиві – на 15-16%, кексах – на 12,5%.

З'ясовано, що розроблені борошняні кондитерські вироби мають ефективність перетравлення майже на 3 % вищу, ніж у контрольних зразків.

Розроблені борошняні кондитерські вироби, збагачені протеїнами білку рослинного походження, впроваджені у закладах ресторанного господарства і отримали високі результати дегустаційної комісії; можуть рекомендуватися різним верствам населення, а також у раціонах дієтичного і лікувально-профілактичного харчування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Сирохман И.В. Кондитерські вироби із нетрадиційної сировини / И.В. Сирохман. – К.: Техніка, 1987. – 187 с.
2. Ловачев М.Н., Язева Л.И. Пищевая ценность модифицированных жиров / М.Н. Ловачев, Л.И. Язева /Масло-жировая промышленность. – 1982. – №9. – С.34-38.
3. Здорове харчування. Соєві боби. Режим доступу: <https://euromd.com.ua/21-zdorove-zhittya/138-krasa-i-sport/33-zdorovoe-pitanie/post-4597-soevi-bobi-i-soevi-produkti-proti-raku/>
4. Інститут технічної теплофізики Національної академії наук України. Безвідходна технологія виробництва пасти соєвої [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ittf.kiev.ua/naukovi-pidrozdi/teplomasoobminu-v-dispersnix-sistemax-tds/laboratoriya-teplomasoobminu-v-bagatokomponentnix-dispersnix-sistemax-viddilu-teplomasoobminu-v-dispersnix-sistemax-tds/komercijni-propozicii%D1%97-laboratori%D1%97-tds/>

УДК 621.7.092

Олександр Сидоренко
(Полтава)

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПОВЕРХНЕВОГО ШАРУ НА ТРИБОТЕХНІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МАТЕРІАЛІВ

У даній статті проведені теоретичні дослідження впливу властивостей поверхневого шару на триботехнічні характеристики матеріалів. Показано вплив оксидної плівки на процес припрацювання деталей. Обґрунтовано застосування покриття на основі міді.

Ключові слова: *поверхневий шар, деформація, тертя, структурування, мікротріщини, аморфізація.*

In this article theoretical studies of the influence of the properties of the surface layer on the tribotechnical characteristics of materials have been carried out. The influence of oxide film on the process of working parts is shown. The use of copper-based coating is grounded.

Key words: *surface layer, deformation, friction, structuring, microcracks, amorphization.*

Під поняттям «поверхневий шар» в триботехніці розуміють зовнішній шар предмету, утворений в результаті впливу фізичних або хімічних процесів, який якісно чи кількісно відрізняється від матеріалу сердечника [1, с. 85].

Найбільш важливе значення на формування поверхневого шару має процес припрацювання.

Процес припрацювання тертьових поверхонь можна розглядати з позиції аналізу затрат роботи на тертя. З моменту початку припрацювання розвиваються великі пластичні напруження в приповерхневих шарах, що викликають зміни в мікроструктурі та підсилення кристалографічної текстури. Цей процес має дисипативний характер, що призводить до підвищення температури, а остання, в свою чергу, впливає на механічні властивості та подальший розвиток деформації. В результаті цих процесів формується поверхневий шар, що модифікується або видаляється в період припрацювання. Саме поверхневий шар визначає механізм контактної взаємодії та рівень руйнування при терті.

Стан поверхневого шару можна описати комплектом параметрів, значення яких залежать від властивостей матеріалу та умов утворення шару. Стан поверхневого шару S_{ww} можна описати за допомогою вектору параметрів стану поверхні S_p і вектору параметрів стану приповерхневих зон S_{sp} [2, с. 25]:

$$S_{ww} = \langle S_p, S_{sp} \rangle. \quad (1)$$

До параметрів, що характеризують стан поверхні відносяться: шорсткість R_a , R_z , хвилястість f , геометрична структура поверхні R_s , профіль поверхні R_p , поверхнева і лінійна несуча частина N_p і N_l .

$$S_p = \langle R_a, R_z, f, R_s, R_p, N_p, N_l \rangle. \quad (2)$$

Стан приповерхневої зони визначається наступними параметрами: початкове напруження σ , твердість H , структура матеріалу ST , ділення кристалітів F_k , текстура кристалітів T , хімічний склад C , енергетичний стан поверхні E_p , дефекти матеріалу W , товщина поверхневого шару h та градієнт зміни параметрів приповерхневих зон G .

$$S_{sp} = \langle \sigma, H, ST, F_k, T, C, E_p, W, h, G \rangle. \quad (3)$$

Стан поверхневого шару є кількісною комбінацією властивостей, що характеризує стан поверхні приповерхневих зон.

За даними різних джерел при звичайному технічному очищенню гасом чи бензином залишається шар жирів в 1-5 мкм, при дуже ретельному очищенні 0,01-0,1 мкм, тобто шар в 10-100 молекул.

Товщина найбільш тонкого шару адсорбованих жирів відповідає товщині однієї молекули жирної кислоти, яка дорівнює 0,002-0,004 мкм (2-4 нм).

Товщина адсорбованих водяних парів складає 50-1000 молекулярних шарів. Навіть при нагріванні до температури червоного загартування зберігається водяна плівка товщиною в один молекулярний шар.

Поверхні твердих тіл в значній мірі адсорбують також гази. Особливо міцні зв'язки дає хімічна адсорбція, при якій товщина шару газів складає 10^{-6} - 10^{-7} мм.

Зазвичай загальна товщина зовнішньої плівки складає в залізі 1,5-2,5 нм і до 5 нм; в сталі 1-2 нм; в цинку – 0,5-0,6 нм; в алюмінію – 10-15 нм.

Природні оксидні плівки, що присутні на більшості витриманих на повітрі металів, мають незначну товщину. Їх вплив на тертя різний в залежності від природи металу і оксиду, а також їх механічних властивостей. Якщо оксид дещо твердіший за основний металу (у випадку алюмінію), то його захисна властивість дуже мала, і він може зруйнуватися навіть при незначному навантаженні. При однаковій твердості оксиду і металу (у випадку міді) вони можуть деформуватися разом і захисна оксидна плівка може залишатися незруйнованою.

При підвищенні навантаження контактний опір в процесі ковзання типового металу, покритого тонкою оксидною плівкою, змінюється наступним чином:

1) при незначному навантаженні відсутній металевий контакт і опір залишається дуже високим;

2) при підвищенні навантаження оксид періодично руйнується, і контактний опір коливається в широких межах, хоча його мінімальні значення достатньо постійні;

3) оксидна плівка руйнується повністю при подальшому зростанні навантаження; при цьому контактний опір достатньо малий.

Фактор, що визначає здатність оксиду витримувати навантаження, носить механічний характер. Якщо оксид твердий і крихкий, а основний метал м'який і в'язкий, то оксид буде легко руйнуватися і металевий контакт буде відбуватись при найменших навантаженнях. Прикладом такого руйнування є олово і в меншій мірі свинець та алюміній.

Якщо метал і оксид мають однакові властивості, то при усіх навантаженнях аж до дуже високих оксид буде деформуватися разом з металом не руйнуючись повністю. Підвищення шорсткості поверхні полегшує механічне руйнування оксиду.

Процес тертя є складною сукупністю взаємодії багатьох факторів, при цьому суттєва роль належить процесу пластичної деформації. В роботі показано, що в найтонших поверхневих шарах товщиною 10-100 нм відбувається інтенсивна і направлена пластична деформація – текстурування. Роль текстурування в процесі тертя показана в роботі [2, с. 27] на прикладі міді. В полікристалі з хаотичним розподілом кристалів коефіцієнт тертя при малих навантаженнях помітно більший, чим при монокристалі. При високих навантаженнях як моно-, так і полікристалічна мідь має схожі по характеру поверхні взаємодії завдяки високому текстуруванню матеріалу.

В результаті багатократного впливу відбувається аморфізація поверхневих шарів металу. Формування дислокаційної структури в поверхневих шарах при терті досліджені в роботі [3, с. 154]. Структура тонких поверхневих шарів характеризується значною щільністю дислокацій уже при малій степені деформації. При ковзанні в поверхневому шарі досягаються значення щільності дислокацій на один-два порядку вище, чим при відомих видах напруженого стану для тієї ж степені залишкової деформації. Будучи термодинамічно несталим дефектом (завдяки надлишкової вільної енергії), дислокації прагнуть вийти на поверхню (взаємодія з вільною поверхнею кристалу). Взаємодія дислокацій з вільною поверхнею відбувається наступним чином. З наближенням дислокацій до вільної поверхні, її енергія деформації зменшується, так як поверхня дає вихід полю дислокацій і виникає сила, що виштовхує дислокації на поверхню. При ковзанні дислокації накопичуються на деякій відстані від поверхні, що призводить до утворення мікропорожнин в шарі з підвищеною щільністю дислокацій (в приповерхневому шарі). З часом мікропорожнини групуються, що призводить до утворення тріщин, паралельних поверхні зношування; коли тріщини досягають критичної довжини, матеріал між тріщиною і поверхнею відшаровується.

Одним з факторів, що перешкоджає вільному виходу дислокацій на поверхню, є наявність на ній металевої плівки. Зі збільшенням модуля пружності тонких плівок зростає опір виходу дислокацій.

На важливу роль пластичної деформації в зародженні втомлюваних мікротріщин на тертьових поверхнях при їх припрацюванні вказано в роботі [3, с. 156]. Навіть при високому класі чистоти поверхні (наприклад, у підшипників кочення) найменші мікровиступи шорсткості випробовують в умовах впливу дуже високих питомих навантажень через дуже малі площі фактичного фрикційного контакту. Подібне спостерігається при малих навантаженнях, що призводить до локальної пластичної деформації, яка може викликати зародження втомлюваної мікротріщини. Наявність на тертьових поверхнях тонкої плівки на думку авторів повинна знижувати пружнодинамічну деформацію поверхонь в умовах гідродинамічного мащення, запобігати утворенню високих питомих навантажень на окремі мікровиступи шорсткостей, оскільки такі мікровиступи повинні перекриватися утвореною плівкою. При цьому усувається пластична деформація і запобігається утворення втомлюваних мікротріщин.

На основі вищевказаного можна зробити висновок, що наявність на поверхні деталі тонкої металевої плівки сприятливо впливає на триботехнічні характеристики матеріалів.

При цьому твердість металу та його оксиду повинна бути приблизно однакова, метал повинен бути пластичним і відносно недорогим. Усім цим умовам відповідає покриття на основі міді.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Рыбакова Л.М. Структура и износостойкость металла / Л.М. Рыбакова, Л.И. Куксенова. – М.: Машиностроение, 1992. – 217 с.
2. Bezjazychnyi V.F. The influence of surface layer quality on the performance characteristics of machine parts under machining / V.F. Bezjazychnyi, M. Szczerek // Tribologia. – Radom, Poland, 2017. – Vol. 1. – P. 23-29.
3. Аулін В. В. Вплив властивостей компонентів КМ (КП) на напружено-деформований стан і триботехнічні характеристики деталей СГТ / В.В. Аулін, О.В. Кузик, В.І. Носуленко // Конструювання, виробництво та експлуатація сільськогосподарських машин: загальнодерж. міжвід. наук.-техн. зб. – Кіровоград: КНТУ, 2015. – Вип. 45, Ч. 1. – С. 150-160.

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

УДК 331.45:69](075.8)

Олена Глєбова, Любов Сергєєва, Олександр Вальченко
(Київ)

ЗАСТОСУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ЯПОНІЇ

Навчання працівників безпечної та ефективної праці – одна з головних заповідей японського керівника. У Японії систематично проводять конкурс оригінальних ідей та винаходів, упровадження яких запобігає виникненню нещасних випадків. Основний упор у японській системі охорони й гігієни праці зроблений на роботодавця. Японські роботодавці, що здійснюють заходи щодо запобігання виробничого травматизму, стимулюються державою, що, у свою чергу здійснює найсуворіший контроль і нагляд за їхньою діяльністю в цій сфері.

Ключові слова: японські роботодавці, найсуворіший контроль, ефективна праця, запобігання нещасним випадкам.

Японія досягла небувалих успіхів не тільки у технічному прогресі, а й у профілактиці виробничого травматизму.

Зацікавленість керівників підприємств у дотриманні вимог безпеки праці пояснюється не тільки культурою, традиціями, а й реакцією оточуючого світу на нещасний випадок з тяжкими наслідками на виробництві, адже фірма певною мірою «втрачає обличчя». Газетні повідомлення про нещасні випадки подаються як сенсація і підривають престиж фірми в очах громадськості в результаті чого падає попит на її вироби. Керівництво ж «зганяє» свою образу на конкретних винуватцях з числа інженерного персоналу.

Кожний нещасний випадок розглядається як невдача, незадовільне виконання своїх трудових обов'язків та недоброзичливий акт по відношенню до фірми, тому кожний керівник вважає себе відповідальним за порушення підлеглого йому працівника. Жодний президент японської фірми не дозволяє перекувати себе в тому, що нещасний випадок знаходиться поза колом відповідальності керівника.

До того ж керівник підприємства, де стався найбільший нещасний випадок, зобов'язаний ставити на свій робочий стіл червоний прапорець, як знак свого неуспіху. Набагато приємніше, та й для кар'єри корисніше, ставити зелений прапорець, який дається керівнику підприємства з найкращими показниками з техніки безпеки. Високий рівень травматизму серед підлеглих працівників для інженера є суттєвою перешкодою для його подальшого просування по службовим сходинкам. На нього дивляться так, ніби він особисто заподіяв шкоду фірмі. Недалекоглядний керівник має однозначно менше шансів на підвищення, ніж той, що діє обачливо, оберігаючи підприємство від зайвих ризиків.

В Японії на будь-якому підприємстві кожний інженер зупинить відвідувача і ввічливо пояснить йому, що потрібно застібувати ремінець свого захисного шолома. Кожний майстер зробить зауваження працівникові, щоб той вийняв руки з кишені, коли йде по сходах. Жоден інженер не пройде байдуже повз працівника, який переходить через рейки всупереч правилам безпеки, що не залишає без уваги будь-яку недбалість з точки зору техніки безпеки. Порушення працівником правил техніки безпеки розглядається як неслухняність чи відмова від роботи. Таке почуття колективної відповідальності виховується з дитинства. У кожному дитячому садку діти одягнені в однакові куртки, панамки та неодмінно з емблемою цього дитячого садка, а усі середні школи, вищі навчальні заклади мають свій прапор. Таке виховання дає свої плоди. Настає час, коли приступають до служби вчорашні учні, студенти і вони дають клятву вірності новій групі (колективу) до якої щойно зараховані.

П'ять разів на тиждень, крім суботи та неділі, японські робітники, інженери, службовці починають робочий день з фізичної зарядки та співу гімну і це нікому не здається кумедним або формальним, бо виконуючи гімн, декламуючи заповіді, працівники забувають про свої негаразди, налаштовуються на продуктивну і безпечну працю, готують себе до неї. Цьому сприяє спокійна, невимушена атмосфера на підприємстві.

Керівники вимагають від працівників повної віддачі для досягнення мети підприємства. Зовні це підкреслюється єдиною уніформою, які носять усі, від директора до прибиральниці, чим виховується прагнення разом працювати на благо фірми, що в свою чергу накладає відбиток і на стиль керівництва.

Всі члени колективу, усвідомлюють важливість дотримання вимог техніки безпеки. Більшість із них вважають неприйнятним, що сторонні особи, навіть якщо перевіряє представник органу нагляду за охороною праці, можуть втручатися в ці питання і навіть знайти в їхній роботі помилки. Невиконання приписів щодо попередження нещасних випадків в Японії розглядається як гріх. І це веде до відчутних наслідків для відповідних керівників.

Питання безпеки праці є важливим для японських підприємців і з економічної точки зору. Страхові органи вимагають від фірми відшкодування всіх витрат, що виникли у неї в зв'язку з нещасним випадком. Фірми вважають за краще не доводити до судового процесу і пропонують потерпілим чи родичам загиблих грошову компенсацію. Як правило, 100% компенсації, що сплачуються страховими органами, видається у вигляді «суми співчуття». Це може становити 40-50 тисяч доларів. Для фірм, особливо малих це є дуже відчутним збитком.

Важкий тягар витрат, пов'язаних з нещасним випадком, змушує підприємців посилювати профілактичну роботу.

Так, на одному з автомобільних заводів після нещасного випадка на металообробному верстаті було витрачено 1500 годин для з'ясування причин цього випадка. Щоб знайти слабе місце, було проведено аналіз всього технологічного процесу. З'ясувалося, що причиною випадка став невірно розроблений застережливий захід, дотримання якого вимагають від певного робітника. Тому, інженери розробили нову технологічну програму, яка виключалась при виявленні неправильної дії людини, та допомагала уникнути нещасного випадка. Далі всі 1500 робітників, які постійно чи періодично працюють на цьому верстаті, були навчені нового методу роботи. На перенавчання та тренування було витрачено 10 000 годин. Потім впродовж 3 місяців керівники всіх рівнів контролювали, щоб нового метода дотримувалися всі робітники.

Взагалі, навчання працівників безпечній та ефективній праці – одна з основних заповідей керівника. При зарахуванні на роботу проводиться загальний інструктаж щодо безпеки праці на виробництві. Далі настанови на робочому місці дає майстер. Він зобов'язаний добитись аби безпечний метод роботи увійшов у повсякденність нового робітника. Послідовне поглиблення навчання та наступний суворий нагляд сприймаються як належне. У дотриманні вимог безпеки велика роль відводиться матеріальній зацікавленості працюючих.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Геврик Є. Охорона праці: Навч. посібник / Є.О. Геврик. – К.: Ельга: Ніка-Центр, 2003.
2. Катренко Л. Охорона праці: Навч. посібник / Любов Катренко, Ігор Пістун, Юрій Кіт. – 2-ге вид., стер. – Суми: Університетська книга, 2007. – 495 с.

Олена Садовська
(Графське)

АНАЛІЗ ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ І ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ НА ВИРОБНИЦТВІ

У статті розглянуто аналіз нещасних випадків, професійних захворювань на виробництві. Запропановано заходи щодо їх усунення.

Ключові слова: охорона праці, безпека праці, безпека виробничого обладнання, гігієна праці, фізіологія праці, виробнича санітарія, професійні захворювання.

Пріоритет життя і здоров'я працівників щодо результатів виробничої діяльності в галузі охорони праці. У зв'язку з цим актуальною стає думка про необхідність формування культури забезпечення безпеки праці на етапах проектування, виготовлення й експлуатації продукції, про створення технологій із внутрішньо властивою безпекою.

Охорона праці спрямована на створення безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням. Вона базується на ряді принципів, основними з яких є пріоритет життя і здоров'я працівників, повна відповідальність роботодавця за створення безпечних та належних умов праці, підвищення рівня безпеки, комплексне розв'язання завдань з охорони праці, соціальний захист працівників, повне відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Одним з резервів підвищення ефективності виробництва є вдосконалення методів забезпечення безпеки праці, тому що травматизм визначає істотну частину непродуктивних втрат робочого часу, а боротьба з травматизмом, крім гуманістичного спрямування, має чітко виражений економічний аспект. Безпека праці виступає і як один з факторів, які забезпечують високу продуктивність праці. Доведено, що висока продуктивність праці може бути досягнута тільки в умовах, коли забезпечена її безпека.

Достойна праця – це, в першу чергу, безпечна праця. Однак щорічно в світі реєструється приблизно 288 млн нещасних випадків виробничого характеру та 190 млн професійних захворювань.

Слід відзначити, що згідно з останніми оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та Міжнародної організації праці (МОП) чотирма головними «вбивцями», виникнення яких пов'язане з умовами виробничої діяльності, слід рахувати ракові (32%), серцево-судинні (23%), нещасні випадки на виробництві (19%), а також інфекційні захворювання (17%), тобто смертність від травматизму займає третє місце в цьому «чорному списку».

В Україні щорічно травмується близько 50 тис. людей, з яких приблизно 1,3 тис. – гине, близько 12 тис. – стають інвалідами, а більш 10 тис. людей одержують профзахворювання.

Такий стан безпеки праці багато в чому пояснюється тим, що більша частина основних виробничих фондів фізично зношена, морально застаріла, а нові машини вітчизняного виробництва в абсолютній більшості (близько 90%) не відповідають вимогам безпеки.

І це відбувається в умовах, коли робітник стає найважливішим виробничим капіталом, здоров'я якого, як вважають у розвинутих капіталістичних країнах, вигідно всілякими методами оберігати.

В останні роки простежується чітка тенденція росту питомої ваги травмованих на виробництві через порушення трудової і виробничої дисципліни, правил експлуатації машин, механізмів, устаткування.

Без машин неможливе сучасне виробництво, але саме вони вносять у виробниче середовище найбільше число небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

В усьому цивілізованому світі проводиться сертифікація машин за такими критеріями: безпека, екологічність, взаємосполученість, взаємозамінюваність.

Установлено, що так званий «людський фактор» присутній у формуванні причин майже 90% нещасних випадків. Уроджене почуття небезпеки в людини розвинене недостатньо й у ряді мотивацій її діяльності «безпека» стоїть на другому місці після «вигоди». Тому нещасні випадки частіше пов'язані зі ставленням до питань охорони праці, ніж із кваліфікацією працюючих або конструкцією машин.

Результати аналізу матеріалів про виробничий травматизм із важким і летальним кінцем свідчать, що частіше травмуються кваліфіковані робітники, які мають, як правило, солідний виробничий стаж.

Психологи праці стверджують, що психічно нормальна людина не прагне до самознищення, травмування себе й оточуючих її людей. Тому причини порушення правил і норм охорони праці варто шукати не тільки в психічних властивостях особистості, характеристиках і особливостях самої людини, але й у впливах зовнішніх подразників, одним із яких є стрес.

Відомо шість основних груп виробничих стресів:

інтенсивність роботи; ізолюваність робочих місць, недостатні міжособистісні контакти між робітниками; одноманітна і монотонна робота ;

недостатня рухова активність з високим ступенем готовності до дії;

вплив шкідливих факторів виробничого середовища (шум, вібрація, запиленість, загазованість, термічні й інші випромінювання тощо).

Доведено той факт, що з удосконалюванням техніки недоліки «людського фактора» стають все більш помітними. Дослідники-психологи і «технарі» вважають, що виробнича небезпека росте швидше, ніж людське протистояння їй; відзначається істотне відставання фізичних і психічних можливостей людини від рівня зовнішньої небезпеки.

Відомі сім основних причин психологічного характеру небезпечної поведінки людей:

еволюція людини проходила у сфері психіки та інтелекту (удосконалення знаряддя праці);

об'єктивне зростання ціни помилки; адаптація людини до небезпеки;

ілюзія безпеки; зниження інтенсивності самоосвіти; навмисне завищення вимог безпеки праці; конфлікт безпеки та продуктивності праці.

Поведінка людини визначається і її індивідуальними характеристиками:

типом нервової системи; характером і темпераментом; особливостями мозкової діяльності та мислення; вихованням та освітою; станом здоров'я; досвідом роботи.

Механізм, що спонукає людину до помилок, базується на її природжених (уроджених) та придбаних особливостях, на тимчасових станах, що визначають сприйняття людиною виробничої ситуації.

Доведено, що більшість помилок людини викликані незадовільним станом системи, в якій вона працює.

Оптимальною для психіки людини є виробнича ситуація, коли робота, що виконується, є не дуже легкою або не дуже тяжкою і не таїть у собі потенційної небезпеки.

Академік В. А. Легасов стверджував, що забезпечення безпеки праці – це сфера людської діяльності, цілісна система знань із своєю логікою.

Травматизм як явище формується безпосередньо на робочих місцях під впливом комплексу несприятливих факторів виробничого середовища, психофізіологічних та соціальних навантажень, великої кількості суб'єктивних факторів, а також існуючого відношення, яке склалося у робітників та керівників виробництва до питань з охорони праці.

Комплексний характер впливу факторів виробничого середовища визначає необхідність комплексного системного підходу до рішення питань профілактики травматизму і профзахворювань. Реалізація такого підходу в виробничих умовах бачиться у створенні і функціонуванні системи управління охороною праці.

Дійсний стан безпеки праці у виробничих системах визначається частотою виникнення небезпечних ситуацій, їх повторюваністю і тяжкістю, тривалістю існування, кількістю небезпечних факторів та людей, що знаходяться під їх впливом, а також надійністю захисних засобів.

Сутність охорони праці полягає у визначенні можливих небезпечних і шкідливих виробничих факторів, що можуть проявитися при проведенні запланованих для виконання робіт; прогнозуванні моментів прояву зазначених факторів; проведенні необхідних профілактичних заходів.

Забезпечення безпеки праці на практиці здійснюється послідовною реалізацією таких етапів:

- 1) визначення (виявлення) небезпечних і/або шкідливих виробничих факторів;
- 2) локалізація або усунення виявлених факторів;
- 3) визначення методів і засобів захисту працюючих (засобів колективного або індивідуального захисту);
- 4) визначення пільг і компенсацій за роботу в несприятливих умовах.

Заходи до запобігання виробничому травматизму включають якісне проведення інструктажу та навчання робітників, залучення їх до роботи за спеціальністю, здійснення постійного керівництва та нагляду за роботою, організація раціонального режиму праці та відпочинку, забезпечення спецодягом, спецвзуттям, особистими засобами захисту і навчання правилам їх користування; виконання правил експлуатації обладнання; раціональне архітектурно-планувальне рішення при проектуванні і будівництві виробничих будівель у відповідності із санітарними, будівельними і протипожежними нормами і правилами; створення безпечного технологічного і допоміжного обладнання; правильний вибір і компонування обладнання у виробничих приміщеннях відповідно до норм і правил техніки безпеки і виробничої санітарії, проведення комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів, створення надійних технічних засобів запобігання аваріям, вибухам і пожежам на виробництві; розробка нових технологій, які включають утворення шкідливих і небезпечних факторів.

Важливим у забезпеченні безпечної праці і запобіганні травматизму є фактори особистого характеру: знання керівником робіт особистості кожного робітника: його психіки і особистості характеру; медичні показники і їх відповідність виконуваний роботі; відношення до праці, дисциплінованості, задоволеність працею, засвоєння навиків безпечних методів роботи; знання норм і правил з охорони праці і пожежної безпеки, ставлення робітника до своїх колег і всього колективу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грибан В.Г., Негодченко О. В. Охорона праці. – Київ, 2011.
2. Гандзюк М.П., Желібо Є. П., Халімовський М.О. Основи охорони праці. – Київ, 2011.
3. Катренко Л. А., Кіт Ю. В., Піскун І. А. Практикум з охорони праці, 2011.
4. Третьяков О.В., Зацарний В.В., Безсонний В.П. Охорона праці.
5. Єлісєєв А. Г. Охорона праці. – К., 1995.
6. Зарубежный опыт профилактики производственного травматизма и профессиональных заболеваний. – М., 1990.
7. Ткачук К. Н., Халімовський М. О. та інші. Основи охорони праці. – К.: Основа, 2003. – 471 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Агафонцева Єлізавета Германівна – студентка 3 курсу факультету менеджменту, економіки, соціології та філології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське)

Андрієнко Оксана Олександрівна – студентка 2 курсу магістратури факультету економіки, менеджменту та права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Андрішшин Олександра Степанівна – студентка 2 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Антипович Таїса Віталіївна – студентка 4 курсу факультету початкової освіти КВНЗ Київської обласної ради «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний коледж»

Антонюк Ірина Юрївна – кандидат технічних наук, доцент кафедри технології і організації ресторанного господарства Київського національного торговельно-економічного університету

Антонюк Світлана Гнатівна – викладач Брацлавського агроекономічного коледжу Вінницького національного аграрного університету

Бабенко Дарія Сергіївна – студентка 1 курсу факультету міжнародних економічних відносин Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Баган Надія Богданівна – практичний психолог ДВНЗ «Дрогобицький механіко-технологічний коледж»

Байдюк Любов – викладач кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Бакун Ірина Володимирівна – викладач іноземної мови ВКНЗ «Володимир-Волинський педагогічний коледж імені А.Ю.Кримського»

Бараняк Марія Михайлівна – викладач кафедри германської філології та зарубіжної літератури ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Безугла Ірина Миколаївна – викладач вищої категорії, голова циклової комісії загальноосвітніх дисциплін та природничо-наукової підготовки Відокремленого підрозділу «Слов'янський технікум Луганського національного аграрного університету»

Бодак Юлія Ростиславівна – студентка 3 курсу факультету економіки, менеджменту та права Вінницького національного торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Боденчук Ірина Миколаївна – студентка 2 курсу магістратури факультету торгівлі, маркетингу та сфери обслуговування Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Бойко Ірина Михайлівна – здобувач III року навчання кафедри інструментального виконавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Болкун Іванна Іванівна – викладач економічного відділення, голова циклової комісії туризму Відокремленого структурного підрозділу Технологічного коледжу Національного університету «Львівська політехніка»

Бондарєва Євгенія Олександрівна – студентка 2 курсу групи МО-16 «Менеджмент» факультету менеджменту, товарознавства та комерційної діяльності Львівського інституту економіки і туризму

Булава Леонід Миколайович – кандидат географічних наук, професор кафедри географії та методики її навчання Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Вальченко Олександр Іванович – кандидат військових наук, доцент кафедри фізичної культури Державного університету телекомунікацій (м. Київ)

Варважицька Наталія Володимирівна – студентка 3 курсу факультету економіки, менеджменту та права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Варсуляк Юлія Володимирівна – студентка 5 курсу факультету фінансів, підприємництва та обліку Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Васюхник Андрій Сергійович – студент 2 курсу факультету історії, політології та національної безпеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Величкін Валерій Олександрович – кандидат технічних наук, доцент кафедри фінансового та банківського менеджменту, старший науковий співробітник Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Виліткова Леся Андріївна – студентка 2 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Винничук Олег Теофілович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Виноград Максим Володимирович – студент 4 курсу кафедри біобезпеки і здоров'я людини факультету біомедичної інженерії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Вихопень Тетяна – студентка 4 курсу факультету менеджменту, товарознавства та комерційної діяльності Львівського інституту економіки і туризму

Вієр Анастасія Андріївна – студентка 5 курсу педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Власова Тетяна Леонідівна – викладач англійської мови II категорії КВНЗ «Полтавський базовий медичний коледж»

Вознюк Ганна Миколаївна – студентка 2 курсу магістратури факультету дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету

Гарасимів Владислав Михайлович – студент 2 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Глєбова Олена Іванівна – старший викладач кафедри фізичної культури Державного університету телекомунікацій (м. Київ)

Головащенко Оксана Анатоліївна – спеціаліст вищої категорії, викладач Брацлавського агроекономічного коледжу Вінницького національного аграрного університету

Головенко Оксана Олексіївна – викладач природничих дисциплін II категорії Хорольського агропромислового коледжу Полтавської державної аграрної академії

Гора Василь Володимирович – викладач української мови та літератури Вижницького коледжу прикладного мистецтва імені В.Ю.Шкрібляка

Городинський Сергій Ілліч – старший викладач кафедри внутрішньої медицини, фізичної реабілітації та спортивної медицини ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет» (м. Чернівці)

Горянська Анжела Михайлівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Григорова Анастасія Олегівна – студентка 1 курсу факультету міжнародних економічних відносин Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Грицик Катерина Володимирівна – студентка 2 курсу магістратури факультету дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету

Гришко Ольга Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Гуздоб Валерій Валерійович – студент Вижницького коледжу прикладного мистецтва імені В.Ю.Шкрібляка

Гусак Єлизавета Володимирівна – студентка 2 курсу магістратури факультету дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету

Демченко Людмила Володимирівна – викладач кафедри здоров'я, фізичної терапії, реабілітації та ерготерапії Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Деременда Марія Ігорівна – студентка 2 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Довгань Наталія Петрівна – викладач сестринської справи, завідувач навчально-виробничою практикою Уманського медичного коледжу

Дубовенко Анастасія Сергіївна – студентка 6 курсу педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Дулембова Владислава Олегівна – студентка 1 курсу факультету консалтингу і міжнародного бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Дячок Надія Валентинівна – аспірант III року навчання кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка

Жук Аліна Володимирівна – кандидат біологічних наук, асистент кафедри екології та біомоніторингу Інституту біології, хімії та біоресурсів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Закалик Галина Михайлівна – старший викладач кафедри теоретичної та практичної психології Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Заруба Валентина Павлівна – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Брацлавського агроекономічного коледжу Вінницького національного аграрного університету

Зегря Марія Павлівна – студентка 6 курсу Інституту біології, хімії та біоресурсів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Зініченко Крістіна Олегівна – студентка 1 курсу факультету обліку та податкового менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Івануц Аліна Миколаївна – студентка 3 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Івануц Марина Миколаївна – студентка 3 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Іванченко Тетяна Іванівна – викладач хімії Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярський коледж екології та природних ресурсів»

Ільчишин Сергій Орестович – аспірант III року навчання напряму «Історія України» Науково-дослідного інституту Українознавства МОН України (м. Київ)

Ільчук Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри готельно-ресторанної справи Львівського інституту економіки і туризму

Калатуша Євгенія Ігорівна – студентка 2 курсу магістратури факультету дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету

Канецька Марина Владиславівна – студентка 6 курсу факультету історії, політології та національної безпеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Кантемир Софія Володимирівна – студентка 2 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Кашуба Ольга Володимирівна – викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист Великоанадольського лісового коледжу (смт Графське)

Квіцинська Вікторія Віталіївна – викладач кафедри україністики Національного медичного університету імені О.О.Богомольця (м. Київ)

Києнко Ольга Анатоліївна – викладач математики I категорії Відокремленого підрозділу «Слов'янський технікум Луганського національного аграрного університету»

Кірієнко Лариса Леонідівна – студентка 4 курсу факультету економіки, менеджменту та права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Кіру Олександра Дмитрівна – студентка 1 курсу магістратури кафедри загальної педагогіки, дошкільної педагогіки, початкової та спеціальної освіти Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Клевака Леся Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна»

Коваль Нонна Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський)

Ковальська Юлія Володимирівна – студентка 2 курсу магістратури спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський)

Козир Оксана Олегівна – студентка 7 курсу ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Койнова Ірина Богданівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи Львівського національного університету імені Івана Франка

Колесник Вікторія Олександрівна – студентка 1 курсу магістратури кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське)

Корольов Петро Володимирович – магістр маркетингу, аспірант кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» (м. Маріуполь)

Костюк Андрій Володимирович – студент 4 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Костюченко Валентина Миколаївна – доктор економічних наук, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету

Кравчук Віктор Олегович – студент 4 курсу факультету спорту та менеджменту Національного університету фізичного виховання та спорту України (м. Київ)

Краковська Людмила Володимирівна – студентка 2 курсу магістратури Інституту історії, етнології та права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Крамар Юрій Вікторович – доктор історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Кривко Єлизавета Євгенівна – студентка 4 курсу кафедри туризму Інституту сталого розвитку імені В.Чорновола Національного університету «Львівська політехніка»

Крутієнко Тетяна Володимирівна – студентка 6 курсу педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Кужель Ганна Юрївна – студентка 2 курсу магістратури факультету економіки, менеджменту та права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Кузик Василь Васильович – викладач суспільних дисциплін Вижницького коледжу прикладного мистецтва імені В.Ю.Шкрібляка

Кульганік Оксана Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Вінницького торговельно-економічного інституту Київського торговельно-економічного університету

Кунєва Альбіна Вікторівна – студентка магістратури кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та фізичної культури Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Куцик Ірина Олександрівна – студентка 2 курсу магістратури факультету товарознавства, маркетингу та сфери обслуговування Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Ларін Дмитро Ігорович – аспірант II року навчання кафедри загальної психології, член Ради молодих вчених факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ласкевич Ольга Сергіївна – студентка 4 курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Лисюк Ярослав Юрійович – студент магістратури кафедри біобезпеки і здоров'я людини Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Лях-Породько Олексій Олексійович – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри історії та теорії олімпійського спорту Національного університету фізичного виховання та спорту України (м. Київ)

Магода Ірина Володимирівна – викладач спецдисциплін ОХЗ, завідувач навчально-виробничої практики Сєверодонецького хіміко-механічного технікуму Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Мазур Наталія Олександрівна – викладач сестринської справи Уманського медичного коледжу

Максимець Світлана Миколаївна – студентка магістратури факультету менеджменту і права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Маляренко Аліна Миколаївна – викладач Медичного коледжу Запорізького державного медичного університету

Марінова Ольга Іванівна – студентка магістратури кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та фізичної культури педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Маркусь Ірина Сергіївна – старший викладач кафедри теорії та методики технологічної освіти, креслення і комп'ютерної графіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (м. Київ)

Марусей Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський)

Марченко Вікторія Олександрівна – студентка 4 курсу кафедри економіки, управління та адміністрування факультету інформатики, математики та економіки Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Мацарська Васирина Борисівна – спеціаліст II категорії, викладач української мови та літератури Коледжу Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський)

Машталер Оксана Віталіївна – студентка 6 курсу факультету історії, політології та національної безпеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Мащенко Ольга Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Медведєва Анжеліка Олександрівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри технологій і організації ресторанного господарства Київського національного торговельно-економічного університету

Мелешко Оксана Вікторівна – студентка 4 курсу факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Мельник Тетяна Максимівна – викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист, голова предметної комісії викладачів іноземних мов Сарненського педагогічного коледжу Рівненського державного гуманітарного університету

Мешко Галина Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Мисько Володимир Зіновійович – асистент кафедри географії та методики її викладання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Михасік Діана Дмитрівна – студентка 3 курсу економічного відділення Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів та природокористування України»

Міщенко Ольга Олександрівна – студентка 4 курсу Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Могилевська Віра Андріївна – студентка 5 курсу Київського університету імені Бориса Грінченка

Мозговий Владислав Юрійович – студент 2 курсу магістратури факультету грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету

Муленко Анастасія Володимирівна – студентка 2 курсу факультету обліку і фінансів Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Науменко Андрій Миколайович – викладач фізичного виховання II категорії Полтавського базового медичного коледжу

Нечипуренко Лілія Олександрівна – викладач вищої категорії Чернятинського коледжу Вінницького національного аграрного університету

Новотна Надія Миколаївна – викладач вищої категорії Чернятинського коледжу Вінницького національного аграрного університету

Норенко Євгенія Олександрівна – студентка 1 курсу факультету обліку та податкового менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Норовило Антон Володимирович – студент магістратури Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Обарчук Елліна Всеволодівна – викладач економічного відділення Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»

Огневчук Дмитро Петрович – студент 4 курсу факультету міжнародної торгівлі та права Київського національного торговельно-економічного університету

Озима Валентина Вікторівна – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Брацлавського агроекономічного коледжу Вінницького національного аграрного університету

Олійник Ганна Анатоліївна – викладач-методист, викладач економічних дисциплін економічного відділення Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів та природокористування України»

Панічек Ірина Владиславівна – студентка 1 курсу факультету консалтингу і міжнародного бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Паньків Наталія Євгенівна – кандидат біологічних наук, старший викладач кафедри туризму Національного університету «Львівська політехніка»

Папка Олег Степанович – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій Львівського інституту економіки і туризму

Пасельський Дмитро Володимирович – студент магістратури групи ГРС/17м «Готельно-ресторанна справа» факультету туризму, готельної та ресторанної справи Львівського інституту економіки і туризму

Патлайчук Анастасія Іванівна – студентка 6 курсу кафедри менеджменту Київського національного університету технологій та дизайну

Пацалюк Ірина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва, дизайну і методики їх викладання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Петрина Ніка Андріївна – студентка 6 курсу Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка

Петрів Христина Тарасівна – студентка 2 курсу магістратури факультету педагогіки і психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Пісоцький Ігор Вадимович – студент 6 курсу (магістрант) факультету психології та соціальної роботи спеціальності «Менеджмент» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Плюйко Аліна Геннадіївна – студентка 1 курсу факультету консалтингу і міжнародного бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Побігай Юлія Олександрівна – викладач англійської мови Дніпровського державного коледжу будівельно-монтажних технологій та архітектури

Познанська Катерина Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське)

Пойдюк Ольга Дмитрівна – студентка 2 курсу спеціальності «Екологія» відділення агроекології та економіки Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Боярський коледж екології та природних ресурсів»

Полякова Дарія Валеріївна – студентка 2 курсу магістратури факультету торгівлі, маркетингу та сфери обслуговування Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

Попадюк Ольга Василівна – лейтенант медичної служби, слухач II курсу факультету підготовки військових лікарів Української військово-медичної академії (м. Київ)

Попик Мар'яна Михайлівна – аспірант III року навчання кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Присяжнюк Лариса Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Приходько Вероніка Юріївна – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології та охорони довкілля Одеського державного екологічного університету

Проноза-Стеблюк Катерина Володимирівна – магістр психології Української військово-медичної академії (м. Київ)

Резніков Андрій Станіславович – студент 4 курсу факультету спорту та менеджменту Національного університету фізичного виховання та спорту України (м. Київ)

Романчук Соломія Олегівна – студентка магістратури групи ГРС/17м «Готельно-ресторанна справа» факультету туризму, готельної та ресторанної справи Львівського інституту економіки і туризму

Романюк Володимир Леонтійович – кандидат біологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики психолого-природничого факультету, завідувач лабораторії психофізіології та клінічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Садовніч Оксана Сергіївна – студентка 4 курсу Сарненського педагогічного коледжу Рівненського державного гуманітарного університету

Садовська Олена Борисівна – викладач II кваліфікаційної категорії, викладач Великоанадольського лісового коледжу (смт Графське)

Сакалош Ніонелла Віталіївна – студентка 2 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Саноцька Христина Романівна – студентка 2 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Свистун Надія Богданівна – студентка 4 курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Святохо Галина Іванівна – викладач суспільно-гуманітарних дисциплін комісії суспільних дисциплін, викладач-методист КВНЗ Київської обласної ради «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний коледж»

Сергєєва Любов Анатоліївна – кандидат медичних наук, доцент кафедри фізичної культури Державного університету телекомунікацій (м. Київ)

Серпокрил Людмила Юрївна – вчитель початкових класів КЗО «Привільнянська СЗШ І-ІІІ ступенів Солонянської районної ради Дніпропетровської області»

Сидоренко Ірина Володимирівна – асистент кафедри обліку і аудиту Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ)

Сидоренко Олександр Володимирович – студент 3 курсу інженерно-технологічного факультету Полтавської державної аграрної академії

Скопюк Людмила Сергіївна – вихователь вищої кваліфікаційної категорії КВНЗ Київської обласної ради «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний коледж»

Сльота Наталія Сергіївна – студентка 5 курсу факультету фінансів, підприємництва та обліку Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Соколова Анастасія Віталіївна – студентка 1 курсу факультету консалтингу і міжнародного бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Сологуб Євгеній Віталійович – студент 4 курсу Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)

Стеблюк Всеволод Володимирович – доктор медичних наук, професор, полковник медичної служби, заступник начальника Української військово-медичної академії з клінічної роботи (м. Київ)

Степчин Наталія Вікторівна – студентка 2 курсу економічного відділення Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»

Стрижкова Лариса Володимирівна – викладач загальнотехнічних дисциплін Сєверодонецького хіміко-механічного технікуму Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Суліма Наталія Сергіївна – студентка 5 курсу факультету історії, політології та національної безпеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Сухопара Ірина Геннадіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Терзі Ганна Анатоліївна – студентка 7 курсу факультету української філології та соціальних наук Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Тишківська Світлана Григорівна – викладач української мови та літератури Вінницького коледжу будівництва і архітектури Київського національного університету будівництва і архітектури

Тімченко Ірина Олегівна – студентка 1 курсу факультету міжнародних економічних відносин Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

Третяк Олена – студентка 1 курсу магістратури факультету ресторанно-готельного та туристичного бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету

Тупиця Людмила Олександрівна – студентка 7 курсу педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Узунова Ганна Дем'янівна – студентка 2 курсу факультету магістерської та аспірантської підготовки Одеського державного екологічного університету

Уколов Євген Юрійович – старший викладач загальноуніверситетської кафедри світової літератури і культури імені професора О.Мішукова Херсонського державного університету

Федорук Марта Олександрівна – студентка 4 курсу кафедри туризму Інституту сталого розвитку імені В.Чорновола Національного університету «Львівська політехніка»

Федьорко Вероніка Віталіївна – студентка 7 курсу факультету української філології та соціальних наук Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Фуклева Лариса Анатоліївна – кандидат фармацевтичних наук, асистент кафедри фармакогнозії, фармхімії і технології ліків Запорізького державного медичного університету

Харченко Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту Київського національного університету технологій та дизайну

Христюк Аліна Юріївна – студентка 4 курсу кафедри біобезпеки і здоров'я людини факультету біомедичної інженерії Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Циганок Владислав Олегович – студент 5 курсу фінансового факультету магістерської програми «Фінансовий менеджмент» спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» Університету митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Цина Андрій Юрійович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Корolenка

Цугуй Крістіна Миколаївна – студентка 2 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Чатикян Фелікс Едікович – студент 1 курсу факультету міжнародних економічних відносин Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Чечель Богдан Михайлович – студент 2 курсу магістратури історичного факультету Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Чуса Аліна Дмитрівна – студентка 2 курсу економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Шабельник Катерина Павлівна – студентка 6 курсу факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Шевченко Володимир Вікторович – кандидат педагогічних наук, професор кафедри інформаційних систем і технологій Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (м. Київ)

Шеремета Анна Віталіївна – студентка 2 курсу факультету історії, політології та національної безпеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Шиман Ірина Анатоліївна – студентка 2 курсу магістратури педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Шинкарьок Віктор Анатолійович – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Шквір Світлана Тихонівна – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист циклової комісії філологічних дисциплін, викладач іноземних мов Тербовлянського вищого училища культури

Шувар Наталія Мирославівна – кандидат біологічних наук, в. о. доцента кафедри готельно-ресторанної справи Львівського інституту економіки і туризму

Щербій Альона – студентка 4 курсу факультету початкової освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Юніна Ольга Євгенівна – викладач кафедри англійської філології та перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

Юр'єв Софія Сергіївна – студентка магістратури кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Юрчик Оксана Анатоліївна – студентка 2 курсу економічного відділення Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»

ЗМІСТ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Оксана Головенко

ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТІ ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ – УМОВА УСПІШНОГО
СПІВІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ 3

Людмила Демченко

РОЛЬ ПЕРЕКИСНОГО ОКИСЛЕННЯ ЛІПІДІВ У ДІТЕЙ
ІЗ ЗАХВОРЮВАННЯМИ ДИХАЛЬНОЇ СИСТЕМИ 6

Володимир Романюк

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ БІОТИПІВ ЛЮДИНИ
ЗА ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ПРОБАМИ НА ВЕЛОЕРГОМЕТРІ ТА
ПОКАЗНИКАМИ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ СИСТЕМИ 8

ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ

Світлана Антонюк

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 12

Ольга Каиуба

УЧБОВА ПРАКТИКА ТА ПРАКТИЧНІ РОБОТИ З ГЕОДЕЗІЇ
ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ СТУДЕНТІВ 15

Ольга Мащенко, Леонід Булава

РОЛЬ ГЕОМОРФОЛОГІЧНОГО ЧИННИКА
У ФОРМУВАННІ МІКРОКЛІМАТУ НА ПОЛТАВЩИНІ 18

ЕКОЛОГІЯ

Дарія Бабенко

ВИКОРИСТАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ БІОСИСТЕМ У ПРИРОДОКОРИСТУВАННІ 22

Анастасія Григорова

ПРОБЛЕМИ ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ
ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЇХ ЗАПОБІГАННЯ В УКРАЇНІ 24

Владислава Дулембова

ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ, ПРОБЛЕМИ
ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ, ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ 27

Марія Зегря, Аліна Жук

ФІТОТОКСИКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПЕСТИЦИДНОГО КОМПЛЕКСУ
АКТАРА+СТРОБІ ТА ЙОГО ОКРЕМИХ КОМПОНЕНТІВ 30

Ірина Панічек

ВИКОРИСТАННЯ СОНЯЧНИХ БАТАРЕЙ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ:
ЕКОЛОГІЧНА ТА ЕКОНОМІЧНА СТОРОНА ПИТАННЯ 34

Аліна Плюйко

СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ
МЕЛІОРАТИВНИХ ЗЕМЕЛЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ 36

Вероніка Приходько, Ганна Узунова

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ПІДПРИЄМСТВ НА ДОВКІЛЛЯ 39

Анастасія Соколова

ІННОВАЦІЙНІ ЕКОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ 41

ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ

Ірина Боденчук

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ 45

Ірина Койнова, Іванна Болкун

РОЛЬ ЕКОТУРИЗМУ У ПІДВИЩЕННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ 48

Ірина Куцик ТУРИСТИЧНИЙ БРЕНДИНГ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ	51
Вікторія Марченко ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ ТА РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ	55
Володимир Мисько СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВОДНОГО ТУРИЗМУ НА ПОДІЛЛІ (НА ПРИКЛАДІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ)	57
Антон Норовило РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	61
Наталія Паньків, Єлизавета Кривко ІНФРАСТРУКТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	65
Наталія Паньків, Марта Федорук ОЦІНКА ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ	68
Дарія Полякова ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	71
ЕКОНОМІКА	
Оксана Андрієнко УПРАВЛІННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЮ ПОЛІТИКОЮ ПІДПРИЄМСТВА	75
Олександра Андрійшин БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	78
Юлія Бодак СУЧАСНИЙ СТАН МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ	80
Юлія Бодак ІШТАТНИЙ РОЗПИС ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА	82
Наталія Варважицька ОСНОВНІ НАПРЯМКИ АНАЛІЗУ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ГАЛУЗІ МЕТАЛУРГІЇ	87
Наталія Варважицька РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	93
Валерій Величкін, Владислав Циганок СТАВКА ДИСКОНТУВАННЯ: АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ВИЗНАЧЕННЯ	95
Леся Виліткова ЗАЙНЯТІСТЬ ТА БЕЗРОБІТТЯ СЕРЕД МОЛОДІ	98
Владислав Гарасимів РОЛЬ ЗАРПЛАТИ ТА ПРЕМІЮВАННЯ В АСПЕКТІ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ	102
Марія Деремєнда ВПЛИВ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ НА ДИНАМІКУ ЗАЙНЯТОСТІ	107
Аліна Івануц ПРИХОВАНЕ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ, ЙОГО ПРИЧИНИ ТА ЗАХОДИ ЩОДО ЗНИЖЕННЯ	111
Марина Івануц СТАН І МОЖЛИВІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗНИЖЕННЯ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ	113

Софія Кантемир ВИДИ І ФОРМИ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	116
Нонна Коваль, Юлія Ковальська КЛАСИФІКАЦІЙНА ОЦІНКА ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ	118
Петро Корольов ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ КОРОЗИЙНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ ПІДПРИЄМСТВ	121
Андрій Костюк ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ	126
Валентина Костюченко, Дмитро Огневчук РОЛЬ ПРОФЕСІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПОЛЬЩІ У КОНВЕРГЕНЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ	128
Ганна Кужель МЕТОДИ ОЦІНКИ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	131
Оксана Кульганік, Лариса Кірієнко СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНОГО ВАЛЮТНОГО ФОНДУ	134
Світлана Максимець УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РИЗИКОМ НА ПІДПРИЄМСТВІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	138
Діана Михасік УПРАВЛІННЯ ЦІНОВИМИ РИЗИКАМИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА	142
Анастасія Муленко УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	145
Мар'яна Попик ВЕРТИКАЛЬНО ІНТЕГРОВАНІ СТРУКТУРИ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ	148
Ніонелла Сакалош ВПЛИВ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НА РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ	151
Христина Саноцька ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАЙНЯТОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	154
Ірина Сидоренко ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ	157
Наталія Сльота, Юлія Варсуляк СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	159
Євгеній Сологуб АКТИВИ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	162
Наталія Степчин, Оксана Юрчик РОЛЬ ПІДПРИЄМСТВА В ЕКОНОМІЦІ	166
Крістіна Цугуй ФОРМИ ТА СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА МЕТОДИ ЇХ ВДОСКОНАЛЕННЯ	169
Аліна Чуса РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	172
МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ	
Єлізавета Агафонцева МОТИВАЦІЙНА ФУНКЦІЯ В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ	174

<i>Юлія Бодак, Наталія Варважицька</i> ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ІНТЕРНЕТ-ТОРГІВЛІ	175
<i>Олена Ільчук, Тетяна Вихопень</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАРКЕТИНГУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ	181
<i>Анастасія Патлайчук, Тетяна Харченко</i> ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ	183
<i>Наталія Шувар, Дмитро Пасельський</i> СУЧАСНІ НАПРЯМКИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ	186
<i>Наталія Шувар, Соломія Романчук, Галина Закалик</i> РОЗМІЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА САЙТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГОТЕЛІВ УКРАЇНИ	189
СОЦІОЛОГІЯ	
<i>Катерина Познанська, Вікторія Колесник</i> ТРОЛІНГ ЯК ДЕВІАЦІЙНА ПРАКТИКА ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ	193
ІСТОРИЧНІ НАУКИ	
<i>Андрій Васюхник</i> ПЕРШИЙ ЕТАП БРУСИЛОВСЬКОГО ПРОРИВУ	196
<i>Валерій Гуздуб, Василь Кузик</i> УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ХОДІ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.	200
<i>Сергій Ільчишин</i> БОРІТЬБА ОУН ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ В 1929-1939 РР.	202
<i>Марина Канецька</i> АТРИБУЦІЯ ТА ЕКСПЕРТИЗА ІКОНИ «ПРЕОБРАЖЕННЯ» ІЗ ФОНДІВ МУЗЕЮ ВОЛИНСЬКОЇ ІКОНИ	205
<i>Людмила Краковська</i> СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ СТОСОВНО ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В 1920-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ	212
<i>Юрій Крамар, Оксана Маїталер</i> ІНКВІЗИЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНТРЕФОРМАЦІЇ В ІСПАНІЇ	215
<i>Наталія Суліма</i> ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ НА ВОЛИНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ПШЕБРАЖЕ ЛУЦЬКОГО ПОВІТУ)	218
<i>Богдан Чечель</i> РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ В БІЛОМУ РУХОВІ	222
<i>Анна Шеремета</i> ГЕРАЛЬДИКА УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА: ДЕРЖАВНА, РОДОВА, ЗЕМЕЛЬНА, МІСЬКА	225
ПОЛІТОЛОГІЯ	
<i>Крістіна Зініченко</i> ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ	229
<i>Євгенія Норенко</i> ПОЛІТИКА ЯК РИНОК, МИСТЕЦТВО, ГРА ТА ВІЙНА У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ	231
ЮРИДИЧНІ НАУКИ	
<i>Катерина Шабельник</i> ОНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ	234

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Ірина Бойко

АНАЛІЗ ТВОРЧО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИДАТНОГО ПІАНІСТА-ПЕДАГОГА Ф. ЯКИМЕНКА 238

ПЕДАГОГІКА

Ірина Бакун

ЕТАПИ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ 240

Юлія Бодак

ЗМІНИ ВИМОГ ДО ВИКЛАДАЧІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
У ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 243

Олег Винничук, Софія Юр'єв

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
ЯК НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА 246

Анастасія Вієр

ЗАСОБИ ТА ФОРМИ ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ
УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ 248

Тетяна Власова

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У МЕДИЧНОМУ КОЛЕДЖІ 251

Ганна Вознюк

РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ
ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ДІТЕЙ 255

Катерина Грицик

РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 257

Анастасія Дубовенко

СИСТЕМА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ
ПЕДАГОГІЧНОГО ІМІДЖУ МАГІСТРАНТІВ 261

Надія Дячок

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІКИ
ЯК СУЧАСНОЇ НАУКИ 263

Євгенія Калатуша

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ФРІДРІХА ФРЕБЕЛЯ 266

Олександра Кіру

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ
ЯК ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ 269

Леся Клевака, Ольга Гришко

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ
В ЖІНОЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ
(90-ТІ РР. ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.) 273

Тетяна Крутієнко

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ 277

Альбіна Кунєва

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОЗИТИВНОЇ
ШКІЛЬНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРШОКЛАСНИКА 280

Ольга Ласкевич

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ 283

Ольга Ласкевич

РОЗВИТОК ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ 287

Наталія Мазур, Наталія Довгань ПЕДАГОГІКА ТОЛЕРАНТНОСТІ В РОБОТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА	289
Аліна Малярєнко РОЛЬ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНИХ СХЕМ ПРИ ВИВЧЕННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН	293
Ольга Марінова ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З РІЗНИМИ ВИДАМИ СІМЕЙ	295
Оксана Мелешко, Андрій Цина ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ У ТРУДОВОМУ НАВЧАННІ	298
Галина Мешико, Христина Петрів УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НА ЗАСАДАХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	302
Лілія Нечипуренко, Надія Новотна ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ДЛЯ ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ, ЕКОНОМІКИ, СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	305
Елліна Обарчук БІНАРНІ ЗАНЯТТЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТА ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ	308
Валентина Озима, Валентина Заруба, Оксана Головащенко ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ	311
Ірина Пацалюк ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	314
Лариса Присяжнюк ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ЕКОЛОГО-ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНИКІВ	319
Оксана Садовніч ТРАДИЦІЙНІ ТА АВТОРСЬКІ МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	322
Надія Свистун ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	326
Галина Святохо, Таїса Антипович ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ І МЕТОДИЧНИХ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ В НОВІЙ ШКОЛІ	329
Галина Святохо ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ – ВИМОГА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	332
Людмила Серпокрил, Юлія Побігай ІННОВАЦІЙНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ	336
Людмила Скопюк УПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС	341
Ірина Сухопара, Ольга Міщенко МЕТОДИКА РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПЕРШОГО КЛАСУ ЗАСОБОМ МУЛЬТФІЛЬМУ	345

Людмила Туниця

НАСТУПНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ МІЖ ДОШКІЛЬНОЮ
ТА ПОЧАТКОВОЮ ЛАНКАМИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
ПРИРОДНИЧИХ ПОНЯТЬ 349

Володимир Шевченко, Ірина Маркусь

В УМОВАХ ШВИДКОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА
КІНЦЕВИЙ РЕЗУЛЬТАТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ – НЕ ЗНАННЯ, А РОЗУМІННЯ 352

Світлана Шквір

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ – ДІЄВИЙ ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ 354

Альона Щербій, Любов Байдюк

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ 360

Olha Yunina

PECULIARITIES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES
IN AMERICAN AND UKRAINIAN COMPREHENSIVE SCHOOLS 363

ПСИХОЛОГІЯ

Надія Баган

ДІТИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ: ЩАСЛИВІ ЧИ НЕЩАСНІ? 366

Анжела Горянська, Ігор Пісоцький

КОМУНІКАТИВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ
ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ 370

Єлизавета Гусак

ФАСИЛІТАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ 373

Галина Закалик, Євгенія Бондарєва, Наталія Шувар

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ЛЬВОВА 375

Дмитро Ларін

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ
НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ 378

Ганна Олійник

КЛЮЧОВІ СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТСТВА 382

Ірина Шиман

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ 385

Віктор Шинкарюк

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПСИХОЛОГІВ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СПОРТІ 389

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Тетяна Марусей

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ 392

Олег Папка

ВИКОРИСТАННЯ МОБІЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРАКТИЧНОМУ НАВЧАННІ 394

Фелікс Чатикян

УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ 398

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Ольга Києнко

ШУКАЄМО ШЛЯХИ ДО МАКСИМАЛЬНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ 401

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

Сергій Городинський

МОТИВАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 414

Олексій Лях-Породько, Віктор Кравчук, Андрій Рєзніков

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОДГОТОВКИ МИРОВОГО СПОРТИВНОГО СООБЩЕСТВА
К ОЛИМПИЙСКИМ ИГРАМ 1916 ГОДА 417

Андрій Науменко

КРАСИВА ХОДА, ГОРДА ОСАНКА ТА ВПЕВНЕНИЙ ПОГЛЯД –
ЗАПОРУКА УСПІХУ ЖІНКИ 420

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Марія Бараняк

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ РИСИ ПРИСЛІВ'ІВ
ТА ЇХ МІСЦЕ У СИСТЕМІ ФРАЗЕОЛОГІЇ 423

Василь Гора

ВИКОРИСТАННЯ СЕМАНТИКИ СІРОГО КОЛЬОРУ В УСНІЙ НАРОДНІЙ
ТВОРЧОСТІ ТА ХУДОЖНІХ ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ 426

Вікторія Квіцинська

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ЕТАП ТВОРЧОСТІ МИХАЙЛА ЖУКА 430

Оксана Козир

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
ФАХОВОЇ МОВИ МЕДИЦИНИ 434

Василина Мацарська

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 437

Тетяна Мельник

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 442

Vira Mogylevska

CORPUS-ASSISTED CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS 446

Владислав Мозговий

КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
З НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНИМ КОМПОНЕНТОМ
У НОВОГРЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ 449

Ніка Петрина

ALTERNATIVE NARRATION IN HENRY JAMES'
THE TURN OF THE SCREW 451

Ганна Терзі

КОНЦЕПТ «СЕРЦЕ» В ПАРАДИГМІ ХУДОЖНЬОЇ АНТРОПОЛОГІЇ
ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО 454

Світлана Тишківська

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 458

Євген Уколов

АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АНТИЧНОГО СЮЖЕТУ У РОМАНІ
В. ПЕЛЄВІНА «ШОЛОМ ЖАХУ: МІФ ПРО ТЕСЕЯ ТА МІНОТАВРА» 461

Вероніка Федьорко

НАРАТИВНИЙ МОДУС ПРОЗИ ВІКТОРА ПЕТРОВА-ДОМОНТОВИЧА 466

ХІМІЧНІ НАУКИ

- Ольга Пойдюк, Тетяна Іванченко*
ВПЛИВ ХІМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ЕКОЛОГІЮ 470
- Олена Пойдюк, Тетяна Іванченко*
ХІМІЯ В ПРОМИСЛОВOSTІ 472

МЕДИЧНІ НАУКИ

- Максим Виноград*
ПРЕВЕНТИВНА ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ РОЗРИВУ ГРУДНОГО М'ЯЗУ
В ПАУЕРЛІФТИНГУ 475
- Ярослав Лисюк*
ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ ГРИЖАХ ГРУДНОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СИСТЕМИ ТРАКЦІЙНОЇ ТЕРАПІЇ TRACTIZER 478
- Ольга Попадюк, Всеволод Стеблюк, Катерина Проноза-Стеблюк*
ВЕГЕТАТИВНІ ПОРУШЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ
ПРИ ПОСТКОНТУЗІЙНОМУ СИНДРОМІ 482
- Аліна Христюк*
ПРЕВЕНТИВНА ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПОШКОДЖЕНЬ
ПОПЕРЕКОВОГО ВІДДІЛУ ХРЕБТА У ВОЛЕЙБОЛІ 486

ФАРМАЦЕВТИЧНІ НАУКИ

- Лариса Фуклева*
ДОСЛІДЖЕННЯ ВМІСТУ ПОЛІСАХАРИДІВ ЧЕБРЕЦЮ КРИМСЬКОГО –
ПЕРСПЕКТИВНОГО ВИДУ РОДУ THYMUS L. ПІВДНЯ УКРАЇНИ 489

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

- Ірина Тімченко*
ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА 492

ТЕХНІЧНІ НАУКИ. ТРАНСПОРТ

- Ірина Безугла*
ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕХНІЧНА МЕХАНІКА» 495
- Ірина Магода, Лариса Стрижкова*
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОГО ПРОЕКТУ 498
- Анжеліка Медведєва, Ірина Антонюк, Олена Третяк*
ТЕХНОЛОГІЯ БОРОШНЯНИХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ,
ЗБАГАЧЕНИХ ПРОТЕЇНАМИ РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ 508
- Олександр Сидоренко*
ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПОВЕРХНЕВОГО ШАРУ
НА ТРИБОТЕХНІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МАТЕРІАЛІВ 510

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

- Олена Глєбова, Любов Сергєєва, Олександр Вальченко*
ЗАСТОСУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ЯПОНІЇ 514
- Олена Садовська*
АНАЛІЗ ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ
І ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ НА ВИРОБНИЦТВІ 516

- ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ** 519

Матеріали XXXVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 38. – 538 с.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань, достовірність матеріалів несуть автори публікацій. Передрук і відтворення опублікованих у збірнику матеріалів будь-яким способом дозволяється тільки при посиланні на «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку».

Матеріали науково-практичної інтернет-конференції розміщені на сайті: <http://confscientific.webnode.com.ua> (розділ «Всеукраїнська конференція»)

Укладачі: С.М.Кикоть, І.В.Гайдаєнко
Верстка та дизайн: І.В.Гайдаєнко

Адреса оргкомітету та редколегії:
вул. Сухомлинського, 30 (к. 203),
м. Переяслав-Хмельницький,
08401, Київська обл., Україна
тел. 0930569496,
сайт: confscientific.webnode.com.ua

